

JOSIP BROZ TITO — SABRANA DJELA

ODBOR ZA IZDAVANJE SABRANIH DJELA JOSIPA BROZA TITA

Ljupčo Arsov, predsjednik, dr Vladimir Bakarić, Anka Berus,
Rodoljub Čolaković, Radivoje Davidović, Stane Dolanc, Veselin
Đuranović, Aslan Fazlija, Slavko Janevski, Lazar Koliševski,
Nandor Major, Petar Matić, Miha Marinko, dr Miroslav Pečujlić,
dr Ivan Perić, dr Pavle Savić, Petar Stambolić, Lidija Šentjunc,
Franc Šetinc, dr Mijat Šuković, dr Marko Šunjić, dr Arif Tanović,
Fabijan Trgo, Mihajlo Zvicer, Drago Vukša, sekretar Odbora

REDAKCIJA ZA IZDAVANJE SABRANIH DJELA JOSIPA BROZA TITA

David Atlagić, Ismail Bajra, dr Dušan Bilandžić, dr Drago Borovčanin, mr Milovan Bosić, Slobodan Bosiljčić, dr Velimir Brezovski, dr Pero Damjanović, dr Tone Ferenc, dr Branislav Gligorijević, zamjenik glavnog i odgovornog urednika, dr Danilo Kecić, dr Milan Matić, Veljko Miladinović, Pero Morača, dr Ivan Perić, dr Branko Petranović, dr Nikola Popović, zamjenik glavnog i odgovornog urednika, dr Miljan Radović, dr Stanislav Stojanović, Fabijan Trgo

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
dr Pero Damjanović

SEKRETAR REDAKCIJE
mr Enes Milak

NAUČNA PRIPREMA
INSTITUT ZA SAVREMENU ISTORIJU
BEOGRAD

TOM 12

*Istraživanja, napomene
i priprema za štampu*

PERO MORAČA
MIŠO LEKOVIĆ
dr SLOBODAN MILOŠEVIĆ

Hronologija

MIŠO LEKOVIĆ

JOSIP BROZ TITO SABRANA DJELA

TOM DVANAESTI

1. SEPTEMBAR — 13. NOVEMBAR 1942.

IZDAVAČKI CENTAR „KOMUNIST“, BEOGRAD
BEOGRADSKI IZDAVAČKO-GRAFIČKI ZAVOD, BEOGRAD
IZDAVAČKO KNJIŽARSKO PODUZEĆE „NAPRIJED“, ZAGREB

BEOGRAD 1982.

James H. ...
Sergeant ...
U.S. Army ...
1942

PREDGOVOR

Ovaj tom sadrži Titovu pisanu riječ nastalu u vremenu od 1. septembra do sredine novembra 1942. godine. To je bio period u kojem je nastavljen uspješan i veoma dinamičan razvitak NOP-a otvoren pohodom grupe proletherskih brigada i prenošenjem strategijskog težišta u zapadni dio Jugoslavije. Objedinjujući borbena dejstva grupe proletherskih brigada i krupnih partizanskih snaga Bosanske krajine, Dalmacije, Like, Korduna i Banije, Vrhovni štab je krajem ovog perioda uspješno proveo plan o stvaranju nove, prostrane oslobođene teritorije čiji je centar bio oslobođeni Bihać. Ove uspjehe na frontu pratio je svestrani razvoj NOP-a. Stepen toga razvoja izražen je prije svega u stvaranju Narodnooslobodilačke vojske i u odluci o sazivanju najvišeg predstavničkog tijela NOP-a. Radovi objavljeni u ovom tomu osnova su za istraživanje pravaca toga razvoja i ostvarenih rezultata.

Najveći dio dokumenata i u ovom tomu je vojne prirode i rezultat je Titove djelatnosti u funkciji Vrhovnog komandanta. Ta dokumenta ukazuju na neke nove kvalitete u planiranju i rukovođenju borbenim dejstvima od strane Vrhovnog štaba. Iz njih saznajemo i osnovne faktore koji su to omogućili. Vrhovni štab u ovom periodu postepeno ostvaruje neposredno komandovanje s nekoliko krupnijih operativnih grupa – s grupom proletherskih brigada, s partizanskim snagama Bosanske krajine pod komandom Operativnog štaba za Bosansku krajinu, s partizanskim snagama Dalmacije pod komandom Štaba IV operativne zone Hrvatske, a zatim s krupnim snagama I operativne (ličko-kordunaško-banijske) zone Hrvatske. Pri tome su ubrzanim procesom formiranja krajiških i hrvatskih brigada znatno razvijene borbene mogućnosti partizanskih snaga i stvoreni uslovi za vođenje sve krupnijih napadnih dejstava. U cilju što efikasnijeg korišćenja tih mogućnosti, Vrhovni komandant je na pojedinim operacijskim pravcima stvarao »udarne grupe« u čijem su sastavu bile po dvije i više brigada pod komandom privremeno oformljenih operativnih štabova. To je pružalo mogućnost Vrhovnom štabu da u ovom periodu primjeni načelo planiranja i usmjeravanja više jednovremenih operacija koje su imale za cilj širenje oslobođene teritorije, razvlačenje okupatorsko-kvislinških snaga i razbijanje pojedinih njihovih uporišta. Tako je cijeli septembar protekao u znaku inicijative partizanskih

VIII

snaga. One su, najzad, poslije višenedjeljnih oštih borbi razbile pokušaj jakih njemačkih, ustaško-domobranskih i četničkih snaga da iz Banjaluke prodru u oslobođene gradove Ključ i Mrkonjić-Grad, a zatim izvele uspješan napad na dobro utvrđeni garnizon u Jajcu. U isto vrijeme na svim drugim pravcima – prema Sarajevu, Dalmaciji, dolini Une – uspješno su djelovale pojedine brigade ili operativne grupe.

Tek posljednjih dana septembra udružene njemačke, talijanske, ustaško-domobranske i četničke snage pokušale su da preotmu inicijativu koju su izgubile ubrzo poslije završetka svoje proljetne ofanzive na oslobođenu teritoriju s centrom u Foči. Njihove ofanzivne operacije («Jajce I», «Alfa», «Jajce II» i «Beta») izvedene u toku oktobra 1942. nisu bitno izmjenile opštu sliku stanja na ovom tada po razmjerama i dinamici borbi najznačajnijem dijelu jugoslovenskog ratišta. Upravo je u toku ovih borbi najvidnije došla do izražaja efikasnost Titovog rukovođenja. Angažujući pojedine brigade i mjesne partizanske odrede protiv koncentrisanih protivničkih trupa koje su izvodile ofanzivne operacije, Tito je glavninu grupe proleter-skih, krajiških i hrvatskih brigada orijentisao na izvršavanje onih borbenih zadataka koji su proisticali iz ofanzivnog plana Vrhovnog štaba. Pažnja Vrhovnog komandanta bila je tada usmjerena na dva osnovna pravca – ka Bosanskom Grahovu i Kninskoj krajini i daljem prodiranju u Dalmaciju, koju je baš u to vrijeme zahvatio snažan ustanički talas i ka Bihaću, dolini rijeke Une i Cazinskoj krajini s ciljem povezivanja oslobođenih teritorija Bosanske krajine i Hrvatske i stvaranja uslova za sazivanje osnivačke skupštine Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije.

Dok su se krajem oktobra s neznatnim uspjesima završile pomenute operacije okupatorsko-kvislinških trupa (reokupirani su Prozor, Livno i Jajce, ali su partizanske snage zadržale kontrolu nad teritorijom), u toku su bile borbe oko Bosanskog Grahova i završene pripreme za Bihaćku operaciju koja je počela 2. novembra i u toku koje su do 15. novembra oslobođeni Bihać, Bosanska krupa, Cazin, Velika Kladuša, Cetingrad, Pećigrad, Vrnograč i Slunj.

Sve češća praksa formiranja pomenutih operativnih, odnosno udarnih grupa (u napadu na Bihać bilo je koncentrisano 8 brigada) sa privremenim operativnim štabovima sama je po sebi nametala potrebu stvaranja krupnijih vojnih formacija i viših štabova. Sazreli su bili uslovi za formiranje prvih divizija i korpusa Narodnooslobodilačke vojske. U ovom toku objavljene su naredbe Vrhovnog komandanta NOV i POJ o formiranju 1. i 2. proleter-ske divizije (1. novembra) i naredbe o formiranju 3. udarne divizije, 1. bosanskog korpusa i 4. i 5. divizije (9. novembra).

Uz ove naredbe ovdje su objavljena i prva direktivna pisma Vrhovnog komandanta štabovima 1. i 2. proleterske i 3. udarne divizije i Štabu 1. bosanskog korpusa o prenošenju težišta borbenih dejstava u centralnu Bosnu, Dalmaciju i ka dolinama rijeka Une, Sane i Save. To je označilo početak realizacije novog strategijskog plana Vrhovnog štaba o prenošenju dejstava krupnih snaga Narodnooslobodilačke vojske u centralne i istočne oblasti Jugoslavije.

Više dokumenata objavljenih u ovom tomu odnosi se na mjere koje je Vrhovni štab provodio u cilju daljeg razvijanja organizacije oružanih snaga NOP-a. To su, prije svega, naredbe o osnivanju Ekonomskog odsjeka Vrhovnog štaba, čiji je zadatak da organizuje snabdjevanje vojske svim potrebama, zatim naredba o osnivanju pionirskih (inženjerskih) kurseva, te naredba o formiranju Vojne škole NOV i POJ sa nižim i višim kursom za starješine. Tada je Vrhovni štab izdao i Statut sanitetske službe, nastojeći da se na najbolji način organizuje zbrinjavanje i liječenje ranjenih boraca, čiji je broj, s obzirom na sve intenzivnije borbe, brzo rastao. Tu je i Titovo pismo referentu saniteta Vrhovnog štaba u kojem daje saglasnost za održavanje kongresa partizanskih ljekara. Nekoliko dokumenata sadrži Titova uputstva o zadacima organizacija KPJ i štabova u pogledu podizanja borbenih mogućnosti i moralno-političke čvrstine jedinica.

Najzad, među dokumenta vojne prirode spadaju i brojne depeše koje po svom sadržaju predstavljaju ratne izvještaje Vrhovnog štaba. Takve su depeše gotovo svakodnevno upućivane preko Kominterne za Radio-stanicu *Slobodna Jugoslavija*, koja ih je redovno saopštavala u svojim emisijama. S obzirom da je Vrhovni štab u ovom periodu uspostavio neposredne veze sa Operativnim štabom NOPO za Bosansku krajinu i sa Glavnim štabom NOPO Hrvatske, sadržaj ratnih izvještaja Vrhovnog štaba koji su preko *Slobodne Jugoslavije* dospjevali u svijet bio je u poređenju s onim iz prethodnih etapa daleko bogatiji podacima i opisima borbenih dejstava na jugoslovenskom ratištu. U to vrijeme Vrhovni štab nije još uvijek imao neposredne veze sa štabovima u drugim zemljama i pokrajinama, pa su i podaci o borbama u tim dijelovima Jugoslavije u ovim ratnim izvještajima sporadični, a ponekad i s nepouzdanim podacima.

Iako po broju znatno skromnija, dokumenta političkog karaktera objavljena u ovom tomu, imala su izuzetno značenje sa stanovišta razvitka narodnooslobodilačkog pokreta.

Poslije uspješno izvedenog pohoda proleterskih brigada u zapadnu Bosnu i u atmosferi opšteg poleta NOP-a osobito u Bosanskoj krajini i Hrvatskoj, CK KPJ je odlučio da pristupi provođenju u život onih svojih stavova prihvaćenih na sjednici od 4. aprila 1942. koji su po svom karakteru značili raskid sa starim društveno-političkim sistemom. U tom cilju odlučeno je da se preduzmu mjere na liniji daljeg

jačanja i razvijanja narodnooslobodilačkih odbora i njihove afirmacije kao organa narodne vlasti, odnosno osnove na kojoj će se izgrađivati nova državna zajednica naroda Jugoslavije i da se pristupi priprema za stvaranje »centralnog narodnooslobodilačkog odbora Jugoslavije« sa prerogativima najvišeg zakonodavnog i izvršnog organa vlasti.

Promjene u tretmanu narodnooslobodilačkih odbora koje su slijedile na temelju ovih stavova CK KPJ najpotpunije je izložio Tito u pismu Glavnom štabu NOPO Hrvatske, Operativnom štabu NOPO za Bosansku krajinu i Štabu IV operativne zone Hrvatske iz prvih dana septembra 1942. koje je uključeno u ovaj tom. Suštinu te promjene Tito je izrazio riječima da je prošlo vrijeme kada je bilo potrebno isticati »privremeni karakter vlasti NOO-a«, da je »konačno svršeno sa starim oblicima vlasti i da je sadašnja forma koju je stvorio ustanak, ona klica iz koje će se razviti buduća vlast«. U tome je bio izražen revolucionarni društveno-politički smisao i sadržaj narodnooslobodilačke borbe u trenutku kada su sve vodeće snage buržoazije ne samo ostale po strani te borbe već se i neposredno sve vidnije opredjeljivale za kolaboraciju s okupatorom u cilju odbrane osnova starog poretka.

Stav CK KPJ da se pospješi proces stvaranja narodnooslobodilačkih odbora i izgrađivanja sistema narodne vlasti izražen je novim propisima koje je početkom septembra izdao Vrhovni štab pod nazivom »Naredba o izborima narodnooslobodilačkih odbora«, koja je takođe objavljena u ovom tomu. Tu su potvrđena i dalje razrađena načela izložena u Fočanskim propisima o NOO – o načinu izbora i ustrojstvu NOO-a, o njihovim zadacima na oslobođenoj teritoriji, o Narodnooslobodilačkom fondu, o snabdjevanju Narodnooslobodilačke vojske i o konfiskaciji imovine narodnih neprijatelja.

Uz propise o NOO-ima Vrhovni štab je izdao i Naredbu »O obrazovanju pozadinskih vojnih vlasti na oslobođenoj teritoriji«. Tom naredbom bila je ozakonjena praksa koju je Vrhovni štab počeo da uvodi u proljeće 1942. na oslobođenoj teritoriji s centrom u Foči uputstvima o stvaranju vojno-teritorijalnih organa – komandi područja, komandi mjesta i partizanskih straža. Pored propisa o organizaciji ovih ustanova, naredbom su određeni i zadaci pozadinskih vojnih vlasti – da vrše mobilizaciju, da se staraju za ishranu i smještaj vojnih jedinica, da stvaraju i rukovode vojnim radionicama i skladištima, da rukovode sanitetskom službom u pozadini, da obezbjeđuju transport trupa i materijala, da održavaju red i bezbjednost. U izvršavanju svih ovih zadataka organi pozadinskih vojnih vlasti imali su sarađivati sa NOO-ima.

Sa stanovišta priprema za osnivanje »centralnog NOO-a Jugoslavije« od posebnog značaja su dva dokumenta koja su objavljena u ovom tomu. Prvi je – Titova odluka o osnivanju Privremenog upravnog

odsjeka pri Vrhovnom štabu. U obavještenju Vrhovnog štaba koje je objavljeno u organu KPJ »Borbi« od 22. oktobra, odakle je preuzet ovaj dokument, navedeno je da će ovaj odsjek raditi pri Vrhovnom štabu »do stvaranja Narodnooslobodilačkog odbora Jugoslavije« kada će ući u okvir njegove djelatnosti. Zadaci odsjeka su »da vodi unutrašnje poslove na oslobođenoj teritoriji« – da organizuje i kontroliše pozadinske vojne vlasti, da pomaže i usmjerava rad NOO-a, da razvije službu bezbjednosti oslobođenih teritorija i da organizuje propagandu u zemlji i inostranstvu. Za rukovodioca odsjeka postavljen je Moša Pijade. Drugi dokument je depeša koju je Tito uputio Kominterni 12. novembra u jeku priprema za osnivačku skupštinu AVNOJ-a. U depeši je Tito, između ostalog, saopštio: »Mi sada formiramo nešto kao vladu a zvaće se: Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije«. To je prvi među inače veoma rijetkim primarnim izvorima koji sadrže prvobitni stav rukovodstva NOP-a o karakteru tijela čije je stvaranje pripremano tih dana, a što je potom na intervenciju iz Kominterne izmjenjeno.

Najzad, u ovom tomu se objavljuje znatan broj depeša koje je u periodu između 1. septembra i 15. novembra 1942. uputio Tito Kominterni u nastojanju da istina o zbivanjima u Jugoslaviji i, posebno, o ulozi vlade Kraljevine Jugoslavije u izbjeglištvu i D. Mihailovića prokrči put u svijet. U tim depešama iznose se podaci o učešću četnika D. Mihailovića zajedno s okupatorskim i kvislinškim trupama u borbama protiv oružanih snaga NOP-a i o njihovim zvjerstvima nad narodom. Još više je onih depeša u kojima se na zahtjev iz Kominterne prenosi sadržaj zaplijenjenih četničkih dokumenata. Te je dokumente koristila vlada SSSR kao pouzdane dokaze o četničkoj kolaboraciji s okupatorom u vrijeme kada je diplomatskim putem vršila pritisak na jugoslovensku vladu u izbjeglištvu i vladu Velike Britanije da se odreknu podrške D. Mihailoviću. U isto vrijeme je sadržaj tih dokumenata emitovala *Slobodna Jugoslavija*, s ciljem da doprinese upoznavanju svjetske javnosti s četničkom izdajom. Dio ovih depeša imao je za svrhu da se preko *Slobodne Jugoslavije* razotkrivaju laži koje su širili Radio-London i druga sredstva informisanja u savezničkim i neutralnim zemljama o tobožnjoj borbi četnika D. Mihailovića protiv okupatora, da se osude odluke jugoslovenske vlade o oduzimanju činova onim oficirima bivše jugoslovenske vojske koji se bore u sastavu oružanih snaga NOP-a itd.

Sadržaj ovih depeša, koje je redovno emitovala *Slobodna Jugoslavija*, presudno je uticao da istina o zbivanjima u Jugoslaviji, najzad, prokrči put u svijet. Upravo u ovo vrijeme pored sovjetskih, sve je više sredstava informisanja u savezničkim i neutralnim zemljama odbacivalo laži koje je širila jugoslovenska vlada u izbjeglištvu i podržavalo narodnooslobodilački pokret. Posebnu ulogu u tome imale su organi-

XII

zacije i glasila jugoslovenske ekonomske emigracije u zemljama američkog kontinenta. S druge strane, pored vlade SSSR-a koja je, koristeći podatke iz Titovih depeša, vršila sve snažniji pritisak na jugoslovensku vladu, i britanska vlada je, pod uticajem prodiranja istine u svijet o stvarnosti Jugoslavije i, takođe, situacije na pojedinim frontovima, posebno u Africi, u ovo vrijeme prvi put odlučnije postavila zahtjev da D. Mihailović počne s napadima na okupatora.

I u ovom periodu veze CK KPJ i Vrhovnog štaba s rukovodstvima NOP-a u Sloveniji, Srbiji, Vojvodini, Makedoniji, Kosovu i Crnoj Gori bile su slabe i sporadične. O tom svjedoči i rijetka Titova prepiska s tim rukovodstvima. Njegova pisma Pokrajinskom komitetu KPJ za Makedoniju i Oblasnom komitetu KPJ za Kosovo i Metohiju od 22. septembra i pismo Pokrajinskom komitetu KPJ za Srbiju od 23. oktobra sadrže opšta vojna i politička uputstva za njihovu aktivnost. Ovdje treba pomenuti i pismo CK KPJ Centralnom komitetu KP Albanije od 22. septembra, u kojem je Tito saopštio da je Kominternu dala saglasnost za održavanje konferencije KP Albanije koja bi izabrala centralni komitet i utvrdila osnovne zadatke partije. U pismu je Tito izložio i nekoliko osnovnih uputstava u pogledu organizovanja oružane borbe protiv okupatora i razvijanja NOP-a albanskog naroda.

Na kraju želimo istaći da su priređivači ovog toma, držeći se opštih načela za pripremanje Titovih Sabranih djela, nastojali da u što kraćim napomenama pruže objašnjenja tamo gdje su ona bila zaista neophodna.

Pero Morača

JOSIP BROZ TITO – SABRANA DJELA

1. septembar – 13. novembar 1942.

ŠTABU DALMAT[INSKE] OPERAT[IVNE] ZONE¹

1. septembar [19]42.

[Glamoč]

I. U zemljama Jugoslavije više od godinu dana vode se ogorčene borbe s okupatorom i njegovim slugama. Razmjere tih borbi su yelike. U njima herojski padaju naši najbolji drugovi. Međutim, od štabova brigada, odreda, operativnih i glavnih štabova ne dobijamo izvještaj ni za trećinu izvedenih akcija, a o imenima palih boraca često nema ni riječi. Ovo je sasvim pogrešno. Samo objavljivanjem tih borbi svjetska javnost dobiće pravu sliku o zamašnosti naše herojske borbe. A objavljivanjem imena palih drugova mi činimo osnovnu drugarsku pažnju i pokazujemo koliko nam je stalo do svakog pojedinca. Mi imamo načina da svjetsku javnost o svemu obavještavamo². Ovo je tim potrebnije jer razni narodni izdajnici – izbjeglička jugoslovenska vlada, Draža Mihailović i drugi – pokušavaju da plodove naše borbe pripisu sebi kao i da umanje značaj naših borbi.

Da bi se uveo jedan sistem u obavještavanju, počev od 1. septembra sve potčinjene jedinice dostavljace nam poslije svake, ma i najmanje, akcije slijedeće izvještaje:

1) Kratak opis borbe, mjesto i vrijeme (datum) sudara; jedinice koje su učestvovalе u borbi (naše i neprijateljske).

2) Ratni plijen: zarobljenici, oružje, municija i ostala ratna sprema.

3) Gubici neprijatelja: mrtvi, ranjeni.

4) Sopstveni gubici: poimenično naznačiti mrtve i ranjene; mjesto gdje su mrtvi sahranjeni.

5) Imena naknadno umrlih od rana i gdje su sahranjeni.

6) Imena onih koji su pali smrću heroja; imena onih koje treba proglasiti narodnim herojima; imena pojedinih boraca, starješina i jedinica koje treba pohvaliti. Pri svemu tome za pojedince i jedinice treba iznijeti: podatke iz života (mjesto rođenja, zanimanje i drugo), akcije u kojima se dotični, odnosno jedinica istakla.

7) Kritički osvrt na akciju (izvedena po planu ili ne, greške u akciji, snalaženje starješina i jedinica, veze sa susjedima).

8) Utrošak municije po oruđima. Manjak odnosno dobitak municije poslije akcije. Broj i vrsta pokvarenih odnosno izgubljenih oruđa u borbi. Tu uračunati i oruđa poginulih i ranjenih drugova.

9) Naročite napomene.

II. Nezavisno od gornjega izvještaja, sve brigade i štabovi dostaviće nam imena svih poginulih drugova od formiranja jedinice –

brigade pa sve do zaključno 31. avgusta. Pri tome naznačiti mjesta gdje su dotični drugovi poginuli i sahranjeni.

III. Štabovi svih brigada dostaviće nam sljedeće statističke podatke:

1) *Brojno stanje ljudstva*, sa sljedećim vertikalnim rubrikama: jedinica (štab brigade, intendatura brigade, sanitet brigade, pionirski vod, bataljoni po broju); po spisku (s podrubrikama – muških, ženskih); u rashodu (s podrubrikama – muških, ženskih); na licu (s podrubrikama – muških, ženskih).

2) *Količina i vrsta naoružanja*, s vertikalnim rubrikama: jedinica (štab brigade, intendatura, sanitet brigade, pionirski vod, poređati bataljone po redu); mašinskih pušaka; pušaka (7,9 mm – talijanskih); teških mitraljeza (s onoliko podrubrika koliko ima modela mitraljeza – švarcloze, bređa itd.); puškomitraljeza (ZB i talijanskih, »Šoša« i dr.); topova (s onoliko podrubrika koliko vrsta ima topova – pješađijski, brdski, protivkolski itd.); bacača (teških i lakih); revolvera.

3) *Količina municije*, s vertikalnim rubrikama: jedinica; za mašinske puške; za puške (po modelima); za teške mitraljeze (po modelima); za puškomitraljeze (po modelima); za topove (po modelima); za bacače (po modelima); za revolvare.

4) *Brojno stanje konja*, s vertikalnim rubrikama: jedinica; jahaćih; tovarnih (sa podrubrikama – za kuhinju, za bojnu komoru, za prateća oruđa).

Ove izvještaje dostaviti što prije, ali prikupiti tačne podatke.

Svakog prvog i petnaestog u mjesecu dostavljati promjene u brojnom stanju (priraštaj, manjak) po navedenim pregledima. Na taj način i štabovi brigada i mi imaćemo tačan pregled, što nije bilo do sada.

IV. Štabovi brigada ne smiju nikud upućivati svoje borce i starješine bez objava. Ko se na putu nađe bez objave biće zatvoren. U objavi naznačiti kakvim se poslom dotični upućuje. Kad nam se ukaže prilika brigadama ćemo dostaviti formulare objava.

V. U posljednje vrijeme primjećuje se da se pojedini vojnici i starješine bez ikakvog posla udaljuju od svojih jedinica. Lutanje vojnika treba spriječiti po svaku cijenu. Starješine mogu dolaziti u više komande samo po pozivu ili kada to naročito iziskuje stanje njihove jedinice.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije

Tito

VI.* Potrebno je da vojnički i politički rukovodioci kao i pojedinci sarađuju u *Vojno-političkom pregledu* Vrhovnog štaba³ obrađujući pojedine aktuelne probleme. Radove dostavljati preko Vrhovnog štaba. Ovo svima saopštiti.

P. S. Ovo naređenje prepisati i dostaviti vašoj Prvoj partiz[anskoj] n[arodno] o[slobodilačkoj] dalmatinskoj udarnoj brigadi.**

VII. Naša vojska prerasla je u redovnu vojsku. Prema tome treba nastojati da ta vojska dobije lijep izgled i vojničke forme. Ovo se postiže primjenom egzercira i raznim vojničkim vježbama – tjelesno vježbanje i drugo. Sem toga, treba nastojati da se svaki naš vojnik nauči rukovati automatskim oruđima.

A-VII, Fond NOR, kut. 2,
reg. br. 37/4.

* Na originalnom dokumentu tekst pod br. VI i VII odvojen je od teksta pod br. V potpisom i pečatom. – *Red.*

** Ova rečenica u P.S. je dopisana crvenom olovkom. – *Red.*

ŠTABU PETOG KRAJIŠKOG NARODNOOSLOBODILAČKOG PARTIZANSKOG ODREDA

1. septembar [19]42.
[Glamoč]

1) U dogovoru s drugom Kostom [Nađom] zaključili smo da od bataljonâ: »Gavrilo Princip«, »Starac Vujadin« i »Budućnost« treba stvoriti jednu partizansku udarnu brigadu.* Brigada bi se zvala: Četvrta partizanska narodnooslobodilačka krajiška udarna brigada. Štab te brigade sačinjavaće dosadašnji štab V krajiškog odreda, s tim da komandant bataljona »Starac Vujadin« drug Cvija [Oreščić] bude zamjenik komandanta brigade. Bataljone, brigade treba odmah iskupiti i otpočeti s njihovim vojničkim i političkim učvršćivanjem. Naročito treba paziti na sastav bataljonskih štabova. Mi ćemo nastojati da, ukoliko to budemo mogli, pomognemo Štabu brigade s nekoliko političkih radnika. Štab brigade treba o tome da nam dostavi konkretne prijedloge, kao i sve ono što je u vezi s formiranjem ove brigade i stanjem njenog ljudstva. Mi ćemo izvijestiti Operativni štab za Bosansku krajinu o ovom naređenju, koje vam neposredno upućujemo.

Zavisno od prilika, a kako to procijeni Operativni štab, u sastav ove brigade može ući i još neki bataljon. Naše je mišljenje da su dosta ova tri bataljona. Tako će se ljudstvo vojnički i politički bolje učvrstiti nego kad ima više bataljona.

2) Po formiranju vaše brigade, koje treba da se odmah izvrši, preduzeti sljedeće:

Napad na komunikaciju [Bosansko] Grahovo — Knin i njeno rušenje i onesposobljavanje za saobraćaj. S vašom brigadom vi ćete moći otpočeti akcije na tome sektoru. U ovom cilju potražiti vezu sa susjednim partizanskim dijelovima: Ličanima i Dalmatincima.**

Preduzeti izviđanje Grahova i tačno nam iznijeti uslove i mogućnosti njegove likvidacije.

Preduzeti sve na razbijanju četničkih bandi u tome kraju. U tom cilju politički raditi među masama i pojavljivati se u četničkim selima. Jednom riječi, vašu brigadu morate učiniti mobilnom, dakle morate je odvezati od njenih sela.

*Riječ je o bataljonima sa teritorije Bosansko Grahovo — Livno — Glamoč koji su do tada činili sastav 5. krajiškog NOP odreda. — *Red.*

** Odnosi se na partizanske jedinice 1. operativne zone Hrvatske u Lici i 4. operativne zone Hrvatske u Dalmaciji. — *Red.*

S vašom brigadom morate angažovati neprijatelja u Kninskoj krajini, jer se na taj način najbolje štite Grahovska vrata i prolaz ka [Bosanskoj] krajini. Vaše jače angažovanje u predjelu Grahovo – Knin olakšaće mobilizaciju dalmatinskih partizana.

3) U Drvaru obrazujte Komandu područja⁴ koja ima zadatak: staranje o bezbjednosti na pozadnoj prostori; mobilizacija ljudstva za jedinice i ostale potrebe; obrazovanje i kontrola nad partizanskim stražama, koje treba postaviti na važnim tačkama; obrazovanje slagališta raznih potreba i staranje o njihovom čuvanju; staranje o saobraćaju i prikupljanje sredstava za saobraćaj u rejonu Komande područja; staranje o snabdijevanju trupa na teritoriji Komande područja (no, i same starješine su dužne da se staraju o snabdijevanju svojih mobilnih jedinica); obavještajna služba na cijelom području; staranje da se odluke pojedinih narodnooslobodilačkih odbora privode u djelo. (Odbori su najveća politička vlast. Partizanske komande i jedinice moraju poslužiti da se odluke odbora izvrše, ako to nailazi na otpor). Jednom riječju, Komanda pozadine prima na sebe sve pozadinske službe. Štabovi operativnih jedinica moraju se svega toga osloboditi radi uspješnijeg i pravilnog vođenja jedinica.

4) Pravilo o ustrojstvu brigada⁵ ranije je dostavljeno Operativnom štabu. Dok ne dobijete to uputstvo, vi ovako formirajte brigadu: štab, intendantura, sanitet, pionirski vod, potreban broj bataljona.

5) Morate predvidjeti oslonac – bazu za vašu brigadu. U tom cilju otpočeti i s prikupljanjem sredstava za život. Detalje rasporeda bataljona i njihov taktički rad vi podesite.

O formiranju brigade podnesite nam detaljan izvještaj.⁶

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
[Tito]

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Tridesetog avgusta jedinice VIII udarne krajiške brigade⁷ razbile su njemačko-ustaške bande na 7 km od Banjaluke⁸. Uništen je jedan tenk i oboren jedan bombarder. Jedinice jedne crnogorske udarne brigade* koja djeluje na teritoriji Travnik – Bugojno 28–29. avgusta razrušile su komunikacije i mostove između Travnika i Donjeg Vakufa, a takođe komunikacije Bugojno – Donji Vakuf.

Dvadeset osmog avgusta jedna ustaška kolona izašla je iz Kupresa i došla do sela Vukovsko, gdje je na zvjerski način ubila 150 žena i djece srpske nacionalnosti.

Dvadeset šestog avgusta** jedna naša izvidnica na drumu između Kupresa i Bugojna uništila je putnički automobil i u njemu 4 ustaše. U korespondenciji koja je zaplijenjena ima nekoliko interesantnih pisama. U pismu iz Rume – Srem od 12. avgusta [19] 42. god. Petar Kosenger*** [. . .]

Sem toga, ove nedjelje partizani su kod Jarčina blizu Rume uklonili šine na željezničkoj pruzi i u 6 časova uveče zaustavili putnički voz i skinuli sve putnike i vojnike. Vojnike su razoružali i skinuli im uniforme, a zatim ih u gaćama pustili u grad. Mašinistu i dva vojnika su ubili, a nekoliko ranili. Sve putnike pustili su kući. Što se tiče vršalica, njih su spalili, ali ne znamo broj. U mnogim selima ne daju uopšte da se žito vrše, niti da se prodaje ili izvozi.

Tvoja mama

Takvih pisama i takvih obavještenja ima mnogo. Partizanski odredi u Slavoniji i Sremu djeluju aktivno.

1. septembar 1942.
[Glamoč]

Valter

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI,
br. 1942/194.

Prevod s ruskog.

* Odnosi se na 5. crnogorsku brigadu – Red.

** Omaška. Akciju su noću 27/28. avgusta izveli dijelovi 4. crnogorske brigade i 3. krajiškog NOP odreda. – Red.

*** Nedostaje druga stranica depeše. – Red.

NAREDBA O IZBORIMA NARODNOOSLOBODILAČKIH ODBORA⁹

1) *Način izbora i ustrojstvo NOO-a*

1. Rješavanje opštih i svakodnevnih ozbiljnih pitanja Narodno-oslobodilačke vojske i naroda oslobođenih teritorija predstavlja zadatak od sudbonosnog značaja za pobjedu narodnog oružja, te iziskuje sprovođenje pune i jedinstvene organizacije građanske i vojne vlasti u pozadini. Od čvrste povezanosti, od neumorne i svestrane djelatnosti građanskih i vojnih vlasti, od valjanosti i odanosti njihovih organa narodnooslobodilačkoj borbi zavisi dalje razvijanje i učvršćivanje punog jedinstva pozadine i fronta, koje je osnovni uslov pobjede narodnog ustanka. S obzirom na cijeli niz najvažnijih pitanja koja traže pravilno rješenje u oslobođenim područjima, ovima treba dati čvrstu i jedinstvenu unutrašnju organizaciju. I zbog toga je potrebno odmah po zauzeću svake nove teritorije pripremiti i izvršiti izbore narodnooslobodilačkih odbora.

2. Pripreme za izbore obuhvataju:

a) široko objašnjavanje narodnim masama — putem sastanaka, konferencija, zborova i štampe — karaktera, zadataka i ustrojstva NOO-a i njihovog odnosa prema narodu i vojsci (NOO-i kao organi zaista narodne demokratske vlasti, kao organi koji ostvaruju jedinstvo zakonodavne i izvršne vlasti u rukama naroda, karakter NOO-a kao klice buduće narodne vlasti; uloga i zadaci NOO-a u toku narodno-oslobodilačkog rata; ustrojstvo NOO-a, izborno pravo; uloga omladine i žena u NOO-ima; odnos NOO-a i operativnih i pozadinskih vojnih vlasti);

b) obezbjeđenje da za članove NOO-a budu izabrani ljudi koji će da garantuju da će svojim radom učiniti da NOO-i budu izraz sporazuma i jedinstva svih rodoljubivih snaga bez razlike političkog uvjerenja, vjere i narodnosti;

c) blagovremeno obavještenje partizana na frontu o danu izbora u njihovom mjestu radi ostvarenja njihovog izbornog prava.

3) U cilju pripremanja izbora i njihovog pravilnog sprovođenja obrazuju se sreske i opštinske izborne komisije. Sreske izborne komisije imenuje štab zone ili operativni štab dotičnog područja, opštinske izborne komisije imenuje sreska izborna komisija u spora-

zumu sa nadležnom komandom mjesta. Sreska izborna komisija sastoji se od pet članova i njena je dužnost:

- a) određivanje datuma i mjesta sreske izborne konferencije;
- b) priprema i sprovođenje sreske izborne konferencije;
- c) vođenje zapisnika o toku i rezultatima sreske izborne konferencije. U zapisnik se unose i sve eventualne nepravilnosti;
- d) imenovanje opštinskih izbornih komisija.

Opštinske izborne komisije sastoje se od pet članova i njihova je dužnost:

- a) određivanje datuma i mjesta opštinskog izbornog zbora, kao i datuma i mjesta seoskih i gradskih izbornih zborova;
- b) priprema i rukovođenje opštinskog izbornog zbora, a preko povjerenika i seoskih i gradskih izbornih zborova;
- c) imenovanje izbornih povjerenika za pojedina sela koji prisustvuju izbornim zborovima i brinu se za pravilan tok tih zborova. Izborni povjerenici dužni su da vode zapisnik o toku seoskog izbornog zbora i o rezultatu izbora. Ovaj zapisnik, koji pored povjerenika potpisuju još dva za to izabrana seljaka ili građanina, predaju povjerenici opštinskoj izornoj komisiji, a ova sreskoj;
- d) po završenim izborima u srezu i poslije izbora sreskog NOO-a, sreska izborna komisija podnosi izvještaj o svome radu i rezultatima izbora u cijelom srezu štabu koji ju je imenovao. S podnošenjem izvještaja prestaje i funkcija izborne komisije.

4. Izbori u selima jedne opštine imaju se izvršiti po mogućnosti u isti dan, a tako isto i izbori opštinskih NOO-a.

U svakom selu bira se seoski, a u gradu gradski NOO, u sjedištu opštine ili grupe sela koja se odvoji od opštine bira se opštinski NOO. Ako opštinu sačinjava grad s još nekoliko sela, onda i ovdje opštinski NOO funkcioniše odvojeno od gradskog i seoskog NOO-a.

Ako je selo malo ili zaselak, ne bira se odbor, već samo jedan povjerenik koji će biti veza između svog sela i NOO-a svoje opštine, te raditi po uputstvima svog opštinskog NOO-a. Koja sela biraju povjerenike, a ne odbore, određuje sreska izborna komisija. Svi seoski NOO-i i povjerenici kao i gradski NOO-i potčinjeni su opštinskom NOO-u. Tamo gdje su do sada jednu opštinu sačinjavala mnoga sela, raštrkana i udaljena, treba radi lakšeg rada razdijeliti sela na nekoliko grupa i stvoriti nekoliko opštinskih NOO-a, koji će raditi samostalno. Ova pregrupisavanja sela vrši komanda područja, odnosno štabovi grupa odreda ili zona.

5. Seoski i gradski NOO-i kao i povjerenici biraju se na zboru sela ili grada od svih seljana ili građana, muških i ženskih, koji su navršili 18 godina starosti, javnim glasanjem (dizanjem ruke). Isto tako može biti izabran za člana NOO-a ili povjerenika svaki koji je navršio 18 godina, muško ili žensko, bez razlike vjere i narodnosti. Izabrani su oni koji dobiju najveći broj glasova.

6. Pravo glasanja kao i pravo da budu izabrani u NOO-e uživaju i vojnici NOP i DVJ bez obzira na godine starosti i bez obzira [na to] da li se na dan izbora nalaze u svom mjestu ili na položaju. Partizani na položaju koji su iz jednog mjesta odnosno opštine glasaće na svom zboru i rezultat glasanja poslati nadležnoj komandi mjesta. Oni moraju biti blagovremeno obaviješteni o danu izbora. Rezultat izbora u mjestu iz kojega se partizani nalaze na položaju neće se objaviti prije no što se uzme u obzir i glasanje partizana na frontu. Dok su na vojnoj dužnosti oni ne mogu vršiti dužnost članova odbora, ali treba omogućiti, ako to dozvoljavaju uslovi borbe, da dolaze na plenum sreskih i okružnih NOO-a kao delegati svojih bataljona i odreda.

7. Seoski NOO sastavljen je od tri do pet lica, opštinski od pet do sedam lica. Sreski NOO može imati do trideset članova, a isto tako i okružni NOO.

8. Jedino mjerilo po kojem će se birati članovi NOO-a jeste da su poznati kao odani i vjerni narodnooslobodilačkoj borbi i kao nepomirljivi neprijatelji okupatora i njegovih slugu.

Opštinski NOO bira se na opštem zboru svih glasača dotične opštine najdalje 8 dana poslije seoskih i gradskih izbora.

9. Seoski narodni povjerenici, seoski NOO-i i gradski NOO-i vrše sve dužnosti navedene u odjeljku o zadacima NOO-a. Oni su neposredno potčinjeni opštinskom NOO-u, a preko ovog sreskom i okružnom NOO-u, od kojih dobijaju uputstva za rad i pod čijom kontrolom rade. Opštinski NOO-i dužni su podnositi redovne izvještaje o svom radu sreskom NOO-u, a ovaj okružnom.

10. Seoski i opštinski NOO-i mogu imati do sedam članova, a najmanje tri. Gradski NOO-i imaju najmanje sedam članova, a broj se određuje prema veličini mjesta. Ako se radi o većem gradu, ovaj će se podijeliti na rejone koji će imati rejonske odbore potčinjene gradskom, čiji plenum sačinjavaju.

11. Čim se u opštini ili grupi sela izabere opštinski NOO, održaće se sreska konferencija, na koju dolaze delegati (izaslanici) svih opština, koji se biraju naporedo s opštinskim odborima i koji sačinjavaju plenum sreskog odbora. Puna sjednica (plenum) sreskog NOO-a jeste najstarija građanska vlast u srezu i ima svoje sjedište u sreskom mjestu, ako je ono oslobođeno, ili u drugom, ako sresko mjesto nije oslobođeno. Izvjesni oslobođeni dijelovi drugih srezova, koji još nisu u cjelini oslobođeni, mogu se povremeno priključiti izvjesnom oslobođenom srezu.

12. U sreski NOO treba da budu izabrani izaslanici iz svih opština toga sreza, ali u sjedištu sreza mora stalno biti nekoliko članova (najmanje tri) koji će kao uži odbor vršiti redovne poslove, dok će se puna sjednica održavati s vremena na vrijeme i odlučivati o svim važnijim pitanjima. Sreski NOO bira svoj uži odbor iz svoje sredine. Na plenarnim sjednicama uži odbor podnosi izvještaj o svom

radu i dobija upute za dalji rad. Ako plenum nije zadovoljan radom nekog člana ili cijelog užeg odbora, može ga smijeniti i odrediti iz svoje sredine druge ljude u užu odbor. Uži odbor pozivaće redom po jednog člana plenuma na rad s njim. Uži odbor mora imati najmanje tri lica.

Izaslanike, odnosno članove sreskog plenuma, bira narod na opštinskom izboru vodeći računa da svaka opština bude jednako zastupljena. Oni donose na sresku konferenciju pismenu potvrdu svog opštinskog odbora da su izabrani.

13. Svi opštinski NOO-i održavaju stalnu vezu sa sreskim NOO-om i njemu su podređeni, tako da od njega dobijaju uputstva za svoj rad, njemu podnose izvještaje, polažu mu račun o svom radu i stoje pod njegovom kontrolom.

14. Birani na demokratski način, NOO-i moraju i u svom radu ostati demokratski organi narodne vlasti. Zbog toga su opštinski, seoski i gradski NOO-i kao i povjerenici dužni da s vremena na vrijeme sazivaju zborove seljana ili građana svoje opštine, sela ili grada, na kojima će podnositi izvještaje o svom radu i raspravljati s narodom o važnijim pitanjima kako bi u cijelom radu odbora došla što potpunije do izražaja volja naroda. NOO-i zavise od povjerenja naroda, koji može pojedine članova pa i cijeli NOO smijeniti ako smatra da nije zaslužan povjerenja ili da nije sposoban za rad, pa izabrati drugi odbor. Da bi se održao zbor za izbor novog odbora, seoskog ili opštinskog, ili seoskog povjerenika, potrebno je da to zahtijeva bar jedna trećina birača toga odbora. Vanredna sreska konferencija za izbor novog sreskog NOO-a na mjesto smijenjenoga može se sazvati na zahtjev najmanje jedne četvrtine svih opština. Zahtjev za smenjivanje ma kojeg odbora mora biti u vezi s jednim ili više važnijih pitanja po kojima narod ne odobrava rad odbora.

15. Svi NOO-i i povjerenici biraju se za šest mjeseci, poslije kog roka se vrše novi redovni izbori.

16. Na području s kojega se mobiliše jedan partizanski odred bira se okružni NOO kao najstarija građanska vlast u okrugu. On ima sjedište u istom mjestu gdje je i komanda toga područja. Okružni NOO-i biraju se na okružnoj konferenciji na koju dolaze delegati svih srezova dotičnog okruga i delegati odreda odnosno brigada.

17. Prvo se vrše izbori seoskih i gradskih, a onda redom: opštinskih, sreskih i okružnih NOO-a.

18. Svaki NOO ima predsjednika, sekretara i blagajnika koji rukuje narodnooslobodilačkim fondom. U slučaju većeg broja odbor-nika dodijeliće se svakom članu posebna dužnost.

19. Odbori su dužni ustanoviti dane za svoje redovne sjednice, a vanredne sjednice sazivaju predsjednik i sekretar prema potrebi. Rad na sjednici uvodi sekretar u zapisnik.

20. Svaki NOO mora imati svoj pečat s petokrakom zvijezdom i natpisom (kao npr.): *Narodnooslobodilački odbor sela Radaslija, Narodnooslobodilački odbor za srez livanjski.*

II. *Zadaci narodnooslobodilačkih odbora na oslobođenoj teritoriji*

Narodnooslobodilački odbori jesu organi demokratske, istinski narodne vlasti, nastali prirodnim putem u toku narodnooslobodilačke borbe naroda Jugoslavije.

NOO nisu i ne smiju biti organi pojedinih političkih stranaka i organizacija. Oni se biraju demokratskim putem. U njih treba da uđu, bez obzira na svoje političko uvjerenje, vjeru i narodnost, čestiti rodoljubi koji su primjerom i na djelu pokazali da su dobri sinovi svoga naroda, da nikad neće izdati otadžbinu u ovom svetom otadžbinskom ratu, da su nepokolebljivi u borbi protiv fašističkog okupatora i njegovih domaćih slugu.

Pošteni i rodoljubivi pojedinci iz bivših opštinskih uprava i drugih ustanova (osim iz policije i žandarmerije) mogu ulaziti u NOO-e ako uživaju povjerenje naroda.

1) Na oslobođenom području NOO-i jesu organi narodne vlasti birani slobodno i neposredno od samog naroda.

Svi stari organi vlasti (opštinske uprave, policija i žandarmerija, sudovi, poreske, finansijske i druge uprave) ukinuti su od strane naroda odmah s početkom oslobađanja, jer su se svi oni pokazali kao uporište okupatora i njegovih izdajničkih slugu. Narodnooslobodilački odbori predstavljaju na taj način i klicu buduće narodne vlasti, čije će konačne i trajne oblike odrediti oslobođeni narod poslije istjerivanja fašističkih okupatora iz naše zemlje i uništenja njihovih domaćih slugu.

2) NOO-i imaju mnogostruke i raznovrsne dužnosti. Oni vrše sve funkcije zakonodavne i izvršne vlasti osim onih koje pripadaju vojnim vlastima.

3) Kao nosioci vlasti oslobođenog naroda NOO-i poduzimaju sve mjere da se aktivizira i ujedini sav narod u borbi protiv okupatora i njegovih domaćih slugu. Preko NOO-a najbolje se i najuspješnije ostvaruje najjače oružje naroda u borbi protiv fašizma: jedinstvo svih naroda, jedinstvo svih rodoljubivih snaga.

4) NOO-i poduzimaju sve što je potrebno da se Narodnooslobodilačka vojska uredno snabdijeva hranom, odjećom i drugim potrebama. U tom cilju oni aktiviziraju i organizuju sve narodne snage na svom području. U snabdijevanju Narodnooslobodilačke vojske NOO-i su dužni tijesno sarađivati s vojnim komandama.

5) Kao organe reda i bezbjednosti NOO-i upotrebljavaju partizanske i seoske straže, koje su direktno potčinjene vojnim

vlastima (komandama mjesta, a preko ovih komandama područja). U slučaju potrebe obratiće se NOO-i za oružanu pomoć i operativnim komandama.

6) Gonjenje špijuna, izdajica, neprijateljskih plaćenika i agenata, borba protiv saboterstva i panikerstva pripadaju u prvom redu vojnim vlastima uz saradnju NOO-a. Krivice po ovim djelima sude vojni sudovi. Na zahtjev vojnih vlasti NOO-i su dužni pribaviti im sve podatke o narodnim neprijateljima iz svoga mjesta.

Obavještajna služba pripada takođe vojnim vlastima.

NOO-i vode borbu protiv krađe, pljačke, razbojništva i nereda. Oni rješavaju sve sporove između pojedinih građana.

7) NOO-i imaju za dužnost da organizuju čvrstu pozadinu i nerazdvojnu vezu između naroda u pozadini i Narodnooslobodilačke vojske, da podižu u narodu borbeni duh, požrtvovanost i disciplinu.

8) NOO-i organizuju ishranu stanovništva, a osobito siromašnog stanovništva i nezbrinutih porodica palih i mobilisanih boraca, izbjeglica i pogorjelaca.

9) NOO-i vode strogi nadzor i sprečavaju izvoz hrane sa svoga područja u okupirano područje, sprečavajući svim sredstvima da se okupator ma čime snabdijeva s oslobođenog područja.

10) Pod kontrolom NOO-a nalazi se sva privreda (proizvodnja i trgovina) ukoliko se ne radi o preduzećima i radionicama koji rade za potrebe vojske, a koji potpadaju pod direktnu upravu vojničke vlasti. Cjelokupni saobraćaj i saobraćajna sredstva stoje pod upravom vojnih vlasti.

11) Da bi mogli odgovoriti svojoj dužnosti snabdijevanja vojske i naroda, NOO-i stvaraju obavezno narodnooslobodilačke fondove. Ovi prikupljaju od naroda priloge u novcu, hrani, odjeći, obući i drugom materijalu.

12) NOO-i mogu prema potrebi vršiti na zahtjev vojnih vlasti rekviziciju od imućnijih građana. Isto tako oni na zahtjev vojnih vlasti mogu mobilisati stanovništvo za potrebne radove. Kod svega toga moraju strogo voditi računa da teret bude pravilno raspoređen i da najsiromašniji budu najmanje opterećeni.

13) Od imovine narodnih neprijatelja koja se konfiskuje na osnovu rješenja vojnih vlasti i sudova NOO-i primaju na rukovanje i upotrebu sve ono što vojne vlasti ne zadrže za potrebe vojske, i to unose u narodnooslobodilački fond.

III. *Narodnooslobodilački fondovi*

14) Kod svakog opštinskog NOO-a mora postojati narodnooslobodilački fond.

Narodnooslobodilački fond (NOF) jeste najsnažniji izraz čvrste povezanosti pozadine i fronta, naroda u pozadini i njegove oslobodi-

lačke vojske, i po tome kakav je NOF vidi se kolika je volja naroda da pomogne svoju vojsku do konačne pobjede i konačnog oslobođenja.

U NOF se unose:

1) svi darovi koje narod daje u stvarima ili novcu za Narodnooslobodilačku vojsku, za nezbrinute porodice poginulih i mobilisanih boraca, za pogorjelce, izbjeglice i siromašne porodice;

2) sve stvari i novac koje NOO bude prikupio na druge načine.

Sve stvari i novac koje prikupe, dužni su seoski NOO-i i povjerenici predati opštinskom NOO-u, koji ih unosi u svoj NOF, to jest u svoj magacin ili kasu. Blagajnik opštinskog NOO-a rukuje opštinskim NOF-om i magacinom, odgovara za njihovo ispravno vođenje i ne smije činiti iz fonda nikakve izdatke bez rješenja odbora. Svakog mjeseca, a po potrebi i češće, moraju seoski NOO-i ili povjerenici napraviti za opštinski NOO izvještaj o prihodima i predati istome sav prihod. Opštinski NOO-i dužni su tako raditi prema sreskim NOO-ima, ali oni mogu u svojim magacinima da zadrže do 30% prinosa za potrebe u svojoj opštini (za pomoć pogorjelicima, izbjeglicama, porodicama boraca).

15) Kod sreskog NOO-a postoji sreski NOF sa sreskim magacinima u koje se pribira fond iz cijelog sreza osim onog dijela hrane i ostaloga koji se prema potrebi ostavlja samim seoskim, odnosno opštinskim NOO-ima za zadovoljenje njihovih mjesnih potreba. Okružni NOO takođe ima svoj NOF, ali ne mora imati posebne magacine izvan sreskih.

IV. Snabdijevanje Narodnooslobodilačke vojske

16) *Narodnooslobodilačka vojska snabdijeva se u prvom redu od naroda, samo od dobre volje priložima u NOF i kupovanjem za gotov novac.* Kupovinu za vojsku vrše NOO-i ili vojni intendanti, komesari za hranu; ovi posljednji čine to ili preko NOO-a ili neposredno od svih koji imaju za prodaju.

Sakupljanje priloga. – Prilozi se sakupljaju od cijelog naroda bez obzira na imovno stanje, jer svako može dati ma i najmanji prilog. Svi prilozi moraju se zapisati i oni se po mogućnosti objavljuju.

Ko ima viškova treba ili da ih priloži ili proda NOO-u ili NO vojsci, a ako neće da ih proda, mogu NOO-i ili intendanti te viškove prinudno otkupiti, to jest stvari uzeti i odmah ih isplatiti.

Seoski i opštinski NOO-i vrše kupovinu hrane i drugih potreba za vojsku od novca koji im u tu svrhu upute sreski NOO-i ili vojne vlasti. Cijene određuju opštinski NOO-i u sporazumu s vojnim vlastima.

Rekvizicija.— Rekvizicija je takođe kupovina, samo što se ne isplaćuje odmah u gotovom. Na rekviriranu stoku ili hranu i druge

stvari dužni su NOO-i kao i od NO vojske za to ovlaštena lica dati propisnu rekvizicionu priznanicu (revers) na osnovu koje će njen primalac kasnije moći da zahtijeva isplatu. Na priznanici mora biti tačno naglašeno od koga je, kad i koliko čega rekvirirano, kao i vrijednost svake rekvirirane količine i vrijednost cjelokupne rekvirirane robe. Rekvizicione priznanice podnosiće se na isplatu kod viših vojnih komandi ili kod sreskog NOO-a. Sve rekvizicije vrše se isključivo na zahtjev vojnih vlasti i za njihov račun. Rekvizicija se vrši u slučaju hitne potrebe ili momentalnog nedostatka gotovog novca.

Rekvizicija se može vršiti u prvom redu od viškova imućnijih seljaka.

NOO-i i vojne vlasti mogu rekvirirati i tegleću marvu i tegleća sredstva (konje, kola, volove i drugo) za komoru, prevoz hrane itd., kao i jahaće konje za duže ili kraće vrijeme. Na ovo se izdaje revers s tačnim naznačenjem šta je, kad i od koga rekvirirano, za koju potrebu i za koje vrijeme i s opisom konja ili volova.

NOO-i vrše za račun vojnih vlasti i rekviziciju oružja od neboraca, na šta takođe izdaju priznanice.

U slučaju da rekvirirana stoka ili prevozna sredstva pretrpe kvar ili budu upropašćeni, sopstvenik dobija naknadu prema procjeni komisije koju je dužan odrediti NOO.

Razmjena. – Radi uspješnijeg snabdijevanja vojske i stanovništva, vojne vlasti organizuju uz pomoć NOO-a razmjenu robe između sela i gradova i između pojedinih krajeva. Ukoliko se u magacinima oslobođenih gradova nalazi razne robe potrebne seljacima, dužni su NOO-i u tim mjestima organizovati dućane za prodaju te robe, pošto se izdvoji što je potrebno za NO vojsku i drugo što može poslužiti kao pomoć pogorjalcima za uspostavu domova. Opštinski NOO-i neće samo upućivati seljake da u tim dućanima kupuju nego će prijaviti NOO-u u tom mjestu šta se u njihovoj opštini traži, a šta seljaci njihove opštine nude u razmjenju za traženu robu.

Isto tako opštinski NOO-i izvijestice sreski NOO, odnosno vojne vlasti da li u selima njihove opštine ima duvana, rakije itd., a tu bi razmjenu organizovale vlasti s krajevima gdje ima hrane, a nema duvana i rakije.

V. Zaplijena imovine narodnih neprijatelja

17) NOO-i kao organi narodne vlasti vrše zaplijenu, konfiskaciju imovine svih narodnih neprijatelja: ustaša, špijuna, izdajnika itd. kad o tome vojne vlasti ili sudovi donesu rješenje na osnovu prijedloga NOO-a ili po svojoj dužnosti.

U ovom pogledu opštinski NOO-i dužni su da uz pomoć seoskih NOO-a i povjerenika tačno ispituju svaki slučaj, da izvrše popis cjelokupne pokretne i nepokretne imovine dotičnog narodnog neprijatelja, pa bilo da je strijeljan ili da je pobjegao i odmetnuo se.

Opštinski NOO podnosi o tome izvještaj i predlaže zaplijenu najbližoj komandi mjesta ili štabu odreda, gdje još nije obrazovan sreski NOO, a gdje je ovaj obrazovan, podnosi izvještaj njemu, a ovaj ga dostavlja vojnim vlastima.

Sva zaplijenjena imovina, pokretna i nepokretna, postaje narodnom svojinom i ulazi u NOF, dakle nalazi se pod upravom NOO-a (opštinskog ili sreskog). Tamo gdje odbora još nema privremeno rukuju zaplijenjenom imovinom vojne vlasti. Od zaplijenjene imovine narodnih neprijatelja vojne vlasti uzimaju za vojsku što je vojsci potrebno.

U svome izvještaju i prijedlogu o zaplijeni NOO-i su dužni navesti na osnovu kakvih dokaza je utvrđeno da je neko narodni neprijatelj čiju imovinu treba zaplijeniti. Za tačnost i istinitost tih navoda odgovaraju NOO-i. Ako je neka porodica odbijegla samo iz straha da ne bude ubijena, a niko iz nje nije ustaša, špijun, izdajnik ili slično, onda se takvoj porodici imovina ne može zaplijeniti. Međutim, ako je takva [porodica] cijela odsutna, NOO uzima preostalu imovinu pod svoju upravu i daje zemlju i zgrade na privremeno korišćenje pogorjelicima, izbjeglicama i sirotinji svoga sela, a stoku, hranu, sprave i drugo unose NOO-i u NOF i odatle upotrebljavaju za vojsku i stanovništvo.

I u slučajevima kad se neka pogorjela i izbjegla porodica već naselila na imanje neke odbjegle porodice i zauzela njenu stoku, hranu i ostale zatečene stvari, to imanje, stoka i stvari takođe dolaze pod upravu NOO-a kao svojina NOF-a. NOO-i dužni su sve to ispitati, popisati i pobrinuti se da ne bude nejednakog postupanja, to jest da neke izbjegle i pogorjele porodice ne dobiju više nego što im treba, a druge manje ili ništa. Svako takvo naselje ima se smatrati privremenim dok izbjegla porodica ne bude u stanju da se vrati na svoje oslobođeno ognjište.

O svima tim slučajevima dužni su opštinski NOO-i tačnim podacima izvestiti najstariju vojnu vlast u selu.

U slučajevima gdje je utvrđeno da se radi o domu nekog narodnog neprijatelja, ali od kojeg su ostali žena i djeca, dužni su opštinski NOO-i ostaviti toj porodici toliko imanja da može živjeti, a sve ostalo zaplijeniće u korist NOF-a, ali i to na osnovu rješenja vojnih vlasti ili presude vojnih sudova.

Na osnovu svih tih izvještaja i predloga opštinskih i sreskih NOO-a vojne vlasti i sudovi donosiće pravovaljana rješenja o zaplijeni, kao i o privremenom ili stalnom ustupanju zaplijenjenog imanja pogorjelicima, izbjeglicama i sirotinji, a naročito siromašnim porodicama narodnih boraca. Sva zaplijenjena imanja u jednoj opštini stoje pod upravom i kontrolom opštinskog NOO-a, koji o njima mora voditi knjige. Sreski NOO mora imati pregled i kontrolu nad svima takvim imanjima u srezu.

18) Kao narodni neprijatelji čija imovina podleže zaplijeni u korist naroda imaju se smatrati:

a) sve aktivne ustaše ili njihovi organizatori i pomagači;

b) svi oni koji su služili okupatorima ma u kome vidu – kao špijuni, dostavljači, kuriri, agitatori; koji su natjerivali narod da okupatorima predaje oružje; svi koji su izdali narodnu borbu i bili u dosluhu s okupatorima; svi koji se odmetnu od narodne vlasti i rade protiv nje. Isto tako smatraju se narodnim neprijateljima i oni koji razaraju Narodnooslobodilačku vojsku ili dezertiraju. Narodni neprijatelji jesu i oni koji na teritoriji gdje je vlast u rukama naroda vrše ubistva i pljačku.

Kod toga treba voditi računa da se ne mogu smatrati narodnim neprijateljima oni seljaci i građani koji su bili zavedeni bilo od okupatora ili ustaša, bilo od izdajničkih četničkih oficira i koji se pridruže Narodnooslobodilačkoj vojsci. Ali ako su naoružani, pa se vojsci ne pridruže, nego se odmetnu i na poziv partizanskih dobrovoljačkih komandi neće da se razoružaju, nego produže s nasiljima, imaju se proglasiti narodnim neprijateljima i s njima po ratnom zakonu postupiti.

Javne zgrade i imanja

19) Sve javne (državne) zgrade i imanja, željeznice, rudnici, putevi, mostovi itd., fabrike i veća preduzeća, radionice koje rade za vojsku, stoje pod vojnom upravom. Isto tako i bolnice i apoteke.*

[2] septembar 1942.
[Glamoč]

Vrhovni komandant
NOP i DVJ
Tito

*A-VII, Fond NOR, kut. 6-A,
reg. br. 4/1.*

* Ovo je kolektivan rad – Red.

O ORGANIZACIJI POZADINSKIH VOJNIH VLASTI NA OSLOBOĐENOJ TERITORIJI

U cilju savlađivanja svih zadataka narodnooslobodilačke borbe na oslobođenoj teritoriji i radi usklađivanja djelatnosti građanskih i vojnih vlasti

NAREĐUJEM

da se na oslobođenom području odmah sprovede organizacija pozadinskih vojnih vlasti obrazovanjem komandi područja, komandi mjesta, partizanskih i seoskih straža.¹⁰

Ustrojstvo pozadinskih vojnih vlasti

1. *Komanda područja* obrazuje se na mobilizacionom području jednog partizanskog odreda, te može obuhvatiti jedan ili više srezova.

2. Teritoriju svake komande područja, kao i podređenih joj komandi mjesta, određuju glavni štabovi ili operativni štabovi grupa odreda ili zona.

3. Komande područja stoje pod neposrednom komandom štabova koji su ih obrazovali, ali moraju izlaziti u susret zahtjevima operativnih trupa na svome području.

4. Na čelu komande područja stoji komandant područja i kao takav potpisuje sva naređenja. Njemu glavni štab, odnosno drugi nadležni viši štab dodjeljuje na službu potreban broj lica, prvenstveno drugova i drugarica koji su manje sposobni za borbenu liniju usljed rana, bolesti, manje izdržljivosti itd.

5. Kao izvršne organe komanda područja ima: *komandu mjesta*, partizanske i seoske straže. Komande mjesta postavljaju se samo u većim mjestima ili važnim čvorovima. Komandant područja određuje komandante mjesta na svom području i dodjeljuje im izvjestan broj lica na službu, slično kao za komande područja.

Komande mjesta ustanovljavaju se sa osvajanjem većih mjesta. Ukoliko na tom terenu još nema komande područja, komandu mjesta privremeno postavlja štab jedinice koja je mjesto osvojila.

6. *Partizanske straže* kao organi komandi mjesta i štabova NOP i DVJ postavljaju se na važnijim tačkama, raskršćima itd. Broj i jačinu straža određuju komande područja prema potrebi. Komandira

partizanske straže određuje komandant mjesta, koji vrši i prijem stražara u službu.

Vojne i političke instruktore kao i kontrolore partizanskih straža određuje komandant područja.

7. Stupajući na službu, partizanski stražari polažu partizansku zakletvu. Za njih važe svi propisi i disciplina udarnih jedinica. Njihove krivice sude vojni sudovi, kao i krivice svih lica zaposlenih u aparatu pozadinskih vojnih vlasti.

8. Komande područja nose naziv prema sjedištu i zoni, npr.: *Komanda livanjskog područja IV operativne zone.*

Komande mjesta nose naziv prema mjestu gdje se nalaze; isto tako i partizanske straže, npr.: *Partizanska straža Mliništa.*

11*. Svi drugovi i drugarice određeni na rad kod pozadinskih i vojnih vlasti nose na kapama crvenu petokraku zvijezdu na zelenom petouglojnom polju. Pored toga, komandant područja nosi na lijevoj rukavu manju petokraku crvenu zvijezdu na zelenom petouglojnom polju, a ispod nje tri zelene pruge, komandant mjesta dvije, a komandir straže jednu zelenu prugu ispod zvijezde na zelenom polju. Kontrolori i instruktori partizanskih straža nose na rukavu petokraku crvenu zvijezdu oko koje je zelen krug, s tim da politički instruktor ima na zvijezdi izvezene srp i čekić.

Dužnosti pozadinskih vojnih vlasti

12. Zadaci komande područja jesu:

- a) mobilizacija ljudstva za NOP i DVJ i pozadinske vojne dužnosti;
- b) staranje o ishrani, snabdijevanju i smještaju operativnih trupa i pozadinskih vojnih organa, pribiranja hrane u magacine;
- c) obrazovanje vojnih radionica i slagališta i rukovanje njima; organizovanje javnih radova u sporazumu sa NOO-ima;
- d) sanitetska služba u pozadini, obrazovanje sanitetskih ustanova, rukovanje i staranje o njima;
- e) uspostavljanje i regulisanje svih vrsta saobraćaja; staranje o transportu trupa i materijala;
- f) staranje o redu i poretku na teritoriji područja; borba protiv pete kolone, izdajstva, panikerstva i sabotaže, protiv špijunaže i svakog oblika služenja neprijatelju; kontrola nad rukovanjem konfiskovanom imovinom narodnih neprijatelja; vršenje vojne sudske vlasti;
- g) organizacija obavještajne službe;
- h) postavljanje i kontrolisanje komandi mjesta i partizanskih straža;

* Pri štampanju je, omaškom, posle broja 8 stavljen broj 11, umesto 9. – Red.

i) održavanje tijesnog dodira i saradnja sa NOO-ima i staranje o privođenju u djelo odluka ovih odbora.

13. U komandi područja nadležni viši štab postavlja:

komandanta područja, koji je odgovoran za rad svih organa pozadinskih vojnih vlasti;

zamjenika komandanta područja, koji rukovodi ekonomskim odsjekom;

pomoćnika komandanta područja, koji rukovodi političkim odsjekom;

stalni vojni sud područja, koji sačinjavaju: zamjenik komandanta područja, komandant mjesta ili njegov zamjenik i treći – sudija uzet iz redova partizana neke udarne jedinice ili straže;

pomoćno i tehničko osoblje.

14. Na sličan način kao i komande područja organizuju se i komande mjesta. Zadaci komandi mjesta isti su kao i komandi područja, čiji su izvršni organi i po čijim naređenjima rade. Komande mjesta kontrolišu kretanje građana i vojnika u pozadini, vrše hapšenja i izvršuju presude vojnih sudova. Izdaju legitimacije i objave za kretanje.

15. *Partizanske straže* jesu organi komande mjesta i štabova NOP i D. odreda.

Dužnosti partizanskih straža jesu:

a) vršenje svih poslova koji se odnose na mobilizaciju obaveznika rejonu koji im je dodijeljen od komande mjesta; u ovom cilju prikupljaju podatke i vode tačnu evidenciju mobilisanih po četama, nesposobnih, ranjenih, bolesnih, određenih u partizanske straže i poginulih i umrlih partizana; podaci se prikupljaju ličnom konstatacijom i uzimanjem podataka od seoskih straža, NOO-a i vojnih komandi;

b) obilaze povjereni im rejon i održavaju na njemu red i poredak i kontrolišu elemente neprijateljske narodnooslobodilačkoj borbi;

c) staraju se o prihvatu, smještaju i snabdijevanju prolazećih trupa;

d) regulišu i kontrolišu cijeli vojni i privatni saobraćaj u svom rejonu. Sva lica bez propisnih isprava, kao i sumnjiva lica, bila ona građanska ili vojna, sprovode nadležnoj komandi mjesta;

e) izdaju stanovništvu svoga rejonu objave za kretanje; koje će straže (postaje) izdavati objave, a koje će ih samo kontrolisati određuje nadležna komanda mjesta;

f) kontrolišu rad seoskih straža koje određuje opštinski NOO; potpomažu narodnooslobodilačke odbore i seoske povjerenike u sprovođenju naredaba vojnih vlasti i odluka samih NOO-a;

g) staraju se o zaštiti stanovništva sprečavajući ubistva, pljačku, nasilje i paljevinu;

h) organizuju obavještajnu službu i službu veze na svom terenu;

i) staraju se o čuvanju svih stvari, objekata i lica koja su im povjerena.*

Položaj, [2.] septembra 1942.
[Glamoč]

Vrhovni komandant
Tito

*A-VII, Fond NOR, kut. 6-A,
reg. br. 4/1.*

* Ovo je kolektivan rad. — Red.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

4. septembar 1942.

[Oštre]lj

[...*]

II

Mi smo se trudili da stupimo u vezu s nacionalistima, ali ovdje u Albaniji nema političkih partija.¹¹ Postoje samo pojedinci bez političkih tradicija, bez principijelnosti i nacionalnih osjećanja i svako gleda samo svoje sopstvene interese. Ovdje postoje razne struje i kod svih njih novac igra značajnu ulogu. Jedan dio priznaje fašizam i pomaže italijanskog agenta Mustafu Kruju. Drugi dio simpatizira Njemačku i misli da sloboda Albanije može biti izvojevana pobjedom Njemačke; i ta grupa takođe ulazi u vladu Mustafe Kruje.¹² Treći dio, i to prilično veliki, naklonjen je Engleskoj. Njega predstavljaju Fuad Dibra, Ali Kelcira, Asan Džosla, Ariz Kamif¹³ itd. Četvrti dio sastoji se od mlađih ljudi koji stvarno žele slobodu albanskom narodu i vide da ju je moguće izvojevati samo u zajedničkoj borbi čitavog albanskog naroda. Taj dio hoće da se Albanija oslanja na SSSR. Ova struja se sada razvija i najvećim dijelom se sastoji od sitnoburžoaskih elemenata, zanatlija, trgovaca itd., a djelimično i od krupnih trgovaca.¹⁴

Pored toga, postoji Kosovski komitet na čelu s Bedri-beg Pejanijem (on je u inostranstvu), R. Mitrovićem i drugim.¹⁵ Oni mrze Talijane, kao i čitava Albanija, ali oni nisu protiv Nijemaca. Bedri-beg traži vezu s partizanima. Na Kosovu i u Albaniji on hoće da sarađuje s komunistima.

Ima još tri ličnosti: Muharem Barjaktari, protiv koga M. Kruja vodi borbu.¹⁶ To je engleski čovjek. On neće da sarađuje s nama. Zatim Boris Kapa, oficir, simpatizira komuniste, ali simpatizira i Engleze, od kojih prima dobre novce. On ima uticaja i na Kruju. Dalje, Muslim Peza, koji nas priznaje.¹⁷ Hoće da sarađuje s nama i čeka pomoć od SSSR-a.

Pristalice A. Zogua sasvim su pasivne i čak ne agituju, ali imaju uticaja na jedan dio naroda.¹⁸

Mi smo stvorili zajedničke narodnooslobodilačke komitete s nekim nacionalistima.

* Nedostaje početak telegrama. — Red.

II

Pored rada koji vršimo na proširenju partijske organizacije, mi prema našim mogućnostima radimo i na vaspitavanju kadrova. Pored toga, mi svakog dana štampamo radio-vijesti.¹⁹ Na talijanskom jeziku smo za vojnike već štampali nekoliko letaka.²⁰ Nedavno smo počeli da štampamo . . . *

*A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
br. 1942/195.*

Prevod s ruskog

* Nedostaje kraj telegrama. – *Red.*

GLAVNOM ŠTABU NARODNOOSLOBODILAČKIH PARTIZANSKIH ODREDA ZA HRVATSKU

7. septembar [19]42.
[Glamoč]

1) Potrebno je da nam dostavite izvještaj o vojnopoličkoj situaciji na vašem području. Naročito je potreban iscrpan izvještaj za teritoriju zapadno od Une. Potrebno je naznačiti jačinu garnizona po pojedinim mjestima.

2) Isto tako dostavite nam izvještaj o broju, jačini i rasporedu vaših mobilnih – udarnih jedinica. Računajte s onim brojem i jedinicama koje možete upotrijebiti na ma kojoj teritoriji.

3) Treća krajiška udarna brigada s dva bataljona bila je zauzela Cazin.²¹ Ta akcija nije bila koordinirana s vašim akcijama, pa su oni poslije dva dana morali napustiti Cazin. Istina, evakuisali su cio plijen. Lako zauzeće Cazina govori o slabosti neprijateljskih garnizona na tome području. Neprijatelj nije reagirao od Bihaća. Naravno, vi ćete nas o svemu tome detaljnije izvijestiti.

4) Ako ikako možete, nastojte da nam doturite vaša dva tenka s pripadajućim oruđima i municijom. Njih bismo upotrijebili za zauzeće Kupresa i ostalih mjesta predviđenih u ofanzivnom planu. Tenkove bi trebalo prebaciti kamionima, inače bi utrošili veliku količinu goriva i ne bi mogli izdržati toliki put.

Ako imate više municije za top 75 mm i haubice 100 i 105 mm, onda nam pošaljite.

5) Saznali smo da vaš napad na Udbinu nije uspio.²² Izgleda da nije bio dobro pripremljen. Haubica je utrošila 20 metaka a da nijedan nije pao na cilj. Zauzeće Udbine bilo je vrlo važno. Tako biste proširili slobodnu teritoriju i došli do nešto oružja i municije. Govorili su nam da u Udbini nije jaka neprijateljska posada.

Kao što znate, mi smo zauzeli Mrkonjić-Grad.²³ Sada se nastavlja sa čišćenjem četničkih bandi k Banjaluci. Neprijatelj je nekoliko puta ispadao iz Banjaluke i Sanskog Mosta, ali je svaki put bio odbijen uz gubitke.

Pripremamo napad na Jajce i niz drugih mjesta. Pri tome ne zanemarujemo ni vašu teritoriju. Čekamo od vas obrazložen, iscrpan izvještaj. Pri tome treba da nam izložite, ali realno, sve činjenice za jedno dublje prodiranje u Hrvatsku kako bi se partizanskim pokretom obuhvatila cijela ta pokrajina. Ovo neka vam je stalno na umu. U tom pravcu treba da su i usmjerene vaše akcije.

6) Inače, na našim frontovima nema ništa novoga. Izgleda da Talijani zajedno sa četnicima prikupljaju izvjesne snage oko Ljubuškog – Imotskog. Mi mislimo da su to odbrambene mjere, ali nije isključeno i da nešto pokušaju u pravcu Livna.

U pravcu slavonskih planina neprijatelj, izgleda, vodi ofanzivu.²⁴ Drugovi su nas izvijestili (uhvaćena je veza preko Kozare) da će u tom slučaju pravilno postupiti, tj. neće dozvoliti da se upletu u nejednake frontalne borbe i nastoje da se vještīm manevrom zabace neprijatelju u leđa izbjegavajući svako opkoljavanje.

7) Naše partizanske jedinice svakim danom sve više jačaju. Formirana je jaka dalmatinska udarna brigada.²⁵ Priliv ljudstva iz te pokrajine veliki je. Za kraće vrijeme formiraće i drugu brigadu, ne ispražnjujući teritoriju.

Krajišnici su već formirali četiri partizanske udarne brigade.²⁶ Od ljudstva s Kozare i I odreda izgleda da će formirati i Petu brigadu.

Za naše brigade dobili smo pojačanja od Dalmatinaca i Krajišnika.²⁷ Potrebno [je] da nam i vi pošaljete ono ljudstvo koje ste obećali. Potrebno je da nas izvijestite kada ćete poslati to ljudstvo.²⁸ Najbolje će biti da se ono prikupi u predio Drvara. Pri tome nam recite da li da to ljudstvo koje nam uputite rasporedimo ravnomjerno po bataljonima jedne brigade (bolje s gledišta očuvanja ljudstva i vojno-političkog uzdizanja), ili da ostane kao poseban hrvatski bataljon. Naravno, tu bi trebalo da bude dobar dio Hrvata. Ljudstvo treba da je politički svjesno i vojnički izdignuto.

Nastojte i vi da formirate čvrste vojne jedinice – udarne brigade i bataljone.²⁹ O tome ćete nas izvijestiti i dostaviti podatke po pregledima koje smo vam ranije uputili.

8) Mi namjeravamo da pri Vrh[ovnom] štabu formiramo kurs za komandante bataljona i brigada. O tome ćemo vas blagovremeno izvijestiti.

S drugarskim pozdravom.

Komandant
Tito

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

2

[...] očistili planinu Manjaču od četničkih bandi, došli neprijatelju iza leđa, pa su se usljed toga njemačko-ustaško-četničke bande povukle u paničnom bjekstvu u Banjaluku. Neprijatelj je imao velike gubitke, a naše jedinice su ponovo zauzele Sitnicu.³⁰

Sedma udarna krajiška** i Druga proleterska brigada su potpuno razbile četničke bande Draže Mihailovića na planini Manjači, koje su nastupale kao obezbjeđenje njemačkih jedinica koje su nastupale iz Banjaluke. Zarobljeni su četnici i ratni materijal.

Trećeg septembra dio Četvrte udarne brigade*** između Kupresa i Bugojna uništio je dva teretna i jedan putnički automobil. Ubijeno je 8 ustaških oficira i vojnika, a mnogo ih je ranjeno.

Drugog septembra se kod Kupresa spustio oštećeni neprijateljski bombarder. Noću su naše jedinice spalile ovaj avion.

7. septembar 1942.
[Glamoč]

Valter

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
br. 1942/197

Prevod s ruskog

* Nedostaje početak telegrama. – Red.

**Odnosi se na 1. krajišku brigadu, koja je jedno vrijeme nosila naziv 7. krajiška brigada (po redosledu formiranja brigada, poslije prvih šest). – Red.

*** Odnosi se na 4. proletersku (crnogorsku) brigadu. – Red.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Drugog avgusta Treća udarna krajiška brigada posle žestokih borbi zauzela je Cazin u Baniji.³¹ Zaplijenjeno je mnogo ratnog materijala.

Ofanziva njemačkih i ustaških trupa u Slavoniji i dalje se nastavlja. Naši partizanski bataljoni daju žestok otpor i neprijatelj ima velike gubitke. Partizani su do sada u Slavoniji uspjeli da unište veći dio vršalica, tako da ustaše i Nijemci nemaju čime da vršu žito.

Početkom septembra partizani su između Siska i Novske uništili jedan oklopni voz i jedan voz s vojnicima. Ubijeno je i ranjeno mnogo ustaša i Nijemaca.

Oko Kupresa se svakodnevno vode žestoke borbe. Ustaše šalju sve nova i nova pojačanja da bi zadržali to važno strateško mjesto.³²

Talijani su koncentrisali kod Imotskog dve talijanske divizije i nekoliko hiljada četnika Draže Mihailovića iz Crne Gore i Hercegovine.³³ Četnici su počeli zvjerski da ubijaju dalmatinsko stanovništvo i da pale čitava sela.³⁴ Dvadeset posto dalmatinskog stanovništva simpatije nas i pomaže našu partizansku i dobrovoljačku vojsku. Kod nas svakodnevno dolaze stotine dobrovoljaca u vojsku, ali mi nemamo dovoljno oružja.

II

U poslednje vrijeme mi smo zaplijenili mnogo ustaških i četničkih dokumenata iz kojih se vidi da su četnici načinili sporazum s ustašama po naredbi samoga D. Mihailovića. Ova saradnja izaziva veliko nezadovoljstvo kako kod srpskog tako i kod hrvatskog stanovništva. Mi smo počeli da objavljujemo te dokumente.

U svim krajevima Jugoslavije pojavljuje se veliko ogorčenje protiv izdajničke jugoslovenske vlade u Londonu.

Sedmog avgusta radio-stanica u Londonu objavila je dekret jugoslovenskog kralja o odlikovanju Mihailovićevih oficira za zasluge na Majevici. Na Majevici su ovi oficiri sa svojim četnicima izdajnički udarili u leđa našem partizanskom odred. Oni su zvjerski ubili sve

članove štaba toga odreda, zaklali ljekara Mujbegovića [Mustafu], a zatim napali na sam odred koji je posle krvave borbe uspio da se probije iz obruča i bio je prinuđen da napusti teritoriju oko Majevice u istočnoj Bosni.³⁵

8. septembar 1942. god.
[Glamoč]

Valter

*A-CK ŠKJ, Fond CK KPJ-KI,
br. 1942/198.*

Prevod s ruskog

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Podizanje predstavništva jugoslovenske vlade u Moskvi na stepen ambasade učinilo je na sve rodoljube u Jugoslaviji, a naročito u redovima naše vojske, težak utisak.³⁶ Utoliko više što je to učinjeno u vrijeme kada izdajnička jugoslovenska vlada otvoreno sarađuje s okupatorom, nagrađuje one dželate koji su ogrezli u narodnoj krvi, a protiv kojih mi sada vodimo borbu na život i smrt isto onako kao i protiv okupatora. Jugoslovenska vlada je juče demonstrativno i otvoreno nagradila popa Perišića [Radojicu], [popa Momčila] Đujića i mnoge druge crnogorske, hercegovačke, bosanske i druge četničke dželate.

Time se naša narodnooslobodilačka borba veoma otežava. Svi kolebljivi elementi i otvoreni neprijatelji naše borbe smatraju da to nije priznanje naše narodne borbe od strane sovjetske vlade, već da je to priznanje politike jugoslovenske vlade u Londonu. Zar nije moguće da se išta učini da bi sovjetska vlada bila bolje informisana o izdajničkoj ulozi jugoslovenske vlade i onim natčovječanskim mukama i teškoćama naših naroda koji se bore protiv okupatora, četnika, ustaša itd? Zar vi nama ne vjerujete ono što vam svakodnevno javljamo? Nas sa svih strana pitaju šta to znači, a kako da mi to objasnimo? U redovima naših boraca već počinje da se osjeća malodušnost. To može imati užasne posljedice za čitavu našu borbu.

Podvlačimo: jugoslovenska vlada sarađuje sa Talijanima otvoreno, a s Nijemcima maskirano. Ona je izdajnička prema našem narodu i prema Sovjetskom Savezu. Mi smo uvjereni da i Itelidžens servis pomaže takvu politiku.

Za informaciju:

Među Nijemcima i Talijanima postoje velike suprotnosti u Jugoslaviji³⁷. Velikosrpski elementi i pristalice londonske emigrantske vlade potpuno su se vezale za Talijane, a Talijani to koriste protiv Nijemaca potkopavajući ih privredno. Nijemci su u Jugoslaviji slabi.

II

Protiv naše oslobođene teritorije priprema se opšta ofanziva sa svih strana. U Dalmaciji i Hercegovini Talijani su već koncentrisali 4

divizije i nekoliko hiljada četnika Draže Mihailovića. Iz Srbije je u Zagreb doputovao njemački general Ler, komandant Balkana. Nijemci i ustaše koncentrišu svoje snage kod Sarajeva i Banjaluke. Ofanziva treba da počne 15. septembra³⁸. Priprema se novi pokolj stotina i hiljada mirnog stanovništva. Mi u bolnici imamo više od 1500 teških ranjenika. Svi su oni u velikoj opasnosti ako mi budemo morali da se povučemo.

III*

[9. septembar 1942.
Glamoč]

[Tito]

*A-CK SKJ, Fond, CK KPJ-KI,
br. 1942/199.*

Prevod s ruskog

* Kraj depeše nije sačuvan. – *Red.*

**[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]**

Pri zauzeću Cazina naše jedinice su za vrijeme bitke ubile 140 ustaša i četnika, ranile oko 250, zarobile 70 domobrana. Zaplijenjeno je 106 pušaka, 8 lakih mitraljeza, 16 000 metaka, 3 sanduka granata, 1500 kilograma šećera, mnogo stoke i druge vojne opreme. Mi smo imali svega 4 mrtva i 8 ranjenih boraca. Naše jedinice nastavljaju da nastupaju na toj teritoriji.

Talijani, ustaše i četnici Draže Mihailovića na sektoru Imotskog već su otpočeli ofanzivu protiv naših jedinica. Četnici Draže Mihailovića u okolini Vrgorca spalili su mnoga sela i ubili više od 100 žena i djece i dva sveštenika – jednog katoličkog i jednog pravoslavnog.

Zašto moskovska radio-stanica na srpskohrvatskom jeziku ne govori o tim zvjerstvima četnika? Zašto ona ne populariše našu borbu. To mnogi pitaju i s pravom traže makar moralnu podršku. Mnogi su nezadovoljni emisijama te radio-stanice na srpskom jeziku.

9. septembar 1942.
[Glamoč]

Valter

*A-CK SKJ, Fond, CK KPJ-KI,
br. 1942/200.*

Prevod s ruskog

DRUGARSKOM CENTRALNOM KOMITETU KP HRVATSKE

Dragi drugovi,

Ovih dana izvršena je razmjena njemačke grupe zarobljenika za dvadeset naših drugova (od kojih 6 Livnjaka) iz logora i policijskih zatvora³⁹. Kako su skoro svi ovi drugovi s vaše teritorije, to vas obavještavamo o njihovom držanju na policiji i u logorima kao i o njihovom rasporedu⁴⁰.

1. Pavao Daskijević, svršio srednju poljoprivrednu školu, star 22 godine, stupio u Partiju marta mjeseca o. g. i bio član jedne terenske ćelije u Zagrebu. Na policiji se držao izdajnički. Priznavao terećenja, teretio i provalio Ferdu Mandića i Stjepana Bubanića, koji se sada nalaze negdje u partizanima, zatim provalio Vjekoslava Dolinčića, sada u policiji. Odlukom CK KPJ od 8. o. m. isključen je iz KP zbog izdajničkog držanja i raspoređen u I proletersku [arodnooslobodilačku] u[darnu] brigadu.

2. Nikola Cvitaš, radnik iz Garešnice, star 30 godina, u Partiju stupio maja 1940. u Zagrebu. Prijem mu saopštio Ivan Burija koji se sad nalazi u logoru. Uhapšen 7. VII 1942. u kući svoga brata gdje, je bila smještena štamparija na kojoj su radeni partijski materijali Mjesnog i Centralnog komiteta. Na taj posao došao je kao rejonski tehničar. Teretila ga Cincipinka, a prije toga je priznao članstvo i provalio Daskijevića, Dolinčića i isključenog iz Partije Antona Rihtnera, koji se sada nalazi u logoru. Odlukom CK KPJ isključen je iz Partije zbog izdajničkog držanja na policiji. Upućuje se vama radi rasporeda.

3. Vladimir Radošević, auto-mehaničar iz Zagreba, star 17 godina, nije bio član Partije niti SKOJ-a. Nešto je radio u omladini. Učestvovao u paljenju njemačkog slagališta benzina i prilikom polaska u partizane bio uhapšen. U vezi s izvršenom akcijom teretio je Ivana Kranželića i još jednog druga. Šalje se vama na dalji raspored.

4. Anton Alaber student agronomije iz Slavonskog Broda, star 21 godinu. U Partiju stupio 8. juna na Braču a 9. juna uhapšen u istom mjestu zbog održavanja veza s partizanima i s poznatim komunistima. Kako na Braču tako i na ustaškom redarstvu u Zagrebu nije ništa priznavao. Upućen PK KP za Dalmaciju radi daljeg rasporeda.

5. Ivan Kranželić, obučarski radnik iz Donje Stubice, star 22 godine. Stupio u Partiju marta 1940. Prijem mu je saopštio Jovo Stričević, koji je sada vjerovatno u partizanima. Prije i poslije stupanja u Partiju radio aktivno u sindikatima i među omladinom. Uhapšen je kao sekretar Mjesnog komiteta SKOJ-a u Zagrebu naletivši na policijsku zasjedu u radionici Martina Pribanića. Terećen je od više njih, ali nije ništa priznavao, nikoga teretio ni provaljivao. Odlukom CK KPJ određen je za Politodjel, tj. po skojevskoj liniji.

6. Mira Paut, srednjoškolka iz Zagreba, stara 16 godina. Od osnivanja NDH počela aktivno raditi u SKOJ-u. Prvog jula o. g. uhapšena zbog veza s partizanima, odašiljanja sanitetskog materijala i drugih potreba. Po svoj prilici bila je i kurir između nekih drugova u Zagrebu. Bila je tučena, ali nije nikog teretila niti provaljivala. Upućuje se vama na raspored.

7. Marica Zastavniković, činovnica u Državnom tajništvu za promidžbu, iz Rume, stara 45 godina. Nije član Partije. Prije nego što je uspostavila veze s našim drugovima bila je tajnica Kotarske organizacije HSS-a u Zagrebu, tj. prije kapitulacije Jugoslavije. Provaljena i terećena od Marine Gregorić. Nije ništa priznavala. Zadržana pri Vrhovnom štabu.

8. Krunka Zastavniković, činovnica iz Zagreba, stara 22 godine. U Partiju stupila marta mjeseca o.g. Prijem joj saopštili Milovan Čubranović i Ivan Karlić, koji se sada nalaze u logoru, prvi teško bolestan. Uhapšena 14. jula. Terećena od Marine Gregorić, Cincipinke, partizana Dasovića i Vladimira Lončarića. Nije ništa priznavala niti koga teretila.

9. Marijana Novosel, profesor iz Zagreba, stara 30 godina. U Partiju bila primljena 1937. u Zagrebu, a isključena 1939. odlukom CK KPJ kao nepartijni elemenat. Od tada neaktivna, slučajno uhapšena. Upućuje se vama na dalji raspored.

10. Nada Brnčić, student iz Zagreba, stara 24 godine. U Partiju bila primljena 1940. godine i odmah se pasivizirala. Nije član Partije. Upućuje se vama na dalji raspored. Uhapšena slučajno.

11. Anka Vučetić, učiteljica iz Brinja, stara 47 godina. Nije član Partije. Uhapšena 15. marta o.g. i sprovedena u logor u Bakru kod Talijana, odakle je puštena i ponovno uhapšena 24. juna. Upućuje se vama radi određivanja nekog posla.

12. Bosiljka Krajačić-Ević, privatna namještenica iz Zagreba, stara 29 godina, stupila u Partiju 1935. u zagrebačkoj organizaciji. Uhapšena slučajno na ulici i ispitivana o poslovanju knjižare »Svjetlost«. Dobro se držala. Odlukom CK KPJ određena za Politodjel.

13. Olga Kovačić, priv. atna činovnica iz Zagreba, stara 29 godina. Stupila u Partiju 1935. Uhapšena 28. juna pod sumnjom da održava veze s Bebom i Bakarićem i da je član Partije. Nije ništa priznala. Odlukom CK KPJ određena u Politodjel.

[...]

Danas smo uputili predstavku Ministarstvu domobranstva za razmjenu zarobljene grupe avijatičara za drugove Hebranga Andriju, Zlatu Šegvić, Lavčević-Lucić Ivana, Pavelić Anu i Novosel Ozrena, koji se prema naknadnim obavještenjima nalaze na policiji i u logoru.⁴¹

Drugaricu Vandu Mates dobićemo za koji dan za vjerenicu jednog razmijenjenog Nijemca koja se nalazi u Livnu.

S drugarskim pozdravom
Smrt fašizmu – sloboda narodu!

10. septembar 1942.
[Glamoč]

Tito

P.S. Šaljite nam redovno podatke o drugovima koji se nalaze u logorima i u policijskim zatvorima.

*A-CK SKJ, Fond, CK KPJ,
br. 1942/498*

DRUGOVIMA KOČI POPOVIĆU I VELIMIRU TERZIĆU

11. septembar [19]42. godine, 13 časova
[Glamoč]

1) Za rukovođenje operacijama u predjelu Livno – Duvno – Aržano – Vaganj određujemo drugove Koču Popovića, kao komandanta i Velimira Terzića, kao načelnika štaba. U ovom cilju raspoložete sljedećim jedinicama: Prva proleterska brigada, Prva dalmatinska partizanska udarna brigada, Prva hercegovačka partizanska udarna brigada, Južnodalmatinski odred.

Zadatak je ove grupe: uništenje ustaške grupe koja se probila k Duvnu⁴². Vrijeme i mjesto uništenja vi odredite i to bilo da je napadnete u gradu Duvnu bilo da je sačekate na otvorenom prostoru.

Hitno uhvatite vezu s Hercegovačkom brigadom⁴³. Ta brigada treba da dođe u predio Pakline ili tamo gdje zahtijevaju vaši operativni planovi.

Za obezbjeđenje pravaca od Sinja potrebno je da držite u predjelu Vagnja jedan dalmatinski bataljon. Jedan proleterski bataljon trebate držati u predjelu Šujice. No, i ove bataljone morate upotrebljavati saobrazno stvorenom planu i vašim idejama rada.

U izvođenju ovih operacija ostavljamo vam potpuno odriješene ruke i punu inicijativu u radu. Prvom brigadom vi neposredno rukovodite. Za vezu i ostalo koristite sredstva iz brigada.

2) Četvrti – Kraljevački – bataljon Prve proleterske brigade uputiti nam u predio Glamoča. Taj će bataljon biti pod neposrednom našom komandom. Mi ćemo ga upotrebljavati prema našim potrebama.

3) Osnovna ideja rada: zaštita pravca Livno – Glamoč ofanzivnim dejstvom.

4) U vezi s dodijeljenim zadatkom podesite sve vaše rasporede i organizujte ishranu za vaše jedinice. S nama obezbijedite telefonsku vezu. – U svojim odlukama budite potpuno slobodni dejstvujući u duhu ove direktive.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant

Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije

[Tito]

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

U okolini Banjaluke nekoliko naših udarnih brigada i dalje vodi žestoke borbe s njemačkim, ustaškim i četničkim jedinicama. Sedmog septembra naše jedinice oborile su četvrti bombarder⁴⁴. Ukupno je na ovom sektoru i kod Kupresa oboreno 6 bombardera za posljednjih 14 dana.

Posljednja 2 dana kod Kupresa naše jedinice vode žestoke borbe. Ustaše pokušavaju da se probiju u pravcu Imotskog. Osmog septembra ubijeno je 70 ustaša i oficira, a ranjeno je više od 100. Mi takođe imamo ozbiljne gubitke.⁴⁵

Četrnaesta lička brigada⁴⁶ je ovih dana zarobila oklopni voz s ratnom spremom. Zaplijenjeno je mnogo ratnog materijala, između ostalog i 125 000 metaka. Talijanska posada je zarobljena. 15. udarna brigada [kordunaška] razbila talijanske i četničke jedinice kod Grahova, koje su pokušale da prodru u pravcu Drvara. Talijanska i njemačka avijacija svakodnevno bombarduje naše položaje i našu pozadinu. To je priprema za opštu neprijateljsku ofanzivu.

11. septembar 1942.
[Glamoč]

Valter

GLAVNOM ŠTABU ZA HRVATSKU OPERATIVNOM ŠTABU BOSANSKE KRAJINE OPERATIVNOM ŠTABU IV ZONE

Dragi drugovi,

Stepen do kojega je danas došla narodnooslobodilačka borba u Jugoslaviji, s obzirom na naše vojničke uspjehe i uvećanu vojnu snagu, kao i na unutrašnji i međunarodni položaj i njegov predvidivi dalji razvoj, zahtijeva da se s najvećom energijom pride poslu organizacije vlasti u pozadini oslobođenih teritorija. Stepen organizovanosti i čvrstine pozadinskih vlasti i njihove povezanosti s narodom i vojskom mora se brzo popeti na visinu organizacije, čvrstine i jedinstvenog rukovođenja naše vojne snage. Na danas velikoj oslobođenoj teritoriji date su velike mogućnosti za brojno jačanje naše vojske, koja je već dobila međunarodnu važnost, kao i za njeno bolje snabdijevanje. Ta teritorija i na njoj okupljena naša vojna snaga otvaraju nam najširu perspektivu. Tu bazu sada treba politički organizovati, učvrstiti naše vojne uspjehe, proširiti i produbiti u narodu naš uticaj i uništiti u narodu svaki uticaj okupatora i njegovih domaćih slugu, kao god i presjeći sve intrige, poteze i planove izdajničke izbjegličke vlade i njenih agenata u zemlji, čija se saradnja s talijanskim okupatorom sve oštrije ispoljava.⁴⁷ Ta velika teritorija ne smije, dakle, da ostane samo vojnički osvojena i politički površno pridobijena, nego se mora politički osvojiti, organizovati i čvrsto povezati uz našu vojnu silu.

Kod toga pitanja organizacije naše vlasti u pozadini u današnjoj situaciji mora se podvući da se ono postavlja u izmjenjenom vidu prema ranijem. Forma narodne vlasti ostaje ona koja je prirodnim putem bila iznikla u samom početku naše oslobodilačke borbe — to su narodnooslobodilački odbori i vojna pozadinska vlast, mada su sad oni već daleko razvijeniji i zahtijevaju još i dalje razvijanje. Ali karakter NOO-a danas je izmijenjen. Mada oni i dalje ostaju prelazni oblik k budućoj istinski narodnoj vlasti, koju će narod formirati poslije konačnog oslobođenja, mora se podvući da ova konstatacija o prelaznom obliku ne znači da se pitanje buduće forme i karaktera vlasti ostavlja slučaju, da se oni još ne naziru u magli budućnosti i da ta vlast može preći u makar kakvu drugu formu. Taj smo stadij već ostavili za sobom. Zbog toga danas nema više nikakvog smisla isticati privremenost karaktera NOO-a kao organa vlasti. To važi čak i u slučaju da se ne održi u našim rukama određena teritorija i da se naša vojna snaga prebaci na neku drugu teritoriju. Naprotiv. Danas se

NOO-i ispoljavaju kao prirodno nastali i razvojem uslovljeni i potvrđeni organi *vlasti*, nove narodne vlasti, te i njihova prelaznost može značiti samo jedan stupanj njihovog razvoja u istom pravcu, ka svome višem stepenu. Naravno, ne radi se o imenu nego o suštini, o suštini da je konačno svršeno sa starim oblicima vlasti i da je sadašnja forma koju je stvorio ustanak ona *klica* iz koje će se razviti buduća vlast. Jednom riječi, ne podvlačiti više privremeni karakter vlasti NOO-a, a podvlačiti NOO-e kao *organe narodne vlasti* i kao klicu i osnovu buduće narodne vlasti.

U mnogim mjestima oslobođene teritorije nema NOO-a, sreski NOO-i gotovo ne postoje, ponegdje još nisu savladani ostaci pogrešno postavljenog pitanja vlasti ustanovljavanjem »komandanata opština«⁴⁸, ponegdje su u NOO-ima ljudi tudi, pročetnički ili proustaški, koji svojim postupcima (oporezivanje naroda umjesto akcije za dobrovoljne priloge, utaja pomoći pružene od vojnih vlasti pogorelcima, žandarsko ponašanje prema narodu itd.) idu za kompromitovanjem NOO-a. Sve te nedostatke treba hitno i korjenito likvidirati.

Zbog svega toga nameće se danas sprovođenje izbora za NOO-e na čitavoj oslobođenoj teritoriji i njihovo povezivanje u sreskim i okružnim NOO-ima, s jedne strane, a s druge strane stvaranje čvrste pozadinske vojne vlasti preko komandi područja, komandi mjesta i partizanskih i seoskih straža, savlađivanjem čitave teritorije sa stanovišta organizacije vlasti.

U tom cilju izdali smo naredbe i uputstva za izbore NOO-a i organizaciju vojne vlasti u pozadini, koje vam šaljem u prilogu i koje će ovih dana izaći u posebnoj brošuri.⁴⁹

Glavni štab za Hrvatsku, Operativni štab Bosanske krajine i Operativni štab IV zone dužni su da dobro prouče taj materijal i preduzmu sve da se postavljeni zadaci pravilno i brzo riješe. Voditi se kod toga uvjerenjem da se ne radi o nekim labavim, privremenim formama koje bi plivale po površini, već o dubokom zahvatu, o stvaranju organa stvarne vlasti. Radi olakšanja izvođenja tih vaših zadataka dajemo vam u prilogu izvjesne napomene i upute. Dobićete i ličnu pomoć drugova koji imaju iskustva u organizaciji vlasti, a i Centralni agitprop pružice vam svestranu pomoć i angažovati sve raspoložive snage u vojsci i na terenu za sprovođenje naređenih mjera.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

[11. ili 12] septembra 1942.
[Glamoč]

Tito

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

[...]*

Javiti preko »Slobodne Jugoslavije«: u junu uputili smo u Srbiju poznatog političkog radnika Demokratske stranke *Čedu Plečevića* i *Žiku Kostića*⁵⁰ zajedno s nekoliko izbjeglica iz Srbije. Kod Kalinovika četnici Draže Mihailovića su ih uhvatili i odveli u Gacko, gdje su ih strijeljali.

U isto vrijeme uputili smo u Crnu Goru poznatog funkcionera zemljoradnika *Marka Savičevića*,⁵¹ člana Glavnog odbora te stranke, koga su četnici takođe...**

[12. septembar 1942.
Glamoč]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI
br. 1942/204.

Prevod s ruskog

* Prvi dio depeše nije sačuvan. – Red.

** Nedostaje kraj depeše. – Red.

DRUGARSKOM CK KPH

Dragi drugovi,

U vezi s novim rasporedom partijskih kadrova CK KPJ je odlučio da vam pošalje na partijski rad drugaricu Lepu Perović. Drugarica Lepa je član Partije od 1935. godine. Bila je dva puta hapšena i oba se puta odlično držala pred klasnim neprijateljem uprkos strahovitom mučenju i terećenju.

Drugarica Lepa je radila u beogradskoj partijskoj organizaciji i bila član Mjesnog i Okružnog komiteta, a ranije je bila član odbora stranke radnog naroda u Beogradu. U posljednje vrijeme bila je član Pokrajinskog komiteta [KPJ] za Bosnu i Hercegovinu i Pokrajinskog povjerenstva za Bosansku krajinu. Odana je Partiji i požrtvovana. Dosta je netrpeljiva prema ljudima i zbog svoje tvrdoglavosti često može doći u sukob s pojedinim drugovima. Prilično olako prilazi ljudima. Njen zadnji spor s drugovima iz Pokrajinskog povjerenstva za Bosansku krajinu likvidiran je.⁵² Istupila je samokritički i uočila svoje slabosti. Uzgred naglašavamo da je i drug Đuro [Pucar] dosta puta nezdravo istupao prema njoj.* Da bi te svoje nedostatke i slabosti mogla potpuno iziveti, treba joj u tome pružiti svestranu pomoć.

Drugarica Lepa može biti upotrebljena za rukovodeći partijski rad kako na oslobođenoj tako i na neoslobođenoj teritoriji.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

12. septembar 1942.
[Glamoč]

Tito

*A—CK SKJ, Fond CK KPJ,
br. 1942/889.*

*Đuro Pucar u to vrijeme je bio sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu, gdje je dotada radila L. Petrović. — Red.

DRUGARSKOM CK-u KPH

Dragi drugovi,

Odlukom CK KPJ upućuje vam se drug Stilinović Marijan za partijski rad na oslobođenoj teritoriji. Od dana svog bjekstva iz kaznenog zavoda u Sremskoj Mitrovici⁵³ pa do danas drug Marijan je bio na radu pri Vrhovnom štabu, uglavnom u Agitpropu. U tom radu prvo kao nepartijni komunista, a poslije kao član Partije, pokazao je dobre rezultate. Sve povjerene zadatke izvršavao je dobro i s puno pregora. U radu je dosta samostalan, ali pokazuje izvjesnu neodlučnost pri samostalnom rješavanju pitanja, što je kod njega svakako posljedica njegovog ranijeg isključenja. Ne pokazuje dovoljno oštine kad to treba. Bio je na robiji dva puta. Radi nekonspirativnosti i slabog držanja pred drugu robiju bio je isključen 1935. godine. Primljen je ponovo u decembru prošle godine i bio član, a u posljednje vrijeme sekretar ćelije u pratećoj četi Vrhovnog štaba. Njegov rad u Agitpropu VŠ, obuhvatao je i organizacioni partijski rad na terenu gdje se kretao štab.

Može se upotrebiti za rukovodeći rad po liniji organizovanja narodne vlasti i za rukovodeći partijski rad.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

12. septembar 1942.

[Glamoč]

*A-CK SKJ, Fond CK KPJ,
br. 1942/889*

ŠTABOVIMA BRIGADA, ODREDA, BATALJONA I KOMANDIRIMA ČETA

13. septembar 1942. god.
[Glamoč]

Radi pravilnog snabdijevanja vojske i pravilnog organizovanja raspodjele pozadine za pomoć frontu, Vrhovni štab NOP i DV Jugoslavije izdaje slijedeće

NAREĐENJE

I. Osniva se pri Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije Ekonomski odsjek, koji snabdijeva vojsku hranom, odjećom, obucom i ostalom spremom.

Dužnosti Ekonomskog odsjeka:

- 1) ishrana trupa,
- 2) snabdijevanje trupa svim ostalim potrebama.

Ekonomski odsjek brine se za sve jedinice NOP i DVJ na položaju, u pokretu ili u garnizonu da budu uredno i blagovremeno snabdjevene potrebnim količinama hrane i ostalih potreba prema utvrđenom propisu.

Snabdijevanje NOP i DVJ vrši se: a) putem pomoći koju daje svojoj vojsci narod preko narodnooslobodilačkih fondova pri narodnooslobodilačkim odborima u naturi ili novcu, b) kupovanjem za gotov novac, c) konfiskacijom, d) rekvizicijom, e) organizovanjem radionica za izradu vojničke spreme.

Nabavke za Narodnooslobodilačku partizansku i dobrovoljačku vojsku vrše se u prvom redu putem pomoći koju narod daje Narod[no]slob[odilačkoj] vojsci u naturi i novcu i kupovinom za gotov novac.

Konfiskacija je stalna mjera koja se primjenjuje protiv svih narodnih neprijatelja (strijelanih ili odbjeglih špijuna, ustaša, petokolonaša, izdajnika itd.), kojima se u korist naroda oduzima sva pokretna i nepokretna imovina na osnovu rješenja vojnih vlasti ili sudova. Od konfiskovanih stvari Ekonomski odsjek uzima sve ono što je za potrebu vojske, dok ostalim konfiskovanim stvarima raspolaže vojna vlast koja je konfiskaciju izvršila, prema posebnim propisima.

Rekvizicija se vrši prema potrebi, i to od viškova imućnih građana, uz davanje propisnog reversa.

Mjera konfiskacije (na oslobođenoj teritoriji) primjenjuje se i u slučaju prikrivanja robe i njenog izvlačenja iz prometa, ma od koga i ma u kom cilju bila prikrivana.

Ekonomski odsjek duzan je, gdje god može, organizovati

radionice za proizvodnju vojne odjeće, obuće i drugih potreba i vršiti raspodjelu izrađene spremne na pojedine jedinice prema njihovim potrebama i prema mogućnostima.

II. Sve jedinice Narodnooslobodilačke vojske obraćaju se za sve potrebe, za sve svoje nabavke Ekonomskom odsjeku s trebovanjem. U slučaju pokreta, udaljenosti ili kakvih drugih okolnosti koje to onemogućuju, prepušta se pojedinim jedinicama da same vrše potrebne nabavke na gore predviđeni način preko svojih intendantata koji moraju postojati pri štabovima brigada, odreda, bataljona, a kod četa [preko] komesara za ishranu. Ukoliko se nekoliko jedinica nalazi u blizini i treba da se snabdijevaju s jedne iste teritorije, nabavku treba da organizuju sporazumno svi intendantati tih jedinica pod rukovodstvom člana Ekonomskog odsjeka.

Pojedinci – članovi partizanskih ili dobrovoljačkih jedinica nemaju prava da u privatnim kućama vrše ma kakve kupovine za svoj novac bez dozvole svojih starješina, a najstrožije zabranjeno vršenje ma kakvih rekvizicija ili konfiskacija, pod prijetnjom odgovornosti pred vojnim sudom.

Zabranjuje se svako nabavljanje alkoholnih pića za NOV, osim po izuzetnoj dozvoli starješina ili ljekara.

III. Ekonomski odsjek mora biti stalno u vezi s narodnooslobodilačkim odborima, što važi i za niže intendante u slučaju kada oni vrše nabavku. Ekonomski odsjek mora biti obaviješten o tome kakvim količinama hrane i ostalih potreba raspolažu NO odbori i koje količine stoje na raspolaganju za potrebe vojske, a koje za potrebe stanovništva. Narodnooslobodilački odbori dužni su stalno razvijati rad na prikupljanju darova od naroda za vojsku, kao i za pogorjelo i siromašno stanovništvo. Procenat prikupljene količine za vojsku i stanovništvo određivaće sporazumno NOO s Ekonomskim odsjekom Vrhovnog štaba NOP i DVJ. Ekonomski odsjek ima svoje posebne vojne magacine, no u slučaju potrebe može držati svoju vojnu hranu i ostale potrebe u magacinima NO odbora. Iz magacina NOO ne može se vršiti nikakav izdatak namirnica za stanovništvo bez znanja i odobrenja Ekonomskog odsjeka ili drugih vojnih vlasti, koje u dotičnom mjestu sarađuju s NOO.

Svi intendantati dužni su imati od svojih komandi legitimacije – ovlaštenja za vršenja nabavki.

IV. Ekonomski odsjek ustrojiće i vodiće knjige za nabavke i izdavanja hrane, odijela i materijala.

Svi intendantati i ekonomski dužni su tačno bilježiti gdje, od koga, kad i šta je kupljeno, rekvirirano i konfiskovano, a magacioneri su dužni uredno uvoditi u knjige primanja i izdavanja i čuvati trebovanja.

Komandant

Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
Tito

PROPIS O SLJEDOVANJU HRANE U NOP I DV JUGOSLAVIJE

Članovima Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije pripada za dnevni obrok:

Hljeba	600 grama		Masti ili masla 10 grama
Mesa	300 "	goveđeg	ili suhe hrane
"	300 "	svinjskog	suhog mesa 200 grama
"	300 "	ovčjeg	ili slanine 150 grama
Krompira	500 "		Đuvana 10 grama
ili kupusa	500 "		ili cigareta 10 kom.
(ili) pasulja	150 "		

Komandant
Narodnooslobodilačke partizanske i
dobrovoljačke vojske Jugoslavije
Tito

A-VII, Fond NOR, kut. 6-II,
reg. br. 16/2.

ŠTABU IV KRAJIŠKE NO PARTIZANSKE UDARNE BRIGADE

13. septembar [19]42. godine, 20 časova.
[Glamoč]

Strogo povjerljivo

1) Odlučili smo se da likvidiramo Bosansko Grahovo. Važnost toga mjesta u vojno-političkom pogledu je velika. Pored toga, došli bismo do bogatog ratnog plijena. Za likvidaciju Grahova predviđali smo jednu udarnu grupu od vaše, Prve proleterske udarne i jedne hrvatske udarne brigade. Pored toga, priključile bi se snage i Sjevernodalmat[inskog] odreda.

U ovom cilju Prva proleterska brigada stići će do zore 17 t[ekućeg] m[jeseca] u predio D[onje] Peulje. Hrvatskom štabu uputili smo naređenje da odmah uputi najmanje jednu brigadu.⁵⁴ Vi blagovremeno stupite u vezu s tim hrvatskim snagama. Priloženo pismo hitno uputite Glavnom štabu za Hrvatsku.* Sa sjevernodalmat[inskim] snagama povežite se u predjelu Uništa (tamo je pošao drug Milić [Maks Baće] iz Dalmat[inske] operat[ivne] zone).

2) Grahovo se može zauzeti samo u tom slučaju ako se prethodno likvidiraju svi neprijateljski otpori od Grahova do Knina (Cigelj, Deralo, Strmica, kao i okolna četnička sela). Za ovo treba napraviti jedan detaljan i realan plan.

3) Napad treba da otpočne pošto se sve snage prikupe i kad se dobave potrebna sredstva (flaše s benzinom u velikoj količini, bacači — mi ćemo vam dodijeliti nekoliko desetina bombi; ručnih bombi — i njih ćemo vam prilično poslati, vi treba da potražite neko artiljerijsko oruđe). Ovo ne isključuje prethodno likvidiranje otpora na putu Grahovo — Knin samo ako vi procijenite da to možete izvršiti. I mi smo mišljenja da se ovi otpori ranije obore, ali odmah poslije toga treba da uslijedi i napad na Grahovo.

Sigurno će hrvatske snage zakasniti, dok će se vaše dvije brigade brzo spojiti. Dobro treba da smislite koje i kakve akcije trebate izvesti s ovim brigadama do pristizanja Hrvata.

4) Cijelom ovom grupom komandovaće štab I proleterske brigade, u čiji štab ulaze još i komandanti IV krajiške i hrvatske brigade, kao i drug Milić iz Dalmat[inske] operat[ivne] zone.

5) Za slučaj da neprijatelj prije izvođenja ovoga plana preduzme neku akciju k Drvaru, onda ova grupa ima zadatak da štiti pravac k Drvaru i razbije neprijateljsku ofanzivu. U ovom cilju potrebno je

* Odnosi se na dokumenat na str. 48 — *Red.*

imati raspored snaga s obje strane puta. Neprijatelja bi trebalo hvatati u makaze i napadati iz pozadine.

6) Štab IV brigade hitno će nam poslati kurire natrag (prevoznim sredstvom) i izvijestiti nas o rasporedu I proleterske brigade. Štab IV brigade postaraće se za ishranu svih ovih trupa. Hranu treba tražiti od Operat[ivnog] štaba za Bosansku krajinu.

Isto tako štab IV brigade izvijestiće Glavni hrvat[ski] štab o mjestu prikupljanja onih snaga koje će uputiti za ovu akciju.

7) Napominjemo da ćemo i mi, vjerovatno, poslati našeg specijalnog delegata da objedini rad ove udarne grupe.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

[Tito]

**GLAVNOM ŠTABU NARODNOOSLOBODILAČKIH
PARTIZANSKIH ODREDA ZA HRVATSKU**

13. septembar [19]42. godine, 23 časa.
[Glamoč]

1) U sadašnjoj vojno-političkoj situaciji nameće se kao prvi naš zadatak likvidacija Bosanskog Grahova. U ovom cilju formiraćemo jednu udarnu grupu od sljedećih jedinica: I proleterska, IV krajiška udarna, snage Sjevernodalmat[inskog] odreda, a vi treba da odredite najmanje jednu, a bolje dvije brigade.

Cijelom ovom grupom komandovaće jedan operativni štab sastavljen od delegata svih brigada i Dalmat[inskog] odreda. Mjesto sastanka biće kod štaba IV krajiške udarne brigade. To će mjesto taj štab naznačiti zainteresovanima.

Ishranu ove grupe organizovaće Štab IV krajiške udarne brigade.

2) Za uspješnu likvidaciju Grahova treba prethodno oboriti sve neprijateljske objekte na putu Knin – Grahovo, kao i okolna četnička naselja. Brzo poslije ovoga treba da uslijedi napad na Grahovo.

Da bi se neprijateljska pažnja razvukla na što širem prostoru, vi bi trebali da sa vašom II brigadom, određenom za ovu akciju, djelujete na odsjeku od s[ela] Sučevići (karta 1:100 000 – Knin) – do s[ela] Plavno. Nekim dalmat[inskim] snagama daćemo zadatak da djeluju na komunikaciji Sinj – Knin.

3) U pogledu hvatanja veze, IV brigada uputiće vam prijedlog za prikupljanje vaše brigade. Naše je mišljenje da bi ona brigada koja će djelovati u neposrednoj vezi s ostalim snagama trebala da se prikupi oko Tiškovca. Poslije [izrade] detaljnog plana, odatle bi trebale da uslijede njene operacije.

4) Nastojaćemo da vašim brigadama za ovu akciju dodijelimo neku bombu za bacač, kao i ručne bombe.

5) Tek poslije ove akcije, s jačim snagama bacili bi se na vaš teren, u pravcu koji vas najviše interesuje.

6) Mi očekujemo vaše brigade najdalje do 20 t[ekućeg] mjeseca u neposrednom predjelu oko Grahova. O ovome je potrebno da izvijestite i nas i štab IV krajiške brigade, koji služi kao spona između svih jedinica. Vjerovatno je da ćemo mi poslati specijalnog delegata za objedinjavanje dejstva ovih jedinica.

Molimo vas da nam pošaljete detaljne izvještaje o cjelokupnoj vojno-političkoj situaciji na vašem području.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
[Tito]

*A-VII, Fond NOR, kut. 2-B,
reg. br. 18/3.*

ZAMJENIKU POLITKOMA XIV NARODNOOSLOBODILAČKE UDARNE BRIGADE*

Druže zamjenice, odlukom CK KPJ formiran je politodjel za vašu brigadu, u koju ulaze sljedeći drugovi:

1. Lekić Risto, za part. organizacioni rad,
2. Romac [Paško] Zdravko, za opštepolutički rad,
3. Rubeša [Ivan za], omladinski rad.

Kako je zadatak politodjela da radi ne samo u brigadi nego i na terenu kud se ona kreće i gdje logoruje, to je potrebno da isti bude svestrano pomognut od štaba brigade kao i od zamjenika politkoma i partijskih organizacija na terenu. U tom cilju drugovi moraju svestrano biti upoznati s prilikama u samoj brigadi, a naročito s organizacionim stanjem partijskih organizacija. U radu politodjela i zamjenika politkoma nužno je ostvariti punu koordinaciju, učvrstiti partijsku organizaciju u brigadi, podizati i razvijati kadrove, politički rad s cjelokupnim boračkim ljudstvom i to je jedan od najvažnijih zadataka u novostvorenoj brigadi.

Zamjenik politkoma treba u najskorije vrijeme da nam pošalje izvještaj o stanju partijske organizacije u brigadi. To isto učiniće i politodjel kad se upozna s prilikama u brigadi i na terenu, kad uoči probleme koji se tamo postavljaju. Ovu odluku obavezno saopštite Štabu brigade.

Određuje se drugarica Mitra [Mitrović] i drug Čeco [Svetislav Stefanović] da ovu odluku saopšte imenovanim drugovima, da održe sastanak s njima i objasne im dužnosti politodjela. Ovo učiniti što prije kako bi drugovi mogli odmah stupiti na dužnost.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

13. septembar 1942.
[Glamoč]

Tito

*A-CK SKJ, Fond CK KPJ,
br. 1942/504*

* Odnosi se na 1. dalmatinsku brigadu, koja je izvjesno vrijeme nosila naziv 14. n.o. udarna brigada Hrvatske. Zamjenik političkog komesara brigade kome je Tito uputio ovo pismo bio je Vlado Šćekić – Red.

[OPERATIVNOM ŠTABU ZA BOSANSKU KRAJINU]

[...*] zavisi i naš uspjeh. Kada stigne IV bataljon I brigade ovamo videću da li je potrebno da ti pošaljem i ovaj crnogorski bataljon.⁵⁵

Pošto su se ustaše, usljed nepažnji nekih naših komandanata probili do Duvna iz Kupresa, stvorili smo jednu jaku grupu od 3 brigade sa zadatkom da ove ustaše uništi.⁵⁶

Pošto su okupatori i njihove sluge svakog dana sve aktivniji u pripremama za ofanzivu, to je vrlo važno da mi inicijativu ne ispuštamo iz svojih ruku. S obzirom na to da sam sada bliže** nastojaću da dođem i do vas*** i da s vama usmeno razgovaram.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

[14. septembar 1942,
Mliništa]

Tito
komandant
NOP i DVJ

A-VII, Fond NOR, kut. 2,
f. br. 42/5

* Nedostaje prvi list naređenja, koje je vjerovatno upućeno Operativnom štabu za Bosansku krajinu. – Red.

** Tito je s Vrhovnim štabom 14. septembra prešao iz Glamoča u Mliništa. – Red.

*** Tekst izbljedio i nečitak. – Red.

ŠTABU II BATALJONA IV NO UДАРNE BRIGADE

15. septembar 1942.
[Mliništa]

U vezi sa čišćenjem terena od četničkih bandi koje su se koncentrisale s agresivnom namjerom oko Crnog vrha i s[ela] Stekerovca potrebno je da vaš bataljon krene sutra ujutro, tj. 16. IX, u pravcu Ovčara – Vrletna Dolina – Stekerovci. Pokret treba da izvršite u 5 sati ujutro. Uzmite sobom vodiča, koga morate zadržati kod sebe dok se akcija ne izvrši. Jedan bataljon I proleterske brigade opkoljavaće selo Stekerovce od strane Rora i dvije čete IV bataljona I prolet[erske] brigade zauzeće položaje južno i jugozapadno od Mliništa da spriječe bjekstvo četničkim bandama na ovu stranu masiva.

Ova akcija je od velike važnosti, jer iz zahvaćenih dokumenata popa Đujića [Momčila] i pisama upućenih Drenoviću [Urošu] vidi se jasno da je koncentracija ovih četnika u tijesnoj vezi s pripremama opšte ofanzive Talijana i četnika u pravcu Drvara i na ovu oslobođenu teritoriju ⁵⁷. Da bi se to spriječilo, riješili smo djelovati brzo i energično i nemilosrdno uništiti ove četničke bande. Uhvaćene četnike za vrijeme ove akcije treba na licu mjesta likvidirati. Vode treba dobro ispitati prije nego što se likvidiraju.

Postupite hitno po ovom naređenju i pošaljite kurira s ovom desetinom u naš Štab. U selu gdje je smješten vaš bataljon možete ostaviti jednu manju četvu radi čuvanja komore i vaših stvari. O pravcu pokreta ne smije niko u selu da zna.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
Tito

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Naša obavještajna služba iz Dalmacije između ostalog javlja: Momčilo Đujić i Stevo Rađenović ovih dana putovali su u Zadar, gdje su se sastali s episkopom Bukorovićem, koji se već odavno poznaje s Musolinijem. Sva trojica su putovali u Rim, ali Musolini je primio u audijenciju samo arhimandrita Bukorovića. Pri povratku iz Rima zadržali su se nekoliko dana u Trstu, gdje je Rađenović dobio izvjesnu sumu novca. O čemu su u Rimu razgovarali, nije poznato.⁵⁸ Tog Đujića je jugoslovenska vlada u Londonu ovih dana proizvela za komandanta Dinarske divizije četnika Draže Mihailovića. Ovaj pop Đujić je jedan od najkrvožednijih talijanskih saradnika, a ova takozvana divizija nema više od 700 glavosječa i palikuća.⁵⁹

15. septembar 1942.
[Mliništa]

Valter

Ovih dana je jugoslovenska vlada u Londonu opet objavila preko radio-stanice na srpskom jeziku imena najboljih sinova našeg naroda nazivajući ih špijunima Gestapoa i lišivši ih činova itd.⁶⁰ Sva ova lica nalaze se u redovima Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije od prvih dana borbe. Između ostalih proglašen je špijunom i Velimir Jakić, ranije inženjer šumarstva u državnoj službi. Ko je Velimir Jakić? Velimir Jakić nalazi se od samog početka u partizanskim redovima kao komandant Pljevaljskog partizanskog bataljona. Sada je on politički komesar III udarne sandžačke brigade. Njegovu porodicu, braću i sestre, ubili su u proljeće 1942. godine talijanski okupatori u Pljevljima.⁶¹ Taj odvratni akt protiv narodne vlade u Londonu izazvao je ogromno negodovanje naroda, naročito u Sandžaku i u redovima partizanske i dobrovoljačke vojske.

15. septembar 1942.

Valter

U Dalmaciji, na ostrvima Hvaru, Korčuli, itd. Talijani su ponovo počeli ofanzivu protiv naših partizanskih odreda, koji pružaju žestok otpor. Gotovo na svim ostrvima je uspostavljena narodna vlast – narodnooslobodilački odbori.⁶² Talijanski guverner u Splitu je prije mjesec dana objavio jedan proglas u kome je zahtijevao da do 15.

septembra svi partizanski odredi predaju oružje, u protivnom će okupatori primijeniti najžešće represalijske. Kao odgovor na ovaj proglas stotine novih boraca stupaju u redove naše vojske.

Na sektoru Imotski, Banjaluka, kod Bosanskog Grahova itd. nastavlja se žestoke borbe. Ovih dana je došlo na našu oslobođenu teritoriju 600 djece s Kozare,⁶³ koja su bila u koncentracionom logoru u Jastrebarskom kraj Zagreba i koju je prije 14 dana oslobodio jedan kordunaški partizanski odred, koji je napao Jastrebarsko, uništio željezničku stanicu i oslobodio djecu.

15. septembar 1942.

Valter

[Mliništa]

*A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
br. 1942/205.*

Prevod s ruskog

DRUGARSKOM OBLASNOM KOMITETU ZA BOSANSKU KRAJINU

Dragi drugovi,

CK KPJ odlučio je da vam pošalje druga Krsta Popivodu za rukovodioca partijskog kursa. Smatramo da će drug Krsto odgovoriti postavljenom zadatku utoliko prije što je i ranije učestvovao kao predavač i kao rukovodilac u raznim partijskim kursovima.⁶⁴ U njemu ćete dobiti jednu dobru snagu za kurs, ali on sam neće moći primiti sve na sebe, stoga ćete u sporazumu s njim napraviti plan kursa i predvidjeti potreban broj drugova za predavače.

Obavještavamo da je drug Krsto odlukom CK KPJ od 8. o[vog] m[jeseca] isključen iz Partije zbog političkih grešaka u Crnoj Gori.*

* Ja sam već u predgovoru ovom izdanju mojih djela naveo kako smo u toku drugog svjetskog rata, s obzirom na svu složenost situacije u kojoj smo djelovali, često i u nedostatku potpunijih informacija, neke naše odluke donosili i s jednostranostima u našim saznanjima i ocjenama, a ponekad smo i griješili. To se upravo desilo prilikom kažnjavanja druga Krsta Popivode u proljeće i jesen 1942. godine.

Kao što je poznato, u proljeće 1942. godine u Crnoj Gori, a i u nekim drugim krajevima u našoj zemlji, došlo je do velikih sektaških grešaka i kršenja partijske linije. Tada je novo partijsko pokrajinsko rukovodstvo KPJ za Crnu Goru, imenovano poslije odluke CK KPJ o smjenjivanju dotadašnjeg Pokrajinskog komiteta (8. aprila 1942. godine), donijelo odluku o kažnjavanju Krsta Popivode, tada na dužnosti sekretara Okružnog komiteta KPJ za Cetinje, strogim ukorom zbog političke odgovornosti u vezi s raspuštanjem jednog partizanskog bataljona u vrijeme povlačenja naših snaga iz Crne Gore u toku četničko-talijanske ofanzive krajem marta i početkom aprila te godine. Istovremeno su pojedini neposredni vinovnici te greške bili kažnjeni isključenjem iz KPJ.

Međutim, kako Ivan Milutinović nije bio zadovoljan takvom odlukom o kažnjavanju K. Popivode, koju je smatrao suviše blagom, a u tome se nije slagao ni s gledištem Milovana Đilasa, Milutinović je naknadno u svom pismu Centralnom komitetu KPJ od 14. maja 1942. godine to pitanje ponovo pokrenuo insistirajući da se odgovornost K. Popivode za te greške oštrije ocijeni. Na osnovu tog Milutinovićevog pisma, u kome su pogrešno okvalifikovane tadašnje greške i cjelokupno dotadašnje djelovanje K. Popivode, došlo je do ponovnog kažnjavanja K. Popivode, najprije slanjem iz Agitpropa PK KPJ za Crnu Goru, gdje je tada radio, kao borca u vojnu jedinicu (maja 1942), a zatim do njegovog kažnjavanja najstrožom partijskom kaznom – isključenjem iz KPJ (septembra iste godine). Ta kazna nije bila opravdana: ona je bila posljedica i brzoplete i subjektivne ocjene delegata CK KPJ Ivana Milutinovića, a na to su djelovali i međusobni odnosi njega i M. Đilasa, koji su inače pred Politbiroom CK KPJ bili odgovorni za sprovođenje partijske linije u Crnoj Gori. Stoga je bila neopravdana i odluka CK KPJ od septembra 1942. usvojena na temelju tog

No to isključenje u ovom konkretnom slučaju nije zapreka da se njegove sposobnosti pravilno upotrijebe na korist Partije. Time se njemu pruža mogućnost da preko ovoga rada stekne povjerenje Partije i mogućnost ponovnog povratka u Partiju. Inače je vezan za Partiju i odan je Partiji. Imajući to u vidu, CK KPJ je i mogao bez velike rezerve učiniti ovu iznimku u pogledu njegovog imenovanja za rukovodioca kursa.

Na samom početku kursa izaberite rukovodstvo od tri druga: sekretara, ekonomu i bibliotekara. Nama ćete poslati izvještaj o vremenu trajanja kursa, predenom materijalu, postignutom uspjehu i vašoj ocjeni postignutih rezultata uopšte i za svakog pojedinačno. Istovremeno dostavićete nam sljedeće podatke o kursistima: ime i prezime, zanimanje i godine starosti, staž u Partiji, ranije i sadašnje funkcije, da li je osuđivan i koliko.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

16. septembar 1942.
[Mliništa]

Tito

Milutinovićevog pisma pet mjeseci poslije pomenutog događaja, dok je Popivoda za cijelo to vrijeme bio borac u IV crnogorskoj proleterskoj brigadi služeći disciplinom i hrabrošću kao primjer. Odluka o njegovom isključenju iz KPJ nije bila u skladu ni s komunističkim držanjem Popivode i uslovima njegovog višegodišnjeg ilegalnog rada u našoj Partiji, a osobito njegovog herojskog držanja na policiji i sudu, koje je bilo uzor za cijelu našu Partiju. Valjanost te pogrešne ocjene anulirana je još marta 1943. godine, kada je na osnovu njegovog predanog rada i zalaganja odlukom CK KPJ vraćen u Partiju s priznanjem kontinuiranog partijskog staža i vraćanjem ranijih partijskih funkcija (na V konferenciji KPJ, u oktobru 1940. bio je izabran za kandidata za člana CK KPJ). Uostalom, uvjerenje u njegovu duboku privrženost djelu naše Partije sadržano je i u osnovi naše odluke da se njemu, i pored te najoštrije kazne, povjeri jedna od najvažnijih partijskih dužnosti – da bude odgajivač komunista na partijskoj školi, kako to i proizlazi iz ovoga moga pisma Oblasnom komitetu KPJ za Bosansku krajinu.

(Autorova bilješka uz ovo izdanje. — Red)

OPERATIVNOM ŠTABU NOP I DV ZA BOS[ANSKU] KRAJINU

16. septembar 1942.

[Mliništa]

Primili smo vaš izvještaj od 15. septembra u 1,30 časova. Iako je pitanje likvidacije Jajca veoma hitno i važno, ipak se slažemo da vi izvršite namjeravano razbijanje neprijatelja na sektoru Banjaluke, jer slažemo se s tim da bi napad na Jajce u takvim uslovima, kada neprijatelj nadire s leđa, bio u svakom pogledu besmislen.⁶⁵ Jedino se bojimo toga da se vi sada nećete tako lako moći otkačiti od neprijatelja i da će on pokušati da vas stalno veže za taj teren. To se može izbjeći samo na taj način da neprijatelja razbijete i odbacite dalje u Banjaluku i da onda, recimo s jednom brigadom, zauzmete položaje koji se daju lako braniti.

Pop Vlado [Zečević] nas je obavijestio⁶⁶ da je III krajiški odred sada dobro ojačao pristupanjem nekoliko stotina četnika u njegove redove, pa bi bilo, prema tome, potrebno da čitav taj odred upotrijebite za napad na predviđeni objekat.* Osim toga, za dan-dva moći ću da vam pošaljem i II bataljon IV brigade, tako da ćete moći iskoristiti i cijelu IV brigadu na tom terenu.

Danas preduzimamo čišćenje Crnoga vrha i onih sela u blizini Rora, jer se tamo koncentrisalo oko 200 četnika s namjerom da nas napadnu. IV krajiška brigada je prekuće, 14-og noću, napala sela oko Grahova i tom prilikom zarobila 51 pušku, 3 puškomitraljeza, oko 2000 metaka, 90 tal[ijanskih] bombi, 8 pištolja, jednu brdsku kuhinju, 100 kg soli, 50 kg riže i dr[uge] spremne. Zarobljeno je 45 četnika, kao i 4 kurira popa Đujića koji su bili upućeni Drenoviću.⁶⁷ Iz pisama Đujića Drenoviću jasno se vidi veza između njih, kao i to da je koncentracija tih četnika na ovom terenu u tijesnoj vezi s talijanskom ofanzivom od pravca Knina k Drvaru i čitavoj oslobodenoj teritoriji. Baš u vezi s tim mi smo riješili energično i hitno likvidirati četnička uporišta na ovoj teritoriji, a u vezi s ofanzivom prebacili smo I prolet[ersku] brigadu u pravcu Grahova. Od drugog napada na Duvno smo odustali baš u vezi s tom neprijateljskom ofanzivom.⁶⁸ Naša hercegovačka⁶⁹ brigada povezala se sa V crnogorskom brigadom i obje su dobile zadatak da energičnije djeluju u pravcu Travnika i pruge Donji Vakuf – Travnik, a jednim dijelom da demonstriraju prema Jablanici i Konjicu. Poslali smo naređenje

* Misli se za napad na Jajce. – Red.

Glavom štabu Hrvatske da pošalje ka Grahovu najmanje jednu brigadu, jer zauzimanje Derala i likvidacija toga talijansko-četničkog uporišta značili bi spriječiti namjeravanu ofanzivu na oslobođenu teritoriju. Na sektoru Duvno – Livno ostaje naša 1. dalmatinska brigada i Južnodalmatinski odred.

Izvještaj o razbijanju Nijemaca i zdругovaca* nas je vrlo razveselio, a naročito borbeni polet naše II prolet[erske] brigade.⁷⁰ Oficire pošaljite odmah nama, a zdругovce prepuštamo vama. Samo napominjemo da vodite računa o tome kako su se predali i da li ima takvih koji su se pojedinačno ili u grupama predavali.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
Tito

*A-VII, Fond NOR, kut. 2,
reg. br. 47/5.*

* Odnosi se na pripadnike domobranske formacije koja je nosila naziv »zdруг« (brigada) – *Red.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Na sektoru Banjaluke borbe svakog dana postaju sve žešće. Njemačka komanda pokušava svim silama da slomi našu ofanzivu, da se probije prema Mrkonjić-Gradu i da spase Jajce. Na ovom sektoru djeluje nekoliko naših brigada, koje svake noći napadaju neprijatelja i nanose mu velike gubitke. Ovdje pored krajiških brigada djeluje i jedna srpska proleTERSka udarna, jedna sandžačka udarna i jedna crnogorska udarna brigada; 13. 14. i 15. septembra naročito se istakla II srpska proleTERSka brigada, koja je potpuno uništila jedan njemački bataljon. Samo na jednom mjestu nađeno je 50 njemačkih leševa, među kojima ima i oficira i podoficira, a mnogi su se udavili u rijeci Sitnici.⁷¹

Petnaestog septembra VII krajiška udarna brigada⁷² razbila je njemačke i ustaške jedinice koje su pokušale da probiju našu poziciju. Uništen je potpuno neprijateljski bataljon. Do sada je na bojnopolju nađeno 100 neprijateljskih leševa, a zarobljeno je 107 ustaša i 2 oficira – zdruGOVca. To su formacije koje se obučavaju u Njemačkoj.⁷³ Broj zarobljenika raste. Zaplijenjeno je mnogo ratnog materijala, koji se prebrojava. Do sada smo našli 24 mitraljeza. Kod naših jedinica su neviđeni borbeni polet i moral. Borbe se nastavljaju. Nijemci zasipaju granatama i bombama naše položaje.

Četrnaestog septembra IX krajiška brigada* razbila je četnike Draže Mihailovića kod Bosanskog Grahova. Zarobljeno je 47 četnika i zaplijenjen materijal o njihovoj saradnji s okupatorom. Ubijeno je nekoliko četničkih vođa.

16. septembar [19]42.
[Mliništa]

Valter

* Odnosi se na 4. krajišku brigadu. – Red.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Iz Splita javljaju: Talijani su u avgustu i septembru ponovo postavili mnogo mina u moreuzima Dalmacije. Na obali prave utvrđenja i koncentrišu sve više vojsku u srednjoj i južnoj Dalmaciji. U Splitu su istovarili mnogo buradi s otrovnim gasovima⁷⁴. Ženama talijanskih oficira komanda je naredila da napuste Split do 15. septembra. U jednom letku talijanska komanda ponovo poziva partizane da se predaju, produživši rok do 25. septembra.

Naši partizani su oslobodili iz koncentracionog logora Jastrebar-sko kod Zagreba 900 kozaračke djece, a ne 600, kao što smo ranije javili⁷⁵. Ustaše su ih podvrgavali mučenju i htjele da ih vaspitavaju u duhu fašizma. Kada je fašistički žandarm-vaspitač naredio da uzviknu »Živio Pavelić« iz dječjih redova se zaorilo »Živio Staljin!« Na pitanje ko je to uzvikivao, sva djeca su podigla ruke. Poslije ovoga razjarene ustaše strijeljale su sedmoro djece.

Sva djeca se sada nalaze u Lici na našoj oslobođenoj teritoriji.

19. septembar 1942.
[Mliništa]

Valter

DRUGU GOJKU [NIKOLIŠU], REFERENTU SANITETA PRI VRHOVNOM ŠTABU

21. septembar 1942. god.
[Mliništa]

Šaljem ti natrag referate, ali bih te molio da mi ih poslije kongresa pošalješ da bi ih mogao iskoristiti za »Slobodnu Jugoslaviju«. ⁷⁶ Referati su dobri, tako da nisam imao šta ispravljati. Za našeg političkog delegata na kongres poslali smo druga čika-Janka [Mošu Pijade], a za vojničkog predstavnika druga kapetana Veljka [Pavla Ilića].

Želim mnogo uspjeha radu vašeg kongresa. Uvjeran sam da će taj I kongres ljekara naše Narodnooslobodilačke vojske imati veliki značaj za daljnji razvitak saniteta naše Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske, kao i za razvitak saniteta na čitavoj oslobođenoj teritoriji.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
[Tito]

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Naša obavještajna služba iz Dalmacije javlja:

Četnik Obrad Bojanić, iz sela Plavna ovih dana je posredstvom talijanskih vlasti otputovao u London k jugoslovenskoj vladi kao kurir Birčaninovih četnika u Splitu.⁷⁷

Talijanska komanda izdala je jugoslovenskim oficirima Jevtiću i Ciganoviću falsifikovane pasoše na ime Vidas i Vidaković.⁷⁸

Talijanske vlasti pustile su iz zarobljeništva gotovo sve jugoslovenske oficire, koji sada organizuju četnike za borbu protiv partizana.⁷⁹

Njemačkim građanima u Hrvatskoj dato je naređenje da napuste teritoriju Hrvatske do kraja septembra, jer poslije toga roka njemačke vlasti neće moći da garantuju za njihove živote i imovinu.⁸⁰

Smatramo da je neophodno da vam pošaljemo dvojicu drugova radi političkog i vojnog izvještaja. Osim toga, želimo da tamo pošaljemo različita dokumenta o izdajstvu Draže Mihailovića i njegovih četnika i saradnji s okupatorima. – Možete li da za ovo pošaljete avion? Imamo teren za slijetanje.

21. septembar 1942.
[Mliništa]

Valter

Osamnaestog septembra naše udarne brigade u noćnoj borbi razbile su njemačke, ustaške i četničke trupe na sektoru Banjaluke. Neprijatelj je odstupio i utvrđuje se u Banjaluci. U ovim borbama su se naročito istakle junaštvom II srpska udarna proleterska brigada, čiji su borci 48 časova, bez vode i hrane, napadali Nijemce i ustaše i izbacili ih iz utvrđenja.⁸¹

21. septembar 1942.
[Mliništa]

Valter

DRUGARSKOM CK KOMUNISTIČKE PARTIJE ALBANIJE (Drugu Miladinu [Popoviću])

22. septembar 1942.
[Mliništa]

Dragi drugovi,

Kao što vam je već sigurno poznato, pošto smo to saopštili preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«, vaš delegat je stigao sa svim materijalom koji ste poslali.⁸² Nas je veoma obradovalo što je nakon dugog i teškog puta vaš delegat konačno sretno stigao k nama.

Razlozi zašto se vaš delegat tako dugo zadržao kod nas jesu slijedeći: Prvo, zbog toga što je trebalo materijale prevoditi na naš jezik, a to je mogao samo on. Drugo, zbog toga što sam ja iz ovog materijala poslao nekoliko depeša Djedi* i čekao od njega odgovor. Treće, zbog toga što smo vašem delegatu dali mogućnost da posjeti neke naše vojne jedinice na položajima i upozna se s njihovom vojnom strukturom. Mi smo od Djede tražili u vaše ime dozvolu za održavanje part[ijske] konferencije Albanije i biranje jednog stalnog CK. Juče je Djeda konačno odgovorio i dao za to svoje odobrenje. Između ostalog, on kaže: »1) Potrebno je svjestrano osigurati konferenciju od provale i prije svega ne dopustiti da dođu na konferenciju sumnjivi ljudi i provokatori. 2) Osnovna zadaća konferencije treba da bude stvaranje jednog sigurnog partijskog rukovodstva i izrada konkretnih odluka: a) organizacija razvijanja nacionalnooslobodilačke borbe albanskog naroda protiv Talijana i Nijemaca; b) stvaranje i učvršćivanje nacionalnog fronta svih albanskih rodoljuba, izbjegavajući za sada isticati parole koje izlaze iz okvira nacionalnog oslobođenja Albanije; c) uvlačiti u rukovodstvo partizanske borbe osim komunista po mogućnosti što više poštenih albanskih nacionalista i rodoljuba. – Djeda«

Kao što vidite, Djeda je pred vas postavio dvije konkretne tačke dnevnoga reda: stvaranje čvrstog rukovodstva KP Albanije i pitanje nacionalnooslobodilačke borbe u Albaniji. Mi bismo dodali još samo jednu tačku kojom biste vi mogli da se na vašoj konferenciji pozabavite, a to je organizaciono pitanje KP Albanije, u kome treba naročito temeljito razraditi pitanje jedinstva i čišćenja KP Albanije.

Iz vaših materijala se vidi da u Albaniji postoji još masa raznih grupica i antipartijskih elemenata s kojima se još nije dovoljno energično pročistilo i koji umnogome smetaju ne samo jačanju Partije

* Rukovodstvu Komunističke internacionale. – Red.

nego, naročito smetaju savladavanju zadaća koje stoje pred KP Albanije. Komunistička partija Albanije može postati rukovodilac narodnooslobodilačke borbe albanskog naroda samo u tom slučaju ako bude jedinstvena i monolitna i čiji će članovi disciplinovano izvršavati sve odluke Partije. Dalje, uspjeh KP Albanije u organizovanju i vođenju narodnooslobodilačke borbe biće zagarantovan samo u tom slučaju ako albanski komunisti budu u prvim redovima te borbe i uvijek na najtežim mjestima.

Osnovna slabost, kao što i sami navodite u vašim rezolucijama, jesu slaba povezanost i rad vaše Partije sa seljacima. I baš ta slabost jeste najveća smetnja za uspješno savlađivanje tako velike zadaće kao što je pitanje oružane borbe protiv okupatora. Najbrojniji i najglavniji elemenat vaših oružanih jedinica mogu biti samo seljaci, jer vi nemate krupnih industrijskih, radničkih centara. Baš zato neprekidan i uporan rad vaše Partije među seljacima jeste neophodan uslov da vi s uspjehom organizujete nacionalnooslobodilačku borbu u Albaniji i da njom rukovodite.

Pri organizaciji vaših oružanih partizanskih odreda u kojima će biti pretežno seljaci, morate strogo paziti na sektaške pojave sa strane pojedinih rukovodećih ljudi i nasuprot tome postaviti tu organizaciju i nacionalnooslobodilačku borbu na najširu bazu, okupljajući sve rodoljubive elemente. Partizanski odredi nisu, kao što ste se vi na jednom mjestu izrazili, oružana sila Partije, već su oni oružana sila albanskog naroda, odnosno narodnooslobodilačka vojska, čija je prvenstvena zadaća oslobođenje albanskog naroda ispod okupatorskog jarma. U jednom vašem dokumentu se potpuno pogrešno objašnjava kako se stvaraju pojedine partizanske i vojne jedinice kao i njihovi štabovi. Tu se upoređuju štabovi četa ili odreda s mjesnim komitetima, štabovi bataljona s okružnim komitetima i Centralnim komitetom, odnosno tu se govori ovako: »Komandno osoblje čete određuje štab bataljona (znači mjesni komitet na čijoj se teritoriji četa nalazi), štab bataljona postavlja štab odreda odnosno mjesni komitet ili CK, štab odreda postavlja Glavni štab odnosno CK.« Ovo je skroz pogrešno, jer iz toga zaista proizlazi da je partizanska vojska čisto partijska oružana sila, što, naravno, nije tačno. Ovakvo tumačenje i ovakvo sektaštvo onemogućili bi KP Albanije da stvori jedan široki narodnooslobodilački pokret i da s uspjehom vodi borbu protiv okupatora. Razumije se da treba osigurati rukovodeću ulogu KP Albanije u narodnooslobodilačkoj borbi, a to će se postići na taj način što će u Glavnom štabu biti osim rukovodećih komunista i pravi albanski rodoljubi koji su zaista spremni da se dosljedno bore za oslobođenje albanskog naroda. Takav Glavni štab albanske partizanske vojske treba da stvara sve niže štabove i postavlja komandno osoblje, u čemu ga pomažu članovi Partije iz redova partizanskih jedinica odnosno partijske ćelije u odredima i vojnim jedinicama.

Iz materijala koji vam šaljemo vi ćete se detaljnije upoznati s strukturom naše Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske i mi vam preporučujemo da se poslužite našim šesnaestomjesečnim iskustvom, koje je dalo veoma velike rezultate u našoj narodnooslobodilačkoj borbi.

Nastojte da stupite u vezu s predstavnicima raznih građanskih grupa i struja i stvorite s njima zajedno nacionalnooslobodilački front Albanije.

Jedno od vrlo važnih pitanja u nacionalnooslobodilačkoj borbi jeste pitanje organizacije narodne vlasti. Treba da stvarate nacionalnooslobodilačke odbore kao organe vlasti po svim mjestima neoslobođene i oslobođene teritorije. Iz materijala koji vam šaljemo vi ćete vidjeti ogromnu važnost i zadatke takvih nacionalnooslobodilačkih odbora u nacionalnooslobodilačkoj borbi.

U vezi s razvijanjem partizanskog rata u Albaniji vi ćete vjerovatno naići na velike teškoće u komandnom kadru. U savladivanju te teškoće treba da organizujete vojne kurseve za četne i bataljonske komandire, a kao predavače iskoristite albanske rodoljubive oficire. U slučaju da se partizanski pokret u Albaniji raširi i poprimi veće razmjere, mi ćemo nastojati da vam pošaljemo nekoliko iskusnih komandanata koji su stekli bogato i dragocjeno iskustvo u dosadašnjim borbama.

*

Trockistu Fundu i njegove pomagače morate otvoreno raskrinkati pred članstvom KP Albanije i saopštiti da je on otvoreni neprijatelj KI i Komunističke partije, koga treba potpuno onemogućiti u redovima Partije.

Rezolucija koju ćete izraditi na konferenciji treba da bude što kraća i preciznija. Pošaljite je odmah nama da bismo je mi mogli što prije otpremiti Djedi. Isto tako nam pošaljite karakteristiku novih članova CK s njihovim šifriranim imenima, što je takođe potrebno da dostavimo Djedi.

O situaciji kod nas obavijestiće vas usmeno drug delegat koji je imao dosta prilika da vidi naše uspjehe i našu borbu.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Za Centralni komitet
Komunističke partije Jugoslavije
[Tito]

POKRAJINSKOM KOMITETU KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE ZA MAKEDONIJU

22. septembar 1942.

[Mliništa]

Od delegata KP Albanije saznali smo da oni imaju vezu s vama, kao i to da se žalite na pomanjkanje veze sa našim drugovima u Srbiji*. Mi smo nekoliko puta naređivali PK u Srbiji da se poveže s vama, a kao našeg predstavnika odredili smo druga Bobija [Dobrivoja Radosavljevića], koji je imao zadatak da dođe kod vas i da se poveže sa CK KP Bugarske. Do danas nam još nije poznato da li je drug Bobi stigao do vas. Mi ćemo ponovno urgirati da se ta veza s vama uspostavi.⁸³

Mi smo direktno od Djede [dobili] odgovor u pogledu naših primjedaba koje smo učinili povodom grešaka napravljenih u vašoj organizaciji od strane drugova koje smo isključili iz Partije.⁸⁴ Djeda se složio s nama po pitanju našeg stava o tome da KP Makedonije ostaje do daljnjega pod našim rukovodstvom odnosno u sklopu KPJ. Jedino su pravljene primjedbe s obzirom na slabe veze i teškoće koje postoje u pogledu stalnog kontakta s vama. Preko Djede smo primili takođe i izvjesne predloge od strane CK KP Bugarske da bi se KP Makedonije trebalo dopustiti izvjesnu autonomiju, s tim da i dalje ostane u sklopu KPJ i pod našim rukovodstvom, a ukoliko su otežane naše veze, da dobije što više pomoći od CK KP Bugarske.⁸⁵ Razumije se da smo mi s time potpuno saglasni i da nismo nikada protiv takvog rješenja imali ništa protiv. Vama je i do sada bila prepuštena puna sloboda samoinicijative. Jedino ste oskudijevali, zbog naprijed navedenih teškoća, u našoj političkoj i materijalnoj pomoći. Događaji koji su se zbivali u toku ove godine u Jugoslaviji, naša stalna pokretljivost usljed vođenja zamašnih vojnih operacija protiv okupatora itd., jesu jedan od glavnih razloga da smo bili u nemogućnosti da vam pružimo potrebnu političku i materijalnu pomoć. Vama je sigurno poznato da smo mi prošle godine izdržali nekoliko njemačkih i četničkih ofanziva, usljed čega se morao CK s našom vojskom povući iz Srbije, i tako smo se sve više udaljavali od vas i postajalo je sve teže saobraćati s vama.

U toku naše šesnaestomjesečne borbe s okupatorima i unutrašnjim neprijateljima naroda ispoljila su se razna pitanja o kojima vi svakako još niste obaviješteni, a potrebno je da ih znate. Prvo pitanje

* Tito ovdje misli na Dušana Mugošu koji je tih dana stigao u VŠ NOP u DVJ iz Albanije s porukama od KP Albanije. — *Red.*

je pitanje unutrašnjih odnosa snaga u Jugoslaviji. Mi već šesnaest mjeseci, kao što vam je poznato, vodimo borbu s okupatorima, koji su, na žalost, našli u svim pokrajinama naše zemlje svoje petokolonske sluge i pomoću kojih oni vode rat protiv naroda Jugoslavije. Dok je u početku okupator imao uz sebe samo Paveličeve ustaše u Hrvatskoj i Nedićeve i Pećančeve četnike u Srbiji, sada on ima na svojoj strani sve one velikosrpske hegemonističke elemente koji su kroz 20 godina ugnjetavali narode Jugoslavije i sada na čelu s Dražom Mihailovićem, i po odobrenju jugoslovenske izbjegličke vlade u Londonu, otvoreno vode rat zajedno s okupatorom protiv Narodno-oslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije odnosno protiv naroda Jugoslavije. Ta velikosrpska hegemonistička klika na čelu s Dražom Mihailovićem i londonskom vladom, kao i sve ostale sluge okupatora prikrivaju tu izdaju nad našim narodima tobožnjim klasnim momentima. Oni hoće tu borbu naših naroda za oslobođenje prikazati kao čisto komunističku stvar nadajući se na taj način unijeti zabunu u redove našeg naroda. Ali to je samo maska, jer glavni je ovdje nacionalni momenat odnosno težnja velikosrpske hegemonističke klike da već danas i pomoću okupatora stvori sebi uslove za ponovno ugnjetavanje naroda Jugoslavije odnosno raznih nacionalnih manjina. Oni su vidjeli da mi već od prvih dana vodimo borbu ne samo protiv okupatora, nego da stojimo čvrsto i na tome da se u toj velikoj oslobodilačkoj borbi izvojuje istinska sloboda i svim ugnjetenim narodima Jugoslavije, koji su kroz 20 godina težili da se oslobode ugnjetavanja sa strane velikosrpske hegemonističke klike. I baš taj momenat bio je glavni razlog da se sva ta velikosrpska petokolonska hegemonistička klika ujedinila s okupatorom u borbi protiv nas, i baš to je bio glavni razlog da se već pri prvim našim velikim uspjesima ujedinila s okupatorom i londonska vlada sa svojim četnicima u borbi protiv nas. U početku je Draža Mihailović, kao general i ministar londonske izbjegličke vlade, sarađivao s okupatorom više posredno i zamaskirano. Za posljednjih nekoliko mjeseci ta je saradnja primila potpuno otvorene oblike, jer nijedan okupatorski napad ili ofanziva protiv nas ne vrši se više bez učešća četnika Draže Mihailovića. Mi smo još prošle godine, za vrijeme napada Draže Mihailovića na nas kod Užica, uhvatili veoma važne dokumente o tome paktiranju D. Mihailovića s okupatorima. A u toku ove godine nakupilo se tih dokumenata toliko mnogo da se pomoću njih do tančina rasvjetljava ta izdajnička uloga Draže i izbjegličke izdajničke londonske vlade. Ne samo to, nego četnici Draže Mihailovića u Bosni, Hercegovini i Dalmaciji, po njegovom naređenju, stvorili su i formalni sporazum s dotadašnjim njihovim neprijateljima – hrvatskim ustašama i danas sva ta bagra zajedno s okupatorom vodi ogorčeni rat protiv naše Narodnooslobodilačke vojske.

Draži Mihailoviću i londonskoj izbjegličkoj vladi nije se nikada sviđao niti se danas sviđa naš stav po nacionalnom pitanju i baš zato

su se tako ogorčeno otvoreno okomili protiv nas. Četnici Draže Mihailovića, kao i svi ostali četnici – jer među njima nema razlike – bacili su u početku parolu da treba sve Muslimane i Hrvate staviti pod nož. Oni su tu svoju paklenu zamisao zaista počeli sprovoditi u djelo, jer su u Bosni poklali hiljade muslimanskog življa, isto tako kao što su hrvatske ustaše klale desetine hiljada Srba.

Mi smo se tome paklenom planu, koji je zapravo zasnovao okupator, najodlučnije suprotstavili i borimo se za jedinstvo naroda Jugoslavije bez obzira na nacionalnu i vjersku razliku. Ta naša nacionalna politika u današnjoj borbi urodila je velikim uspjehom, jer smo baš tom svojom politikom uspjeli da pokrenemo velike mase hrvatskog naroda u oružanu borbu protiv okupatora, a simpatije Muslimana u Bosni i drugim krajevima potpuno su na našoj strani. Eto, taj naš uspjeh bio je glavni razlog što je okupator uspio sve te heterogene petokolonaške elemente, bez obzira na njihove unutrašnje suprotnosti, da okupi protiv nas. S druge strane, baš to je glavni razlog što se jugoslovenska izbjeglička vlada u Londonu zabrinula i sada daje direktive svojim predstavnicima ovdje da otvoreno sarađuju s okupatorima.

Da u ovoj današnjoj velikoj narodnooslobodilačkoj borbi mi imamo veliku većinu naroda uz sebe dokazuje činjenica da smo se kroz ovih 16 mjeseci ne samo održali uprkos svim navalama okupatora i njihovih slugu već da je naša Narodnooslobodilačka vojska sve jača i teritorija koju oslobađamo sve veća. Eto, takav stav londonske izbjegličke vlade jasno pokazuje i vama put kojim treba da idete.

Vi sigurno slušate londonsku radio-stanicu i primijetili ste da se često u govorima na srpskom jeziku ističu pretenzije na buduću hegemoniju velikosrpske klike ne samo u prijašnjim granicama nad narodima Jugoslavije već i na čitav Balkan. Prema tome, iz iskustva koje mi imamo za ovih 16 mjeseci vi treba da izvučete pouke i za vaš rad u Makedoniji na organizovanju narodnooslobodilačke borbe. Vi imate dovoljno argumenata da pred makedonskim narodom zastupate potrebu zajedničke oružane borbe sa svim narodima Jugoslavije protiv okupatora i njegovih slugu, odnosno protiv svih onih koji danas već kuju planove za ugnjetavanje makedonskog naroda. Makedonski narod treba ubjeđivati da jedino zajednička borba s ostalim narodima Jugoslavije može njemu osigurati slobodu. No nije danas dovoljno voditi samo propagandu o tome već je glavna zadaća KP Makedonije da odmah, bez oklijevanja, pristupi organizovanju te borbe, da stvara naoružane odrede i da na čelu tih oružanih odreda vodi borbu protiv okupatora i njihovih slugu.

Naročito je važno, jer je to iskustvo kod nas pokazalo, da stvarate narodnooslobodilačke odbore po selima i gradovima, koji su ne samo klica buduće narodne vlasti već i važni pomoćni organi za

uspješno vođenje oružane borbe. Mi vam šaljemo brošuru o tim narodnooslobodilačkim odborima koja je sastavljena na osnovu dosadašnjih naših iskustava.⁸⁶ Stvaranjem NO odbora, u koje treba da uđu najčestitiji rodoljubi, vi ne samo da se povezujete sa selom već pomoću njih uvlačite najšire mase u narodnooslobodilačku borbu.

Nama nije poznato do danas da li postoje i koliko su jaki vaši partizanski odredi i zato bi bilo dobro da nas preko drugova u Srbiji, a i Albaniji, obavijestite o tome⁸⁷ Kod vas je sada važno da vaši partizanski odredi budu što aktivniji na glavnim komunikacijama, da ruše željezničke pruge i mostove i na taj način onemogućavaju njemačkim okupatorima saobraćaj s Istokom. Zato treba da ti odredi ne budu suviše veliki, već manji (50–100 ljudi) i brzo pokretni. Razumije se da će vaši odredi narasti u sve veće jedinice koje će iziskivati nove oblike vojnih formacija, kao što su bataljoni, brigade itd. Zato ćemo mi nastojati da po svaku cijenu u dogledno vrijeme pošaljemo kod vas jednog ili dvojicu stručnjaka koji su stekli po tim vojnim stvarima iskustva kod nas.

Nijedna vaša vojna jedinica ne smije da bude bez komunista, koji treba da daju primjer svima drugima i koji kao partijska jedinica iznutra učvršćuju vojnički i politički takvu vojnu jedinicu. Bilo bi dobro da vi stvorite za čitavu Makedoniju jedan Glavni štab NOP odreda⁸⁸ u kome treba rukovodeću ulogu da imaju komunisti, ali u kome ne samo da mogu nego i treba da učestvuju poštteni rodoljubi. Taj štab postavlja onda niže štabove i pomoću partijskih jedinica postavlja najsposobnije i najbolje rukovodeće ljude. Nedostatak oružja nije nikakav razlog da se ne stvaraju partizanski odredi i ne vode akcije, jer i mi smo počeli sa jednom, dve puške u pojedinim odredima i u toku ovih šesnaestomjesečnih borbi stvorili od onih malih golorukih odreda veliku dobro naoružanu vojsku, tako da danas već imamo, osim mnogobrojnih partizanskih odreda i bataljona, preko 20 udarnih brigada.

Intenzivan rad među bugarskim okupatorskim vojnicima, koji se umnogome razlikuju od drugih okupatorskih vojnika kao što su Nijemci, Talijani itd., omogućiće vam da dođete do naoružanja, pa i do ljudstva iz tih okupatorskih jedinica. Razumije se da to mnogo zavisi i od KP Bugarske, koja vjerovatno u bugarskoj vojsci ima ne mali uticaj, i zato treba da stojite u najtješnjoj vezi s KP Bugarske po pitanju rada u toj vojsci.⁸⁹ Drugovi iz Albanije će vam dati nešto materijala.⁹⁰ Veoma nam je žao što vam ne možemo poslati više, iako raspoložemo mnogobrojnim našim izdanjima u vojsci i u pozadini koja bi vam mogla vrlo dobro poslužiti.

Pazite da kod stvaranja partizanskih odreda ne povučete sav partijski kadar u te odrede, već nastojte da vaše terenske organizacije

budu sposobne za partijski rad, jer samim tim ćete stvarati i bolje uslove za razvitak partizanskog pokreta.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Za Centralni komitet
Komunističke partije Jugoslavije
[Tito]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ, 1942/520.

POKRAJINSKOM KOMITETU KP ZA KOSOVO I METOHIJU

22. septembar 1942.

[Mliništa]

Dragi drugovi,

Primili smo vašu rezoluciju s partijskog savjetovanja,⁹¹ kao i pismo Crnog [Borisa Vukmirovića] od 23. III 1942. god.⁹² Čitajući rezoluciju s vašeg savjetovanja konstatovali smo da su izvjesne stvari nepravilno postavljene, ali da su vaši zaključci u osnovi pravilni. Vi ste na toj konferenciji sami uočili postojanje nacionalnih suprotnosti koje su glavna smetnja za mobilizaciju najširih masa protiv okupatora. Uočili ste da okupator baš te nacionalne suprotnosti u punoj mjeri iskorišćava da bi lakše porobljavao narode Metohije i Kosova. Slabost vaše rezolucije jeste u tome što vi niste dovoljno jasno i precizno formulisali vaše odluke po pitanju pridobijanja šiptarskih masa i pobijanja antagonizma između Slovena i tih masa. Niste, takođe, uočili tu činjenicu da na Kosovu i Metohiji postoje dvije različite petokolonaške klike. Jedna je velikosrpska, koja je prvih mjeseci okupacije bila potisnuta i koja u posljednje vrijeme dolazi sve više do izražaja kao instrumenat okupatora u borbi protiv pokušaja šiptarskih masa da se otvoreno suprotstavljaju bezgraničnom pljačkanju [od strane] okupatorskih bandita. Ta petokolonaška klika je glavni krivac za to što su šiptarske mase zadojene mržnjom prema doseljenicima odnosno Srbima i Crnogorcima. Druga petokolonaška klika jeste proalbanska, odnosno ta koja u prvom redu služi okupatoru i sa čijom se pomoću on nada održati feudalni način izrabljivanja siromašnih seljaka Kosova i Metohije.

Mi znamo da je situacija na Kosovu i Metohiji baš iz tih razloga vrlo zapletena, da nije tako lako našim partijskim kadrovima da se u takvoj situaciji snađu. Ali iskustvo iz ostalih pokrajina Jugoslavije u toku ove šesnaestomjesečne narodnooslobodilačke borbe može vam poslužiti radi lakše orijentacije. Okupator je i u drugim pokrajinama, kao što su Srbija, Crna Gora, Hercegovina itd., iskorišćavao razne petokolonaške klike, bez obzira na velike suprotnosti koje su između tih klika postojale, samo da bi uspjehom mogao ugušiti narodnooslobodilački pokret. Uzmite samo jednu takvu suprotnost koja je postojala između četnika i ustaša – pa ipak je okupator uspio da te dvije petokolonaške grupe pomiri međusobno radi zajedničke borbe protiv Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske. Takva činjenica kao što je ta da okupator dovodi nedićevce, odnosno

velikosrpske elemente na Kosovo i Metohiju da se stvaraju četnički odredi protiv šiptarskih masa i protiv oružanog otpora masa, nije izuzetak, već je to opšta pojava u čitavoj zemlji.⁹³ Njemački i talijanski okupatori uzeli su sada kao svoj najglavniji oslonac velikosrpsku reakcionarnu kliku u svim krajevima Jugoslavije. Mi imamo mnogo materijala koji nepobitno dokazuje čitav taj proces kojim se odvijala velikosrpska petokolonaška izdaja prema narodno-oslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji i iz koga se jasno vidi da je Draža Mihailović kao ministar londonske izbjegličke vlade svoju saradnju s okupatorima odnosno svoju izdaju prema narodu vršio ne samo sa znanjem već i s direktnim uputama te izbjegličke izdajničke londonske vlade. Prema tome, nije nikakvo čudo da se okupator i na Kosovu sada počeo oslanjati baš na tu izdajničku petokolonašku kliku.

Na Kosovu i u Metohiji stanovništvo je pretežno šiptarsko i, prema tome, jasno je da je vaša osnovna zadaća: neumorno i uporno raditi među tim stanovništvom, naročito siromašnim, i dokazivati mu potrebu oružane borbe protiv okupatora, jer to znači ujedno i borbu protiv svakog povratka na'ono staro, jer to znači boriti se za istinsku slobodu albanskog stanovništva na Kosovu i u Metohiji. Onaj strah od povratka na staro treba kod tih masa razbiti time što će se te mase ubijediti da se jedino u zajedničkoj borbi s ostalim narodima Jugoslavije, koji se isto tako bore protiv onog starog, može albanski narod na Kosovu i u Metohiji spasti od ponovnog porobljavanja sa strane velikosrpske hegemonističke klike. Treba objasniti ciljeve naše Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske. Treba im objasniti da se partizani u svim krajevima Jugoslavije bore ne samo protiv okupatora – Nijemaca, Talijana, Mađara, Bugara itd., već i protiv njihovih petokolonaških slugu – Pavelićevih ustaša u Hrvatskoj, Nedićevih, Pećančevih i Draže Mihailovića četnika u svim oblastima Jugoslavije, koji se danas s oružjem u ruci bore protiv naše Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske. Oni se bore protiv vlastitog naroda zato što se nadaju pomoću okupatora uspostaviti »ono staro«, tj. ponovno ugnjetavanje i izrabljivanje nacionalnih manjina i širokih narodnih masa. Treba dokazivati tim šiptarskim masama da nisu Srbi ili Crnogorci koji žive na njihovom teritoriju njihovi neprijatelji, naprotiv, njihov je neprijatelj samo jedna mala petokolonaška klika, a većina Crnogoraca i Srba na Kosovu i u Metohiji treba da se bori zajedno s njima protiv okupatora i ove petokolonaške klike. Uzmite samo za primjer Crnu Goru, gdje su četnici Draže Mihailovića, odnosno londonske vlade, zajedno s talijanskim okupatorom ovog proljeća navalili na partizane, koji su oslobodili i držali u svojim rukama veći deo Crne Gore. Eto, ti četnici u Crnoj Gori, koji se nazivaju Crnogorcima, čine gora zvjerstva nad crnogorskim narodom nego što je to činio i sam talijanski okupator. Prema tome, jasno je da se ovdje ne radi o Srbima, Crnogorcima i

Arnautima*, već se radi o jednoj velikosrpskoj hegemonističkoj kliki, koja je danas u službi okupatora i koja se nada pomoću njega ponovo zajašiti na grbaču naroda.

Osnovna vaša zadaća na Kosovu i u Metohiji jeste stvaranje jedinstva protiv okupatora i te petokolonaške velikosrpske klike, kao i protiv one beogradsko-barjaktarske feudalne klike⁹⁴ koja se tobože zalaže za veliku Albaniju, a u stvari služi okupatorima, kao što je 20 godina služila velikosrpskim hegemonistima.

Vaša zadaća jeste objasniti širokim narodnim masama ulogu SSSR-a u današnjoj velikoj oslobodilačkoj borbi. Trebate objasniti da SSSR danas sa natčovječanskim naporima i žrtvama vodi borbu protiv fašističkih osvajača za oslobođenje svih porobljenih i ugnjetenih naroda.

*

Iz materijala koji vam šaljemo vi ćete vidjeti dosadašnja iskustva koja smo stekli u toku ove šesnaestomjesečne narodnooslobodilačke borbe. Vaša formulacija u rezoluciji da su partizanski odredi »oružana sila Partije« jeste skroz netačna i pogrešna, jer su partizanski odredi oružana sila naroda, tj. njegova narodnooslobodilačka vojska. U partizanske redove treba da stupaju najšire rodoljubive mase, bez obzira na nacionalnost ili vjersku razliku. Razumije se da treba osigurati rukovodeću ulogu Partije u narodnooslobodilačkoj borbi, ali to ne znači da mi treba da onemogućavamo učešće u rukovodećim odnosno komandnim tijelima partizanskih odreda poštenim i iskrenim rodoljubima iz drugih partija. Naprotiv, garancija za uspješno vođenje borbe protiv okupatora i njihovih slugu jeste stvaranje širokog narodnooslobodilačkog fronta u kome treba da učestvuju svi rodoljubi. Mi vam šaljemo jednu brošuru o stvaranju narodnooslobodilačkih odbora** iz koje ćete vidjeti da su narodnooslobodilački odbori vrlo važan faktor u ovoj velikoj oslobodilačkoj borbi. Oni su u isto vrijeme i klica buduće prave narodne vlasti. Oni su u isto vrijeme i jamstvo da se neće moći da povrati »ono staro«, čega se najviše boje šiptarske mase na Kosovu i u Metohiji. Mi mislimo da, bez obzira na slabost vaših partizanskih odreda, trebale na čitavom Kosovu i Metohiji pristupiti formiranju takvih narodnooslobodilačkih odbora. Mi smo uvjereni da pri tome nećete nailaziti na velike teškoće baš zato što te široke šiptarske mase nisu do sada vidale nikakvog izlaza i bojale su se da ponovo ne padnu u kandže velikosrpskih hegemonista. Stvaranje tih narodnooslobodilačkih odbora olakšaće vam i stvaranje partizanskih odreda. Na taj način ćete

* Ranije često upotrebljavan naziv za Albance. – *Red.*

** Vid. nap. br. 86. – *Red.*

se povezati sa seoskom sirotinjom i, razumije se, vaš uticaj će lakše prodrijeti u te mase. Pri stvaranju odbora treba paziti da se u njih ne uvlače razni petokolonaški elementi.

Vi tražite u vašem pismu vojne instruktore i neke drugove koji bi vam pomogli u partijskom radu. Mi vam za sada ne možemo konkretno ništa javiti, ali ćemo drugovima Crnogorcima dati u zadatak da pošalju pokojeg vojnog i partijskog instruktora.

Iz vašeg izvještaja se vidi da vi imate preko 2000 mobilisanih partizana, a svega 110 pušaka. Ovih 110 pušaka je dovoljno da vi naoružate svih 2000 partizana, samo da ste bili aktivni i uložili više truda. Prema tome, ako još niste, onda sada treba da stupite odmah u razne manje akcije pomoću kojih ćete moći naoružati ljudstvo koje vam stoji na raspolaganju. Razumije se, problem naoružanja će se riješiti onog momenta kada se budete povezali više sa selom i kada zadobijete povjerenje šiptarskih masa, koje su prilično dobro naoružane.

Na koncu vas upozoravamo da treba stalno da slušate našu Radio-stanicu »Slobodna Jugoslavija« koja daje četiri emisije dnevno, i to: u 6,10 ujutru između 40 i 41 m tal[asne] dužine, u 7 sati na istoj talasnoj dužini, u 15,5 sati na 25 m tal[asne] dužine i uveče u 19,35 sati između 40–41 m tal[asne] dužine.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Za Centralni komitet
Komunističke partije Jugoslavije
Tito

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Dvadesetog septembra jedinice naše V udarne brigade posle dvočasovne borbe zauzele su gradić Fojnicu koji se nalazi između Sarajeva i Travnika. Ubijen je i ranjen veliki broj ustaša. Zaplijenjena je velika količina ratnog materijala i namirnica. Materijal se prebrojava.⁹⁵

22. septembar 1942.
[Mliništa]

Valter

*A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
br. 1942/212.*

Prevod s ruskog

DRUGU KUŠIĆU, [MILINKU, KOMANDANTU VII (I KRAJIŠKE) NOU BRIGADE]

Dragi druže.

Primili smo tvoje pismo od 22. o. m[jeseca] na koje ti odgovaramo sljedeće:

1. Nemajući tačne podatke o zdravstvenom stanju ranije postavljenih članova Politodjela u vašoj brigadi, mi smo kod formiranja novog Politodjela pravili kombinacije i s ranjenim drugovima. Tako je moglo doći do zabune i kod tebe u vezi s ovim. Stoga ponovo utvrđujemo Politodjel od drugova:

a) Švabić [Mihailo] za partijsko-organizacioni rad,

b) Grković [Radovan] za opštepolutički rad.

Nastojaćemo u najkraće vrijeme poslati jednoga druga za omladinski rad. No ukoliko bi neko od ranije postavljenog Politodjela ozdravio i bio sposoban da primi dužnost, može odmah ući u sastav istoga i nas o tome obavijestiti.

2. Imajući u vidu opravdanost tvojih primjedaba u pogledu stanja u brigadi, slabostima i nedostacima partijske organizacije, te u pogledu niskog nivoa partijskih kadrova, CK KPJ je odlučio da zamjenik političkog komesara VII (I krajiške) NOU brigade bude drug Milosavljević Milosav, član Okružnog komiteta i politkom Valjevskog odreda. U posljednje vrijeme je drug Milosav bio u Politodjelu I proleterske NOU brigade. S obzirom na dosadašnji rad druga Milosava, mislimo da će i na ovoj dužnosti odgovoriti.

Glavni zadatak kako vojnih tako i političkih, a naročito partijskih rukovodilaca mora biti: vojničko učvršćivanje brigade i njeno osposobljenje za izvođenje postavljenih zadataka. Krajišnici su dobri borci i odani narodnooslobodilačkoj borbi, ali su na vrlo niskom političkom stepenu i zato je vaša dužnost da im pomognete političkim radom.

3. Drugu Mladenu Marinu treba pomoći u vršenju dužnosti političkog komesara, jer je vrlo zgodno što je on kao čovjek iz ovoga kraja politički komesar. On poznaje borce i oni njega, uvijek će se prije zbližiti s njim nego što će to uspjeti neki novi drug bez obzira na njegove sposobnosti. Razumije se da to ne može biti neko pravilo, ali i o tome se mora voditi računa. Uz pomoć njegovog zamjenika, Politodjela i čitavog štaba, ne samo da će on uspješno obavljati svoju dužnost nego će se još u tome radu i razvijati.

4. Ukoliko imate u bolnici veći broj drugova, bilo bi zgodno da pošaljete jednog odgovornog druga koji bi obišao bolesnike u vaše ime i utvrdio njihovo zdravstveno stanje, te koji se nalaze u bolnici, a koji su otpušteni, kada i kuda su upućeni. To bi trebala s vremena na vrijeme da praktikuje svaka naša jedinica bez obzira na ono što si ti naveo u svome pismu. Nastojte da pronađete i povratite u brigadu sve vaše borce. Skrenite pažnju upravniku bolnice da vas ubuduće obavještava o svakom iz bolnice otpuštenom borcu, jer će se tako najbolje obezbijediti kontrola. Sa svoje strane učinimo isto.

5. Pitanje načelnika štaba riješićemo za koji dan i vi ćete biti obaviješteni.

6. Pristupanje oficira iz Mrakovog zdru⁹⁶ u naše redove treba pozdraviti ukoliko su se oni u borbama dobro pokazali. To samo znači da bandit [Ante] Pavelić više ne može biti siguran ni u one u koje misli da se najviše može pouzdati. No i pored toga, njih treba kontrolisati u radu i držanju prema narodnooslobodilačkoj borbi. Budući da ustaše otpuštene zarobljene oficire odmah šalju na istočni front, njima drugo i ne ostaje doli da stupaju u naše redove.

7. Pitanje obavještajne službe treba odmah riješiti; bez njenog postojanja vama će mnoge stvari promaći. Tamo gdje ona postoji dala je dobre rezultate i u mnogome je pomogla uspješnom izvođenju operacija.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

23. septembar 1942.

Tito

[Mliništa]

**[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]**

Kordunaški partizanski bataljoni napali su početkom septembra na izvore nafte u Kutini, u Hrvatskoj.⁹⁷ Njemačka i ustaška straža su uništene, a naftno polje je zapaljeno i ono i sada gori. Ovi izvori nafte davali su svakodnevno 80 000 litara nafte, a eksploatisali su ih Nijemci.

U mjestu Majski Trtnik u Baniji ovih dana naši partizanski bataljoni napali su neprijateljski bataljon.⁹⁸ Poslije kraće borbe čitav garnizon od 200 domobrana bio je zarobljen. Zaplijenjeno je 160 pušaka, 8 ručnih mitraljeza, 25 000 metaka i drugi ratni materijal. Ti isti bataljoni razbili su ustašku četu koja je s dvije vršalice vrlo žito. Zaplijenjeno je 1000 pudi* pšenice. Ofanziva koju su polovinom avgusta bili preduzeli u Baniju 20 000 Nijemaca i ustaša nije uspjela. Naši partizanski bataljoni ponovo zauzimaju teritoriju Banije.

23. septembar 1942.
[Mliništa]

Valter

*A-ČK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
br. 1942/213.*

Prevod s ruskog

* 1 pud = 0,453,59 kg.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Molimo da pošaljete drugu Birku [Edvardu Kardelju]

Dvadeset trećeg septembra Radio-stanica »Slobodna Jugoslavi-
ja« dala je slijedeću poruku: »Odobravamo pregovore slovenačkog
naroda i želimo uspjeha«. Smatramo da je dužnost druga Birka i
ostalih drugova u Sloveniji da nas informišu o takvim krupnim
političkim pitanjima. Mi ništa ne znamo o kakvim se pregovorima
radi. — Molimo da hitno javite.⁹⁹

24. septembar 1942.
[Mliništa]

Valter

Molimo da javite drugu Birku da ih mi slušamo¹⁰⁰ ali nema
nikakvog odgovora. Neka sve učine da se povežu s nama.

OPERATIVNOM ŠTABU PARTIZANSKIH UDARNIH
SNAGA NA SEKTORU GRAHOVO

Drugovima Koči [Popoviću] i Veljku [Pavlu Iliću]

25. septembar 42. godine, 21 čas
[Mliništa]Primili smo vaš posljednji dopis.¹⁰¹

1. S Glavnim hrvatskim štabom nemamo neposredne veze. Izgleda da su sve njihove snage angažovane ka Kordunu. Na tome prostoru oni su izveli niz vrlo uspješnih akcija. Isto tako u Zagrebačkoj zoni¹⁰² partizanske borbe uspješno se razvijaju. Tu su upravili glavne napore.*

Kako nam izgleda, Hrvati vam neće moći poslati tražene snage.¹⁰³ Bar ne za tako kratko vrijeme. Dakle, vi morate računati sa snagama koje se nalaze sada pod vašom neposrednom komandom.

Zavisno od razvoja događaja, mi namjeravamo da k vama pošaljemo još jednu brigadu, vjerovatno III krajišku. No, vi morate da nam, s obzirom na ocjenu stvari na vašem frontu, izložite vojničke mogućnosti u slučaju da pojačamo vaše snage s još jednom brigadom. Mi bismo mogli tu brigadu uputiti u roku od 10 dana. Ova odluka još nije definitivna. Zato treba da nam predočite perspektive uspjeha s tako pojačanim snagama.

2) U slučaju ma i najmanjeg neuspjeha na tome sektoru mi bismo politički mnogo izgubili. Ovo morate imati u vidu. *Dakle, možete preduzimati one akcije u kojima ćete sigurno uspijevati.*

Mi vidimo da su Grahovo i Strmica vrlo dobro utvrđeni, naročito Grahovo. No, ni Strmicu ne treba zanemariti, jer je brane fašističke trupe. Odavdje se vidi da Talijani veću važnost pridaju samoj Strmici nego Grahovu.

Čišćenje terena od Strmice do Grahova koji drže četnici ne izgleda nam rentabilno s obzirom na žrtve koje se mogu pretrpjeti. Po izvještaju, tamo uopšte nema nikakvih oruđa. Mi taj teren ne bismo mogli držati između dvije vatre. Blokada Grahova mogla bi uspjeti samo tada kada bi se očistio sav teren do Knina.

3) Ispad do pruge bio bi simpatičan samo kada to ne bi tako dugo trajalo. Pri tome treba imati u vidu da neprijatelj može napraviti ispad k Drvaru, u kom slučaju bi nam napravio nezgode. Dakle, u slučaju preduzimanja ma kakve akcije treba ostaviti dovoljne snage za obezbjeđenje pravca k Drvaru.

* Ova rečenica je dopisana mastilom u originalnom dokumentu. – Red.

U cilju boljeg obezbjeđenja pravca k Drvaru, vi morate preduzeti niz fortifikacijskih mjera na pravcima eventualnog prodiranja neprijatelja k tome mjestu. Drug Veljko neka u ovom smislu izvrši izvidanje i organizuje rad. Same trupe treba da potpomognu rad.

4) Ispadi ka Kninu, Vrlici itd. vrlo su simpatični, samo morate voditi računa o obezbjeđenju drvarskog pravca. Dakle, kao što vidite, mi vam ne možemo postaviti konkretne zadatke, nego ih vi možete izabrati prema ovim uputstvima.

5) Obavještenje o situaciji:

Ofanziva u Baniji prestala je. Tamo su sada formirane dvije brigade, koje uspješno čiste Baniju od ustaških i domobranskih posada.

Naše udarne brigade, pošto su zadale neprijatelju udarac na pravcu Banjaluke i natjerale ga na odbranu u neposrednoj blizini varoši, bacile su se na Jajce. Napad je uslijedio noću 24/25. Do 8 časova 25 t[ekućeg] m[jeseca] osvojena je cijela varoš, a neprijatelj se držao samo u trima otporima. Mišljenje je komandantovo* da će svi ovi otpori pasti u toku 25. t.m. Naši su imali velikog plijena, a vjerovatno je da će taj plijen biti jedan od najbogatijih, jer je i varoš velika, a neprijatelj mnogobrojan, preko 1700 vojnika. U napadu su učestvovala [č]etiri brigade: I i II krajiška, II proleterska, koja se i ovom prilikom istakla [herojs]tvom, i IV crnogorska, pored snaga III odreda.

[Dr]uga brigada pohvaljena je izvanredno lijepo preko »Slobodne Ju[goslavije«¹⁰⁴.

[Na s]ektoru Livno – Duvno – Imotski nema nekih naročitih novosti. Dalma[tinci su izveli] niz sitnih akcija na tome pravcu. Dvije ustaške satnije iz Kupresa tajno su se probile do Duvna. Peta brigada upala je u Fojnicu. Imala je dobar plijen. Neprijatelju je nanijela velike gubitke, a ona je imala samo tri mrtva, koji su docnije ubijeni iz zasjede.

6) Po svaku cijenu organizujte ishranu vašeg ljudstva. Obrazujte kolske i konjske komore. Dajte to u zadatak Komandi područja – Drvar. Dalmatince morate hraniti.**

7) Druga Velebita [Vladimira] šaljemo vam.

8) Sporazumijte se s drugom Milićem [Maksom Baće] da vam dade što više ljudi.¹⁰⁵ Njima nije potrebna toliko jaka II brigada, a u vašoj brigadi ljudstvo će se vojnički i politički učvrstiti. Neka vam dade dobar broj ljudstva. Mi ne možemo to tačno računski predvidjeti, jer sve zavisi od prilika i uslova koje prepuštamo vama da procijenite. Iznenaduje nas da između vas može doći do nerazumijevanja u pogledu popune ljudstva. Bolje je ljudstvo određivati tamo

* Misli se na Kostu Nađa, komandanta Operativnog štaba. – Red.

** Ova rečenica je dopisana rukom. – Red.

gdje će se ono za kratko vrijeme brzo uzdići. To će ljudstvo biti upotrijebljeno i na terenu Dalmacije. Dakle, naređujemo vam da se sporazumijete i o tome da nas izvijestite. Ovo naređenje saopštite drugu Miliću. Zona¹⁰⁶ se s ovim potpuno slaže.

9) Nastojte da IV brigadi¹⁰⁷ politički i vojnički potpomognete uzdizanje. Dajte im nekoliko drugova.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
narodnooslobodilačke partizanske i
dobrovoljačke vojske Jugoslavije
Tito

P.S.

- 1) Vi morate hranom snabdijevati sve trupe na vašem sektoru.
- 2) Zoni smo naredili da vam dade najmanje 200 boraca, sem onih ranijih. Njihova brigada ne treba da broji više od 600 ljudi. Sve ostalo ljudstvo treba vama da dade.

Komandant
Tito

- 3) Prema rezultatu u Jajcu, mi namjeravamo da vam uputimo neki top, haubicu i bacač. Šaljemo vam »pito«.*

*A-VII, Fond NOR, kut. 2-B,
reg br. 32/3.*

* U P.S. pod 1), 2), 3), dopisano mastilom. – Red.

POZDRAV PRVOM KONGRESU PARTIZANSKIH LJEKARA¹⁰⁸

Drugovi delegati,

U ime Vrhovnog štaba NOP i DV Jugoslavije kao i u ime boraca, komandira, komandanta i polit[ičkih] komesara naše Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije šaljem srdačne pozdrave učesnicima tog kongresa. Duboko sam uvjeren da će ovaj kongres uroditi dobrim plodovima po pitanju ljekarske zaštite najboljih sinova našega naroda koji s nezapamćenim heroizmom i samoprijegom liju svoju krv i daju svoje dragocjene živote za slobodu i sretniju budućnost naših naroda.

Izražavam u ime čitave Narodnooslobodilačke vojske veliko priznanje vašem dosadašnjem teškom i napornom radu kao ljekara u redovima naše Narodnooslobodilačke vojske. Vi ste od prvih dana ove velike oslobodilačke borbe, zajedno s borcima prolazili kroz sve one ogromne teškoće kroz koje su prolazili naši partizanski odredi i partizanske brigade izdržavajući natčovječanske napore pri vršenju vaših ljekarskih dužnosti.

Izražavamo našu poštu svim onim palim herojima ljekarima koji su u toj teškoj borbi dali svoje živote i čija imena neće nikada biti izbrisana iz srca naših boraca kao ni iz srca naših naroda.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

[25. septembar 1942]
[Mliništa]

Komandant
NOP i DV Jugoslavije
Tito

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Glavni štab partizanske i dobrovoljačke vojske Hrvatske naknadno javlja:

U napadu na Jastrebarsko 26. avgusta, pored oslobođenja djece iz koncentracionog logora, III kordunaška udarna partizanska brigada razbila je ustaški i domobranski garnizon i zaplijenila 50 pušaka, nekoliko hiljada metaka, 48 grla krupne stoke i mnogo raznog drugog materijala. Uništene su sve željezničke zgrade, 150 vagona, 3 lokomotive, 50 m željezničke pruge, 60 telegrafskih stubova itd. Prvog septembra I hrvatska udarna partizanska brigada poslije šestočasovne borbe oslobodila je mjesto Dabar. Zaplijenjeno je 47 pušaka, 3 puškomitraljeza, 5000 metaka i mnogo drugog materijala.

Šestog septembra I i IV hrvatska partizanska udarna brigada izvršile su napad na željezničke stanice Jesenice, Javornik i Rudopolje. Zarobljeno je 24 talijanskih vojnika s oružjem, i zaplijenjeno 15 000 metaka, jedan teški mitraljez i mnogo drugog materijala. Ubijeni su 22 talijanska vojnika i oficira, a 53 je ranjeno. Uništeni su 11¹/₂ km željezničke pruge, sva željeznička postrojenja i jedan gater.

Dvadeset prvog avgusta Talijani i ustaše pokušali su da izvrše napad na partizanski bataljon »Josip Kraš«. Ubijeno je 12 neprijateljskih vojnika i 9 je ranjeno. Dvadeset drugog jula napad je ponovljen i neprijatelj je imao 4 ranjena i bio je odbijen.

Dvadeset trećeg avgusta jedan mali partizanski odred* u blizini Garešnice u Hrvatskoj uništio je veliku državnu mašinu za sečenje drva, 3 lokomotive i željezničku stanicu Brestovac; 16. avgusta taj isti odred konfiskovao je ustašku imovinu u selu Sošice. Sedamnaestog avgusta partizanska četa bataljona »Kraš« zauzela je mjesto Kostanjevac i razrušila dva betonska mosta; 18. avgusta jedna četa željeznikog partizanskog odreda** uništila je željezničke stanice Peščenice i Mraclin između Zagreba i Siska; 18. avgusta III četa željeznikog bataljona*** uništila je na stanici Horvati blizu Zagreba jedan voz sa

* Odnosi se na II četu Žumberačko-pokupskog partizanskog odreda. – *Red.*

** Treba da stoji: Žumberačko-pokupskog partizanskog odreda. – *Red.*

*** Treba da stoji: bataljon Žumberačko-pokupskog partizanskog odreda. –

8 cisterni nafte i benzina; 19. avgusta ta ista četa razrušila je željezničku prugu između Zdenčine i Jaske. Uništene su jedna lokomotiva i 6 cisterni.

Nastavak slijedi.

25. septembar 1942.
[Mliništa]

Valter

*A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
br. 1942/216.*

Prevod s ruskog

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Londonska radio-stanica na srpskom jeziku ponovo uporno širi staru laž o tome da tobože Draža Mihailović rukovodi narodnooslobodilačkom borbom u Jugoslaviji. Dvadeset petog septembra ta je radio-stanica na srpskom jeziku govorila jednu smiješnu laž da je tobože Draža Mihailović oslobodio cijelu zapadnu Bosnu. Da, to je istina samo je formulacija loša. Četnici Draže Mihailovića s Drenovićem [Urošem] na čelu i zajedno s Nijemcima i ustašama, gotovo su oslobodili svu zapadnu Bosnu na taj način što su veoma brzo bježali ispred naših udarnih brigada u pravcu Banjaluke. Ali kako im noge nisu bile dovoljno brze, to su svi zajedno, kao pravi ratni drugovi, skakali u rijeku Vrbas, iz koje se malo njih uspjelo domoći suprotne obale.¹⁰⁹ Poslije ovog kupanja Dražin vojvoda Drenović se razbolio i sada se njemački ljekari u Banjaluci svim snagama trude da spasu njegov za njih dragocjeni život. Zapadna Bosna će zaista uskoro biti oslobođena prisustva Mihailovićevih četnika, kao i njihovih saveznika ustaša i okupatora.

Potrebno je da ove lažne vijesti »Slobodna Jugoslavija« raskrinkava. Zašto u posljednje vrijeme »Slobodna Jugoslavija« ne pominje Dražu Mihailovića?

26. septembar 1942.
[Mliništa]

Valter

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Dvadeset četvrtog septembra noću mi smo ponovo izvojevali veliku pobjedu. Četiri naše udarne brigade i III krajiški partizanski odred poslije osamnaestočasovnih žestokih borbi zauzeli su veoma utvrđeni grad Jajce. Zaplijenjen je ogromni ratni materijal. Zaplijenjeno je 6 topova raznog kalibra, 1 oklopni automobil, 1 reflektor, 4 vagona ratne spremne, 5 teretnih i 2 putnička automobila, 4 motocikla, 5 lokomotiva, 400 pušaka, nekoliko bacača, mnogo mitraljeza i drugi materijal. Materijal se još prebrojava.

U prvom naletu zarobljeno je 300 neprijateljskih oficira i vojnika. Naše jedinice zauzele su u toku noći 100 betonskih bunkera. Posljednji je pao stari grad. Dvadeset petog septembra počele su ulične bitke i naše jedinice su redom zauzimale utvrđene zgrade. Na ulicama je do sada nađeno 250 neprijateljskih leševa. Njemačke jedinice koje su iz Travnika požurile u pomoć Jajcu razbijene su od strane IV crnogorske udarne brigade.

Ovom operacijom, kao i svim operacijama u Bosanskoj krajini komandovao je naš iskusni komandant Kosta Nad, oficir Španske republikanske vojske.

Podrobnosti u slijedećoj depeši

Dvadeset petog septembra jedinice naše XIV udarne brigade* zauzele su mjesto Potok u Dalmaciji i zarobile garnizon od 50 naoružanih domobrana i ustaša, a zaplijenile 3 puškomitraljeza, 50 pušaka, 3500 metaka i drugi ratni materijal. Talijani su pokušali da dođu u pomoć, ali su bili ne samo odbijeni već i odbačeni preko rijeke Cetine.

26. septembar 1942.
[Mliništa]

Valter

* Odnosi se na 1. dalmatinsku brigadu. – Red.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

I

Teren za spuštanje aviona pripremićemo na Glamočkom polju.¹¹⁰ Benzina za avion imamo za sada samo hiljadu litara, a ostalo je benzin za automobil. Dokumenti za Bugarsku mogu se takođe kod nas naćiniti. Signale ćemo javiti kada javite vrijeme dolaska aviona. Moćemo drćati stalno vezu preko radio-stanice s vaćim avionom. Javite kada se moće oćekivati avion.

30. septembar 1942.
[Jajce]

Valter

II

Poslije zauzimanja Jajca od strane naćih jedinica nastavljamo ofanzivu u pravcu Travnika i Donjeg Vakufa. Neprijatelj odstupa u panici. Ukupno je kod Jajca zarobljeno 500 vojnika i 7 oficira, a ubijeno 350. Mnogi su skakali u jezero i udavili se. Fabrika u Jajcu je proizvodila ne samo karbid već i hlór i druga otrovna jedinjenja za ratne ciljeve okupatora. Fabrika je veoma velikih razmjera i modernizovana je. Njom su upravljali njemaćki direktori i inćenjeri. Direktora smo uhapsili. U fabrici je zaplijenjeno 50 vagona soli, koja za nas ima veliki znaćaj jer stanovnićstvo na osloboćenoj teritoriji nema soli. Pored toga, zaplijenjena je velika kolićina raznih sirovina i kilogram i po platine. Proizvedene otrovne gasove smo unićtili.¹¹¹

30. septembar 1942.
[Jajce]

Valter

Od 27. septembra mi vas nismo slućali. Molimo vas da ponovite ako ste nećto davali.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Naša obavještajna služba iz Dalmacije javlja:

1) Početkom avgusta četnici su dobili 1000 pušaka od talijanskih vojnih vlasti. To je prva partija od 4000 pušaka, koliko su oni trebali.

2) Četnički kapetan Boras [Krešimir] je rekao: »Nedavno je u Gackom u Hercegovini (u Gackom je talijanski garnizon) održana konferencija četnika pod predsjedavanjem Draže Mihailovića.¹¹² Od ličkih i dalmatinskih četnika prisustvovali su: Birčanin, [Mihailo] Tomašević, [Radovan], Ivanišević Boras, Jovanović i [Đuro] Vunduk. Draža Mihailović se potpuno saglasio s Birčaninom i njegovim akcijama na teritoriji Dalmacije i Like.«¹¹³

3) »Na toj konferenciji donijeta je odluka da svi oficiri vazduhoplovci treba da se skupe u Gackom radi odlaska avionima.»

[30. septembar 1942,
Mliništa]

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Imamo tačna obavještenja da su Talijani iz Crne Gore i Hercegovine doveli u Ljubuški 2000 četnika Draže Mihailovića i da koncentrišu velike snage u Hercegovini i Dalmaciji radi zajedničke ofanzive s četnicima na našu oslobođenu teritoriju.¹¹⁴

Jedan naš drug, koji je putovao u Mostar i Zagreb po molbi zarobljenih njemačkih građana radi njihovog zamjenjivanja za naše drugove koji se nalaze u kandžama Gestapoa, ustaša i Talijana, donio je važna obavještenja.¹¹⁵ Njemačke vojne vlasti htjele su da iskoriste ovaj slučaj za . . .*

[30. septembar 1942,
Mliništa]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
br. 1942/221.

Prevod s ruskog

* Kraj depeše nije sačuvan. U tekstu koji slijedi vjerovatno je riječ o želji njemačkih vlasti da održavaju kontakte s Vrhovnim štabom u cilju nastavljanja pregovora o razmjeni zarobljenika. — *Red.*

CENTRALNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE PARTIJE HRVATSKE

Dragi drugovi,

Obavještavamo vas da ćemo uskoro nastaviti izdavanje našeg lista »Borba«,¹¹⁶ a isto tako i našeg direktivnog organa »Proleter«. Nastavljanje izdavanja »Borbe« je od ogromnog značaja za prodiranje naše linije u najšire mase i za okupljanje masa oko te linije. Toga značaja treba da budu svjesne sve naše partijske organizacije i da sa svoje strane učine sve kako bi list zaista postao ono što mora i treba da bude – glasilo širokih narodnih slojeva u borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika. U vezi s tim nalažemo vam:

1) Da organizujete redovne dopise za »Borbu«. Dopisi moraju biti sažeti i u vezi s konkretnim događajima i iz što većeg broja mjesta. Naročito je važno da organizujete dopise s neoslobodene teritorije kako bi list i na neoslobodenoj teritoriji postao organ narodnooslobodilačke borbe i širio naš uticaj među masama. Ove dopise treba po mogućnosti da šaljete svake nedjelje. Isto tako potrebno je organizovati slanje dopisa i iz partizanskih jedinica s područja Glavnog štaba za Hrvatsku. Pravilno je uzeti u pojedinim krajevima ili jedinicama lice odgovorno za organizovanje dopisništva, ali bi bilo pogrešno ako bi samo ta lica pisala dopise, nego ona treba da organizuju široku mrežu dopisnika odozdo, iz jedinica, iz sela, gradova, radionica itd.

2) Isto tako, treba organizovati rasturanje lista preko partijskih organizacija i političkih komesara u jedinicama, koristeći pri tom i sve organe Jedinštenog narodnooslobodilačkog fronta.

3) List se mora redovno obračunavati. Cijena će mu biti 3 kune ili 3 dinara, odnosno 1,50 lira. Izvijestite nas koliki vam je broj primjeraka potreban.

4) Odmah morate pristupiti dobavi sljedećeg materijala za »Borbu«: štamparske farbe, crne – u što većoj količini, crvene – u manjoj količini; koncept papira u što većoj količini; novinske hartije, po mogućnosti promjera 63×95. Ovo treba dobiti najhitnije i uputiti sigurnim putem.

5) Sva štampa koja izlazi na vašoj teritoriji, bilo da pripada narodnooslobodilačkom pokretu, bilo da je neprijateljska, treba da se redovno šalje nama kako bi se naša štampa mogla pravilno ocijeniti i njome pravilno rukovoditi i da bi se opovrgavale laži u neprijateljskoj

štampi. Tome pitanju treba posvetiti mnogo ozbiljniju pažnju nego što je to bio slučaj dosad, naročito u pogledu redovnog dobavljanja – razumije se ograničenog broja primjeraka – neprijateljske štampe.

6) Skrećemo vam pažnju da za »Borbu« skupljate i beletrističke priloge; pjesme, priče, pozorišne komade itd., kao i narodne umotvorine iz današnjih borbi.

7) Sve pošiljke slati preko Vrhovnog štaba NOP i DVJ, naglašujući »za Borbu«.

Ponovo vam naglašavamo da sa svom ozbiljnošću shvatite ovo naše pismo i pristupite izvršenju naloga sadržanih u njemu.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Septembra 1942.
[Mliništa]

Za CK KPJ
Tito

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Glavni štab Hrvatske javlja:

Trinaestog septembra naše kordunaške jedinice napale su ustaški garnizon u Blagaju i Hrvatskom Pavlovcu, blizu Slunja.¹¹⁷ Zarobljeno je 54 domobrana, 1 kapetan i 7 ustaša. Zaplijenjeno je takođe 75 pušaka, 5 puškomitraljeza, 10 000 metaka, dinamit i drugi razni materijal. Neprijatelj je imao 11 mrtvih i veliki broj ranjenih. Poslije ove akcije naše jedinice zauzele su i mjesto Vrginmost.¹¹⁸

U napadu slavonskih, moslavačkih i banijskih partizanskih bataljona na polja izvora nafte kod Gojila blizu Kutine uništeni su 9 velikih bušilica, sva postrojenja, ogromna količina benzina i nafte s magacinima, sva postrojenja za preradu nafte i dobijanje metana. Bušilice su zapaljene. Mjesni garnizon od 50 njemačkih vojnika i 150 domobrana razbijen je. Zarobljeno je 150 domobrana i 4 Nijemca. Ostalih 46 njemačkih vojnika i ustaša ubijeni su. Zaplijenjeno je 130 pušaka, 4 njemačka mitraljeza, dva puškomitraljeza i velika količina ratnog materijala.

Zapaljena skladišta benzina su eksplodirala. Uništeni izvori nafte bili su u rukama Nijemaca i svakog dana davali su sve više nafte. U posljednje vrijeme dobijalo se 80 000 litara dnevno.

Petnaestog avgusta dignut je u vazduh njemački orijent-ekspres na liniji između Popovače i Križa.¹¹⁹ Razbijeni su lokomotiva i 8 vagona. U ovom vozilu bili su njemački oficiri. Ubijeno je i ranjeno oko 300 oficira-kursista.¹²⁰ Među ubijenima nalaze se takođe bugarski oficiri i vojnici i jedna bugarska delegacija.¹²¹

Tridesetog avgusta dignut je u vazduh jedan njemački blindirani voz između Siska i Sunje;¹²² 31. avgusta uništen je njemački blindirani voz na stanici Voloder između Zagreba i Beograda.¹²³

1. oktobar 1942.
[Mliništa]

Valter

ŠTABU X HERCEGOVAČKE BRIGADE

2. oktobar 1942. god., 22,30 sati.
[Mliništa]

Položaj

Danas, 2. X, Vrhovni štab, u vezi s vašim dostavljenim izvještajem o mogućnosti neprijateljske ofanzive od Jablanice, Rame i Konjica,¹²⁴ dostavio je sljedeću depešu.

»Deseta hercegovačka brigada da se prikupi na rejonu Prozor – Ščit sa zadatkom da zatvara pravac Rama – Prozor i dalje prema Donjem Vukovskom.

Prozorski bataljon ulazi u sastav X hercegovačke brigade.

Da bi ovaj zadatak vaša brigada izvršila, trebate potpuno srušiti put Rama – Prozor i serpentine na putu Prozor – Gornji Vakuf, kao i drum Prozor – Ščit – Ravno. Ove komunikacije potpuno prekopati.

Rušenje izvesti na sljedeći način: sve mostove i propuste bezuslovno porušiti. Između ovih porušenih mjesta, na mjestima gdje je obilazak nemoguć, odnosno težak, iskopati na cestama rupe dubine od 3 i po do 5 metara i širine 10 do 20 metara. Između ovih rupa cestu naprosto preorati, tako da put bude potpuno onesposobljen za ma kakav kolski saobraćaj za duže vrijeme. Naročito pokloniti pažnju rušenju puta Rama – Prozor, serpentinama iznad Prozora kao i dijela ceste Prozor – Ščit.

Održavati vezu s V crnogorskom brigadom kao i s jedinicama IV operativne zone.

Komandant
Tito

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Vaš telegram od 30. septembra nikako nismo uspjeli da dešifrujemo. Molimo da ga ponovite i ponovo pregledate šifru.¹²⁵

Dvadeset devetog septembra jedna mala grupa četničkih bandita Draže Mihailovića napala je dr Simu Miloševića i njegovu ženu ljekara, koji su se vraćali s kongresa partizanskih ljekara u naš štab.¹²⁶

Banditi su ubili jednog od najboljih boraca iz zaštitnice našeg štaba Miću Stanojlovića, a Miloševićeva žena dobila je samo lakše povrede. Dr Sima Milošević ostao je nepovrijeđen.

2. oktobar 1942.
[Mliništa]

Valter

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
br. 1942/232.

Prevod s ruskog

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Tridesetog septembra počela je ofanziva njemačkih, ustaških i četničkih jedinica iz Banjaluke sa 4 kolone u pravcu Mrkonjić-Grada, a 5. kolona ide iz Sanskog Mosta prema Ključu.¹²⁷ Iskoristivši odsustvo naših glavnih snaga, koje nadiru od Jajca prema Travniku, i odbacivši dvije naše brigade, neprijatelj se poslije četrdesetosmoćasovnih borbi probio do Ključa i Mrkonjić-Grada. Mi sada koncentrišemo nekoliko brigada radi kontranapada. Imamo izvještaje iz Sarajeva i Mostara da se jedna talijanska divizija od 10 000 vojnika s tenkovima koncentrisala u Jablanici i Konjicu,¹²⁸ a dvije njemačke divizije koncentrišu se u Sarajevu u cilju vršenja ofanzive na našu oslobođenu teritoriju.¹²⁹ Pored toga, zapaža se pokret neprijatelja od Imotskog i Knina prema našoj oslobođenoj teritoriji.

Četnici Draže Mihailovića počeli su dejstvovati u našoj pozadini. Oni napadaju naše kurire i veze. Raskrinkavajte te bandite.

Fišer [Ivo Lola Ribar] i njegov otac stigli su u naš štab.¹³⁰

2. oktobar 1942.
[Mliništa]

Valter

VRHOVNI KOMANDANT NOP I DVJ TITO NA MLINIŠTU, SEPTEMBRA 1942.

TITO SA ČLANOVIMA VRHOVNOG ŠTABA NA MLINIŠTU, SEPTEMBRA 1942.

TITO NA MLINIŠTU, SEPTEMBRA 1942.

TITO SA ČLANOVIMA KAZALIŠTA NARODNOG OSLOBOĐENJA, MLINIŠTE, SEPTEMBAR 1942.

TITO I IVO LOLA RIBAR U OSLOBOĐENOM JAJCU (28. SEPTEMBRA 1942), SA RUKOVODIOCIIMA IZ HRVATSKE I BOSANSKE KRAJINE I U RAZGOVORU SA NIKOLOM LJUBIČIĆEM, KOMANDANTOM 4. BATAJLJONA 2. PROLETERSKE BRIGADE

TITO S IVANOM KRAJAČIĆEM, IVOM LOLOM RIBAROM, KOSTOM NADOM, DR IVANOM RIBAROM I IVANOM RUKAVINOM U OSLOBOĐENOM JAJCU, 28. SEPTEMBRA 1942.

TITO NA SMOTRI 2. PROLETERSKE BRIGADE U DRVARU, 17. OKTOBRA 1942.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]¹³¹

Septembra 25–27. na našoj oslobođenoj teritoriji održan je kongres ljekara i medicinara naše Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije. Na kongresu je bilo 50 učesnika. Raspravljalo se o pitanjima vojne hirurgije, o iskustvima partizanskog saniteta i o tome kako se najbolje može pomoći ranjenom i bolesnom onim sredstvima koja postoje, zatim o pomoći ljekara stanovništvu oslobođene teritorije i higijeni. Za predsjednika kongresa bio je izabran poznati beogradski profesor univerziteta doktor Sima Milošević. Kongres je poslao pozdravne telegrame sovjetskim ljekarima i sanitetu, drugu Staljinu, Vrhovnom Štabu partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije, Centralnom komitetu KPJ i ljekarima savezničke Engleske i Amerike. Na kongresu je podnio izvještaj o radu saniteta načelnik saniteta pri Vrhovnom štabu doktor Gojko Nikoliš, koji je bio u španskom ratu. Naučni medicinski referat dao je doktor Sima Milošević. Čitav kongres i svi oni koji su prisustvovali na njemu kao gosti s ogromnim ogorčenjem i grozom su slušali ona mjesta iz izvještaja doktora Nikoliša u kojima se govori o zvjerskim ubistvima ljekara i ranjenika od strane četnika i ustaša. Najzverskije su se obračunavali s ljekarima, bolničarkama i ranjenicima četnici Draže Mihailovića. Ljekari su donijeli rezoluciju s optužbom i konkretnim činjenicama za Međunarodni crveni krst protiv ovih zvjerstava Mihailovićevih četnika i ustaša.

[2. oktobar 1942,
Mliništa]

Valter

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Prvog, drugog i trećeg oktobra vodile su se žestoke borbe na sektoru Mrkonjić-Grad i Travnik – Jajce. Poslije upornih borbi neprijatelj je zauzeo Mrkonjić-Grad. Jedna njegova kolona s tenkovima i pješadijom pokušala je da prodre drumom u pravcu Glamoča, ali je kod Podrašnice razbijena i vraćena nazad. Ovdje su artiljerijskom vatrom naših haubica uništeni jedna neprijateljska haubica i jedan kamion s vojnicima.¹³² S druge strane, veliki dijelovi jedne njemačke divizije iz Sarajeva nadiru u pravcu Jajca. U blizini Donjeg Vakufa došlo je do žestoke borbe s našim jedinicama.¹³³ Četvrta crnogorska i Osmu krajišku udarna brigada* šest puta su prelazile u kontranapad i nanijele neprijatelju velike gubitke. Ubijeno je 200 i ranjeno više od 300 njemačkih vojnika i oficira.¹³⁴ Kod Mrkonjić-Grada neprijatelj je takođe imao velike gubitke, jer je tu nekoliko puta dolazilo do borbe prsa u prsa s neprijateljem. Trećeg oktobra noću mi smo digli u vazduh fabriku i električnu centralu u Jajcu.¹³⁵ Borba se i dalje vodi kod Jajca.

Drugog oktobra noću naša I srpska brigada** i krajiške jedinice napale su grad Ključ, gdje su se vodile ulične borbe. Rezultat još nije poznat.¹³⁶ Ovakva naša taktika primorala je neprijatelja da s fronta kod Jajca skine znatan dio svojih jedinica u cilju obezbjeđenja pozadine i svojih baza, ali mi smo već uspjeli da razrušimo drum Ključ – Mrkonjić-Grad.

U isto vrijeme IV bataljon I krajiškog partizanskog odreda napao je u pozadini neprijatelja na Staru Rijeku i uništio sva postrojenja u rudniku Goldvin. Drugi i treći bataljon istog odreda izvršili su u isto vrijeme napad na Stari Majdan, gdje je neprijatelj imao velike gubitke. Zaplijenjena je izvjesna količina ratnog materijala, koji se još prebrojava.¹³⁷

Naš Kozarački odred vodio je u septembru mnogobrojne akcije. On je zarobio 104 vojnika i 2 oficira, a ubio 84 neprijateljska vojnika i 2 oficira. Odred je zaplijenio 115 pušaka, 11 000 metaka, 6 mitraljeza, 32 konja s tovarom i mnogo drugog materijala.

* Odnosi se na 2. krajišku brigadu, koja je nekoliko dana nosila naziv 8. krajiška brigada – *Red.*

** Riječ je o 1. proleterskoj brigadi. – *Red.*

Četrnaesta dalmatinska udarna* brigada vodila je 3. oktobra žestoke borbe s ustaškom kolonom koja je pokušavala da prodre od Duvna prema Kupresu. Poslije sedmočasovne borbe neprijatelj je bio razbijen i odbačen nazad. Opkoljen i napadnut, neprijatelj je imao oko 70 ubijenih i mnogo ranjenih vojnika i oficira.

Danas je u naš štab došao jedan oficir koji tvrdi da su u Italiji izbile velike pobune i da su iz Dalmacije veliki dijelovi vojske upućeni u Italiju. On takođe javlja da talijanski okupatori i Mihailovičevi četnici vrše užasan teror nad stanovništvom u Dalmaciji, vršeći prave pokolje, naročito nad partizanskim ženama i djecom. U cijeloj Dalmaciji postoje ogromne simpatije prema partizanima i u naše odrede i brigade svakodnevno stupaju stotine dobrovoljaca.¹³⁸

3. oktobar 1942.
[Mliništa]

Valter

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
br. 1942/233.

Prevod s ruskog

* Odnosi se na 1. dalmatinsku brigadu. – Red.

TREĆEM KRAJIŠKOM NARODNOOSLOBODILAČKOM ODREDU

5. oktobar 1942. Preko telefona.
[Mliništa]

Položaj

Komandi mjesta Glamoč naređeno je da mobilizira što veći broj tovarnih konja, najmanje 300, i da ih odmah uputi u selo Mujdžiće (Janj). Ovi su konji određeni za evakuaciju materijala iz Jajca, koji se sada nalazi u selu Mujdžićima ili u blizini toga sela, do željezničke stanice Mliništa.

Za brzu i pravilnu evakuaciju i stvaranje oko prenosa tog materijala u Mliništa *odgovoran je isključivo drug Hotić* [Mesud] iz Štaba III krajiškog odreda.

Obezbjedenje karavana koji će prenositi materijal ima dati IV crnogorska udarna brigada, što joj treba odmah izravno saopštiti.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Tito

ŠTABU I OP[ERATIVNE] ZONE [NOP ODREDA HRVATSKE]

6. oktobar 1942.

[Mliništa]

Sve naše brigade, kako hrvatske tako krajiške i proleterske, oskudijevaju u stručnom ljudstvu za pionirske vodove, a međutim najčešći zadaci njihovi su rušenje komunikacija i industrijskih objekata.

Dešava se da [se] ovi zadaci ponekad i ne ispune u dovoljnoj mjeri, a to sve samo zbog nedostatka stručnosti kod ljudstva.

Da bi se to popravilo ubuduće, odlučili smo da već formirane pionirske vodove pojačamo stručnim ljudstvom, a kod brigada gdje ovi vodovi još nisu formirani stvorimo iste što prije, i to od dobro obučenog ljudstva.

Poznato je da su Ličani, naročito Brinjaci — tradicionalni mineri, nadaleko čuveni, pa od njih kratkom obukom možemo stvoriti izvanredne stručnjake za pionirske vodove kod brigada, kao i za jednu specijalnu pionirsku odnosno minersku jedinicu na raspolaganju kod Vrhovnog štaba.

Stoga nam hitno pošaljite 100 do 120 minera, koji mogu biti i ljudi do 40 godina starosti, prvenstveno partizana; ali ako njih nemate u dovoljnom broju, onda možete mobilisati izvjestan broj da se popuni do 120.

Ovi ljudi svršiće pri Vrhovnom štabu kratak minerski kurs i dobiće instrukcije za organizovanje pionirskih vodova pri brigadama, pa će biti dijelom raspoređeni i po brigadama Glavnog štaba Hrvatske.¹³⁹

Ove ljude uputite sa sprovodnicima u Bosanski Petrovac, u Komandu mjesta, koju ćemo o svemu obavijestiti.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Vrhovni komandant
Tito

OPERATIVNOM ŠTABU V CRNOGORSKE I X HERCEGOVAČKE BRIGADE

7. oktobar 1942. god., u 18 čas. i 20 min.
[Mliništa]

Položaj

Primili smo telefonom od Štaba IV operativne zone izvještaj o razvoju situacije kod vas u toku 4, 5, i 6. oktobra tekuće god.¹⁴⁰

Pred jačim i nadmoćnijim neprijateljskim snagama¹⁴¹ vi ćete prikupiti jedinice obiju vaših brigada na prostoru oko Šćita, a zatim pred jačim neprijateljskim pritiskom povući vaše snage na prostor Vran – Čvrsnica planina, manevrujući svojim snagama tako da održite povezanost, čvrstinu i grupisanje svojih jedinica, držeći jedinice čvrsto u ruci. U ovom planinskom predjelu gdje su uslovi za ishranu, smještaj i snabdijevanje vrlo teški, ne biste smjeli dugo da se bavite, već ćete, prema razvoju situacije, preduzeti slijedeće:

I. Sa cjelokupnim snagama vaših brigada, u povoljnoj situaciji, prebacićete se u sjevernu Hercegovinu, gdje ćete stvoriti vojno-političku bazu za razvijanje i širenje narodnog ustanka kako prema južnoj Hercegovini tako i prema Crnoj Gori.

II. Ako vam situacija ne dozvoli da se prebacite u sjevernu Hercegovinu, onda ćete sa snagama obiju brigada upraviti svoje dejstvo prema Posušju i Imotskom i dalje k južnoj Dalmaciji u pravcu planine Biokova, čisteći ovaj teren od ustaških i četničkih bandi, mobilisući mase za narodni ustanak i uvodeći ih u akcije protiv neprijatelja.

III. Samo u krajnjem izuzetnom slučaju, ako situacija to bude neminovno zahtijevala, da niste u stanju da pristupite izvršenju zadatka navedenog pod I odnosno pod II ovoga naređenja, vi ćete se povući sa cjelokupnim vašim snagama pravcem: Ljubuša planina – Šujica – Cincar planina – Glamočko polje – Drvar. Ovo samo u koordinaciji i najtješnjoj saradnji s jedinicama IV operativne zone, s kojima trebate održavati neprekidnu vezu.

Vaše jedinice držite čvrsto u ruci. Pazite se iznenađenja [od] neprijateljskih manevra. Neprijateljske manevre trebate parirati kontramanevrima svojih jedinica suzbijajući na taj način sve neprijateljske ofanzivne namjere prema vama. Zato trebate ispoljiti kako najradikalnije mjere za izviđanje i obezbjeđenje tako i brzinu pokretljivosti vaših jedinica, elastičnost i vještinu snalaženja i umješnog vođenja.

Vrhovni komandant
Tito

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Četvrtog oktobra četnici Draže Mihailovića na zvjerski način su ubili 180 žena i djece u selu Gati blizu Makarske u Dalmaciji i zapalili sve kuće. Četnici idu zajedno s talijanskim crnokošuljašima kroz svu južnu Dalmaciju i uništavaju hrvatsko stanovništvo. Na poluostrvu Pelješcu ovi četnici su također ubili stotine žena i djece. U prostoru Neretva, Imotski, Biokovo, Ljubuški, Vrgorac, Široki Brijeg, Ploče, Makarska i Omiš spaljena su sva sela i ubijeno je 280 žena i djece. Sve te zločine učinili su Mihailovićeви četnici pod rukovodstvom popa [Radojice] Perišića.¹⁴²

Kninski četnici popa Đujića, zajedno s talijanskim fašistima spalili su hrvatska sela Dicmo, Dugo Polje, Kotlenicu, Gornji i Donji Dolac. U selu Dicmu ubili su 80 žena i djece. U Dugom Polju i Gornjem i Donjem Dolcu ubili su 300 žena i djece. Svi muškarci pobjegli su u planine i traže od nas oružje i pomoć. Ova užasna zvjerstva se nastavljaju. Talijanski okupatori zajedno s četnicima čine nad hrvatskim stanovništvom u Dalmaciji ono isto što su prošle godine radili zajedno s ustašama nad srpskim stanovništvom u Bosni, Lici, Hercegovini i Kordunu. Talijanski okupatori podivljali su zbog toga što se sada u Dalmaciji podiže masovni ustanak seljaka protiv okupatora. Talijanska vojska je nesigurna i buni se, pa su oni sada u pomoć crnokošuljašima pozvali četnike Draže Mihailovića i londonske vlade koja se nalazi u vezi s italijanskim okupatorom. Za sva ova zvjerstva mi u prvom redu optužujemo jugoslovensku vladu u Londonu. Dižite glas protesta u čitavom svijetu protiv ovih zvjerstava četnika i talijanskih fašista.

7. oktobar 1942.

Valter

II

Kod grada Jajca nastavlja se borba s njemačkim, četničkim i ustaškim jedinicama. Za posljednja tri dana ovdje je poginulo više od tri stotine njemačkih vojnika i mnogo je ranjeno. Pored toga, ubijeno je mnogo Drenovićevih četnika i ustaša. Zaplijenjeno je nekoliko komada automatskog oružja i drugi materijal. Prema odluci konferen-

cije četničkih vođa u Gackom pod predsjedništvom Draže Mihailovića,¹⁴³ lokalne četničke grupe, sastavljene od seljaka, posljednjeg dana neprestano napadaju u našoj pozadini naše komandante, kurire i štabove, pa i naš štab. Mi smo bili primorani da preduzmemo žestoke mjere protiv ovih bandi.

Naša ofanziva kod Ključa se nastavlja i Nijemci su ponovo prisiljeni da bace velike jedinice svoje vojske na ovaj dio fronta.¹⁴⁴

7. oktobar 1942.
[Mliništa]

Valter

*A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
br. 1942/235.*

Prevod s ruskog

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Sedmog oktobra, posle žestokih borbi, naše udarne brigade ponovo su zauzele grad Ključ i progone neprijatelja u pravcu Sanskog Mosta. Ima zarobljenika i mnogo ratnog plijena, koji se prebrojava.

Nijemci, Talijani, Mihailovičevi četnici i ustaše preduzeli su sa svih strana ofanzivu na našu oslobođenu teritoriju. Od Konjica i Mostara u pravcu Prozora nadire 10 000 Talijana i 6000 Mihailovičevih četnika iz Hercegovine i Crne Gore, koji su prisilno mobilisani uz pomoć okupatora.* Od Sarajeva u pravcu Gornjeg Vakufa i Jajca nadiru Nijemci i ustaše. Od Mrkonjić-Grada u pravcu Glamoča navaljuju Nijemci, četnici i ustaše.** Od Imotskog i Grahova nadiru u pravcu Livna Talijani, četnici i ustaše. Od Sanskog Mosta u pravcu Bosanskog Petrovca navaljuju Nijemci i ustaše. Neprijatelj je zadržan kod Mrkonjić-Grada i Jajca i naše jedinice su prešle u kontranapad zauzevši Ključ. Kod Prozora neprijatelj i dalje nadire i naše jedinice su se povukle. Tim jedinicama mi smo naredili da se ponovo prebace u pozadinu neprijatelja, u Hercegovinu.***

Kod Duvna naša I dalmatinska brigada triput je razbila ustaše i odbacila ih nazad.¹⁴⁵ Ustaše su pokušavale da se spoje s Kupresom. Ubijeno je oko 120 ustaša i mnogo je ranjeno.

Kod Bradine jedna partizanska jedinica hercegovačke brigade uništila je 5. oktobra voz, uhvativši zarobljenike i zaplijenivši mnogo materijala.

Na svim ostalim sektorima neprijatelj je za sada zadržan. Lijepo vrijeme ovdje pomaže neprijateljskoj ofanzivi, u kojoj se upotrebljavaju tenkovi, avijacija i motorizacija. Zbog toga neprijatelj tako žuri.

9. oktobar 1942.
[Oštre]]

Valter

* Vid. nap. br. 124 – Red.

** Vid. nap. br. 127 – Red.

*** Vid. str. 402 – Red.

ŠTABU II PROLETERSKE, III SANDŽAČKE I IV CRNOGORSKE BRIGADE

10. oktobar 1942.
[Oštrelj]

1. Treća sandžačka i Četvrta crnogorska brigada sačinjavaće jednu udarnu grupu sa zadatkom zaštite pravca Mrkonjić-[Grad] – Mliništa. Ovom grupom rukovodiće zajednički oba komandanta: IV i III brigade.

Raspored brigada podesiti prema terenskim prilikama. Četvrtu brigadu treba prebaciti iz Janja u selo Podgoriju. U Janju se može ostaviti jedan bataljon za konsolidaciju III [krajiškog] odreda; III odred treba stalno da napada neprijatelja na komunikaciji D[onji] Vakuf – Jajce.

Obje brigade treba da kontrolišu cio četnički teren do Mrkonjića i da na njemu rašire svoj uticaj. Sve četničke elemente treba razoružavati i to oružje s municijom slati IV operativnoj zoni u Glamoč. Selo Vrbljane razoružati i imati ga pod kontrolom.

Od odbjeglih četnika treba pokretne stvari konfiskovati.

Ishrana na terenu.

Vezu održavati s dalmatinskom zonom, a s nama duž pruge preko Srnetice. Saobraćaj preko Mliništa, kao i onaj prugom k Vrbljanima i Srnetici treba obezbijevivati. U ovom cilju određivati odjeljenja na pogodnim tačkama i slati patrole.

U slučaju ispada četničkih bandi iste razbiti i primjenjivati represalije.

Interesovati se o neprijateljskim snagama u Mrkonjiću i Jajcu.

U slučaju kakvog jačeg neprijateljskog napada povući se pravcem Vrbljani – Srnetica štiteći taj pravac. U ovom slučaju treba održavati tijesnu vezu s Dalmatincima* na pravcu Glamoča, čiju pozadinu vi sada štite.

2. Druga proleterska brigada, pošto se IV hitno prebaci u selo Podgoriju, odmaršovaće preko Rora u Drvar. Po pristizanju u Drvar, zajedno s II dalmatinskom brigadom obrazovaće jednu udarnu grupu za zaštitu pravca Bosansko Grahovo – Drvar i pravca Bosansko Grahovo – Peulje – Livanjsko polje. Zato odmah stupiti u vezu sa Štabom II dalmatinske brigade koji se nalazi u Tičevu. O rasporedu II dalmatinske brigade interesovati se. Komandu nad cijelim sektorom

* Misli se na jedinice IV (dalmatinske) operativne zone koje su se nalazile na tom pravcu. – Red.

preuzeće Štab II proleterske brigade, koji će biti potčinjen IV operativnoj zoni u Livnu – Glamoč. Ova grupa održavaće vezu s našim snagama u Bosanskom Petrovcu.

Naredili smo jednoj ličkoj brigadi* da se primakne u predio Mazina. I s ovom brigadom uhvatiti vezu.

Nezgodno bi bilo s ovolikim snagama stajati pasivno, pa je potrebno po unaprijed pripremljenom planu predvidjeti niz manjih akcija ka Grahovu, Strmici, Kninu i Ličkoj pruzi.

Naredićemo IV zoni da pošalje u vaš štab jedno stručno lice koje poznaje prilike na celom ovom sektoru (drug Milić) [Maks Baće].

3. Podnijeti nam hitan izvještaj o vojno-političkoj situaciji na sektoru Mrkonjić – Jajce – Janj – Mliništa.

4. Treća sandžačka i Četvrta crnogorska mogu slati manje dijelove u akcije k Mrkonjiću, Jezeru, Čadavici i tako razvlačiti neprijateljsku pažnju na što većem sektoru.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
[Tito]

*A-VII, Fond NOR, kut. 2-B,
reg. br. 34-3.*

* Odnosi se na 3. ličku brigadu. – *Red.*

ŠTABU ČETVORTE OPERATIVNE ZONE NOP ODREDA
HRVATSKE

10. oktobar 1942.

[Oštrelj]

Naredili smo II proleterskoj brigadi da se premjesti u Drvar. S vašom II brigadom ona će sačinjavati jednu udarnu grupu za zaštitu pravca Grahovo – Drvar i Grahovo – Peulje – Livanjsko polje. Pored toga, ova grupa ima zadatak da manjim odjeljenjima prodire u neprijateljsku pozadinu k Strmici, Kninu, Vrliki, Ličkoj pruzi.

Druga proleterska biće u Drvaru do 14. tekućeg m[jeseca]. Uputite druga Milića [Maksa Baće] u štab ove proleterske grupe.

Vezu s nama održavajte preko Mliništa (proradila je Srnetička pruga) i preko Drvara.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Tito

P.S.

- 1) Ova grahovska grupa biće pod vašom neposrednom komandom, ali nas izvještavati o svim važnim momentima.
- 2) Podnesite nam izvještaj o situaciji na vašem području.

Tito

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Fabrika u gradu Jajcu porizvodila je prije svega hlorni kreč i fero-silicijum. Hlornog kreča nađeno je u velikoj količini, a fozgena i difozgena nađeno je veoma malo, što su vjerovatno bili samo uzorci. Pored toga, nađena je samo jedna tubica iperita. Hlor su dobijali elektrolizom iz kuhinjske soli. Fabriku smo potpuno uništili zajedno s električnom centralom i svim postrojenjima u gradu kao i s mostovima.

Prilikom zauzimanja grada Ključa 7. oktobra zarobljeno je 50 vojnika i 3 oficira, a zaplijenjeno je 7000 metaka, 1 bacač s minama, 1 teški mitraljez i drugi materijal. Naše jedinice nastavljaju prodiranje na tom sektoru. Talijanske i četničke jedinice koje su 9. oktobra pošle iz Grahova u pravcu Livna odbačene su istoga dana natrag. Na drugim sektorima borbe se nastavljaju.

10. oktobar 1942.
[Oštrelj]

Valter

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Jedanaestog oktobra naše udarne brigade nastavile su napredovanje i vodile uporno borbe kod Sitnice, gdje Nijemci, četnici i ustaše pružaju snažan otpor.

Naša VI udarna brigada u istočnoj Bosni probila je obruč njemačkih, ustaških i četničkih jedinica i kroz uporne borbe stigla je na Majevicu, gdje je uspostavila vezu s fruškogorskim partizanskim odredima.¹⁴⁶

Iz Crne Gore nam javljaju da su tamo stvoreni novi partizanski bataljoni koji su već stupili u borbu s talijanskim okupatorima i Mihailovićevim četnicima. Prije 14 dana partizani su napali talijansku kolonu kod Bogetića blizu Danilovgrada i razbili je. Talijanske jedinice idu kroz Crnu Goru i Sandžak na istočni front.¹⁴⁷ Desetog oktobra u blizini Sinja, u Dalmaciji, predala se jedna grupa talijanskih vojnika našim partizanskim jedinicama.

U vezi s užasnim terorom Mihailovićevih četnika i talijanskih fašističkih bandi u Dalmaciji, počeli su seljaci-ustaše da predaju oružje partizanima i da bježe u planine. Ustaše u Dalmaciji, koje je prevario Pavelić, proklinju ga i prelaze na stranu ustaničkog naroda u Dalmaciji, a protiv okupatora.

Od 2. do 8. oktobra Kupreški partizanski bataljon uspješno je odbijao ustaše koje su pokušavale da se probiju od Kupresa prema Bugojnu. Ubijeno je 24 ustaše i mnogo ih je ranjeno.

11. oktobar 1942.
[Oštrelj]

Valter

ŠTABU KUPREŠKOG BATALJONA III KRAJIŠKOG NOP ODREDA

12. oktobar 1942.

[Oštrelj]

Primio sam vaš izvještaj uključivši i izvještaj od 10. X 1942. god.¹⁴⁸ U izvještaju ste naveli samo za Vukovsku četu tačno koje položaje zauzima. Za ostale čete vašeg bataljona niste naveli njihove položaje. Dalmatinske snage štite pravce od Duvna k Livnu i vi treba da se s njima povežete. Vukovska četa može za sada da ostane kod G[ornjeg] Malovana, ali s tim da šalje manje patrolu u pravcu Vukovskog i Ravna. Vi treba da budete u čvršćoj vezi s III krajiškim odredom koji se nalazi negdje oko Janja. Nas veoma čudi da vi niste dobili od III kraj[iškog] odreda niti municije niti odijela, iako je kod Jajca bio zahvaćen prilično krupan plijen. Vi ste morali poslati svoga čovjeka u štab toga odreda i tražiti najnužnije potrebe za vaš bataljon.

Ja se slažem s vašom namjerom da stvorite jedan dobar udarni bataljon, ali napominjem da je uslov za udarni bataljon prvenstveno intenzivan politički i vojnički rad u tome bataljonu. Jednom prilikom je komandant vašega bataljona drug Nedeljko Manojlović izrazio želju da bi u slučaju povlačenja taj bataljon trebalo priključiti jednoj našoj brigadi. Mi ćemo o tome voditi računa i eventualno pri našem daljnjem pokretu s ovog terena mi ćemo ispuniti tu želju vašeg bataljona i priključiti ga jednoj našoj udarnoj brigadi.

Položaj stanovništva iz Vukovskog kao što ste ga vi opisali jeste zaista težak, ali mislimo da se pogriješilo što se nisu za vremena narodnooslobodilački odbori pobrinuli da sagrađe bilo kakva skloništa po brdima i šumama u koja bi se stanovništvo moglo sklanjati za vrijeme neprijateljskih ofanziva, a u slučaju potrebe i prezimiti. Iako je već prilično kasno, ipak preduzeti i sada hitne mjere da se sagrađe izvjesna skloništa po šumama kako se ne bi žene i djeca smrzzavali bez krova nad glavom. S ishranom će, naravno, biti veoma teško, ali ćemo i mi preduzeti sve da se barem donekle ublaži bijeda u koju su zapali stanovnici tih sela. Bilo bi dobro da u tom pogledu date i vi svoje predloge, pa ako bude moguće da se nabavi nešto žita, odredićemo i neki kredit.

Vi u vašem izvještaju tražite da se borci iz Ravna vrate u vaš bataljon, a koji su bili dodijeljeni Duvanjskom bataljonu. Mi ćemo o toj stvari pitati IV dalmatinsku zonu i nastojati da to riješimo u vašu korist.

Što se tiče odjeće za vaš bataljon, obratite se najprije na štab vašeg III kr[a]jiškog odreda, a ja ću sa svoje strane vidjeti da li se može kod našeg Ekonomskog odsjeka nešto naći za vaše vojnike.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Narodnooslobodilačke partizan[ske]
i dobrov[oljačke] vojske Jugoslavije
[Tito]

*A–VII, Fond NOR, kut. 2–B,
reg. br. 35/3.*

ŠTABU I LIČKE ZONE¹⁴⁹ [PRVE OPERATIVNE ZONE HRVATSKE]

12. oktobar [1942], u 20 časova.
[Oštrelj]

Od 1. oktobra neprijatelj vrši ofanzivu na oslobođenu teritoriju s pravca Prijedor – Sanski Most, Banja Luka – Mrkonjić, Sarajevo – Travnik – Jajce. Na svim pravcima neprijatelj je upotrijebio uglavnom njemačke snage i uspio je da zuzme Ključ, Mrkonjić i Jajce. Na ovom sektoru naše snage prešle su u protivofanzivu, povratile su Ključ i vrše dalje protivnapade na neprijateljske položaje.¹⁵⁰

S prostorijske Konjic – Rama 5000 Talijana sa četnicima vrše ofanzivu u pravcu Prozora i Bitovnje planine. Do sada su uspjeli da zauzmu Prozor.¹⁵¹ Dalji njihovi pokreti još nisu primijećeni. Naše snage na tom pravcu su dosta slabe.

Talijanske trupe s jačim četničkim formacijama pošle su iz Mostara prema Sinju i iz Splita prema Klisu i Sinju, dok se oko Knina osjeća jača četnička aktivnost. Svuda na svom putu Talijani sa četnicima vrše strahovit pokolj mirnog hrvatskog stanovništva, pale i pljačkaju hrvatska sela. Talijani pri tom osvajaju i blokiraju sela, a zatim puštaju četnike kao krvožedne zvijeri da iskale svoj bijes na nezaštićeno hrvatsko i muslimansko stanovništvo. U Dalmaciji su dosad mnoga sela nestala u plamenu i mnogo [je] nevine krvi proliveno.

Dalmatinci su upoznali talijanskog okupatora i zasitili se ustaškog režima. Listom se dižu na oružje i stupaju u partizanske redove, jer u njima vide svoje zaštitnike i prave narodne oslobodioce. Svakoga dana stižu stotine omladinaca i omladinki iz cijele Dalmacije, koji prevaljuju često stotinu i više kilometara i probijaju se kroz četničke zasjede i okupatorske trupe.

Na sektoru Grahova prije nekoliko dana neprijatelj je bio aktivan i izvršio je nekoliko ispada, koji su odbijeni. Nije isključeno da [Talijani] s tog pravca preduzmu ozbiljniji pokret. Naše¹⁵² i krajiške brigade zauzete su uglavnom zadržavanjem i odbijanjem neprijateljske ofanzive kao i za pritisak na Bihać (IV krajiška brigada), čime se otežava ispad neprijatelja u pravcu oslobođene teritorije Krajine, Like i Korduna.

Snage na pravcu Grahovo (II dalmatinska, II proleterska u rejonu Drvara, s IX ličkom brigadom* oko Srba) nisu dovoljne za

* Odnosi se na 3. ličku brigadu, odnosno 9. hrvatsku udarnu brigadu. – *Red.*

ofanzivnu namjeru u pravcu sjeverne i srednje Dalmacije; zato je potrebno da hitno pošaljete još jednu brigadu kako bismo mogli da obezbijedimo prihvata omladinskih snaga i da štitimo hrvatsko stanovništvo u Dalmaciji od zvjerskih četničkih pokolja, kao i da podržimo ustanak u Dalmaciji.

Ovu brigadu uputite u rejon sela Srba, istim pravcem kojim je upućena IX lička brigada prije nekoliko dana. Ova brigada uhvatiće vezu s II dalmatinskom brigadom i sa II proleterskom brigadom u Drvaru. Sve ove snage (četiri brigade) biće stavljene pod komandu Štaba IV zone, s kojim da uhvate vezu u Glamoču.

S ovim dovoljno jakim i iskusnim snagama moći ćemo da likvidiramo izvjesne talijanske garnizone u sjevernoj Dalmaciji i da se spustimo dublje u pozadinu njihovih garnizona u sjevernoj i srednjoj Dalmaciji, čime ćemo najbolje uspjeti da spriječimo neprijateljsku ofanzivu na slobodnu teritoriju Dalmacije, Like i Bosne i prihvatimo hrvatske snage u Dalmaciji koje su se digle na ustanak.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Vrhovni komandant
Tito

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Za vrijeme razmjene zarobljenih njemačkih službenika iz Gering-verke [Hermann Göring Werke] u gradu Livnu saznali smo od njih neke detalje o odnosu s Talijanima i drugo. Jedan od njih, Ot,¹⁵³ koji je putovao u Zagreb u vezi s razmjenom, odgovorio je sljedeće na naše pitanje.

1) Kakvi su odnosi između Njemačke i Italije?

Odgovor: *Talijani su naši saveznici kao što su Englezi vaši.*

2) Zašto?

Zato što mi znamo da nam Talijani u Jugoslaviji stalno čine smetnje i nastoje da pod svoj uticaj stave što veću teritoriju i s tim ciljem sada koriste četnike Draže Mihailovića u Dalmaciji, Hercegovini i Bosni. Znamo da u Italiji struja princa Umberta ima snažan uticaj u vojsci i u pozadini i da su povezani s Engleskom i s raznim krugovima okupiranih zemalja Evrope.

3) Šta Njemačka preduzima protiv toga?

Mi pažljivo pratimo tok događaja i u slučaju potrebe postupićemo energično u Italiji. Treba da znate – dodaje taj Nijemac – da bi u Njemačkoj bio veoma popularan rat protiv Italije.

4) Vjerujete li vi u Njemačkoj u pobjedu nad Rusijom?

Vjerujemo da će se rat protiv Rusije uskoro završiti kompromisom, jer Njemačka treba da se obračuna s Engleskom.

5) Da li u Njemačkoj ima političkih i vojnih krugova koji su nezadovoljni Hitlerovom politikom?

Ima. To su katolički centar Bjuninga, koji sarađuje s engleskim krugovima i predstavlja opasnost. Osim toga, postoje krugovi u oficirskom koru, vjerovatno s Rundštetom na čelu, koji neće dozvoliti da Hitler sasvim pokopa Njemačku. Dalje, postoje komunisti, koji takođe mogu u kritičnom momentu spasti Njemačku.

6) Kakvo je raspoloženje narodnih masa u Njemačkoj?

Veoma loše. Naročito je pogoršano u posljednje vrijeme kada mobilizacija obuhvata u sve većoj mjeri stare ljude. Narod u Njemačkoj kaže: zašto na front ne idu mladi nacisti i gestapovci koji šetaju stotinama hiljada siti u njemačkim gradovima i teroriju narod?

7) Kakav je odnos Njemačke prema hrvatskoj ustaškoj vladi Pavelića?

Mi bismo ih poslali do đavola sve i objesili kad bismo mogli u Hrvatskoj da nađemo druge adekvatne ličnosti zbog toga što su sve budale svojom krvožednom politikom podigle na ustanak većinu naroda i izazvale nezadovoljstvo.

8) Kakve su vaše namjere u Jugoslaviji?

Nemamo nikakvih teritorijalnih pretenzija, nama su potrebne samo određene komunikacije i sirovine.

Ovaj Nijemac je donio iz Zagreba prijedloge za pregovore predstavnika našeg štaba i jednog njemačkog opunomoćenog generala.* Oni su to ponavljali nekoliko puta, ali smo mi odbacili svake pregovore.

Napomena. — Ovaj Nijemac nas je pitao zašto naše jedinice nisu zauzele Imotski od Talijana kad su već došle do samog grada. Nama se čini da vi imate nekakav sporazum s Talijanima – dodao je taj Nijemac. Iz ovoga se vidi da su saveznici veoma nepovjerljivi jedan prema drugome. U Jajcu smo otkrili dva njemačka gestapovca s radio-stanicama, koji su nam priznali da su imali zadatak da kontrolišu Talijane i njihove agente u Bosni itd. Oni su prikupljene podatke slali direktno u Njemačku.

Molimo vas da nam javite svoje mišljenje o ovome i da ne objavljujete izvor.

14. oktobar 1942.
[Oštrelj]

Valter

*A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
br. 1942/242.*

Prevod s ruskog

* Misli se na generala Gleza Edmunda fon Horstenau. — *Red.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Dvanaestog i trinaestog [oktobra] ponova su se vodile žestoke borbe kod Ključa s njemačkim i hrvatskim jedinicama i četničkim bandama. Neprijatelj je ubrzano skinuo veliki dio svojih trupa kod Jajca i Mrkonjić-Grada i bacio ih na Ključ da bi zaustavio naše nadiranje prema Sanskom Mostu i Sitnici. Trinaestog oktobra neprijatelj je pretrpio veoma velike gubitke. Naročito se odvažno bore borci I srpske udarne proleterske brigade. Borci II bataljona ove brigade uništili su 13 [ovog mjeseca] 1 tenk od 25 tona, 1 oklopni automobil i 1 štabni autobus. Borbe i dalje traju i neprijatelj upotrebljava sve veći broj artiljerije i avijacije. Neprijatelj pokušava da proдре u pravcu Bosanskog Petrovca. Protiv četničkih Mihailovićevih bandi, koje u pozadini napadaju kurire i rukovodeće drugove, poslali smo kaznene ekspedicije. Samo od 9. do 12. oktobra, u zoni Mrkonjić-Grada, seljaci-četnici predali su 75 pušaka i 1 mitraljez, a strijeljano je 8 bandita. Banditska imovina je konfiskovana u korist narodne vojske. Prije 6 dana izčezli su bez traga komandant III sandžačke udarne brigade drug Vladimir Knežević i zamjenik političkog komesara brigade drug Rifat Burdžević, koji su u toku borbe pošli bez pratnje na jednu osmatračnicu kod Mrkonjić-Grada. Sumnjamo da su ih ubili četnici.¹⁵⁴

Ključ je po drugi put zauzela I, a ne II srpska udarna brigada, kao što je javio telegrafista. »Slobodna Jugoslavija« treba to da ispravi.¹⁵⁵ Sada imamo 23 udarne brigade i mnogo bataljona i partizanskih odreda i to samo u Bosni, Dalmaciji i Hrvatskoj. Zbog toga broj od 15 000 koji je u svom komentaru dao general Crvene armije za našu vojsku, na ovim teritorijama ne predstavlja ni treći dio naših jedinica.¹⁵⁶

14. oktobar 1942.
[Oštrelj]

Valter

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Četrnaestog oktobra jedinice naših udarnih srpskih i krajiških brigada poslije žestokih borbi zauzele su po treći put grad Ključ i Mrkonjić-Grad.¹⁵⁷ Kod Ključa su razbijeni jedan njemački puk i ustaško-četničke bande i domobranske jedinice. Neprijatelj je imao veoma velike gubitke i ranjenike i odstupao u pravcu Sanskog Mosta i Banjaluke. Zaplijenjene su velike količine ratnog materijala i jedna hirurška bolnica s instrumentima milionske vrijednosti. Materijal se prebrojava.

15. oktobar 1942.
[Oštrelj]

Valter

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
br. 1942/243.

Prevod s ruskog

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Poslije poraza njemačko-ustaško-četničkih bandi kod Ključa neprijatelj je odstupio u Banjaluku i Sanski Most. Kod Ključa je ubijeno 350 njemačkih i ustaških vojnika i oficira i još veći broj je ranjen. Ukupno je na sektoru Ključ – Jajce uništeno 7 njemačkih tenkova. Kod Ključa je zaplijenjeno 4 mitraljeza, 65 pušaka, 12 000 metaka, hirurška bolnica i mnogo drugog materijala.

Kozarački partizanski bataljoni ubili su posljednjih dana 68 ustaša, 11 njemačkih vojnika i 3 njemačka oficira, a ima ih mnogo ranjenih. Uništena su 9 kamiona s namirnicama, zarobljeno je 27 žandarma i zaplijenjeno 42 puške, 50 grla krupne stoke i 10 konja. Tu je uništeno 3000 sanduka s namirnicama za Njemačku, 150 džakova itd.¹⁵⁸

Dalmatinske brigade počele su ofanzivu u pravcu Dalmacije i one čiste teritoriju od Mihailovićevih četnika i njihovih saveznika Talijana.¹⁵⁹

Nekoliko naših brigada djeluje u blizini Travnika i Konjica.¹⁶⁰

16. oktobar 1942.
[Oštrej]

Valter

GOVOR NA SVEČANOSTI PRILIKOM PREDAJE ZASTAVA DRUGOJ PROLETERSKOJ BRIGADI

[17. oktobra 1942. godine,
u Drvaru]

Drugovi i drugarice, borci, komandiri, komandanti i politički komesari II proleterске narodnooslobodilačke udarne brigade! Nosim vam pozdrav Vrhovnog štaba i zahvalnost za vašu junačku borbu, za vaše junačko držanje u dosadašnjim borbama.

Drugovi i drugarice! Povodom današnje svečanosti predaje zastava vašim bataljonima htio bih da vam kažem nekoliko riječi. U prvom redu, drugovi, vi ste u dosadašnjim bojevima pokazali da nosite často ovu veliku zastavu, zastavu pobjede, zastavu bolje budućnosti. Borili ste se protiv okupatora i izdajnika naroda Srbije, borili ste se u istočnoj Bosni, borili ste se u kamenitoj Crnoj Gori i kamenitoj Hercegovini, a danas se, evo, nalazite na teritoriji Bosne, Hercegovine i Dalmacije. U dosadašnjim bojevima mi smo imali velike žrtve. Odajmo poštu našim herojima koji su pali u dosadašnjim borbama. Slava im! (Brigada: »Slava im!«) Imena palih koji su dali svoju krv i svoje živote za slobodu i bolju i srećniju budućnost svojih naroda ostaće vječno u srcima naših naroda, u srcima budućih pokoljenja kao imena boraca za otadžbinu.

Drugovi i drugarice! Naša dosadašnja borba bila je veoma teška. Prošli smo kroz mnoga iskušenja, mnoge i mnoge teškoće kao partizanski borci, kao borci proleterских brigada. Mi imamo da se borimo ne protiv jednog, nego protiv desetine raznih neprijatelja. Kao što ste se u Srbiji borili protiv njemačkih okupatora, Nedićevih, Ljotićevih, Pećanćevih i Mihailovićevih bandi, tako se i ovdje, na grudi Hrvata i Bosanaca, borite zajedno s njima protiv tih istih neprijatelja, koji i ovdje hoće da iskorijene naš narod, da na narodnu grbaču opet podignu ono nekoliko parazita.

Val narodnog ustanka koji je počeo od Crne Gore i Srbije, zapljusnuo je sve krajeve naše lijepe jugoslovenske zemlje. Narodni ustanak danas bukti svom silinom u Dalmaciji, Hrvatskoj, Sloveniji i zapadnoj Bosni. I evo ovdje, vi borci iz Šumadije, iz okoline Čačka i Užica, iz Posavine, vi ćete ovdje pokazati primjer herojstva, primjer discipline, primjer kako treba da se bori jedan borac koji se zove borac Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije.

Ja znam, drugovi, da vas interesira kakva je sada međunarodna situacija. Na to bih mogao da vam dam samo jedan odgovor, koji je

dao i Potemkin prije nekoliko dana na moskovskom radiju. Sovjetski narod je uvidio da se bori i da će se, ako bude morao, boriti i sam do konačnog uništenja Hitlerovog fašizma i svih onih koji teže da ponovo porobe svijet. Mi bismo tome dodali da ćemo se i mi, zajedno sa Sovjetskim Savezom, boriti kao što smo se i dosad borili, sami u našoj zemlji, uprkos svim tamnim reakcionarnim silama, koje su se udružile s okupatorom da bi ponovo namakle jaram na vrat našem narodu. To je odgovor na pitanje o međunarodnoj situaciji.

Ali ima jedna stvar o kojoj smijemo govoriti danas sigurnije nego prije godinu dana, kada su, opijene pobjedom na evropskoj teritoriji, hitlerovske horde, zajedno s hordama raznih satelita, išle da unište i osvoje veliku socijalističku zemlju — Sovjetski Savez. Bila su to teška vremena i iskušenja, ali u srcu naših boraca nikada nije nestajala vjera da će narodi Sovjetskog Saveza razoriti tu tobože nesavladljivu Hitlerovu vojnu mašinu. Danas je Hitlerova vojna mašina na nizlaznoj stepenici. Ona je dobila najteže udarce u Sovjetskom Savezu. Herojska Crvena armija uništila je najelitnije njemačke divizije, tako da Hitler nikada više ne može nadoknaditi onu silu koju je imao u prošloj godini. Staljingrad, taj herojski grad, primjer je istrajnosti koju može dati jedan narod kao što je sovjetski narod, koji je iskusio ono što mu je dala sovjetska vlast, pod vodstvom herojske Bolševičke partije i Staljina. Staljingrad je dao otpor kome nema primjera u historiji. Staljingrad se drži, Staljingrad će se držati; na Staljingradu, kao i na Kavkazu, Hitlerove horde dobiće drugi smrtonosni udarac, još teži nego onaj prošlogodišnji pod bedemima Moskve. To je ono što nas još više napaja uvjerenjem da ćemo mi, zajedno s narodima velikog Sovjetskog Saveza, konačno pobijediti.

Kao što u okviru naše zemlje postoji petokolonaška klika, koja bez stida i srama, samo da zasiti svoje interese, vodi borbu protiv naroda, isto tako i na međunarodnoj areni postoji petokolonaška klika, koja onemogućava okupljanje svih onih ogromnih snaga koje su potrebne za borbu protiv fašističkih osvajača. Govori se mnogo o otvaranju drugog fronta. Neću da ulazim u to, niti da to sporim. To nije naša stvar. Ali mi vidimo činjenicu da se Sovjetski Savez bori sam, da u Engleskoj i Americi ima petokolonaških sila koje rade iz petnih žila da se ne pomogne sovjetskom narodu u borbi. Mi znamo da oni čekaju da sovjetski narod iskrvari. Mi znamo njihove namjere. Ali, oni se ljuto varaju. I u Engleskoj i u Americi, i u Francuskoj i u svim ostalim zemljama narod ima svoje oči.

Drugovi i drugarice! U dosadašnjoj borbi moglo se utvrditi jedno: da je i naša Narodnooslobodilačka partizanska i dobrovoljačka vojska pokazala nečuvane primjere izdržljivosti i herojstva. Šta je bila ona pogonska snaga koja je tjerala naš narod, naše borce da izdrže takve teškoće, a da ne pokleknju?

Prvo, mi svi u Narodnooslobodilačkoj vojsci i čitav naš slobodoljubivi narod, koji je uz nas, osjećamo duboku, neizrecivu mržnju prema neprijatelju koji je porobio našu domovinu, imamo visoku svijest da je jedini izlaz našeg naroda u odlučnoj oružanoj borbi za spas naše nezavisnosti, našeg naroda, naših golih života.

Drugo, kod naših je boraca postojala visoka svijest da se bore za pravednu stvar, za oslobođenje zemlje ispod jarma okupatora i za bolju i srećniju budućnost. Nikada se više ne može desiti da plodove borbi i žrtava naših boraca iskorišćava neko drugi, a ne oni koji su ih zaslužili – naš narod.

Treće, mi se ponosimo [time] što smo saveznici i suborci velikog Sovjetskog Saveza u današnjoj natiočevčanskoj borbi protiv najvećeg neprijatelja čovječanstva – njemačkog fašizma i njegovih satelita.

Četvrto, mi smo u ovoj borbi stekli uvjerenje da samo narod sam, svojim vlastitim rukama, može da uništi onu tiraniju koja je do sada ugnjetavala naše narode; mi smo uvidjeli da se na jednoj strani okupilo sve protivnarodno, a na drugoj sve što je rodoljubivo, što voli svoju zemlju, slobodu i nezavisnost.

Svijest o te četiri činjenice – to je pogonska sila koja goni naše borce naprijed i daje im snagu da izdrže. Mi nemamo lijepo obučenu vojsku, kao što je bila ranije, koju, kad je došao čas, nije imao ko da povede u boj. Ovdje su sinovi svih krajeva, simbol bratstva srpskog i hrvatskog i svih ostalih naroda. Svi narodi bore se za iste ciljeve, i to je, ta težnja za bratstvom i slogom, ona sila koja nam daje snage da i veće teškoće prebrodimo.

U dosadašnjoj borbi mi smo, kao što sam podvukao, nailazili na razne neprijatelje naroda, pored okupatora. Drugovi i drugarice! To što smo u posljednje vrijeme doživjeli prevazilazili sve što je u historiji našeg naroda zabilježeno. Razumljivo je što se Nedić, Ljotić, Pavelić – banditi koji su od prvog dana ušli u blok osovinskih sila – bore protiv svog naroda i naprednog čovječanstva. To je sasvim razumljivo, ali je daleko teže razumjeti da jugoslovenska vlada, koja je pobjegla u London i koja uživa gostoprimstvo engleske vlade, da ta izbjeglička vlada otvoreno, bez ikakvog srama i uzdržavanja, na ovoj teritoriji pomaže okupatora; da se četničke bande Draže Mihailovića zajedno s Nijemcima, Talijanima i ustašama bore protiv naših naroda. To je ono što je srca čitavog našeg slobodoljubivog i poštenog naroda ispunilo mržnjom protiv novih izdajnika. I šta možemo drugo nego da ne priznamo tu vladu, tu izdajničku, izbjegličku vladu, koja jedino misli na to kako da povrati ono što je dvadeset četiri godine davilo naš narod. Mi je ne priznajemo! Naš narod kuje sam sebi buduću slobodu, buduću sreću! Naš narod će sam naći u svojim redovima rukovodioce koje će staviti da upravljaju ovom zemljom, koja je u ovom teškom momentu, u ovoj teškoj borbi, tako reći jedina među zemljama Evrope, pokazala nečuveno herojstvo i smjelost. Ona se

uhvatila ukoštac s onima od kojih su strepjeli svi takozvani stratezi bivše jugoslovenske armije.

Drugovi i drugarice! Mi se ponosimo [time] što u Sovjetskom Savezu danas skoro u svakoj emisiji govore o herojskoj borbi Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije. To je najveća nagrada koju može neko da dobije. Mi smo dobili priznanje najvećeg i najkulturnijeg naroda, priznanje da smo svojom borbom i borbom koju ćemo da vodimo zaslužili buduću slobodu, da smo zaslužili da se zovemo braćom ruskog naroda.

Drugovi i drugarice! Mnogo je krvi trebalo, mnogo je krvi i mladih života naših boraca trebalo da bismo sprali s naših naroda sramotu koju su im nanijeli razni petokolonaški elementi. Mi smo bili od prvog dana svjesni tih žrtava. Mi smo znali da se ne radi o borbi koja će trajati 14 dana, jedan ili tri mjeseca; mi smo znali da ćemo se morati boriti na život i smrt. Ili u slobodi živjeti i za nju ginuti, ili na koljenima crknuti – i odabrali smo prvo.

Potemkin je rekao da se Sovjetski Savez do sada borio sam i da će borbu nastaviti. Mi u to vjerujemo i u to nijednog momenta nismo sumnjali. Mi znamo, a to je rekao i drug Staljin, da je Sovjetski Savez kadar da se odupre i da pobijedi njemački fašizam i svakog onog ko teži za svjetskim gospodarstvom. Ove riječi nisu se ticale samo Hitlera.

I mi ćemo nastaviti da se borimo, bez obzira da li će se i kada će se otvoriti drugi front. Znamo da ćemo se boriti do posljednjeg daha na ovoj zemlji. S nama neće Draža Mihailović i londonska vlada. Nema druge sile osim sile Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske koja se bori za slobodu. Naš narod, koji diže ustanak, daje rezerve koje će obnoviti naše redove, povećati snagu; on će dati sve od sebe da u ovoj teškoj borbi pobijedi. Pogledajte, Dalmacija gori! Narod se diže. Četnička kama počela je klati isto onako kao i u Srbiji; počela je i tamo klati misleći da će pokoriti narod. Dalmatinci idu u partizanske redove. Dalmatinci su već došli u proleterske brigade, Dalmatinci stupaju u udarne brigade, i Dalmatinci se dižu u borbu za slobodu i srećniju budućnost svoga naroda. U Hrvatskoj, Slavoniji, Hrvatskom zagorju, u onoj zemlji za čije se ljude govorilo da nisu sposobni za borbu, ruše se željezničke pruge, lete u vazduh skladišta, narod uništava živu snagu ustaša i Nijemaca i diže se da zajedno s drugim narodima Jugoslavije zbaci fašistički režim koji nam je Hitler nametnuo.

Drugovi i drugarice! Naše perspektive jasno su na vidiku. One su sigurne. To je pobjeda. Pobjeda mora doći. Vjerujemo u to čvršće nego ikad – pobjeda je na našoj strani! Njemački fašizam napreže svoje posljednje snage da bi još kako-tako osigurao ono što je osvojio, ali on neće imati posljednju riječ. Posljednju riječ ima Crvena armija, koja će mnogo jače nego prošle godine da uništava i konačno da uništi njemačke bande. Naša je perspektiva – pobjeda!

Uprkos svim teškoćama koje smo do danas imali, uprkos slabom naoružanju, slaboj odjeći, slaboj hrani itd., neće nas ništa moći spriječiti da vodimo i dovedemo našu borbu, koja traje već 17 mjeseci, do konca. Vrhovni štab Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije daće sve od sebe da vam u tom pogledu pomogne. Vrhovni štab ne može sam da vodi borbu ako se isto tako i narod u punoj mjeri ne angažuje, ako narod ne doprinese maksimum napora da izvojuje konačnu pobjedu i bolju budućnost. Ovdje pada velika odgovornost na našu pozadinu, na naše narodno-oslobodilačke odbore, naše radnike i seljake, naše žene, sestre i majke. Što se tiče naoružanja, mi smo ga do sada dobijali od neprijatelja. Ali ne dobrovoljno, nego smo ga otimali. Sve što imate, svaka puška, revolver, metak, sve je to krvlju osvojeno. Mi sada imamo dovoljno naoružanja da njime osvojimo novo. Nikada našeg borca ne smije da pomete to što ima malo municije. Čim ima malo municije, znači – treba oteti od neprijatelja. Talijanska municija – za talijanske puške, ona druga za kragujevačke. Dok je neprijatelja, imaćemo i oružja i svega što nam treba. To je izvor za nas. A to da smo se 17 mjeseci održali bez ičije pomoći dokazuje snagu i izdržljivost našeg naroda, koja se rijetko nalazi u historiji. I prema tome, uvjeren sam da ćete vi od sada časno nositi veliko ime proleterske brigade kroz sve borbe kroz koje ćemo proći. Moram vam kazati da ćemo imati još mnogo teških časova. Iz najvećih teškoća smo izišli. Nastojaćemo da maksimum naših snaga, naše žive sile, života naših boraca spasemo za buduće napore koji nas očekuju. Jasno je, žrtava će biti. Bez žrtava se nikada sloboda ne može osvojiti, a najmanje takva sloboda za koju se mi borimo. I uvijek, kad nastupe najteži časovi, pomislite na našu rusku braću, na narode Sovjetskog Saveza i na teškoće kroz koje oni prolaze. Pomislite na narode Sovjetskog Saveza, koji su u prošlom ratu, u građanskom ratu, davali i posljednju kap krvi i živote polagali u borbi protiv nenarodnih snaga i internacionalnih zločinaca, koji su posezali za njihovom slobodom; borili su se i odbranili sve tekovine velike revolucije. Pomislite to i biće vam lakše. Nama je lakše što imamo veliki Sovjetski Savez, prokušanog borca za slobodu naroda. Taj Sovjetski Savez, koji je 25 godina gradio sreću i blagostanje svoje zemlje, nauku i kulturu, sve to danas daje zajedno s krvlju i životima svojih ljudi na oltar slobode, u borbi protiv srednjevjekovnog mračnjačkog Hitlerovog fašizma. Drugovi, neka nas napaja ponos što smo i mi borci velike armije koja se bori za slobodu čitavog čovječanstva. Neka, povodom velikog praznika 25. godišnjice oktobarske revolucije, odjekne glas širom naše zemlje:

Da živi naš veliki saveznik Sovjetski Savez!

Da živi nepobjediva herojska Crvena armija i njen vojskovođa drug Staljin!

Da živi nepobjediva Narodnooslobodilačka partizanska i dobrovoljačka vojska Jugoslavije!

Da živi sloboda, za koju se borimo!

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

»Borba«, 22. oktobar 1942.

OPERATIVNOM ŠTABU ZA BOSANSKU KRAJINU

18. oktobar [19]42. godine, u 14 časova.
[Oštrelj]

1) Operacije istočno od Vrbasa mogu doći u obzir nešto kasnije. Vi pribirajte podatke s tog terena. Mi imamo podataka da se vaš proleterski bataljon pred nadmoćnijim ustaško-četničkim bandama morao prebaciti ponovo u Slavoniju.¹⁶¹ Nastojte da o svemu prikupite podatke.

2) Slažemo se s vašim mišljenjem da treba napasti i zauzeti Bihać.¹⁶² Ova operacija ima se izvesti najdalje do 5. novembra kako bismo imali čime proslaviti 25-godišnjicu oktobarske revolucije.

U napadu će učestvovati: 4 krajiške, 4 ličke i 1 proleterska.¹⁶³ Imajući u vidu ove snage, vi ćete nam predložiti plan napada. U tom cilju preduzmite izviđanja i pribavite detaljan neprijateljski raspored. U napadu mora učestvovati cjelokupna artiljerija kojom raspolažemo. Predvidite mjesta za artiljeriju. Prilikom dostavljanja plana za napad dostavite nam i skicu neprijateljskog rasporeda.

Evakuaciju svih potreba vi ćete organizovati. Predvidjeti evakuaciju k Petrovcu i Grmeču.

Sve pripreme zadržati u najvećoj tajnosti i o njima niko ne smije znati sem vašeg štaba.

3) Prije ove operacije vi možete preduzeti niz akcija k odsjeku između Ljubije i Bosanske Krupe. Čak možete zauzeti i Bosansku Krupu. Naročito je potrebno rušiti komunikacije. Ove pomoćne akcije treba da budu najjače u vrijeme oko 1. novembra.

Isto tako, naredili smo Hrvatskom štabu da u ovo vrijeme preduzme jednu demonstrativnu akciju u istočnoj Baniji, k Dvoru i Bos[anskom] Novom.

4) U situaciji koja se odigravala kod Ključa, 1 krajiška nije smjela napustiti bojno polje sve dok se situacija ne bi raščistila. Ovako, neprijatelj se provukao jevtino. Ta brigada se u neredu povukla s položaja istočno od Ključa. Takav nered je bio i oko Mrkonjića. Takvi postupci će oslabiti tu vašu najbolju brigadu, a ne borbe. Morate pripaziti na rukovođenje ne samo ovom nego i ostalim brigadama.¹⁶⁴

5) O formiranju divizija moramo još promisliti.¹⁶⁵

6) S obzirom na to da ćemo preduzeti napad na Bihać, ne bi bilo zgodno da sada izvodimo manje akcije oko toga grada. Prema tome, k

Bihaću ostaviti samo slabije izviđačke dijelove, a snage IV krajiške brigade upotrijebiti za druge akcije.

7) Za predviđenu akciju nastojte da se u radionici izradi što više ručnih i bacačkih bombi. Nama hitno uputite bar 200 ručnih bombi. Bombe uputiti u Oštrelj.

8) Nikakvih ustanova mi nemamo u Petrovcu.¹⁶⁶ Primijetili smo da vaše posljednje pismo nije bilo napisano u uobičajenom drugarskom tonu. Ono nas je iznenadilo.

Primate naše drugarske pozdrave.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Tito

P. S.*

1) Pošaljite prevozno sredstvo za 200 litara nafte. Benzina nemamo. Odiijela za djecu takođe nemamo.

2) Preduzmite akciju za pređenje i tkanje vune za partizanska odijela. To treba da uzme najšire razmjere. Radite preko Partije, odbora, vojske. Tome pitanju morate posvetiti veliku pažnju.

3) Šaljemo za vaše brigade 8 džakova duvana koji smo kupili u Livnu, dakle po 2 džaka na svaku brigadu. Duvan ćemo dostaviti Komandi mjesta Petrovac.

*A-VII, Fond NOR, kut. 161-A,
reg. br. 6-6.*

* Tekst u P.S. je dopisan mastilom. – *Red.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Borba za žito. Sada, kada je završena žetva u Bosanskoj Krajini možemo dati neke detalje. Za žetvu žita u pojasevima fronta Ključ – Sanica itd. omladina je stvorila takozvanu poljoprivrednu brigadu od 2000 djevojaka i omladinaca.¹⁶⁷ Neprijatelj je svim silama pokušavao da dođe do sazreloga žita. Čitav mjesec vodile su se žestoke borbe između naših krajiških partizanskih bataljona, koji su štitili žetvu žita i njemačko-ustaških bandi. Omladina je žnjela žito u početku samo noću, jer su neprijateljski avioni i artiljerija bombardovali one koji rade i pokušavali zapaljivim bombama da zapale žita. Ali, kasnije, omladina je riješila da žanje i danju bez obzira na bombardovanje. Tako se radilo neprestano, a u slučaju pojave aviona žeteoci su se pokrivali snopovima. S pjesmom na usnama naša omladina je otimala snop po snop žita iz kandža neprijatelja, a partizanski borci su sa zadivljujućom upornošću odbijali nalete neprijatelja. Tako se vodila borba za pšenicu i raž i tako se sada vodi borba za kukuruz ovdje u Bosanskoj krajini i mnogim drugim mjestima Jugoslavije. Naša omladina, žene i starci znaju da je žito potrebno za dalju borbu protiv okupatora i njihovih agenata.

U redovima I udarne srpske brigade natazi se kao borac Nemanja Tomić*, prvi strijelac u Jugoslaviji i pobjednik na međunarodnom takmičenju u Lozani. U posljednjim borbama kod Ključa drug Tomić je sa 7 metaka ubio 7 ustaša. Cio njegov bataljon gledao je kada je on pucao. Prošle godine u Srbiji on je u borbi kod Ravne gore s nedićevcima s 8 metaka ubio 8 Nedićevih bandita. Njegovog oca i dva brata ubili su Nijemci prošle godine u Kragujevcu zajedno sa 7500 radnika i građana.

Vrhovni štab NOP i DV Jugoslavije donio je odluku kojom dodjeljuje zvanje Narodnog heroja drugu Miloju Milojeviću, zamjeniku komandanta VI bataljona I udarne proleterske brigade (Srbije). Prije mjesec dana drug Milojević bio je teško ranjen u noćnom napadu na grad Tomislavgrad.** On se do sada istakao svojom naročitom hrabrošću u svim borbama. Prošle godine u Srbiji on je s jednim malim partizanskim odredom napao Nijemce i u toj borbi

* Stavljeno pogrešno prezime; to je Nemanja Marković. – Red.

** Duvno. – Red.

ubijeno je 350 njemačkih vojnika. U Bosni, kod Rogatice u Kovanju, u januaru on je sa svojim mitraljeskim vodom razbio Nijemce i odbacio ih nazad. Na Gatu, u Hercegovini, on je na najtežem mjestu borbe razbio neprijatelja i time spasao ostale jedinice od opkoljavanja. U vrijeme kada su se ustaško-njemački tenkovi probijali u Tomislavgrad, on je s 5 drugova ostao u gradu, ručnom bombom uništio jedan tenk i cijelu noć spasavao ratni materijal koji je ostao u gradu. On nije samo jedan od najhrabrijih boraca već i vješt rukovodilac. Oficir, je, poručnik jugoslovenske vojske.

18. oktobar 1942.
[Oštrej]

Valter

*A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
br. 1942/245.*

Prevod s ruskog

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Iz Glavnog partizanskog štaba Hrvatske javljaju:

Šestog septembra I hrvatska udarna brigada i III kordunaški bataljon napali su željezničku prugu od Jesenica do Javornika. Uništeno je 15 kilometara željezničke pruge i sva telefonska i druga postrojenja. Ubijeno je 60 talijanskih vojnika i 25 zarobljeno. Zaplijenjena su 2 mitraljeza, 25 pušaka, 16 000 metaka i mnogo drugog materijala.

Istog dana IV hrvatska partizanska brigada napala je Ozalj na Kupi. Ustaše i domobrani su se razbjegli. Uništena je željeznička pruga između Ozlja i Metlike. Uništen je električni vod Ozalj – Karlovac i Ozalj–Metlika. Zaplijenjen je ratni materijal.

Trinaestog septembra je 4 600 Talijana i 250 ustaša napalo na Kosinjski partizanski bataljon.* Talijani su bili odbijeni. Samo na planini Karaula opkoljeno je i ubijeno 30 talijanskih vojnika. Pri odstupanju Talijani su također imali velike gubitke. Zarobljen je talijanski kapetan, koji je izjavio da je samo prvog dana ubijeno i ranjeno 450 talijanskih vojnika. Naš bataljon je imao 18 ubijenih i 12 ranjenih partizana. U toj borbi poginuli su herojskom smrću komandant Kosinjskog bataljona drug Mane Varićak i njegov zamjenik drug [Svetozar] Kokotović, a politički komesar bataljona drug Slavko Pejak je bio ranjen.¹⁶⁸ Zaplijenjeni su 4 mitraljeza, 25 pušaka, 7 automata itd.

Trinaestog oktobra 1 kordunaški **, 2 primorsko-goranska i 1 udarni proleterski bataljon*** napali su ustaški i domobranski garnizon u selu Blagaju. Ubijene su 22 ustaše, a zarobljeno je 65 domobrana. Partizani su imali samo 3 mrtva i 10 ranjenih. Zaplijenjeno je 5 puškomitraljeza, 70 pušaka, 10 000 metaka i 2 sanduka dinamita. Ovdje su se veoma požrtvovano borili Goranci.

Petnaestog septembra I i II hrvatska partizanska brigada napale su željezničku prugu od Vrhovina do Perušića. Pruga i sva postrojenja su potpuno uništeni. Potrebno je više od mjesec dana da bi se opravila. Iz Otočca su Talijani počeli da pružaju otpor, ali su bili

* Odnosi se na kosinjsku partizansku četu 4. ličkog NOP odreda. – *Red.*

** Odnosi se na 3. kordunaški područni bataljon. – *Red.*

*** Odnosi se na 1. proleterski bataljon Hrvatske. – *Red.*

likvidirani. Ubijeno je 150 talijanskih vojnika i oficira i mnogo ih je ranjeno. Mi smo imali samo 8 poginulih i 38 ranjenih partizana. U toj borbi je poginuo poznati junak Miloš Rastović, komandir čete bataljona »Marko Orešković«. Takođe je po treći put ranjen politički komesar bataljona drug Ilija Radaković. Zaplijenjeno je: 3 mitraljeza, 3 puškomitraljeza, jedan minobacač s 90 mina, 55 pušaka, jedan plamenobacač, 90 ručnih granata, 20 000 metaka, jedna radio-stanica, 3 telefona, mnogo sanitetskog i drugog materijala. Spaljeno je i uništeno 13 kamiona, među kojima i dvojica oklopna kola.

Dvadeset prvog septembra I i II lička brigada i Kosinjski bataljon protjerali su iz svih sela kosinjskog sreza ustaše i četnike. Talijani su pokušali da im priteknu u pomoć iz Studenaca, ali su bili odbijeni pretrpjevši teške gubitke. Ubijeno je 50 ustaša. Naši gubici iznose 2 mrtva i 9 ranjenih. Zaplijenjeno je: jedan minobacač i 70 mina, 2 mitraljeza, 30 pušaka i drugog ratnog materijala.

Dvadeset prvog septembra II bataljon IV partizanske hrvatske brigade napao je talijanski garnizon u rudniku Konižarici kod Črnomelja. Uništena su rudarska postrojenja. Gubici neprijatelja nisu poznati.

Dvadeset drugog septembra dva bataljona ove brigade uništili su jedan teretni voz kod Črnomelja. Između ostalog, uništeno je 20 cisterni s naftom. Pri povratku u svoju bazu ti bataljoni su istog dana neočekivano naišli na jednu talijansku motorizovanu kolonu. Iako su naši borci već bili umorni i gladni, oni su krenuli u napad na neprijatelja i uništili ga. Ubijeno je 120 vojnika i 7 oficira. Zarobljeno je 18 talijanskih vojnika. Zaplijenjeno je 5 mitraljeza, 3 puškomitraljeza, jedan minobacač s 19 mina, 68 pušaka, 10 revolvera, 52 ručne bombe, 6 000 metaka i drugog materijala. Mi smo imali 2 poginula i 5 ranjenih partizana.

U ovoj borbi su se naročito istakli borci: Đuro Šušnjar, Milić Velimirović, Joco Miljković, Rade Lovrić, Milić Smiljanović, Sava Bjelopetrović, Mile Trkulja, Mihajlo Vojnović, Dmitar Duduković, Ilija Gvozdjić, Bogdan Čića, Sava Puškar i Petar Musulin.

Dvadeset četvrtog septembra V partizanska lička brigada i dva goranska bataljona uništili su između Karlovca i Ogulina dva blindirana voza.

Dvadeset petog septembra IX hrvatska partizanska brigada opkolila je jedan četnički bataljon u Raduču. Poslije dvodnevne borbe četnici su se predali. Talijani i četnici iz Medaka i ustaše iz Lovinca pokušali su da priteknu četnicima u pomoć, ali su bili odbijeni. Ubijeno je 30 talijanskih vojnika, a 101 četnik je zarobljen. Od toga je 48 strijeljano kao banditi, a ostali razoružani i pušteni kućama. Mi smo imali 4 ubijena i 8 ranjenih. Među poginulima je i partizanka drugarica Sofija Polovina iz Ostrvice. Zaplijenjeno je: 1 mitraljez, 90 pušaka, 8 000 metaka, raznog drugog materijala, četnička arhiva.

Dvadeset osmog septembra jedan bataljon II brigade napao je na putu Otočac – Gospić talijanske kamione s vojnicima i 2 poštanska automobila. Talijani su se razbjegli, ubijeno je 30 talijanskih fašista, zarobljeni su i 1 Talijan, 1 četnik i 1 ustaša. Zaplijenjeno je: 44 puške, 4 sanduka mina za teški minobacač, 5000 metaka, 102 000 kuna i mnogo drugog materijala. Uništena su tri kamiona.

Prvog oktobra I udarna i II partizanska udarna brigada napale su ustaški garnizon u Pazarištu. Ustaške bojne poznatog ustaškog bandita majora Devčića bile su razbijene. Zarobljeno je 65 vojnika, ubijeno je 80 ustaša i oficira. Zaplijenjeno je: 3 mitraljeza, jedna protivtenkovska puška, 3 laka minobacača s 40 mina, 5 puškomitraljeza, 100 pušaka, 6000 metaka, jedan putnički automobil, 14 bicikala, vojna kuhinja, odjeća, ćebad i drugi materijal. Uništen je takođe most na Lici i most na Otešici. U ovoj borbi naročito su se istakli bataljoni II brigade »Stojan Matić« i Udarini bataljon.

Trećeg oktobra IX partizanska brigada napala je ustaše u selu Ribniku. Ubijeno je 48 ustaša i 30 Talijana koji su došli u pomoć ustašama. Prevareni naoružani seljaci pušteni su kućama.

Četrnaestog septembra jedna banijska partizanska brigada napala je dve satnije domobrana u Glini i potpuno ih uništila. Zarobljeno je 140 domobrana s oficirima. Zaplijenjeno je 150 pušaka, 5 mitraljeza i mnogo drugog materijala.*

18. X 1942.
[Oštre]]

Valter

*A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
br. 1942/240.*

Prevod s ruskog

* Podaci dati u ovom telegramu uzeti su iz izvještaja partizanskih jedinica o izvršenim akcijama u vrijeme od 6. septembra do 3. oktobra 1942, a objavljeni su u zbornicima NOR-a: Tom V, knj. 7, str. 123, 162, 174, 190, 192, 224, 231, 255, 266-7, 282-3, 285-6, 289-90 i knj. 8, str. 25. Događaji su vjerodostojno prikazani. Međutim, podaci o broju žrtava, zarobljenicima i ratnom plijenu ne slažu se u pojedinim slučajevima. Te omaške su vjerovatno nastale prilikom primopredaje izvještaja i njihovog ponovnog objavljivanja. – *Red.*

HRVATSKOM GLAVNOM ŠTABU

18. oktobar 1942.

[Oštrelj]

Strogo povjerljivo

1) Naredili smo da pošaljete dvije brigade na sektor [Bosanskog] Grahova, međutim, te brigade ni do danas nisu stigle.* Nastojte da što prije dođu kako bismo mogli na vrijeme ostvariti naše planove.

2) Odlučili smo se da napadnemo i zauzmemo Bihać. Za napad su određene sljedeće snage: četiri krajiške, četiri hrvatske i jedna proleterska brigada.¹⁶⁹ Napad će se izvesti u vrijeme do 5. novembra kako bismo s jednim velikim vojničkim uspjehom proslavili 25. godišnjicu velike socijalističke revolucije. Prema tome, blagovremeno morate dirigovati vaše snage prema Bihaću, ali tako da neprijatelj ne sazna za vašu koncentraciju. Cjelokupnom operacijom rukovodiće Vrhovni štab. Potrebno je da blagovremeno pošaljete vašeg delegata u Vrhovni štab. Tako isto potrebno je da nam pružite izvjesne sugestije u pogledu samog napada. Nastojte da pribavite što više podataka o neprijatelju u Bihaću. Napadne jedinice treba snabdjeti sa što više teških oruđa.

3) Bilo bi vrlo važno da u vrijeme oko 1. novembra preduzmete jednu jaču diverziju u istočnom dijelu Banije. Za ovo bi bile dovoljne dvije brigade. Naredili smo i Krajišnicima da u isto vrijeme preduzmu diverzionu akciju u pravcu Bosanskog Novog i Ključa.

4) Kako napad na Bihać treba da bude brz i iznenadan, trupe će trebati dovesti s veće daljine. Znači da do određenog vremena možete izvesti niz akcija na drugim sektorima.

Po uspješno izvedenoj akciji na Bihać sa svim snagama – 9 brigada preduzećemo marš-manevar preko Banije prema Hrvatskoj. Sami ćete uvidjeti važnost ovih akcija, pa skrećemo pažnju na tačno izvršenje ovoga plana.

Pri samom napadu hrvatskim snagama rukovodiće Glavni štab za Hrvatsku.

Primite naše drugarske pozdrave.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
[Tito]

* Vid. o tome na str. 113 – Red.

P. S.

1) Zaplijenjenu municiju za top 75 mm hitno uputite preko Bosanskog Petrovca za nas. Ovo smatrajte vrlo hitnim i nemojte da vam se dogodi da ta municija zakasni. Municiju obavezno pošaljite automobilom.

2) Za napad za Bihać osposobite oba tenka.

3) Ako imate mašinskog, cilindarskog ili motornog ulja pošaljite nam, jer nam je potrebno za održavanje saobraćaja.

*A-VII, Fond NOR, kut. 102,
reg. br. 40/3.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Štab III operative zone partizanskih odreda Slavonije i Moslavine javlja:

Avgusta mjeseca u ovoj zoni oslobođeno je 120 sela. Ubijeno je 300 njemačkih i ustaških vojnika i oficira i toliko je ranjeno. Zarobljeno je 126 vojnika i oficira. Zaplijenjeno je 327 pušaka, 7 mitraljeza, velika količina sanitetskog materijala i druge ratne opreme. Uništeno je 5 vozova s tovarom, 73 vagona, 6 lokomotiva, nekoliko desetina kilometara željezničke pruge, 5 željezničkih stanica, telefonsko-telegrafska postrojenja i linije. Potpuno je uništen rudnik uglja Pitomača–Oreščevica. Spaljeno je 120 vršalica i mnogo neprijateljskih objekata ratnog karaktera. Pored toga, razrušeni su drumovi: Pakrac – Požega, Bučko – Kamensko – Voćin, Voćin – Pivnice, Požega – Našice i Požega – Drenovac. U svim ovim akcijama partizani su imali 20 mrtvih i 30 ranjenih drugova.¹⁷⁰

Valter

II

Naša obavještajna služba iz Dalmacije javlja između ostalog: u Splitu se nalazi jedan korpus od dvije pješadijske divizije – »Bergamo« i »Zara«, koje se sastoje od četiri pješadijska puka, 2 bataljona crnokošuljaša, jedne artiljerijske grupe od 24 topa 149 mm i 500 vojnika, 2 grupe tenkova od po 10 tona, 200 milicionera, 300 karabinjera i 500 graničara. Svi su oni naoružani teškim i lakim mitraljezima i puškomitraljezima. Postoji još i jedan bataljon bersaljeraca od 500 vojnika, a naoružani su mitraljezima i puškomitraljezima i poljskom artiljerijom srednjeg kalibra; jedna artiljerijska grupa 37 mm s 300 vojnika i 200 konja, jedna hemijska četa od 300 vojnika naoružanih mitraljezima, puškomitraljezima i 8 bacača plamena, jedna autogrupa (raggruppamento) od 500 vojnika i 200 automobila, naoružani mitraljezima i puškomitraljezima, bacačima plamena i artiljerijom 37 mm, 2 bolnice svaka po 200 vojnika naoružanih teškim mitraljezima i malom automatskom artiljerijom. Jedna inferheria od 100 ljudi, naoružanih teškim mitraljezima i bombama. Fašistička

federacija od 600 ljudi, 400 agenata policije naoružanih teškim i lakim mitraljezima, 100 vatrogasaca naoružanih teškim i lakim mitraljezima. Jedna sekcija sussistenza [za snabdijevanje] od 150 vojnika, naoružana teškim mitraljezima, puškomitraljezima i s 4 topa »pito«. Jedna sekcija »kommissariate« [povjerenika] od 500 vojnika naoružanih teškim mitraljezima i puškomitraljezima.

Pored toga, ima ustaških, četničkih i domobranskih jedinica.

U Solinu se nalazi jedan bataljon tenkista od 500 ljudi i 60 tanketa, jedna četa bacača plamena od 200 ljudi, jedna rezervna četa od 250 ljudi, svi naoružani teškim mitraljezima i puškomitraljezima, pored pušaka. Jedna artiljerijska grupa od 12 topova, 75mm, 350 vojnika »cavalleria a piedi« [konjička pješadija].

Prije nekoliko dana u gradu Rijeci održana je četničko-talijanska konferencija na kojoj su učestvovali Birčanin, Jevđević, Ivanišević, Šantić i drugi. Postignuta je puna saglasnost.¹⁷¹

20. oktobar 1942.
[Oštrelj]

Valter

DRUGU ARSU [JOVANOVIĆU, NAČELNIKU VRHOVNOG ŠTABA]

Prema izvještaju štaba IV zone, neprijatelj je poduzeo grupisanje svojih snaga oko Duvna, Sinja i Vrlike u cilju preduzimanja ofanzive većeg stila prema oslobođenoj teritoriji.¹⁷² Prema posljednjim podacima, jače talijanske i četničke snage prešle su na lijevu obalu Cetine i već su otpočele nadiranje prema Dinari, u pravcu Vještica-gore i Uništa s ciljem da likvidiraju uporišta pojedinih grupica IV zone i izbiju u Livanjsko polje. Očekuje se da se i neprijateljske snage koje su grupisane oko Obrovca krenu prema Vagnju. Dvadesetog oktobra ujutru jake neprijateljske snage pokušale su prodor prema Sujici i Kovač-planini u namjeri da se probiju prema Kupresu odnosno Livnu. Posljednjih dana stigla su duvanjskoj posadi jaka pojačanja iz Imotskog.

Pošto IV dalmatinska zona ne raspolaže snagama u rejonu Livna koje bi mogle da pariraju pokušaje neprijatelja iz Duvna i ovaj prema Dinari, hitno je traženo da se II dalmatinska brigada uputi na planinu Dinaru da suzbije neprijateljsku ofanzivu u pravcu Uništa i u pravcu Vagnja.¹⁷³

Na osnovu prednjih podataka hitno uputi II dalmatinsku brigadu u rejon Uništa da s tri bataljona suzbije neprijateljske pokušaje iz Vještica-gore u pravcu Uništa i bočnim dejstvom produži na komunikaciju Sinj – Vaganj. Jedan bataljon II brigade (dalmatinske) treba uputiti direktno na Vaganj da zadržava neprijateljske snage koje bi pokušale iz Obrovca da zauzmu Vaganj.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

21. oktobar 1942.
9,30 časova.
[Oštrelj]

Vrhovni komandant
Tito

ŠTABU I PROLETERSKE BRIGADE

21. oktobar 1942.

18,30 časova.

[Oštrelj]

Talijani su se prikupili u Duvnu¹⁷⁴ i Sinju i preduzeli ofanzivu na našu slobodnu teritoriju pravcima: Duvno – Livno – Sinj – Uništa; Sinj – Vaganj i Grahovo – Drvar.¹⁷⁵

Na pravcu Duvno – Livno nepr[ijatelj] je imao djelimično uspjeha i napredovao je 5–7 km iz Duvna k Livnu. Danas smo naredili da tamo krene IV crnog[orska] brigada radi ojačanja I dalmat[inske] brigade i suzbijanja neprijatelja.

Iz Sinja k Vagnju i Uništima nije nam poznato šta je nepr[ijatelj] uradio.

Danas oko 8 čas[ova] Talijani grahovskog garnizona, ojačani četnicima, preduzeli su napad iz Grahova prema Drvaru. U tom svom pokretu nepr[ijatelj] je imao djelimičnog uspjeha i zauzeo je s[elo] Peči. Naši bataljoni zauzeli su položaje u visini s[ela] Resanovci.¹⁷⁶

Ličke brigade još nisu stigle u Srb do 19 ov. [mjeseca].

Namjeravamo da ofanzivnim dejstvom suzbijemo nepr[ijatelj-ski] pokret k Drvaru i oslobodimo Grahovo, pošto talijanske snage u Grahovu nisu pojačane talijanskom vojskom, već samo četničkim banditima. Stoga odmah po prijemu ovog naređenja prikupite brigadu na ž[eljezničkoj] st[anici] Bravsko, odakle ćete ljudstvo prebaciti vozom do Drvara, a komore i mitraljeske vodove uputite drumom odnosno najkraćim pravcem do Drvara.

Voz sa željezničke stanice Bravsko treba da pođe 22. oktobra u 18 časova.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Vrhovni komandant
Tito

ZAMENIKU POLITKOMESARA III NAR[ODNO] –
OSL[OBODILAČKE] UDARNE BRIGADE, POLITODELU III
NAR[ODNO] – OSL[OBODILAČKE] UDARNE BRIGADE

Dragi drugovi.

Prema odluci CK u Politodel pri toj brigadi postavljeni su sledeći drugovi:

Žile Stepanović, kao odgovorni za rad Politodela za partijsko-organizacioni rad.

Jovan Marinović – za političko-kulturni rad,

Milislav Čitić – za skojevski rad i

drug Čuković – kao pojačanje za rad po svim sektorima.

Drugu Žilu smo javili da odmah dođe na svoju dužnost u vaš Politodel.

Neka drug zamenik politkomesara saopšti zvanično ovo i štabu brigade kao odluku CK i Vrhovnog štaba.

Drugu Nedeljkoviću saopštiti da se javi Vrhovnom štabu radi rasporeda na novi posao. Ujedno treba da ga drugovi iz Politodela (drug Čuković) upoznaju sa sadržinom pisma druga Marka [Aleksandra Rankovića] u kome se i o njemu govori.

Obaveštavamo drugove iz Politodela da smo primili njihova pisma i izveštaje kako one poslate preko druga Marka tako i one poslate ranije preko druga Crnog [Sretena Žujovića]. Naše primedbe na ove izveštaje učinićemo u toku narednih dana.

Potrebno je da nas, nezavisno od vaših izveštaja, narednom poštom obavestite o osnovnim problemima političkog ili organizacionog karaktera koji se javljaju kako kod vas u partijskoj organizaciji tako i u brigadi i koje ste vi primetili. Isto tako o političkim problemima uopšte koji se kao novi postavljaju pred nas u današnjim događajima oslobođilačke borbe. Ovo nam je potrebno da bismo na osnovu vaših podataka i mišljenja sredili materijal za »Proleter« i radi postavljanja zadataka Partije i partijskih organizacija u sadanjoj etapi narodnooslobodilačke borbe.

Ujedno vas obaveštavamo da se za rad i prorađu imaju upotrebljavati materijali izdani od CK i Vrhovnog štaba. Sve druge publikacije, bilo da su originalna dela pojedinaca, bilo da su prerada zvanično publikovanih materijala, ne mogu biti umnožavani pre nego što budu od nas pregledane.

Ovo se ne sme shvatiti nikako kao ograničavanje inicijative kod drugova koji imaju nameru da tretiraju ili pišu o pojedinim pitanjima ili temama, već naprotiv – ove naše primedbe će pomoći da se ta pitanja i problemi pravilno postave.

S drugarskim pozdravom.

21. oktobar 1942.
[Oštrelj]

Za CK KPJ
Tito

*A-CK SKJ, Fond CK KPJ,
br. 1942/595.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Počevši od 22. oktobra davaćemo za vas dvaput dnevno u emisijama meteorološke podatke riječima po međunarodnom leginom ključu.

21. oktobar 1942.
[Oštrelj]

Valter

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
br. 1942/247

Prevod s ruskog

DRUGU MIHAILU [BLAGOJU NEŠKOVIĆU, SEKRETARU PK KPJ ZA SRBIJU]

Dragi druže,

Koristim priliku da ti se s par riječi javim i u najkrupnijim crtama podvučem neke stvari koje su važne i za vašu familiju [Partiju]. Lola Ribar, koji je stigao ponovo k nama, saopštio nam je ukratko o prilikama kod vas.¹⁷⁷ U prvom redu zbilja moram da te pohvalim što si uspio, uprkos svim teškoćama, da nekako proguraš kroz sve to vrijeme što se nismo vidjeli. S Lolom je stigao kod mene i njegov Stari [Ivan Ribar]. Već se primio za posao. Bilo bi vrlo dobro, ako je ikako moguće, da nam doturiš i onog Dragoljubovog saradnika¹⁷⁸, ako već sam šef ne može da dođe, jer mi imamo jednu kombinaciju da stvorimo nekog konkurenta onima iz Londona.¹⁷⁹

U vezi s tim htio bih da kažem nekoliko riječi i o onima iz Londona: 1. Po svim dosadašnjim postupcima lon[donske] vlade jasno se vidi da je ona otvoreno izdajnička i protunarodna i, prema tome, mi protiv nje kao takve vodimo najžešću borbu raskrinkavajući je pred narodom. 2. Protiv njezinog ministra g. Draže Mihailovića, koji otvoreno sarađuje s talijanskim, pa i njemačkim okupatorima i ustašama, takođe vodimo i oružanu i političku borbu. Ne zato što bismo mi to htjeli, već zato što je on postao javno sa svojim četnicima neprijatelj narodne borbe i zato što se njegove bande s oružjem u ruci bore na strani Talijana, ustaša, Nijemaca i nedićevaca. Prema tome, i vi tamo, na vašem terenu, morate isto tako svestrano raskrinkavati toga izdajnika i njegove londonske gospodare i nikakvog sporazuma, naročito lokalnog karaktera, s njima se ne smije imati i stvarati, jer svaki takav njihov predlog znači zavaravanje širokih narodnih slojeva. Vi i sami vidite, ako slušate redovno »Slobodnu Jugoslaviju«, da ona otvoreno žigoše toga izdajnika Dražu M[ihailovića] zajedno s ostalim izdajnicima naroda. U emisijama »S[lobodne] J[ugoslavije]« vi možete, barem donekle, vidjeti i naš stav po raznim pitanjima i prema tome se ravnati.

Iz toga što smo mogli saznati od Lole vidimo da je partizanski pokret u Srbiji prilično oslabio zbog ogromne premoći okupatorskih i petokolonaških snaga. Ali uprkos tome smatramo da je potrebno u svim oblastima Srbije ponovo oživjeti partizanski pokret pridržavajući se više taktike stvaranja i akcija manjih partizanskih odreda koji su sposobni da se brzo kreću i izbjegavaju uništenja od strane neprija-

telja. S obzirom na nadmoćnost neprijatelja i na njegovu pozadinsku organizaciju, jasno je da se krupniji partizanski odredi teško drže zbog ishrane i nepokretljivosti. U Srbiji sada mogu da egzistiraju ili sasvim mali mnogobrojni partizanski odredi ili krupne partizanske vojne formacije od nekoliko, pa i desetak hiljada, koje bi se mogle uhvatiti ukoštac i s većim neprijateljskim snagama, kao što je sada slučaj ovdje, u zapadnoj Bosni. U vezi s tim mi smatramo potrebnim da vi tamo poduzmete sve za mobilizaciju ljudstva kao što su radnici iz gradova, bivši raštrkani partizani po selima i svi oni koji osjećaju težinu okupatorskog i petokolonaškog jarma, i da ih u većim ili manjim grupama prebacujete ovamo u istočnu i u zapadnu Bosnu. Iz naših proleterskih srpskih brigada, kao i iz ostalih udarnih brigada, mi sada stvaramo divizije i sve to ljudstvo koje bi se prebacilo iz Srbije ovamo ušlo bi u srpske divizije, koje će jednog dana, a taj nije daleko, ponovo umarširati u Srbiju. Ne treba gledati da li ima oružja ili nema. Ako ga ima, dobro je, a ako ga nema, osvoj ćemo ga ovdje u borbi s neprijateljem. U vezi s tim mi ćemo nastojati da obavijestimo o tome našu VI [istočno]bosansku brigadu, koja se nalazi na Majevici, da osigura prihvatanje tih grupa partizana i onda postupi dalje po našem naređenju. U slučaju potrebe mi ćemo uputiti još jednu brigadu bliže granici da takvo ljudstvo prihvata.

Ovdje je situacija kolosalna. Ofanzive na nas se ređaju svakog dana sa svih strana. Idu zajedno: Nijemci, Talijani, četnici i ustaše. Ali, na [njihovu] žalost, sve te ofanzive svršavaju se porazom neprijatelja i uzimanjem gradova od [strane] naših partizana. U Hrvatskoj, a naročito u Dalmaciji, narodni ustanak je poprimio takve razmjere kakvih još nismo imali ni u jednoj pokrajini Jugoslavije. Narod listom ustaje i riješen je da se bori do posljednje kapi krvi protiv neprijatelja. Mi nastojimo da sve to organizujemo u čvrste vojne jedinice naše Narodnooslobodilačke vojske. Do sada imamo po prilici do 25 udarnih brigada, osim mnogobrojnih partizanskih bataljona i odreda. U nas su sada pune ruke posla jer izdajemo dosta raznih publikacija, a najznačajnije su: »Vojnopolitički pregled«, »Bilten V.Š.« i »Borba«. Osim toga, svi vojni štabovi brigada, bataljona, odreda, pa čak i četa, izdaju svoje listove.

Kod nas je bio delegat iz Albanije i mi smo po njemu poslali dosta materijala ne samo za KP Albanije već i za Makedoniju. Dobro je što ste poslali Bobija [Dobrivoja Radosavljevića] tamo i čim dođe njegov izvještaj pošalj ga nama. S obzirom na silni teror koji se posljednjih dana događa u B[eogradu], za koji čujemo preko radio-emisija, smatramo za potrebno da vi uložite maksimum napora da što više ljudi spasete i izvučete iz B[eograda]. Isto tako, treba preduzeti i u provincijskim varošicama, jer nije isključeno da će u svim gradovima kao i u B[eogradu] njemački fašistički razbojnici preduzeti slične mjere.

Nastoj po svaku cijenu održavati vezu s nama preko dosadašnjih veza, a mi ćemo nastojati da vam doturimo materijala čim se za to pruži prilika.¹⁸⁰

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

23. oktobar 1942.
[Oštrelj]

T[ito] Stari

Mnogo te pozdravlja
Pelagija [Spasenija Babović]
Pozdrav svima
Lola [Ivo Ribar]

P.S. Ako drug Stevo [Ivan Krajačić] pošalje nekoga ili sam dođe, nastoj da mu pomogneš što najviše možeš, jer stvar o kojoj se radi vrlo je važna.¹⁸¹ Imaj povjerenje.

A – Srbije, Beograd, br. 1671.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Jedinice V crnogorske udarne brigade i mjesnog partizanskog bataljona* 6. oktobra izvršile su napad na utvrđeno mjesto Bistro između Travnika i Rostova. Ubijeno je 15 ustaša i veliki broj ih je ranjen. Zarobljeno je 47 domobrana i oficir. Zaplijenjeno je 8 mitraljeza, 1 bacač mina, 50 pušaka, 10 000 metaka i drugi materijal. Naši gubici: 2 mrtva i 6 ranjenih. Sedmog oktobra italijanske jedinice koje su išle prema Prozoru imale su velike gubitke u borbi s našim jedinicama. Sada njemačke jedinice pokušavaju da prođu u Fojnicu, koja se nalazi u rukama naših jedinica.

Trinaestog oktobra jedna dalmatinska partizanska četa zaustavila je voz između Splita i Sinja¹⁸². Talijanski vojnici se nisu htjeli predati, već su otvorili vatru. Poslije jednosatne borbe bilo je ubijeno 40 talijanskih vojnika. Građanska lica puštena su kući. Zarobljeno je 6 ljudi, a zaplijenjeno 42 puške, 1 mitraljez, 40 bombi i mnogo drugog materijala. Partizani su imali samo jednog ranjenika.

Šesnaestog oktobra, jedinice jedne naše brigade** izvršile su napad na spoljnu odbranu grada Bihaća. Ubijeno je i ranjeno 42 ustaša, a zarobljeno 14 domobrana i zaplijenjen razni ratni materijal i vojna sprema. Naši gubici: 7 mrtvih i 8 ranjenih.

Šesnaestog oktobra jedna partizanska jedinica¹⁸³ zarobila je neprijateljski karavan u kome je, između ostalog, zaplijenjeno 145 šinjela i koporana.

Oko 2 italijanske divizije i oko 4000 četnika Draže Mihailovića i isto toliko ustaša nadire iz Prozora, Imotskog, Sinja i Knina u pravcu Livna. Naše dalmatinske brigade pružaju žestok otpor i nanose neprijatelju velike gubitke.

Uz pomoć Talijana četnici Draže Mihailovića počinili su u prozorskom okrugu užasna zvjerstva. Ubijeno je i mučeno stotinama žena i djece – katolika, a djelimično i Muslimana u okolnim selima. Spaljene su desetine kuća i sve je opljačkano.¹⁸⁴

* Odnosi se na Zijametski bataljon. – *Red.*

** Odnosi se na 4. krajiški brigadu. – *Red.*

Sam narod se nalazi u užasnoj panici i bježi u planine i šume. Treba reći da zvjerstva Mihailovićevih četnika prevazilaze zvjerstva okupatora. Mi ćemo zapamtiti sva ta zvjerstva i njihove izvršioce.

23. oktobar 1942.
[Oštrelj]

Valter

*A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
br. 1942/248.*

Prevod s ruskog

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Talijani već nekoliko dana jakim snagama pokušavaju da prodru na ličku oslobođenu teritoriju.¹⁸⁵ Nekoliko ličkih brigada pružilo je žestok otpor nanoseći talijanskim trupama velike gubitke. Rezultate ovih borbi javićemo kada dobijemo detaljnije izvještaje iz Like.

Dvije talijanske divizije iz Karlovca i Like počele su ofanzivu na Kordun. Oni pljačkaju i spaljuju sela. Glavni štab Hrvatske uputio je tamo nekoliko hrvatskih partizanskih udarnih brigada¹⁸⁶, koje već nekoliko dana veoma uspješno vode žestoke borbe. Do sada je zaplijenjena ogromna količina ratnog materijala i spremne. Zarobljen je također veliki broj oficira i vojnika. Pojednostoji drugi put.

Na sektoru Tomislavgrad – Livno nastavlja se žestoka borba s talijanskim, četničkim i ustaškim jedinicama. Dvadeset drugog oktobra talijanske jedinice i 900 četnika popa Đujića – Draže Mihailovića prešli su u nastupanje iz Bosanskog Grahova u pravcu Drvara, ali su bili razbijeni kod sela Peći i odbačeni nazad u njihovu bazu.

Na sektoru Banjaluka – Sanski Most ima samo čarki s neprijateljskim izvidnicama i aktivnosti neprijateljske avijacije i artiljerije.

24. oktobar 1942.
[Oštrelj]

Valter

ŠTABU V I X NO PARTIZANSKE UDARNE BRIGADE

26. oktobar 1942.

[Oštre]lj]

Primili smo vaše izvještaje kao i posljednji izvještaj od 19. oktobra.¹⁸⁷ Iz tih izvještaja se vidi da ste vi postupili suprotno svim našim naređenjima i izabrali skroz nepravilan pravac za vaše pokrete i povlačenje.¹⁸⁸ Mi sada ovdje nećemo ulaziti detaljnije u razmatranje pogrešaka koje ste počinili, već ćemo to ostaviti istraži koja se mora po tome povesti.¹⁸⁹ Najvažnije je sada to da vi ne smijete ni po koju cijenu ići onim pravcem koji ste izabrali, tj. prema Bjelimiću,¹⁹⁰ već vam naređujem da smjesta poslije primitka ovog naređenja obje vaše brigade krenu u pravcu koji vam dajemo: da se prebace između Prozora i G[ornjeg] Vakufa na goru Radušu – Gornje Vukovsko i da se prebacite između Kupresa i Šujice na planinu-Cincar, ili između Kupresa i Bugojna prema selu Blagaju. U slučaju da se prebacite na planinu-Cincar, vaš daljnji pravac treba da bude Veliki Vitorog-Mliništa, a odatle vozom za Drvar. To je krajnja vaša tačka koja služi kao pravac. Međutim, s obzirom na to što ustaše prave ofanzivu iz D[onjeg] Vakufa i Kupresa u pravcu Janja,¹⁹¹ vi bi trebali napasti Kupres i uništiti sve zgrade (ako nema tamo jačih neprijateljskih snaga gdje biste mogli pretrpjeti velike gubitke, a to nije potrebno). U daljnjem vašem pokretu vi biste trebali da napadnete s leđa one neprijateljske snage koje nadiru prema Janju, Podgoriji i Mliništima. U borbi s tim neprijateljskim snagama nalazi se naša III s[andžačka] brigada s dijelovima III krajiškog odreda. Prema izvještaju, cjelokupna snaga neprijatelja koja operiše na tom pravcu broji najviše 1500 ljudi i ona bi se mogla jednim obuhvatnim napadom potpuno uništiti. Čim stignete u Mliništa povežite se sa štabom III sandžačke ili neke krajiške brigade koja će biti na tome terenu, a štabovi vaših brigada treba hitno (vozom) da dođu u naš štab radi daljih direktiva.

Sve pokrete izvan šume i brda morate vršiti noću, jer je važno da vas neprijatelj ne otkrije i bombarduje. Osim toga, takvim tajnim pokretom omogućiće se iznenadni napad na neprijatelja s leđa. Isto tako, za vrijeme pokreta kada se već prebacite preko Kupresa, povežite se sa Štabom IV dal[matinske] zone koji se nalazi kod Glamoča. Svu komoru i ranjene uzmite sa sobom.

Postupite hitno po ovom naređenju, jer svako odugovlačenje ili neizvršenje ovog naređenja povući će za sobom najoštrije mjere za one na koje bi se to odnosilo.

Livno je palo ponovo u ruke neprijatelju bez obzira na junačku borbu Dalmatinaca koji su zadržavali neprijatelja kod Šujice, Tomislavgrada i Aržana, jer je neprijatelj uspio prebaciti jednu ustaško-četničku kolonu na Cincar, koja je iznenada ušla u Livno, a tamo nije bilo nekih jačih naših snaga.

Po dolasku na ovaj teren vjerovatno će vaše obje brigade, zajedno s još jednom brigadom Krajišnika ili proleterskom, krenuti preko Vrbasa u centralnu Bosnu.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant NOP i DVJ
[Tito]

*A-VII, Fond NOR, kut. 2-B,
reg. br. 44/3.*

ŠTABU III NOP SANDŽAČKE BRIGADE I III NOP K[RAJIŠKOG] ODREDA

26. oktobar 1942.

[Oštrelj]

U vezi s nadiranjem neprijatelja iz Jajca prema Mrkonjiću i iz [Donjeg] Vakufa i Kupresa prema Janju, slažemo se s tim, kao što i sami pišete, da se vaše snage povuku iz Mrkonjića na liniju Štrbina – Trnovo – Podgorija s osloncem na Mliništa i G[ornji] Ribnik. Snage III s[andžačke] brigade i III k[rajiškog] odreda treba da budu čvrsto povezane i da brane pravac Mliništa – Glamoč, kao i prugu Mliništa – Oštrelj. Treća sandžačka brigada treba da bude na svom lijevom krilu u čvrstoj vezi s krajiškom polubrigadom¹⁹² i da svoj zadatak izvršava dotle dok joj ne dođe zamjena.

Uputili smo V crnogorskoj i X hercegovačkoj brigadi, koje se nalaze negdje s one strane Prozora, naređenje da se smjesta prebace na ovu stranu i da napadnu neprijatelja koji operiše kod Janja s leđa*. U tom slučaju će i vaše jedinice morati da izvrše napad na neprijatelja i da mu onemoguće izvlačenje kako bi ga potpuno uništile.

Budite na oprezu da vam se negdje u pozadini ne ubaci neka neprijateljska grupica i iznenadi vas kao IV operativnu zonu, gdje im je preko Cincara prošlo svega oko 300 nepr[ijateljskih] vojnika i upalo u Livno.¹⁹³

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant NOP i DVJ
[Tito]

A-VII, Fond NOR, kut. 2-B,
reg. br. 43/3.

* Vid. str. 148 – Red.

OPERATIVNOM ŠTABU NOP I DV ZA BOSANSKU KRAJINU

26. oktobar 1942.
[Oštrelj]

Ovog momenta smo dobili izvještaj od III sandžačke brigade i IV operativne zone o situaciji na ovom terenu. Štab III brigade saopštava da su Nijemci zajedno s ustašama krenuli u pravcu Mrkonjić-Grada i da su došli do Jezera, gdje su otvorili žestoku paljbu na jedan bataljon III s[andžačke] brigade, koji se morao povući. Mi smo se složili sa štabom da naši napuste Mrkonjić i da zauzmu položaje kod Štrbine, Trnova i Podgorije braneći pravac Mliništa – Glamoč.

Štab III kraj[iškog] odreda saopštava da je oko 1500 ustaša krenulo od G[ornjeg] Vakufa i Kupresa i da su došli blizu Janja paleći sve na putu. Mi smo dali naređenje Štabu III sandžačke brigade i Štabu III kraj[iškog] odreda da brane taj pravac, koji su i oni sami označili, oslanjajući se na Mliništa, Ribnik i planinu Vitorog.¹⁹⁴

Pošto smo isto tako primili danas izvještaj od V crnogorske brigade i X hercegovačke, koje se nalaze s one strane Prozora i koje su imale namjeru da se povuku s one strane Konjičke pruge prema Bjelemiću, mi smo im dali strogo naređenje da smjesta krenu u našem pravcu, da udare neprijatelja koji nadire prema Janju s leđa.¹⁹⁵ Kada stignu na ovu teritoriju, mi ćemo od njih i još jedne brigade stvoriti grupu sa zadatkom da se prebaci preko Vrbasa u centralnu Bosnu.

U vezi s tim obraćam vam pažnju da pravac Mrkonjić-Grad – Ključ – Bosanski Petrovac može skoro biti ugrožen i da je potrebno da vi tamo imate sigurne jedinice koje bi mogle neprijatelja zadržati i odbiti. Imajte to u vidu i postupite hitno kako nas opet ne bi iznenadili.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant NOP i DVJ
Tito

P.S. Pošto se danas vrši napad na Grahovo, a neprijatelj postaje na ovom sektoru sve nasrtljiviji, moraćemo hitno pripremiti drugi naš napad na B[ihać], kako bismo poremetili planove neprijatelja i proširili našu prostoriju. Rok za taj napad treba da bude 30. ili najkasnije 31. o[vog] m[jeseca] i prema tome se ravnajte.

OPERATIVNOM ŠTABU ZA BOSANSKU KRAJINU

27. oktobar 1942, 21 čas.
[Oštrelj]

Primili smo vaš izvještaj s prijedlogom za oslobođenje Bihaća od 26 o.m.*

Bihać treba osloboditi i zadržati duže u našoj vlasti kako bismo mogli potpuno iskoristiti sve ono zbog čega smo se i odlučili na ovu akciju.¹⁹⁶ Po njegovom oslobođenju treba zauzeti oslonce koji mogu neprijateljima poslužiti kao polazna baza za povratak grada. Sve dotle dok se neprijatelj drži u Ličkom Petrovom Selu, Bosanskoj Krupi, pa čak i u Slunju, ne možemo biti sigurni da ćemo Bihać zadržati duže vrijeme. Kod Bihaća se moraju prikupiti tako i tolike snage koje će biti sposobne da produže operaciju i likvidiraju navedena uporišta prije nego što neprijatelj uspije da ih pojača.

Vi dajete dosta snaga za ovu akciju, ali, kako nam izgleda, vi ste na račun toga znatno oslabili snage na sektoru prema Sanskom Mostu. Ovaj sektor je u tijesnoj vezi s namjeravanom akcijom i na tom pravcu moramo imati jače snage i s više borbenog iskustva, koje će nam održati Ključ za sve vrijeme naših operacija u rejonu Bihaća. Na ovo moramo misliti naročito u ovoj situaciji, kad neprijatelj vrši pokret od Donjeg Vakufa i Kupresa k Janju i od Jajca k Mrkonjić-Gradu.¹⁹⁷ Nije isključeno da neprijatelj zbog praznine na Kozari oslabi snage i uputi ih ka Ključu. Da se ne bi desilo da iz Bihaća vraćamo snage, moramo na to ranije misliti.

U rejonu Ključa moramo imati najmanje dvije čvrste brigade s dovoljno borbenog iskustva.

Po našem mišljenju, Bihać se ne može zauzeti samo sa četiri brigade. Tu treba da se angažuju najmanje šest brigada, među kojima jedna do dvije proleterске brigade. Borbe na Manjači i u Jajcu su pokazale da su one najpozvanije da brzo riješe ovakve borbene zadatke i zato nemate razloga da ih izbjegavate.¹⁹⁸ Jedinice ovakvog kvaliteta ne treba izbjegavati u ovakvim slučajevima. One nisu za to da ih vežemo za položaj, već snažne udarne jedinice, sposobne za manevar i udar, pa ih stoga treba koristiti u borbi ili čuvati na odmoru odnosno u rezervi, jer su one ipak najslabije obučene i neobučene.

Utvrđeno Ličko Petrovo Selo neće moći da zauzmu dvije brigade, a pogotovu bez artiljerije. Dovoljno bi bilo da se dvije

* Objavljen u *Zb. NOR, t. IV knj. 7, dok. br. 158. – Red.*

brigade Ličana nalaze u rejonu Prijeboja i da demonstriraju u pravcu Ličkog Petrovog Sela dok se vrši napad na Bihać, a tek po zauzeću Bihaća da se organizuje napad s najmanje tri brigade i dovoljno artiljerije.

Slazemo se da se VIII lička brigada* uputi u selo Prijeboj za demonstracije prema Ličkom Petrovom Selu. Nismo mogli da nademo selo Gornji Dobretin na sekciji Bihać, razmjer 1:100.000. Stoga pretpostavljamo, prema vašem izvještaju, da se VIII hrvatska brigada nalazi negdje oko Cazina, pa smatramo da nema smisla da ide južno od Bihaća u selo Prijeboj, već da bi brže došla do cilja ako krene sjeverno od Ličkog Petrovog Sela. Uputite joj priloženo naređenje.¹⁹⁹

Lička brigada upućena u rejon Srba nalazi se između Srbskog Klanca i pruge Knin – Gospić. Sada je vjerovatno upotrijebljena od druga Arsa za dejstvo na komunikaciju Knin – Grahovo.²⁰⁰ Ova brigada imala bi da pređe preko 100 km i poslije tako napornog marša da bude upotrijebljena u jednoj dosta teškoj operaciji. Pored toga, ona će biti potrebna i na ovom sektoru [kninskom].**

*A-VII, Fond NOR, kut. 2-B,
reg. br. 49/3.*

* Odnosi se na 8. hrvatsku (banijsku) brigadu. – *Red.*

** Tekst se nastavlja, ali kraj nije pronađen. – *Red.*

OPERATIVNOM ŠTABU ZA BOSANSKU KRAJINU

27. oktobar 1942, 21 čas.
[Oštrej]

Primili smo vaš izvještaj s prijedlogom za oslobođenje B[ihaća] od 26. oktobra o.g. Takođe smo primili telefonsku depešu s novim podacima o situaciji u obližnjem neprijateljskom garnizonu.²⁰¹ S tim u vezi potrebno je da drug Kosta [Nađ] odmah po prijemu ovog naređenja dođe u ovaj štab radi dogovora o projektovanoj akciji. Sa sobom treba da ponese sve podatke kojima raspolaže o neprijateljskoj snazi, rasporedu, naoružanju i namjerama na sektoru [Bosanska] Krupa – [Ličko] Petrovo Selo – Bihać, kao i detaljne skice.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Vrhovni komandant
Tito

*A-VII, Fond NOR, kut. 161-A,
reg. br. 52-5.*

ŠTABU VIII HRVATSKE BRIGADE

27. oktobar 1942, 21 čas.
[Oštrelj]

Operativni štab za Bosansku krajinu izvijestio nas je da se nalazite u selu Gornji Dobretin, gdje svojim dejstvom zadržavate prolazak divizije iz Bihaća za Hrvatsku Kostajnicu. Kako uskoro namjeravamo da izvedemo jednu akciju širih razmjera u kojoj biste i vi učestvovali, to odmah prikupite sve svoje bataljone i na najpodesnijem mjestu predite na desnu obalu rijeke Une i najkraćim pravcem krenite za s[elo] Mali Radić, 12 km jugozapadno od Bosanske Krupe, na drumu Bosanska Krupa – Radić – Grabež – Bihać.²⁰²

Na ovom mjestu, odnosno u rejonu s[elâ] Mali i Veliki Radić rasporedite svoje bataljone na odmor, gdje ćete sačekati naše naređenje za nove akcije.

Po kuririma koji vam budu donijeli ovo naređenje uputite nam izvještaj s podacima kojima raspolazete o neprijatelju, njegovoj jačini, naoružanju, rasporedu i namjerama.²⁰³

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Vrhovni komandant
Tito

GLAVNOM ŠTABU NARODNOOSLOBODILAČKE PARTIZANSKE I DOBROVOLJAČKE VOJSKE ZA HRVATSKU

28. oktobar 1942.
[Bosanski Petrovac]

U vezi s akcijom koju treba da izvrše krajiška brigada sa vašom VIII brigadom, a o kojoj će vam saopštiti usmeno vaš polit[ički] komesar*, potrebno je da učestvuju i dvije vaše brigade i to II lička i IV kordunaška. Zadatak tih brigada biće likvidacija [Ličkog] Petrovog Sela. Prema tome, naređujem da hitno uputite obje vaše brigade u selo Prijeboj, gdje treba da stignu najkasnije 31. oktobra. U Prijeboju će se odmoriti i uveče 1. novembra krenuti u pravcu Ličkog Petrovog Sela. Napad vaših brigada na L[ičko] P[etrovo] Selo mora uslijediti tačno u 9 sati navečer 1. XI, tj. u 21 čas. Raspored vaših grupa za napad izvršite sami na licu mjesta prema vlastitom [nahodanju]. Glavne vaše snage treba da obuhvate L[ičko] P[etrovo] Selo od strane sela Ž[eljave] lijev[im] vašim krilom duž drumu do sela Zaklopača. Poslije likvidacije [Ličkog] Pe[trvog] sela najmanje 2 vaša bataljona treba da čiste sela u pravcu [Zaval]je – Bihać. Jednu vašu brigadu prebacićete na pravac Turska Gata i zatvoriti put od pravca Bihaća prema Vrsti i G[ornjoj] Gati, kao i put Vrkašić – Izačić-brdo. Zadatak ove brigade biće da spriječi bjekstvo neprijateljskih snaga od pravca Bihaća. Ostala 2 bataljona treba da poruše sve mostove na Korani između Ličkog Petrovog Sela i Drežnik-Grada u pravcu Slunja. Desno vaše krilo, koje će čistiti sela Željava – Baljevac, treba da se poveže s krajiškim snagama koje će operisati kod Zavalja, kod zapadnih kuća ovog sela (Vučijaka).

Vaše brigade treba da povedu sa sobom najmanje 2 brdska topa i bacače.

Poslije izvršenja ovih zadataka vaše će brigade dobiti nove zadatke.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant NOP i DVJ
[Tito]

A-VII, Fond NOR, kut. 2-B,
* reg. br. 50/3.

* Odnosi se na dr Vladimira Bakarića, koji je u vezi s pripremama bihaćke operacije bio na konsultovanju u Vrhovnom štabu. – Red.

ŠTABU PRVE PROLETERSKE BRIGADE

Prva proleterska, Treća sandžačka i Treća krajiška brigada obrazuju Prvu udarnu diviziju²⁰⁴, čiji će štab biti Štab Prve prolet[er-ske] brigade. Ova grupa dobila je specijalni zadatak, u duhu kojeg postupiti ovako:

1) Najhitnije likvidirati četnička uporišta na tromedi*, s tim da se sada ne napada lička pruga. Zatim neka se Prva proleterska prebaci u Drvar, gdje mora biti najdalje do zore trećeg novembra. U Drvaru će dobiti konkretan zadatak. Pravce pokreta izabrati.

2) Druga proleterska brigada neka se prebaci na sektor Grahova za operacije i blokadu toga mjesta. Raspored može biti: štab i dva bataljona – Tičevo, dva bataljona sa zamjenikom komandanta: Peći – Resanovci. Ova brigada mora biti na tome sektoru do mraka trećeg novembra. Pravce pokreta izabrati.

3) Deveta lička** neka ostane na sektoru Plavno s tim da djeluje na strmičku komunikaciju i progoni četničke bande. Može djelovati i na ličku prugu. Ta brigada neka se ne udaljuje s toga sektora. S nama treba da stoji u vezi i od nas će dobijati naredjenja. Neka nam redovno podnosi izvještaje o stanju na njenom sektoru. Treba da bude stalno aktivna.

[30. oktobar 1942.]
[Oštrelj]

Komandant
Tito

A-VII, Fond NOR, kut. 2-B,
reg. br. 3/4.

* Misli se na tromedu Like, Bosne i Dalmacije. – Red.

** Odnosi se na 3. ličku (9. hrvatsku) brigadu. – Red.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

U Zagreb su došle 4 divizije – 60 000 njemačke vojske.²⁰⁵ S tom vojskom je takođe došao veliki broj tenkova.

Dvadeset šestog oktobra Pljevski dobrovoljački bataljon razbio je jednu ustašku kolonu u selu Janj blizu Jajca. Ubijeno je i zarobljeno 60 ustaša, zaplijenjeno je 8000 metaka i mnogo drugog materijala.

Prema iskazu jednog odbjeglog četnika iz [Bosanskog] Grahova, usljed dejstva naših baterija i minobacača u varošici Grahovu ubijeno je i ranjeno 1000 neprijateljskih vojnika i oficira.²⁰⁶ Borbe se nastavljaju.

Dvadeset četvrtog septembra IX lička partizanska brigada je u borbi protiv Talijana i četnika kod Gračaca uništila četnički puk Dinarske divizije pod nazivom »Karadorđe«.²⁰⁷ Ubijeni su 180 četnika i cjelokupni štab puka. Zaplijenjena je sva arhiva četnika popa Đujića. Ostali četnici su pušteni kućama – oni koji su bili prisilno mobilisani.

Borbe kod Livna i Vagnja se nastavljaju.

30. oktobar 1942.

Valter

Za direktora:²⁰⁸

Drug Stevo [Ivan Krajačić] je otputovao u Zagreb u vezi sa vašim zahtjevom o organizovanju punktova. On će se vratiti.

30. oktobar 1942.

Valter

[Oštrelj]

ŠTABU PRVE PROLETERSKE BRIGADE

1) Predviđenu akciju na putu [izvršite] snagama koje su se prebacile.²⁰⁹ Pri tome se povežite s II proleterskom i IX ličkom brigadom. Akciju izvršite na odsjeku Knin – Gračac i prugu potpuno uništite. Zatim, neprijatelju postavljati zasjede, ali se ne upuštati u neke velike frontalne borbe.

Po uspješno izvršenoj akciji izvršite raspored koji smo vam naredili 30. t[ekućeg] mj.*

2) Naredili smo Raji [Nedeljkoviću] da sa snagama koje su ostale na ovoj strani preduzme akcije u dolini Strmice.²¹⁰

3) Izvještavati nas o akcijama.

Naređeno telefonom
31. t. mj. u 9 časova.
[Oštrelj]

Komandant
Tito

A-VII, Fond NOR, kut. 3-A,
reg. br. 25/3.

* Vid. str. 157 – Red.

ZAMJENIKU POLITKOMA I PROLET[ERSKE] NOU BRIGADE [MIJALKU TODOROVIĆU]

Proslava 25. godišnjice oktobarske revolucije mora da bude organizovana i održana na cijeloj oslobođenoj teritoriji i u svim vojnim jedinicama. Nijedno selo, nijedna jedinica ne smije ostati bez proslave. Sedmi novembar mora svuda da bude dan mobilizacije – toga dana svaki borac, svaki seljak, svaka žena, svaki omladinac morali bi da učestvuju u proslavi, da se i tako, na primjerima herojstva i udarništva sovjetskih ljudi, uče heroizmu i udarništvu.

Ovogodišnja proslava velike oktobarske revolucije ima istorijski značaj. Ona predstavlja četvrt vijeka socijalizma i istovremeno simbol nade, borbe i pobjede za sve porobljene narode Evrope. Proslavljati 25-godišnjicu oktobarske revolucije znači danas pripremati mase za borbu i pobjedu. Zbog toga proslava mora imati široki masovni karakter.

Program proslave treba uglavnom da se kreće u ovim okvirima:

1. U toku nedjelje prije 7. novembra treba održati dva predavanja (u selu, opštini, gradu ili vojnoj jedinici – najbolje u bataljonu) o oktobarskoj revoluciji. Predavanja treba da budu slijedeća:

- a) istorijat same revolucije,
- b) svjetskoistorijski značaj revolucije.

Osnovna literatura za ova predavanja: *Istorija SKP(b)*, dopunjena za drugo predavanje *Osnovama lenjinizma* od Staljina. U drugom predavanju treba naročito podvući i obraditi značaj oktobarske revolucije za današnju oslobodilačku borbu.

2. Uoči 7. novembra, uveče, paljenje vatre na brdima i visovima, a u gradovima ili većim skupinama sela bakljade. Sve ovo dolazi u obzir samo za one jedinice koje nisu u prvim borbenim linijama prema neprijatelju. Poslije bakljade miting. Na mjestima gdje se miting može održati i po danu, bez opasnosti od avijacije, treba ga održati na sam dan 7. novembra. Pored mitinga brigade treba da održe i smotru, ukoliko to dopuštaju vojne mogućnosti. Mitinzi treba da obuhvate veće vojne jedinice, najbolje cijele brigade ili odrede.

Mitinge treba pripremiti i organizovati, ispisati parole, napraviti transparente, organizovati skupne dolaske na miting itd.

Na mitinzima treba da bude više kraćih govora, koji će poletno i s istinskim patosom da istaknu značaj oktobarske revolucije za

narodnooslobodilačku borbu, ali i značaj socijalističke revolucije za slobodu ruskog naroda, kao i svih porobljenih naroda, a u prvom redu slovenskih naroda, koji danas, izloženi varvarskom napadu fašističkih razbojnika, podnose najveće terete ovoga rata.

3. Sedmog novembra uveče treba održati priredbe gdje god je to moguće. Program tih priredbi mora biti svečan i vezan za oktobarsku revoluciju, izgradnju socijalizma i današnji otačastveni rat. Naravno da se pri tome mora voditi računa i o aktuelnim problemima narodnooslobodilačke borbe, koja može uspješno da se vodi i da pobijedi samo zato jer je velika socijalistička republika stvorila snagu koja se mogla staviti na čelo te borbe.

U prilogu dostavljamo vam uvodni članak druga Tita za »Borbu« i proglas CK KPJ kao osnovni politički materijal.*

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

[Kraj oktobra 1942,
Oštrej]

Tito

A-VII, Fond NOR, kut. 701.
reg. br. 15/4.

* »Borba«, 7. novembar 1942. – Red.

OBAVEŠTENJE VRHOVNOG ŠTABA NOP I DVJ

Pri Vrhovnom štabu osnovan je Privremeni upravni odsek

Ovaj odsek radiće pri Vrhovnom štabu privremeno, do stvaranja Narodnooslobodilačkog odbora Jugoslavije, kada će odsek ući u okvir delatnosti Zemaljskog NO odbora.²¹¹

Privremeni upravni odsek ima zadatak da vodi unutrašnje poslove na oslobođenoj teritoriji. U te poslove spadaju:

1. Organizacija i kontrola pozadinskih vojnih vlasti (komande područja, komande mesta, partizanske straže, seoske straže).

2. Davanje direktiva NO odborima, pomaganje NO odborima da postanu stvarni organi demokratske narodne vlasti i kontrola njihovog rada.

3. Organizacija službe bezbednosti pozadine oslobođenih teritorija.

4. Propaganda u zemlji i inostranstvu.

Za rukovodioca Privremenog upravnog odseka određen je drug čiča *Janko* [Moša Pijade] koji će potpisivati sve naredbe i rešenja odseka.

[Kraj oktobra 1942,
Oštrelj]

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Glavni štab Hrvatske javlja:²¹²

U toku posljednje tri nedjelje samo u tri naše operativne zone udarne brigade i partizanski [odredi] imali su 38 krupnih akcija. Evo samo nekih od njih:

Šestog oktobra tri bataljona IX partizanske brigade zauzela su Brušane i Lički Novi. Ustaše i četnici su pobjegli k Talijanima u Gospić.

Osmog oktobra 600 Talijana, četnika i ustaša izvršili su napad na IX brigadu u Papuču i Kruškovcu. Neprijatelj je bio odbačen s velikim gubicima, ali je broj nepoznat; 7. oktobra jedan bataljon IX brigade razrušio je 2 kilometra željezničke pruge između Metka i Raduča.

Šestog oktobra dva bataljona VIII hrvatske brigade napala su neprijateljski garnizon u Ravnom Rašću – Banija. Poslije žestoke borbe naši su se povukli pod snažnom artiljerijskom vatrom neprijatelja. Gubici neprijatelja su nepoznati. Mi smo imali 4 mrtva i 16 ranjenih.

Osmog oktobra IV partizanska brigada na Kordunu kod sela Voljevine i Vorkapića izvršila je napad na neprijateljsku kolonu. Ubijeno je 25 ustaša, a toliko isto ranjeno. Zaplijenjeni su oružje i druga ratna sprema.

Desetog oktobra jedan mali partizanski odred²¹³ srušio je jedan teretni voz između Tounja i Gornje Dubrave koji je išao prema Ogulinu. Voz je uništen.

Sedamnaestog oktobra vodila se borba kod Perjasice, o kojoj smo već javili.²¹⁴

Sedmog oktobra neprijatelj je ponovo pošao u ofanzivu na II operativnu zonu na oslobođenu teritoriju Žumberka.²¹⁵ Ova ofanziva doživjela je potpuni neuspjeh. Neprijatelj je odbačen i uništene su I, II i III ustaška četa. U ovim borbama poginuo je herojskom smrću komandant II zone drug Franjo Ogulinac Seljo. On je bio u Španiji i na Lenjinskoj školi 1935–1936. godine. To je seljak iz okoline Siska.

Jedanaestog oktobra jedinice IX brigade razrušile su dva i po kilometra željezničke pruge kod Lovinca; 13. oktobra jedinice ove naše brigade razrušili su dva kilometra željezničke pruge Medak – Ri-

bnik; 12. oktobra jedinice iste brigade u borbi s Talijanima ubile su 10 vojnika i isto toliko ranile; 15. oktobra jedna četa te brigade razrušila je most između Gračaca i Gospića. Četrnaestog i petnaestog oktobra tri naše partizanske brigade vodile su borbu kod mjesta Dvor u Baniji. Neprijatelj je imao nekoliko desetina mrtvih i ranjenih, među kojima i jednog oficira. Zaplijenjeni su oružje i drugi ratni materijal²¹⁶

Noću 22. oktobra dvije naše brigade zauzele su grad Glinu,²¹⁷ ali su se morale povući pred neprijateljskim pojačanjima koja su kasnije stigla. Neprijatelj je imao 50 mrtvih i isto toliko ranjenih. Naši gubici: 20 mrtvih i 40 ranjenih. Zaplijenjeno je, između ostalog, i 5 mitraljeza, 35 pušaka itd. Dvadeset trećeg i dvadeset četvrtog oktobra II i IV partizanska brigada izvršile su napad na utvrđeno mjesto Tušilović kod Karlovca. Poslije žestokih borbi mjesto je zauzeto. Zarobljeno je 322 domobrana, 60 pušaka, 40 žandarma i 5 oficira, među kojima i jedan ljekar. Zaplijenjeno je 13 puškomitraljeza, 4 teška mitraljeza, 350 pušaka, 2 topa 75 mm, 30 000 metaka, 70 topovskih granata, jedan bacač sa 40 mina, 20 konja i mnogo drugog materijala. Ubijeno je 110 ustaša, a mnogo je ranjeno. Pojačanje od 700 vojnika koje je poslato iz Karlovca razbijeno je i odbačeno nazad.

Treća operativna zona – Slavonija: 13. septembra partizanske jedinice izvršile su napad na Orahovicu, gdje se nalazi drvena industrija Gutmana. Uništena su sva postrojenja, a zarobljeno je 25 domobrana s oružjem i zaplijenjeno mnogo sanitetskog materijala.

Sesnaestog septembra partizanske jedinice izvršile su napad na Slatinski Drenovac. Poslije borbe zarobljeni su 20 domobrana i 1 oficir, a zaplijenjena velika količina ratnog materijala.

Sedamnaestog septembra partizani su potpuno razrušili rudnik Babička i sva postrojenja, kao i 400 metara željezničke pruge. Zaplijenjeno je mnogo materijala.

Noću 28. septembra jedinice slavonskih, moslavačkih i banijskih partizana izvršile su napad na Grubišno Polje. Poslije petočasovne borbe partizani su zauzeli to mjesto. Zarobljeni su 104 domobrana, 4 oficira, 11 žandarma i 19 ustaša. Ubijeno je 30 žandarma i 120 ustaša. Mi smo izgubili 12 mrtvih i 22 ranjena. Zaplijenjeno je 145 pušaka, 4 puškomitraljeza, 60 000 metaka i mnogo drugog materijala.

Dvadeset devetog septembra jedan partizanski bataljon izvršio je napad na Donji Čaglic. Neprijatelj je uspio da pobjegne. Zaplijenjeni su 22 puške, municija i drugi materijal. Uništena su postrojenja.

Tridesetog septembra jedna partizanska četa napala je Nijemce koji su pokušavali da oprave željezničku prugu Daruvar – Virovitica. Ubijeni su 1 njemački oficir i 2 vojnika.

Prvog oktobra neprijatelj je pokušao da prođe putem Voćin–Kamensko, ali je u borbi izgubio 8 mrtvih.

Četvrtog i petog oktobra noću jedinice slavonskih, banijskih i moslavačkih partizana očistile su najkrvožednija ustaška sela Španovicu i Dragoviće. Poslije 30-časovne borbe ova mjesta su očišćena. Ubijeno je 200 ustaša, a 120 je zarobljeno. Ubijena su 2 ustaška oficira. Zaplijenjeno je 6 puškomitraljeza, više od 100 pušaka i mnogo drugog materijala.

Ukupno za 3 nedjelje u I, II i III zoni: 1555 ubijenih, 350 ranjenih, 1400 zarobljenih. . . *

[Kraj oktobra 1942,
Oštrelj]

*A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
br. 1942/257*

Prevod s ruskog

* Nedostaje završetak telegrama. — *Red.*

NAREDBA VRHOVNOG ŠTABA O FORMIRANJU I PROLETERSKE DIVIZIJE

Po odluci Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije imaju se obrazovati – od postojećih narodnooslobodilačkih partizanskih i udarnih brigada – divizije Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. U vezi s tim

NAREĐUJEM

Da se obrazuje I proleterska udarna divizija Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

U sastav ove divizije ulaze:

- a) I proleterska narodnooslobodilačka udarna brigada,
- b) III proleterska narodnooslobodilačka udarna brigada (sandžačka),
- c) III krajiška narodnooslobodilačka udarna brigada.

Za komandanta I proleterske udarne divizije NOVJ postavlja se dosadašnji komandant I proleterske narodnooslobodilačke udarne brigade drug Koča Popović.

Za političkog komesara I proleterske udarne divizije NOVJ postavlja se dosadašnji politički komesar I proleterske narodnooslobodilačke udarne brigade drug Filip Kljajić.

Popunjavanje štaba I proleterske udarne divizije NOVJ izvršiće se u najkraćem roku po odluci ovog štaba.

Ovo naređenje ima se izvršiti odmah.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

1. novembar 1942.
[Oštrelj]

Komandant NOP i DVJ
Tito

NAREDBA VRHOVNOG ŠTABA O FORMIRANJU II PROLETERSKE DIVIZIJE

Po odluci Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije imaju se obrazovati – iz postojećih narodnooslobodilačkih partizanskih udarnih brigada – divizije Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. U vezi s tim

NAREĐUJEM

da se obrazuje II proleTERSka udarna divizija Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

U sastav ove divizije ulaze:

- a) II proleTERSka narodnooslobodilačka udarna brigada,
- b) IV proleTERSka narodnooslobodilačka udarna brigada (crnogorska),
- c) II dalmatinska narodnooslobodilačka partizanska brigada.

Za komandanta II proleTERSke udarne divizije NOVJ postavlja se dosadašnji komandant IV proleTERSke narodnooslobodilačke udarne brigade drug Peko Dapčević.

Za političkog komesara II proleTERSke udarne divizije NOVJ postavlja se dosadašnji politički komesar IV proleTERSke narodnooslobodilačke udarne brigade drug Mitar Bakić.

Popunjavanje štaba II proleTERSke udarne divizije NOVJ izvršiće se u najkraćem roku po odluci ovoga štaba.

Ovo naređenje ima se izvršiti odmah.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

1. novembar 1942.
[Oštre]]

Komandant NOP i DVJ
Tito

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Dvadeset devetog uveče i 30. oktobra preletjelo je preko naše teritorije u pravcu Zagreb – Bihać – Italija više od stotinu transportnih aviona. Imamo neprovjerene podatke da su avioni nosili njemačku vojsku u Italiju.

1. novembar 1942.
[Oštrelj]

Valter

*A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
br. 1942/261.*

Prevod s ruskog

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Na sektoru Mrkonjić-Grad i na sektoru Knin – Grahovo vode se žestoke borbe s njemačkim, talijanskim, četničkim i ustaškim jedinicama. Drugog novembra iz Grahova je izašlo 50 četnika Draže Mihailovića i predalo se našim jedinicama. Oni pričaju da je za vrijeme dvodnevnog napada naših jedinica na Grahovo poginulo 135 talijanskih vojnika i 160 četnika, a oko 700 ranjeno od naše artiljerijske vatre i bacača. Trideset prvog oktobra jedinice II srpske udarne brigade vršile su napad na Knin. Na liniji Knin – Grahovo – Bender u toku posljednja dva dana ubijeno je oko 100 četnika.

28. oktobra II dalmatinska udarna brigada napala je talijansku kolonu u Prološkoj dragi. Talijani su ostavili 75 mrtvih i ranjenih. Zaplijenjeni su 2 teška mitraljeza, 2 puškomitraljeza, 50 pušaka i 8000 metaka.

Kod Grahova su I i II srpska udarna brigada zaplijenile 4 teška i 5 lakih mitraljeza.

Deveta lička partizanska brigada napala je 28. oktobra Veliku Popinu blizu Knina. Talijani su imali 50 mrtvih i ranjenih. Jedinice II dalmatinske brigade napale su sjeverno od Knina talijansko-četničku kolonu i pri tom je ubijeno i ranjeno 40 vojnika.

2. novembar 1942.
[Oštrelj]

Valter

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Po naređenju Vrhovnog štaba 2. novembra noću počeo je napad naših osam brigada na grad Bihać, koji je snažno utvrđen, i na okolna mjesta. Čitavu noć su trajale žestoke borbe i u sedam sati ujutru 3. novembra zauzeti su sva utvrđenja i grad. Neprijatelj pruža otpor još jedino u jednoj kasarni i u nekoliko kuća. Naši topovi tuku kasarnu i posljednja utvrđenja s razdaljine od nekoliko stotina koraka. Zaplijenjena je ogromna količina ratnog materijala, koji se sada prebrojava. Grad ima 12 000 stanovnika, a branilo ga je 4500 ustaša i domobrana.

U borbi na Perjasici, 17. oktobra, borci II hrvatske partizanske brigade napali su talijansku tenkovsku kolonu. Nikša Bjelobaba i Bude Karan skočili su na tenk, ali su obojica bili ubijeni. Tada je skočilo na tenk osam partizana: Dane Tišma, Miloš Mrđa, Jandre Ajduković, Ića Đukić, Mile Opačić, Dušan Đukić, Pero Mrđa i partizanka Saja Šašić. Oni su skinuli gusjenicu, zarobili tenk i tenkistu. Partizani su se probili do samog talijanskog štaba, gdje se nalazio komandant divizije »Eugenio di Savoia« general Maca.²¹⁸ General je bio teško ranjen, ali je pobjegao. Zarobljen je cio štab konjičkog puka »Alessandria«, i zaplijenjeni arhiva, planovi i dvije zastave. U toj borbi potpuno je uništen konjički puk.

3. novembra 1942.
[Oštrelj]

Valter

NAREDBA
VRHOVNOG ŠTABA NARODNOOSLOBODILAČKE
PARTIZANSKE I DOBROVOLJAČKE VOJSKE
JUGOSLAVIJE

Narodnooslobodilačka partizanska borba u našoj zemlji uzima sve širi zamah. U toj borbi učestvuju velike narodne mase, koje svakim danom rastu. S porastom Narodnooslobodilačke vojske proširuju se i njeni zadaci, čije rješenje zahtijeva sposobne komandante, koji budno prate iskustvo naše borbe i produbljuju svoje vojno znanje, usavršavajući se u toku ove velike borbe za konačno protjerivanje okupatora iz naše zemlje i uništenje domaćih izdajnika. Radi usavršavanja komandnog kadra u vojno-teoretskim znanjima

NAREĐUJEM

da se obrazuje *Vojna škola Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije*²¹⁹ pod neposrednom upravom Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije.

Cilj je ove škole: obuka u usavršavanju komandnog kadra Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, izučavanje i primjena iskustva narodnooslobodilačke borbe i sprovođenje jedinstvene doktrine u našoj vojsci.

Škola ima sljedeće kurseve:

Viši kurs za spremanje komandanata bataljona i brigada,

Niži kurs za spremanje vodnika i komandira četa, i

Praktične omladinske vojne tečajeve, s tim da se ovi postavljaju na mjestima najpodesnijim za praktično izvođenje obuke. Omladinski tečajevi Glavnog štaba Hrvatske i Operativnog štaba za Bosansku krajinu potčinjeni su ovoj školi.

Mjesto i vrijeme trajanja kurseva u školama određivaće Vrhovni štab na predlog komandanta škole.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

[4. novembar 1942.]
[Oštrelj]

Vrhovni komandant
Tito

NAREDBA VRHOVNOG ŠTABA NARODNOOSLOBODILAČKE PARTIZANSKE I DOBROVOLJAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE

S obzirom na veliki porast naše vojske i njene formacije u-veće jedinice – brigade i divizije, obrazuje se pri Vrhovnom štabu *Viši kurs* za spremu komandanata bataljona, brigada i divizija. Mjesto kursa određivaće se prema potrebi. Nastavnici će se takođe određivati prema potrebi od strane ovoga štaba.

Predavanja na kursu vršiće se po sljedećem programu:

Taktika: osnovna znanja iz svih taktičkih radnji i službi u okviru pješadijskog bataljona, puka, brigada. (Glavne crte o rodovima vojske i specijalnim borbenim sredstvima. O komandovanju, naređenjima, izvještajima, prepisci i vezi. Kretanje, stanovanje, izviđanje, obavješćavanje i obezbjeđenje. O borbi: napad, odbrana, gonjenje, odstupanje. Noćne borbe. Borbe u planini. Borbe oko tjesnaca. Borbe oko šuma. Borbe oko rijeka. Pojam o brzim jedinicama. Snabdijevanje municijom i ostalim potrebama. Osnovi iz sanitetske službe. Partizanski način ratovanja, promjene i novine u ovom ratovanju s obzirom na porast partizanske vojske; neprijateljske borbene formacije i njihovi borbeni postupci u borbi s partizanima. Literatura: Opšta ratna služba, Pješadijska egzercirna pravila.)

Rješavanje taktičkih zadataka: na karti i terenu, u okviru bataljona, puka, brigade i divizije, naročito primijenjenih na partizansku formaciju i partizanski način ratovanja. (Marševanje, stanovanje, predstraže, borbe prethodnice, borbe pobočnice, podilaženje, napad, susretne borbe, odbrana, gonjenje, borbe zaštitnica, prekid borbe i izvlačenje. Literatura: Taktika pješadijskog bataljona.)

Čitanje karata: praćeno praktičnim radom na terenu, s tim da se izradi nekoliko skica i krokija. (Čitanje karata i planova od Josifa Đorđevića – literatura.)

Taktička upotreba pješadijskog naoružanja: s osnovnim znanjima iz nastave gađanja dotičnih oruđa. (Literatura: odgovarajuća pravila bivše jugoslovenske vojske i Pješadijska egzercirna pravila.)

Osnovna znanja iz fortifikacije: s praktičnom primjenom njenih objekata na terenu. Ovim obuhvatiti i uput za rušenje i zaprečavanje komunikacija. (Literatura: pravila i stručne knjige bivše jugoslovenske vojske.)

Služba veze: i njena praktična primjena u našim jedinicama (borbena signalizacija, telefonija i radio-telegrafija – osnovna znanja o upotrebi).

Napomena:

Nastavnici će podesiti program predavanja tako da se cio materijal pređe za 21 dan.

Pri polasku slušaoci treba da odnesu što više stručnih knjiga i sekcija, kao i materijal za pribjeleške predavanja.

Stečena znanja slušaoci treba da prenesu na trupu.

Ocjena o uspjehu služiće kao mjerilo pri određivanju vojnog položaja dotičnog slušaoca. Operativni odsjek Vrhovnog štaba vodiće evidencije o završenim slušaocima.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

[4. novembar 1942.]
[Oštrej]

Vrhovni komandant
Tito

*A-VII, Fond NOR, kut. 4,
reg. br. 28/3.*

NAREDBA
VRHOVNOG ŠTABA NARODNOOSLOBODILAČKE
PARTIZANSKE I DOBROVOLJAČKE VOJSKE
JUGOSLAVIJE

4. novembar 1942.
[Oštrelj]

Za komandanta Vojne škole Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije postavlja se drug Savo Orović.

Drug Orović odmah će poći na novoodređenu dužnost i ustrojiti Vojnu školu po izdatim statutima*. Vrhovnom štabu podnijeti konkretne prijedloge i izvještaje za rad u školi. Drug Orović će regulisati rad u školi, sastaviti raspored rada i sve što je u vezi s ovim.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Vrhovni komandant
Tito

*A-VII, Fond NOR, kut. 123,
reg. br. 6/2.*

* Vid. str. 171 – *Red.*

ŠTABU I PROLETERSKE [BRIGADE]

4. novembar [19]42.
[Oštrelj]

U vezi naređenja Vrhovnog štaba o osnivanju Višeg kursa za komandante bataljona i brigada postupiti ovako:

1) Na ovaj će kurs poslati: I i II proleTERSka, III sandžačka i IV crnogorska po dva kandidata, V crnogorska i X hercegovačka po jednog kandidata. Glavni hrvatski štab i Operativni štab za Bosansku krajinu po pet kandidata. Dalmatinska operat[ivna] zona tri kandidata.

Na kurs poslati kandidate koji imaju sve uslove da se razviju za komandante bataljona i brigada. Na kurs se mogu uputiti i kandidati koji se sada nalaze na tim položajima kao komandanti ili zamjenici komandanata.

2) Kurs će otpočeti 15. novembra u Donjem Lapcu.²²⁰ Do tog vremena svi kandidati moraju prispjeti s upućenim objavama. Pored toga, komande će zasebnim povjerljivim aktom uputiti karakteristiku svakog kandidata, naznačujući za koji položaj ima uslove da se kandidat razvije.

Smještaj slušalaca, radno vrijeme i raspored rada regulisaće komandant škole tako da se predviđeni program pređe blagovremeno.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Tito

DNEVNA ZAPOVIJEST ZA 7. NOVEMBAR POVODOM 25-GODIŠNJICE OKTOBARSKE SOCIJALISTIČKE REVOLUCIJE²²¹

Borci, komandiri, komandanti i politički komesari Narodnooslobodilačke partije i dobrovoljačke vojske Jugoslavije!

Pozdravljam vas povodom 25-godišnjice velike oktobarske socijalističke revolucije, koju slave narodi našeg velikog saveznika – Sovjetskog Saveza! Za 25 godina narodi Sovjetskog Saveza stvorili su od zaostale i razorene zemlje najkulturniju, tehnički najrazvijeniju, najsrećniju zemlju, gdje nije bilo nacionalnog ugnjetavanja i kapitalističkog izrabljivanja radnog naroda. Te tekovine, koje je dala velika oktobarska socijalistička revolucija narodima Sovjetskog Saveza došle su u opasnost usljed podlog napada njemačkih fašističkih hordi i ostalih evropskih osvajačkih bandi na SSSR. Kao granitna stijena stao je čitav sovjetski narod u odbranu svojih tekovina, u zaštitu svoje velike socijalističke domovine. Narodi Sovjetskog Saveza i njihova herojska Crvena armija prolijevaju svoju krv i za spas i oslobođenje svih naroda u Evropi, podjarmljenih od hitlerovskih osvajačkih bandi.

Borci, komandiri, komandanti i politički komesari!

Zajedno sa sovjetskim narodom, s našom herojskom saveznicom Crvenom armijom i partizanima Sovjetskog Saveza, mi se već 17 mjeseci borimo protiv fašističkih okupatora i njihovih slugu — domaćih izdajnika. To je naš dug pred našim narodima, to je naš dug pred bratskim Sovjetskim Savezom, koji nosi gotovo svu težinu ovog krvavog rata za spas čovječanstva od fašističkih osvajača.

U teskoj nejednakoj borbi vi ste pokazali veliku odvažnost, upornost i samoodricanje. Svojom krvlju, krvlju najboljih sinova i kćeri naroda Jugoslavije, vi perete ljagu kojom su izdajnici Pavelić, Nedić, Draža Mihailović i drugi okaljali slavne tradicije naših naroda. Slavno ime jugoslovenskih partizana proćulo se po čitavom svijetu. Mi se ponosimo [time] što se u ovim strašnim danima borimo zajedno s Crvenom armijom. Mi se ponosimo time što i mi pridonosimo svoje žrtve za opću stvar naprednog čovječanstva u borbi protiv fašističkog mraka. Mi se ponosimo [time] što nas neprijatelj nije mogao slomiti, uništiti u ovoj teškoj i nejednakoj borbi. Naprotiv, mi njemu

nanosimo sve silnije udarce! Mi se ponosimo [time] što narodi Sovjetskog Saveza, Crvena armija, sovjetski partizani, znaju i visoko cijene našu tešku borbu.

Drugovi! Borci, komandiri, komandanti i politički komesari!

Povodom 25-godišnjice velike oktobarske socijalističke revolucije čitav sovjetski narod i herojska Crvena armija čine natčovječan-ske napore da bi pripremili uništenje fašističkih osvajača. To je i naš dug. Još silnije uništavajmo okupatore, ustaše i četnike! Još silnije uništavajte željeznice, tvornice, rudnike, mostove i živu silu neprijatelja. Vi ste sada postali, iz malenih partizanskih odreda, prava narodna vojska. Naši odredi, bataljoni, brigade i divizije sada su naoružani gotovo svim vrstama oružja osim aviona. Sve ste to vi ote-li lijući svoju krv. Ali još hiljade i hiljade novih rodoljuba čeka na oružje da bi stali u naše redove. Oružja i municije ima u neprijatelja. Uzmite ga i dajte novim borcima za slobodu naroda.

Povodom 25-godišnjice velike oktobarske socijalističke revolucije mi se zavjetujemo da ćemo se boriti do posljednje kapi svoje krvi, da nećemo pustiti oružje iz naših ruku dok i posljednji okupator ne ostavi našu divnu zemlju, dok ne uništimo sve izdajnike i neprijatelje naroda.

Da živi 25-godišnjica velike oktobarske socijalističke revolucije!

Da živi Sovjetski Savez!

Da živi drug Staljin, veliki organizator borbe i pobjede nad fašističkim osvajačima!

Da živi herojska Crvena armija!

Da živi Narodnooslobodilačka partizanska i dobrovoljačka vojska Jugoslavije!

[4. novembar 1942,
Oštrelj]

Komandant
Tito

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Borcima, komandirima i političkim komesarima Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije.

Na dan 25. godišnjice velike oktobarske socijalističke revolucije koju praznuju narodi našeg velikog saveznika Sovjetskog Saveza, šaljem im naš bratski, plameni borbeni pozdrav.

Za 25 godina narodi Sovjetskog Saveza stvorili su od zaostale i razrušene zemlje najkulturniju, tehnički razvijenu i srećnu zemlju, u kojoj nema nacionalnog ugnjetavanja i kapitalističke eksploatacije radnog naroda. Ova dostignuća koja je narodima Sovjetskog Saveza dala velika oktobarska socijalistička revolucija došla su u opasnost uslijed podlog napada njemačkih fašističkih osvajača i ostalih evropskih pljačkaških hordi. Čitav sovjetski narod je kao granitna stijena ustao u odbranu svojih tekovina, u odbranu svoje velike socijalističke otadžbine. Ali narodi Sovjetskog Saveza i njihova herojska Crvena armija liju svoju krv i radi spasenja i oslobođenja svih naroda Evrope, koje ugnjetavaju hitlerovske fašističke horde.

Borci, komandiri i politički komesari!

Zajedno sa sovjetskim narodima, zajedno s našom herojskom saveznicom Crvenom armijom i partizanima Sovjetskog Saveza mi se već 17 mjeseci borimo protiv fašističkih okupatora i njihovih slugu. To je naš dug pred našim narodima, to je naš dug pred našim velikim saveznikom Sovjetskim Savezom, koji nosi na svojim plećima skoro svu težinu ovog krvavog rata za spas čovječanstva od fašističkih osvajača.

U ovoj nejednakoj borbi vi ste pokazali čudesa herojstva, upornosti i samoodricanja. Svojom krvlju, krvlju najboljih sinova naroda Jugoslavije vi uklanjate blato kojim su zamrljali slavne tradicije naših naroda izdajnici Pavelić, Nedić, Mihailović i drugi. Slavno ime jugoslovenskih partizana proćulo se u čitavom svijetu. Mi se ponosimo [time] što se borimo u ove strašne dane zajedno sa Crvenom armijom. Mi se ponosimo time što dajemo žrtve za opštu stvar naprednog čovječanstva u borbi protiv fašističkog mračnjaštva. Mi se ponosimo time što nas nije mogao ni da slomi ni da uništi

strašni i silni neprijatelj, već, naprotiv, mi mu nanosimo sve teže udarce. Ponosimo se time što narodi Sovjetskog Saveza, Crvena armija i sovjetski partizani znaju i visoko cijene našu tešku i nejednaku borbu.

Drugovi borci, komandiri i politički komesari partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije!

Na dan 25. godišnjice velike socijalističke revolucije cio sovjetski narod i herojska Crvena armija ulažu natčovječanske napore za pripremu uništenja fašističkih osvajača. To je i naš dug. Još jače tucite okupatore, ustaše i četnike. Još više uništavajte željezničke pruge, fabrike, rudnike, mostove i živu silu neprijatelja. Vi ste sada od malih partizanskih odreda prava narodna vojska. Naši odredi, bataljoni, brigade i divizije sada su već naoružani svim rodovima oružja osim aviona. Sve ste vi to svojom krvlju izvojevali u borbi. Ali još hiljade i hiljade novih rodoljuba očekuju . . .*

Da žive sovjetski partizani!

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Vrhovni komandant
Narodnooslobodilačke partizanske i
dobrovoljačke vojske Jugoslavije
Tito

Molimo da se ovo pročita preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« 7. novembra.

Može se ispraviti ako je potrebno.

4. novembar 1942.
[Oštrelj]

Valter

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
br. 1942/264.

Prevod s ruskog

* Nedostaje jedna stranica rukopisa. – Red.

ŠTABU II PROLETERSKE DIVIZIJE

5. novembar 1942,

12 časova.

[Oštrelj]

I. Direktiva za rad vaše divizije je sljedeća:

a) Blokada Grahova i priprema za zauzimanje ovoga mjesta pošto se dobije municija za teška oruđa. Ispitajte uslove za prethodnu likvidaciju neprijateljskih uporišta na Jelinom Polju i Cigelju. U cilju uspješnije blokade Grahova, do podne 6. t[ekućeg] mj. uputićemo jednu haubicu s 30 granata da s prostora s[ela] Maleševci povremeno djeluje i uznemirava neprijatelja u Grahovu. Obezbijedite rad ove haubice.

b) Dejstvo na komunikaciju Bosansko Grahovo – Knin. Napominjemo da je najzgodnije mjesto na prostoru Bolandže, sjeverno od s[ela] Golubić. S[elo] Strmica je glavno okupatorsko uporište kod četnika. Ovo selo će potpuno popaliti; a svu imovinu konfiskovati. Na tome odsjeku teren je vrlo težak, pa treba brižljivo sastavljati plan i dobro smisliti akcije. Za akcije na strmičku komunikaciju uporište za vaše trupe moglo bi biti oko Suhog polja, gdje ima koliba za smještaj trupa.

Oko Grahova i Strmice naše trupe izvodile su operacije i neprijatelju nanijele velike gubitke. Četničke bande jako su demoralisane. Pojedinci se javljaju našim jedinicama. Vaš jači pritisak još više će demoralisati te bande i okupatora.

U Grahovu ima oko 1000 Talijana s oko 200 četnika. Grahovo je utvrđeno i može pasti – potpunim presijecanjem komunikacije od Knina kao i jakim dejstvom teških oruđa.

U Strmici nalazi se do 200 Talijana i četnički štab divizije s oko 100 bandita. Talijansko uporište može pasti lako i s malim brojem teških oruđa.

Iz Strmice neprijatelj reagira ka Grahovu pravcem Radoš – Jelino polje – Grahovo, ali ovo kada ne radi komunikacija preko Derala.

U slučaju potpunog presijecanja komunikacija Knin – Strmica – Grahovo vjerovatno je da bi neprijatelj morao intervenisati pravcem Knin – Suho polje – Risovac – Grahovo.

Zaključak: Uspješna blokada Grahova postiže se najbolje uspješnim akcijama na strmičkoj komunikaciji, gdje se mogu postići dobri rezultati.

c) Dejstvo na komunikacijama i odsjeku Knin – Vrlika – Sinj – Drniš ugrožavajući komunikaciju Prolog – Obrovac – Sinj. Snažnom i brzom akcijom na ovom odsjeku najbolje biste ugrozili neprijatelja, došli do plijena i pomrsili sve eventualne neprijateljske ofanzivne pokušaje ka Grahovu. Time biste najbolje olakšali rad blokadnih trupa oko Grahova. Napad i zauzeće pojedinih neprijateljskih garnizona zavisi od vaše ocjene. Vrijeme trajanja ove akcije zavisi od raznih okolnosti. Treba se zadržati toliko koliko bude potrebno.

d) Da li ćete uputiti neki manji djelić zapadno od Krke – vi ocijenite sami.

e) Zaštita livanjskog pravca. Napominjemo da na tome pravcu ne treba ostavljati neke naročite dijelove. Možete se ograničiti na lakopokretne izviđačke snage.

II. Za izvršenje dobijenih zadataka raspoložete vašom divizijom (II proleterska, IV crnogorska, II dalmatinska) i IX ličkom brigadom, čiji se štab nalazi u s[elu] Resanovcima, a njene snage na sektoru s[ela] Peći – Resanovci – Maleševci. Druga proleterska nalazi se na odsjeku: s[elo] Maleševci – Tičevo – Peulje. Druga dalmatinska prikupljena je u sjeverozapadnom dijelu Livanjskog polja. Raspored IV brigade vama je poznat.

Raspored snaga za izvršenje dodijeljenih zadataka vi izvršite. Mi predlažemo: IX [hrvatska]–lička i II proleterska za blokadu Grahova i dejstvo na strmičku komunikaciju. Ostale dvije brigade za dejstvo k Drnišu i dolini Cetine. S obzirom na stanje snaga, vi možete kombinirati pojedine bataljone za akcije.

Mjesto štaba vaše divizije vi podesite, ali tako da možete imati pregled događaja na cijelom sektoru, kao i brzu vezu sa svima jedinicama (Peulje, Tičevo ili negdje na Dinari – Uništa). Jedinicama trebate dati detaljne direktive kako da postupe u izvjesnim slučajevima.

U slučaju da neprijatelj pokuša s kakvom ofanzivom ka Grahovu ili iz Grahova, onda ona vaša grupa koja je upućena k Drnišu i Sinju obavezno mora udariti neprijatelja u leđa i tako ga pratiti.

S nama organizovati takvu vezu da svakoga dana do 24 časa moramo imati izvještaj od vas, bez obzira na vaše akcije. U Resanovcima se nalazi naša krajnja telefonska stanica. Vi morate i preko Tičeva organizovati relejnu vezu.

III. Četvrta operativna zona delegiraće u vaš štab dva odgovorna lica koja će za sve vrijeme ostati u vašem štabu. Ta lica moraju dobro poznavati prilike na grahovskom sektoru i u sjevernoj Dalmaciji. Najbolje je da drug Milić [Maks Baće] bude jedno od ta dva lica. Pored toga, vi morate stalno održavati vezu s IV operativnom zonom, koja je dužna da vam pruža izvjesne sugestije i sve podatke svojih obavještajnih organa o stanju neprijatelja i njegovim namjerama. Ovu vezu unaprijed utvrdite.

IV. U pogledu III dalmatinskog odreda odnosno III dalmatinske brigade, IV operativna zona i vi postupićete ovako:

a) Od naoružanog ljudstva formirati jedan samostalni jači bataljon (250–300 boraca), koga priključiti bilo II proleterskoj bilo IV crnogorskoj. Naše je mišljenje da bi bolje bilo da se pridruži II proleterskoj. Ovaj bataljon treba po svaku cijenu vojnički uzdići. Njemu ne smijete davati odbrambene zadatke, nego lakše — pokretne. Starješinski kadar, odabran, morate vi postaviti od vašeg ljudstva. I to riješite u zajednici s IV operativnom zonom.

b) Ljudstvo ovoga odreda koje je nenaoružano ravnomerno podelite na Drugu proletersku i IV crnogorsku brigadu i rasporedite ga po bataljonima ovih brigada.²²²

c) Nešto nenaoružanog ljudstva iz IV operativne zone uputite u sastav II sandžačke brigade koja se nalazi po selima sjeverno od Mliništa.

V. Ishrana na terenu od četničko-ustaških bandita. Ako ovo ne bi moglo podmiriti sve vaše potrebe, onda je organizujte iz Drvara.

VI. Skrećemo vam pažnju da jedinice koje upućujete preko Dinare u Dalmaciju moraju biti vrlo pokretne, s lakim automatskim oruđima, bacačima, a bez komore i teških oruđa. Te će jedinice imati pokrete preko teškog terena i neprijateljske teritorije, pa bi komora umanjila njihovu borbenu sposobnost i brzinu.

VII. Najzad, u duhu ove direktive ostavljamo vam punu inicijativu u radu. Prema procjeni na terenu vi možete preduzeti neke jače akcije i pokrete koji bi vam donijeli vojničke uspjehe.

Nastojte da kod našeg stanovništva ostavite dobar utisak, primjeran red i disciplinu. U svoje brigade primajte ljudstvo koje vam se javlja.

Ustaško-četničke bande nemilosrdno istrebljivati.

VIII. Prihvatna bolnica—Drvar. U Tičevu možete formirati jednu prihvatnu ambulantu. Na toj prostoriji i nešto dublje mogu ostati vaše komore.

IX. Za svoje brigade snabdjeti se kartama iz IV operativne zone.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Vrhovni komandant
Tito

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Glavni štab NOV i PO za Srbiju izvještava:

Na teritoriji Srbije sada djeluje [devet] partizanskih odreda i to: Prvi šumadijski odred »Milan Blagojević«,³⁰⁴ Požarevački p[artizanski] odred »Veljko Dugošević«,³⁰⁵ Rasinsko-kruševački p[artizanski] odred,³⁰⁶ Vranjski p[artizanski] odred »Sima Pogačarević«,³⁰⁷ Kukavički p[artizanski] odred »Kosta Stamenković«,³⁰⁸ Jablaničko-pasjački p[artizanski] odred »Stanimir Veljković«,³⁰⁹ Jastrebački p[artizanski] odred,³¹⁰ Babički p[artizanski] odred³¹¹ i Suvoborski p[artizanski] odred.³¹²

Šumadijski partizanski odred imao je od 22. avgusta do 23. oktobra 1942. god. 22 akcije protiv okupatora i četnika Nedića i Draže Mihailovića. U tim borbama ubijeno je mnogo Nijemaca, Bugara i četnika i zaplijenjeno mnogo trofeja. U avgustu Nijemci su protiv ovog odreda uputili kaznenu ekspediciju od 5000 Nijemaca, četnika i Bugara, ali nisu uspjeli da unište ovaj odred.

Navodimo samo neke akcije [ovog odreda]: 18. septembra na liniji Lajkovac – Milanovac, kod Krive Reke razrušio željezničku prugu i uništio stanicu; 19. septembra uništene željezničke stanice u Umčarima i Maloj Ivanči; uništena dva okna u Misači i jedan u Rudovcima, koje iskorišćavaju Nijemci. Zaplijenjeno je 150 pušaka, mnogo metaka i drugog ratnog materijala, nekoliko kamiona itd.

Požarevački partizanski odred djeluje pod veoma teškim uslovima, ali s uspjehom sprječava neprijatelja i četnike da pljačkaju narod. Naročito česte borbe vodio je ovaj odred protiv četnika Draže Mihailovića na čelu sa zloglasnim vojvodom Kalabićem [Milanom]. U ovim borbama istakao se partizan Dragoš,³¹³ invalid bez noge. On je poginuo herojskom smrću u borbi protiv Mihailovićevih četnika. Kad mu je nestalo municije sam se ubio da ne bi pao u ruke kvrožednih četnika. Narod ga smatra svojim herojem i stvara legende o njemu.

Ovaj odred neprekidno ruši željezničku prugu Požarevac – Aleksandrovac, Požarevac – Žabari i Velika [Plana] – Žabari. Uništeno je tri kamiona na putu Požarevac – Kučevo; razoružava žandarmeriju i Mihailovićeve seoske straže itd.

Rasinski partizanski odred izdržao je u 1942. god. nekoliko kaznenih ekspedicija. U avgustu, za vrijeme neprijateljske ofanzive,³¹⁴ probio se u neprijateljsku pozadinu i uništavao manje

neprijateljske jedinice, palio opštinske arhive, sprječavao neprijatelja da seljacima oduzima žito itd. Jedan odred Mihailovićevih četnika na čelu s majorom Keserovićem napao je na Kruševačko-rasinski partizanski odred, ali su četnici bili razbijeni. U posljednjim akcijama partizani su zaplijenili 100 pušaka, 1 puškomitraljez, 100 000 metaka, uništili rudarska okna u selu Gora na Dedinskoj stanici, više puta razrušili željezničku prugu Kruševac – Stalać i uništili arhivu u 27 opština. Vranjski partizanski odred uglavnom je vodio borbe s bugarskim okupatorima. U posljednje vrijeme vodio je žestoke borbe i bilo je na objema stranama mnogo mrtvih i ranjenih. Neprijatelj nije uspio da uništi ovaj odred.

Kukavički partizanski odred djeluje u okolini Leskovca. On uglavnom razoružava Mihailovićeve četnike i sprječava okupatora da pljačka narod.

Jablaničko-pasjački partizanski odred uglavnom vodi borbu protiv Mihailovićevih četnika. Razoružao je četničkog vođu [Radovana] Radovića iz Magaša i Dragog Dola. Zaplijenjeno je 50 pušaka, 2 puškomitraljeza i mnogo drugog materijala. Okupatori su uputili nekoliko kaznenih ekspedicija, ali uz pomoć naroda partizani su se održali.

Jastrebački partizanski odred uspio da se održi i pored svih nastojanja okupatora da ga uništi. On sprječava pljačkanje naroda od strane okupatora i njegovih slugu.

Babički odred vrši mnogobrojne manje akcije i diverzije i sprječava oduzimanje žita od seljaka.

Suvoborski odred čisti teritoriju od četnika i špijuna, sprječava oduzimanje žita i stoke od seljaka. Kod sela Rajkovići razbio je odred Ljotićevaca, pri čemu su ubijeni 10 fašista i komandant; zaplijenjeni su puške, mitraljez, municija i drugi materijal.

Sve su to rezultati borbe u toku 5 nedjelja. Odredi sada brzo rastu.

14. januar 1943.
[Ostrožac]

Valter

ŠTABU I [PROLETERSKE UDARNE] DIVIZIJE

Pero [Četković]³¹⁵ javlja da on ne može prije 17. o[vog] m[jeseca] napasti Žepče zbog teškoća puta.

Neprijateljska ofanziva nije započela i vjerovatno neće tako skoro početi, kako nam javljaju iz Zagreba.³¹⁶

14. januar 1943.
[Ostrožac]

*A-VII, Fond NOR, kut. 14-A,
reg. br. 8 – 15.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Smatramo da je korisno Šubašićevo istupanje s proglasom seljacima,³¹⁷ jer je Maček pristalica politike jugoslovenske vlade u Londonu, politike »čekati i ne ustajati«. Mi otvoreno raskrinkavamo Mačeka i ostale vođe Seljačke stranke. Sada se vrši diferencijacija u toj stranci i neki istaknuti funkcioneri već su prišli nama.

U posljednje vrijeme na našu stranu prelaze mnogi domobranski oficiri i vojnici.

Ono što je saopštila londonska radio-stanica na srpskom jeziku – da je tobože jedan puk domobrana otišao u planine i sad želi da se stavi pod Mihailovićevo komandu obična je laž. Domobrani i većina Hrvata boje se povratka jugoslovenske vlade i vide spas samo u partizanima.

15. januar 1943.
[Ostrožac]

Valter

*A – CKSKJ, Fond CKKPJ – KI,
reg. br. 1943/14.*

Prevod s ruskog

POKRAJINSKOM KOMITETU KPJ ZA SRBIJU

Dragi drugovi,

Primili smo partijske i vojne izvještaje i ostale partijske dokumente zaključno s novembrom.³¹⁸ Izvještaj iz Srbije, Makedonije, Vojvodine, Kosova i Metohije, kao i dokumenti bratske bugarske Partije, odlično su nam poslužili za upotpunjavanje naših dosadašnjih veoma oskudnih obavještenja o političkom stanju u navedenim pokrajinama. Ali da bismo naša obavještenja još više upotpunili, neophodno je da nam ubuduće, redovno i što češće, šaljete detaljnije podatke o organizacionom stanju naših partijskih organizacija. Na osnovu tavih izvještaja bićemo još više u mogućnosti da vam pružimo još veću političku pomoć. Naša udaljenost od vas nije i ne smije biti zapreka za održavanje redovnih veza. Sa svoje strane sve smo učinili u cilju učvršćivanja tih veza. Postojeće mogućnosti treba iskoristiti za razmjenu što više partijskog i drugog materijala. Mi ćemo vam slati ovim putem ne samo pisma nego, obavezno, bar po jedan primjerak od svih naših izdanja.

Između ostalih partijskih materijala, poslali smo vam 8. o.m. i »Proleter« br. 16. Po važnosti članaka i problema koji se postavljaju pred Partiju na ovoj etapi borbe, ovaj broj je od ogromnog značaja. U njemu je iznesena linija CK i data kritika rada, nedostataka i slabosti partijskih organizacija, kako ranije tako i u posljednje vrijeme. Stoga je potrebno da sav materijal koji vam šaljemo, a u prvom redu »Proleter«, temeljno proradite u svim našim partijskim organizacijama i prema njemu izvršite eventualne ispravke u liniji vašeg rada i načinu postavljanja pojedinih pitanja. Pri tome vam skrećemo pažnju naročito na članak *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji u svjetlosti narodnooslobodilačke borbe*.* Ako niste u mogućnosti štampati cio »Proleter« za vaše potrebe i za potrebe vaših susjeda, onda vam preporučujemo da štampate pojedine važnije članke u pojedinim brošurama. Ovo učinite samo u slučaju da baš ne možete štampati cio »Proleter«.

U ovom pismu dodirnućemo samo neka pitanja iz vaših posljednjih pisama.

* Vid. str. 95. – Red.

1. Iz vaših izvještaja vidi se velika aktivnost četnika i pristalica izbjegličke londonske vlade. Ali, budući da se ta njihova aktivnost ne ispoljava u borbi protiv okupatora, već naprotiv, preko službe okupatoru, u učvršćivanju svojih pozicija, vama se pruža odlična mogućnost za raskrinkavanje njihove izdajničke politike. Političku borbu protiv četnika, protiv Draže Mihailovića i protiv izbjegličke izdajničke vlade u Londonu potrebno je povesti još šire i snažnije. Prema svim agentima okupatora – četničkim bandama, raznim vojvodama,³¹⁹ oficirima i nedićevsko-ljotićevskim plaćenicima treba postupiti isto onako kao i prema okupatoru. Na tome pitanju može se, naročito danas, povesti uspješna kampanja u narodu i ostvariti jedinstvo svih rodoljubivih snaga u stvarnoj i nepoštednoj borbi protiv okupatora i svih njihovih slugu. Nezadovoljstvo srpskih masa, opljačkanih od okupatora, izglednijih i izloženih strahovitom teroru i progonima, ide nam naruku.

Držanje dragoljubovaca* ne treba da vas zbunjuje. Kao i svi građanski političari, i oni su neodlučni, kolebljivi i skloni demoralizaciji u teškim situacijama. Ali to se ne bi moglo reći za sve pristalice vodstva, za ljude iz naroda. Držanje u borbi i junačka smrt Dragoljubovog pristalice seljaka Radoja Krstića treba da nas još više podstakne na učvršćivanju jedinstva odozdo.

Dizanje nekih mostova u vazduh od strane dražinovaca** majora Keserovića jeste najobičniji manevar i jeftino reklamstvo. U stvari sve je to sračunato na blagonaklonost njemačkih okupatora prema njemu, koji tu postoji samo zbog partizana i njihove stvarne borbe protiv okupatora. Pooštreni kurs Nijemaca protiv izvjesnih četničkih dijelova treba posmatrati na liniji međusobne konkurencije raznih četničkih grupa, s jedne strane, i Nedića i Ljotića, s druge strane. Prema obavještenjima kojima mi raspolažemo, Nijemci svuda nastoje aktivizirati četnike u borbi protiv nas. Stoga je nužno i putem naše propagande i s oružjem u ruci nemilosrdno razbijati četničke bande i osujetiti svaki pokušaj uspostavljanja njihove civilne vlasti.

2. Jedan od najvažnijih zadataka koji stoji danas pred našim organizacijama u Srbiji jeste učvršćenje naše Partije, budno čuvanje njenih redova od svih pokušaja provokatora i tuđih elemenata da je iznutra razbiju, zatim popularizacija i dosljedno sprovođenje naše pravilne političke linije. Prva i glavna briga PK treba da bude jačanje već postojećih, obnavljanje i stvaranje partijskih organizacija tamo gdje još ne postoje. Užice, Čačak i Kraljevo treba što prije partijski obuhvatiti. U tim okruzima, nesumnjivo, pretrpjeli smo najosetljivije gubitke u kadrovima. Ali za dva mjeseca rada na toj bivšoj slobodnoj teritoriji ostavili smo duboki korijen u narodu. U tim okruzima i

* Članova i pristalica Srpske zemljoradničke stranke na čelu s dr Dragoljubom Jovanovićem. – *Red.*

** Misli se na četnike Draže Mihailovića. – *Red.*

danas ima komunista i članova Partije nepovezanih i neaktiviziranih. Njih treba pronaći, povezati i otpočeti s planskim radom, uz potrebnu opreznost i čuvanje kadrova. *Naše partijske organizacije u Srbiji moraju biti u svakom pogledu sposobne da organizaciono obuhvate sve one koji simpatiziraju narodnooslobodilačku borbu i koji su spremni da makar nešto učine za nju.*

3. Iz vaših izvještaja vidi se da još niste uspjeli da učvrstite beogradsku partijsku organizaciju, koja je stalno izložena udarcima neprijatelja putem većih ili manjih provala. To pitanje treba odlučno postaviti. Učvršćenju partijske organizacije i njenom daljem razvitku treba prići, sem ostalih organizacionih i političkih mjera, i čišćenjem svih sumnjivih i nedovoljno provjerenih članova. Na rukovodeća mjesta treba uzimati Partiji najodanije i najprovjerenije kadrove. Slažemo se s vašom konstatacijom da je beogradska mjesna organizacija uvijek bila i ostala »nepresušni izvor kadrova«. Utvrđujući tu činjenicu mi dodajemo: beogradska organizacija bila je i mora ostati jedna od najboljih škola za podizanje partijskih kadrova, primjer akcione sposobnosti, herojskog držanja pred klasnim neprijateljem i širokih mogućnosti mobilizacije masa, te velikih finansijskih sredstava.

4. Pošto ne raspolažemo potrebnim podacima o organizacionom stanju, rasporedu vaših kadrova i stanju partijskih foruma, nije nam moguće dati savjete i predloge u tom pravcu. Ali se već sada može postaviti kao nužno pojačanje PK. Predlažemo da po mogućnosti dođe drug Čora [Moma Marković]³²⁰ na rad u PK. Što se tiče dolaska kod vas nekoga odavdje, imaćemo u vidu vaše predloge. Drug Tempo [Svetozar Vukmanović] vam je vjerovatno dosta pomogao prilikom svog prolaska kroz Beograd.³²¹ Očekujemo vaše predloge o podizanju novih drugova na viša rukovodeća mjesta.

U narednom izvještaju, pored ostalog, javite nam i sljedeće:

a) brojno stanje partijskih organizacija u Srbiji, socijalni sastav posebno za svaku organizaciju, po mogućnosti broj ćelija i koliko je mjesta partijski obuhvaćeno;

b) stanje (broj i socijalni sastav) partijskih rukovodstava: MK, SK i OK, po mogućnosti navesti imena nama poznatih rukovodećih drugova, i

c) to isto učiniti i za beogradsku organizaciju s tim da se iz izvještaja vidi jačina pojedinih rejona, broj industrijskih ćelija i svih ostalih.

5. Vaši uspjesi u obnavljanju i stvaranju novih partizanskih odreda u Srbiji mnogo su obradovali i nas i sve borce iz srpskih brigada. Uvjereni smo da ćete svim snagama raditi, na njihovom jačanju i da ćete ih pametno voditi kroz ove teške zimske dane, pripremajući ih za nastupajuće događaje, koji se već munjevitom brzinom razvijaju i u svakom pogledu povoljno za nas.

Što se tiče Glavnog štaba za Srbiju, za sada vam možemo predložiti drugove: Bradonju [Radivoja Jovanovića], Peru Stambolića i Miloša Minića. Ukoliko imate nekih izmjena ili dopuna, javite nam ličnosti što prije.

Povodom sukoba iskrslih oko pitanja razbijanja Suvoborskog odreda od strane nadmoćnijeg neprijatelja, vi niste pokazali odlučnosti u raščišćavanju razmimoilaženja između rukovodećih drugova valjevske partijske organizacije i druga Seljaka [Mirka Tomića].³²² Posljedice te neodlučnosti i sporosti bile su duge prepiske, razne komisije, potrebna i nepotrebna ispitivanja i saslušavanja, neumjesne intervencije, što je sve išlo na štetu rada i aktivnosti drugova i čitave valjevske organizacije. O svemu tome mi smo dali ocjenu u »Proleteru«. Ali smatramo za potrebno i ovom prilikom naglasiti da drug Seljak nije zaslužio isključenje iz Partije i da s njim i dalje treba računati kao s ozbiljnim partijskim radnikom. Gdje i kako ćete ga zaposliti — to je vaša stvar.³²³ Ukoliko pitanje Suvoborskog odreda nije još likvidirano, treba ga brzo i energično likvidirati.

Ovom prilikom šaljemo vam 100 000 dinara za vaše i vaših susjeda potrebe. Sada ne raspoložemo nekim vrijednostima.

Iskoristite stan u Zemunu koji smo ovih dana predali drugovima u Zagrebu. Budite oprezni i nemojte slati na tu adresu nesigune drugove.

Javite nam da li još govori lažna partizanska stanica »Ravna gora«, vrijeme i talasnu dužinu.³²⁴

S drugarskim podravom

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

16. januar 1943.
[Ostrožac]

Tito

ZA PK [KPJ] ZA MAKEDONIJU

Dragi drugovi,

Iz poslatog vašeg materijala³²⁵ vidi se da ste nedovoljno i nepravilno shvatili karakter i cilj današnje narodnooslobodilačke borbe i zbog toga činili krupne greške. Ujedno se vidi i slabost rada partijske organizacije, koja, poslije prevlađivanja grupaštva i antipartijskog rada bivšeg rukovodioca,³²⁶ još nije uspjela da se organizaciono učvrsti i ojača i politički osamostali.

Glavne karakteristike partijske organizacije u Makedoniji su: nedovoljno dosljedno sprovođenje političke linije naše Partije, kolebanje po pitanju njene primjene u praksi, organizaciona zbrka i slabost, labav odnos prema kolebljivim, tuđim, oportunističkim i nepartijskim elementima unutar Partije, usko postavljanje pitanja borbe za slobodu i nezavisnost makedonskog naroda, nepovezanost s narodnim masama u vođenju akcija, neiživljavanje i liberalan odnos prema »autonomističkim« tendencijama organizaciono-partijskog karaktera, kao i prema »autonomističkim« tendencijama nacionalnog karaktera.

Uvjereni smo ipak da je ovo stanje izmijenjeno nabolje (vaši materijali su od novembra pr[ošle] god[ine] i raniji) i da ste iz naknadno primljenog partijskog materijala izvukli potrebne pouke za vaš rad.

Partijski materijali koje vam šaljemo uz ovo pismo pomoći će vam da mnoge stvari sredite i jasno postavite. Ali već i sama činjenica da je obim akcija u Makedoniji jači govori o vašem življem radu. Obraćamo vam naročito pažnju na uvodni članak druga Tita u »Proleteru«, čije će vam jasno postavljanje nacionalnog pitanja u svjetlosti narodnooslobodilačke borbe omogućiti pravilno snalaženje i razumijevanje ovog pitanja.³²⁷

U pismu upućenom drugu Ljubi [Dobrivoju Radosavljeviću] od 16. novembra 1942. drug Mihajlo [Blagoje Nešković] pravilno postavlja opštu političku liniju naše Partije. Ona je nastavak i dalje razvijanje predratne partijske linije borbe protiv fašizma spolja i iznutra i danas primijenjena u formi oružane borbe protiv fašističkih osvajača i okupatora, njihovih saveznika, pomagača i slugu.

Pravilno razumijevanje ciljeva i karaktera narodnooslobodilačke borbe i uloge naše Partije pruža široke mogućnosti i vama, partijskoj

organizaciji u Makedoniji, da okupite oko sebe i vežete za svoje rukovodstvo sve radne mase i cio makedonski narod u borbi za njegovu slobodu. Jer baš taj stav naše Partije po nacionalnom pitanju obuhvata sve težnje radnih masa i naroda i omogućava kako pravilno rješavanje nacionalnog pitanja tako i narednih problema u interesu i za račun naroda.

Vama, drugovi, mora biti jasno da je narodnooslobodilačka borba izrazita forma kroz koju se rješava pitanje opstanka, slobode i nezavisnosti svih naroda, pa, naravno, i makedonskog. Kroz učešće u današnjoj borbi protiv fašizma ogledaju se politička zrelost masa i gotovost pojedinih naroda da izvojuju svoju nacionalnu slobodu i obezbijede pun budući nacionalni razvoj. Ovo učešće je ujedno mjerilo za našu Partiju i naše partijske organizacije za njihovu organizaciono-partijsku jačinu, politički uticaj i povezanost s masama. Činjenično stanje razvoja događaja pokazuje da je naša Partija odgovorila svome zadatku u svim krajevima Jugoslavije sem u Makedoniji, gdje taj proces ide s velikim zakašnjenjem.

Pitanje obezbjeđenja nesmetanog razvitka poslije rata svih naroda (naravno i makedonskog) i obezbjeđenja budućeg mira ne može se ni zamisliti bez bratstva naroda i njihove ravnopravnosti. Samo pod tim uslovima pitanje samoopredjeljenja može imati realni smisao. U današnjim uslovima rata i oružane borbe protiv fašističkih osvajača za uništenje fašizma, jedinstvo naroda (ne samo u Jugoslaviji) slobodoljubivih, podjarmljenih i porobljenih, povezanih s frontom otečestvenog* rata Sovjetskog Saveza, i aktivno učešće svih naroda u borbi garancija su pobjede i ostvarenja slobode svih naroda, njihove bratske zajednice, potpunog onemogućavanja nacionalnog podjarmljivanja, i garancija njihovih nacionalnih prava i ravnopravnosti.

Postavljanje pitanja »autonomije« ili »mogućih specifičnih makedonskih uslova« ispada iz okvira našeg stava i linije, i oni koji to pitanje potržu u suštini se, u krajnjoj liniji, izjednačavaju s onima koji zbog naziva Jugoslavije³²⁸ izoluju makedonski narod od jedinstvene borbe svih naroda Jugoslavije.

»Pitanje« Jugoslavije ne postavlja se danas kao pitanje režima bivše Jugoslavije (koji karakter voljno ili nevoljno, ali objektivno tendenciozno, žele tom pitanju da dadu neki Makedonci), već kao pitanje zajedničke borbe za oslobođenje svih naroda i poslije svršenog rata (poslije izvojevanе pobjede nad fašizmom, neprijateljem slobode i nezavisnosti naročito malih naroda) bratskog zajedničkog uređenja i života. Kroz bratstvo u borbi za slobodu svih naroda (i ne samo Jugoslavije) kuju se bratstvo i buduća sloga naroda, njihova bolja budućnost, zasnovana ne na starom uređenju nacionalne mržnje, sukoba, ugnjetavanja, odnarođavanja, ropstva, bijede, pljačke, itd., već na odnosima bratske sloge i ravnopravnosti naroda. Nosilac ove

* Otadžbinskog (ruska riječ). – Red.

misli i njenog pretvaranja u djelo jeste naša Komunistička partija Jugoslavije. Jasno je da autonomističke tendencije ne mogu biti nosilac ove misli, a na djelu te tendencije dovode do sasvim drugih rezultata. Jasno je, isto tako, da vaše mišljenje o političkoj korisnosti izdvajanja iz okvira KPJ znači nasijedanje ovakvim tendencijama i nerazumijevanje kako perspektive današnje borbe tako i uloge naše Partije u njoj.

Pravilnim stavom u nacionalnom pitanju i borbom na koju je pozivala narode Jugoslavije za izvojevanje narodnih prava i sloboda, organizacijom i učešćem u toj borbi (rad naše Partije u ovom pravcu u Makedoniji posljednjih godina, odlukom CK o poklanjanju naročite pažnje radu naše partijske organizacije u Makedoniji, početkom 1940. god.) naša Partija mogla je da digna na oružani ustanak sve narode Jugoslavije, da im se stavi na čelo i ustanak uspješno završi, pripremajući uslove za rješavanje daljih i narednih problema.

Organizacija narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda, i rukovođenje tom vojskom, u kojoj postoje vojne formacije sastavljene od pripadnika svih naroda Jugoslavije pod jedinstvenom komandom Vrhovnog štaba NOV i POJ, stvaranje narodne vlasti u formi narodnooslobodilačkih odbora na čelu s AVNOJ-em (Antifašističkim vijećem narodnog oslobođenja Jugoslavije) kao političkim izrazom narodnooslobodilačke borbe, omasovljenje narodnooslobodilačke borbe učešćem masovnih organizacija (Antifašistički front žena — AFŽ, Antifašistički savez omladine Jugoslavije — AFSOJ, udarne poljoprivredne brigade, radne brigade, organizacija prenoša, transporta, pomoći vojsci i frontu, obavještenja, pioniri itd.) — sve su to činjenice koje dokazuju volju naroda Jugoslavije za zajedničku borbu, za pobjedu i ostvarenje zajednice svih naroda Jugoslavije. Naša Komunistička partija Jugoslavije je baš ta garancija da će bratska zajednica ravnopravnih naroda s pravom na samoopredjeljenje (koje neće moći biti zloupotrijebljeno) biti u suštini sasvim suprotna i sasvim druga od bivše Jugoslavije i njenih od naroda omrznutih reakcionarnih, ugnjetačkih i hegemonističkih režima. Današnjim jedinstvom i zajedničkom borbom povezanom s borbom protiv fašizma u svjetskom razmjeru, narodi Jugoslavije sve su bliže ostvarenju svojih nacionalnih težnja. U tom pravcu naša KPJ spaja, vezuje i učvršćuje to jedinstvo za borbu i svojom političkom linijom i djelatnošću obezbjeđuje da ne dođe do onog starog čega se baš plaše ugnjetavani narodi Jugoslavije.

Promjena partijskog naziva, koji se vama čini razlogom otuđivanja masa od naše Partije, u suštini ne bi ništa promijenilo, već znači oportunistički uzmak pred neprijateljima ili budućim ugnjetačima makedonskog naroda i skrivenim ili otvorenim agentima fašizma. Vi se ne smijete plašiti da otvoreno ističete djelo naše Partije, njen stav i njenu današnju ulogu, kao i sve ono što je naša Partija ranije radila, protiv čega i kako se borila. Naprotiv, isticanje svega ovoga još više će

vas zbližiti i povezati s radnim masama i narodom Makedonije. Pitanje nacionalnog osamostaljivanja partijske organizacije u Makedoniji ne može se postaviti bez jake, čvrste istorijske organizacije s provjerenim i odanim partijskim kadrovima, s masovnim uticajem te organizacije sposobne da rukovodi nacionalnim pokretom u Makedoniji. Promjena u nazivu Partije ni tu ništa ne mijenja, već naprotiv. Kolebljivi, malograđanski i oportunistički nastrojeni elementi s još nejasnim i nepravilnim stavovima po opštim političkim problemima (i tim prije nesigurni za snalaženje u konkretnim situacijama) pokušavali bi stalno da zajašu partijsku organizaciju (mlado i neiskusno članstvo) i navodili na nasijedanje čestite partije tuđim i štetnim uticajima. Bez čvrste jedinstvene partijske organizacije i kontrole oni bi svodili partijsku organizaciju na skup raznih politikantskih i frakcionaških grupica, izolovanih od masa i naroda. Vaše nedavno iskustvo to najbolje dokazuje.

»Dosljedan stav u makedonskom pitanju« (kako se drug Ljuba [Dobrivoje Radosavljević] izrazio), dakle, imperativno nalaže apsolutno ostvarenje jedinstva svih slojeva (radnika, seljaka, poštene inteligencije), cjelokupnog makedonskog naroda za oružanu borbu protiv fašizma, njemačkih i talijanskih zavojevača i okupatora i njihovih saveznika i slugu. Upozoravamo vas da ne smijete nikako gubiti iz vida glavnog neprijatelja na koga treba da budu upereni oštrica naših akcija i glavni udar. Isto tako, ne smije se, zbog kukavičluka ili skrivenih izdajničkih raspoloženja kod izvjesnih vođa bivših građanskih partija i političara i njihovog odricanja iz bilo kakvih razloga od učešća u borbi, to smatrati i raspoloženjem njihovih bivših političkih pristalica. Ovo ostvarenje jedinstva za borbu nije samo politički stav i potreba već i dužnost i obaveza makedonskog naroda da se pridruži naprednim snagama za odbranu i spas čovječanstva od fašizma. U ovoj borbi dolazi do izražaja rukovodeća uloga naše Partije kao jedine političke stranke koja je ukazala pravilan put i pravac narodima Jugoslavije u vrijeme potpune izdaje zemlje i rasula države i koja danas uspješno rukovodi tom borbom, sigurna da će je narodi Jugoslavije riješiti u svoju korist stvarajući kroz nju temelje svoje sutrašnje u suštini nove zajednice.

Pokrajinski komitet naše Partije za Makedoniju mora preduzeti odlučne mjere za učvršćenje partijske organizacije i njeno čišćenje od svih nezdravih elemenata s kursom na uvođenje u Partiju zdravih, poštenih i borbenih radnika, seljaka i poštene inteligencije, spremnih da za Partiju i svoj narod podnesu sve teškoće rada i borbe. Pokrajinski komitet mora izvršiti mobilizaciju svoga članstva, koje mora biti spremno da izvrši svaki nalog Partije bilo da se tiče rada u partijskoj organizaciji, na terenu ili u odredu, oružane akcije itd. i istovremeno vršiti dobrovoljnu mobilizaciju svih rodoljuba za sitna djela sabotaze do oružanih borbi.

Uvjereni smo, drugovi, da ćete uložiti sve napore da prebrodite teškoće u vašem radu, te da ćete, razvijajući akcionu sposobnost povezivanjem s narodom, učvrstiti našu partijsku organizaciju i osposobiti je da izraste u stvarnog organizatora i rukovodioca oružane borbe makedonskog naroda. Drug Mihajlo vam je učinio izvjesne primjedbe koje ste vi vjerovatno uzeli u obzir. Međutim, nepravilno vam je objasnio funkciju i organizacionu strukturu NOF-a (Narodno-oslobodilački fond).³²⁹ Ne postoje nikakvi odbori NOF-a, niti je to neka organizacija za sebe. To nije prekrštena Narodna pomoć, kako ste, izgleda, vi shvatili. NOF je nastavljanje i dalje razvijanje Narodne pomoći na neoslobođenoj teritoriji: u mjestima gdje ne postoje NO odbori, nužno je i obavezno postojanje NOF-a. NOF je institucija u okviru djelatnosti NOO (narodnooslobodilačkih odbora). Svaki NOO ima svoj NOF i jedan od članova odbora je odgovoran za rad NOF-a. Uputstva o ovome imate u brošuri Vrhovnog štaba o organizaciji vlasti u pozadini.³³⁰

Isto tako su kod vas nepravilan odnos Partije prema vojnim formacijama, kao i struktura vojnih komandi. Partijska organizacija u vojsci postavljena je tako da svi članovi Partije iz jedne ćete sačinjavaju jednu ćeliju. To je partijska jedinica u vojsci: jedna četa – jedna ćelija. Ukoliko ima više članova, partijska ćelija se može podijeliti na grupe po vodovima i sve su to partijske grupe jedne ćelije. Sekretar ćelije je istovremeno zamjenik političkog komesara čete. Sekretari svih četnih ćelija u jednom bataljonu ili odredu sačinjavaju partijski komitet bataljona ili odreda, u čiji sastav ulazi kao član komiteta i politkomesar bataljona odnosno odreda. Sekretar partijskog komiteta je istovremeno zamjenik politkomesara bataljona, odnosno odreda. On je rukovodilac partijske organizacije. On se povezuje s partijskim forumom na terenu, s OK i sa sreskim komitetima, kako radi partijskog rada u vojsci tako i zbog rada na terenu. Štabovi su vojna operativna rukovodstva i samostalni su u pogledu rješavanja vojnotaktičkih zadataka, preduzimanja i rukovođenja akcijama i komandovanja partizanskim jedinicama. Štab sačinjavaju za četnu komandir, zamjenik komandira, politički komesar čete i zamjenik politkomesara. Štab je kolektivno rukovodstvo, ali odgovornu funkciju ispred štaba, u odnosu na komandovanje i rukovanje trupom i akcijama, ima komandir odnosno komandant. Štab bataljona ili odreda sačinjavaju: komandant, zamjenik komandanta, politički komesar i zamjenik političkog komesara. Po mogućnosti treba da su svi članovi štaba članovi Partije, ali komandir odnosno komandant mogu biti i nečlanovi. Partija odnosno nadležni partijski forumi sprovode partijske direktive, upute i predloge i dr[ugo] kroz partijsku štapsku ćeliju. Svi članovi štaba koji su članovi Partije sačinjavaju partijsku jedinicu u štabu (štapsku ćeliju). Njen sekretar je obavezno zamjenik politkomesara bataljona odnosno odreda. U četi ne postoji štapska ćelija, već i članovi štaba Partijci

ulaze u četnu čeliju. Politički komesar ne može biti sekretar štapske čelije. Članovi štaba za svoj rad po vojnoj liniji odgovorni su svojoj višoj vojnoj komandi. Ali kao Partijci odgovorni su za svoj cjelokupan rad istovremeno Partiji, koja ih može smijeniti s položaja ukoliko ne odgovaraju. Smjena se sprovodi redovnim putem kroz vojnu komandu. Na sastanku svoje čelije partijci vrše, pored ostalog partijskog rada, kritiku i samokritiku svoga rada. Na taj način Partija ima uvid, pregled rada u vojsci i kontrolu, i preko članova Partije koji su na odgovornim mjestima sprovodi svoj uticaj i svoje rukovođenje. Partijski rad u vojsci konspirativan je za partizane nečlanove, naime, oni ne treba da znaju ko je član Partije, ali mogu i treba da znaju za postojanje Partije, a njih partijci maksimalnom političkom propagandom i vaspitavanjem, objašnjavanjem ciljeva i karaktera narodnooslobodilačke borbe i uloge naše Partije vaspitavaju i pridobijaju za članove Partije.

Politički komesar je delegat Partije u vojsci, što je, naravno, konspirativno za nečlanove Partije. Njegova dužnost je opšta politička propagandna djelatnost u jedinici među svim partizanima (tu spada kako politički tako i prosvjetno-kulturni i vaspitni rad), briga o ljudstvu u vojsci (zdravstvena, prehrambena preko sanitetskog i intendantskog aparata), opšta kontrola rada štaba u ispunjavanju zadataka i dužnosti i, najzad, odgovoran je za boračku sposobnost i moralni i politički nivo i jedinstvo svoje jedinice. Svoj rad u masi sprovodi, pomognut od partijske organizacije, kroz konferencije (četne, bataljonske), predavanja, referate, kružoke teoretske i za opšte obrazovanje, analfabetske, horove, diletantske grupe itd. Ima svoje političke delegate po vodovima (partijci). Dužan je da svoju agitaciono-propagandnu djelatnost, uz pomoć partijske organizacije i svih partizana, razvija i u narodu na terenu kuda se odred kreće.

Zamjenik političkog komesara je rukovodilac partijske organizacije. Kao članovi štaba, i politkomesar i njegov zamjenik moraju pokazivati razumijevanje i interesovanje i za vojna pitanja i u tom smislu pomagati štabu.

Vodite računa o tome da se ni partijska organizacija u odred u partijski forumi na terenu ne smiju pretvoiti u tutore štabova. Odnos mora biti postavljen tako da Partija stvarno bude rukovodilac, ali da to ne smije kočiti samostalnost i inicijativu vojne komande; treba da bude obezbijeđeno sprovođenje partijskih direktiva i, s druge strane, da vojna komanda ima siguran oslonac i pomoć od partijske organizacije u svim pitanjima kao od rukovodećeg faktora narodnooslobodilačke borbe.

Treba paziti da »vojna linija« (ovaj naziv se već uobičajio) ne nadjaše partijsku, tj. da članovi Partije koji su na rukovodećim vojnim i političkim funkcijama ne ostanu samo to, a zanemare svoje partijske dužnosti i odnos prema partijskoj organizaciji i svedu sve na vojničke dužnosti, te se na taj način isprazni politički sadržaj cilja

oružane borbe i umanjuje se i gubi rukovodeća uloga Partije, te se gubi i ne osjeća uticaj partijske organizacije u jedinici. Dešavalo se da izvjesne vojne jedinice, vrlo dobre kao takve, zanemare političku stranu rada, te se ljudi jednostrano »povojniče«, što može u izvjesnim situacijama (neuspjesi u borbi, zamor, nestašica hrane i dr., štetna politička propaganda neprijatelja ili malodušnih, itd.) da dovede do negativnih rezultata. Budnost partijske organizacije i partijskih članova mora se stalno održavati na velikoj visini i rad partijske organizacije stalno obavljati.

Učvršćujući partijsku organizaciju, pravilno sprovodeći našu političku liniju, vaspitavajući i budno čuvajući naše kadrove, ne sumnjamo, drugovi, da ćete za kratko vrijeme pokazati uspjeh.

Mi smo vam za rukovođenje radom kako po vojnoj tako i po partijskoj liniji poslali u pomoć jednoga drugu³³¹ koga vi već poznajete, pa se nadamo da će on stići do vas prije ovoga pisma.

S drugarskim pozdravom

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

16. januar 1943.
[Ostrožac]

Tito

*A-CKSKJ, Fond CKKPJ,
reg. br. 1943/36.*

DRUGU TOZI [SVETOZARU MARKOVIĆU], ČLANU PK ZA VOJVODINU.

DRUGU ĐORĐU [ĐURI JOVANOVIĆU] I P[OKRAJINSKOM] P[OVJERENSTVU] ZA BANAT

OK KPJ ZA SREM

Dragi drugovi,

Primili smo vaše izvještaje i prepisku s drugom Mihajlom [Blagojem Neškovićem] od avgusta, septembra, oktobra i novembra 1942. godine.³³² Gotovo istovremeno dobili smo izvještaj o pogibiji sekretara vašega PK i člana CK KPJ druga [Žarka] Zrenjanina Uče.³³³ Smrt druga Uče težak je udarac ne samo za vas već i za čitavu našu Partiju, koja u njemu gubi jednog od svojih najodanijih i najboljih rukovodilaca. Jasno je da će cijelo pitanje konsolidacije i odnove naših organizacija u Vojvodini time biti još teže.

U vezi s vašim izvještajem³³⁴ i današnjom situacijom naših organizacija u Vojvodini smatramo za potrebno da učinimo sljedeće napomene:

1. Nije bilo pravilno što ste toliko oklijevali s izvršenjem direktive³³⁵ koju su vam prenijeli drugovi Fišer [Ivo Lola Ribar] i Mihajlo avgusta 1942. god[ine] o reorganizaciji pokrajinskog rukovodstva. Obnova rada na čitavoj teritoriji Vojvodine nije moguća bez jednog čvrstog rukovodećeg centra. Iskustvo sremskih drugova pokazalo je da je taj centar za Vojvodinu mogao biti uspostavljen u Sremu. Dugo zadržavanje druga Uče u Banatu, gdje je bio potpuno kompromitovan, i jeste jedan od razloga za njegovu smrt. Na isti način, može se postaviti pitanje druga Toze odnosno njegovog nedolaska u Srem.

I danas smatramo da je pitanje reorganizacije PK jedno od bitnih pitanja našeg rada u Vojvodini. Uz pomoć druga Mihajla, drugovi Toza, Đorđe i Slobodan [Aćim Grulović] moraju naći načina da se u najkraćem roku okupe i riješe ovo pitanje. Sjedište PK treba odrediti imajući u vidu mogućnosti održavanja veza i što sigurnijeg boravka članova rukovodstva.

2. U vašim materijalima, naročito onima iz Srema, primijetili smo da još uvijek vrlo slabo stojite s uvlačenjem hrvatskih masa u narodnooslobodilačku borbu. Štaviše, vi govorite gotovo stalno o radu u nekim hrvatskim masama i [među] njemačkom nacionalnom manjinom kao o zadacima koji su po svojoj važnosti, manje-više jednaki. Ovo je skroz nepravilno. Na današnjoj etapi borbe mi u redovima njemačke nacionalne manjine možemo da pridobijemo i da se oslonimo još uvijek samo na pojedince – svjesne antifašiste, dok je

u pogledu hrvatskih masa velika mogućnost uvlačenja širokih masa u redove narodnooslobodilačke borbe. Primjeri masovnog ustanka hrvatskih masa u Dalmaciji, Hrvatskom primorju, Gorskom kotaru, kao i sve življih partizanskih akcija u Pokuplju, Žumberku i Zagorju to najbolje pokazuje.

U pitanju akcija i postupaka vaših partizanskih odreda dobićete iscrpnije direktive od Vrhovnog štaba NOV i POJ. Akcije sremских partizana u toku 1942. godine,³³⁶ pored izvjesnih slabosti i nedostataka, mnogo su doprinijele za narodnooslobodilačku borbu. Saradnja sa VI bosanskom brigadom i s našim slavonskim snagama, kao i briga OK u Sremu za očuvanje žive snage naših odreda, potpuno su na svome mjestu.³³⁷

U jednom od vaših pisama OK za Srem postavio je pitanje preko koga okružno rukovodstvo rukovodi partijskim radom u vojsci: preko partijskog sekretara ili zamjenika politkomesara. Ovdje je posrijedi nesporazum. Zamjenici politkomesara u našoj vojsci su redovno i partijski sekretari u svojoj jedinici, pored toga što vrše svoju dužnost zamjenika politkoma kao vojnu funkciju. Na primjer, zamjenici politkoma četa istovremeno su i sekretari četnih partijskih ćelija. Četne ćelije tj. njihovi sekretari sačinjavaju bataljonski biro, u koji ulaze politkom kao običan član, a njegov zamjenik kao sekretar biroa. Zamjenik politkoma brigade ili odreda održava veze i rukovodi čitavim partijskim radom preko zamjenika politkoma bataljona, kao i preko bataljonskih biroa. Nadležna partijska rukovodstva (OK, PK, CKKPJ) održavaju partijske veze s partijskim organizacijama u vojsci isključivo preko zamjenika politkomesara.

3. U vezi s ranijom zamisli druga Uče o organizaciji većih partijskih kurseva u Banatu, potpuno se slažem sa stavom druga Mihajla.³³⁸ Treba se orijentisati na kurseve u malim grupicama i u lokalnim razmjerama.

4. Smatramo da niste još dovoljno konkretno uočili četničku opasnost, iako posljednji izvještaji OK za Srem govore jasno o nekim pojavama u tom pravcu. Ne treba zaboraviti da će velikosrpske reakcionarne klike iz Beograda i Draža Mihailović preduzeti sve da među vojvodanskim Srbima, koji su izloženi strahovitom terorom Nijemaca, Mađara i ustaša, stvore četničke organizacije.³³⁹ Oni se čak služe i ubacivanjem četničkih »trojki« i »petorki« u naše redove da bi ih iznutra razbijali.

5. Učvršćenje naše Partije, budno čuvanje kadrova, pravilno sprovođenje naše političke linije – to su najvažniji zadaci koji danas stoje pred PK za Vojvodinu, povjerenstvom za Banat i za Bačku i OK za Srem. U tom pravcu detaljno proučiti »Proleter« koji smo vam 8. o[vog] m[jeseca] poslali zajedno s drugim materijalom preko druga Mihajla.

Veze s nama održavajte i dalje preko druga Mihajla, a nadamo se da će uskoro biti moguća i veza preko VI bosanske brigade, kojoj

se već približavaju jedinice Prve proleterske divizije³⁴⁰ u svojoj ofanzivi između Vrbasa i Bosne. Jačajte vaš odred i mobilizite novo ljudstvo, naslanjajući se u svemu na III zonu – Slavonija i na VI bosansku brigadu.

Naša organizacija u Vojvodini imala je neosporno najteže gubitke i zato ona mora udesetostručiti svoje snage u sticanju novih kadrova. Junačka borba naših drugova u Vojvodini i partizanskih odreda u Sremu najbolji su dokaz da nema te sile koja može razbiti redove naše Partije. Ta borba predstavlja temelj izgradnje naših organizacija i njihovog čvrstog povezivanja s narodnim masama.

Preko [Radio-stanice] »Slobodne Jugoslavije« i naše štampe svakako ste upoznati bar u glavnim crtama s razvojem političke i vojne situacije na oslobođenoj teritoriji naše zemlje, koja je već danas velika oko 50 000 kvadratnih k[ilo]m[etara]. Jedinice naše Narodnooslobodilačke vojske svuda su u ofanzivi i zadaju sve žešće udarce neprijatelju. Na oslobođenoj teritoriji učvršćuje se demokratska narodna vlast, čiji je nosilac danas *Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije*. Rastu masovne antifašističke organizacije, omladinske i ženske. Jedinstvo narodnih masa pod rukovodstvom naše Partije danas je čvršće nego ikada. Sve to potvrđuje pravilnu političku liniju KPJ u ovoj narodnooslobodilačkoj borbi. Uz pobjedonosnu ofanzivu Crvene armije i požrtvovani rad komunista i naših partijskih organizacija, kako na oslobođenoj teritoriji tako i u neoslobođenim dijelovima, stvaraju se uslovi sve bliže pobjede.

S drugarskim pozdravom

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

16. januar 1943.
[Ostrožac]

Tito

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Glavni štab NOV i PO za Hrvatsku izvještava: Nijemci i ustaše 13. januara pokušali su da napadnu iz Gline na našu oslobođenu teritoriju s tri kolone, ali su bili odbijeni nazad u Glinu uz velike gubitke. Zaplijenjen je ratni materijal.

Jedan bataljon Šeste hrvatske divizije napao je četnike blizu Gračaca³⁴¹ koji su branili talijanski garnizon u Gračacu. Zarobljeni su 60 četnika, 3 teška mitraljeza, 1 teški minobacač i municija.

Jedinice Bosanskog korpusa uništile su vodovod blizu Banjaluke i grad je zbog toga ostao bez vode.

Jedinice Prve [proleterske] i Treće [udarne] divizije nastavljaju borbe u centralnoj Bosni i čiste teritoriju od četnika, ustaša i Nijemaca.

16. januar 1943.
[Ostrožac]

Valter

OBLASNOM KOMITETU KPJ ZA HERCEGOVINU

Dragi drugovi,

Primili smo vaše pismo od 3. decembra 1942. g[odine], ³⁴² a pročitali smo i ono od 31. decembra upućeno štabu II proleterske divizije. Pozdrav mostarskog NOO predali smo AVNOJ-u.

Pravilno je što se obraćate nama za direktive. To treba činiti i ubuduće, bez obzira na veze s vašim PK ili njegovim predstavnikom drugom Kulturnim [Avdom Humom]. Sa svoje strane poduzeli smo potrebne mjere za obezbjeđenje što redovnije veze s vama.

Zajedno s ostalim materijalom poslali smo vam 11. ov[og] mjeseca i »Proleter« br. 16. Neophodno je da uspostavite dobru vezu s Prozorskim bataljonom.³⁴³ Kao do sada, mi ćemo i ubuduće slati sve materijale i ostalu poštu preko tog bataljona. S vašim omladincem ³⁴⁴ ugovorili smo sve pojedinosti. Ali je potrebno svesti na minimum krug ljudi iz toga bataljona koji bi bili upućeni u tu vezu. Mislimo da nije potrebno naglašavati od kolikog je značaja imati danas redovnu i čvrstu vezu. Obavještavajte na vrijeme o eventualnim promjenama veze i uvijek potvrdite prijem pošte koju vam šaljemo.

Mnogo nam je koristio vaš izvještaj u pogledu upotpunjavanja naših obavještenja o političkim prilikama u Hercegovini. Tom pitanju posvetite ubuduće još veću pažnju. U radu na uspostavljanju i usavršavanju obavještajne službe nemojte žaliti truda i napora. Upoznavanje političkih, ekonomskih i drugih prilika na terenu omogućuje nam pravilno orijentisanje u radu bilo po partijskoj ili po vojnoj liniji. Koliko god je to potrebno nama ovdje, toliko je još važnije za vas, koji se nalazite baš na tom terenu s određenim i krupnim zadacima.

Sve pokušaje neprijatelja možemo uspješnije osujetiti samo ako unaprijed i na vrijeme saznamo njegove namjere, plan i ciljeve. Ne pustiti neprijatelja iz vida, ne dati mu ni korak da napravi bez našeg znanja, svuda i u svakoj situaciji biti uz njega i oko njega. Eto, to je zadatak rukovodećih komunista, to je dužnost naših partijskih organizacija. Planskim, savjesnim i aktivnim radom, oslanjajući se uvijek na podršku naroda, mi ćemo uspjeti da pariramo svaki plan i svaku akciju neprijatelja.

Ne treba gubiti iz vida, drugovi, da se događaji počinju munjevitom brzinom razvijati u cijelom svijetu. Uspjehom Crvene

armije na istočnom frontu pomršeni su svi planovi fašističke Osovine i njenih slugu. Hitlerova vojska iz dana u dan dobija sve žešće udarce. Nesigurnost u njegovoj pozadini i u pozadini njegovih slugu već se počinje vidno manifestovati. Smrtni strah je zahvatio fašističke slugu. Pobune u Rumuniji, izvođenje 600 antifašista pred sud u Mađarskoj, masovno strijeljanje domobrana i oficira u Hrvatskoj – sve su to znaci rasula i skorog kraha fašističke ratne mašine.

Ali usprkos tome, neprijatelj ne miruje, on će pokušati i posljednje napore u spasavanju svojih pozicija ne birajući sredstva. Upotreba i bacanje otrovnih gasova na našu slobodnu teritoriju u Slavoniji* najbolji su dokaz razdraženosti i očajničkih poduhvata. Ali na pravednom i jedino mogućem putu, putu pobjednosne narodno-oslobodilačke borbe, niko nas ne može zaustaviti, pa ni po cijenu upotrebe tih najnečovječnijih sredstava.

Pred nama stoje krupni zadaci. I mi moramo biti spremni i pripravnici za svaku situaciju, ne samo stupati ukorak s razvojem događaja nego imati jasnu perspektivu i njihovog daljeg razvitka.

U vezi s tim, a na osnovu vašeg izvještaja, želimo učiniti još nekoliko napomena organizacionog karaktera:

1. CKKPJ odobrava mjere koje je preduzeo drug Tempo [Svetozar Vukmanović] u cilju ozdravljenja vaše partijske organizacije. Kritika rada vaše organizacije, promjene u rukovodstvu i sve ono što je poslije toga uslijedilo: aktivnost part[ijske] org[anizacije], akcije kako u gradu tako i na terenu – sve to najočiglednije potvrđuje pravilnost zadataka koji su pred vas postavljeni.³⁴⁵

Oportunistički i sektaški stav ranijeg rukovodstva vaše organizacije zaista je naneo velike štete našoj stvari.³⁴⁶ Nezdravo stanje u m[ostarskoj] organizaciji bilo je prenijeto i na Hercegovačku brigadu, tj. u Mostarski bataljon. Ali energičnim mjerama partijskih i vojnih rukovodilaca u brigadi, sprovedenim s našim znanjem i po našim direktivama, stanje u bataljonu je ozdravilo, a partijska organizacija u brigadi je učvršćena.³⁴⁷

Nosioci tog nezdravog stanja i antipartijskog rada bili su drugovi Vasić, komandant, i Fejić, politkom[esar]. Njihovim radom i neprijateljskim držanjem bataljon je bio vojnički onesposobljen, a jedinstvo partijske organizacije u njemu potpuno razbijeno. Zamjenik politkoma drug Franc Novak pao je pod uticaj ove dvojice i svojom nebudnošću mnogo doprinio ovakvom stanju. Stoga su prva dvojica kažnjena strogim ukorom s posljednjom opomenom, a treći strogim ukorom. Sva trojica su prekomandovana još prije tri mjeseca iz hercegovačke brigade. Dok su prva dvojica prilično nezdravo reagirala na kaznu i premještaj,³⁴⁸ dotle je radnik drug Novak i na praksi pokazao volju u izivljavanju svojih sopstvenih slabosti i političkih

* Obavještenje o upotrebi bojnih otrova u Slavoniji dobijeno je preko ilegalnih veza iz Zagreba. Ono nije bilo tačno. Vid. o tome nap. 395. – *Red.*

grešaka. Sada se on nalazi u Bihaću zajedno s još 10 drugava iz Hercegovačke brigade na jednomjesečnom partijskom kursu.

2. Jedan od najvažnijih zadataka, koji se danas postavlja pred Oblasni komitet za Hercegovinu: obnoviti razbijene partijske organizacije, organizaciono i politički učvrstiti postojeće i stvoriti ih tamo gdje još ne postoje. Na tom zadatku raditi brzo i energično, mobilisući sve raspoložive partijske kadrove, vodeći računa o njihovoj odanosti Partiji i provjerenosti. Garancija za uspješan rad i povezivanje naše Partije sa širokim narodnim masama, pored ostalog, jeste i u pravilnom sprovođenju naše političke linije na ovoj etapi borbe. S obzirom na krupne sektaške političke greške u toku narodnog ustanka u Hercegovini, vi, drugovi, morate sada udesetostručiti svoje napore u radu na ispravljanju tih grešaka.³⁴⁹

Linija CK izložena je u posljednjem broju »Proletera«. Proradite temeljno sve članke u vašim organizacijama i ukoliko ste eventualno pravili greške, ispravite ih odmah. S obzirom na važnost članka *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji u svjetlosti narodnooslobodilačke borbe* predlažemo da ga po mogućnosti umnožite i razdijelite na svome terenu u što većem broju primjeraka.

3. Pravilan je vaš stav po pitanju akcija. Jedna vojna jedinica, bez obzira na jačinu, može se održati samo ako je aktivna u borbi protiv neprijatelja. Takvu vojsku narod voli i uvijek rado pomaže. Postojanje partizanskog bataljona »Sloboda« u Južnoj Hercegovini daće podstreka hercegovačkom narodu za ponovno masovno dizanje na ustanak. Sadašnja politička i vojnička situacija stvorila je povoljne uslove za mobilizaciju širokih masa u redove Narodnooslobodilačke vojske. Na vama je da te uslove iskoristite u pravcu jačanja postojećih i stvaranja novih partizanskih odreda.

Pri tome treba povesti najširu borbu protiv četničkih bandi Draže Mihailovića i izdajničke izbjegličke vlade u Londonu. Tu borbu voditi ne samo putem naše propagande u narodu već i s oružjem u ruci. Organizovano i planski raditi na izvlačenju bivših partizana iz četničkih redova, razbijajući iznutra njihove čete, bataljone i »brigade«.

4. U cilju pojačanja rada u Hercegovini, mobilizacije novog ljudstva za brigade i tamošnje odrede, izvlačenja naših ljudi iz četničkih jedinica i prelaska čitavih takvih jedinica na našu stranu, upućeni su ovih dana u Hercegovinu Čile Kovačević s još nekoliko drugova iz Hercegovačke brigade.³⁵⁰ Pošto im je stavljeno u zadatak da se na terenu povežu s vama, nastojte i vi sa svoje strane da ih pronađete.

5. Budite oprezni prema drugu koji je bez znanja i pitanja Partije stupio u tajnu talijansku obavještajnu službu. Njegove veze i velike mogućnosti treba iskoristiti. Ali je najbolje prebaciti ga na vojnu liniju i tako sprečiti eventualnu provalu partijske organizacije.³⁵¹

6. Uбудućе šalјite izvještaj o organizacionom stanju partijskih organizacija. Po mogućnosti što detaljniji, ali voditi računa o konspiraciji.

Drug Čokalija [Uglješa Danilović] nije još obaviješten o dolasku na vaš teren. Nastojaćemo da ga što prije obavijestimo.³⁵² Prekinite sve veze sa Sarajevom³⁵³ dok vam se drug Kulturni ne javi.

S drugarskim pozdravom

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

17. januar 1943.

[Ostrožac]

*A-CKSKJ, Fond CKKPJ,
reg. br. 5189/43.*

VLADI SAVEZA SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH
REPUBLICA, VLADI VELIKE BRITANIJE I VLADI
SJEDINJENIH DRŽAVA AMERIKE³⁵⁴

Mi smo više puta saopštavali preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« da vojni ministar jugoslovenske vlade u Londonu Draža Mihailović otvoreno saraduje s talijanskim vojnim okupatorskim vlastima, a potajno, preko pojedinih svojih četničkih komandanata, saraduje s Nijemcima i ustašama. Draža Mihailović nema nikakve regularne vojske, već ima takozvane četničke odrede, koje je on, pomoću talijanske komande, organizovao u Bosni, Crnoj Gori, Hercegovini, Lici, Srbiji itd. Naoružanje, municiju, hranu i ostale prinadležnosti, uključivši i plaće, Mihailovićovi četnici dobijaju od Talijana, Nijemaca i ustaša.

Izjavljujemo pred licem cijelog svijeta – i za ovo snosimo punu odgovornost – da četnici Draže Mihailovića nisu do sada ispalili nijednog metka protiv talijanskih okupatora, da se četnički vođe Bircanin, Jevđević, pop Đujić, Bajo Stanišić, Đurišić i ostali nalaze u Splitu, Mostaru, Lovranu itd. pri štabovima talijanske komande, da Mihailovićevi četnici ratuju na strani okupatora protiv naše Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda od novembra 1941. godine, da četnici Draže Mihailovića učestvuju u svakoj ofanzivi okupatora na našu oslobođenu teritoriju pod komandom talijanskih i njemačkih oficira, da se u tom cilju transport Mihailovićevih četnika vrši pomoću okupatorskih automobila, vozova i brodova, kao što je slučaj i sada, kada je u Knin i južnu Dalmaciju dovezeno vozovima i brodovima iz istočne Bosne, Hercegovine i Crne Gore 6000 četnika Draže Mihailovića³⁵⁵ koji treba da učestvuju u opštoj ofanzivi protiv naše slobodne teritorije zajedno s Nijemcima, Talijanima i ustašama.³⁵⁶ Naše čete već su se sukobile kod sela Tiškovac s ovim četnicima. Do sada u raznim bojevima s okupatorima, ustašama i četnicima mi smo zarobili hiljade četnika, mi smo zaplijenili u četničkim štabovima, kao i štabovima okupatora i ustaša, ogromnu količinu raznih dokumenata, koji nepobitno dokazuju fakte koje smo izložili o izdaji Draže Mihailovića i njegovih četnika, a koji u tome dokazuju i krivicu jugoslovenske vlade u Londonu. Mi smatramo da se ne mogu poklapati takve činjenice da jugoslovenska vlada u Londonu, s jedne strane, ratuje preko svog ministra Draže Mihailovića i njegovih četnika protiv Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije na strani okupatora, a na drugoj strani, u isto

vrijeme koristi se gostoprimstvom Saveznika, koristi se diplomatskom podrškom Saveznika.

Naša Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi dali su već desetine hiljada žrtava i svaki dan daju sve nove i nove žrtve u teškim i besprekidnim bojevima s okupatorima ne samo za oslobođenje naroda Jugoslavije nego i za stvar Saveznika i, prema tome, imamo pravo zahtijevati od Saveznika ne samo priznanje naše borbe nego imamo pravo zahtijevati od Saveznika da se oni energično zainteresiraju za slučaj jugoslovenske vlade i Draže Mihailovića.

Mi smo više puta zahtijevali komisiju Saveznika da bi ona ovdje, u Jugoslaviji utvrdila stvarno stanje i jednom zauvijek učinila kraj strašnoj prevari i zabludi svjetske javnosti.

[17. januar 1943,
Ostrožac]

U ime Vrhovnog štaba
Narodnooslobodilačke vojske
i partizanskih odreda Jugoslavije
komandant

Tito

U ime Izvršnog odbora
Antifašističkog vijeća narodnog
oslobođenja Jugoslavije
predsjednik

dr Ivan Ribar

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Jedinice jedne krajiške brigade 15. januara razbile su kod Magaljdola³⁵⁷ blizu Jajca Nijemce i domobrane koji su pokušali da se probiju iz okruženja. Ubijeno je i ranjeno mnogo Nijemaca.

Jedinice jedne druge krajiške brigade razrušile su željezničku prugu [Bosanski] Novi – Kostajnica i [Bosanski] Novi – Prijedor³⁵⁸ pri čemu su zarobljen 1 njemački i 1 hrvatski oficir-kapetan.

Kod Gračaca nije zarobljeno 30 četnika, kako je bilo i javljeno, nego 130 četnika, 100 pušaka, 4 teška mitraljeza, 1 puškomitraljez itd.

U Žumberku se već 10 dana vode žestoke borbe između naših hrvatskih brigada³⁵⁹ i Nijemaca i ustaša. Naše jedinice napale su grad Samobor, 10 km od Zagreba, koji brani 2000 Nijemaca.

17. januar 1943.
[Ostrožac]

Valter

*A-CKSKJ, Fond CKKPJ – KI,
reg. br. 1943/17.*

Prevod s ruskog

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Jedinice Sedme hrvatske divizije napale su 16. januara jednu kolonu ustaške, legionarske protivtenkovske divizije³⁶⁰ između Kostajnice i Petrinje. Ubijeno je 30 i zarobljeno 30 legionara. Zaplijenjena su 2 protivtenkovska topa, mnogo granata za ova oruđa, 2 protivtenkovske puške, 10 automata, 3 minobacača, 100 pušaka, 1 radio-stanica, 80 bicikla, 40 konja, 2 herc-aparata i drugi materijal. Naši gubici su 6 mrtvih i 15 ranjenih.

Štab Prve [proleterske] srpske udarne divizije izvještava: na sektoru Teslić – Doboj 14. januara naše jedinice vodile su borbe, pri čemu su zarobile 150 domobrana i 2 oficira, 1 minobacač, 7 puškomitraljeza i mnogo drugog materijala i 4 vagona suvih šljiva. Uništen je jedan oklopni voz, a jedan je oštećen.

Jedinice ove divizije pod komandom Miloja Milojevića 16. januara zauzele su grad Prnjavor.³⁶¹ Zarobljeno je oko 400 domobrana, 10 oficira, [zaplijenjeno] 300 pušaka, 20 puškomitraljeza, 3 teška mitraljeza, 2 minobacača, 2 kamiona, 1 autobus itd. U ovim borbama neprijatelj je imao velike gubitke, naročito ustaše. Jedinice ove divizije zauzele su Jelah i Tešanj.³⁶² Nastupanje se nastavlja.

17. januar 1943.
[Ostrožac]

Valter

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI,
reg. br. 1943/18.

Prevod s ruskog

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

GLAVNI ŠTAB NOV I PO ZA HRVATSKU IZVJEŠTAVA:

Jedan bataljon³⁶³ Pete operativne zone razrušio je željezničku prugu između Ogulina i Gomirja 28. decembra. Pruga nije radila 10 dana. Jednu talijansku kolonu koja je pokušala da popravi prugu sačekala je partizanska omladinska četa;³⁶⁴ u borbi je ubijeno 50 Talijana i mnogo je ranjeno. Zaplijenjeno: 2 minobacača, 50 mina, 1 mitraljez i drugi materijal. Druga kolona Talijana je 29. decembra pokušala da izađe iz Vrbovskog i Ogulina i popravi prugu, ali je takođe bila odbijena uz velike gubitke, a zarobljeno je nekoliko četnika. Trećeg januara ponovo je spriječen pokušaj da se popravi pruga, pri čemu su uništeni 1 lokomotiva i 2 vagona. Neprijatelj je imao velike gubitke. Četvrtog januara jedan bataljon je sačekao novi transport vojnika za popravku pruge između Skrada i Moravica. Lokomotiva i nekoliko vagona su uništeni. Ubijeno 5, a zarobljena 3 talijanska vojnika. Zadobijen je plijen. Petog januara jedinice Drugog bataljona napale su sjeverno od Kupe jednu talijansku kolonu. U borbi je ubijeno 20 talijanskih vojnika i 1 oficir, a ranjeno 15 vojnika. U svim ovim borbama naročito se istakao Boro Sušanj, komandir čete, Milan Ivošević, komandir voda, i partizani: Frane Mesić, Sava Zrnić, Ivan Jelić, Mane Maravić, Milan Čabrijan, Boško Kosanović, Dušan Ivošević, Milan Zrnić i Saša Zrnić. Svi su oni iz 4. omladinskog bataljona. U isto vrijeme Drugi bataljon je razrušio željezničku prugu između Skrada i Delnica i srušen je jedan voz.

Jedan bataljon je 29. decembra napao domobranski garnizon u Skradu.³⁶⁵ Poslije kratke borbe zarobljeno je 23 domobrana, zaplijenjeno: 2 puškomitraljeza, 35 pušaka, 5000 metaka i drugi trofeji. Drugog januara zapaljena je željeznička stanica Kupjak i ponovo srušeno 70 metara pruge, a na drugom mjestu, kod Delnica, 40 metara i kod Moravica 40 metara. Ovu željezničku prugu, koja je vrlo važna za transport između Zagreba i Italije, stalno ruše naše jedinice.

Sada se vode žestoke borbe između jedne naše divizije i jedne njemačko-hrvatske divizije kod mjesta Gline.³⁶⁶

U trećoj (operativnoj) zoni uništena su posljednjih dana 2 voza: jedan između Popovače i Volodera – uništena lokomotiva i 16 vagona

s namirnicama za Njemačku, a drugi između Kutine i Banove Jaruge. Uništen je 50 metara dug most na rijeci Čazmi između Bjelovara i Čazme.

20. januar 1943.
[Ostrožac]

Valter

*A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI,
reg. br. 1943/20.*

Prevod s ruskog

LENJINGRAD JE OSLOBOĐEN

Kao munja prostrujala je ova vijest u eteru, širom svijeta. Lenjingrad je oslobođen.^{366a} Oslobođen je grad Lenjina, oslobođen je grad u kome se u svojoj mladosti on učio, u kome je radio na stvaranju prvih kružoka i radničkih organizacija, iz kojih je niklo i razvijalo se najveće Lenjinovo djelo – herojska Boljševička partija.^{366b} Oslobođen je grad Februarske revolucije,^{366c} revolucije svrgavanja omraženog carističkog režima – grad Velike oktobarske revolucije.^{366d} Nije slučajno što je grad Lenjinov oslobođen uoči godišnjice Lenjinove smrti,* jer je Lenjin taj grad najviše volio i jer on zaista ima najslavniju historiju u povijesti čovječanstva. Herojska Crvena armija,^{366e} koja svakoga dana zadivljuje svijet sve novim i novim pobjedama, izvojevala je do sada najveću pobjedu, oslobodivši herojski grad iz kandži fašističke blokade. To je ujedno najveći i najljepši dar koji je ona doprinijela godišnjici smrti velikoga Lenjina, to je najljepši dar koji je darovala, ne štedeći svoje krvi, narodima Sovjetskog Saveza.

Petnaest mjeseci bio je Lenjingrad opkoljen od krvožednih osvajačkih fašističkih hordi. U toku 15 mjeseci građani Lenjingrada: radnici, inteligencija, crvenoarmejci i mornari Crvene flote bili su jednim obručem odvojeni od svoje ostale braće, od ostalih frontova, ali veza između njih i ostalih građana Sovjetskog Saveza, ona veza koja neraskidivo povezuje sve narode Sovjetskog Saveza, sve građane Sovjetskog Saveza, nikada nije bila prekinuta. Ta veza je – jedinstvena volja, jedinstvena mržnja protiv fašističkih osvajača, jedinstvena i nepokolebljiva vjera da će osvajač biti pobijeđen, a što je najvažnije, jedinstvena misao da grad Lenjinov ne smije nikada pasti u kandže krvavih fašističkih hordi. Vorošilov^{366f} je u času opasnosti uputio proglas Lenjingrađanima – Lenjingrad ne smije pasti. Ovaj poziv čuli su veterani iz Velike oktobarske revolucije – radnici Kirovske fabrike (bivši Putilov), radnici ostalih fabrika, junački baltički mornari, mlada generacija Lenjingrada – djeca Velikog oktobra; čuli su taj glas i primili ga kao zavjet Lenjinov da će braniti njegov grad do posljednje kapi krvi. Pod kišom topovskih granata i avionskih bombi, radile su žene i djeca, zamijenivši radnike koji su se odazvali pozivu da brane

* Lenjin Vladimir Iljič je umro 21. januara 1924.

Lenjingrad. Radnici su zamijenili svoje čekiće i mašine puškama i topovima i kao granitna stijena, zajedno sa crvenoarmejcima, pod najtežim uslovima, branili su 15 mjeseci grad Lenjinov, dok ga konačno nisu odbranili.

Duboka vjera u branioce Lenjingrada, koja je postojala kod sovjetskih naroda, duboka vjera da grad Lenjinov neće pasti u kandže Hitlerovih krvnika-osvajaca, postojala je kod svih onih rodoljuba svijeta koji se nisu davali zavarati raznim klevetama protiv Sovjetskog Saveza, koji nisu vjerovali hvalisavim obećanjima luđaka Hitlera i njegovih pomoćnika. Ta vjera je postojala i kod nas, kod naše Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda, kod naših ugnjetenih naroda, i baš ta vjera napajala nas je sve novim i novim snagama da izdržimo sve teškoće koje su stajale pred nama, videći i diveći se junačkim braniocima Lenjingrada, Staljingrada i Moskve. Svi oni koji su poznavali Lenjingrad Velikog oktobra, koji su znali za herojsku borbu Lenjingrada protiv Judeniča, Rodzjanka i ostalih bandi 1918. godine, svi oni bili su čvrsto uvjereni da taj veliki grad ne može nikada pasti u ruke njemačkih bandita. Ali džinovska borba za odbranu Lenjingrada stajala je Lenjingrađane ogromnih žrtava. Mnogo stanovnika Lenjingrada pomrlo je i poginulo u ovoj džinovskoj borbi. I baš ta ogromna žrtva, koju su narodi Sovjetskog Saveza dali, koju je dao Lenjingrad, zadivljuje čitavo napredno čovječanstvo i stvara uvjerenje da je čas konačnog uništenja hitlerovske tiranije blizu.

Oslobođeni Lenjingrad, još iste noći između 18. i 19. januara, poslao je svoj borbeni pozdrav oslobođenom Staljingradu.³⁶⁶ Dva herojska grada pružaju prvi ruke jedan drugome, čestitaju jedan drugome na junaštvu kakvom nema primjera u historiji čovječanstva. Dva grada heroja – grad Lenjinov i grad Staljinov – ujedinjuju se sada sa herojskom prijestonicom Moskvom, da zadaju konačni udarac krvavim fašističkim hordama, koje su se usudile da provale u veliku i srećnu zemlju socijalizma.

Kada je odjeknuo glas da je Lenjingrad oslobođen blokade, srca su se ispunila neizmjernom radošću, i ne samo srca naroda Sovjetskog Saveza, nego i srca čitavog naprednog čovječanstva. Ova radosna vijest ispunila je neizmjernom radošću podjarmljene narode Jugoslavije. Ona je ispunila neizmjernom radošću srca boraca naše Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije. Ona je prodrila u srca naših boraca takvom snagom, da ih to ispunjuje ogromnim poletom za još snažnije udarce protiv fašističkih okupatora i njihovih izdajničkih slugu, da ih to pretvara u neodoljivu silu, koja je kadra savladati najveće napore koji još stoje pred nama. Oslobođenje Lenjingrada, oslobođenje Staljingrada, neodoljiva ofanziva na Kavkazu, na Donu, kod Voronježa, na Centralnom frontu kod Velikih Luka i konačno kod Lenjingrada, znak je da je pobjeda nad fašizmom blizu, znak je da će ogromne žrtve koje daju narodi Sovjetskog Saveza biti

uskoro okrunjene uspjehom, tj. pobjedom nad fašizmom. To znači da će i žrtve koje daju naši narodi u borbi protiv okupatora i njihovih izdajničkih slugu biti uskoro krunisane uspjehom, tj. pobjedom nad fašističkim okupatorima i njihovim izdajničkim slugama u našoj zemlji.

Uoči godišnjice smrti velikoga Lenjina, na dan najljepše i najveće pobjede Crvene armije – oslobođenja Lenjingrada, sve naše misli, naše najljepše želje, sa osjećanjem neizmjerne sreće, upućene su velikom sovjetskom narodu, koji rađa takve herojske sinove kao što su branioči Lenjingrada, Staljingrada i Moskve, koji rađa takve div-junake kao što su borci slavne Crvene armije. Naše čestitke upućene su herojskoj Crvenoj armiji, one su upućene braniocima Lenjingrada i one ujedno znače naš zavjet, koji dajemo na dan godišnjice smrti velikog Lenjina, da ćemo udesetostručiti naše snage u borbi protiv fašizma, za spas čovječanstva od ove najveće opasnosti. Uvjeran sam da dijelim mišljenje svih boraca Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda kada dajem taj zavjet, jer je to u interesu naših naroda, jer je to u interesu pobjede nad fašističkim okupatorima i njihovim slugama, jer je to u interesu naše srećne budućnosti.

20. januar 1943.
[Ostrožac]

Tito

»Borba«, br. 36, 24. januar 1943.

PRILOZI

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Molimo da se prenese preko »Slobodne Jugoslavije«. ³⁶⁷

Borci, komandiri i politički komesari IV i V crnogorske udarne brigade i ostalih bataljona koji se bore daleko od svojih porodica, na dan praznika Velikog oktobra šalju cijelom crnogorskom narodu svoj vatreni pozdrav. Nama su poznati vaše patnje i zvjerstva talijanskih okupatora i njihovih prezrenih saveznika – četnika Draže Mihailovića i Popovića [Krsta], ali budite hrabri i uporni. Dan oslobođenja je blizu. Izdajnički žig koji su Mihailovići i Popovići četnici htjeli da udare cijelom crnogorskom narodu pogodio je same izdajnike.

Crnogorski narod bezgranično voli svoju rusku braću i cio sovjetski narod, i on će ostati vjeran svojim velikim saveznicima – narodima Sovjetskog Saveza.

Mi vas uvjeravamo da će naše puške i mitraljezi uskoro opet odjeknuti po crnogorskim brdima da istjeramo iz naše ponosne zemlje okupatora i uništimo sve one izdajnike koji su nanijeli sramotu našem narodu stojeći u ovim sudbonosnim danima na strani okupatora, a protiv sopstvenog naroda, protiv sovjetskog naroda i svih saveznika.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Borci, komandiri i politički komesari
IV i V udarne crnogorske brigade

14. novembar 1942.
[Oštrelj]

Valter

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE I RADIO-STANICI »SLOBODNA
JUGOSLAVIJA«]

Srpski sveštenici i studenti duhovnih škola sa svog prvog historijskog kongresa,³⁶⁸ koji je održan 15. novembra 1942. godine u Srpskoj Jasenici, Bosanska Krajina, obraćaju se sveštenstvu i narodu oslobođene i okupirane teritorije Jugoslavije sa sljedećom

POSLANICOM

Srpski narod i njegovo sveštenstvo čvrsto ostaju u redovima Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije i pozivaju srpski narod i sveštenstvo sa okupirane teritorije, kao i ostale rodoljube i slobodoljubive narode i sveštenstvo drugih vjeroispovijesti da nam se pridruži u svetoj narodnooslobodilačkoj borbi koja se sada vodi.

Više od dvadeset godina srpski pravoslavni narod bio je kao zidom odvojen od bratskih sovjetskih naroda i od pravoslavne ruske crkve. Zvanična svetosavska crkva nikada nije dozvoljavala svome narodu i sveštenstvu da saznaju stvarno stanje pravoslavne vjere u Sovjetskom Savezu, kao i drugih strana života. Bilo je potrebno da otpočne otadžbinski rat sovjetskih naroda protiv zločinačkog fašizma da bismo saznali da u Rusiji postoje pravoslavna crkva i sveštenstvo. Kao važnu činjenicu saopštavamo srpskom narodu i sveštenstvu da je ovih dana u Sovjetskom Savezu formirana komisija od 8 lica kojoj je stavljeno u zadatak da ustanovi štete i zločine koje su izvršili fašisti na okupiranoj sovjetskoj zemlji. U ovu komisiju ušli su eminentni predstavnici sovjetskog naroda, a među njima i mitropolit kijevski i galicijski Nikolaj.

U toku svog mnogovjekovnog ropstva srpski narod nije vidio takve zločine, paljevine i ubistva stotine hiljada Srba koje su počinili propagatori »nove Evrope« – fašisti u toku 16 mjeseci okupacije Jugoslavije. Zato nema opravdanja ni za episkope, ni za sveštenike, ni za Srbina koji sarađuju s okupatorom. Zbog toga sadašnja saradnja s fašistima jednog dijela episkopa i sveštenika jeste zločin i izdaja prema svome narodu, zbog čega ih narod briše iz spiska svojih sinova i izjednačava ih sa zločincima – okupatorima. Isto tako, mi odbacujemo bjelogardejskog emigrantskog samozvanog mitropolita Germogena, Pavelićevog »poglavara pravoslavne hrvatske crkve«, koji unosi sablazan i ponižava pravoslavlje.

Takvo stanovište našeg kongresa jedino odgovara tradicijama svetosavske crkve.

Sadašnje ponašanje Njegove Svetosti patrijarha Gavrila u skladu je s tradicijama i idealima svetosavske crkve, zbog toga ga narod i sveštenstvo s pravom mogu smatrati poglavarom srpske crkve.

Izražavamo svoje priznanje i zahvalnost svim hrabro poginulim sveštenicima, koji su se s puškom u ruci borili protiv zločinačkih okupatora i protiv njihovih slugu, izdajnika naroda – ustaša i četnika. Isto tako, izražavamo svoje priznanje palim mučeničkom smrću mitropolitima i sveštenicima, koji su mučeni zločinačkom rukom Nijemaca, Italijana, ustaša i četnika.

Vojni sveštenici partizanskih jedinica, prateći pobjedonosno brigade u svim krajevima Jugoslavije, obnovili su crkveni život srpskog naroda. Otvorene su mnoge crkve i u njima je otpočela služba božja. Razrušene i oskrnavljene crkve su očišćene i osvećene. Desetine hiljada djece je kršteno. Desetine hiljada ubijenih, preklanih, ubijenih i umrlih bilo je opevano, stotine bračnih parova su venčani. Stotine novih domova su osvećeni. Mnogo hiljada ljudi dobilo je pričešće i obavljani su mnogi religiozni obredi u narodu.

Nikad srpsko sveštenstvo nije bilo slobodnije u propovijedi, službi i vršenju svojih sveštenečkih obaveza kao za vrijeme ovog narodnooslobodilačkog rata. Nikada srpski sveštenici nisu bili bliži svome narodu i narod njima kao sada, na oslobođenoj teritoriji.

Narod i srpsko sveštenstvo se zavjetuju da će učiniti sve što je u njihovoj moći da vjerske razlike više ne služe kao razdor između naroda Jugoslavije. Za vrijeme ovog narodnooslobodilačkog rata krvlju je ispisano bratstvo Srba, Hrvata, Slovenaca i Muslimana i niko i nikada ih ne može razdvojiti. Zbog toga srpsko sveštenstvo poziva katoličko i muslimansko sveštenstvo da se pridruži svojim narodima, koji sve masovnije stupaju u partizanske borbene redove.

U ovoj svetoj narodnooslobodilačkoj borbi narodi Jugoslavije iskovali su svoje bratstvo s narodima Sovjetskog Saveza i sa svima porobljenim i slobodoljubivim narodima.

Mi s prezirom osuđujemo emigrantsku vladu u Londonu, koja je izazvala bratoubilački rat preko svog ministra vojnog Draže Mihailovića, koji zajedno s okupatorima vodi borbu protiv najboljih sinova i kćeri jugoslovenskih naroda – protiv partizana.

Kongres donosi ovu poslanicu u prisustvu mnogih predstavnika naroda i zato s pravom očekuje da će narod i sveštenstvo s okupirane teritorije iskreno stupiti u redove Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije da bi naša pobjeda bila ostvarena brže i potpunije, jer s nama su narod i Bog!

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Protojerej Jev[statije] Karamatijević, vjeroispovijedni referent III brigade, Novi Pazar, Sandžak; protojerej Jagoš Simonović, vjeroispovijedni referent IV udarne brigade iz Kolašina; jerej Vlada Zečević, vjeroispovijedni referent Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije, iz Srbije; jerej Blažo Marković, sudija crkvenog suda na Cetinju i vjeroispovijedni referent I udarne brigade; jerej Vidak Drakić, vjeroispovijedni referent X hercegovačke brigade; jeromonah Rufim Žižić, vjeroispovijedni referent II brigade; jerej Stevan Pejić, iz Like; jerej Jovan Šolaja, iz Dalmacije; jerej Blažo Radoičić, iz Bosne; jerej Milan Ciganović, iz Bosne; jerej Krstan Bjelajac, iz Bosne; jerej Bogdan Vuksan, iz Dobrosela, Lika; Mato Antunović, student Teološkog fakulteta, Crnogorac, V brigada; Radomir Sokolović,* student Duhovnog seminara iz Bosne, III krajiška brigada; Ranko Dimić,** student Duhovnog seminara iz Like, IX hrvatska brigada; Veselin Koprivica, student Duhovnog seminara, V crnogorska brigada; Jovo Radošević,*** student Duhovnog seminara iz Petrovca, IV krajiška brigada; Radovan Stijačić, student Duhovnog seminara, V hercegovačka brigada; Slobodan Savić, student Duhovnog seminara, II krajiška brigada; Branko Bojnović,**** završio Duhovni seminar, iz Like; Veselin Bulatović, student Teološkog fakulteta, Sandžak, III sandžačka brigada; Milan Obradović, student Duhovnog seminara, III brigada iz Sandžaka; Veselin Kujović,***** student Duhovnog seminara, Sandžak, III brigada; Rista[n] Pavlović, student Duhovnog seminara, Sandžak, III brigada.

Molimo da ovo emitujete preko »Slobodne Jugoslavije«.

19. novembar [1942]
[Oštrelj]

Valter

A-CKSKI, Fond CKKPJ-KI,
reg. br. 1942/280.

Prevod s ruskog

* Odnosi se na Rajka Sokolovića;
** Odnosi se na Janka Dimića;
*** Odnosi se na Lazu Radoševića;
**** Odnosi se na Branka Bogunovića;
***** Odnosi se na Dragoja Kujovića. – Red.

PREDLOG REZOLUCIJE O OSNIVANJU ANTIFAŠISTIČKOG VEĆA NARODNOG OSLOBOĐENJA JUGOSLAVIJE³⁶⁹

Na skupštini održanoj u oslobođenom Bihaću dana 26. i 27. novembra 1942. god. predstavnici naroda svih zemalja Jugoslavije, bez razlike narodnosti, vere i političko-partijske pripadnosti,

konstatuju

da je aprilski vojni slom Jugoslavije neposredna posledica nenarodne politike i čitavog niza izdaja vojnog i političkog vođstva Jugoslavije;

da su narodi Jugoslavije, koji su odlučno hteli sa oružjem u ruci da brane svoju slobodu i nezavisnost, bili predati na milost i nemilost fašističkom osvajaču;

da je panično bekstvo jugoslovenske vlade značilo sramno napuštanje i izneveravanje naroda u najtežim trenucima njegove istorije;

da su fašistički okupatori zaveli nad svim narodima Jugoslavije režim nezapamćene varvarske svireposti, režim istrebljivanja čitavih naroda i rasa, masovnog i zverskog ubijanja žena, dece i staraca u pozadini, pljačke, nasilja i pustošenja čitavih prostranih oblasti;

da su se domaći izdajnici Pavelić, Nedić i njima slični stavili u službu okupatorima protiv svojih vlastitih naroda i isto tako ogrezli u krvi svojih naroda, služeći okupatorima kao krvavi dželat, i da zverstva četnika, koji stoje pod komandom ministra Draže Mihailovića, nad svim narodima Jugoslavije nisu manje svirepa ni manje masovna od zverstava okupatora, ustaških i Nedićevih bandi;

da su skoro sve bivše političke stranke ili organizacije u većini zemalja Jugoslavije pasivno posmatrale stanje stvari ili se s njime pomirile. Jedne na taj način što su odmah otvoreno prišle okupatoru, druge što su prvo odbijale i samu pomisao na ma kakvu borbu protiv okupatora, da bi zatim, u toku razvoja narodnooslobodilačke borbe, otišle direktno u izdaju. Stav većine ljudi iz vođstva ovih stranaka: »Još nije vreme za borbu protiv okupatora«, ubrzo se pretvorio u stav: »Već je vreme za borbu u korist okupatora protiv pobunjenog naroda«;

da se veliki deo oficira, naročito viših, stavio u raznim formama na raspolaganje okupatoru u njegovoj borbi protiv svih naroda Jugoslavije;

da se skoro sav opštinski i državni aparat bivše Jugoslavije, koji je kroz niz godina bio izdajnički pripreman i osposobljavan za to, stavio u službu fašističkih okupatora i postao njihovo poslušno oružje za uništenje naroda;

da je jedino Komunistička partija Jugoslavije ostala verna narodu i njegovoj slobodi, te da je odmah pozvala sve narode, sve političke stranke osim otvoreno izdajničkih, sve poštene i rodoljubive ljude u zajedničku oružanu borbu protiv okupatora;

da su se na ovaj poziv oduševljeno odazvale široke mase svih naroda Jugoslavije, dižući narodni ustanak, svi poštene i rodoljubivi ljudi, organizujući gerilske, partizanske odrede, a da su se na ovaj poziv oglušila skoro sva bivša vodstva političkih stranaka;

da su svi narodi Jugoslavije u oružanoj borbi protiv okupatora i njihovih slugu dali najuzvišeniji primer šta mogu učiniti goloruki narodi protiv daleko nadmoćnijeg osvajača samo kad su voljni da se bore za svoju čast, slobodu i nezavisnost;

da su u toj borbi podneli i podnose ogromne žrtve uvereni da neće biti uzaludne;

da je u plamenu narodnog ustanka, koji je zahvatio sve narode i sve zemlje Jugoslavije, ostvareno borbena jedinstvo svih rodoljubivih snaga naših naroda, bez obzira na bivše građanske političke stranke i u direktnoj borbi s njihovim bivšim vodstvima, od kojih je većina, u raznim oblicima, prešla na stranu okupatora.

Konstatujući ovo i odajući slavu i poštu senima hiljada palih narodnih heroja i milionskim narodnim žrtvama fašističkog terora, skupština predstavnika svih naroda Jugoslavije donosi sledeću

REZOLUCIJU

1. Blagodareći jedinstvu svih iskrenih rodoljuba u Jugoslaviji, koje se iskovalo u osamnaestomesečnoj oružanoj borbi protiv fašističkih okupatora i svih njihovih slugu i pomagača, prvobitni mali partizanski odredi, koji su tu borbu povelili golim šakama, izrasli su u moćnu i nepobedivu Narodnooslobodilačku vojsku. Njezine proleter-ske i partizanske udarne brigade i odredi proslavili su se pod hrabrim i mudrim rukovodstvom Vrhovnog štaba i komandanta Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije druga Tita i zahvaljujući sve jačem razbuktavanju narodnog ustanka i sve većem prilivu narodnih masa u redove Narodnooslobodilačke vojske ovih dana prerasli su i organizuju se u divizije i korpuse, pred kojima se otvaraju nove široke perspektive velikih i odlučnih pobeda.

Naša slavom ovenčana Narodnooslobodilačka vojska junački je odolela svim dosadašnjim ofanzivama neprijatelja i njegovim podmuklim spletkama; ona se svojim pobedama izdigla do činioca od međunarodnog značaja. Svi narodi Jugoslavije pokazuju na delu, što i mi ovde, kao njihovi predstavnici, javno utvrđujemo, da priznaju i

pomažu tu vojsku kao jedini izraz i oruđe njihove svete oslobodilačke borbe, kao jedinu zdravu i jedinu stvarno narodnu snagu sposobnu da tu borbu dotera do pobjedničkog kraja, dok su se pred očima celog sveta raspršile u dim sve laži proturane u stranoj javnosti o tobožnjoj borbi protiv okupatora koju »vodi« izdajnik ministar Draža Mihailović.

2. Herojska odbrana Kavkaza i Staljingrada, pod najtežim uslovima, kao i prošle zime slavna odbrana Moskve i Lenjingrada, ne samo da oduševljavaju naše narode, nego su za njih i poslednje jemstvo skore konačne pobjede slobodoljubivih naroda nad varvarskim fašizmom. Porobljeni slovenski narodi mogu vedro gledati u svoju blisku slobodnu budućnost, jer na čelu borbe za njihovo oslobođenje stoji moćni Sovjetski Savez sa svojom nepobedivom Crvenom armijom pod rukovodstvom genijalnog Staljina. Operacije savezničke britanske i američke vojske u Africi takođe znače znatan doprinos bržem raspadanju italijansko-nemačke koalicije.

Svoju ogromnu i neograničenu ljubav prema velikom zaštitniku slovenskih i svih porobljenih naroda, prema Sovjetskom Savezu, narodi Jugoslavije pokazali su i pokazuju čitavom svojom neprekidnom borbom protiv fašista u svim manifestacijama svoga raspoloženja.

Narodi Jugoslavije i njihova Narodnooslobodilačka vojska s radošću pozdravljaju pobjedničke napore američkih i britanskih trupa i borbenih Francuza u Africi, gledajući u tim velikim demokratskim narodima svoje saveznike u borbi za uništenje fašističke kuge.

3. Skupština pozdravlja istorijsku notu sovjetske vlade od 14. septembra o. g. o odgovornosti hitlerovskih osvajača i njihovih pomagača za zločine koje su izvršili u okupiranim državama Evrope. S najvećim ponosom primili su narodi Jugoslavije ono veliko priznanje koje je u toj noti učinjeno njihovoj narodnooslobodilačkoj partizanskoj borbi. Narodni predstavnici okupljeni na ovoj skupštini izjavljuju da će i dalje ulagati sve napore u toj borbi, svesni reči te note koje kažu da je van svake sumnje da će uspešan razvitak te slavne partizanske borbe biti jedan od najvažnijih uslova konačnog sloma opšteg neprijatelja i da će on približiti čas odmazde. Oni izjavljuju da će svestranim prikupljanjem podataka o zločinima okupatora i njihovih pomagača i otkrivanjem zločinaca pomoći Narodnooslobodilačku vojsku da joj ne umakne nijedan zločinac i da nijedna nevina narodna žrtva ne ostane neosvećena.

Ali skupština smatra za svoju dužnost prema nevinim žrtvama da pred celim svetom izjavi: da su zverstva koja su počinili i danas čine nad Srbima, Hrvatima i Muslimanima četnici Draže Mihailovića ne manje masovna i svirepa od zverstava okupatora i ustaša i da jugoslovenska izbeglička vlada snosi punu odgovornost za te zločine za koje ona prosipa odlikovanja zločincima; da, prema tome, ona nije imala moralnog prava da pored vlada drugih porobljenih država

potpisuje apel sovjetskoj vladi o pitanju odgovornosti za zločine okupatora i njegovih pomagača. Njen ministar vojske Draža Mihailović spada pored fašističkih okupatora, pored Pavelića, Ljotića, Nedića, Pećanca takođe na optuženičku klupu za zločine izvršene nad narodima Jugoslavije.

4. Jedinstvo naroda Jugoslavije u narodnooslobodilačkom ratu obuhvatilo je najšire mase svih naroda Jugoslavije, sve prave i iskrene rodoljube bez razlike narodnosti, vere i partijsko-političke pripadnosti, sve društvene slojeve, ljude i žene, sve prave i iskrene rodoljube, bez obzira na različite forme koje je ono dobilo u različitim zemljama i pokrajinama. Najuzvišeniji izraz toga jedinstva jeste Narodnooslobodilačka vojska, u čijim se redovima bore rame uz rame rodoljubi svih naroda Jugoslavije, svih vera i različitih partijskih opredeljenja.

U *Slovenačkoj* je ostvarena *Osvobodilna fronta* kao opštenarodno telo, obuhvatajući sve društvene slojeve, sve političke partije, struje i organizacije u slovenačkom narodu, komuniste, hrišćanske socijaliste, kmetijce, socijaldemokrate, sokole i druge demokratske i rodoljubive elemente osim male šake izdajničke Bele garde koja služi okupatoru. U *Hrvatskoj* je takođe ostvarena Narodnooslobodilačka fronta, koja je privukla u svoje redove sve što je pošteno i istinski rodoljubivo u hrvatskom narodu, u redovima radnika, seljaka, narodne inteligencije i u redovima Hrvatske seljačke stranke, uprkos izdajničkom ili kukavičkom držanju većeg dela vrhova HSS i oportunističke politike »čekanja« i trpljenja dr Vlatka Mačeka. U *Srbiji*, privremeni vojnički uspesi okupatora koji su došli kao posledica izdaje Nedića i Draže Mihailovića, nisu mogli razbiti jedinstvo srpskog naroda iskovano u ognju narodnog ustanka. U svim zemljama gde živi srpski narod, razbijači jedinstva naroda, izdajnički četnici, izgubili su svaki moralni i politički oslonac i drže se samo uz pomoć okupatora i strahovitim terorom. *Crnogorski* narod, koji se listom bio digao na oružje protiv okupatora i ovoga doveo do toga da već mora napustiti Crnu Goru, podlegao je jednim delom, izdajničkoj propagandi četničkih vođa kao što su Bajo Stanišić, Blažo Đukanović i Krsto Popović, koji su pomoću okupatora privremeno poremetili jedinstvo crnogorskog naroda i omogućili okupatoru da ponovo ugnjetava crnogorski narod, koji je teškim žrtvama bio oslobodio čitavu Crnu Goru. Ali ta je izdaja danas poznata crnogorskom narodu i on se već ponovo diže da svrgne okupatorski jaram i četničko haranje po Crnoj Gori. Slično je i u *Hercegovini*, gde su četnički vođi, pomognuti oružanom snagom italijanskog okupatora, privremeno uspeali da razbiju jedinstvo naroda koji je u ustanku već bio postigao velike uspehe, i gde sada narodni ustanak ponovo oživljava. U *Bosni* narodni ustanak uprkos svim naporima Pavelića, Nedića i Draže Mihailovića, Nemaca i Italijana, uprkos izdajničkim sporazumima četničkih oficira i vojvoda s okupatorima i Pavelićem, nije nikada malaksao, nego je zabeležio najveće uspehe. Uspesi Narodnooslobo-

dilačke vojske u pravcu Zapadne Bosne silno su pomogli masovno razbuktavanje narodnog ustanka u Dalmaciji.

5. U svim zemljama Jugoslavije od samog početka oružane borbe nicali su na oslobođenoj i neoslobođenoj teritoriji narodnooslobodilački odbori kao nužni organi jedinstva pozadine i fronta, kao od samog naroda stvorena tela, koja su okupljala narod u njegovim naporima da pomogne svoje junačke borce, koja su ujedinjavala stanovništvo u narodnooslobodilačkoj borbi. Oni su nužnim razvitkom postali organima narodnodemokratske vlasti i potvrdili se kao izraz jedinstvene narodne volje za oslobođenje ispod jarma fašizma. Na prostranoj oslobođenoj teritoriji nema sela bez narodnooslobodilačkih odbora spojenih u opštinskim i sreskim svojim telima. Mnogobrojni narodnooslobodilački odbori rade ilegalno pod najtežim uslovima u još neoslobođenim delovima zemlje. Oni su glavno oruđe jedinstva naroda u oslobodilačkoj borbi, jedinstva pozadine i fronta, koje je bilo i ostaje uslov i zaloga konačne pobeđe nad krvavim okupatorima i njihovim ustaškim i četničkim slugama. Preko njih, kao i preko ženskih i omladinskih antifašističkih organizacija ostvaruju se natčovečanski naponi narodnih masa u pozadini.

6. Oslobodilački pravećni rat naroda Jugoslavije, oružani ustanak naroda silno se razbuktao i proširio ove jeseni i neodoljivo ruši pred sobom sve prepreke. Niču kao iz zemlje nove čete i bataljoni koji se brzo pretvaraju u brigade i divizije. Silan talas antifašističke borbe sve se više i više širi. Svuda narodne mase uviđaju da je Narodnooslobodilačka vojska jedini njihov borac, zaštitnik i osvjetnik. Izgladnjavani i maltretirani hrvatski domobranci predaju se Narodnooslobodilačkoj vojsci u masama, koja ih vraća kućama, jer u njima gleda svoju buduću braću kojima je oružje silom gurnuto u ruke. Sve dublje prodire u mase vojnika, pa i oficira domobrana svest o izdajničkoj zlikovačkoj strahovladi ustaša, koji su bacili hrvatski narod u ropstvo i naneli mu najveću ljagu u njegovoj istoriji. Ali pod uticajem snažnih udaraca naše herojske vojske protiv četničkih bandi i njihovih gospodara, raspadaju se te tvornice izdaje i reakcije i mnogi zavedeni seljaci, koje su izdajnički oficiri uvukli u bratoubilačku borbu umesto u borbu protiv okupatora, predaju se i odriču daljeg slušanja svojih izdajničkih vođa. I u krajevima gde su ti izdajnički vođi uspjeli da zavedu narod obećavajući mu mir i sigurnost života i imovine na bazi saradnje s okupatorima i ustašama, narod je otvorio oči, jer je postao žrtva zverskih masovnih pokolja od strane ustaša, četnika i okupatora. Narod je krvavo platio u takvim krajevima svoju naivnu veru u sporazum četnika s ustašama i okupatorima, i taj se sporazum na delu pokazao kao sporazum za masovno ubijanje Hrvata i Muslimana od strane četnika, a Srba od strane ustaša, no na mnogim mestima pokolje vrše svi ti zlikovci zajedno i nad Srbima i nad Hrvatima i nad Muslimanima. Skupština zbog toga javno ulaže protest protiv postupaka izbegličke jugoslovenske vlade, koja rešip ovlikovanja baš na

najgore zločince i izdajice i obmanjuje svetsku javnost da borbu protiv okupatora u Jugoslaviji vodi njen ministar Draža Mihailović. U tome pogledu, kao i u pogledu odbrane pred svetskom demokratskom javnošću časti onih hrabrih i poštenih jugoslovenskih oficira koji nisu izdali narod u njegovoj oslobodilačkoj borbi, već se od prvoga dana bore u partizanskim redovima, a mnogi su i svoje živote položili na oltar narodne slobode, skupština u potpunosti shvata i potpisuje sve izjave koje je dao Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske.

7. Ogromni razmah narodnooslobodilačke borbe, visoki stupanj na koji se ispela naša borba, mnogobrojni i sve složeniji zadaci koji se na tom stupnju borbe nameću svima nama, zahtevaju stvaranje jednog tela koje će još više i bolje ujedinjavati velike narodne napore za konačnu pobedu. Zbog toga predstavnici svih zemalja Jugoslavije okupljeni u slobodnom Bihaću odlučuju da se konstituišu u *Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije* kao najviši politički izraz stvorenog čvrstog jedinstva naroda Jugoslavije, izraz njihove nesalomljive volje za pobedu nad okupatorima i svima njihovim slugama i pomagačima, kao telo koje će još više razviti i ujediniti napore narodnooslobodilačkih odbora i svih drugih narodnih masovnih antifašističkih organizacija u oslobođenim i još neoslobođenim delovima naše zemlje.

8. U Antifašističkom veću narodnog oslobođenja okupljeni su predstavnici svih narodnosti, veća i antifašističkih političkih partija i grupa koji su se na delu pokazali verni i odani narodu, koji su izdržali sva iskušenja teške borbe za narodno oslobođenje. Antifašističko veće narodnog oslobođenja i iz njegove sredine izabrani Izvršni odbor stajaje pored Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, kao vrhovnog vojničkog rukovodioca narodnooslobodilačke borbe, na čelu te borbe kao njeno političko predstavništvo.

9. Osnovni zadatak Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije biće dalje razvijanje jedinstvenosti napora svih naroda Jugoslavije za izvojevanje konačnog oslobođenja za sve njih i za stvaranje uslova za punu njihovu slobodu i ravnopravnost u oslobođenoj bratskoj zajednici, koju niko neće moći razoriti jer će se iskovati u ognju zajedničke borbe. U tom cilju Antifašističko veće narodnog oslobođenja trudiće se da još više razvije i utvrdi već ostvareno jedinstvo pozadine i fronta, da Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi budu dostojno snabdeveni. Veće će se truditi da razvije i učvrsti narodnooslobodilačke odbore i pomogne sve ostale narodne masovne antifašističke organizacije, da obezbedi što uži kontakt između naroda i narodnooslobodilačkih odbora, da učvrsti ličnu i imovnu sigurnost, da podigne prosvetni nivo stanovništva, da organizuje socijalno staranje i zdravstvenu službu, jednom reči, Veće će uložiti sav trud da u ovim teškim danima oslobodilačkog rata kada sve nas očekuju najveći napori, organizuje što je moguće bolje našu

pozadinu za uspešnu borbu protiv fašističkih osvajača i time doprinese konačnoj pobedi naše pravedne stvari.

10. Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije izabraće iz svoje sredine Izvršni odbor s predsednikom i tri potpredsednika i uputiće s ovog zasedanja svoj proglas narodima Jugoslavije i njihovim hrabrim borcima.

11. Za vojničko vođenje narodnooslobodilačkog rata naroda Jugoslavije, Antifašističko veće narodnog oslobođenja izražava svoje puno i neograničeno priznanje, zahvalnost i poverenje Vrhovnom štabu NOV i POJ i vrhovnom komandantu drugu Titu, zaklinjući se da će budno čuvati interese narodnooslobodilačke borbe i da će sve svoje napore usmeriti na postizanje ovog uzvišenog cilja, za koji se naša slavna Narodnooslobodilačka vojska s tako besprimernim junaštvom bori.

[27. novembar 1942,
Bihać]

»Prvo i Drugo zasjedanje AVNOJ-a«,
Stvarnost, Zagreb, 1965.

PROGLAS AVNOJ-a NARODIMA JUGOSLAVIJE³⁷⁰*Braćo svih narodnosti i vjera!*

Veliki uspjesi naše narodnooslobodilačke borbe izvojevani junačkim djelima i naporima naše hrabre vojske omogućili su nam da podignemo svoj glas s oslobođene teritorije naše domovine i da vam objavimo osnivanje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, koje s današnjim danom, sporazumno s Vrhovnim štabom Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda, preuzima svoje dužnosti po svim pitanjima i stvarima narodnih potreba i života upravne, privredne, socijalne, zdravstvene, finansijske, propagandne, prosvjetne i vjerske prirode, a naročito organizovanja pomoći našoj junačkoj narodnoj vojsci i partizanskim odredima.

Prvu našu riječ upućujemo borcima, komandirima, komandantima i političkim komesarima koji su položili svoje živote i žrtvovali svoje zdravlje u natčovječanskim borbama, koje su kroz minulih osamnaest mjeseci vođene pod najtežim uslovima, a kojima po žrtvovanju, svijesti i heroizmu boraca nema premca u istoriji naših naroda. Imena njihova slavom ovjenčana vječno će pominjati zahvalno potomstvo. Poklonimo se sjenima palih junaka sa zakletvom da ćemo produžiti putem koji su nam oni pokazali i u amanet ostavili. Jedinštveni i složni izdržaćemo u borbama sve dotle dok ne istjeramo i posljednjeg okupatorskog vojnika iz naše zemlje i ne uništimo njihove sluge i izdajice u zemlji.

Bezbrojne su žrtve koje su naši narodi podnijeli od početka rata do danas. Tijela stotine i stotine hiljada izmučenih i iznakaženih ljudi, među njima nevinih staraca, žena i djece, leže danas rasuta u gomilama po svim stranama naše zemlje: to su žrtve jednog do danas nevidenog i nezapamćenog svirepog zvjerstva naših dušmana i domaćih izroda. Ustaše i četnici, žbiri i panduri, natjecali su se u vršenju zločinstava s tuđinom, s fašističkim okupatorima.

Braćo!

Našim velikim saveznicima, nepobjedivoj Crvenoj armiji i britanskoj i američkoj vojsci, koji se bore zajedno s nama protiv

fašističkih osvajača, upućujemo naše pozdrave sa zavjetom da će naša Narodnooslobodilačka vojska voditi do kraja veliki oslobodilački rat sve do konačne pobjede nad podlim njemačkim fašističkim tiranima i zavojevačima.

Narodi Jugoslavije!

Uz naš pozdrav mi vas s oslobođene teritorije pozivamo da se okupite oko Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, da mobilizujete sve svoje zdrave i žive snage kako bi s uspjehom što skorije okončali veliko djelo narodnog oslobođenja. Pod parolom: sve za front i slobodu — pođimo naprijed do pobjede!

Naša pobjeda biće potpuna samo onda kada se narodi u oslobođenoj svojoj zemlji budu osjećali kao svoj na svome, kada budu sami preko svojih slobodnom svojom voljom izabranih narodnooslobodilačkih odbora, solidarnim radom svih, kao i organizacijom u svim granama naše narodne privrede, obezbijedili sve uslove za jedan poredak koji će im pružiti mogućnost da ostvare istinsku i pravu demokratiju i da izgrade jednu slobodnu, nezavisnu i bratsku zajednicu.

Da bi se sve ovo postiglo, potrebna je prije svega jedinstvena i složna borba protiv fašističkog poretka, koji nam želi nametnuti italijansko-njemačka koalicija, kao i protiv starog reakcionarnog poretka koji pokušava silom održati izbjeglička jugoslovenska vlada, iako su naši saveznici, englesko-sovjetsko-američka koalicija, proklamovali pravo svake nacije da bira poredak kakav želi. Fašistički poredak znači porobljavanje i istrebljivanje naših naroda. On je opasnost koja je diktirala članovima englesko-sovjetsko-američke koalicije neophodnost zajedničke akcije da bi spasli čovječanstvo od povratka u divljaštvo i srednjovjekovna zvjerstva. A što znači stari poredak, znaju narodi Jugoslavije, jer su ga dobro osjetili na svojim grbačama pod raznim jugoslovenskim vladama.

Mi nećemo stari državni aparat bivših vlada, koji je danas u službi okupatora; nećemo stare korumpirane petokolonaške izdajničke činovnike i oficire, policijske i žandarmerijske žbire. Isto tako nećemo više ni nametnute opštinske odbore i pokvarene opštinske činovnike, koji su stajali i prije u službi policijskih vlasti, a u zavisnosti od seoskih zelenaša i glavešina raznih političkih stranaka, a danas u službi okupatora.

Naročita pažnja naroda treba da bude danas koncentrisana na zločine koje su počinili protiv narodnooslobodilačke borbe četnici Draže Mihailovića, ministra izbjegličke vlade. Ove izdajničke bande spregle su se s najvećim krvnicima naroda, s njemačkim i italijanskim okupatorima i njihovim ustaškim slugama. I dok nas izbjeglička vlada

poziva da mirujemo i da čekamo njen poziv, dotle u isto vrijeme izdaje uputstva svom ministru Draži Mihailoviću da sa četnicima udari u leđa naše vojske u momentu kada se ona bori protiv ustaša i okupatora. Ali je zato ta vlada imala smjelosti da pred javnošću i Saveznicima uspjehe naše narodne vojske u Hrvatskoj, Dalmaciji i Bosni pripiše vrhovnom vodstvu komandanta Draže Mihailovića.

Izdajnik Draža Mihailović sa svojim četnicima nalazi se danas u otvorenoj borbi protiv Narodnooslobodilačke vojske, koja jedina u našoj zemlji predstavlja težnje i snagu naroda Jugoslavije, koji su svoju vjernost i odanost prema Saveznicima, a pored toga i neograničenu ljubav prema zaštitniku slovenskih i svih porobljenih naroda, prema Sovjetskom Savezu, dokazali još i time što su im pružili svaku podršku za koju su bili kadri: dizanjem ustanka i prihvatanjem odlučnog otpora i borbe protiv hitlerovskih bandi, vežući tako kroz sve vrijeme rata velike snage neprijatelja, koje bi on mogao da upotrebi u krvavim borbama na istočnom frontu.

Narodi Jugoslavije!

Vi već danas u borbi s okupatorom teško osjećate sramnu igru starih političkih stranaka, koje preko svojih ministara i prvaka »vladaju« iz inostranstva. Sa svima onima što su danas protiv narodnooslobodilačke borbe, počevši od petokolonaša Ljotićevih³⁷¹ pa do četničkih bandi Draže Mihailovića, bjelogardejaca slovenačkih³⁷² i Pavelićevih ustaša, naći će se zajedno vođe tih političkih stranaka da bi pokušali oslabiti i razbiti narodni pokret i front slobode.

Ne samo vodstvo srbijanskih političkih stranaka, već i vodstvo Hrvatske seljačke stranke³⁷³ i Slovenske ljudske stranke³⁷⁴ zbili su se danas oko centra reakcije koji predstavlja ultrareakcionarna velikosrpska grupa – Srpski kulturni klub³⁷⁵ predsjednika izbjegličke vlade profesora Slobodana Jovanovića. Ova velikosrpska grupa uvela je u vladu vodstva Hrvatske seljačke stranke i Slovenske ljudske stranke samo da bi ih iskorišćavala za svoje ciljeve. A onda se oni tijesno povezaše uz velikosrpsku grupu, jer vjeruju da će ova pomoću svojih četnika zaplašiti hrvatski i slovenački narod, koji se sve više grupiše oko svog Narodnooslobodilačkog fronta.

Dok prvaci Hrvatske seljačke stranke sjede u toj vladi, a vodstvo njeno u Zagrebu poziva hrvatski narod da bude miran i da čeka, dotle najveći zlotvori srpskog naroda, izdajice i dželatli Srbije, velikosrpski četnici i banditi u sporazumu s ministrom izbjegličke vlade Dražom Mihailovićem i Pavelićevim ustašama haraju po Dalmaciji – biseru i kolijevci hrvatstva.

Hrvati!

Pozivamo vas da se u bratskoj zajednici sa Srbima, preko svoje Narodnooslobodilačke fronte, okupite oko Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja, da ustanete protiv četnika, ustaša i okupatora. Pozivamo sve domobranske oficire i vojnike da prelaze u redove Narodnooslobodilačke vojske, jer ustanak i borba su jedini put ka sreći i nezavisnosti hrvatskog naroda!

Slovinci!

Prvaci Slovenske ljudske stranke i ministri u izbjegličkoj vladi, sporazumno s vođstvom stranke u Ljubljani, mirno posmatraju djela izdajničke Bijele garde koju su okupatori organizovali za suzbijanje ustanka u Sloveniji, a udaraju protiv Osvobodilne fronte, koja je obuhvatila sve slojeve i političke partije, struje i organizacije u slovenačkom narodu. Bijela garda, ta šaka jada, za koju se zakačila izbjeglička vlada, isto tako kao i za četničke bande, samo će još više ojačati otpornu i borbenu snagu slovenačkog naroda, koji se hrabro bori za svoju slobodu i domovinu protiv okupatora.

Muslimani!

Vi ste na svojim leđima osjetili svu oštrinu ustaških zločinstava izvršenih protiv Srba u Bosni, Hercegovini i Sandžaku onda kada su krvožedne četničke bande počele da kolju vašu djecu i žene i da pale vaša sela i domove. Vođstvo Jugoslovenske muslimanske organizacije³⁷⁶ varalo vas je u danima najtežih nevolja i nesreće koje ustaše izazvaše svojim pokoljem srpskog življa. Danas već Muslimani znaju gdje im je mjesto u zajedničkoj borbi s onima koji se bore za ravnopravnost, bratstvo i vjersku snošljivost.

Bosanci i Hercegovci, samo ujedinjeni i složni preko svojih narodnooslobodilačkih odbora, a u redovima Narodnooslobodilačke vojske možete sebi ostvariti jednu ljepšu i zajedničku budućnost. Muslimani ne smiju više biti roba o koju će se nadmetati velikosrpski pljačkaši, pokvarenjaci i izrodi sve zbog toga da bi mogli vladati jedni ili drugi. Vama svima, i Srbima, i Hrvatima i Muslimanima potrebna je iskrena i bratska saradnja da bi Bosna i Hercegovina kao jedinica u našoj bratskoj zajednici mogla napredovati na zadovoljstvo svih bez razlike na vjeru i stranku.

Crnogorci!

Nemojte dozvoliti da izdajnički četnici prljaju najveće i najslavnije dane crnogorske istorije: dane herojske borbe protiv okupatora. U borbenom bratstvu sa svim narodima Jugoslavije crnogorski narod će konačno ostvariti svoju slobodu i nezavisnost, u slobodi i bratstvu sa svim narodima Jugoslavije.

Makedonci!

Fašistički imperijalisti, kao i velikosrpski i velikobugarski hegemonisti, donijeli su samo nesreću i ropstvo makedonskom narodu, čiju su domovinu pretvorili u monetu za potkusurivanje svojih imperijalističkih interesa. Vaša sloboda leži u našoj borbi. Pridružite se narodnooslobodilačkoj borbi svih naroda Jugoslavije!

Srbi!

Vi ste najteže osjetili fašističku politiku istrebljivanja naših naroda, baš na vas je pala sva težina posljedica velikosrpske ugnjetačke politike svih jugoslovenskih režima. Pozivamo vas da odlučno, snažno i složno udarite protiv fašističkih osvajača, protiv četničkih i ustaških izdajica i da ne dopustite da grobari vaše slobode, oni koji su poklali vaše najbolje sinove zajedno sa fašističkim okupatorom, istrebljuju sada hrvatski narod. Dižite se svi na oružje, u veliki oslobodilački rat protiv okupatora za slobodu i bratsku zajednicu Srbije, Crne Gore, Hrvatske, Slovenije, Bosne i Hercegovine i Makedonije.

Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja izabralo je danas iz svoje sredine svoj Izvršni odbor s predsjednikom i tri potpredsjednika.

Za vojničko vođenje narodnooslobodilačkog rata Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja izražava neograničeno i puno priznanje i zahvalnost vrhovnom komandantu drugu Titu.

Pozivajući sve narode u Jugoslaviji da pomognu svim raspoloživim silama i sredstvima Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja u vršenju njegovih teških dužnosti, naročito u njegovim naporima koje će uložiti za ostvarenje jedinstva naroda i vojske, pozadine i fronta, a očekujući od naroda da razviju do savršenstva započetu akciju oko snabdijevanja Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda, kličemo:

Živjela naša Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi!

Živjela oslobodilačka borba naših naroda!
Živjeli naši saveznici Sovjetska Unija, Engleska i Amerika!
Smrt fašizmu – sloboda narodu!

[27. novembar 1942,
Bihać]

*»Prvo i Drugo zasjedanje AVNOJ-a«,
Stvarnost, Zagreb, 1965.*

UPUT ZA OBAVJEŠTAJNU SLUŽBU

U našem oslobodilačkom ratu jedan od bitnih uslova uspjeha je poznavanje stanja kod neprijatelja i njegovih namjera uopšte, s jedne strane, a s druge strane ne dopustiti neprijatelju da sazna naše stanje i naše namjere. To je zadatak naše obavještajne službe. Obavještajna služba predstavlja najmoćnije oružje komandovanja.

U ovom cilju ima se organizovati obavještajna služba kako na oslobođenoj tako i na neoslobođenoj teritoriji, kao i u mobilnim, operativnim jedinicama naše vojske.

Organizacija obavještajne službe ima biti izvedena po sledećem:

1) *Na oslobođenoj i neoslobođenoj teritoriji.* — Skelet obavještajne službe predstavlja planski postavljena obavještajna mreža. Skelet obavještajne mreže čine glavni obavještajni centri, pomoćni obavještajni centri, centri rejona, obavještajni organi, obavještajni poverenici po opštinama i selima. To je u stvari teritorijalna obavještajna mreža, čiji centri imaju karakter stalnosti – nepokretnosti.

Glavni obavještajni centri neposredno su potčinjeni i odgovorni za svoj rad Obavještajnom odsjeku Vrhovnog štaba, koji upravlja i rukovodi cjelokupnom obavještajnom službom.

U Glavnom obavještajnom centru stiču se i prikupljaju, sređuju i provjeravaju, proučavaju i pripremaju za iskorišćavanje svi izvještaji primljeni od pomoćnih obavještajnih centara i obavještajnih organa uopšte. Na osnovu tih svih podataka šef centra sastavlja jedan skupan izvještaj za cjelokupno svoje obavještajno područje i dostavlja ga u predviđenom roku Obavještajnom odsjeku Vrhovnog štaba.

Pomoćni obavještajni centri postupaju na sličan način, a tako isto postupaju i centri rejona, odnosno povjerenici opština i sela.

U svakom obavještajnom centru postoji šef centra s nekoliko saradnika – obavještajnih organa. Broj tih organa pri pojedinim centrima ne može se precizirati, to zavisi od veličine i obimnosti, vrste i težine zadataka dotičnog centra, kao i od uslova pod kojima radi i djeluje na dobijenom području. Glavno je imati onoliko broj saradnika s kojima se mogu u duhu dobijenih direktiva blagovremeno izvršavati svi postavljeni zadaci i obezbijediti neprekidno funkcionisanje odnosno obavještajnog centra. Sve to zavisi od vladajućih prilika i okolnosti na dotičnom obavještajnom području.

Na oslobođenoj teritoriji obrazovati pri komandama područja i komandama mjesta obavještajne centre za pripadajuću im teritorijalnu nadležnost. Obavještajni centri komandi područja neposredno su potčinjeni i odgovorni za svoj rad glavnom obavještajnom centru, dok su obavještajni centri komande mjesta neposredno potčinjeni i odgovorni za rad obavještajnim centrima pretpostavljenih komandi područja.

Opštinski i seoski povjerenici odgovorni su za svoj rad obavještajnim centrima pretpostavljenih komandi mjesta.

Ako to nalažu vojno-političke prilike i ostale vladajuće okolnosti, mogu, u izvjesnim slučajevima, komande područja poslužiti kao pomoćni obavještajni centri na izvjesnom dijelu oslobođene teritorije, a obavještajni centri kod izvjesnih komandi mjesta takođe mogu biti obavještajni centri reiona. U tom smislu ostavlja se puna sloboda organizacije rada nadležnim glavnim obavještajnim centrima.

Glavni i pomoćni obavještajni centri, kao i obavještajni centri komandi područja imaju u svome sastavu dvije sekcije i to: sekciju za obavještavanje i sekciju za kontrašpijunažu. Svaka sekcija mora imati svoga rukovodioca, koji su u dotičnom centru najbliži pomoćnici i saradnici šefa centra. Zadaci ovih sekcija biće izloženi u daljem izlaganju.

2) *Obavještajna služba u mobilnim i operativnim jedinicama.*

— U ovim jedinicama organizacija obavještajne službe ima se sprovesti po sljedećem:

Pri štabovima korpusa, divizija, brigada, bataljona i diviziona imaju se organizovati obavještajni centri, koji će u svojim jedinicama odmah uspostaviti obavještajnu mrežu i u toku operacija i pokreta uopšte rukovoditi i upravljati obavještajnom službom. Po četama i baterijama odrediti povjerenike, koji su za svoj rad odgovorni bataljonskim obavještajnim centrima, odnosno obavještajnim centrima dotičnog diviziona.

Korpusni obavještajni centri, kao i divizijski obavještajni centri onih divizija koje su neposredno pod komandom Vrhovnog štaba potčinjeni su i odgovorni za svoj rad Obavještajnom odsjeku Vrhovnog štaba.

Obavještajna služba mobilnih jedinica prethodi operacijama i pokretima svoje jedinice. Njen je zadatak da blagovremeno pribavi i pripremi za iskorišćenje sve potrebne podatke o neprijatelju radi toga da svome štabu omogućiti donošenje realnih odluka i cjelishodno komandovanje. Njena djelatnost naročito se ima ispoljiti uoči priprema kao i u fazi samih priprema predviđenih operacija dotičnih jedinica.

Ako je obavještajna služba mobilnih jedinica temeljito organizovana i ako se njeni rukovodioci i organi vješto i brzo snalaze u svakoj situaciji, onda se ne može nikada desiti da dotična jedinica bude iznenađena od strane neprijatelja.

Obavještajna mreža mobilnih operativnih jedinica ima karakter mobilnosti, pokretnosti i u svom radu prvenstveno se oslanja na teritorijalnu obavještajnu službu ako je ona organizovana i uspostavljena na pravcu operacija dotične jedinice.

Korpusni, divizijski i brigadni obavještajni centri imaju u svom sastavu dvije sekcije i to: sekciju za obavještavanje i sekciju za kontrašpijunažu. Kao što je i naprijed istaknuto, ove sekcije treba da imaju svoje rukovodioce, kao najbliže saradnike šefa dotičnog obavještajnog centra.

3) *Zadaci obavještajne službe.*

a) *Sekcija za obavještavanje.* – Zadatak je ove sekcije da prikuplja podatke o sljedećem:

– *Podatke o neprijatelju* – operativne podatke: organizacija i formacija neprijateljske vojske, raspored, jačina i sastav, naoružanje i oprema, položaj i njihova utvrđenja, način obezbjeđenja varoši, sela i komunikacija uopšte; neprijateljske namjere; pokret i saobraćaj neprijatelja na pojedinim komunikacijama.

Moralno stanje neprijatelja, kod starješina i kod vojnika; red i disciplina u neprijateljskoj vojsci; odnosi starješina i vojnika.

Borbena vrijednost i sposobnost neprijateljskih trupa, kvalitet starješina i vojnika, ratno iskustvo neprijateljskih jedinica, njihov nacionalni i socijalni sastav.

Materijalno stanje: naoružanje, municija i ostala borbeno sredstvo; stanje odjeće i obuće; stanje ishrane i način snabdijevanja; zdravstveno stanje neprijatelja.

Šta se govori o ratu u neprijateljskoj vojsci, šta misle i govore o ovome starješine, a šta vojnici. Odnosi neprijatelja prema nama i našoj borbi uopšte; šta govore o našoj vojsci, njihovo gledište o nama.

Na neoslobođenoj teritoriji – odnos neprijatelja prema mjesnom stanovništvu, organizacija vlasti, kakvu podršku i oslonac nalazi neprijatelj u mjesnom stanovništvu, teror, rekvizicije itd. Sve ovo iznijeti posebno za okupatora, a odvojeno i posebno za četnike i ustaše.

Podatke o stanju u narodnim masama. Moralno-političko stanje stanovništva; šta misli o ratu, ko će pobijediti [...],* da li ima povjerenja u našu vojsku i da li je sigurno u našu pobjedu; da li treba da pomaže našu borbu i čime; njegova izdržljivost i istrajnost i nada za bolju budućnost.

Materijalno stanje, ishrana, smještaj, imovno stanje uopšte; da li vlada glad u narodu i kako savlađuje sve teškoće i od koga traži podršku i pomoć.

Na neoslobođenoj teritoriji odnosi stanovništva s okupatorom kao i sa četnicima i ustašama; kako je organizovana vlast od strane

* Na ovom mjestu tekst je oštećen. — Red.

neprijatelja; ko su glavni neprijateljski pomagači i organizatori protivnarodne borbe, kako narod gleda na njih i da li ih pomaže; ko je u javnoj, a ko u tajnoj službi neprijatelja; gledišta masa o okupatoru, četnicima i ustašama; najefikasnije mjere za suzbijanje i paralisanje četničkog i ustaškog uticaja na odnosnom dijelu neoslobođene teritorije.

b) *Sekcija za kontrašpijunažu.* — Zadatak ove sekcije je da vodi odbranu od neprijateljske špijunaže. Ovaj zadatak sastoji se u sljedećem:

Suzbijanje lažnih i tendencioznih vijesti o snazi i moći fašističke vojske, četnika i ustaša i predočavanje narodu prave istine, tj. da su fašizam i njegove sluge četnici i ustaše na izdisaju. Tom prilikom iznijeti i gotove činjenice, rezultate dosadašnjih borbi naših saveznika i naše vojske protiv talijansko-njemačke koalicije i domaćih izroda, četnika i ustaša.

Na očiglednim primjerima predstaviti našu vojsku kao pravu izrazito oslobodilačku narodnu vojsku.

Vaspitno djelovati na mase da se stanje o našoj vojsci i njenim operacijama ne iznosi na javnost da ne bi neprijateljski agenti na osnovu tih nenamjerno iznijetih podataka mogli prozreti naše dalje namjere. Samo zvanične radio-vijesti i ostali vojni izvještaji koji se u ovome smislu naročito izdaju mogu se objaviti i saopštiti dotičnom stanovništvu.

Da pronalazi i otkriva neprijateljske obavještajne centre, agente i špijune, da otkriva njihov sistem rada, i da, zatim, pripremi i izvede pariranje i likvidaciju neprijateljskih obavještajnih organa. U pogodnim prilikama, zadatak je rukovodilaca ove sekcije da po mogućstvu ubace u neprijateljsku obavještajnu mrežu svoje sigurne i odane ljude, u cilju poznavanja stanja kod neprijatelja i organizacijâ njegove obavještajne službe. Takođe, ovi obavještajni organi koji uspiju da se uvuku u neprijateljsku obavještajnu mrežu, pored iznijetog imaju zadatak da daju izmišljene i suprotne podatke neprijateljskim obavještajnim organima o stanju naše vojske, o njenim operacijama kako bi neprijateljsko komandovanje naveli na pogrešne zaključke uopšte i na taj način prinudili ga na nerealne i pogrešne odluke.

Podjela zadataka obavještajnim organima vrši se uvijek posebno i odvojeno, tako da pri tome nije prisutan niko osim onaj na koga se odnosi dotični zadatak.

U teritorijalnoj obavještajnoj mreži obavještajni organi pojedinih centara i povjerenici (rejona) načelno ne bi trebalo da znaju jedan za drugog da vrše obavještajnu službu. Ovaj princip treba sprovesti i u obavještajnoj mreži mobilnih jedinica.

Pošto prime i prouče dobijene zadatke, obavještajni organi odlaze na teren i pristupaju odmah njihovom izvršenju u predviđenom roku.

Obavještajni organi, odnosno povjerenici biraju najpogodniji način za izvršenje dobijenih zadataka. U tom pogledu oni imaju punu inicijativu. Oni moraju uložiti na tom poslu sve znanje, vještinu, umješnost i energiju. U svom radu obavještajni organi treba da se upravljaju po sljedećem:

- da ostanu nevidljivi i nezapaženi, tj. njihovo je pravilo – vidjeti i čuti, ne biti viđen niti primijećen;

- oni se ne smiju osjetiti u sredini u kojoj rade ni po čemu da vrše obavještajnu službu; zato svoju osnovnu dužnost – obavještajnu službu trebaju uvijek maskirati nekom drugom vrstom posla na dotičnoj prostoriji;

- mogu se prerušavati – oblačiti u razna odijela u cilju uspješnog izvršenja postavljenog zadatka;

- njihovo naoružanje ima da bude pištolj s potrebnim brojem bombi;

- ako je predviđena šifra za brzo izvještavanje ili neki ugovoreni znaci, onda ih treba blagovremeno snabdjeti i objasniti način održavanja veze s istima.

5) *Osobine i izbor obavještajnih organa i povjerenika.* – Za obavještajne organe i ostale saradnike u obavještajnoj službi treba uzimati ona lica koja imaju smisla, volje i sposobnosti za ovu vrstu službe. Obavještajni organi treba da budu ljudi jače inteligencije, vješti, hladni i prisebni [...],* ljudi koji imaju jako razvijen osjećaj brze orijentacije, brzog uočavanja, ocjene i saznanja svih okolnih pojava. Oni moraju biti hrabri i neustrašivi, uvjerenja i ubjeđenja da za njih nema prepreke koju oni ne bi mogli savladati.

Za obavještajne organe i njihove povjerenike treba prvenstveno uzimati pouzdane i sigurne partizane koji su pogodni za ovu službu. U teritorijalnoj obavještajnoj službi za obavještajne organe treba uzimati prvenstveno omladince i omladinke koji su odani i privrženi našoj borbi, a imaju volje i sposobnosti za uspješno obavljanje svih ovih zadataka. Takođe za obavještajnu službu koristiti iz odnosnih mjesta sva ona lica koja iz patriotizma i odanosti našoj borbi sama izraze želju da se prihvate ovog posla.

U izvjesnim slučajevima, a prema vladajućim prilikama, mogu se za obavještajne organe uzeti i ona lica koja hoće da rade za izvjesnu materijalnu nagradu, odnosno materijalnu pomoć. Ovakve obavještajne organe, koji su manje sigurni i pouzdani, treba budno kontrolisati i dodjeljivati im samo strogo određene konkretne zadatke.

6) *Saradnja i sadejstvo obavještajnih organa.* — Saradnja i sadejstvo svih obavještajnih organa neophodni su i neminovni u

* Nedostaje jedna riječ. — Red.

svakoj situaciji. Ovu saradnju treba predvidjeti pri dodjeljivanju zadataka pojedinim obavještajnim organima. Ova saradnja mora se naročito ispoljiti između obavještajnih organa teritorijalne obavještajne službe i obavještajnih organa mobilnih jedinica. Obavještajni organi mobilnih jedinica dužni su da blagovremeno stupe u dodir s obavještajnim organima teritorijalne obavještajne službe i da od istih dobiju potrebne podatke o neprijatelju i vojno-političkoj situaciji na dotičnom operativnom području. Obavještajni organi teritorijalne službe dužni su da pruže sve potrebne podatke i obavještenja obavještajnim organima mobilnih jedinica, u cilju uspješnog izvođenja predviđenih operacija.

Ukoliko teritorijalna obavještajna mreža nije uspostavljena na izvjesnom pravcu operacija, onda obavještajni organi mobilnih jedinica imaju sami, prema vladajućim prilikama i okolnostima, izvršiti postavljene zadatke, doći do potrebnih podataka o neprijatelju i na vrijeme upoznati vojno-političko stanje uopšte.

7) *Pomoć partijskih organizacija.* — Partijske organizacije kako mjesne tako one u mobilnim jedinicama dužne su da ukažu svu potrebnu pomoć i podršku u organizovanju i razvijanju obavještajne službe svima odnosnim rukovodiocima kojima su povjereni zadaci ove vrste.

8) *Dostavljanje izvještaja.*

a) *Šta treba izvještaj da sadrži.* — Obavještajni izvještaj treba načelno da sadrži sljedeće:

– podatke o neprijatelju: jačina, sastav, raspored, naoružanje, pokreti, namjere, podatke o neprijateljskoj špijunaži – agentima i špijunima; način borbe i suzbijanje neprijateljske obavještajne službe, šta je preduzeto i šta je potrebno još preduzeti;

– podatke o [narodnim masama], odnos prema nama i našoj borbi, ko pomaže našu vojsku; ko su naši neprijatelji javni i tajni; na neoslobođenoj teritoriji: stav i držanje prema okupatoru, četnicima i ustašama, uslovi za razvoj i širenje našeg ustanka, šta bi trebalo preduzeti za pariranje četničkog i ustaškog uticaja.

Opšti zaključci. Koji podaci zahtijevaju brzo iskorišćavanje, odnosno koji su već dati na iskorišćenje i upotrebu i kojim jedinicama ili komandama, kome je još poslat ovakav izvještaj i šta je preduzeto od strane obavještajnih organa kao i od ostalih susjednih jedinica ili komandi da se stanje popravi. Svoja gledišta i sugestije za razvoj i usavršavanje obavještajne službe na dotičnom prostoru odnosno teritoriji.

Od vrste i prirode dodijeljenih zadataka zavisice i sadržina izvještaja obavještajnih organa svojim centrima. U stvari dostavljaće se ono što je po datom zadatku postignuto i što je od interesa za naše opšte vojno-političke potrebe.

b) *Kakav treba da bude izvještaj.* — Da bi izvještaji bili od koristi treba da odgovore sljedećim uslovima: da su istiniti, da su razumljivo i čitko napisani, da se iz istih vidi stepen pouzdanosti njihove sadržine i da blagovremeno stignu onome kome su upućeni.

Izvještaj je potpun i precizan kada sadrži sve podatke o snazi, zemljištu, vremenu i radnjama uopšte kod okupatora i njegovih slugu četnika i ustaša, kao i podatke vojno-političke prirode i stanje kod narodnih masa uopšte. Ako je potrebno da se izvještaj pošalje što prije, makar i nepotpun, onda obrazložiti zašto se izvještaj šalje nepotpun.

Izvještaji su korisni ako su tačni, istiniti i ako predstavljaju stvarno stanje o kome se izvještava. Treba razlikovati važno od sporednog, korisno od nekorisnog i podnosilac izvještaja, bolje orijentisan o situaciji na svome području, treba da šalje samo korisne izvještaje.

Neistiniti izvještaji predstavljaju nečasne postupke i podležu najstrožoj odgovornosti.

Izvještaj je razumljiv ako je njegova sadržina jasno i koncizno iznesena bez ikakvih dvosmislenosti.

Iz izvještaja treba jasno da se vidi iz koga su i koliko sigurnog izvora podaci. Treba jasno odvojiti ono što je podnosilac izvještaja lično vidio, osmotrio i utvrdio od onoga što je dobio ili prikupio od drugih lica. Svaki izvještaj, ma kako on bio potpun, vjeran i razumljiv, imaće tek onda koristi — za onoga kome se šalje — ako je blagovremeno stigao. Radi toga podnosilac izvještaja mora nastojati da izvještaj pošalje što prije sigurnim sredstvom koje mu stoji na raspolaganju. Izvještaj treba slati redovno prvom pretpostavljenom obavještajnom centru, odnosno obavještajnom organu. Jedino u hitnim slučajevima, kad izvještaj treba brzo iskoristiti, može se običi pretpostavljeni organ, ali o tome mora isti biti najhitnije obavješten.

9) *Prenošenje izvještaja.* — Pri prenosu — dostavljanju izvještaja treba uzeti najsigurnije i najpouzdanije kurire, ljude vješte i okretno, koji se znaju snaći u svakoj situaciji. Kuririma tačno označiti postupak u slučaju nailaska neprijatelja ili ako budu napadnuti, kako izvještaj da unište ako budu bili prinuđeni da padnu u ruke odnosno da polože svoj život za izvršenje zadatka. Pri ovome treba uzeti kao pravilo da kurir može pasti u ruke neprijatelju ili poginuti, ali obavještajni izvještaj mora biti uništen i ne smije doći do ruku neprijatelja.

Prenošenje izvještaja na neoslobođenoj teritoriji predstavlja osobite teškoće. Zato treba predvidjeti sve mjere bezbjednosti i sigurnosti dostavljanja izvještaja. Svi su izvještaji strogo povjerljive prirode i uvijek ih dostavljati u zatvorenoj koverti (ako su pismeni).

Ovaj uput je strogo povjerljive prirode i dokumenat trajne vrijednosti i ne smije pasti u ruke neprijatelju.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

[Druga polovina novembra 1942,
Oštrelj]

Komandant
Tito

*A-VII, Fond NOR, Mikrofilm Slovenija,
reg. br. 1/39-42.*

ŠTABU IV OPERATIVNE ZONE [NOV I PO HRVATSKE]³⁷⁷

Juče sam se sastao s drugom Starim [Josipom Brozom Titom] u Bihaću i prodiskutovali smo o svim pitanjima koja vas interesuju i uopšte o situaciji u Dalmaciji.

Po mišljenju druga Starog, situacija u Dalmaciji je takva da bi bilo štetno i suviše rano zalagati naše snage i razbijati utvrđene neprijateljske garnizone, gde možemo imati samo veliki broj mrtvih i ranjenih, čime vojnički i politički slabimo naše udarne snage. Talijani još uvek nisu napustili garnizone u Dalmaciji koji mogu biti vrlo važni za nas; naprotiv, oni su u njima koncentrisali veći broj jedinica. Ukoliko ustaše zaposedaju ispražnjene garnizone, po našem mišljenju to nije tako opasno, jer se oni do sada nisu pokazali aktivni ako nemaju okupatorske podrške. Naš najopasniji neprijatelj jesu i ostaju četnici: dok su ustaše politički onemogućeni, dotle četnici mogu naći tu i tamo izvesne podrške. Stoga je naš glavni zadatak u ovom periodu da ih razbijemo svuda gde god se oni pojave. Prema podacima vaše obaveštajne službe, zapažena je jača koncentracija četničkih snaga u Kninskoj krajini i u Lici. Mi u Lici imamo jednu ličku diviziju koja je dobila zadatak da razbija koncentraciju četnika na tome području. Trenutno u Kninskoj krajini imamo vrlo slabe snage koje bi mogle da se uhvate ukoštac s prilično jakim četnicima.³⁷⁸

Stoga je potrebno da preduzmete sledeće mere:

U severnoj Dalmaciji treba što pre formirati V severnodalmatinsku brigadu pod komandom druga Milića [Maksa Baće].³⁷⁹ Ova brigada, prema vašem* mišljenju, ne bi mogla da dejstvuje niti da se održi kao celina, odnosno kao cela brigada, ali bi bilo vrlo korisno da se na toj prostoriji objedini dejstvo partizanskih snaga pod jednu komandu i budno prate kretanje i rad četničkih snaga, kao i svih ostalih neprijateljskih snaga. Za sada ima uslova da ova brigada dejstvuje po bataljonima i zato je treba što pre formirati. Ovu brigadu treba formirati i stoga što se na ovoj prostoriji oseća prisustvo jačih četničkih snaga, dok mi na pravcu Knin – [Bosansko] Grahovo – Drvar imamo svega jedan slabi bataljon³⁸⁰ vaše zone. Četnici su podigli glave u rejonu Srba i zato smo bili prinuđeni da iz Grahova

* Greška; treba da piše: našem. – Red.

prebacimo u Srb bataljon IX ličke brigade.³⁸¹ Kako je pravac Knin – Grahovo – Drvar za nas vrlo važan, neophodno je da u rejonu Grahova imamo jače snage nego što je jedan bataljon.

Obaveštajnu službu na sektoru severne Dalmacije pojačajte, jer nas u ovoj situaciji naročito interesuje područje Kninske krajine zbog prisustva tih četnika. U slučaju da Talijani evakušu Knin i ustupe ga četnicima ili četnicima i ustašama, mi ćemo upotrebiti sve raspoložive snage da razbijemo četnike i zauzmemo Knin kako bismo onemogućili četnicima da uspostave svoju vlast na ovom sektoru i terorom izvrše mobilizaciju srpskog življa kao što su učinili u Crnoj Gori.

Formiranje V brigade treba izvršiti u Grahovu i kako se koji bataljon formira tako ga uputiti na prostorije gde to potrebe borbe zahtevaju. U tom cilju u Grahovo treba uputiti raspoloživo oružje i municiju i odmah uputiti druga Milića s tim zadatkom. Obaveštajne izveštaje s tog sektora trebalo bi da prima drug Milić i po jedan primerak da upućuje neposredno nama u Petrovac. Bilo bi zgodno da Štab V brigade ostane izvesno vreme u Grahovu kako bismo preko njega mogli što bolje da pratimo razvoj događaja u severnoj Dalmaciji.

Na pravcu Sinj – Obrovac – Vaganj treba formirati jedan, makar i slabiji, samostalni bataljon ili u sastavu III dalmatinske brigade kao njen peti bataljon. Ovaj bataljon imao bi zadatak da izviđa neprijateljske snage u sinjskom garnizonu i zatvara pravac Sinj – Obrovac – Vaganj – Livno. Mi za sada nemamo nameru da napadamo na Sinj niti Imotski, bar prema ovoj situaciji dok Talijani drže jače snage u Mostaru. Na području srednje Dalmacije treba što bolje učvrstiti vojnički i politički III brigadu i staviti joj u zadatak da na tom području što jače razvije svoju delatnost.

Na području južne Dalmacije formirati IV dalmatinsku brigadu u što kraćem roku.³⁸² Za komandanta ove brigade postavite drugu Sava Drljevića, do sada komandanta II bataljona IV proleterske brigade [crnogorske]. Štabu II proleterske brigade* naredeno je da vam odmah stavi na raspolaganje druga Sava Drljevića. Ovoj brigadi stavite u zadatak da dejstvuje kao celina i da razbije slabije neprijateljske posade koje se nalaze van garnizona Imotski, otežavajući neprijatelju saobraćaj na komunikaciji Mostar – Imotski i Imotski – Ljubuški. Ova brigada treba da bude u tesnoj vezi s jedinicama II proleterske divizije.

Jačina bataljona vaših brigada ne bi trebalo da bude veća od 200 ljudi ako u svom sastavu nemaju mitraljeski vod. S mitraljeskim vodom brojno stanje ovih bataljona ne bi trebalo da prelazi jačinu od 225 ljudi; u protivnom, veće brojno stanje otežalo bi snabdevanje i vojno-politički rad dok borbeni zadaci ne zahtevaju jače jedinice.

* Greška; treba da piše: divizije. – Red.

U livanjskom području nastojati da se formira Livanjski područni bataljon, koji će preuzeti obezbeđenje gradova na ovom području i pozadinskih ustanova i da obezbeđuje sprovođenje [odlu-ka i mera] narodne vlasti.

Kako vidite, vaši zadaci u ovom periodu su vrlo veliki i mnogobrojni i vi ih svakako nećete moći ostvariti tako brzo kako potrebe zahtevaju, a pogotovu bez naše pomoći i pomoći Štaba II divizije. Mi ćemo nastojati da vam sa svoje strane ukažemo svu potporu u pogledu naoružanja i municije, kao i u pogledu kadrova. Vaše zahteve u pogledu kadrova predao sam drugu Marku [Aleksan-dru Rankoviću] i on će vam izaći u susret po mogućstvu što pre. Štabu [1. bosanskog] korpusa naređeno je da vam uputi tražene drugove i ja ću urgirati da vam ih on u što kraćem roku uputi. Vi ste do sada primili od nas 500 pušaka, a od Štaba II divizije oko 400 pušaka i iz Jajca 120, što ukupno iznosi oko 1000 pušaka. Nastojaćemo da vam i ubuduće šaljemo puške i ostalo pešadijsko naoružanje kako bismo zadovoljili potrebe vaše zone.

Treba da nastojite da se ovo naoružanje ravnomerno raspodeli na gore navedene jedinice koje treba da formirate. Ako bi izvestan broj boraca po tim jedinicama ostao bez pušaka, mogu se naoružati bombama i kamama, a kasnije će dobiti puške bilo od nas, bilo iz akcija svojih jedinica.

Srbima iz okoline Kninske krajine koji su tražili da formiraju svoje jedinice treba to dozvoliti i uzimati ih s terena i staviti na raspolaganje Štabu II proleterske divizije za popunu njegovih forma-cija. Smatramo da će u sastavu II proleterske brigade* imati mogućnosti da se prevaspitaju, a njihovo odsustvo onemogućuje četnicima da ih, eventualno, mobilišu i upotrebe za svoje ciljeve.

Govorio sam s drugom Kostom [Nadom] o drugu Miri Višiću³⁸³ i on mi je rekao da će ga odmah uputiti, kao i ostale Dalmatince koji se nalaze u njihovim jedinicama na osnovu traženja druga Marka.

Drug Ljubiša [Urošević] neka ostane još izvesno vreme u vašoj zoni³⁸⁴ dok ne budemo formirali artiljerijsku školu za niži komandni kadar. Što se tiče Komande mesta Glamoč, drugovi Marko i Crni [Sreten Žujović] su rekli da o tom pitanju napišete jedan izveštaj u kome ćete dati detaljno obrazloženje za odvajanje ovoga sresa od livanjskog područja.

Suvišno ljudstvo koje se bude prijavljivalo za partizanske odrede stavite na raspolaganje Štabu II proleterske divizije.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

25. decembar 1942.

[Bosanski Petrovac]

A-VII, Fond NOR, kut. 2,
reg. br. 36–1.

Za Vrhovni štab

Veljko [Pavle Ilić]

* Greška; treba da piše: divizije. – Red.

ŠTABU II PROLETERSKE [UDARNE] DIVIZIJE³⁸⁵

Juče sam bio u Bihaću i sastao se s drugom Starim [Josipom Brozom Titom]. Upoznao sam ga detaljno s radom divizije za vreme mog bavljenja kod vas, s njenim operacijama i perspektivama za budući rad vaše divizije. Drug Stari se složio s tim da se Kupres likvidira³⁸⁶ pošto sam ga upoznao sa stanjem neprijateljske posade u Kupresu i situacijom na terenu Kupreškog bataljona, samo smatra da bi trebalo učiniti sve da gubici našeg ljudstva budu što manji [...].*

U Bihaću sam se sastao sa Glavnim štabom Hrvatske i od komandanta druga Rukavine [Ivana] zatražio da vam za likvidaciju Kupresa stavi na raspolaganje svoje dve tankete. On je obećao da će ih poslati čim bude završena izvesna prepravka na njima. Oklopni automobil će biti gotov najkasnije 26-og do mraka, a možda će biti gotov i 26-og do 6 časova. U svakom slučaju, mi ćemo ga odmah uputiti vozom do Mliništa, a odatle suvim do Livna. U Livnu ga prihvatite i montirajte na njega teški mitraljez i ostala oruđa, jer onaj šofer koji ga je sproveo iz Livna nije pronašao mitraljez koji je ranije stajao na oklopnom automobilu. U slučaju da tenkovi ne stignu, vi pristupite likvidaciji kupreškog garnizona i bez njih.

Po likvidaciji kupreškog garnizona zadržite se izvesno vreme na toj prostoriji dok ne konsolidujete prilike i što više popunite svoje jedinice ljudstvom s te prostorije. Drug Stari se složio s tim da Nedeljko [Manojlović] sa svojim bataljonom uđe u sastav II proleter-ske brigade,³⁸⁷ a IV proleter-sku brigadu popuniti prilikom novog ljudstva s toga terena.

Po likvidaciji kupreškog garnizona, II dalmatinsku brigadu ostaviti na prostoriji Donji Vakuf – Kupres – Gornji Vakuf – Bugojno sa zadatkom da priveže neprijateljske snage za sebe odnosno za garnizone Donji Vakuf – Bugojno – Gornji Vakuf, da ugrožava komunikacije u dolini Vrbasa i održava vezu sa Zijametom i Prozorskim bataljonom i, ukoliko to prilike dozvole, da prebaci jedan bataljon na prostoriju Zijameta sa zadatkom da dejstvuje na komunikaciju Travnik – Donji Vakuf i mobilise ljudstvo za borbu na toj prostoriji.

* Ispušten dio koji se odnosi na jedan oklopni automobil koji treba da se popravi. – Red.

Uхватite vezu još sada s Prozorskim bataljonom i stavite mu u zadatak da prikupi što detaljnije podatke o neprijateljskim snagama u Prozoru, Konjicu, Rami i Jablanici.

Što se tiče likvidacije kupreškog garnizona, drug Stari se složio s time da za njegovu likvidaciju treba da se izvrše što detaljnije pripreme i da se on likvidira tehničkim sredstvima, a ne grudima naših boraca. Obezbeđenju ove operacije treba pokloniti punu pažnju. U direktnom napadu na Kupres treba da učestvuju jedan bataljon II proleterske brigade, jedan bataljon II dalmatinske brigade i Kupreški bataljon. Težište napada živom snagom treba da bude preko Čardačice, dok težište tehničkim sredstvima treba da bude preko Pogane glavice. Artiljerijska priprema može početi u 15 časova, tako da se za vreme dana omotne oslonci neprijateljske odbrane i razbiju posrednim i neposrednim dejstvom artiljerijskih oruđa. Ovom operacijom treba da rukovodi Štab divizije.

Što se tiče perspektiva vaših daljih operacija, drug Stari stoji na gledištu da za izvesno vreme treba da zastanemo sa razbijanjem utvrđenih neprijateljskih garnizona i da se posveti pažnja omasovljenju divizije, njenoj vojničkoj i političkoj konsolidaciji. Jer, kako on kaže, »vreme radi za nas«. Likvidacija imotskog garnizona u ovom periodu, dok je talijanski garnizon u Mostaru još dosta jak, ne bi bila podesna. Uostalom, mi bismo se kod Imotskog tukli s ustašama, koji su politički likvidirani i za nas u budućnosti ne predstavljaju nikakvu opasnost. Međutim, četnici tu i tamo imaju izvesna uporišta u krajevima gde je stanovništvo izmešano. Prema izvesnim podacima obaveštajne službe IV operativne zone, primećena je izvesna koncentracija nekih četničkih snaga u Kninskoj krajini i u Lici. U Lici raspoložemo dovoljno jakim snagama za njihovu likvidaciju čim izgube uporište u talijanskom okupatoru. Međutim u Kninskoj krajini ne raspoložemo takvim snagama koje bi bile u stanju da se odupru toj četničkoj koncentraciji. U slučaju da Talijani evakuišu Knin i prepuste ga četnicima, mi ćemo tu koncentrisati sve rapoložive snage i sva tehnička sredstva da ih razbijemo i potpuno uništimo. Stoga bi vaša divizija trebala da bude odmorna i spremna da može izvršiti jednu ovakvu operaciju kad se za to ukaže povoljan vojno-politički momenat.

Dalmatinskoj operativnoj zoni ukažite svu pomoć kako u pogledu naoružanja tako i u pogledu organizacije da bi mogla formirati III,³⁸⁸ IV i V brigadu i konsolidovati prilike na livanjskom području, tako da kad vi napustite tu teritoriju ona može sopstvenim snagama primiti na sebe operativne zadatke koji joj se nameću.

Štabu IV operativne zone naredeno je da vam stavi na raspolaganje ljudstvo za popunu i omasovljenje divizije. Ukoliko vam bude moguće uhvatite vezu s Hercegovinom i ukoliko je to moguće, popunite i odatle svoju diviziju. Danas sam vam uputio 12 Krajišnika koji su do sada bili u Glavnom štabu Hrvatske kao posluga

Haubičkog divizionu. Rasporedite ih u artiljerijske jedinice svoje divizije,³⁸⁹ a u slučaju da Haubički divizion Vrhovnog štaba³⁹⁰ ne bude imao dovoljno ljudstva, onda ih tamo rasporedite.

Četvrta proleterska brigada, prema izjavi druga Starog, zaslužila je proletersku zastavu, i ona će joj biti dodeljana čim se za to bude pružila prilika, kao i svima njenim bataljonima.

Kako vidite, kroz celo naređenje govorio sam o II proleterskoj, IV proleterskoj i II dalmatinskoj brigadi. Ovako sam ih obeležavao zato što je drug Stari rekao da brigade moraju zadržati svoje stare nazive koje su nosile pre ulaska u sastav divizije.

Druga Sava Drljevića, do sada komandanta [2. bataljona] IV proleterske brigade, stavite na raspolaganje Štabu IV operative zone, s tim da ga postavi za komandanta IV dalmatinske brigade.

Sve ranjenike vaše divizije pošaljite u odeljenje Centralne bolnice u Glamoču. Divizija neće čuvati ranjenike u svojoj posebnoj bolnici sve dotle dok postoje mogućnosti da se oni evakuišu u Centralnu bolnicu.

U livanjsko područje uskoro će doći drug Ribar [dr Ivan] predsednik Antifašističkog veća, s nekoliko članova istog. O danu njihovog dolaska blagovremeno ćemo vas izvestiti.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

25. decembar 1942.
[Bosanski Petrovac]

Za Vrhovni štab
[Pavle Ilić Veljko]

[KOMANDAMA PODRUČJA I ŠTABOVIMA OPERATIVNIH JEDINICA]

8. januar 1943.

[Bihać]

NAREDBA³⁹¹

1. Sva hrana, odjeća, obuća i ubojna sprema koja se nalazi u magacinima komandi područja, komandi mjesta, kao i kod svih ostalih komandi i ustanova, stoji pod kontrolom Ekonomskog odsjeka Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije koji može njome raspolagati i vršiti povremene rasporede prema stvarnim potrebama cjelokupne NOV i POJ.

2. Operativni štabovi mogu vršiti rasporede hrane za potrebe do 10 dana na teritoriji koja stoji pod njihovom neposrednom kontrolom i o tome izvještavati Ekonomski odsjek Vrhovnog štaba NOV i POJ.

3. Operativni štabovi ne čuvaju kod sebe hranu više od 3 – 4 dana. Komande područja vrše neposredni nadzor svih magacina na svojoj teritoriji. U tu svrhu zastupnici komandanata obilaze jedanput mjesečno sve magacine.

4. Svim članovima Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije i mobilisanim radnicima u vojnim radionicama pripada kao dnevni obrok hrane:

A.		B.
Bolesnicima i ranjenicima		Svim ostalim
a) Hljeba ³⁹²	500 grama	500 grama
ili		
dvopeka	250 grama	250 grama
b) Mesa svežeg		
govedeg	300 grama	250 grama
ili		
govedeg	300 grama	250 grama
ili		
svinjskog	250 grama	200 grama
ili		
suvog	250 grama	150 grama

c) Pasulja	170 grama	150 grama
ili		
pirinča	120 grama	100 grama
ili		
geršle	120 grama	100 grama
ili		
griza	120 grama	100 grama
ili		
makarona	120 grama	100 grama
ili		
rezanaca	120 grama	100 grama
ili		
krompira	500 grama	400 grama
ili		
kupusa	500 grama	400 grama
ili		
brašna	100 grama	100 grama
d) Masti	10 grama	10 grama
ili		
ulja	10 grama	10 grama
ili		
loja	10 grama	10 grama
Soli	15 grama	10 grama
Paprike	1 gram	1 gram
Luka	10 grama	10 grama
e) Kafe konzervirane sa šećerom	20 grama	
ili		
čaja	2 grama	
ili		
kafe	10 grama	
šećera	20 grama	
ili		
brašna	10 grama	10 grama
Masti	10 grama	10 grama
Soli	5 grama	5 grama

ILI
suve hrane

f) Hleba	500 grama
Suvog mesa	250 grama
ili	
pekmeza	200 grama
ili	
sira	200 grama

g) Duvana	10 grama
ili	
cigareta	10 kom.

Napomena uz ovu tablicu:

I. Izrada hljeba vršiće se u vojnim pekarama u veličini od po jednog kilograma i to:

pšenični za bolesnike i ranjenike, kao i ostale kojima ljekarske komisije propišu ovaj hljeb;

mješani u srazmjeri do 30% zobi i do 70% kukuruza i ječma za sve ostale.

Preporučuje se izrada hljeba s krompirom, koji dodavati umjesto kukuruza u srazmjeri do 15%.

II. Od pomenutih artikala a) b) c) d) e) f) i g) pripada dnevno kao sljedovanje hrane po jedan ili više artikala, tako da se ukupno dnevno sljedovanje ne prekorači i da se izdaju tri obroka hrane (doručak, ručak i večera).

III. Utornikom i subotom izdaje se smanjeni obrok u mesu 50% od pripadajuće količine. Radi poboljšanja ishrane u ove dane pripada preko sljedovanja još i 10 grama masti i 50 grama brašna.

IV. Kod svih bolnica – odjeljenja, ako broj osoblja prelazi 15, sprema se odvojeno hrana kako je tablicom B predviđeno.

V. Za ljudstvo za koje ljekarske komisije propišu lakšu hranu neka se ista sprema od artikala koji se trebaju iz magacina po zasebnim trebovanjima, prema brojnom stanju ljudstva.

Preporučuje se da se ovakvo ljudstvo grupiše u jednoj kuhinji, sem bolničkih, pri komandi mjesta.

VI. Ishrana ljudstva privremeno mobilisanog za izvršenje raznih radova, kao i sprovodnika – pratilaca prevoznih sredstava, ako radovi traju preko 2 dana, vrši se iz NOF-a (Narodnooslobodilačkog fonda) preko narodnooslobodilačkih odbora.

Do dva dana ishrana ovog ljudstva treba da bude od svojih kuća. Ovo važi i za stoku.

VII. Komande područjâ obezbijediće sve bolnice na svojim teritorijama potrebnim brojem krava za mužu, kojima osigurati zimnicu.

VIII. Ishrana operativnih jedinica ima se i dalje vršiti na terenu prema direktivi Vrhovnog štaba NOV i POJ od 13. septembra 1942. god.,³⁹³ s tim da se tablice pridržavaju kada hranu izuzimaju iz magacina komandi područja i komandi mjesta.

5. O svim primanjima i izdavanjima hrane, odjeće, obuće, naoružanja i ubojne sprema dužni su magacioneri i intendanti jedinica voditi knjigu (primanja i izdavanja), koja mora u svako doba predstavljati pravo stanje u magacinu.

Intendanti i magacioneri vode ove knjige:

- a) za naoružanja i ubojnu spremu;
- b) za hranu (ljudsku i stočnu), ogrjev, osvjetljenje i duvan;
- c) za odjeću i obuću;
- d) za pečenje hljeba i
- e) za klanje stoke.

Ove knjige zaključuju se:

u komandama područja svakog 1. 10. i 20. u mjesecu, i o stanju magacina dostavlja se izvještaj Ekonomskom odsjeku Vrhovnog štaba po obrascu koji je dostavljen komandama područja s pismom br[o]j služb[eno] od 14. decembra 1942. godine,³⁹⁴ i

u intendanturama operativnih jedinica svakog 1. u mjesecu, pa se o stanju intendantura i o stanju naoružanja, ishrani i odjeći dostavlja izvještaj Ekonomskom odsjeku V[rhovnog] š[taba] do 5. u mjesecu, za protekli mjesec.

Ova naredba stupa na snagu od dana obnarodovanja.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Vrhovni komandant
NOV i POJ
Tito

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Dajemo neka mjesta iz referata hrvatskog generalštabnog pukovnika iz Prve pješadijske divizije, koji je on podnio vladi Pavelića [Ante] 11. jula 1942. god.³⁹⁵

Operativna situacija 17. njemačke armije:

Sastav – 3 korpusa, svaki od po 3 divizije, svega 9 divizija.

Širina fronta 17. armije: 210 km; korpusi: 62, 74, 75 km; divizije: 32, 24, 28, 18, 23 km itd.

Prema njemačkim podacima, Sovjeti su imali protiv 17. armije 26 streljačkih i 11 konjičkih divizija, 12 tenkovskih i 3 streljačke brigade.

Desni susjed 17. armije – talijanski Ekspedicioni korpus, a istovremeno, lijevo krilo Prve njemačke tenkovske armije: divizije »Čelere«, »Torino« i »Pasubio«. Lijevo krilo 17. armije takođe jedinice Prve njemačke tenkovske armije, u čijem sastavu je i Hrvatska legija. Dalje, lijevo, front drži 6. njemačka armija, koja svojim desnim krilom i pomenutim jedinicama Prve tenkovske armije, lijevo od 17. armije, obuhvata sovjetski klin između Slavjanska i Balakleje u širinu od 70 km i 85 km u dubinu. Na sektor ovoga klina Sovjeti su bacili 19 pješadijskih i 12 konjičkih divizija. Veza ovih sovjetskih jedinica sa njihovom pozadinom išla je preko Donjeca, čija je širina u to vrijeme bila 3 km. Znači, 31 divizija u jednom tijesnom klinu, koji je s tri strane okružen Nijemcima, a s jedne strane vodom, bez obezbijeđene veze s pozadinom, i kao klasičan primjer za jednu izrazitu crtu – kako u strategijsko-operativnom tako i u taktičkom smislu – potpuna neosjetljivost prema ugroženim krilima i pozadini.

Napomena:

Za snabdijevanje ovih krupnih sovjetskih snaga Sovjeti su morali da zauzmu Slavjansk, željeznički čvor. To je bio cilj njihove posljednje ofanzive u junu, koja je izazvala njemačku kontraofanzivu i zarobljavanje pomenutih divizija u pomenutom klinu.

3*) Glavna karakteristika njemačkog rasporeda:

Vrlo širok front; 111. divizija od 3 puka s po 3 bataljona od po 3 streljačke i 1 mitraljeske čete jačine 50 – 60 ljudi, držala je 32 km

* Redni brojevi 1 i 2 nedostaju u originalu depeše. – Red.

fronta. Sve to u prvoj liniji. Cijela armija od 9 divizija nije imala nijedan puk u drugoj liniji u rezervi. Meni nije bilo jasno kako iz takvog rasporeda mogu ove jedinice biti sposobne za ofanzivu. Stratezijsku rezervu nisam nigdje vidio. Vjerovatno ona je bila zapadno od Dnjepra.

Utvrđenje prve linije: mnogo mina. Dešavalo se da su Sovjeti prenosili njemačka minska polja na pravac kojim je trebalo da nastupaju Nijemci. Veoma malo žičane ograde; rovovi samo za prednje straže i sve ostalo u kućama na kraju sela.

Utvrđenje druge linije: nekoliko bunkera od zemlje i drveta. U srednjem [dijelu], na sektoru jednog puka 3 [bunkera] na 8 – 12 kilometara – znači sasvim nedovoljno.

4) Aktivnost fronta u aprilu 1942. godine: Mir i s vremena na vrijeme ispadi da bi došli do zarobljenika u cilju dobijanja od njih podataka o mogućnosti sovjetskog nastupanja.

5) Pješadija: isključivo mladi ljudi, dobro izgledaju, vrlo dobro naoružani automatima M 41 s brzinom gađanja 1200 u minutu. Takvih automata izrađeno je tada samo 800 komada i dato četama radi isprobavanja.

6) Artiljerija: vrlo dobra, posebno se obraća pažnja na saradnju s pješadijom. Ali osjetna je razlika u korist pješadije.

Artiljerija divizije: samo haubice i to 100 mm i teške 150 mm. Oruđima raznih kalibara i merzerima raspolaže samo Vrhovna komanda.

Municija artiljerije: samo granate.

Protivavionska artiljerija vrlo dobra, ali malobrojna. U Gorlovki, na primjer, gdje je bio štab 17. armije i skoro 2/3 svih armijskih jedinica, Nijemci su raspolagali samo s 2 baterije kalibra 4 santimetra.

7) Jurišna artiljerija:

Pododjeljenje jurišnih oruđa dodjeljuju jednom korpusu. Jedan podrazdjel ima 3 baterije, svaka po 3 voda sa po 2 oruđa, svega 6 oruđa i jedan šefgešuc* kalibra 75 mm. Brzina gađanja maksimalno 10 granata u minutu, brzina kretanja: 40 km na čas po drumu a 15 po zemlji. Ide na gusenicama. Nema pokretnu kupolu za osmatranje, a ni mitraljeze za odbranu izbliza.

Ova oruđa do sada su imala velike gubitke i to prije svega zbog neracionalne primjene. Pješadija traži od njih ono što se traži od tenkova, tj. da prate pješadiju do blizu neprijatelja. Rezultat toga su veliki gubici ovih oruđa, ali to se ne može objasniti pripadnicima pješadije. Ta oruđa nemaju pokretnu kupolu ni puškomitraljeze i zato moraju da djeluju iz zaklonjenog mjesta i često mijenjaju mjesto. Ova oruđa ne mogu se upotrijebiti za uništavanje tenkova – to je moguće samo ako se vatra koncentriše na malo rastojanje.

* Vrsta topa. – Red.

Moje je mišljenje da konstruktivno-tehnička obrada ovih oruđa nije dobra.

16. januar 1943.
[Ostrožac, kod Cazina]

Nastaviće se!³⁹⁶
Valter

*A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI,
reg. br. 1943/15.*

Prevod s ruskog

GLAVNOM ŠTABU [NOV I PO] HRVATSKE

Kao što je poznato tome štabu, neprijatelj je početkom ovog mjeseca upotrijebio bojne otrove u borbi protiv naših jedinica kod Orahovice u Slavoniji.³⁹⁷ Tom prilikom mi smo imali osjetne žrtve.

Vjerovatno je da će neprijatelj i u budućim okršajima s nama primjenjivati bojne otrove.³⁹⁸

U cilju odbrane i zaštite naših jedinica od ponovne upotrebe bojnih otrova od strane naših neprijatelja,

PROPISUJEM

»Uput za zaštitu od bojnih otrova«, koji se dostavlja u prilogu.³⁹⁹

Ovaj uput trebate dobro proučiti, razraditi i umnožiti u vašim jedinicama, tako da ga ima bar svaka četa odnosno baterija.

U duhu ovoga uputa preduzeti odmah izvođenje nastave i obuke kod svih starješina i boraca vaših jedinica.

Ovaj uput je dokumenat trajne vrijednosti i povjerljive prirode, te ne smije pasti neprijatelju u ruke.

Prijem potvrdite.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

17. januar 1943.
[Ostrožac]

Vrhovni komandant
Tito

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Nastavak

8) Zaštita od otrovnih gasova.*

Vojnik ima gas-masku, ali ne svaki: »gastlane«, impregnirano platno i jedno sredstvo – »Antigiftungsmittel«** za sebe i za oružje. Protivotrovnih zaštitnika za konje još nema, mada su predviđeni. Interesantno je da nema sredstava za kolektivnu odbranu, kao npr. detektora za obavještavanje itd. Za kontrolu svih mjera za odbranu od otrovnih gasova postoji u svakom štabu korpusa jedan štabni oficir-specijalista. Ali pri štabovima divizija, pukova, bataljona itd. ovu dužnost vrše specijalno imenovani oficiri. Svaka formacija do čete ima grupu od 4 čovjeka za istraživanje otrovnih gasova. Zadatak tih grupa jeste: ispitivanje i obilježavanje zatrovanih sektora zemlje žutim zastavicama i utvrđivanje prisustva gasa pomoću nekog žutog praška koji se prska jednom prskalicom i koji prilikom spajanja mijenja boju.

18. januar 1943.
[Ostrožac]

Nastavak slijedi!⁴⁰⁰

A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI,
reg. br. 1943/19.

Prevod s ruskog

* Vid. tekst na str. 252-253. – *Red.*

** Sredstvo protiv bojnih otrova. – *Red.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
INTERNACIONALE]

Potvrđujemo podatak da su Nijemci u Slavoniji kod Orahovice primjenili otrovne gasove protiv naših jedinica.⁴⁰¹ To za nas predstavlja veliku opasnost, jer nemamo sredstava za borbu protiv toga. Molimo vladu Sovjetskog Saveza, Engleske i Amerike da nam nekako pomognu i da opomenu Nijemce na posljedice, ističući da je Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije saveznica ovih država. Molimo hitno nam javite vaše mišljenje.

U ime Vrhovnog štaba NOV i POJ

[19. januar 1943,
Ostrožac]

Tito

*A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI,
reg. br. 1943/35.*

Prevod s ruskog

NAPOMENE

¹ Ovaj članak Tito je napisao sredinom novembra 1942. u Oštrelju povodom svoje odluke o stvaranju regularne Narodooslobodilačke vojske Jugoslavije (više o tome vid.: u 12. tomu *Sabranih djela*). Prvi put je objavljen u *Biltenu Vrhovnog štaba NOP i DV Jugoslavije*, br. 20-21-22, za septembar, oktobar i novembar 1942.

² Tito ima u vidu slobodnu teritoriju u Bosanskoj krajini, Lici, Kordunu i Baniji, koja je poslije oslobođenja Bihaća bila povezana i na kojoj je dejstvovalo osam divizija NOVJ (o toj slobodnoj teritoriji vid. više u nap. 63).

³ Titovu direktivu Štabu 1. proleterske udarne divizije za napad na Jajce i njenu djelatnost u novembru i decembru 1942. vid. na str. 10-13.

⁴ Napad na Jajce su vršile 1. proleterska i 3. krajiška brigada 1. proleterske udarne divizije, 1. dalmatinska udarna brigada 3. udarne divizije i dijelovi 3. krajiškog NOP odreda i oslobodili ga; poslije dvodnevnih borbi, 26. novembra 1942.

⁵ Tito ima u vidu napad na utvrđeni garnizon Jajce koji su izvršili 1. i 2. krajiška, 2. proleterska i 4. crnogorska NOU brigada i tri bataljona 3. krajiškog NOP odreda, a pod rukovodstvom Operativnog štaba NOP i DV za Bosansku krajinu, i oslobodile ga 25. septembra 1942. Posada (ojačani ustaški 17. bataljon, 2. bataljon domobranskog 9. pješadijskog puka i četa žandarma – do 100 ljudi) uglavnom je uništena.

⁶ Tada su se u Donjem Vakufu nalazili dijelovi domobranskog 9. pješadijskog puka.

Domobranstvo je formirano, po odobrenju Nijemaca i pod njihovom kontrolom, poslije stvaranja kvislinške Nezavisne Države Hrvatske, a po uzoru na ugarsko-hrvatsko domobranstvo do 1918. Dio ljudstva i komandnog kadra je poticao iz bivše Jugoslovenske vojske, a na vodeće položaje postavljeni su oficiri iz bivše austrougarske vojske. Nijemci su prvobitno bili odredili da NDH ne može imati više od 16 000 ljudi, ali su, kasnije, zbog narodnog ustanka u Jugoslaviji, dozvolili formiranje daleko jačih snaga. Na zahtjev Nijemaca, a radi boljeg prilagođavanja vođenja borbi protiv jedinica narodooslobodilačkog pokreta, domobranstvo je krajem 1941. reorganizovano u 3 domobranska zbora (korpusa) i 3 domobranska zborna (korpusna) područja. U svakom zboru su bile po dvije pješadijske divizije od po tri pješadijske pukovnije s odgovarajućom artiljerijom i drugim jedinicama. Van sastava domobranskih zborova bila je Vojna krajina sa štabom u Sarajevu, jačine 5 bojni (bataljona). Krajem 1941. kopnena vojska NDH imala je oko 65 000 ljudi. Formiranjem novih jedinica, a u Bosni i neke vrste milicije, tzv. *domdo postrojbi* (domobranske dobrovoljačke jedinice) za posadnu službu u garnizonima, te 20 željezničarsko stražarskih bojni za objezbeđenje željezničkih pruga, domobranstvo je krajem 1942. poraslo na 110 000 ljudi.

⁷ O Titovom upućivanju 1. proleterske udarne divizije u srednju Bosnu vid. u njegovoj direktivi na str. 10-13.

⁸ Ostavljena su samo dva bataljona: 1. bataljon 5. crnogorske i 1. bataljon 10. hercegovačke NOU brigade.

⁹ Sjedište Vrhovnog štaba je tada bilo u Oštrelju, kod Bosanskog Petrovca.

¹⁰ *Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija«* je formirana 11. novembra 1941. u Ufi, SSSR. Radila je u sistemu radio-stanica Kominterne. Od aprila 1942. do januara 1945, kada je prestala s emitovanjem vijesti, nalazila se u Moskvi. Stanica je emitovala vijesti na srpskohrvatskom i slovenačkom jeziku, a od polovine 1944. i na makedonskom. Za narode porobljene Evrope davala je emisije od 1943. na više jezika. Stanica je do kraja 1942. davala vijesti jedanput, poslije dva puta dnevno. Redakcija je sastavljala izvještaje na osnovu primljenih Titovh depeša i Glavnog štaba NOV i PO Slovenije, agencijskih vijesti, savezničkih listova i drugih izvora. U teškim situacijama, kada su štabovi jedinica ili pokrajinska partijska rukovodstva ostajali bez veza, stanica je preuzimala i ulogu transmisije, prenoseći starješinama i partijskim forumima direktive i naređenja Vrhovnog štaba NOV i POJ i naloge CK KPJ.

¹¹ *Komunistička internacionala* – Treća internacionala (Komintern), međunarodna organizacija komunističkih i njima bliskih organizacija radničke klase cijelog svijeta. Osnovana je pod Lenjinovim rukovodstvom na kongresu održanom u Moskvi od 2. do 6. marta 1919. uz učešće 52 delegata komunističkih i lijevih socijalističkih organizacija iz 30 zemalja. Stvorena je radi organizovanja »zajedničkih akcija proletera raznih zemalja koji teže jednom cilju – svrgavanju kapitalizma, uspostavljanju diktature proletarijata i međunarodne sovjetske republike radi potpunog ukidanja klasa i ostvarenja socijalizma – prvog stadijuma komunističkog društva« (*Statut KI*). Komintern je djelovala do 15. maja 1943, kada je raspuštena. Komunistička partija Jugoslavije bila je sekcija KI za cijelo vrijeme njenog postojanja. Generalni sekretar KPJ Josip Broz Tito je lično održavao radio-vezu s Izvršnim komitetom KI od januara 1942.

¹² Tito misli na ofanzivu krajiških i hrvatskih snaga NOV u sjeverozapadnom dijelu Bosanske krajine, na Kordunu i Baniji koja je počela napadom na Bihać 2. novembra 1942 (o tome vid. više u 12. tomu).

¹³ Pomenutu akciju na električnu centralu na rijeci Krki izvela je Šibenska četa Primorskog partizanskog bataljona uz pomoć radnika iz centrale, 31. oktobra 1942. Ta centrala je služila i za pogon 38 električnih peći fabrike aluminijuma u Lozovcu koju su koristili okupatori u svojoj ratnoj industriji. Fabrika zbog toga nije radila više od dva mjeseca.

¹⁴ Dijelovi Mosorskog partizanskog bataljona izvršili su napad na pomenute italijanske kamione 5. novembra 1942. u selu Grljevcu (na putu Split – Omiš).

¹⁵ Da bi spriječio ofanzivu italijanskih trupa iz Dalmacije u pravcu Bosanske krajine, na koju su napadale njemačke i ustaško-domobranske snage sa sjevera i istoka, Tito je u prvoj polovini oktobra usmjerio u pravcu sjeverne i srednje Dalmacije 2. proletersku, 2. dalmatinsku i 9 (3) ličku NOU brigadu (o borbama tih i drugih jedinica NOVJ na sektoru Bosansko Grahovo – Knin vid. više u 12. tomu *Sabranih djela*).

¹⁶ U Slavoniji je oboren tromotorni avion tipa »Savoja-Market« 6. oktobra 1942. kod Španovice, a u Žumberku je oboren tromotorni bombarder tipa »Hajinkel« 7. oktobra 1942.

¹⁷ Italijansko-četničko uporište Strmicu, te Golubić i Plavno tada su napadale jedinice 2. proleterske NOU brigade i dva bataljona 1. proleterske NOU brigade.

¹⁸ Na sektoru Knina su se nalazili pripadnici četničke Dinarske divizije.

¹⁹ Po odobrenju i uz pomoć Nijemaca, Pavelićeva vlada je u Hrvatskoj i Bosni organizovala oružane snage po uzoru na fašističke režime u Italiji i Njemačkoj i od svojih političkih sljedbenika stvarala posebne, najbolje vojne formacije svoga režima – *ustašku vojnici*, u kojoj su komandni kadar predstavljali ustaški emigranti koji su se vratili u zemlju s njemačkim i italijanskim trupama, a od ostalog stanovništva (regrutovanjem i mobilizacijom) – *domobranstvo* (vid. nap. 6). Krajem 1941. ustaška vojnica je imala 14 bojni (bataljona) i Crnu legiju (nazvana po crnoj uniformi koju su nosili njeni pripadnici) poznatu po svojim zvjerstvima – ukupno jačine oko 15 000 ljudi; 1942. ustaške snage narasle su na oko 42 000 ljudi formiranih u jedan zdrug

(brigadu), 56 bojni i Crnu legiju od 3–4 bojne. Pošto je Pavelićeva vlada od prvih dana svog postojanja otpočela sa svojim ustaškim formacijama masovne progone i pogrome: pokatoličavanje, preseljavanja i pokolje srpskog stanovništva, progone i ubistva komunista i ostalih naprednih ljudi – antifašista kao i Jevreja – ustaške formacije su od samog početka postale zlikovačke koje su se fanatizovano tukle, raspirivane najprimitivnijim šovinističkim i vjerskim ili samo pljačkaškim motivima.

²⁰ U Kninu i Strmici su se tada nalazile jedinice italijanske divizije »Sasari«.

²¹ Dokument s podacima o četničkim snagama u srednjoj Bosni priređivač nije pronašao. U to vrijeme u ovoj oblasti, pored ustaško-domobranskih garnizona u većim mjestima, sela sa srpskim stanovništvom kontrolisali su, u duhu sporazuma između Glavnog štaba četničkih odreda za Bosnu i administracije NDH od juna 1942, četnici formirani u odred »Borja« sastavljen od pet bataljona s oko 1 500 četnika. Ove četničke formacije nastale su u proljeće 1942. poslije razbijanja 4. krajiškog NOP odreda, čije su se jedinice pod uticajem četničke propagande i četničkih pučeva raspale.

²² Jedinice 1. proleterske udarne divizije su napale i oslobodile Sitnicu i Čadavicu noću 19/20. novembra, Mrkonjić-Grad 20. novembra, Jajce, u sadejstvu s jedinicama 3. udarne divizije i 3. krajiškog NOP odreda, 26. novembra 1942.

²³ U svom nastupanju kroz srednju Bosnu jedinice 1. proleterske udarne divizije su zauzele Kotor-Varoš noću 2/3. decembra 1942, kojom prilikom su zarobile dio mjesnog domobranskog dopunskog bataljona i razbile njemačku tenkovsku četu koja je intervenisala iz Banjaluke.

²⁴ O pravcima nastupanja i djelatnosti 3. udarne divizije vid. Titovu direktivu na str. 5–7.

²⁵ Ivo Lola Ribar, sekretar CK SKOJ-a, tada se nalazio u Bosanskom Petrovcu, odakle je postojala telefonska veza s Vrhovnim štabom, koji je bio u Oštrelju.

²⁶ Tito je u novembru 1942. namjeravao da s Operativnom grupom divizija Vrhovnog štaba izvrši u proljeće 1943. pokret u pravcu istoka – istočne Bosne, Crne Gore, Sandžaka i Srbije da bi pomogao rasplamsavanje ustanka u tim krajevima zemlje. Nailaskom tzv. četvrte neprijateljske ofanzive koja je počela 20. januara 1943. ta zamisao je ubrzana i počela se ostvarivati u februaru 1943. (vše o tome vid. u 14. tomu).

²⁷ Pomenuti napad izvršila je 6. istočnobosanska NOU brigada u sadejstvu s 1. bataljonom 3. sremskog NOP odreda i Bosutske partizanske čete 14. oktobra na Filipovom putu, između sela Jamene i Morovića (kod Šida). Tada su razbijene dvije njemačke čete iz njemačke 718. divizije i zaplijenjeno, pored cijele komore, i 1 radio-stanica, 2 minobacača sa 150 mina, 4 puškomitraljeza, veći broj pušaka s oko 10 000 metaka, kao i drugog oružja i opreme.

²⁸ Tito ima u vidu Gavрила Principa, rodoljuba i pripadnika Mlade Bosne, koji je izvršio atentat na austrougarskog prestolonasljednika Franca Ferdinanda 28. juna 1914. u Sarajevu.

²⁹ Pošto je iz više izvora dobio podatke o teškom stanju u Sloveniji (za vrijeme i poslije italijansko-njemačke četvoromjesečne ofanzive na slovenačke jedinice), Tito je, prihvatajući predlog Edvarda Kardelja od septembra 1942, tamo uputio, 17. novembra 1942, načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ Arsa Jovanovića s grupom iskusnih vojnih rukovodilaca sa zadatkom da prenesu stečena iskustva i pomognu u reorganizaciji i sređivanju jedinica Glavnog štaba NOV i PO Slovenije. Tito je A. Jovanoviću na njegovom polasku dao šira ovlaštenja za preduzimanje potrebnih mjera i po njemu poslao ovo pismo Centralnom komitetu KP Slovenije, a koje mu je uručeno tek sredinom decembra 1942.

³⁰ Pismo Edvarda Kardelja od 7. oktobra 1942. nije u cjelini sačuvano; pronađene su samo dvije posljednje stranice. Na njima se nalazi tekst pod tačkama 12, 13, 14 i 15, iz čega se može zaključiti da nedostaje veći dio pisma. Tito ga je primio

sredinom novembra 1942 (pismo E. Kardelja nalazi se u A-CKSKJ, Fond CKKPJ, reg. br. 1942/556).

³¹ Odnosi se na pismo koje je Edvard Kardelj poslao po kuriru 20. septembra 1942. Vladimiru Popoviću, delegatu CKKPJ pri CK KP Hrvatske, s tim da ga ovaj prosljedi Titu. Kardelj je u tom pismu obavijestio Tita: o toku, ishodu i vojnim i političkim posljedicama velike okupatorske ljetne ofanzive u Sloveniji, u kojoj je učestvovalo šest italijanskih divizija; o najvažnijim vojnim i političkim zadacima slovenačkog rukovodstva (stvaranje brigada; uništenje Bele garde, jačanje Osvobodilne fronte i »razbijanje jedinstva Bele garde i ostalih elemenata koji imaju strah pred OF i još više pred KP«); o djelatnosti KP Italije (ocjenjujući da je ona postala bolja, da je njen rad pojačan, da ponovo izlazi »Unità«, organ CKKPI, te da je u zatvoru umro član CKKP Italije Rigoletto Martini, o čemu je trebalo obavijestiti Kominternu). Tito je vjerovatno i ovo pismo primio u prvoj polovini novembra 1942. (ovo Kardeljevo pismo se nalazi u A-CKSKJ, reg. br. 593).

³² Riječ je o ljetnom periodu 1942, kada su kurirske veze i direktna prepiska između Tita i Kardelja bile veoma slabe. Tito se u toku ljetnih mjeseci nalazio u pokretu komandujući grupom proleterskih brigada koje su nastupale iz istočne Bosne i Crne Gore u Bosansku krajinu, dok je Kardelj bio na teritoriji zahvaćenoj italijanskom ofanzivom. Ali veza između Tita i Kardelja nije ni tada bila sasvim prekinuta. Prepiska je nastavljena, ali posredno, preko pisama koja su izmjenjivali Kardelj i Ivo Lola Ribar, koji je početkom jula stigao iz Vrhovnog štaba u Zagreb. Pisma koja je Kardelj slao Ribaru bila su namijenjena i Titu, dok je Ribar u svojim pismima Kardelju prenosio Titova obavještenja, uputstva, direktive (o tome više vid. u 11. i 12. tomu).

³³ Riječ je vjerovatno o depešama koje je Kardelj slao Kominterni u avgustu 1942 (o tome više vid. u 11. tomu, u zborniku »Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji«, knj. 3, i u A-CKSKJ, Fond CKKPJ-KI, avgust-septembar 1942).

³⁴ Riječ je o Josipu Kopiniču (Valdes, Vazduh), članu KPJ od 1931. On je 1934. emigrirao u Beč, a zatim u SSSR. Po odluci Kominterne otišao je 1936. u republikansku Španiju, gdje je radio u ratnoj mornarici, a od početka 1938. bio je na službi u poslanstvu republikanske Španije u Parizu. Sredinom te godine odlazi ponovo u SSSR. Po nalogu Kominterne i u dogovoru s Titom Kopinič dolazi u ljeto 1940. u Jugoslaviju da u Zagrebu organizuje punkt za veze Kominterne s KPJ i komunističkim partijama Italije, Španije, Austrije, Čehoslovačke, Mađarske, Jugoslavije i Grčke. Tu je dužnost obavljao do 1944.

³⁵ Odnosi se na ofanzivu italijanskih snaga na oslobođenu teritoriju Slovenije koja je trajala od 16. jula do 4. novembra 1942, a u kojoj je učestvovalo oko 75 000 italijanskih vojnika. Ofanziva se razvijala na teritoriji Dolenjske, Notranjske i Bele krajine, gdje se nalazilo oko 2 500—3 000 partizana. Uporedno s italijanskom ofanzivom u Gorenjskoj i u Štajerskoj je oko 20 000 njemačkih vojnika izvodilo svoju ofanzivu. Ove ofanzivne operacije okupatora bile su izvedene u 12 etapa. Iako cilj ove četvoromjesečne ofanzive u Sloveniji — po priznanju samih Italijana — »nije ni izdaleka postignut«, ipak je njome bio razbijen veliki broj organizacija Narodne zaštite, Komunističke partije, Osvobodilne fronte i omladine. Zahvaljujući Osvobodilnoj fronti, koja je imala jak oslonac u narodu, i izvršenoj reorganizaciji partizanskih jedinica, slovenački partizani su i pored ogromne brojne nadmoćnosti neprijatelja i izvjesnog nesnalaženja u prvim etapama ofanzive, naročito u trećoj tzv. roškoj ofanzivi, sačuvali živu silu i ostali na svom terenu. Narodnooslobodilačka borba u Sloveniji se do kraja novembra ponovo konsolidovala, a vojnički položaj 11. italijanskog armijskog korpusa, prema njegovim izvještajima, »postao je ponovo kritičan«.

³⁶ *Osvobodilna fronta slovenskog naroda* je osnovana 27. aprila 1941. na inicijativu CKKP Slovenije, kada je potpisan sporazum između KPŠI, hrišćanskih socijalista, demokratskog krila organizacije »Soko« i grupe kulturnih radnika o zajedničkoj oslobodilačkoj borbi. Do ustanka je nosila naziv *Antimperialistička fronta*. Ta organizacija slovenačkog oslobodilačkog pokreta postavila je sebi prilikom osnivanja program: da se sav slovenački narod, uključujući primorske i koruske

Slovence, mora jedinstveno boriti za oslobođenje, nezavisnost i ujedinjenje slovenačkog naroda, za složnu zajednicu ravnopravnih naroda, za nacionalno samoodređenje, protiv pljačke, terora i denacionalizacije. Prilikom osnivanja imala je izvjesne koalicijske forme, uglavnom u Vrhovnom plenumu. U osnovnim odoborima na terenu, OF je djelovala kao jedinstvena politička organizacija da bi se *Dolomitskom izjavom* februara 1943, a posebno na konferenciji svih predstavnika koji su sačinjavali OF, na Pugledu, aprila 1943, koalicijska osnova potpuno ukinula i OF počela raditi kao jedinstvena politička organizacija s jedinstvenim programom i jedinstvenim zadacima.

³⁷ Tito ima u vidu odluku Izvršnog odbora Osvobodilne fronte od 1. oktobra 1942. kojom se na mjesto Franca Leskoška za komandanta Glavnog štaba slovenačkih NOP odreda postavlja njegov dotadašnji politički komesar Ivan Maček Matija. Po ovoj odluci F. Leskošek je otišao na politički rad, a Boris Kidrič, koji je do tada bio sekretar Izvršnog odbora Osvobodilne fronte, postavljen je za političkog komesara Glavnog štaba Slovenije.

³⁸ Ivan Maček Matija je postao član KPJ 1930. Na IV konferenciji KPJ za Sloveniju 1934. izabran je za sekretara PK KPJ. Na osnivačkom kongresu KP Slovenije izabran je za člana CKKPSI. Godine 1938. osuđen je na 4 godine robije. Pobjegao je iz zatvora u Sremskoj Mitrovici s grupom od 32 druga 21. avgusta 1941. Od kraja septembra 1941. do 12. januara 1942. bio na radu pri Vrhovnom štabu NOPO Jugoslavije. U januaru 1942. odlazi s Edvardom Kardeljem ilegalnim vezama u Zagreb, a zatim 14. marta stiže u Ljubljano. Od marta do oktobra 1942. bio je politički komesar, a zatim do jula 1943. komandant Glavnog štaba Slovenije.

³⁹ Pošto su mnoge informacije koje je Tito dobio iz više izvora o toku i ishodu italijansko-njemačke četvoromjesečne ofanzive i stanju u Sloveniji bile zasnovane na mnogim netačnim vijestima, neka uputstva i odluke iz ovog Titovog pisma nisu sprovedeni u život. Kada je Tito, primivši opširne vojne i političke izvještaje od Glavnog štaba NOV i PO Slovenije, kao i dva izvještaja od strane Edvarda Kardelja (od 14. decembra 1942 – Istorijski arhivi CK SK Slovenije, reg. br. VI/42-3-293, te od 12. januara 1943 – A-CKSKJ, Fond KPJ, reg. br. 5802), dobio cjelovitu sliku o stvarnom stanju u Sloveniji, on se složio s radom Glavnog štaba odnosno CKKP Slovenije.

⁴⁰ Odluka Vrhovnog štaba NOV i POJ da Arso Jovanović privremeno preuzme komandu u Glavnom štabu NOV i PO Slovenije, te da Milovan Šaranović bude njegov zamjenik, nije sprovedena, jer je A. Jovanović, kako je javio E. Kardelj 12. januara 1943. Titu – prekoračivši punomoćja koja je dobio od Vrhovnog štaba svojim prepotentnim držanjem »ponašanje kao nekakvog jugoslovenskog inspektora« i nerazumijevanjem i neshvatanjem političke linije KP Slovenije na planu stvaranja širokog fronta naprednih i rodoljubivih snaga (»stav apsolutnog potcjenjivanja svih dosadašnjih rezultata«), te što se »počeo da meša u politička pitanja«, »da napada OF, uvodi znakove srpa i čekića, da se nepravilno ponaša prema saveznicima KP«, »da uveliko prenosi bosanske prilike i da svojim sektaštvom povlađuje našim sektašima« – došao u sukob sa slovenačkim rukovodstvom. Pošto je ocijenjeno da je takvo ponašanje načelnika Vrhovnog štaba »krnjenje nacionalnih prava, kršenje samoodređenja naroda, ponavljanje jugoslovenske prakse«, te da je takvim držanjem »Arsin položaj politički ovde postao nemoguć«, Kardelj mu je, u svojstvu člana Politbiroa CKKPJ i Vrhovnog štaba, naložio »da se on samo bavi vojskom, a da se ne petlja u naše političke prilike«.

⁴¹ S Arsom Jovanovićem su sredinom novembra 1942. iz Vrhovnog štaba NOV i POJ upućeni u Sloveniju ovi vojni rukovodioci: Branko Babič, Radomir Božović, Petar Brajović, Mile Čubrić, Predrag Jevtić, Zdravko Jovanović, Milo Kilibarda, Aleksandar Marjanović, Pero Popivoda, Milovan Šaranović, Danilo Šorović, Rajko Tanasković (A-CKSKJ, Fond CKKPJ, 1942/925). Nekoliko njih su naredbom Glavnog štaba NOV i PO Slovenije od 7. i 26. decembra 1942. postavljeni na slijedeće dužnosti: Milovan Šaranović za komandanta Dolenjske operativne zone; Zdravko Jovanović za načelnika štaba Notranjske operativne zone; Pero Popivoda za načelnika štaba 1. NOU

brigade »Tone Tomšič«; Predrag Jevtić za zamjenika komandanta 2. NOU brigade »Matija Gubec«; Danilo Šorović za zamjenika komandanta 3. NOU brigade »Ivan Cankar«; Rajko Tanasković za načelnika štaba 3. NOU brigade »Ivan Cankar«; Milo Kilibarda za načelnika štaba 4. NOU brigade »Ljubo Šercer«.

⁴² U Sloveniji su do sredine novembra 1942. postojale ove brigade: 1. proleterska NOU brigada »Tone Tomšič« (formirana 16. jula 1942; naredbom Glavnog štaba NOP odreda za Sloveniju ova brigada je 11. avgusta 1942. preimenovana u 1. slovenačku NOU brigadu »Tone Tomšič«; prilikom formiranja imala je oko 400 boraca); Slovenačka NOU brigada »Matija Gubec« (formirana 4. septembra 1942, kada je imala oko 450 boraca); Slovenačka NOU brigada »Ivan Cankar« (formirana 23. septembra 1942, kada je imala oko 400 boraca) i Slovenačka NOU brigada »Ljubo Šercer« (formirana 4. oktobra 1942, jačine od oko 650 boraca). Ove brigade su u decembru 1942. reorganizovane tako da su popunom iz NOP odreda imale po 500 boraca i dobile brojne oznake 1, 2, 3. i 4. zadržavši uz to i ranije nazive. Sve četiri brigade su ubrzo narasle na preko 700 boraca.

⁴³ O obrazovanju i prvom zasijedanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije vid. nap. 61. i 92.

⁴⁴ Pošto rukovodstvo iz Slovenije nije bilo zbog slabih veza pravovremeno obaviješteno o vremenu zasijedanja AVNOJ-a, iz tog razloga ni slovenački vijećnici nisu mogli stići na njegovu osnivačku skupštinu. Edvard Kardelj je 14. decembra 1942. obavijestio Tita da je Izvršni odbor Oslobođilne fronte predložio da se Edvard Kocbek, književnik i predstavnik hrišćanskih socijalista, kooptira za potpredsjednika AVNOJ-a, a za članove Izvršnog odbora predstavnik organizacije »Soko« sudija Josip Rus i predstavnik KP Edvard Kardelj. Takođe je Izvršni odbor Oslobođilne fronte predložio da se i svi ostali članovi IO OF kooptiraju u AVNOJ, i to: Jože (Josip) Vidmar, dramaturg ljubljanskog kazališta, pisac i kritičar; Franc Lubej, učitelj i jedan od rukovodećih funkcionera organizacije »Soko«; Tone Fajfer, grafički radnik i predstavnik hrišćanskih socijalista, i predstavnici KP Slovenije Franc Leskošek i Boris Kidrič.

⁴⁵ *Bela garda* je bio naziv za kvislinšku vojnu i političku organizaciju jednog dijela slovenačke buržoazije u vrijeme drugog svjetskog rata. Njeni idejni tvorci su bili dr Marko Natlačen i ljubljanski biskup dr Gregorij Rožman. Marta 1942, po uputstvu dr Mihe Kreka, predstavnika slovenačke buržoazije u jugoslovenskoj kraljevskoj vladi u izbjeglištvu, u Ljubljani je formirana politička organizacija *Slovenska zveza*, koja je objedinila rad već ranije obrazovane klerofašističke organizacije *Katolička akcija*, studentske udarne klerofašističke grupe *Straža*, *Slovenske legije*, kao i još nekih terorističkih grupa koje su stvorene još u toku 1941. za borbu protiv narodnooslobodilačkog pokreta (Sokolska legija, Narodna legija, Slovenska legija). Sve te grupe su se 1942. vojnički objedinile u *Belu gardu* ili *Redovnu jugoslovensku vojsku* i potčinile Mihailovićevoj *Komandi Slovenije* kojoj je bio major Karlo Novak na čelu. Osnovni zadatak Bele garde je bila borba, uz pomoć okupatora i svestranu podršku Jugoslovenske kraljevske vlade u izbjeglištvu, protiv jedinica narodnooslobodilačkog pokreta u Sloveniji.

⁴⁶ Titova namjera da uputi jednu diviziju iz sastava Vrhovnog štaba NOV i POJ na područje Krškog i drugih mjesta nije ostvarena uslijed nailaska tzv. četvrtne neprijateljske ofanzive na slobodnu teritoriju »Bihačke Republike«, s koje su dejstvovali i divizije koje su bile neposredno potčinjene Vrhovnom štabu NOV i POJ.

⁴⁷ Brošuru *Zakaj je propala Jugoslavija* napisao je Boris Zihertl, a izdala ju je Agitacijsko-propagandistična komisija CKKP Slovenije u prvoj polovini 1942. Umnožavana je na ciklostilu.

⁴⁸ Titove primjedbe na ovu brošuru su bile upravo na liniji Kardeljeve aktivnosti protiv sektaštva. U svom članku »Odlučan boj sektaštvu«, objavljenom u »Delu«, jula 1942, Kardelj je isticao opasnosti od sektaških pojava, kako na području oslobodilačke borbe tako i na području partizanskog pokreta (više o tome vid. u: »Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji«, knj. 3).

⁴⁹ Vrhovni štab je u drugoj polovini 1942. izdao osam brojeva svog informativnog časopisa. U prva tri broja to glasilo je nosilo naziv »Nedeljni pregled VŠ i DVJ«, četvrti broj »Politički pregled«, a od broja 5 izlazilo je pod nazivom »Vojno-politički pregled VŠ NOP i DVJ«. Prvi broj je štampan 20. jula 1942. u rejonu Pidriš – Gornji Vakuf, brojevi 2–4 na planini Cincaru, 5 u Glamoču, a 6 i 7/8 u Driničima. Od broja 4 izlazio je desetodnevno, a od br. 6 dvaput mjesečno. Članak Arsa Jovanovića je objavljen u 3. broju »Nedeljnog pregleda VŠ i DVJ«, od 2. avgusta 1942, ali ovaj broj nije sačuvan, odnosno priređivač ga nije mogao pronaći.

⁵⁰ Edvard Kardelj je povodom članka načelnika Vrhovnog štaba Arsa Jovanovića (objavljenog u 3. broju »Nedeljnog pregleda« Vrhovnog štaba), u kojem se razmatralo pitanje izgleda za otvaranje drugog fronta u Evropi, izrazio svoje neslaganje (u pismu koje je poslao Titu 7. oktobra 1942) ovim obrazloženjem:

»Čitao sam Arsin članak (u »Pregledu«) o mogućnostima za drugi front. Mislim da bi bilo bolje da se takvi članci ne štampaju. Prvo, jer politički nije sasvim ispravan, a drugo, jer je u vojnoj analizi sasvim ... [nečitka riječ]. Moje je mišljenje da je pitanje drugog fronta mnogo kompliciranije nego što to Arso pretpostavlja. Držim da se na pitanju drugog fronta vodi borba između čemberlenovskih tendencija, koje još uvek hoće Hitlera da iskoriste za uništenje socijalizma, i istinskih demokratskih i antifašističkih snaga. Zato pitanje drugog fronta ima u prvom redu politički karakter. To je pre svega pitanje političkog sloma čemberlenovskih ostataka u Engleskoj i Americi. Zato ja ne bih imao kurazi da onako olako predvidim otvaranje drugog fronta u – septembru. Takođe i što se tiče polaznih tačaka invazije koje predviđa Arsa, držim da ne valja tako postavljati, jer nema za to nikakvih oslonih tačaka, a ljudi se ipak pitaju: a šta onda s londonskom vladom i Mihailovićem? Arsa kao privatni čovek može dakako razvijati svoje mišljenje kako hoće, no kao načelnik štaba i u organu VŠ ipak, po mom mišljenju, ne bi trebao pisati stvari koje vreme tako brzo demantira ...« (A–CKSKJ, Fond CKKPJ, reg. br. 1942/556).

⁵¹ Tito ima u vidu iskrcavanje savezničkih snaga u sjevernu Afriku koje je otpočelo 8. novembra 1942. s ciljem likvidacije snaga sila Osovine na sjevernoafričkom ratištu i premještanja, poslije toga, operacija u južnu Evropu, posebno na Balkan.

⁵² Napad na Slunj je izvršen po Titovom naređenju, a u cilju ostvarenja plana Vrhovnog štaba NOP i DV Jugoslavije da se unište sva neprijateljska uporišta u međurečju Une i Korane i spoji oslobođena teritorija u Bosni i Hrvatskoj. U napadu na Slunj su učestvovali 1., 2., 4. i 8. hrvatska NOU brigada, a garnizon su sačinjavale ustaško-domobranske snage.

⁵³ Bihać je, poslije dvodnevni borbi, oslobođen 4. novembra 1942. koncentričnim napadom pet brigada NOVJ. Tom prilikom su uništena dva bataljona ustaške 4. brigade i dijelovi 2. i 12. pješadijskog puka (više o bihačkoj operaciji vid. u 12. tomu).

⁵⁴ Tito je zbog nepostojanja radio-veze između CKKPJ i pokrajinskih rukovodstava (sem sa CKKP Hrvatske) ovima povremeno upućivao poruke i naloge preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«. U namjeri da obavijesti Pokrajinski komitet KPJ za Bosnu i Hercegovinu, koji se tada nalazio u istočnoj Bosni, da je otuda u Vrhovni štab stigao delegat CKKPJ Svetozar Vukmanović Tempo – koji je u istočnoj Bosni radio od jula 1941. do početka novembra 1942 – Tito je zbog toga poslao Kominterni pomenutu poruku da bi je emitovala Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija«.

⁵⁵ Odnosi se na jedinice 4. krajiške udarne divizije 1. bosanskog udarnog korpusa koje su poslije oslobođenja Bihaća vršile napade na njemačko-ustaško-domobranski odbrambeni pojas »Jugozapad«, koji se protezao od Bosanskog Novog do Sanskog Mosta (vid. ishod tih napada na str. 24 i 27).

⁵⁶ Dragoljub-Draža Mihailović, ne mogavši se sam svojim četnicima nositi s narodnooslobodilačkim pokretom u italijanskoj okupacionoj zoni, uz saglasnost vlade Kraljevine Jugoslavije u izbjeglištvu, ponudio je saradnju italijanskim komandama.

Musolinijeva vlada je to prihvatila i naložila svojoj komandi u Jugoslaviji »Siperslodi« da na anektiranom i okupiranim područjima Crne Gore, Hercegovine, Dalmacije, Like, Hrvatskog primorja i Slovenije, formira od postojećih četničkih jedinica »Antikomunističku dobrovoljačku miliciju« – Milizia Volontaria Anticomunista – (skraćeno M.V.A.C.). U vezi s time ostvaren je tokom 1942. niz usmenih i pisanih sporazuma između četničkih i italijanskih komandi. Na inicijativu komandanta italijanske 2. armije održana je 12. novembra 1942. na Rijeci konferencija istaknutih četničkih starješina i italijanskih vojnih i građanskih okupacionih vlasti. Predstavnici D. Mihailovića su se obavezali da će na području Crne Gore, Hercegovine, južne Bosne, Dalmacije i Like primiti u svoje štabove italijanske oficire koji će koordinirati i rukovoditi zajedničkim operacijama u borbi protiv NOVJ. Štab 2. armije se obavezao da će podržavati artiljerijom, tenkovima i avijacijom sve značajnije četničke akcije protiv NOVJ i da će snabdijevati municijom, hranom i sanitetskim materijalom sve četničke jedinice na području 2. armije.

⁵⁷ Riječ je o ofanzivi glavnine njemačke 718. pješadijske divizije, koja je ojačana ustaško-domobranskim snagama (9 pješadijskih bataljona, 4 artiljerijska diviziona i 1 oklopni bataljon), te njemačko-domobransko-četničkom borbenom grupom »Tomas« (jačine oko 2 bataljona), trajala od 21. oktobra do 1. novembra 1942. u cilju razbijanja partizanskih jedinica u Janju i Pljevi (tzv. druga jajačka operacija – »Jajce II«).

⁵⁸ Tito ima u vidu napad koji su četnici iz zasjede izveli 4. oktobra 1942. blizu sela Dragnića na grupu rukovodilaca Vrhovnog štaba u kojoj su bili: Aleksandar Ranković, Moša Pijade, Ivo Lola Ribar, dr Ivan Ribar, dr Sima Milošević, dr Olga Milošević i Stojan Cerović, zatim načelnik Vrhovnog štaba, i komandant i načelnik Operativnog štaba NOP i DV za Bosansku krajinu, koji su se sa nekoliko kurira vraćali iz Jajca za Mlinište, gdje je tada bilo sjedište Vrhovnog štaba. Poslije jednočasovne borbe četnička zasjeda je bila rastjerana bez gubitaka na strani pripadnika NOP-a.

⁵⁹ Riječ je o napadu na tzv. liniju »Jugozapad«: Suhaća – Šurkovac – Ljubija – Tromeda (kota 505) – Stara Rijeka – Ruškovac (kota 562) – Donji Kamengrad – Djedovača (kota 444) – Čaplje – kota 311 (Palanka), koju je branilo 10 ustaških i domobranskih bataljona.

⁶⁰ Riječ je o ofanzivi koju je njemačka borbena grupa »Vestbosnien«, sastava: 12 njemačkih pješadijskih, 1 tenkovski i 1 pionirski bataljon i 2 diviziona artiljerije, 5 mađarskih monitora i oko 25 ustaških i domobranskih bataljona, s izvjesnim brojem četnika i milicionera (ukupno oko 35–40 000 vojnika), podržana od nekoliko eskadrila avijacije, izvela od 10. juna do 30. jula 1942. a u kojoj je u početku okružila 2. krajiški NOP odred (5 bataljona sa 3 500 boraca, 1 avion, 2 tenka, 2 oklopna automobila i 4–6 topova) s ciljem da ga uništi. Međutim, zahvaljujući herojskom otporu i jedinstvu naroda i jedinica, odred je, u borbi u okruženju, razbio i uništio desetak neprijateljskih (domobranskih, ustaških i njemačkih) bataljona. Štab odreda ocijenio je da se može održati i odbraniti narod na Kozari. Ali kada je, u pogoršanoj situaciji, preduzeo proboj, on je, opterećen velikim zbjezgom i brojnim ranjenicima, pretrpio znatne gubitke; ipak se dijelom probio, a dijelom, razbijen u manje grupe, izbjegao uništenje. Do kraja jula neprijatelj je dvaput prokstrario planine Kozaru i Prosaru, uništio veći broj ranjenika, sela opljačkao, a nekoliko desetina hiljada stanovnika ili internirao u logore ili preselio u druge krajeve.

⁶¹ Ovo je jedan od sačuvanih primjeraka pisma koji je Tito uputio istaknutim pripadnicima NOP-a s pozivom da uzmu učešće na osnivačkoj skupštini Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije. Tekst poziva izvučen je na šapirografu, dok su ime i prezime vijećnika i datum dodati kasnije mašinom za pisanje. Od 71 poziva, koliko ih je uručeno vijećnicima, sačuvan je mali broj, među kojima: Florijanu Sučiću, Miloju Dobrašinoviću i Marku Pavičeviću (u Arhivi Muzeja AVNOJ-a i Pounja u Bihaću), Đuru Čagoroviću (u Arhivi CKSKJ), Pavlu Saviću i Pavlu Gregoriću. Naknadno, pred zasjedanje, dobili su pozive i Ivo Lola Ribar, sekretar CK SKOJ-a, i Rato Dugonjić, član Biroa CK SKOJ-a. Na spisku nema imena ni vijećnika iz Slovenije,

Makedonije i Kosova. CKKPJ je pismom od 16. novembra 1942. tražio od CKKP Slovenije da u Vijeće iz Slovenije uđe »najmanje šest članova«, među kojima Kocbek i dr. (vid. str. 17) ali zbog zakašnjenja prijema obavještenja – pisma vijećnici iz Slovenije nisu upućeni. Pozivi nisu poslati u Makedoniju i na Kosovo, jer delegati iz tih krajeva zbog slabih veza i velike udaljenosti ne bi mogli blagovremeno stići. Izvršni odbor AVNOJ-a, na osnovu odluke donijete na Prvom zasijedanju, naknadno je verifikovao izbor vijećnika iz Slovenije: Josipa Vidmara, Edvarda Kardelja, Borisa Kidriča, Eduarda Kocbeka, Franca Leskoška, Franca Lubeja, Josipa Rusa i Toneta Fajfera. Mandate vijećnika Prvog zasijedanja AVNOJ-a imalo je 79 predstavnika naroda Jugoslavije (original spiska vijećnika, umnožen na šapirografu, na dvije strane jednog lista, nalazi se u Arhivi Muzeja AVNOJ-a i Pounja u Bihaću).

⁶² Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije je u jesen 1942. u vrijeme bitke kod El Alamejna prikivala na jugoslovenskom ratištu veće snage Osovine od onih koje je vezivala Osmo britanska armija. Narodnooslobodilačka vojska je od ustanka naroda Jugoslavije u ljeto 1941. faktički otvorila drugi front: Italiji na istočnoj obali Jadrana i na granici Njemačke i u dubini Hitlerovog »novog poretka«. Zato neki istoričari na Zapadu Tita i zovu »prvim komandantom drugog fronta u Evropi«.

⁶³ U jesen 1942. postojao je u raznim krajevima Jugoslavije veći broj slobodnih teritorija. Najveća je bila u središnjim i zapadnim krajevima zemlje koja se protezala od Gline na sjeveru do Imotskog na jugu, od Gospića na zapadu do Banjaluke na istoku. Na toj teritoriji bili su organizovani narodna vlast, vojnopozadinski organi, saobraćaj, privreda i sve ono što karakteriše organizovanu državu. Kao takvu priznavali su je i Nijemci u svojim internim ratnim dokumentima nazivajući je »Titovom državom«, »Partizanskom državom«, »Titovim carstvom« ili »Komunističkom državom«. Komandant njemačkih trupa u Hrvatskoj general Liters je poslije oslobođenja Bihaća (4. novembra 1942) javio svojoj Vrhovnoj komandi: »Komunistička država primjetno se povećala [...] Unutrašnja konsolidacija je napredovala. Uslijed čvrste organizacije, regulisanog naplaćivanja poreza, uređenja vojne pošte i temeljitog nadzora cjelokupnog željezničkog saobraćaja, u njoj vladaju za stanovništvo mir i sigurnost«. Poslije oslobođenja Livna i drugih gradova (u decembru) Liters je javio da je »carstvo vrhovnog komunističkog komandanta Tita doseglo svoje dosad najveće dimenzije. Njegovo sadašnje područje proteže se 250 km u dužinu i oko 80–100 km u širinu. U ovoj partizanskoj državi nalazi se, prema pronađenim zapovjestima, 63 000 naoružanih ljudi, koji raspolažu teškim oruđem, većim brojem topova, motorizovanim i zaprežnim vozilima i dovoljnom zaprežnom komorom«. U decembru 1942. ta slobodna teritorija je bila površine oko 50 000 kvadratnih kilometara. S nje je u raznim pravcima dejstvovalo osam proleterskih i udarnih divizija, a unutar nje su se nalazili još desetine samostalnih brigada, NOP odreda i četa. U to vrijeme se širom Jugoslavije u raznim jedinicama NOV i POJ borilo oko 150 000 boraca, koji su za sebe vezivali oko 40 fašističkih divizija i više samostalnih jedinica jačine ukupno oko 740 000 vojnika.

⁶⁴ Vrhovni štab NOV i POJ (raniji naziv: Vrhovni štab NOP i DV Jugoslavije) do osnivačke skupštine AVNOJ-a u Bihaću vršio je, pored funkcije rukovodećeg vojnog organa, i funkciju političkog tijela narodnooslobodilačkog pokreta s državnopravnim obilježjima.

⁶⁵ U vrijeme upućivanja poziva vijećnicima još je bio na snazi stav CKKPJ da se na predstojećem zasijedanju obrazuju tijela koja će biti najviši organi narodne vlasti. Tek je uoči zasijedanja, na sugestiju Kominterne, odlučeno da se ide na formiranje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije kao opštepolitičkog tijela narodnooslobodilačkog pokreta. Na Titovu depešu od 12. novembra 1942, kojom je javio: »Sada mi formiramo nešto slično vladi, što će se zvati Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije. U Komitetu će biti zastupljene sve nacionalnosti Jugoslavije iz raznih ranijih partija [...]« rukovodstvo Kominterne (zapravo Staljin) prije zasijedanja AVNOJ-a je odgovorilo:

»Stvaranje Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije veoma je potrebno i izvanredno važno. Dajte obavezno tome komitetu opštenacionalni jugoslovenski i

opšterpartijski antifašistički karakter kako po njegovom kadrovskom sastavu tako i po njegovom akcionom programu. Nemojte gledati na taj komitet kao na nešto što predstavlja vladu, već kao na politički organ narodnooslobodilačke borbe. Nemojte ga suprotstavljati jugoslovenskoj vladi u Londonu. U datoj etapi ne postavljajte pitanje o ukidanju monarhije. Ne postavljajte parolu o republici. Pitanje o režimu u Jugoslaviji, kako vi to shvatate, rješavaće se poslije poraza talijansko-njemačke koalicije i poslije oslobođenja zemlje od okupatora.

Poraz fašističkih bandita i oslobađanje od okupatora – to je sada najosnovniji zadatak, zadatak koji stoji iznad svih ostalih zadataka. Uzmite u obzir da se Sovjetski Savez nalazi u ugovornim odnosima s jugoslovenskim kraljem i vladom i da bi otvoreno istupanje protiv njih stvorilo nove teškoće u zajedničkim ratnim naporima i odnosima između Sovjetskog Saveza, s jedne strane, Engleske i Amerike, s druge. Pitanje vaše borbe ne posmatrajte samo sa svoje, nacionalne tačke gledišta, nego i s internacionalne tačke gledišta englesko-sovjetsko-američke koalicije. Učvršćujući svestrano svoje pozicije u narodnooslobodilačkoj borbi, pokažite u isto vrijeme više političke elastičnosti i sposobnosti za manevrisanje. Svi smo ushićeni vašom herojskom borbom i od duše se radujemo vašim uspjesima. Vašu borbu široko popularišemo u svim zemljama, što opravdano izaziva oduševljenje među narodima koji se bore protiv fašizma i među javnim radnicima i služi kao prekrasan primjer za otpor naroda i u drugim okupiranim zemljama. Želimo vam da junački izdržite predstojeće teškoće i da izvojujete dalje velike uspjehe. Čvrsto stežemo vaše muške ruke«. (A–CKSKJ, Fond CKKPJ–KI, br. 15808/295 i 15710/322).

⁶⁶ Od poziva na ustanak 4. jula 1941. ustankom i revolucijom naroda Jugoslavije rukovodi *Glavni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije*, koji je na savjetovanju u Stolicama 26. septembra 1941. preimenovan u *Vrhovni štab NOP odreda Jugoslavije*, a oko 11. januara 1942. dobio naziv *Vrhovni štab Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije*. Stvaranjem narodnooslobodilačke vojske Vrhovni štab NOP i DV Jugoslavije, 20. novembra dobija naziv *Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije*. Pri formiranju sačinjavali su ga članovi Politbiroa i nekoliko članova Centralnog komiteta KPJ, a kasnije je proširivan komandantima i rukovodiocima iz glavnih i operativnih štabova i štabova pojedinih odreda. Od prvog dana komandant Glavnog (kasnije Vrhovnog) štaba bio je Josip Broz Tito, generalni sekretar KPJ. Unutrašnja organizaciona struktura i sistem komandovanja Vrhovnog štaba vremenom su se mijenjali zavisno od uslova u kojima je radio, prilagođavajući se stepenu razvitka ustanka i revolucije. Od decembra 1942. Vrhovni štab je imao sedam odsjeka i jednu komisiju: Operativni odsjek (tri sekcije: za pripremu i izvođenje operacija; za organizaciju, formaciju i mobilizaciju vojske; za nastavu i obuku); Obavještajni odsjek (obavještajna sekcija i sekcija za kontrašpijunažu); Ekonomski odsjek (tri sekcije: za naoružanje i ubojnu opremu; za ishranu i dotur hrane; za odjeću i obućnu opremu); Vojnosudski odsjek; Odsjek za vojne vlasti u pozadini; Tehnički odsjek (četiri sekcije: građevinska, poštansko-telegrafska, saobraćajna i industrijska); Sanitetski odsjek sa četiri referenta (za sanitet operativne vojske; za bolnice; za epidemiologiju i za apotekarstvo) i Komisiju za borbu protiv špijuna i pete kolone. Vrhovni štab je za svoj rad bio odgovoran Centralnom komitetu KPJ. Vrhovni štab je rukovodio narodnooslobodilačkom borbom i socijalističkom revolucijom na čitavoj teritoriji Jugoslavije preko zemaljskih, pokrajinskih i oblasnih glavnih i operativnih štabova, zatim preko štabova brigada, divizija i korpusa. Tito je često kao vrhovni komandant neposredno komandovao i štabovima nižih jedinica. Vezu s glavnim štabovima je održavao preko svojih delegata i specijalnih kurira, a od kraja 1942. uglavnom radio-vezom i preko kurira. Odlukom Povjereništva narodne odbrane Demokratske Federativne Jugoslavije, 1. marta 1945. Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije dobila je naziv *Jugoslovenska armija*, Mornarica NOVJ dobila naziv *Jugoslovenska mornarica*, a Vrhovni štab NOV i POJ reorganizovan je u *Generalštab JA*, kao neposredni organ Povjereništva narodne odbrane za svu oružanu vojnu silu.

⁶⁷ U vrijeme od 18. do 23. novembra snage 1. bosanskog udarnog korpusa su napadale na utvrđenu liniju Suhača – Šurkovac – Pravoslavna Ljubljia – Tromeda (kota

505) – Stara Rijeka – Ruškovac, s ciljem da odbace neprijateljske snage, unište rudnik Ljubiju, presjeku komunikacije Bosanski Novi – Prijedor – Sanski Most i ugroze, a eventualno i zauzmu ove gradove. U prvim napadima 18. i 20. novembra dijelovi korpusa nanijeli su teške udarce snagama neprijatelja (razbijena su 4 bataljona) i zauzeli više otpornih tačaka. Tom prilikom ušli su i u rudnik Ljubiju, ali su uslijed protivnapada svježih snaga njemačke 714. divizije iz pravca Prijedora bili prinuđeni da ga napuste.

⁶⁸ Pomenuti izvještaj Štaba 1. proleterske divizije nije sačuvan.

⁶⁹ Napad na Sitnicu su izvršile jedinice 1. proleterske i 3. krajiške brigade 1. proleterske divizije noću 19/20. novembra 1942. Posade Sitnice i sela Čadavice koje su napale jedinice 3. krajiške NOU brigade, činila su tri ustaško-domobranska bataljona i vod Nijemaca, ojačani jednom haubičkom baterijom. Ove snage bile su razbijene, a mjesta oslobođena. Zarobljeno je preko 200 ustaško-domobranskih vojnika i 40 Nijemaca, dok je 1. proleterska brigada imala 22 poginula i 46 ranjenih boraca.

⁷⁰ Izvještaj Štaba 1. proleterske udarne divizije o toku borbi na sektoru Sitnica – Čadavica – Mrkonjić-Grad nije sačuvan.

⁷¹ Original i kopija ovog dokumenta nalaze se u Istorijskom arhivu CKSKJ. Na kopiji je zelenim mastilom naznačeno »Nije otišlo«, a crvenom olovkom »Nije ekspedovano«. Priređivač nije mogao ustanoviti da li je ova direktiva kasnije poslata i da li je primljena u Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske. Ali su se predviđanja u Vrhovnom štabu o mogućnosti protivofanzive okupacionih i kvislinških snaga izložena u ovom dokumentu, uključujući i moguće pravce njihovog nastupanja, pokazala realnim. Upravo u to vrijeme uslijedila je direktiva njemačke Vrhovne komande na temelju koje je u Vrhovnoj komandi Jugoistoka razrađena zamisao za izvođenje zimskih operacija koje će početi 20. januara 1943. protiv slobodne teritorije u zapadnoj Bosni i susjednim oblastima Hrvatske (Baniji, Kordunu i Lici), odnosno protiv »Titove države«, kako su okupatori nazivali tu teritoriju, dok ju je narod zvao »Bihaćka Republika« (vid. više o pripremama okupatora za izvođenje pomenutih operacija u nap. 285. i 286).

⁷² Odnosi se na 7. banijsku diviziju NOVJ.

⁷³ Odnosi se na 8. kordunašku diviziju NOVJ.

⁷⁴ Tu su bili glavnina 6. ličke divizije NOVJ i dijelovi Kordunaškog NOP odreda.

⁷⁵ Odnosi se na 1. krajišku NOU brigadu, koja će uskoro biti angažovana u napadu na Bosanski Novi.

⁷⁶ Divizije i korpusi NOVJ su se počeli formirati u novembru 1942. od brigada kojima je neposredno rukovodio Vrhovni štab, i to: 1. i 2. proleterska udarna divizija – 1. novembra i 3. narodnooslobodilačka udarna divizija – 9. novembra; od postojećih brigada na teritoriji Bosne formiran je 9. novembra 1. bosanski narodnooslobodilački udarni korpus, sastava: 4. i 5. narodnooslobodilačka udarna divizija i 6. narodnooslobodilačka udarna brigada istočne Bosne. Pod komandu ovog korpusa stavljeni su i svi partizanski odredi na teritoriji Bosne.

⁷⁷ Ova direktiva je upućena partijskim rukovodstvima u divizijama i korpusima i okružnim komitetima KPJ. Treba imati u vidu da CKKPJ još nije bio donio odluku o strukturi organizacije KPJ u divizijama i korpusima niti o rukovodećim organima KPJ u tim tek formiranim jedinicama. Malo kasnije je odlučeno da se ne stvaraju divizijske odnosno korpusne organizacije i rukovodstva, već da se zadrži jedinstvena organizacija u brigadi kojom će rukovoditi zamjenik političkog komesara brigade i koji će biti neposredno povezan sa CKKPJ, odnosno s nacionalnim i pokrajinskim komitetima KPJ u slučaju kada je brigada u sastavu trupa koje su pod neposrednom komandom nacionalnih odnosno pokrajinskih glavnih štabova NOV i PO.

⁷⁸ *Politodjeli* su bili partijsko-politički instruktorski organi Centralnog komiteta KPJ. Postojali su pri brigadama (od sredine 1942) i pri divizionima (od kraja 1943). Njihov sastav, uglavnom, bio je od tri člana: rukovodilac, odgovoran i za partijsko-politički rad, i dva člana odgovorna za političko-prosvjetni rad i za rad sa SKOJ-em. Zadaci su im bili da pružaju pomoć organizacijama KPJ i SKOJ-a i političko-prosvjetna djelatnost u vojnim jedinicama i narodu. Politodjele je postavljao Centralni komitet KPJ, ili, s njegovom saglasnošću, nacionalni (pokrajinski) komiteti.

⁷⁹ Za prve dopisnike »Borbe« iz jedinica NOVJ bili su izabrani: u 1. proleterskoj divizioniji: Jovan Popović i Prvoslav Vasiljević; u 2. proleterskoj udarnoj divizioniji: Čedomir Minderović; u 3. udarnoj divizioniji: Maksim Garanović; u 4. krajiškoj udarnoj divizioniji: Pavle Mijović; u 5. krajiškoj udarnoj divizioniji: Branko Čopić.

⁸⁰ »*Borba*«, organ Komunističke partije Jugoslavije. »*Borba*« je pokrenuta 15. februara 1922. u Zagrebu i izlazila, s prekidima, do 13. januara 1929, kada je policija zabranila njeno izlaženje. »*Borba*« je obnovila izlaženje u oslobođenom Užicu 19. oktobra 1941. Izlazila je tri puta nedjeljno. Listom je neposredno rukovodio Politbiro CKKPJ. Prvi saradnik obnovljene »*Borbe*« bio je generalni sekretar KPJ Josip Broz Tito, koji je napisao uvodnik prvog broja *Zašto izlazi »Borba«*. Glavni urednik je bio Edvard Kardelj, član Politbiroa CKKPJ. U Užicu je od 19. oktobra do 27. novembra izišlo 18 brojeva. Poslije toga nije izlazila oko deset mjeseci. Septembra 1942. CKKPJ je odlučio da »*Borba*« ponovo izlazi, te 1. oktobra 1942. s br. 20 počinje izlaziti u Drinićima kod Bosanskog Petrovca. »*Borba*« je u Drinićima izlazila nedjeljno. Prvi broj krajiške serije opremio je i uredio Moša Pijade s Veselinom Maslešom. Od 1. oktobra 1942. do 27. februara 1943, koliko traje period izlaženja krajiške serije, izišlo je 20 brojeva i jedan nenumerisani vanredni broj od 23. decembra 1942. Posljednji broj krajiške serije izdan je u dolini Rame kod Gračanice, gdje je zakopana i štamparija, i tada nastaje drugi period ratnog neizlaženja »*Borbe*«. »*Borba*« po treći put obnavlja svoje izlaženje u slobodnom Beogradu 15. novembra 1944. kao dnevni list.

⁸¹ »*Omladinska borba*«, organ Saveza komunističke omladine Jugoslavije, izlazila je u tri vremenska odvojena perioda s dužim prekidima. Prva serija obuhvata br. 1 i 2, koji su izašli u Užicu 17. i 24. novembra 1941, kada je bila pokrenuta kao nedjeljni list. U zaglavlju br. 1. i 2 kao mjesto izlaženja označen je Beograd. Izlazak br. 3, koji je bio spremljen za štampu, omela je prva neprijateljska ofanziva. Obnovila je izlaženje u Bosanskoj krajini, u selu Drinićima. U ovoj seriji »*Omladinska borba*« je izlazila mjesečno, a izašla su svega dva broja: br. 3, za novembar 1942 (u 1 000 primjeraka) i br. 4/5 za decembar 1942 – januar 1943 (1 000 primjeraka). U novembru 1943. počelo je izlaženje takođe u Bosanskoj krajini treće serije »*Omladinske borbe*« s br. 6, dok je posljednji broj 7 izašao za april 1944, kad je CK SKOJ-a donio odluku da obustavi dalje izlaženje.

⁸² »*Žena danas*«, organ Antifašističkog fronta žena Jugoslavije. Časopis »*Žena danas*« počeo je da izlazi 1936. u Beogradu. U toku NOR-a časopis je izlazio u dugim vremenskim razmacima, premda svaki broj nosi oznaku mjesečne periodičnosti. Redni broj godišta i numeracije nastavljaju se na predratno brojenje. U toku rata izašla su tri broja: br. 31 – januara 1943, štampan u Drinićima u 1 200 primjeraka; br. 32 – novembra 1943, štampan u Jajcu i br. 33 – septembra 1944, štampan na Visu. Jedan broj je poslat na štampanje u Italiju, u Bari, ali je izgubljen.

⁸³ Druga proleterska divizionija je tada djelovala na prostoru Knin, Bosansko Grahovo, Drvar.

⁸⁴ Ovi bataljoni nisu učestvovali u predviđenom napadu na Livno, već su po naređenju Štaba 3. udarne divizionije 3. decembra povučeni k Jajcu radi učešća u odbrambenim borbama na tom sektoru.

⁸⁵ Treća lička brigada je po naređenju Vrhovnog štaba od 23. oktobra bila angažovana u borbama u cilju obezbjeđenja napada na Bosansko Grahovo, a zatim u borbama protiv četnika u Kninskoj krajini. U tom cilju je naređenjem vrhovnog

komandanta od 5. novembra bila stavljena pod komandu Štaba 2. proleterske divizije. Naređenje da se brigada uputi ka Gračacu i da se stavi pod komandu Štaba 6. divizije u čiji je sastav ušla naredbom od 22. novembra bilo je povučeno naređenjem Vrhovnog štaba od 29. novembra kojim je brigada zadržana pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba sa zadatkom da zatvara pravac Bosansko Grahovo – Drvar, preuzimajući time zadatak snaga 2. proleterske divizije koja je upućena u napad na Livno.

⁸⁶ Jedinice 2. proleterske divizije su poslije desetodnevnih borbi oslobodile Livno 15. decembra 1942. Posada od dva bataljona ustaške 5. brigade i po jedna četa domobrana i milicije potpuno je razbijena.

⁸⁷ U Šujicu je ušla noću 17/18. decembra 2. dalmatinska udarna brigada 2. proleterske divizije. Ustaška posada se bez otpora povukla u Duvno.

⁸⁸ Duvno su poslije kraće borbe protiv dijelova ustaške 5. brigade i domobranskog 1. dobrovoljačkog puka oslobodili 19. decembra dijelovi 2. proleterske divizije.

⁸⁹ Dinarski partizanski bataljon je samostalno djelovao kao bataljon 4. operativne zone NOV i PO Hrvatske, a u drugoj polovini novembra 1942. bio je pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba NOV i POJ.

⁹⁰ Ovo Titovo naređenje o davanju uvjerenja s potpunim podacima o učešću u narodnooslobodilačkoj borbi svakom pripadniku NOV i POJ prilikom njegova otpuštanja iz vojske upućeno je i svim ostalim višim štabovima NOV i POJ.

⁹¹ Tito je u svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ i sazivača Prvog zasijedanja AVNOJ-a, 26. novembra 1942, poslije izbora radnih tijela, govorio na svečanoj sjednici. Njegov govor je najprije objavljen u prvom broju »Narodnog oslobođenja«, organa AVNOJ-a, i u »Borbi« od 6. decembra 1942; kasnije je širom Jugoslavije umnožavan i rasturan zajedno s ostalim materijalima Prvog zasijedanja AVNOJ-a.

⁹² Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) obrazovano je 26. i 27. novembra 1942. u Bihaću, u prisustvu 54 delegata narodnooslobodilačkog pokreta iz Srbije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Crne Gore (o razlozima nepristustvovanja delegata iz Slovenije, Vojvodine, Kosova i Makedonije vid. nap. 61). Prvog dana zasijedanja, na svečanoj sjednici, izvršen je izbor počasnog i radnog predsjedništva i saslušani govor vrhovnog komandanta NOV i POJ Josipa Broza Tita, pozdravi predstavnika CKKPJ (Sretena Žujovića), CK SKOJ-a (Ivo Lole Ribara), Antifašističkog fronta žena (Spasenije Cane Babović), Štaba 1. bosanskog udarnog korpusa (Osmana Karabegovića), grada Bihaća (Smajila Delića) i pročitani su pozdravni telegrami (vid. nap. 115). Drugog, radnog dana saslušani su izvještaj verifikacionog odbora i referati: *Narodnooslobodilačka borba i osnivanje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije* (Veselin Masleša) i *Organizacija AVNOJ-a* (Moša Pijade). Poslije diskusija o referatima izvršen je izbor Izvršnog odbora AVNOJ-a, donijeta Rezolucija o osnivanju *Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije* kao najvišeg opštenacionalnog i opštepartijskog političkog predstavništva naroda Jugoslavije (vid. o tome nap. 113. i str. 221–227), *Rezolucija o organizaciji AVNOJ-a* i prihvaćen i upućen *Proglas AVNOJ-a narodima Jugoslavije* (vid. nap. 113).

⁹³ Tito ima u vidu stav sovjetske vlade izražen preko Kominterne (vid. nap. 65) da se u Bihaću ne stvara vlada, već samo jedno političko antifašističko tijelo koje ne bi dovodilo direktno do konfrontacije Moskve s jugoslovenskom vladom u izbjeglištvu, inače ponovo priznatom od sovjetske vlade u ljeto 1941, poslije prekida odnosa u maju 1941, s obrazloženjem da sovjetska vlada nema dodira s vladom Kraljevine Jugoslavije.

⁹⁴ Riječ je o teškoćama koje je Vrhovni štab imao za vrijeme treće neprijateljske ofanzive na teritoriji jugoistočne Bosne i Crne Gore i kada nisu postojale povezane slobodne teritorije širokog prostranstva i brojne krupnije jedinice kao što je

to bio slučaj u jesen 1942, dok su na sovjetsko-njemačkom i afričkom ratištu snage Osovine bile u opštoj ofanzivi.

⁹⁵ *Staljingradska bitka*, jedna od najvećih u drugom svjetskom ratu. Trajala od 23. jula 1942. do 2. februara 1943, a vodila se na sovjetsko-njemačkom frontu na površini od 100 000 kvadratnih kilometara; u njoj je učestvovalo više od 2 miliona ljudi sa 20 000 topova i minobacača, oko 2 000 tenkova i oko 2 000 aviona. U ovoj bici su Nijemci i njihovi sateliti izgubili, po njemačkim podacima, oko 75 divizija. Poslije bitke, Nijemci uglavnom više nisu imali na istočnom frontu strategijsku inicijativu. Staljingradska bitka je prva velika pobjeda nad silama Hitlerove koalicije.

⁹⁶ Napad na utvrđeni garnizon Jajce izvršen je po Titovoj direktivi (vid. str. 10–13). Poslije dvodnevnih borbi 1. proleterska i 3. krajiška udarna brigada 1. proleterske udarne divizije, 1. dalmatinska udarna brigada 3. udarne divizije i dijelovi 3. krajiškog NOP odreda zauzeli su ga 26. novembra. Posadu su činili tri bataljona domobrana i manja grupa Nijemaca, ojačani s jednim divizionom haubica (vid. o napadu na Jajce i str. 54).

⁹⁷ Na pomenuti sektor Nijemci su prebacili više jedinica svoje 714. pješadijske divizije, dvije njemačke tenkovske čete i dijelove 2. i 3. domobranske brdske brigade.

⁹⁸ Original ovog dokumenta se nalazi u Istorijskom arhivu Centralnog komiteta SK Slovenije. Slična uputstva su malo kasnije upućena, zajedno s *Uputom za obavještajnu službu*, Glavnom štabu NOV i PO za Hrvatsku (vid. str. 59–61) i Štabu 1. bosanskog udarnog korpusa NOVJ.

⁹⁹ *Obavještajna služba* u NOR-u počela se razvijati od prvih dana oružane borbe. Već na savjetovanju u Stolicama, septembra 1941, postavljaju se osnove jedinstvene obavještajne i kontraobavještajne službe i utvrđuje sistem organizacije i veza ovih organa. Prvi organizacijski oblici i nosioci obavještajne službe javljaju se 1941. pod različitim nazivima: *Partizanska straža*, *Narodna milicija*, *Narodna straža*. Na području Glavnog štaba Slovenije formira se, već u avgustu, *Obveščevalna in varnostna služba* (od maja 1942 – Varnostno-obveščevalna služba – VOS), a na teritoriji Glavnog štaba Hrvatske (1942) tzv. *Informativna služba*. Maja 1942. Vrhovni štab izdaje i prvo *Uputstvo o organizaciji obavještajne i kontraobavještajne službe* u partizanskim jedinicama. Formiranjem divizija i korpusa, Tito u svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ, izdajući oko 27. novembra *Uputstvo o organizacionoj strukturi i osnovnim zadacima obavještajne službe na oslobođenoj i neoslobođenoj teritoriji* (vid. str. 234–241), inauguriše jedinstvenost obavještajne organizacije, objedinjenost obavještajnih i kontraobavještajnih zadataka i njenu potčinjenost Drugom (Obavještajnom) odsjeku Vrhovnog štaba. Naredbom od 2. decembra 1942. formirana je jedinstvena obavještajna služba u svim jedinicama NOV i POJ i na cijeloj teritoriji zemlje. Pri glavnim štabovima formirani su *glavni obavještajni centri*, a u Vrhovnom štabu – *Obavještajni odsjek* sa sekcijama za obavještavanje i kontrašpijunažu. S daljim razvojem narodnooslobodilačke borbe po odluci vrhovnog komandanta NOV i POJ od septembra 1943. obrazovan je pri Vrhovnom štabu *Odsjek za zaštitu naroda* – *OZNA*, koji je Titovom naredbom od 13. maja 1944. prerastao u *Odeljenje zaštite naroda* – *OZNA* pri Povjereništvu za narodnu odbranu Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, čime je obavještajna služba dobila status centralizovane organizacije bezbjednosti s jedinstvenom organizacijskom strukturom i metodama rada na cijeloj teritoriji Jugoslavije.

¹⁰⁰ Odnosi se na njemačku motorizovanu borbenu grupu »Anaker« iz 718. divizije koja je intervenisala na pravcu Donjeg Vakufa. Ona je 26. novembra ujutru upala u Jajce, ali je bila prisiljena da se povuče u pravcu Travnika.

¹⁰¹ Napad na Bosanski Novi su tada vršile 1. i 2. krajiška NOU brigada, koje su zarobile 1. bataljon domobranskog 12. pješadijskog puka i haubičku bateriju, ali grad nisu zauzele jer je neprijatelju stiglo pojačanje iz Kostajnice i Prijedora (jedinice domobranske 2. i 3. brdske brigade i dvije njemačke tenkovske čete). U 1. krajiškoj brigadi je bilo 35 poginulih i 106 ranjenih (vid. o napadu na Bosanski Novi na str. 52. i 57).

¹⁰² Jedinice 1. hrvatskog korpusa NOVJ su vršile napad na Dvor na Uni od 26. do 28. novembra, ali mjesto nije zauzeto zbog pristiglih neprijateljskih ojačanja iz Kostajnice i njihovog spajanja s napadnutom posadom. Korpus je pretrpio gubitke od oko 310 izbačenih iz stroja, od kojih 85 mrtvih. Štab korpusa je 29. novembra ujutro naredio povlačenje.

¹⁰³ Tada su s pravca Travnika pokušale da prodru u Jajce njemačka 718. divizija (bez dva bataljona), ojačana dijelovima ustaške 5. brigade i domobranskog 9. i 15. pješadijskog puka.

¹⁰⁴ Odnosi se na 1. bataljon 5. crnogorske i 1. bataljon 10. hercegovačke brigade, koji su obezbjeđivali pravac Livno – Glamoč.

¹⁰⁵ Za ovaj zadatak određena je 3. sandžačka brigada 1. proleterske udarne divizije.

¹⁰⁶ Riječ je o prodoru u srednju Bosnu u duhu direktive Vrhovnog štaba od 15. novembra (vid. str. 10–13).

¹⁰⁷ Pomenuta depeša nije sačuvana, te se nije mogao utvrditi njen sadržaj.

¹⁰⁸ Vrhovni štab NOP i DVJ je još marta 1942. donio odluku da svaki borac, kao dokaz svog identiteta, posjeduje »Partizanski list«, neku vrstu legitimacije. U tom cilju su već u Foči izrađeni jednoobrazni formulari i dostavljeni štabovima jedinica da ih oni popune i podijele svakom borcu. Na prednjoj strani je u zaglavlju stajao naslov: »Narodnooslobodilačka partizanska i dobrovoljačka vojska Jugoslavije«, a po sredini: »Partizanski list« i pečat Vrhovnog štaba. Na poledini »Partizanskog lista« unijeti su lični podaci: ime i prezime, godina i mjesto rođenja, zanimanje, bračno stanje, da li je služio vojsku, rod oružja, datum stupanja u partizane i naziv jedinice. »Partizanski list« je imao svoj broj evidencije, a ovjeravali su ga komandir i politički komesar čete odnosno bataljona svojim potpisima i pečatom štaba. S dolaskom Vrhovnog štaba u Bosansku krajinu ovaj list je štampan u štampariji »Borbe«. Stvaranjem NOVJ sadržaj »Partizanskog lista« je izmijenjen samo u zaglavlju: umjesto »Narodnooslobodilačka partizanska i dobrovoljačka vojska Jugoslavije« pisalo je »Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije«.

¹⁰⁹ Riječ je o bataljonima »Iskra« i »Pelagić«. Zbog napada jačih njemačkih i ustaško-domobranskih snaga iz pravca Travnika u cilju ponovnog posijedanja Jajca, bataljoni su zadržani na sektoru Jajce – Mrkonjić-Grad sve do 27. decembra, kada su upućeni u sastav 7. krajiške NOU brigade.

¹¹⁰ Tito ima u vidu prodor njemačke borbene grupe »Anaker« (vid. o tome nap. 100).

¹¹¹ Inž. Vladimir Smirnov Volođa je bio tada šef Tehničkog odsjeka, a Miloš Radović član Ekonomskog odsjeka Vrhovnog štaba NOV i POJ.

¹¹² Priređivač nije mogao ustanoviti koliko je poziva Tito poslao istaknutim političkim ljudima i borcima protiv fašizma da učestvuju na Prvom zasjedanju AVNOJ-a. Međutim, ustanovljeno je da je uručen 71 takav poziv. Na zasjedanje su stigla i predala svoja uvjerenja 54 vijećnika (o tome više vid. u nap. 61).

¹¹³ *Rezoluciju* i *Proglas* su vijećnici AVNOJ-a donijeli na svojoj sjednici 27. novembra 1942. *Rezolucija* objavljuje da je konstituisano Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije, kao najviši politički izraz stvorenog čvrstog jedinstva naroda Jugoslavije, sa zadatkom da dalje rukovodi borbom naroda Jugoslavije za konačno oslobođenje i za punu slobodu i ravnopravnost u bratskoj zajednici, koju niko neće moći razoriti jer će se iskovati u ognju zajedničke borbe (vid. sadržaj *Rezolucije* na str. 221). U *Proglasu* je narodima Jugoslavije objavljeno osnivanje AVNOJ-a i istaknuto da se narodi Jugoslavije moraju boriti protiv fašističkog poretka koji hoće da nametnu okupator i njegove slugu, i protiv reakcionarnog poretka koji hoće da održi izbjeglička vlada Kraljevine Jugoslavije. Projekt *Rezolucije* i *Proglasa* su pripremili

Moša Pijade i Veselin Masleša, a Tito ih je redigovao, te se zbog toga uvrštavaju u ovaj tom kao kolektivni rad (vid. str. 221-233).

¹¹⁴ U Izvršni odbor AVNOJ-a izabrani su: predsjednik dr Ivan Ribar; potpredsjednici: dr Pavle Savić, Nurija Pozderac i Edvard Kočbek; članovi: Mile Perunčić, za unutrašnje poslove, Ivan Milutinović, za privredna pitanja, dr Sima Milošević, za zdravstvene poslove, Vlada Zečević, za vjerska pitanja, dr Mladen Iveković, za socijalna pitanja, i Veselin Masleša, za propagandu.

¹¹⁵ Pozdravne telegrame su vijećnici AVNOJ-a usvojili na kraju prvog dana sjednice i uputili ih: Mihailu Ivanoviću Kalinjinu, predsjedniku Vrhovnog sovjeta Sovjetskog Saveza, Josipu Visarionoviču Staljinu, predsjedniku Sovjeta narodnih komesara i komesaru narodne odbrane, Vječeslavu Mihailoviču Molotovu, komesaru za spoljne poslove, Franklinu Delanu Ruzveltu, predsjedniku Sjedinjenih Američkih Država, Vinstonu Čerčilu, predsjedniku vlade Velike Britanije, Vrhovnom štabu NOV i POJ i Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije.

¹¹⁶ Tito ima u vidu savjet Kominterne da se ne formira vlada (vid. o tome nap. 65).

¹¹⁷ Na Prvom zasijedanju AVNOJ-a su od bivših pristalica građanskih političkih stranaka i grupa učestvovali u diskusiji i osuđivali vladu Kraljevine Jugoslavije u izbjeglištvu iz svih krajeva zemlje: Pavao Krce, seljak iz Dalmacije i član Glavnog odbora Hrvatske seljačke stranke (Vlatka Mačeka); Radovan Mijušković iz Srbije, advokat, član Glavnog odbora Narodne seljačke stranke (Dragoljuba Jovanovića); Stojan Cerović iz Crne Gore, publicista, član glavnog odbora Srpske zemljoradničke stranke (Milana Gavrilovića); Mile Perunčić iz Sandžaka, učitelj, član Glavnog odbora Demokratske stranke (Ljube Davidovića); Vojin Gajić iz Srbije, seljak, član Demokratske stranke (ljevice dr Ivana Ribara); Jagoš Simonović iz Crne Gore, sveštenik, član Jugoslovenske radikalne zajednice; Nurija Pozderac iz Bosne, bivši senator, član Jugoslovenske muslimanske organizacije.

¹¹⁸ Na čelu kraljevske jugoslovenske vlade u izbjeglištvu bio je u cijeloj 1942. godini (od 11. januara) Slobodan Jovanović. Njegova vlada, premda formirana sporazumom građanskih političkih grupa u inostranstvu, od početka konstituisanja sprovodila je najmračnije šovinističke aspiracije. U njoj je D. Mihailović postavljen za ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva. Ukazom kralja od 10. juna 1942. Štab D. Mihailovića je pretvoren u »Vrhovnu komandu jugoslovenske vojske«, a za načelnika toga štaba je postavljen D. Mihailović, koji je 17. juna dobio i vanredna ovlašćenja za sprovođenje vladine politike u zemlji. Kako je glavni cilj te vladine politike bio obezbeđenje velikosrpske hegemonije i povratak kralja i predratnog društvenog poretka u zemlji, D. Mihailović je, ne mogavši svojim snagama uništiti narodnooslobodilački pokret, nastavio da sarađuje i sklapa sporazume s okupatorima i drugim kvasilinzima (vid. o tome šire u tomovima 10–12 ove Edicije). Kada je D. Mihailović 1. septembra dobio saglasnost od Slobodana Jovanovića da zajedno s okupatorima može učestvovati u operacijama za likvidaciju partizana, on je ovlastio svoje područne komandante da zajedno s italijanskim i njemačkim komandama preduzmu mjere za zajedničko izvođenje operacija »za uništenje Sovjetske Republike« (tj. slobodne teritorije), što će njemačke, italijanske, ustaško-domobranske i četničke snage pokušati da ostvare u tzv. četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi (vid. o tome i nap. 285. i 286).

Zbog surevnjivosti između emigrantskih grupa, a posebno zbog velikih uspjeha koje su postizale jedinice NOVJ u zemlji i otvorene saradnje D. Mihailovića s okupatorima, krajem 1942. je došlo do krize vlade. Slobodan Jovanović je 1. januara 1943. podnio ostavku, a slijedećeg dana formirao novu, u kojoj je D. Mihailović i dalje ostao na položaju ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva. Druga vlada S. Jovanovića je, polazeći sa stanovišta obnove državnog uređenja kakvo je bilo u Jugoslaviji do aprilskog sloma, bez obzira na poraze četnika u zemlji, zadržala stari politički program: podrška četnicima D. Mihailovića, borba protiv svih progresivnih snaga u zemlji i održavanje jedinstva između grupa građanskih partija u emigraciji, a na

spoljnjem planu vezati se što čvršće uz Veliku Britaniju i raditi na obezbjeđenju podrške SAD.

¹¹⁹ Peko Dapčević, komandant 2. proleterske udarne divizije, trebalo je da vrati 1. bataljon 5. crnogorske i 1. bataljon 10. hercegovačke brigade koje mu je Tito stavio na raspolaganje, u sastav 3. udarne divizije, čiji je komandant bio Petar – Pero Četković, kako bi ovaj mogao da oslobodi 3. sandžačku brigadu i uputi je sa sektora Jajca u sastav njene 1. proleterske divizije.

¹²⁰ Dr Radoš Vilotijević je tada bio ljekar u 1. proleterskoj udarnoj brigadi. Vjerovatno je trebalo da, prema ranijem naređenju, ode u drugu jedinicu.

¹²¹ Edvard Kardelj, član Politbiroa CKKPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ, poslao je početkom novembra 1942. Titu pismo-izvještaj o vojno-političkoj situaciji u Sloveniji. O razvoju oružane borbe u Slovenačkom primorju i u Koruškoj, Kardelj je, između ostalog, javio:

»[...] Pokret O[svobodilne] f[ronte] obuhvatio je cijelo Primorje (Trst, Goricu) i Korušku u Austriji. Partizanski odred u Primorju dostigao je 400 ljudi; većinom su to dezerteri (Slovenci) iz talijanske vojske. I u Koruškoj je formiran manji partizanski odred. U tome odredu nalaze se i Austrijanci i čak Nijemci – dezerteri iz njemačke vojske. Tamo se nalazi i mnogobrojni »zeleni kadar« iz njemačkih dezertera, no oni neće da stupaju u partizane, već se samo kriju. Naši rade na tome da ih privuku u partizane.«

(A-CKSKJ, Fond CKKPJ, reg. br. 744).

¹²² Tada je veze između CKKPJ i CKKP Italije održavao preko CKKP Slovenije povjerenik CKKP Italije Umberto Masola Kvinto, koji se je još od 1940. nalazio u Ljubljani i Zagrebu. On je uz materijalnu i drugu pomoć CKKP Slovenije organizovao svoje sjedište u Ljubljani, odakle je povremeno održavao veze s malobrojnim partijskim članstvom u sjevernoj Italiji. Krajem 1942. Masola se je uz pomoć CKKPSI prebacio u sjevernu Italiju. Prije Masole veze između CKKPJ i CKKP Italije održavao je delegat Kominterne za Italiju i član CKKP Italije Rigoletto Martini Kvatro, koji je iz Moskve došao krajem 1940. u Zagreb, gdje su mu CKKPJ i CKKP Hrvatske organizovali ilegalnu bazu. On je imao zadatak da uspostavi veze s revolucionarnim elementima u svojoj zemlji i formira CKKPI sa sjedištem u sjevernoj Italiji. Ali ne obavještavajući ni CKKPJ, ni CKKPH, on je nakon oslobođenja iz logora Kerstinac (što je izvršio Rade Končar 6. juna 1941) pokušao jula te godine da se sa Marijom Martini prebaci u Italiju, ali su ga na putu kod Novog Mesta karabinjeri uhapsili i prebacili u Rim, gdje je osuđen na 30 godina robije. Za vrijeme rata umro je u zatvoru.

Vežu između dijela CKKP Italije (koji se nalazio sa Luidi Longom u sjevernoj Italiji) i CKKP Slovenije (odnosno CKKPJ) održavali su i Lidija Šentjunc i Anton Vratuša, kao i kurirka Draga Tavčar.

¹²³ Priredivač nije mogao ustanoviti da li je Izvršni komitet Komunističke internacionale odgovorio na ovu Titovu depešu. Titov prijedlog o prebacivanju Palmira Toljajta preko Jugoslavije u Italiju ni tada ni kasnije nije ostvaren.

¹²⁴ Odnosi se na 1. bataljon 5. crnogorske i 1. bataljon 10. hercegovačke brigade, koji su na Korićni zatvarali pravac Livno – Glamoč. Štab 2. proleterske divizije uputio je, po Titovom naređenju, te bataljone 3. ili 4. decembra u rejon Mrkonjić-Grada, a ne u sastav 3. divizije, koja je tada djelovala na komunikaciji Turbe – Donji Vakuf (vid. o tome str. 71 i 81).

¹²⁵ Tito ima u vidu napad na ustašku posadu u Livnu. Jedinice 2. proleterske divizije su oslobodile Livno 15. decembra 1942.

¹²⁶ Tih dana 3. udarna divizija je vodila teške odbrambene borbe s njemačkim i ustaškim snagama koje su napadale s pravca Travnika s ciljem da povrate Jajce.

¹²⁷ Njemačka 718. pješadijska divizija za obezbjeđenje (sastava 738. i 750. pješadijski puk i 668. artiljerijski divizion, kasnije puk) stigla je iz Njemačke krajem

jula 1941. u rejon Sarajeva. Od tada je stalno vodila borbe protiv jedinica narodnoslobodilačkog pokreta u Bosni. Početkom decembra 1942. imala je u svom sastavu 7 505 oficira, podoficira i vojnika.

¹²⁸ Tada su na sektoru Turbe – Donji Vakuf napadale, u sadejstvu s njemačkom 718. divizijom, dijelovi 5. ustaške brigade i domobranskog 9. i 15. pješadijskog puka.

¹²⁹ Odnosi se na 3. bataljon Banijskog NOP odreda.

¹³⁰ Pomenutu željezničku prugu je porušila 2. četa 2. bataljona Ličkog NOP odreda.

¹³¹ Napad na uporište Svetu Janu, blizu Samobora, nisu izvele jedinice 8. hrvatske NOU brigade, već jedinice 13. hrvatske NOU brigade »Josip Kraš« (od 11. decembra 1942. dobila naziv: 13. proleterska NOU brigada »Rade Končar«), uz sadejstvo jedne čete Krškog NOP odreda. Osmu hrvatsku NOU brigadu se tada nalazila u rejonu Slunja.

¹³² Napad na željezničke objekte u Špišić – Bukovici izvršen je 13. oktobra 1942.

¹³³ Napad na ustaše u selu Bačkovici izvršen je 15. oktobra 1942.

¹³⁴ Borbe na pomenutim položajima su vodili dva bataljona 1. slavonskog NOP odreda i Bosanska proleterska četa.

¹³⁵ Prva zemaljska (osnivačka) konferencija Antifašističkog fronta žena Jugoslavije (AFŽ) je održana od 6. do 8. decembra 1942. u Bosanskom Petrovcu. Sazivački odbor (Spasenija Cana Babović, Olga Kovačić, Vanda Mates i Mira Morača) je 22. novembra 1942. preko lista »Borba« pozvao sve pokrajinske, oblasne, okružne, sreske, opštinske i mjesne odbore organizacija AFŽ s oslobođene i neoslobođene teritorije da na konferenciju pošalju delegate s izvještajima i prijedlozima za rad. Takođe je upućen poziv i ženama – boricima iz jedinica NOV i POJ da pošalju svoje delegate. U prisustvu 166 delegata-žena gotovo iz svih krajeva Jugoslavije, konferenciju je prvog dana pozdravio u ime Vrhovnog štaba NOV i POJ Josip Broz Tito. Na konferenciji su podnijeti referati: *O političkoj situaciji u vezi s AFŽ-om* (Mitro Mitrović) i *Organizaciono pitanje AFŽ-a i konkretni zadaci* (Spasenija Cana Babović), te poslije diskusije o referatima izabran Glavni odbor Antifašističkog fronta žena Jugoslavije od 20 žena i usvojen *Proglas* tog odbora ženama Jugoslavije (u kojem su pozvane žene da još smjelije stupaju u borbu, pomažu front i što bolje se organizuju oko AFŽ-a). Titov govor je prvi put objavljen u prvom broju AFŽ-a »Žena danas«, a u izvodu ga je objavila »Borba«, br. 30 od 13. decembra 1942.

¹³⁶ Komunistička partija Jugoslavije je od svog postanka poklanjala značajnu pažnju borbi za ravnopravnost žena i njihovu političku organizovanost. Ona je već na svom Osnivačkom kongresu (aprila 1919) razmatrala pitanje političkog organizovanja žena i donijela Statut žena socijalista (komunista). Od tada, gotovo na svim važnijim partijskim skupovima raspravljano je o uključivanju žena u sindikalni i komunistički pokret. Feministička društva ženskog pokreta u Jugoslaviji objedinila su svoj rad septembra 1923. osnovavši Feminističku alijansu, koja je 1926. reorganizovana u Alijansu ženskog pokreta. Čim je Alijansa stvorena KPJ je imala uticaja u njoj, a od polovine tridesetih godina stvarala je omladinske sekcije u njoj radi svog uticaja. Uvrštavajući u svoj program prije svega zahtjev za opšte i jednako izbornu pravo za žene za sve zakonodavne i autonomne vlasti (prema važećim zakonima Kraljevine Jugoslavije žene su bile i politički i socijalno obespravljene – one nisu imale ni aktivno ni pasivno biračko pravo, bila su im nepristupačna viša zvanja u državnim službama, nisu mogle biti sudije, u odnosu na muškarce bile su neravnopravne i u nasljednom pravu, nagrađivanju itd.). U to isto vrijeme mnogobrojna ženska udruženja su u vezi s pojačanom opasnošću od fašizma, a pod uticajem KPJ, povećala i svoju djelatnost u borbi za mir i uspostavljanje demokratskih sloboda. Takvu aktivnost osobito je razvijala *Jugoslovenska liga žena za mir i slobodu*, koja je osnovana 1931. i bila sekcija Internacionalne lige žena za mir i slobodu sa sjedištem u Ženevi. Na inicijativu KPJ i

klasnih sindikata, novembra 1939. i u decembru 1940. održan je veliki broj zborova žena širom Jugoslavije na kojima su traženi pravo glasa, ravnopravnost, mir i ukazivano na fašističku opasnost koja je prijetila zemlji. Takvi zborovi su održani u Zagrebu, Beogradu, Ljubljani, Jagodini, Leskovcu, Nišu, Kragujevcu, Kosovskoj Mitrovici, Mariboru, Banjoj Luci, Bijeljini, Splitu, Skoplju, Tetovu, Cetinju, Kolašinu, Podgorici.

¹³⁷ Tito ima u vidu da je te, 1936. godine, pored ostalog, u Beogradu pokrenut politički list »Žena danas«, a u Zagrebu list »Ženski svijet«.

¹³⁸ Riječ je o velikim bitkama koje su vođene u to vrijeme za Lenjingrad i Staljingrad, gdje su hitlerovske armije doživljavale teške gubitke.

¹³⁹ Riječ je o 1. bataljonu 5. crnogorske i 1. bataljonu 10. hercegovačke NOU brigade (iz sastava 3. udarne divizije), te bataljonima »Iskra« i »Pelagić« 3. krajiškog NOP odreda.

¹⁴⁰ Tito ima u vidu prvi napad jedinica 2. proleterske udarne divizije na ustašku posadu u Livnu; taj napad nije uspio uslijed njegove slabe pripreme i organizacije.

¹⁴¹ Odnosi se na 3. udarnu diviziju NOVJ, koja je početkom decembra 1942. vodila teške borbe protiv njemačke 718. pješadijske divizije i ustaško-domobranskih snaga koje su nastupale komunikacijom Travnik – Donji Vakuf i ušle 6. decembra u evakuisano Jajce.

¹⁴² U Gračacu i drugim garnizonima duž željezničke pruge od Knina do Vrhovina nalazile su se jedinice italijanske pješadijske divizije »Sasari« (u Gračacu je bio njen 151. pješadijski puk). Italijanska Vrhovna komanda je imala tada u planu prebacivanje te divizije u Italiju, te je zbog toga i vršeno izvjesno pomjeranje jedinica na tom sektoru. Ali uslijed snažnog dejstva jedinica NOVJ do njenog prebacivanja u Italiju ipak nije došlo, već je zadržana da učestvuje u zimskim operacijama protiv jedinica NOVJ u Dalmaciji i Lici.

¹⁴³ Iz tablice šifrovanih naređenja koju je Vrhovni štab NOV i POJ uputio sredinom novembra 1942. štabovima 1. proleterske i 3. udarne divizije (kopija originala se nalazi u Arhivu CKSKJ, pod reg. br. 16429) vidi se da rečenica »Poruka za Janka«, znači: Naši napadaju Sanski Most, pritisnite Banju Luku; »Očekujemo Milana«, znači: Pošaljite nam izvještaj o situaciji na vašem sektoru; »Očekujemo rezultate«, znači: Budite aktivniji; »Mi smo opet desno«, znači: Naši su u Mrkonjiću, tuda možete održavati vezu s nama.

¹⁴⁴ Odnosi se na 1. proletersku i 3. udarnu diviziju koje su izvodile dejstva na prostoru srednje Bosne.

¹⁴⁵ Jedinice njemačke 718. pješadijske divizije su prodrle u Jajce 6. decembra 1942.

¹⁴⁶ Odnosi se na fabriku »Elektrobosna« u Jajcu, koja je proizvodila za rat veoma značajan ferosilicijum i hlor.

¹⁴⁷ Obavještenja o pokretima italijanskih trupa u pravcu Italije dostavio je Vrhovnom štabu NOV i POJ 4. i 9. decembra 1942. Štab 4. operative zone NOV i PO Hrvatske. Podaci su bili samo djelimično tačni. Radilo se, u stvari, o pripremama i planovima Komande italijanske 2. armije da (uslijed teškoća nastalih u vezi s iskrcavanjem Engleza i Amerikanaca na teritoriju sjeverne Afrike i očekivanja njihovog desanta na italijansku obalu) vrati diviziju »Sasari« u Italiju, a sve druge snage koje su se tada nalazile u tzv. »drugoj okupacionoj zoni« i u oblasti Karlovca (dio »treće zone«) povuče, sredinom januara 1943. godine, na uži obalni pojas. Taj plan je pripreman pod šifrom »Raspored 15. januara« (»Schieramento 15 gennaio«). No do ostvarenja toga plana nije došlo uslijed pritiska njemačke Vrhovne komande oružane sile (OKW) na italijansku Vrhovnu komandu da se protiv jedinica NOV i POJ najprije izvedu zimske operacije »u cilju njihovog konačnog uništenja«.

¹⁴⁸ Zabrana kretanja građanskih lica željezničkim prugama je uslijedila zbog učestalih diverzija jedinica NOV i POJ na svim prugama u Hrvatskoj. Sem toga, prugom Zagreb – Beograd trebalo je da se tokom decembra 1942. i januara 1943. prebaci iz Njemačke u Hrvatsku 369. legionarska »vražja« divizija, a iz Srbije u rejon Karlovca SS-dobrovoljačka brdska divizija »Princ Eugen« radi učešća u operacijama protiv jedinica NOV i POJ na teritoriji »Titove države« (Banije, Korduna, Like i Bosanske krajine).

¹⁴⁹ Napad na dobro utvrđeni neprijateljski pojas odbrane od Sanskog Mosta do Ljubije i Bosanskog Novog izveli su 4. i 5. krajiška udarna divizija NOVJ. U žestokim borbama je zauzeto preko 20 uporišta spoljne odbrane. Dvije brigade (1. i 6. krajiška) su prodrle i u Sanski Most, ali ga nisu mogle zauzeti uslijed prodora jačih njemačko-domobranskih snaga iz pravca Prijedora.

¹⁵⁰ Izvještaj o napadu na Sanski Most i o gubicima neprijatelja je dostavio 11. decembra 1942. Štab 1. bosanskog NOU korpusa, u kome je, pored navedenog podatka u Titovoj depeši, javio da se »Predala jedna četa, kompletna, »zelenog kadra« – četnika«. (A-VII, Fond NOR, kut. 406, reg. br. 8/2).

¹⁵¹ Po Titovoj direktivi, 1. proleterska i 3. udarna divizija NOVJ, poslije napuštanja Jajca, prodrle su u srednju Bosnu, razbile brojne četničke jedinice, oslobodile Skender-Vakuf i Kotor-Varoš, presjekle komunikacije između Banje Luke i Doboja, ugrozile Banju Luku i željezničke pruge u dolini rijeka Bosne i Lašve i stvorile uslove za razmah oslobodilačke borbe u tom kraju.

¹⁵² Radi odbrane pravca Jajce – Mrkonjić-Grad po Titovom naređenju je 5. decembra 1942. formiran Štab operativnog sektora Mrkonjić-Grad – Jajce, koji je objedinjavao dejstva po jednog bataljona 5. crnogorske i 10. hercegovačke NOU brigade i dva bataljona 3. krajiškog NOP odreda (vid. o tome str. 71).

¹⁵³ Tito ima u vidu borbe jedinica 3. udarne divizije koje su vođene u prvoj dekadi decembra protiv njemačke 718. pješadijske divizije i ustaško-domobranskih snaga koje su nastupale s pravca Travnika i zauzele 6. decembra Jajce, poslije čega je 3. divizija prenijela svoja dejstva u srednju Bosnu.

¹⁵⁴ Jedinice 2. proleterske udarne divizije su oslobodile Livno 15. decembra, Šujicu noću 17/18. decembra, a Duvno 19. decembra 1942.

¹⁵⁵ Jedinicama 1. bosanskog NOU korpusa nije tada pošlo za rukom da zauzmu Sanski Most (vid. nap. 149).

¹⁵⁶ Selo Skakavac i selo Banski Kovačevac oslobodile su 9. septembra 1942. jedinice 8. hrvatske (kordunaške) divizije NOVJ. Zarobljeno je 244 domobrana, zaplijenjeno 12 puškomitraljeza, 260 pušaka, 300 bombi i znatne količine drugog materijala.

¹⁵⁷ Odnosi se na jedinice 8. hrvatske (kordunaške) i 7. hrvatske (banijske) divizije 1. hrvatskog korpusa NOVJ.

¹⁵⁸ U Lici je tada djelovala 6. hrvatska (lička) divizija NOVJ i Lički NOP odred.

¹⁵⁹ Pomoćnik intendanta 3. udarne divizije NOVJ tada je bio Kosta Grubačić.

¹⁶⁰ Napad na belogardistički i italijanski garnizon u mjestu Suhor izvršile su 13. hrvatska NOU brigada »Rade Končar« i Slovenačka NOU brigada »Ivan Cankar« 26. a oslobodile ga 27. novembra 1942.

¹⁶¹ Izvršni komitet KI je, dostavljajući Titu radiogramom (nedatiran, a vjerovatno poslat 12. decembra 1942) sadržaj članka koji je objavio list »Njujork tajms« (»New York Times«) o borbama četnika D. Mihailovića protiv okupatora u Srbiji, Bosni i Hrvatskoj, tražio potvrdu o vjerodostojnosti činjenica iznijetih u listu, te je Tito zbog toga uputio ovaj radiogram Kominterni.

¹⁶² O sporazumima četničkih komandanata D. Mihailovića u Crnoj Gori s italijanskim okupatorom i njihovoj međusobnoj saradnji u borbi protiv jedinica narodnooslobodilačkog pokreta vid. u tomovima 8, 9, 10, 11. i 12.

¹⁶³ Tito ima u vidu tzv. 3. neprijateljsku ofanzivu u kojoj su, u vrijeme od druge polovine aprila do sredine juna 1942, udružene njemačke, italijanske, ustaške, domobranske i četničke snage reokupirale slobodnu teritoriju u istočnoj Bosni, Sandžaku, Crnoj Gori i Hercegovini i prinudile glavninu jedinica NOPO i DV Jugoslavije da napusti tu teritoriju (vid. više u 10. i 11. tomu).

¹⁶⁴ Nazivi mjesta ili naselja Zagrada I i II su preuzeti iz depeše-izvještaja Štaba 1. bosanskog NOU korpusa od 14. decembra 1942. Vjerovatno je šifrant pogriješio, jer takvih naselja na karti nema (vid. original depeše u A-CKSKJ, reg. br. 3014).

¹⁶⁵ Gomirje su oslobodile 9. decembra 1942. jedinice 6. i 14. hrvatske NOU brigade 5. operativne zone NOV i PO Hrvatske.

¹⁶⁶ U Udbini su se tada nalazile jedinice 12. domobranske pukovnije. One su poslije višemjesečne opsade bile prisiljene da 14. decembra 1942. napuste garnizon i upute se u pravcu Lovinca. Tom prilikom su ih napale jedinice 2. udarne brigade 6. (ličke) divizije NOVJ i 4. bataljon Ličkog NOP odreda, zaplijenili veću količinu ratnog materijala i oslobodili Udbinu.

¹⁶⁷ Tito ima u vidu najveću oslobođenu teritoriju u to vrijeme u Jugoslaviji koja se prostirala od prilaza Zagrebu, Karlovcu i Rijeci na jugoistok do rijeke Bosne i Neretve sa centrom u Bihaću. Bila je veličine oko 50 000 kvadratnih kilometara (vid. o tome u nap. 63).

¹⁶⁸ Kotor-Varoš je oslobodila 1. proleterska NOU brigada noću 2/3. decembra, a Skender-Vakuf noću 1/2. decembra 1942.

¹⁶⁹ Posadu u Livnu su sačinjavali dva bataljona 5. ustaške brigade i po jedna četa domobrana i mjesne milicije.

¹⁷⁰ Vrhovni komandant NOV i POJ donio je odluku o formiranju *Sekcije za ratnu mornaricu*, jer je partizanska aktivnost na moru u 1942. godini doživjela snažan uspon, osobito u vodama Dalmacije. Na Makarskom primorju izgrađen je i učvršćen sistem partizanskih pomorskih veza, pojačana su ofanzivna dejstva protiv saobraćaja i nanijete su okupatoru štete na moru vađenjem mina i demoliranjem svetionika. On je bio prisiljen da oprema specijalne brodove za borbu protiv partizana i da pribegne mjerama defanzivnog karaktera — konvoiranju brodova u vodama koje su bile najviše ugrožene. U vezi s ovim Titovim naredjenjem, Štab 4. operativne zone NOV i PO Hrvatske je već 24. decembra 1942. oformio *Sekciju za ratnu mornaricu NOV i POJ*. U okviru nje formirana je 28. decembra Mornarička stanica (postaja) u Podgori koja je imala karakter lučke vlasti i sabirnog centra za prikupljanje mornara. Ona se oslanjala na postojeći Biokovski partizanski bataljon »Vid Mihaljević« i Primorski vod, koji su predstavljali osnovne partizanske snage za ometanje saobraćaja neprijatelju na Makarskom primorju.

¹⁷¹ U aprilskom ratu 1941. cijela flota i ostali brodovi ratne mornarice Jugoslovenske vojske, osim jedne podmornice i dvije motorne torpiljarke, te razarača »Zagreb«, pali su neoštećeni u italijanske ruke. Veći dio mornaričkog kadra je dospio u italijansko i njemačko zarobljeništvo, dok su ostali poslije rasula otišli kućama, sem jednog dijela koji se priključio mornarici NDH.

¹⁷² Poslije sloma Kraljevine Jugoslavije u aprilskom ratu 1941, Italijani su okupirali veći dio jadranske obale i nisu dozvolili tzv. Nezavisnoj državi Hrvatskoj da organizuje svoju ratnu mornaricu. No ipak je formirano Zapovjedništvo plovniha snaga sa sjedištem u Zagrebu, Zapovjedništvo obale i pomorskog prometa u Splitu sa lučkim zapovjedništvom u Crikvenici, Makarskoj i Dubrovniku. Malo kasnije formirana je Legija hrvatske mornarice (oko 250 mornara), koja je prebačena u Varnu i ušla u sastav njemačke mornarice. Sve mornaričke komande i ustanove NDH na Jadranu, koje su imale svega nekoliko čamaca, bile su pod kontrolom italijanskih vlasti.

¹⁷³ Izvršavajući Titovo naređenje, Biokovski partizanski bataljon »Vid Mihaljević« i Primorski vod su već 31. decembra 1942. napali i zaplijenili pet motornih jedrenjaka (»Istok«, »Madre Đovana«, »Zdravlje«, »Otac Vladimir«, »Sveti Ante«, a sutradan i putnički brod od 17 brt »Evropa«). Sekcija za ratnu mornaricu je formirala 23. januara 1943. *Odred ratne mornarice južne Dalmacije*, jačine 150 ljudi, svrstanih u dvije mornaričke stanice (postaje) – Podgoru i Igrane – i jednu četu. Prvi komandant ovog odreda je bio Niko Srzić, a politički komesar Ivo Rafaneli. Flota se sastojala od »Pionira« i »Partizana«, a od naoružanja odred je imao samo puške, ručne bombe i nekoliko puškomitraljeza. Kada je sredinom februara 1943. Štab 4. operativne zone NOV i PO Hrvatske preimenovan u Štab 9. dalmatinske divizije, ukinuta je Sekcija za ratnu mornaricu, a za komandanta Odreda mornarice južne Dalmacije postavljen je Velimir Škorpik.

¹⁷⁴ Ovaj napad je izveden 4. decembra 1942. kod sela Podstrane. Italijanske jedinice su toga dana za odmazdu u tome selu zapalile 30 kuća i ubile 23 stanovnika.

¹⁷⁵ Odnosi se na Josipa Škorpika (vid. str. 93).

¹⁷⁶ Odnosi se na Velimira Škorpika, koji je ilegalno radio za narodnooslobodilački pokret u mornarici NDH. On je, s narednikom Stjepanom Muhtićem i podnarednikom Ratimirom Frankovićem, početkom decembra 1942. došao iz Makarske na slobodnu teritoriju. Njemu je Tito povjerio da u sastavu 4. operativne zone NOV i PO Hrvatske organizuje Sekciju ratne mornarice NOV i POJ.

¹⁷⁷ Prva vojna škola u narodnooslobodilačkom ratu bila je formirana 20. februara 1942, pod nazivom *Partizanska oficirska škola Glavnog štaba Hrvatske*. Imala je dva tečaja: niži – za vodnike i komandire i političke komesare četa, i viši – za komandante bataljona i brigada. Tečajevi su radili u Korenici (sada Titova Korenica) i Donjem Lapcu. Kako je ta škola brzo stekla određena iskustva i imala nastavni kadar, razrađen program i metod rada, po naređenju vrhovnog komandanta NOV i POJ ta škola je 4. novembra 1942. preformirana u *Vojnu školu Vrhovnog štaba NOV i POJ*. U njen sastav ušla je i škola za vojne rukovodioce *Operativnog štaba za Bosansku krajinu* (formirana 29. avgusta 1942). U njenom sastavu radila su tri tečaja: viši – za komandante bataljona, brigada i divizija, niži – za vodnike i komandire četa i tečaj za omladinske rukovodioce. Viši tečaj trajao je 21, a niži 30 dana. Izučavani su taktika, naoružanje, topografija, fortifikacija, služba veze, nastava gađanja i politička nastava. Početkom tzv. četvrte neprijateljske ofanzive (20. januara 1943) ta škola je prestala s radom, a ponovo je obnovljena 1. septembra 1943. u Jajcu pod nazivom *Oficirska škola Vrhovnog štaba NOV i POJ*.

¹⁷⁸ Članak je prvi put objavljen u »Proleteru« br. 16 od decembra 1942. Odatle su ga kasnije na razne načine umnožavale pojedine organizacije NOP-a, te je brzo bio rasprostranjen u sve krajeve Jugoslavije. Prevođen je na sve jezike naroda i narodnosti Jugoslavije. U brojnim arhivima i muzejima u kojima se čuva istorijska građa o NOR-u nalazi se po više primjeraka ovoga članka. Redakcija ga ovdje preštampana iz knjige: Josip Broz Tito, *Borba za oslobođenje Jugoslavije 1941–1945* (»Kultura«, Zagreb, decembar 1947), jer je uz saglasnost autora članak iz »Proletera« s ekavice preinačen na ijekavicu.

¹⁷⁹ *Osovinске силе* (ili Sile osovine, Osovinа), zajednički naziv za agresivni vojno-politički blok fašističkih sila – Njemačke, Italije i Japana, stvoren uoči drugog svjetskog rata, koji je i bio glavni izazivač toga rata. Osim srodnosti u režimu, ovaj blok je nastao i na osnovu zajedničkih političkih, ideoloških i ekonomskih interesa, a najdublju osnovu ovog saveza su činili uzajamno razumijevanje ovih sila za osvajачke ciljeve i njihova zajednička težnja za osvajanjem i vladavinom nad svijetom. Kao ideološka osnova i paravan za ovu reakcionarnu tvorevinu poslužio je njen izraziti antikomunizam. Izraz »osovina« prvi je upotrijebio Mussolini u svom govoru u Milanu 1. novembra 1936. ocjenivši kao uspješan tadašnji sporazum između fašističke Italije i nacističke Njemačke (potpisan 26. oktobra iste godine), jer, po njegovim riječima, »taj sporazum, ta vertikala Berlin – Rim predstavlja u stvari osovinu...« Kasnije je ova »osovina« pretvorena u osovinu Berlin – Rim – Tokio.

¹⁸⁰ *Prvi svjetski rat* (1914–1918) se vodio kao sukob dvaju imperijalističkih blokova – Antante (Francuska, Engleska, Rusija i dr.) i Centralnih sila (Austro-Ugarska, Njemačka i dr.). Počeo je napadom Austro-Ugarske na Srbiju 28. jula 1914, koja je kao povod za taj napad iskoristila ubistvo Franca Ferdinanda u Sarajevu 28. juna iste godine, a zatim su u rat ušle Rusija, Francuska, Njemačka i Engleska. Tokom 1914–1916. u rat su ušli Japan, Rumunija, Turska, Italija (koja je u početku rata bila u savezu s Njemačkom i Austro-Ugarskom, a poslije je, nakon tzv. Londonskog sporazuma, prešla na stranu Antante) i dr. U aprilu 1917. na strani Antante ušle su u rat i Sjedinjene Američke Države. U ratu je učestvovalo 36 država, a mobilisano je oko 70 miliona ljudi. Pretrpjevši poraz na frontovima, Centralne sile i njihove saveznice kapitulirale su u toku 1918. i to: Bugarska 29. septembra, Turska 30. oktobra, Austro-Ugarska 3. novembra i Njemačka 11. novembra iste godine. Posljedice prvog svjetskog rata bile su u modernoj historiji čovečanstva dalekosežne: srušena su carstva u Rusiji, Njemačkoj i Austro-Ugarskoj, izvršena je prva socijalistička revolucija na svijetu (oktobarska) i obrazovane su samostalne nacionalne države: Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, Republika Čehoslovačka, Republika Poljska, Mađarska i dr. U ratu je poginulo preko 10 miliona ljudi, 20 miliona je ranjeno i 10 miliona je umrlo od bolesti i gladi.

Drugi svjetski imperijalistički rat je počeo 1. septembra 1939. napadom fašističke Njemačke na Poljsku, na što je uslijedila objava rata Engleske i Francuske Njemačkoj. Ali kako na zapadu dugo nije dolazilo do jačih sukoba (»prividni rat«), Hitler je tu nespornost zapadnodemokratskih sila iskoristio i postepeno je (od aprila 1940. do aprila 1941) pokoravao evropske države jednu za drugom: Dansku i Norvešku, Belgiju i Holandiju i Francusku (tada je i Italija objavila rat Francuskoj), a zatim Jugoslaviju i Grčku, prebacujući prethodno operacije na Mediteran i u sjevernu Afriku. U međuvremenu su na strani fašističkih sila (pristupanje Trojnom paktu) prešle Mađarska, Rumunija i Bugarska. Japan je u sastavu tzv. osovine Rim – Berlin – Tokio nastavio operacije u Aziji, a poslije zauzimanja najvećeg dijela Kine prešao je na jugoistočnu Aziju i otočje na Tihom okeanu, što je dovelo do ulaska u rat krajem 1941. i SAD. Otpor pojedinih naroda agresiji fašističkih sila nosio je u sebi sve elemente pravednog, oslobodilačkog rata, bez obzira na kolebljivost u uslovima vladajućih zapadnih sila. Krupni prelomni događaj u toku drugog svjetskog rata je napad fašističke Njemačke i njenih satelita na Sovjetski Savez 22. juna 1941. tj. ulazak u rat SSSR-a kao socijalističke zemlje, što je dalo novi smisao i perspektivu borbi porobljenih naroda da njihova borba neće biti uzaludna. Drugi svjetski rat se u Evropi završio 9. maja 1945. pobjedom snaga antihitlerovske koalicije nad fašističkim silama, uspješnim ishodom borbe mnogih nacionalnooslobodilačkih pokreta, naročito u evropskim zemljama. Tri mjeseca kasnije, sredinom avgusta iste godine, s kapitulacijom Japana, završio se rat i na Dalekom istoku. Drugi svjetski rat predstavlja najmasovniji i po svom razornom dejstvu i broju žrtava najstravičniji sukob u dosadašnjoj historiji. Trajao je šest godina, obuhvatio je preko 60 država (samo 6 država je bilo neutralno), a vođen je na teritoriji 40 zemalja; u tom ratu je poginulo 55–60 miliona, a ranjeno oko 35 miliona ljudi.

¹⁸¹ *Atlantska povelja* je zajednička izjava koju su dali predsjednik Sjedinjenih Američkih Država Ruzvelt i predsjednik britanske vlade Čerčil 14. avgusta 1941. prilikom sastanka na Atlantskom okeanu. Ona sadrži osam tačaka – načela. Prve tri glase: 1. SAD i Velika Britanija ne traže nikakva teritorijalna ili druga povećanja. 2. Svaka teritorijalna promjena mora biti u skladu sa slobodno izraženom voljom naroda. 3. Svaki narod ima pravo da izabere oblik svoje vladavine, pa zato treba vratiti prava i pravo samoupravljanja onim narodima koji ih budu silom lišeni. Na Londonskoj konferenciji (24. septembra 1941) načela Atlantske povelje je, pored osnivača, prihvatilo 10 država koje su se nalazile u ratu s Njemačkom i Italijom, a na kraju rata njihov broj se popeo na 47 država koje su ujedno i bile osnivači Organizacije ujedinjenih nacija.

¹⁸² Odnosi se na mirovni ugovor koji je zaključen u Versaju 1919, poslije završetka prvog svjetskog imperijalističkog rata, kojim je uspostavljen nepravedni sistem međunarodnih i međudržavnih odnosa. *Versajski mir* je značio, s jedne strane,

diktat jedne grupe velikih sila (pobjednika iz rata) drugoj grupi država (pobijeđenih sila u tom ratu), prvenstveno Njemačkoj, a, s druge, diktat triju velikih sila (Francuske, Velike Britanije i SAD) malim i ostalim državama, što je produbilo i stvorilo nove međumperijalističke i međudržavne suprotnosti i uticalo na izbijanje drugog svjetskog rata.

¹⁸³ Pod režimom glavnjača podrazumijevali su se zatvaranje, mučenje, potajna ubijanja ljudi, posebno komunista, koji su se suprotstavljali režimu. Inače, *Glavnjača* je bio naziv za policijski zatvor Uprave grada Beograda. I neki drugi zatvori su, na primjer u Zagrebu, zbog istih policijskih svireposti nazivani »glavnjačama«.

¹⁸⁴ Kajmakčalan (najviši vrh na planini Nidže, 2521 metar, u Makedoniji) bio je jedan od ključnih položaja na Solunskom frontu, gdje su jedinice srpske vojske u prvom svjetskom ratu vodile teške borbe.

¹⁸⁵ *Frankovci* – nekadašnje pristalice »Čiste« stranke prava (zване i Stranka prava), čije je rukovodstvo 1896. preuzeo advokat dr Josip Frank (otuda i naziv frankovci), koji je odigrao negativnu ulogu u hrvatskoj istoriji stavivši ovu stranku u službu bečkog dvora i njegove politike u Hrvatskoj. U vrijeme sloma Austro-Ugarske u oktobru 1918, vodi ove stranke su proglasili njeno raspuštanje, ali se ona već početkom decembra iste godine opet pojavljuje kao protivnik ujedinjenja Hrvatske s ostalim jugoslovenskim zemljama. Krajem 1928. pristalice ove stranke formirale su ilegalnu profašističku organizaciju »Hrvatski domobran«, koja je 1931. ili u prvoj polovini 1932. promijenila naziv u »Ustaša – hrvatska revolucionarna organizacija« (UHO), a 1933. u »Hrvatski ustaški pokret« na čelu s dr Antom Pavelićem. Odnoseći se krajnje neprijateljski prema ideji zajedničke države jugoslovenskih naroda, kao separatistički i ultranacionalistički, ustaški pokret se opredijelio za terorističke metode i stavio se u službu i pod zaštitu fašističkih sila.

¹⁸⁶ *Džemijetska partija* je bila politička organizacija (stranka) Albanaca, Turaka i Muslimana u Makedoniji, na Kosovu i u Sandžaku. Obrazovana je 1919, a zabranjena 1925.

¹⁸⁷ Tito ima u vidu državni udar koji je izvršio kralj Aleksandar Karađorđević 6. januara 1929. kad je suspendovao Ustav i raspustio Narodnu skupštinu, a za predsjednika vlade postavio generala Petra Živkovića. Na osnovu Zakona o kraljevskoj vlasti i vrhovnoj upravi, koji je objavljen istog dana (6. januara), kralj je postao »nosilac sve vlasti u zemlji«, tj. uveo je apsolutistički, diktatorski režim, zabranivši djelatnost i svih opozicionih političkih partija. U proklamaciji narodu rekao je da je »nastupio čas kad između naroda i kralja ne može i ne sme biti više posrednika«. Oštrica represivnih mjera diktature bila je usmjerena protiv revolucionarnog radničkog pokreta i organizacija KPJ.

¹⁸⁸ *Hrvatska seljačka stranka* (HSS) osnovana je 1904, najprije pod nazivom Hrvatska pučka seljačka stranka, na inicijativu braće Antuna i Stjepana Radića. Nakon stvaranja zajedničke jugoslovenske države ova stranka se izjašnjavala za republiku i 1920. mijenja naziv u Hrvatsku republikansku seljačku stranku (što je krajem 1920. i zvanično sprovedeno) i od tada se naglo razvija. Suprotstavljajući se centralističkom uređenju zemlje, HRSS je iz taktičkih razloga 1924. pristupila Seljačkoj internacionali. S obzirom na to da je 1925. režim i protiv nje primijenio »Obznana«, njeno vodstvo se sporazumjelo s radikalima i priznalo Vidovdanski ustav; stranka tada mijenja naziv u HSS. Zabranjena je, kao i druge političke stranke, poslije zavođenja šestojanuarske diktature 1929; njena politička aktivnost, sa snažnim uticajem naročito u seljaštvu, oživjela je sredinom tridesetih godina, kada ona postiže i velike uspjehe na parlamentarnim izborima 1935. i 1938. Ali heterogena po svom socijalnom sastavu, s buržoaskim vodstvom, HSS je obuhvatala politički različite grupacije (od kojih su se poneke izdvajale kao disidentske grupe) – od krajnje desnice, koja će u toku rata sarađivati s ustašama, zatim preko konzervativno i prozapadno orijentisanih, do pripadnika lijevice, koji će u izvjesnim pitanjima sarađivati s KPJ, učestvujući i u NOB-u. Dok je ovakva diferencijacija bila karakteristična za vodstvo ove stranke,

njeno široko članstvo, u prvom redu seljačke mase, u procesu društvenih borbi i povećane polarizacije u narodu koja je nastala naročito poslije sporazuma Cvetković–Maček, dolaziće sve više pod uticaj KPJ, što se potvrdilo u toku NOB-a.

¹⁸⁹ Odnosi se na sporazum Cvetković–Maček koji je sklopljen 26. avgusta 1939. Na osnovu ovog sporazuma formirana je Banovina Hrvatska (od savske i primorske banovine i od srezova Dubovnik, Šid, Ilok, Brčko, Gradačac, Derventa, Travnik i Fojnica). Ovaj sporazum između srpske i hrvatske buržoazije uz sudjelovanje slovenačke buržoazije nastao je, s jedne strane, iz unutrašnjih političkih razloga, prije svega iz straha buržoazije pred narastajućim revolucionarnim i nacionalnooslobodilačkim pokretima i, s druge strane, iz spoljnopolitičkih razloga, iz potrebe da se Jugoslavija predstavi stabilnijom pred pritiscima iz inostranstva i pred sve većom ratnom opasnošću.

¹⁹⁰ Odnosi se na politiku oslanjanja, a postepeno i profašističku orijentaciju i sporazume koji su sklapale vlade Kraljevine Jugoslavije, kojima su na čelu bili Bogoljub Jevtić (predsjednik vlade 1934–1935), Milan Stojadinović (1935–1939) i Dragiša Cvetković (1939–1941) s fašističkom Italijom i nacističkom Njemačkom.

¹⁹¹ Dr Anton Korošec, dr Marko Natlačen i dr Miha Krek su bili na čelu Slovenske ljudske stranke, koja je bila više puta na vlasti u koaliciji s radikalima, demokratima ili s obadvjema zajedno. Slovenska ljudska stranka je zajedno s Radikalnom strankom i Jugoslovenskom muslimanskom organizacijom 1935. obrazovala novu stranku – Jugoslovensku radikalnu zajednicu.

¹⁹² U Kraljevini Jugoslaviji postojalo je preko 40 građanskih političkih stranaka, od kojih su bile najznačajnije Radikalna narodna stranka, Demokratska stranka, Samostalna demokratska stranka, Zemljoradnička stranka, Republikanska stranka, Hrvatska seljačka stranka, Slovenska ljudska stranka, Jugoslovenska muslimanska organizacija, Jugoslovenska nacionalna stranka i Jugoslovenska radikalna zajednica.

¹⁹³ Na osnovu Minhenskog sporazuma (sklopljenog 29. i 30. septembra 1938) njemačke trupe su od 1. do 10. oktobra 1938. okupirale Sudetsku oblast (28 193 km² sa 3 959 000 st.). Uskoro zatim ČSR je ustupila dio teritorije Poljskoj i Mađarskoj. Slijedeće, 1930. nastavljeno je komadanje ČSR. Slovačka je 14. marta objavila svoju samostalnost, dok su njemačke trupe toga dana ušle u Češku. Hitlerovska Njemačka je 15. marta proglasila Protektorat Češke i Moravske.

¹⁹⁴ Ante Pavelić je prije rata bio predstavnik najreakcionarnijeg separatističkog dijela hrvatske buržoazije i jedan od glavnih organizatora pete kolone u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Uz podršku klerofašističkih elemenata, on osniva 1928. ilegalnu fašističku organizaciju – Hrvatski ustaški pokret. Kako nije imao podrške u hrvatskom narodu, Pavelić odlazi u inostranstvo i među emigrantima osniva 1931. ustašku terorističku organizaciju, čije je članove, uz pomoć fašističke Italije i Hortijeve Mađarske, pripremao u posebnim logorima za terorističke akcije. Po okupaciji Jugoslavije 1941. sile Osovine ga dovode na vlast u tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, gdje postaje najokrutniji organizator i izvršilac nacističkih planova rasne diskriminacije i istrebljenja svih progresivnih snaga. S osloncem na njemačke policijske i SS – jedinice i snage organizovao je koncentracione logore u kojima je, uz najzverskija mučenja, ubijeno preko 800 000 ljudi, žena i djece. Jedan je od najvećih zločinaca drugog svjetskog rata.

¹⁹⁵ Vidkun Kvisling, norveški oficir i političar, koji je uoči drugog svjetskog rata osnovao fašističku partiju, stavio se u službu okupatora poslije ulaska Nijemaca u Norvešku i postao predsjednik marionetske norveške vlade. Po V. Kvislingu, ličnosti koje su se u okupiranim zemljama Evrope stavile u službu okupatora nazvane su »kvislinzima«, a organizacije »kvislinške«.

¹⁹⁶ Prije rata general kraljevske Jugoslovenske vojske Milan Nedić je kao ministar vojske i mornarice podržavao fašističku Ljotićevu organizaciju Zbor, i propagirajući snagu nacističke Njemačke unosio defetizam među komandni kadar. U

aprilskom ratu je bio komandant 3. grupe armija i odmah po kapitulaciji, aprila 1941. otvoreno se stavio u službu njemačkog okupatora. Krajem avgusta 1941. postavljen je za predsjednika kvislinške, tzv. srpske vlade u okupiranoj Srbiji. Za borbu protiv narodnooslobodilačkog pokreta, po nalogu Nijemaca, formirao je Srpsku državnu stražu i Srpski dobrovoljački korpus i povezao se sa D. Ljotićem, K. Pećancem i D. Mihailovićem.

¹⁹⁷ Kosta Milovanović Pećanac, četnički vojvoda, bio je prije rata na čelu Četničkog udruženja. Poslije aprilskog rata 1941. nastojao je da očuva doratnu četničku organizaciju sa ciljem da je aktivira u pogodnom trenutku. Na toj osnovi je stvorio svoja uporišta i formacije u dijelu jugoistočne Srbije. Nastojanja KPI da s njim postigne sporazum u borbi protiv okupatora ostala su bez uspjeha. Pećanac je 28. juna 1941. naredio potčinjenim vojvodama da ne napadaju okupatore, a kada su otpočele oružane akcije partizanskih odreda protiv okupatora, Pećanac je, da bi spriječio saradnju svojih odreda s partizanima, ponovio 28. jula 1941. istu naredbu. Ubrzo poslije sporazuma sa šefom GESTAPO-a za Srbiju dr Karlom Krausom, otvoreno se izjasnio za borbu protiv partizana, i zatim, uključio svoje oružane odrede u opšte napore njemačke okupacione uprave za slamanje ustanka. Poslije obrazovanja kvislinške vlade M. Nedića, Pećanac je došao u Beograd i tu, pod okriljem Nijemaca, obrazovao svoju novu komandu, tzv. »Štab svih četničkih odreda u zemlji«. U kvislinškim formacijama K. Pećanca bilo je u proljeće 1942. oko 8 000 četnika. Pošto se sasvim kompromitovao kod naroda, njegovi odredi su se tokom 1942. potpuno raspali.

¹⁹⁸ Članak je prvi put objavljen u »Proleteru« br. 16 od decembra 1942. Kasnije je odatle na razne načine umnožavan u svim krajevima Jugoslavije. Redakcija ga ovdje preštampana iz knjige: Josip Broz Tito, *Borba za oslobođenje Jugoslavije 1941–1945* (»Kultura«, Zagreb, decembar 1947), jer je uz saglasnost autora članak iz »Proleter« s ekavice u toj knjizi preinačen na ijekavicu.

¹⁹⁹ Jedinice 1. bosanskog udarnog korpusa NOVJ (4. i 5. krajiška udarna divizija) su vodile borbe za Sanski Most i likvidaciju utvrđenog pojasa odbrane, koji se protezao od Sanskog Mosta do Ljubije, od 10. decembra. Opoljene neprijateljske jedinice u Sanskom Mostu su se održale do 22. decembra, kada im se jedna kombinovana njemačko-domobranska pukovska borbena grupa, poslije višednevnih uzastopnih pokušaja, ipak uspjela pridružiti.

²⁰⁰ Šujicu su oslobodile noću 17/18. decembra 1942. jedinice 2. dalmatinske, a Duvno 19. decembra jedinice 2. proleterske NOU brigade, obje iz sastava 2. proleterske udarne divizije.

²⁰¹ Izvještaj Štaba 1. proleterske udarne divizije od 4. decembra 1942. nije sačuvan, te njegov sadržaj nije poznat. U to vrijeme je 1. proleterska divizija (sa 3. udarnom divizijom), po direktivi Vrhovnog štaba NOV i POJ, djelovala u srednjoj Bosni, gdje je razbijala domobranske garnizone, napadala na njemačke i četničke jedinice, vršila mobilizaciju boraca, uspostavljala narodnu vlast, prenoseći težište napada prema Banjoj Luci i drugim većim garnizonima u pravcu rijeke Bosne.

²⁰² Odnosi se na jedinice 7. banijske i 8. kordunaške divizije 1. hrvatskog korpusa NOVJ.

²⁰³ Obavještenja o evakuaciji italijanskih trupa iz Dalmacije i Like, koja je Vrhovnom štabu NOV i POJ dostavio Štab 4. operativne zone NOV i PO Hrvatske, nisu bila tačna (vid. više o tome u nap. 147).

²⁰⁴ Napade na kurire i manje jedinice NOVJ u Manjači i oko Mrkonjić-Grada vršili su u decembru 1942. četnici Uroša Drenovića, kojih je bilo oko 300.

²⁰⁵ Štab 3. udarne divizije NOVJ je u pomenutom izvještaju obavijestio Vrhovni štab NOV i POJ o napadu njemačke 718. divizije, koja je bila ojačana s ustaškim i domobranskim trupama, na Jajce, borbama koje je 3. divizija vodila s njima,

o zaplijenjenoj arhivi 718. divizije i o namjeri da dijelovi 3. divizije izvrše napad na Jajce i Travnik, kako bi se spriječilo neprijatelju dalje nastupanje u pravcu Mrkonjić-Grada i Sanskog Mosta (izvještaj Štaba 3. divizije se nalazi u A-CKSKJ, reg. br. 3050).

²⁰⁶ Izvršavajući Titovu direktivu, 1. dalmatinska i 10. hercegovačka NOU brigada 3. udarne divizije su noću 26/27. decembra 1942. izvršile napad na neprijateljska uporišta na komunikaciji Donji Vakuf – Travnik, zauzele Turbe, gdje su razbile 1. bataljon domobranske 9. pješačke pukovnije i uništile željezničke stanice Turbe i Goleš, jedan veći vijadukt, pilanu i električnu centralu (više o tome vid. na str. 127).

²⁰⁷ U dolinama rijeke Gline i Kupe dejstvovala su jedinice 7. banijske i 8. kordunaške NOU divizije, a na komunikaciji Gospić – Gračac jedinice 6. ličke NOU divizije. Ove jedinice su do kraja decembra 1942. izvele više uspješnih akcija na ustaško-domobranska uporišta i željezničke pruge. Jedinice 6. ličke NOU divizije su od 25–30. decembra neprekidno vršile napade na ustaške, domobranske i italijanske posade u selima Raduču, Metku i Lovincu (kod Gospića), kada su izbacile iz stroja oko 650 neprijateljskih vojnika, podoficira i oficira i zaplijenile veće količine naoružanja i raznog ratnog materijala (vid. o tome i na str. 115, 122, 127 i 141).

²⁰⁸ Obavještenje o evakuaciji italijanskih trupa iz Dalmacije i Like nije bilo tačno (vid. nap. 147).

²⁰⁹ Na sektoru Bosanskog Novog su se nalazile jedinice domobranskog 3. gorskog zdruga i dijelovi njemačke 714. pješačijske divizije. Nasuprot tih snaga položaje je držala 2. krajiška NOU brigada.

²¹⁰ Prva proleterska NOU brigada je u rejonu sela Jošavke u susretnoj borbi razbila 14. decembra 1942. ojačanu 3. četu 1. bataljona 741. puka njemačke 714. pješačijske divizije i četnički bataljon »Petar Mrkonjić«.

²¹¹ Odnosi se na srezove Kotoš-Varoš i Prnjavor.

²¹² Riječ je o Sanskom Mostu, koji je bio pod opsadom od 10. decembra.

²¹³ Vijadukt i željeznički most između Bosanske Kostajnice i Dobrljina uništile su noću 16/17. decembra 1942. jedinice 7. hrvatske (banijske) divizije NOVJ. Tom prilikom je zarobljeno 35 avijatičara NDH i 30 domobrana, te zaplijenjena veća količina ratnog materijala.

²¹⁴ Pošto je zbog kvara aviona bio prisiljen da se spusti padobranom, seljaci su kod sela Močila (kod Slunja) uhvatili komandanta zloglasne ustaške Crne legije Juraja Francetića i predali ga komandi mjesta. Francetić je prilikom hvatanja pružio otpor i bio teško ranjen, od čega je kasnije umro.

²¹⁵ U svom izvještaju od 23. decembra 1942. Štab 1. bosanskog NOU korpusa je javio, pored ostalog, Vrhovnom štabu da je izdao naređenje bataljonima »Iskra« i »Pelagić« iz 3. krajiškog NOP odreda da se sa sektora Jajce – Mrkonjić-Grad (na kojem su pravcu dejstvovali od 6. decembra 1942. po Titovom naređenju i bili pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba NOV i POJ) »... povuku na sređivanje i formiranje VII krajiške brigade, bez obzira na sva naređenja, koja bi dobila, ma kojim drugim putem osim preko nas« (izvještaj se nalazi u A-CKSKJ, reg. br. 3019), zbog čega je i uslijedilo ovo Titovo naređenje i upozorenje Štabu 1. bosanskog NOU korpusa.

²¹⁶ O sastavu Operativne grupe bataljona i njenim zadacima na pravcu Jajce – Mrkonjić-Grad vid. više na str. 71 i 81.

²¹⁷ Sedma krajiška NOU brigada je formirana 27. decembra 1942. u selu Orahovljanima, kod Ključa, od Krajiške polubrigade i bataljona »Iskra« i »Pelagić« 3. krajiškog NOP odreda. Ona je po formiranju upućena na obezbeđenje pravca Jajce – Mrkonjić-Grad.

²¹⁸ *KOI – Komunistička omladinska internacionala*, međunarodna organizacija revolucionarne omladine; stvorena je na I kongresu KOI u Berlinu 20–26. novembra 1919, kada je donijeta i odluka o njenom stupanju u Komunističku internacionalu. Najviši organ je bio kongres. Radom je između kongresa rukovodio Izvršni komitet KOI. U vrijeme svoga VI kongresa (1935) KOI je imala svoje sekcije – saveze komunističke omladine – u 56 zemalja. Savez komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ) stupio je u KOI juna 1920.

²¹⁹ Prvi kongres Antifašističke omladine Jugoslavije održan je 27–29. decembra 1942. u Bihaću. U prisustvu 365 delegata – predstavnika omladine svih naroda Jugoslavije i Narodnooslobodilačke vojske (ukupno iz vojske 123) i iz gotovo svih oslobođenih i okupiranih krajeva zemlje (sem Slovenije i Makedonije, koji nisu stigli zbog nemogućnosti prelaska preko okupirane teritorije), kongres je otvorio član Sazivačkog odbora Ivo Lola Ribar, sekretar Centralnog komiteta komunističke omladine Jugoslavije, kraćim uvodnim govorom. Na svečanom dijelu, poslije izbora počasnog i radnog predsjedništva, kongres je u ime Vrhovnog štaba NOV i POJ pozdravio Josip Broz Tito (vid. njegov govor na str. 123–126), zatim predstavnik CK KPJ Aleksandar Ranković, predsjednik Izvršnog odbora AVNOJ-a dr Ivan Ribar, predsjednika Centralnog odbora AFŽ-a Kata Pejnović, komandant 1. bosanskog udarnog korpusa Kosta Nađ i delegati omladine svih pokrajina Jugoslavije. Kongres je dobio pismene pozdarve gotovo iz svih divizija i brigada NOVJ i od omladine mnogih krajeva zemlje, a iz stranih zemalja primljen je i pročitani pozdrav sovjetske omladine, dok je od engleske omladine pročitani 8. januara 1943. preko Radio-stanice London. Prvog dana rada kongresa pročitani su i usvojeni pozdravi omladini Sovjetskog Saveza, engleskoj i američkoj omladini i omladini jugoslovenskih iseljenika u Americi, a slijedećeg dana poslat je pozdrav vrhovnom komandantu NOV i POJ J. B. Titu. U toku radnog dijela kongresa pročitani su referati: *Omladina u borbi protiv fašističkih istrebljivača naroda* (referent Rato Dugonjić), *Jedinstvo omladine svih jugoslovenskih naroda i oružano bratstvo s omladinom Sovjetskog Saveza – zalog pobjede* (Drago Saso – Drago Teslić) i *Omladina i sutrašnjica naše domovine* (Ljubinka Milosavljević). Poslije diskusije o pojedinim referatima, posljednjeg dana kongresa Ivo Lola Ribar je u svom govoru izvukao zaključke i naznačio puteve budućeg rada omladine. Tog dana usvojena je *Organizaciona rezolucija Prvog antifašističkog kongresa omladine Jugoslavije*, te pročitani i usvojeni proglasi omladini Jugoslavije i omladini okupiranih zemalja Evrope. Sve dotadašnje organizacije antifašističke omladine pojedinih pokrajina: *Narodnooslobodilački omladinski savez Srbije*, *Savez mlade generacije Hrvatske*, *Mladinska osvobodilna fronta*, *Narodnooslobodilački omladinski savez Bosne i Hercegovine*, *Antifašistička omladina Crne Gore i Boke* (a malo kasnije i *Savez antifašističke omladine Makedonije*) na kongresu se objedinjuju u jedinstveni antifašistički omladinski pokret pod nazivom *Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije* (USAOJ). Izabran je Zemaljski odbor od 30 članova. Ovaj odbor je na prvom sastanku izabrao svoj Sekretarijat. Kongres je ustanovio dvije prelazne zastavice za okrug i selo u pozadini koji se najbolje pokazuju u radu na pomoći frontu. Tako su prema rezultatima pretkongresnog takmičenja, prve zastavice na kongresu dobili okrug Bosanski Petrovac – Drvar – Bosansko Grahovo i selo Trnovac kod Korenice u Lici.

²²⁰ Proglas Sazivačkog odbora I antifašističkog kongresa omladine Jugoslavije objavljen je 20. novembra 1942. U Proglasu 52 predstavnika omladine iz svih krajeva zemlje, osvrćući se na izdaju ranih vlastodržaca i komadanje zemlje poslije apriskog rata 1941, zatim na ustanak i oružanu borbu za slobodu u kojoj je omladina prednjačila, istakla su da je »Posle sedamnaest meseci borbe došlo vreme da ta omladina kaže svoju reč o velikim problemima današnje borbe i naše narodne sutrašnjice, da izvrši smotru svojih snaga i rezultate svog dosadašnjeg nastojanja i još snažnije ujedini svoje redove na putu ka pobjedi i budućnosti...« U Proglasu je naznačeno da će se kongres održati 27. i 28. decembra 1942, da će mu prisustvovati izabrani delegati iz svih oslobođenih i neoslobođenih krajeva zemlje i održati referati. U Proglasu je upućen i apel omladini i omladinskim organizacijama da se organizuju i proučavaju pitanja koja će se na njemu raspravljati, da učestvuju u izboru svojih

delegata i priređuju svuda, na frontovima i u pozadini, pretkongresna udarnička takmičenja u uništavanju neprijatelja i radu za front i pobjedu.

²²¹ Poziv na takmičenje ko će više dati za front omladina je s entuzijazmom primila. Takmičenje se razvijalo između pojedinaca, sela, opština, srezova i pokrajina. Omladina u NOV i POJ se takmičila pod parolom »Ko će više, ko će bolje, ko će jače tući neprijatelja«. Tih dana pretkongresnog takmičenja stigle su u jedinice NOVJ hiljade novih džempera, čarapa, rukavica i uništeno ili zarobljeno više hiljada neprijateljskih vojnika. Prema podacima iz lista »Omladinska borba« iz toga vremena, rezultat takmičenja u dobrovoljnim prilogima izgledao je ovako:

»Bosanska krajina (delimični rezultati): 2047 pari čarapa, 363 čaršava, 76 biljaca (pokrivača), 102 maje, 1345 pari rukavica, 770 marama, 1344 peškira, 63 jastuka, 2746 kg kukuruza, 4920 kg krompira, 2701 kg graha, 262 kg pšenice, 126 kg zobi, 134 kg masti, 116 kg voća, 2906 metara zavoja za ranjenike, 136 773 dinara.

Slavonija (vrlo nepotpuni podaci): preko 2000 pari čarapa, oko 2000 pari veša.

Hrvatska (bez Dalmacije) (oskudni podaci): 3274 pari čarapa, 762 para rukavica, 200 biljaca, 275 metara zavoja za rat, nekoliko stotina čaršava i peškira, 452 maje, 2250 tabaka hartije, 19 073 kune i 1200 lira.«

²²² O primljenim i poslanim pozdravima vid. nap. 219.

²²³ Treći bataljon 9. hrvatske brigade se tada nalazio u rejonu Bosanskog Grahova, gdje je vodio borbu protiv četničkih i italijanskih snaga.

²²⁴ Postupajući po Titovom naređenju, 3. bataljon pomenute brigade je razbio četnike oko Srba, savladao glavna njihova uporišta na pravcu Srb – selo Sučevići i ušao u sastav svoje brigade.

²²⁵ Na željezničkoj pruzi Sisak – Sunja napade na vozove je vršila 8. brigada 7. divizije NOVJ.

²²⁶ Odnosi se na Titovu direktivu od 11. decembra 1942. Štabu 3. divizije za njena desjta u srednjoj Bosni (vid. direktivu na str. 79).

²²⁷ U izvještaju Štaba 3. udarne divizije od 21. decembra 1942. Vrhovnom štabu NOV i POJ, na osnovu kojeg je Tito napisao ovaj radiogram Kominterni, piše da je neprijatelj zabranio svaki privatni saobraćaj na pruzi Brod – Sarajevo – Dubrovnik u vremenu od 7. decembra 1942. do 7. januara 1943, da se svakodnevno prebacuje oko 20 dugih kompozicija trupa i ratnog materijala u pravcu Mostara, da Nijemci vjerovatno namjeravaju posjesti obalu Dalmacije i »jačim snagama očistiti svoju pozadinu od Narodnooslobodilačke vojske, o čemu treba na vrijeme prikupljati podatke i preduzimati odgovarajuće mjere« (Izvještaj Štaba 3. divizije se nalazi u A–CKSKJ, reg. br. 3051). Podaci su bili tačni. Njemačke trupe su u to vrijeme vršile pripreme za izvođenje zimskih operacija protiv jedinica Narodnooslobodilačke vojske, dok se dio njihovih trupa vjerovatno prebacivao i u pravcu Mostara i Dubrovnika radi njihovog upućivanja u sjevernu Afriku.

²²⁸ Dijelovi 7. hrvatske (banijske) divizije NOVJ su oslobodili selo Majur noću 21/22. a ne 24. decembra 1942. Te noći napad na vozove između Siska i Sunje je vršila 8. banijska brigada ove divizije.

²²⁹ *GESTAPO*, skraćena za *Geheime Staatspolizei*, tajna državna policija Trećeg Rajha, organizovana poslije Hitlerovog dolaska na vlast (26. aprila 1933) sa zadatkom da uništava protivnike nacionalsocijalizma. Njegove metode su bile samovoljne hapšenja, mučenja, potajna ubijanja, špijunaža. Njegova špijunska mreža je obuhvatala cijelu Njemačku i Evropu. Žrtve Gestapoa od početka su bili pored komunista i svi ostali napredni ljudi, a on je sprovodio i rasističke pogrome. U njegovoj nadležnosti su bili i koncentracioni logori. Gestapo je imao u 78 mjesta okupirane Jugoslavije svoje ustanove.

²³⁰ Napad na Podravsku Slatinu je vršila 1. slavonska brigada 6. decembra 1942. Tom prilikom su zarobljena 64 domobrana, a zaplijenjeno 70 pušaka, 8

puškomitraljeza, 3 automata i 10 000 metaka. Voćin je oslobodila 12. decembra takođe 1. slavonska brigada. Tada su zarobljena 183 domobrana, a zaplijenjeno 190 pušaka, 15 puškomitraljeza, 8 automata, 50 000 metaka i druga ratna oprema.

²³¹ Jedinice 6. (ličke) divizije NOVJ su 25. decembra 1942. napale italijanske i ustaško-domobranske posade u selima Raduču, Metku i Lovincu (između Gospića i Gračaca) i u šestodnevnoj borbi izbacile iz stroja 650 vojnika, a zaplijenile 160 pušaka, 3 puškomitraljeza, 4 mitraljeza, 3 minobacača i 253 mine. Takođe je zarobljeno 80 vojnika, dok su uništena 2 tenka i oboren jedan avion.

²³² Govor na Prvom kongresu antifašističke omladine Jugoslavije Tito je u ime Vrhovnog štaba NOV i POJ održao 27. decembra 1942. u Bihaću. Poslije Titovog govora sekretar Centralnog komiteta komunističke omladine Jugoslavije i predsjedavajući kongresa Ivo Lola Ribar je u ime omladine Jugoslavije izrekao slijedeće riječi zavjeta mlade generacije vrhovnom komandantu NOV i POJ: »Drugovi i drugarice delegati, vi ste čuli riječi našeg najomiljenijeg druga, našeg vrhovnog komandanta druga Tita. Ja sam siguran da izražavam želje i misli sviju nas ako mu ovdje, na ovoj svečanoj sjednici našega kongresa, kažem: družite vrhovni komandante, kao i do sada i više nego do sada, mlada generacija naše zemlje izvršavaće časno sve zadatke. Kao i do sada i više nego do sada ona će znati da ujedini sve napore da bi što prije zadala smrtni udarac krvavom fašizmu i svim neprijateljima njene sutrašnjice«. Titov govor i zavjet mladih prvi put su objavljeni u listu Saveza komunističke omladine Jugoslavije »Omladinska borba«, br. 4–5, za decembar 1942 – januar 1943. (više o I kongresu vid. u nap. 219. i 220).

²³³ Tito ima u vidu aprilski rat 1941.

²³⁴ Od prvih dana oružanog ustanka omladinske udarne partizanske grupe, predvođene svojom organizacijom SKOJ-a, gotovo su svakodnevno u mnogim okupiranim gradovima, a naročito u Beogradu, Zagrebu, Ljubljani, Splitu, Slavonskom Brodu, Mostaru, Sarajevu, Cetinju, Kragujevcu, Nišu, Leskovcu, Kosovcu, Mitrovici, palile okupatorske automobile i garaže, vršile sabotaže po preduzećima, vršile atentate na oficire i izdajnike, uništavale poštansko-telefonsko-telegrafске instalacije, spaljivale okupatorsku štampu, lijepile i ispisivale borbene i antifašističke parole (više vid. u 7. tomu).

²³⁵ Tito ima u vidu događaje od 25. 26. i 27. marta 1941, kada je pod uticajem raspoloženja narodnih masa, a posebno omladine, oborena vlada Cvetković – Maček koja je pristupila Trojnom paktu sila Osovine i kada je omladina u velikim demonstracijama i manifestacijama u Beogradu, Ljubljani, Splitu, Sarajevu, Kragujevcu, Cetinju, Skoplju i drugim gradovima širom zemlje, ističući parole »Bolje rat nego pakt«, »Bolje grob nego rob« i sl. nedvosmisleno pokazala da želi i hoće da brani slobodu i nezavisnost zemlje (više o tome vid. u 6. tomu).

²³⁶ Napad na Turbe, Goleš i druga mjesta na sektoru Travnika su vršile 1. dalmatinska i 10. hercegovačka NOU brigada 3. udarne divizije NOVJ, a posadu su sačinjavale jedinice domobranske 9. pješačke pukovnije.

²³⁷ U prve dvije godine narodnooslobodilačkog rata nije postojao cjelovit sistem disciplinskih i krivičnih propisa koji bi važili za cijelu teritoriju odnosno za sve jedinice NOP-a. Ti propisi izrastaju tokom narodnooslobodilačke borbe iz prakse u pojedinim zemljama i pokrajinama, pri pojedinim odredima i jedinicama, ali su svi rađeni u duhu ciljeva i zadataka NOB-a. U raznim aktima vojnih organa i organa narodne vlasti nalaze se i propisi o organizaciji vojnih sudova. U »Fočanskim propisima«, koje je Vrhovni štab izdao početkom februara 1942, u tački 4, govori se o nadležnosti i vojnih sudova: »Borba protiv špijunaže, izdajica, plaćenika i agenata neprijatelja, protiv sabotera i panikera pripada u prvom redu vojnim vlastima uz saradnju NOO. Krivice po ovim delima sude vojni sudovi«.

²³⁸ Statut proleterskih narodnooslobodilačkih udarnih brigada je štampan prvi put u »Biltenu Vrhovnog štaba NOP i DV Jugoslavije« u broju 14–15 za februar –

mart 1942. Tačka 8. ovog Statuta glasi: »Pri štabovima brigada formiraju se stalni vojni sudovi od 3 lica i to: zamenik političkog komesara, zamenik komandanta i jedan član Partije iz redova boraca. Ako bataljoni deluju odvojeno od brigade i samostalno, onda se i kod njih formiraju vojni sudovi od 5 lica. Ovi vojni sudovi nisu stalni, već povremeni«.

²³⁹ Jovan Kitić je tada bio načelnik Štaba četničkog odreda »Borija«.

²⁴⁰ O Titovoj direktivi od 25. decembra 1942. Štabu 2. proleterske udarne divizije za napad na Kupres i daljim dejstvima njegovih jedinica vid. na str. 245–247.

²⁴¹ Odnosi se na 1. bataljon 5. crnogorske i 1. bataljon 10. hercegovačke NOU brigade. Njihove položaje na pravcu Jajce – Mrkonjić-Grad je preuzela 7. krajiška NOU brigada.

²⁴² Veličinu slobodne teritorije vid. i u nap. 63.

²⁴³ Decembra 1942. izbori su održani u Lici, na Kordunu i okruzima Drvar i Podgrmeč (27. decembra), kada su izabrani seoski i gradski narodnooslobodilački odbori (NOO), koji su pak, po delegatskom sistemu, birali opštinske, sreske i okružne NO odbore. Na inicijativu Upravnog odsjeka Izvršnog odbora AVNOJ-a i Odsjeka Vrhovnog štaba NOV i POJ za vojne vlasti u pozadini, održana je 15. januara 1943. prva konferencija predstavnika sreskih NOO i komandi vojnih područja s oslobođene teritorije »Bihaćke Republike«. Na konferenciji je prisustvovalo 60 delegata iz 30 NOO i iz 12 komandi područja. Pretresana su pitanja u vezi s organizacijom i uvršćenjem narodne vlasti i s razgraničenjem nadležnosti NO odbora i vojno-pozadinskih organa.

²⁴⁴ Tito je u radiogramima koje je slao Izvršnom komitetu Komunističke internacionale ponekad 1. proletersku udarnu diviziju i nazivao 1. srpskom divizijom, kao što je učinio i u ovom slučaju.

²⁴⁵ U rejonu Teslića je tada izvodila akcije 3. krajiška NOU brigada 1. proleterske udarne divizije (o borbama oko Teslića vid. više u nap. 249 i str. 140 i 143).

²⁴⁶ *Druga slovenačka (notranjska) operativna zona* je formirana 26. decembra 1942. naredbom Glavnog štaba NOV i PO za Sloveniju. U njenom sastavu su bile 1. slovenačka NOU brigada »Tone Tomšič«, 4. slovenačka NOU brigada »Ljubo Šercer« i Notranjski NOP odred. Operativno područje zone je bilo predio Notranjske, između komunikacija Ljubljana – Turjak – Ribnica – Kočevje – rijeka Kupa i komunikacija Ljubljana – Postojna do granice s Italijom.

²⁴⁷ Napad na neprijateljske posade u selima Turjak i Škocjan (kod Lašča) je izveden 15. decembra 1942.

²⁴⁸ Odnosi se na 1. slovenačku udarnu brigadu »Tone Tomšič«.

²⁴⁹ U oslobođenju Teslića učestvovala su 3. krajiška NOU brigada i tri bataljona 1. proleterske NOU brigade 1. proleterske udarne divizije. Tom prilikom potpuno je razbijen domobranski 4. pješadijski puk. Zarobljeno je 1200 domobrana i 38 oficira, a, između ostalog, zaplijenjeno 4 haubice, 19 topova, 12 minobacača, 12 mitraljeza, 102 puškomitraljeza, 70 automata, nekoliko hiljada granata i mina, preko 1500 pušaka, 2 vagona pušanih metaka, velike količine sanitetskog materijala i životnih namirnica i razne druge ratne opreme. Jedinice 1. proleterske udarne divizije imale su gubitke samo 1 mrtvog i 10 ranjenih boraca (vid. o tome i str. 143).

²⁵⁰ Napad na neprijateljsku posadu u Majuru izvele su 7. i 8. brigada 7. hrvatske divizije NOVJ noću 28/29. decembra 1942, a ne 2. januara 1943.

²⁵¹ Odnosi se na 6. i 14. hrvatsku NOU brigadu 5. operativne zone NOV i PO Hrvatske.

²⁵² Riječ je o domobranima koji su zarobljeni noću 1/2. januara 1943. u Tesliću (vid. nap. 249).

²⁵³ Jedinice 6. hrvatske (ličke) divizije NOVJ su od 25. do 30. decembra 1942. napdale na italijanske, ustaške i domobranske posade u selima Raduču, Metku i Lovincu, ali nisu uspjele da zauzmu ta sela zbog dolaska jakih neprijateljskih snaga iz Gospića. U šestodnevnom napadima neprijatelju je izbačeno iz stroja oko 650 vojnika, podoficira i oficira, zarobljeno je 80 vojnika, a zaplijenjeno 160 pušaka, 4 mitraljeza, 3 puškomitraljeza, oko 40 000 metaka, 3 minobacača i veće količine razne ratne opreme. Uništena su 2 tenka i oboren jedan avion.

²⁵⁴ *Vladimir Nazor* je s pjesnikom *Ivanom Goranom Kovačićem* otišao iz Zagreba posljednjih dana decembra 1942. Njihovo bjekstvo je organizovao, uz pomoć vajara *Antuna Augustinčića* i zagrebačke partijske organizacije, član Centralnog komiteta KP Hrvatske *Dragutin Sali* Konspirator. Fašistički vrhovi u Zagrebu su odmah za to saznali. Ne mogavši sakriti njihov bijeg na teritoriju »partizanske države«, oni su proturili vijesti da su ih partizani silom odveli. Međutim, *Nazorov* susret s narodom na slobodnoj teritoriji i vijesti preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« razobličili su brzo fašističke klevete. *Nazor* je stigao ilegalnim vezama najprije u Slunj, gdje se nalazio Glavni štab NOV i PO za Hrvatsku. Tu je 2. januara 1943. prisustvovao pokrajinskoj konferenciji SKOJ-a za Hrvatsku i održao borben i patriotizmom nadahnut govor. U Bihać, gdje je tada bilo sjedište Vrhovnog štaba NOV i POJ, stigao je 5. januara. Tu se tada *Nazor* prvi put susreo s *Titom*, koji mu je priredio topao doček. O tome susretu *Nazor* je u svom dnevniku *S partizanima* zapisao ovo: »Povedoše nas u Bihać, gdje odmah dođosmo pred vrhovnog zapovjednika *Tita*, čovjeka s licem kao u mlada lava. Taj me polutajanstveni i već sada polulegendarni čovjek osvojio odmah svojim držanjem i svojim govorom . . .«. S obzirom na njegove godine, ugled koji je uživao u narodu i patriotsko držanje, od tada pa do kraja avgusta 1943, kada se vratio kao predsjednik Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske, o *Nazorovom* boravku na slobodnoj teritoriji brinuo se lično *Tito*.

²⁵⁵ *Kaplara Džona Denvira* su zarobili Nijemci u Grčkoj. Bio je u zarobljeničkom logoru u Mariboru, odakle je dva puta bježao. Posljednji put je pobjegao s tri druga u Ljubljanu, gdje su ih 9. decembra 1941. prihvatile ilegalne grupe Osvobodilne fronte i prebacili u slovenačke partizanske jedinice.

²⁵⁶ Tada su u Zagreb sa sovjetsko-njemačkog fronta stigli samo neznatni ostaci tzv. *Hrvatske legije*. Ova legija je formirana na zahtjev Nijemaca i Italijana iz redova domobranstva NDH 16. jula 1941 (od ojačane 369. pješačke pukovnije s topničkim sklopom) jačine 3865 ljudi; krajem avgusta formiran je i *Laki* prevozni zdruk (brigada) jačine 1907 ljudi. Obje te jedinice su najprije upućene na obuku u Njemačku, odnosno Italiju, a zatim su upotrebljene u operacijama na istočnom frontu. Kod Staljingrada su te formacije pretrpjele velike gubitke i uglavnom zarobljene u decembru 1942. i januara 1943.

²⁵⁷ Poslije izbijanja oružanog ustanka u Jugoslaviji Nijemci su dozvolili vladi NDH da formira jače domobranske snage kako bi ih angažovali protiv jedinica narodnooslobodilačkog pokreta. Prisilno regrutovanu omladinu za domobranstvo ustaje vlasti i Nijemci su dijelom upućivali na obuku u Austriju (*Štokerau*, kod *Beča*) i od njih su u toku 1942. i 1943. formirali dvije njemačke tzv. legionarske divizije ratnog sastava 369. i 373. (nazvane »*Vražja*« i »*Tigar*«), čiji su komandni kadar i specijalisti bili isključivo njemački. Obje te divizije su bile namijenjene za istočni front, ali su zbog razvoja ustanka Nijemci bili primorani da ih upotrebe na području Hrvatske i Bosne. Prva je bila angažovana protiv jedinica NOVJ za vrijeme tzv. četvrte neprijateljske ofanzive (vid. nap. 285), a 373. je stigla u Hrvatsku u proljeće 1943. Na dan 21. januara 1943. godine 369. divizija je imala u svom sastavu 9988 ljudi.

²⁵⁸ U Bosni su se tada – početkom 1943 – nalazile, pored njemačkih policijskih snaga, njemačka 714, 717. i 718. pješadijska divizija.

²⁵⁹ Pošto su jedinice NOV i POJ nanosile velike gubitke italijanskim trupama i četnicima *D. Mihailovića* u Dalmaciji i Lici, po naređenju komande 2. italijanske

armije, a na molbu četničke Vrhovne komande, prebačeno je tokom decembra 1942. italijanskim brodovima i drugim prevoznim sredstvima iz Hercegovine na područje Knina 2807 četnika pod komandom majora Petra Baćovića.

Četnička Vrhovna komanda je krajem 1942. takođe veoma živo radila da uz saglasnost i pomoć italijanskih fašističkih komandi uputi i znatan broj četnika iz Crne Gore u Bosnu i Dalmaciju. D. Mihailović je o tome 31. decembra 1942. poslao Zahariju Ostojiću ovu depešu:

»Bajo [Stanišić] je već prikupio 1 200 ljudi. Pavle [Đurišić] je već prikupio 3000 ljudi. Bajovi su u Ostrogu, a Pavlovi u Kolašinu. Tetkići [Italijani] kažu da 2. januara pada odluka. Dozvoljavaju za sada pokrete do Nikšića. Ne bi ih Pavle ni pitao, ali je još u toku pitanje hrane, jedan i po milion metaka, obuća, oružje. Naročito je obuća u bednom stanju. Kod mene proveli celu noć u radu Pavle, Ivanišević, Rakočević. Rakočević danas garantuje da će dobiti [...] Šta je s Plečašom? Da li ste uhvatili vezu s Bjelajcem i Mitranovićem? Mitranović u vezi s Dinarcima [Dinarska četnička divizija] može pcepapati sovjetsku republiku na dva dela. Zato Mitranović da ima što jače snage u akciji [...]« – (A–VII, Fond ČA, k. 299, reg. br. 17/1–39).

²⁶⁰ U Lici, Gorskotom kotaru, Hrvatskom primorju i sjevernom dijelu Dalmacije početkom 1943. se nalazilo: pri italijanskom 5. armijskom korpusu 4313 četnika, kojima su komandovali pored italijanskih oficira i Mihailovićevi komandanti potpukovnik Ilija Mihić i major Slavko Bjelajac, te pri 18. armijskom korpusu 8137 četnika iz sastava četničke Dinarske divizije kojom je komandovao pop i vojvoda Momčilo Đujić, i već pomenuta hercegovačka grupa (vid. šire o nastojanjima četničke Vrhovne komande da pomoću Italijana prebaci četničke formacije iz Hercegovine i Crne Gore za borbu protiv jedinica NOVJ na području Dalmacije i zapadne Bosne u nap. 286. i 287).

²⁶¹ O politici i držanju izbegličke vlade Kraljevine Jugoslavije sa *Slobodanom Jovanovićem* na čelu vid. više u nap. 118.

²⁶² Radilo se o početku šireg napada, jer su u Teslić, uz podršku avijacije, artiljerije, tenkova i četnika, već 6. januara 1943. ušle njemačke jedinice 718. i domobranske 3. divizije.

²⁶³ Priredivač nije uspio da ustanovi ime i prezime pomenutog generala. U tekstu na str. 252 ovog toma Tito navodi za isto lice da je imao čin generalštabnog pukovnika. Takve podatke Titu je poslao Ivan Krajačić Stevo, koji je tada, ostavši po zadatku Centralnog komiteta KPJ na partijskom radu u Zagrebu, između ostalog, održavao i ilegalne veze s nekim domobranskim oficirima.

²⁶⁴ Izvršni komitet Komunističke internacionale je vjerovatno zatražio da mu se pomenuti podaci dostave, što je Tito i učinio u dva navrata (vid. str. 252–254 i 256).

²⁶⁵ Krajem 1942. i početkom 1943. na teritoriji »Bihačke Republike« su postojala četiri bolnička centra. *Prvi*, na prostoru Bosanskog Petrovca s osloncem na planine Klekovaču, Osječenicu i Grmeč (grad Bosanski Petrovac, sela Drinići, Smoljane, Bjelaj, Stjenjani i Martin Brod; šumske bolnice Jasikovac, Otaševac, Slatina i Šobotovac). U tom centru, koji je bio pod neposrednom brigom Sanitetskog odsjeka Vrhovnog štaba, moglo se istovremeno liječiti do 1200 ranjenika. Prvenstveno je bio namijenjen za zbrinjavanje ranjenika iz proleterskih jedinica koje se nisu držale kruto svojih teritorija, a raspolagale su samo trupnim, pokretnim sanitetom. *Drugi* bolnički centar se nalazio na teritoriji Grmeča (šumske bolnice: Lukići, Korićanica i Lastva; bolnice su se nalazile i u selima Majkići, Suvaja, Risovac i drugim). U početku je centar bio potčinjen Operativnom štabu NOPO i DV za Bosansku krajinu, a zatim Štabu 1. bosanskog udarnog korpusa NOVJ. U ovaj centar su dolazili ranjenici s područja Bihaća, Bosanskog Novog, Sanskog Mosta i Manjače. *Treći* bolnički centar se nalazio u Lici s osloncem na planinu Plješevicu (šumska bolnica u Bijelim potocima). Bio je direktno potčinjen Glavnom štabu NOV i PO za Hrvatsku. *Četvrti* centar se nalazio na Kordunu s osloncem na Petrovu Goru. Sem tih, zbog povoljnih smještajnih

uslova, organizovana je bolnica i u Bihaću, gdje su se liječili samo laki, pokretni ranjenici i bolesnici.

²⁶⁶ Uslijed nailaska neprijateljske ofanzive na teritoriju »Bihačke Republike«, pomenuta komisija nije mogla da pregleda sve bolnice u kratkom roku, te nije ni podnijela izvještaj Vrhovnom štabu.

²⁶⁷ Na molbu štabova 1. bosanskog udarnog korpusa i 4. krajiške udarne divizije, Tito je 7. januara 1943. ujutro stigao s predsjednikom Izvršnog odbora AVNOJ-a dr Ivanom Ribarom i članom toga odbora i Vrhovnog štaba Vladom Zečevićem automobilom iz Bihaća u selo Jasenicu, gdje je izvršio smotru 2. 5. i 6. krajiške NOU brigade i Haubičkog divizionu 4. krajiške udarne divizije i održao ovaj govor borcima i okupljenom narodu. Govor je bio najprije stenografski zabilježen, a onda otkucan na pisačkoj mašini. Govor je prvi put, u znatno skraćenom obliku, objavljen u »Borbi« br. 35 od 17. januara 1943, odakle je docnije više puta preštampan. Prvi primjerak otkucanog originala nalazi se u A-VII, Fond NOR, kut. 12, reg. br. 2-1.

Narodnooslobodilački odbori i organizacija žena Podgrmeča su nakon smotre priredili u osnovnoj školi gostima i starješinama jedinica 4. krajiške divizije svečani ručak, a borcima i narodu je podijeljeno na desetine tovara hrane. Tom prilikom spontano su ustajali i držali zdravice starješine i toplim riječima pozdravljali svog vrhovnog komandanta. Tito je i sâm nekoliko puta držao zdravice i zahvaljivao na pažnji koju su mu narod i borci ukazivali, a od kojih su svega dvije, pa i to nepotpuno, zabilježene i sačuvane (vid. str. 151).

²⁶⁸ Poslije održane smotre jedinica 4. krajiške udarne divizije i ručka, u krugu osnovne škole u selu Jasenica priređeno je narodno veselje. Na traženje naroda Tito je još jedanput govorio. Ovaj govor je bio najprije stenografski zabilježen, a zatim otkucan na pisačkoj mašini. Prvi primjerak tog otkucanog originala se nalazi u A-VII, Fond NOR, kut. 12, reg. br. 1-1.

²⁶⁹ Odnosi se na borbe koje su vodile jedinice 1. proleterske i 3. proleterske (sandžačke) NOU brigade na prostori selâ Lišnja – Dubrava – Crni Vrh – Devetina. Neprijatelj je opljačkao više sela, ali je bio prisiljen da se povuče u polazne garnizone – Banja Luku i Prnjavor.

²⁷⁰ Nastupajući iz Tešnja, Doboja i Maglaja, dijelovi njemačke 718. i domobranske 3. pješađijske divizije su, uz podršku četnika D. Mihailovića, artiljerije, avijacije i tenkova, poslije trodnevnih oštrih borbi, 6. januara 1943. potisli jedinice 1. proleterske divizije i zauzeli Teslić.

²⁷¹ Na Manjači su tada dejstvovali dijelovi 5. krajiške udarne divizije NOVJ.

²⁷² Odnosi se na četnički odred »Petar Kočić«.

²⁷³ Mjesto Krašić (kod Jastrebarskog) su pomenute brigade oslobodile, poslije dvodnevnih borbi, 2. januara 1943.

²⁷⁴ Odnosi se na 8. hrvatsku (kordunašku) diviziju NOVJ.

²⁷⁵ Tada su u vodama južne Dalmacije jedinice postaje Ratne mornarice iz Podgore i Primorski vod partizanskog bataljona »Vid Mihaljević« zarobili šest brodova – trabakula.

²⁷⁶ Odnosi se na italijanski motorni jedrenjak »Europa«.

²⁷⁷ Ovo Titovo naređenje je dostavljeno štabovima 1. i 2. proleterske i 3. udarne divizije, 1. bosanskog i 1. hrvatskog korpusa NOVJ, 4. operativne zone NOV i PO Hrvatske i glavnim štabovima NOV i PO za Hrvatsku i Sloveniju s napomenom da ono ima trajnu vrijednost.

²⁷⁸ Titova *Naredba o obrazovanju i ustrojstvu vojnih vlasti u pozadini* nastala je kao rezultat prerastanja NOPO i DV Jugoslavije u Narodnooslobodilačku vojsku,

formiranja krupnijih formacijskih jedinica, te stvaranja slobodnih teritorija velikih prostranstava širom Jugoslavije, kao i iz potrebe boljeg i jednoobraznijeg obrazovanja i regulisanja rada vojnih vlasti u pozadini, a što nije dovoljno pružala naredba o obrazovanju pozadinskih vojnih vlasti od septembra 1942 (vid. tu naredbu u 12. tomu).

²⁷⁹ Stupanje u partizanske jedinice bilo je, od samog početka narodnooslobodilačke borbe, na dobrovoljnoj osnovi i ne ograničeno godinama starosti. Taj princip popunjavanja jedinica ljudstvom bio je dominantan za sve vrijeme rata, a gotovo isključiv u prvim dvema ratnim godinama. U nekim prilikama, kada su okolnosti na to navodile, naređivana je i mobilizacija, ali uglavnom radi izvršavanja određenih zadataka: rušenja i zaprečavanja komunikacija, obavljanja pozadinskih zadataka (transportovanje ratnog materijala i namirnica i slično). Stvaranjem Narodnooslobodilačke vojske »i s obzirom na mnogo puta i na razne načine izraženu želju stanovništva svih vjera i narodnosti da sa oružjem u ruci uzme aktivnog učešća u narodnooslobodilačkoj borbi«, Tito je izdao ovu naredbu o izradi spiskova na slobodnoj teritoriji »Bihačke Republike«, ali ti spiskovi nisu, uslijed nailaska tzv. četvrte neprijateljske ofanzive, dovršeni. Na Drugom zasijedanju AVNOJ-a, novembra 1943, donijeta je odluka na osnovu koje je Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije proglasio opštu mobilizaciju svih punoljetnih muškaraca. Realizacija ove odluke zavisila je od niza okolnosti, prije svega od snage narodnooslobodilačkog pokreta u određenom regionu, jer se mobilizacija mogla sprovesti samo na teritoriji na kojoj su narodnooslobodilački organi imali punu vlast.

²⁸⁰ O vojnim školama pri visokim štabovima NOV i POJ više vid. u nap. 177.

²⁸¹ Poslije smotre boraca 4. krajiške udarne divizije i narodnog zbora u selu Jasenica (vid. o tome str. 148 i 152, kao i nap. 267. i 268), Tito je, da bi još jednom odao priznanje narodu Bosanske krajine i po odlasku u Ostrožac, napisao i ovaj članak. Ali uslijed nailaska neprijateljske ofanzive i pomjeranja štamparije, članak tada nije objavljen. Original teksta se nalazi u A-VII, Fond NOR, kut. 12, reg. br. 18-1.

²⁸² Simo Šolaja, narodni heroj, proslavljeni legendarni borac, poginuo kao komandant 2. bataljona »Iskra« i zamjenik komandanta 3. krajiškog NOP odreda prilikom napada na ustašku posadu u Kupresu 11/12. avgusta 1942.

²⁸³ Odnosi se na dr Mladena Stojanovića, narodnog heroja, jednog od organizatora ustanka na Kozari i u narodu omiljenog komandanta 2. krajiškog NOP odreda, kojeg su ubili četnici 31. marta 1942.

²⁸⁴ Odnosi se na 1. saničku omladinsku poljoprivrednu radnu brigadu, koja je formirana 14. avgusta 1942. od omladinki i omladinaca iz podgrmečkog i drvarskog okruga angažovanih na sakupljanju ljetine u Saničkoj dolini. Imala je u svom sastavu pet bataljona. Do oktobra je sabrala oko 100 vagona žita.

²⁸⁵ Informacije koje je Tito dobio s raznih strana o pripremama okupatora za izvođenje ofanzive velikih razmjera na slobodnu teritoriju (»Bihačke Republike« ili »Titove države«) bile su tačne. Njene pripreme su se počele vršiti još od novembra 1942. Cijeneci da će se savezničke trupe poslije afričke kampanje iskrcati na Balkan već u proljeće 1943, Hitler i njegova Vrhovna komanda odlučuju da do toga vremena slome ustanak naroda Jugoslavije, a prvenstveno unište rukovodstvo NOP-a i njegove jedinice koje su djelovale s teritorije »Titove države«. Kako je njemačka Vrhovna komanda zaključila da to neće moći ostvariti postojećim njemačkim i ustaško-domobranskim snagama, na Hitlerov zahtjev održava se 18. i 19. decembra 1942. u njemačkoj Vrhovnoj komandi u Rastenburgu sastanak najviših njemačkih i italijanskih vojnih i političkih predstavnika. Odlučeno je, između ostalog, da njemačke i italijanske trupe, uz angažovanje domaćih kolaboracionista, izvedu zajedničke obimne zimske operacije i do proljeća »konačno unište« rukovodstvo NOP-a Jugoslavije i njegove najbolje snage. Na konferenciji u italijanskoj Vrhovnoj komandi, 3. januara 1943. u Rimu – kojoj su prisustvovali vrhovni komandant Jugoistoka general A. Ler, načelnik italijanske Vrhovne komande U. Kavalero, komandant italijanske 2. armije general M. Roata i drugi – potanko su razmotreni plan operacija, snage, sredstva i način izvođenja

i odlučeno da se operacija izvede u tri etape («Vajs I», «Vajs II» i «Vajs III»), da njemačkim snagama komanduje general Rudolf Liters, a italijanskim general Mario Roata, da operacija otpočne između 15. i 20. januara i da se izvede na području od sjeverozapadne Hrvatske do zapadne granice Crne Gore. U prvoj etapi («Vajs I») predviđalo se strategijsko okruženje »Titove države«, tj. koncentrično nastupanje s periferije slobodne teritorije – iz Karlovca, Ogulina, Gospića, Knina, Sanskog Mosta, Kostajnice i Gline i potiskivanje jedinica NOVJ ka njenom središtu, gdje bi ih, zajedno s vrhovnim vojnim i političkim rukovodstvom NOP-a, okružene uništile. U drugoj etapi («Vajs II») planirano je koncentrično nastupanje k Livnu i uništenje preostalih snaga NOV i POJ (između Bosanskog Petrovca, Bosanskog Grahova, Livna, Jajca i Ključa). Za izvođenje prve etape predviđeno je i angažovano ukupno 105 000 vojnika (od kojih njemačkih 50 000, italijanskih 25 000, ustaško-domobranskih 17 000 i preko 12 000 četnika), koje je podržavalo 150 aviona. Toj velikoj okupatorskoj operaciji pridružila se, uz saglasnost okupatora i šefa kvislinške NDH A. Pavelića, i četnička Vrhovna komanda s Dražom Mihailovićem na čelu. Poslije usaglašavanja planova i prikupljanja trupa operacija je otpočela 20. januara ujutro.

²⁸⁶ Četnička Vrhovna komanda nastojala je krajem 1942. da, uz saglasnost i podršku italijanskih komandi, izvrši, dovođenjem iz Crne Gore i Hercegovine četnika koji su istovremeno bili i pod komandom italijanskih štabova, koncentričan napad na slobodnu teritoriju »Titove države«. Dobivši načelnu saglasnost od italijanske Vrhovne komande i Štaba 2. italijanske armije, Mihailović je 2. januara izdao »Direktivu br. 1« u kojoj su dati cilj, način izvršenja operacije i zadaci jedinicama:

»Naša je namera da iz obuhvatnog položaja koga imaju naše snage [iz oblasti Otočca, Gračaca, Knina i Drniša, Jablanice, Jajca i Manjače planine – izvod iz Direktive nap. *Red.*] izvrše koncentričan napad na komuniste na označenoj prostoriji (Bihać – Korenica – Udbina – Bosansko Grahovo – Livno – Jezero – Mrkonjić-Grad – Ključ, Stari Majdan – Bihać), komuniste unište i time oslobode ovu srpsku teritoriju komunističkog terora.

Ideja manevra je:

Glavnim snagama iz oblasti Knina i Gračaca izvršiti frontalan napad u cilju proboja i razdvajanja komunističkih snaga. Snagama iz oblasti Jajca i Manjače planine izvršiti napad s leđa u cilju opkoljavanja i razdvajanja komunističkih snaga, a potom njihovo uništenje [. . .] (A-VII, Fond ČA, kut. 2, reg. br. 1/1).

Kako se plan napada četničke Vrhovne komande na »Titovu državu« poklapao s planovima okupatora o sprovođenju tzv. zimskih operacija, komandant italijanske 2. armije general M. Roata je 12. januara radiogramom zatražio od svoje Vrhovne komande konačnu saglasnost o angažovanju četnika iz Crne Gore:

»Još nisam primio izvještaj o gledištu OKW [njemačka Vrhovna komanda, nap. *Red.*] na pitanje poznate četničke operacije protiv partizana koja je u Rimu predložena generalu Leru [. . .]

U vezi s poznatim formacijama iz Crne Gore koje bi imale učestvovati u spomenutoj akciji, govorio sam s poglavnikom. On je na kraju razgovora dodao: ako je s operativne strane potrebno i ako se ove formacije ne smatraju kao četničke nego dobrovoljačke jedinice u sastavu italijanskih snaga, neka se upotrebe u kratkom periodu, s tim da se po završetku operacije ponovo vrate u Crnu Goru. Molim da mi izvolite javiti mogu li izdati naređenja«. (A-VII, Fond IA, kut. 3 C/2).

Čim je dobio od načelnika Generalštaba italijanske Vrhovne komande konačnu saglasnost, general Roata je 15. januara 1943. dostavio komandama 5. 6. i 18. armijskog korpusa, šifrovanim telegramom, sljedeće naređenje:

»Nezavisno od operacija koje će vršiti naše trupe na teritoriji između 5. i 18. armijskog korpusa uz sudjelovanje njemačkih i hrvatskih trupa, hercegovačke i crnogorske formacije antikomunističke dobrovoljačke milicije [četnika, nap. *Red.*] koje su pod našom komandom, djelovaće na teritoriji između 18. i 6. armijskog korpusa.

Posebno:

Prvo: Cilj operacije: očistiti od partizanskih formacija centralnu oblast Dinare i, posebno, zone Glamoč, Livno i Tomislavgrad [Duvno].

Drugo: Operisaće: sa zapada, hercegovačke formacije, pravcem Knin – Glamoč. Kad stignu na zajednički cilj, spomenute će formacije očistiti okolnu teritoriju. Zatim će se, pravcima i na način koji će naknadno javiti, povratiti jedni u Hercegovinu, a drugi u Crnu Goru [...]

Četvrto: Pravac operacija povjeren komandantu 18. armijskog korpusa. Organizacija snabdijevanja, eventualno dodjeljivanje materijala, učešće naših jedinica minobacača 81 i artiljerije, priključenje posebne formacije naših oficira za hercegovačke formacije nastojanjem 6. korpusa. Učešće vazduhoplovstva utvrđeno sporazumom između 18. armijskog korpusa i taktičke komande avijacije [...]

Peto: Formacija naših oficira mora biti što je moguće veća i od energičnih oficira, sposobnih i iskusnih [...]

Šesto: Bilo bi zgodno da Dinarske formacije popa Đujića posjednu polazne baze Gračac – Otrić – Knin, uz učešće naših trupa [...].* (A-VII, Fond IA, kut. 3 D/13).

²⁸⁷ Komandant Štaba isturenog dijela četničke Vrhovne komande Zaharije Ostojić Branko je o napadima četnika na jedinice NOVJ u Lici i Dalmaciji, obavijestio 8. januara 1943. depešom D. Mihailovića:

»Jevđa [Dobrosav Jevđević, nap. Red.] danas javlja iz Nevesinja: Ištvan [Petar Bačević] ne može preduzeti napad dok ne dođe pojačanje. Dinarci [četnička Dinarska divizija] za operacije ne mogu dati više od 2 000 ljudi. Bjelajac takođe. Dobili su [od Italijana] obećanu hranu, municiju, oružje, odelo. Izveli su lokalne operacije ka Grahovu i Lovincu, zapalili neka sela, zarobili štab jedne crvene brigade i 1 000 volova i naneli gubitke neprijatelju. Obavestio sam ga [Jevđevića] o situaciji i naredio da Ištvan i dalje vodi lokalne operacije, da ima strpljenja i da će Crnogorci doći u pravo vreme, onda kada bude najkorisniji za opštu stvar [...].* (A-VII, Fond ČA, kut. 289, reg. br. 5/1–36).

²⁸⁸ Vojvoda Dobrosav Jevđević, politički delegat četničke Vrhovne komande za Bosnu i Hercegovinu, bio je predstavnik D. Mihailovića pri Štabu italijanske 2. armije na Sušaku i 6. armijskom korpusu u Dubrovniku.

²⁸⁹ Omaška; treba da piše Radmilo Grdić. On je bio politički povjerenik četničke Vrhovne komande za Liku i jedan od Mihailovićevih predstavnika pri italijanskom 5. armijskom korpusu u Crikvenici.

²⁹⁰ Ilija Trifunović Birčanin je bio tada, kao komandant zapadnobosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih vojno-četničkih odreda, u Splitu pri komandi italijanskog 18. armijskog korpusa:

²⁹¹ Napad na transportni voz kojim su se prevozili dijelovi njemačke 369. pješadijske »vražje« divizije, kao i na oklopni voz kod Sunje, izvršila je 5. januara 1943. godine 8. brigada 7. hrvatske divizije NOVJ.

²⁹² Odnosi se na 2. i 4. proletersku NOU brigadu.

²⁹³ U sastavu privremene Kombinovane brigade, koja je u toku januara 1943. dejstvovala na sektoru Bosanskog Grahova, nalazili su se Dinarski, Primorski i Drvarski partizanski bataljon i Tiškovačka partizanska četa.

²⁹⁴ Četvrta dalmatinska brigada je tada (u početku januara 1943) dejstvovala na sektoru planine Biokovo.

²⁹⁵ Poslije odlaska (juna 1942) Vrhovnog štaba i brigada kojima je neposredno rukovodio iz jugoistočne u zapadnu Bosnu, u istočnoj Bosni je, uslijed ofanzive udruženih njemačkih, ustaških i četničkih snaga, ustanak preživljavao krizu. Veća slobodna teritorija u ljeto te godine bila je samo u Birču. U želji da stvori nove

slobodne teritorije i partizanske odrede, 6. istočnobosanska NOU brigada se početkom septembra iz Birča prebacila na planinu Majevicu. Tu, zatim na Trebavi i u Semberiji, brigada je izvela više uspješnih akcija, ali su je jake neprijateljske snage prisilile da se početkom oktobra 1942. prebaci preko Save u Srem. Poslije mjesec dana boravka u Sremu, brigada se sa Sremskim NOP odredom prebacila u Semberiju, gdje je zauzela više ustaško-domobranskih uporišta na drumu Tuzla – Čelić, obnovila Majevički NOP odred, te napala i gotovo potpuno uništila u rejonu sela Maleševci grupu od 1300 četnika s Majevice i Trebave. Zbog napada njemačkih i ustaško-domobranskih snaga na Majevicu, brigada se, sredinom decembra, sa Sremskim i Majevičkim NOP odredom, prebacila u Birač, gdje je djelovao Birčanski NOP odred. Početkom januara 1943. brigada kraće vrijeme čisti Romaniju od četnika, a zatim se vraća u Birač, te s postojećim NOP odredima izvodi akcije prema dolini Spreče, ka Majevici i na komunikaciji Tuzla – Kladanj.

²⁹⁶ U Dalmaciji je, po naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ, sredinom januara 1943. formirana 4. (na Biokovu), a početkom februara 5. dalmatinska narodnooslobodilačka brigada (formirana u Bosanskom Grahovu). Obje su bile pod komandom Štaba 4. operativne zone NOV i PO Hrvatske.

²⁹⁷ O uspostavljanju i funkcionisanju ilegalne partijske veze između Vrhovnog štaba NOV i POJ i Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu vid. nap. 301.

²⁹⁸ Ovo Titovo pismo nije bilo u to vrijeme uručeno *Avdi Humi*, jer je poslije godinu dana vraćeno preko Dalmacije Centralnom komitetu KPJ.

²⁹⁹ Odnosi se na 6. istočnobosansku NOU brigadu koja je djelovala na teritoriji istočne Bosne (vid. nap. 295).

³⁰⁰ *Svetozar Vukmanović Tempo* je kao delegat Centralnog komiteta KPJ i Vrhovnog štaba boravio u istočnoj Bosni od jula 1941. do jeseni 1942. On je sredinom novembra stigao konspirativnim vezama preko Tuzle, Sarajeva i Mostara u Oštrej, gdje se tada nalazio Vrhovni štab. Pošto je Tempo dao ocjenu da su uslovi u istočnoj Bosni povoljni za dalji razvoj narodnooslobodilačke borbe, Tito ga je, pridajući veliki značaj Makedoniji i Kosovu za dalji razvitak NOB-a u cijeloj Jugoslaviji i na Balkanu, tamo poslao. Prije polaska Tito je dao Tempu partijska i vojna ovlaštenja da kao delegat CK KPJ i Vrhovnog štaba preduzima potrebne mjere za uspješniji razvoj oružane borbe u tim pokrajinama, te da stupi u dodir i razvije saradnju s komunističkim partijama i narodnooslobodilačkim pokretima u Albaniji, Grčkoj i Bugarskoj. Tempo je iz Bosanske krajine otišao (oko 20. novembra 1942) partijskim vezama najprije u Zagreb, a zatim u Zemun i Beograd. Obavivši razgovore s pokrajinskim rukovodstvom u Beogradu, on se uz pomoć partijske organizacije beogradskih željezničara, oko 25. januara 1943. prebacio na jug Srbije, gdje se preko Leskovca povezo s partizanima na planini Kukavici, a zatim je, kada je obavio zadatak u Srbiji i na Kosovu, krajem februara iste godine otišao u Makedoniju.

³⁰¹ Prenos pošte između CKKPJ i Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu vršili su specijalni kuriri preko teritorije na kojoj je djelovao Prozorski partizanski bataljon (okolina Duvna, Prozora i doline Rame), zatim preko partijskih ilegalnih kanala koji su bili organizovani u Mostaru i Sarajevu. Veza s mostarskom partijskom organizacijom o kojoj Tito govori uspostavljena je preko omladinskih delegata iz Mostara koji su prisustvovali Prvom kongresu antifašističke omladine Jugoslavije 27. decembra 1943.

³⁰² »Proleter« teoretski organ Centralnog komiteta KPJ, štampan je u narodnooslobodilačkom ratu tri puta: u julu 1941. u Beogradu (br. 3–5 za maj – jun 1941), aprila 1942. u Foči (br. 14–15 za mart – april 1942) i decembra 1942. u selu Drinićima kod Bosanskog Petrovca (br. 16 za decembar 1942).

³⁰³ Titovo pismo 6. istočnobosanskoj NOU brigadi vid. na str. 177–179.

³⁰⁴ Misli se na 1. šumadijski NOP odred »Milan Blagojević« koji je ponovo formiran (u stvari obnovljen juna 1942). Krajem avgusta imao je tri čete (Oplenačku,

Rudničku i Kosmajsku) s ukupno oko 80 boraca. Dejstvovao je u rejonu Arandelovca, na planini Bukulji i Rudniku. Naziv je dobio po Milanu Blagojeviću, koji je bio španski borac, jedan od organizatora ustanka u Srbiji i komandant 1. šumadijskog NOP odreda (formiranog jula 1941), koga su četnici D. Mihailovića poslije svirepog mučenja ubili.

³⁰⁵ *Požarevački NOP odred »Veljko Dugošević«* je formiran sredinom septembra 1941. Dejstvovao je u požarevačkom, zaječarskom i jagodinskom okrugu. Novembra 1941. udružene njemačke i kvislinške snage su napale odred, kojom prilikom je poginuo njegov komandant Veljko Dugošević Uča. po kome je, marta 1942, odred dobio naziv. Krajem 1942. odred je imao oko 80 boraca.

³⁰⁶ *Rasinsko-kruševački NOP odred* (nazivan i Rasinski) je formiran 22. jula 1941. u selu Dedine, kod Kruševca. Dejstvovao je na području kruševačkog okruga. Početkom januara 1943. imao je tri čete. Februara te godine dobija naziv »Mirko Tomić«, koji je bio jedan od organizatora ustanka u Srbiji, a kojeg su ubili kvislinzi januara 1943.

³⁰⁷ *Vranjski NOP odred »Sima Pogačarević«* je formiran septembra 1942. u rejonu Crne Trave. Dejstvovao je u Crnoj Travi i prema Kumanovu. Početkom januara 1943. imao je dvije čete. Dobio je naziv po Simi Pogačareviću, organizatoru ustanka na području Vranja, a koji je poginuo decembra 1941.

³⁰⁸ *Kukavički NOP odred »Kosta Stamenković«* je formiran 10. avgusta 1941. na planini Kukavici. U teškim borbama marta 1942. je pretrpio velike gubitke. Tada je poginuo i član Okružnog komiteta KPJ za Leskovac Kosta Stamenković, po kome je odred dobio ime. Krajem 1942. imao je oko 150 boraca koji su izvodili akcije u Crnoj Travi i Kukavici.

³⁰⁹ *Jablaničko-pasjački NOP odred »Stanimir Veljković Zele«* je formiran avgusta 1942. od dijela boraca Jablaničkog NOP odreda i Pasjačke čete Jastrebačkog NOP odreda. Dobio je naziv po Stanimiru Veljkoviću Zeletu, članu PK SKOJ-a za Srbiju i članu OKKPJ za Leskovac, a koji je poginuo u borbi protiv bugarskih vojnika 13. aprila 1942. u selu Jugovcu, kod Prokuplja. Početkom 1943. ušao je u sastav 1. južnomoravskog NOP odreda.

³¹⁰ *Jastrebački NOP odred* je formiran krajem aprila 1942. od dijelova Topličkog NOP odreda. Dejstvovao je u širem rejonu planina Velikog i Malog Jastrepca, Vidojevice i Pasjače. Početkom februara 1943. ušao je u sastav 1. južnomoravskog NOP odreda.

³¹¹ *Babički NOP odred* je formiran krajem septembra 1941. S osloncem na Babičku goru, odred je dejstvovao duž komunikacija u dolini Južne Morave, prema bugarskoj granici i Suvoj planini. Polovinom 1942. ušao je u sastav Crnotravskog NOP odreda.

³¹² *Suborski NOP odred* je formiran kod sela Počute, kod Valjeva, sredinom januara 1942. od Kolubarskog bataljona Valjevskog NOP odreda i 2. čete Užičkog NOP odreda. Dejstvovao je na području planine Maljena i Suvobora, južno od Valjeva i istočno od komunikacije Valjevo – Užice. Udružene njemačke, Nedićeve i četničke snage su ga razbile marta 1942.

³¹³ Odnosi se na Dragutina Ilića Dragoša i borbu koja je vođena 5. novembra 1942.

³¹⁴ Napad ili tzv. »Aćimovićeva ofanziva« u cilju uništenja Rasinskog i Jastrebačkog NOP odreda na planini Jastrebac otpočela je 10. avgusta, a završila se 10. septembra 1942. U napadu je učestvovalo oko 10 000 pripadnika Nedićeve »Srpske državne straže« i četnika D. Mihailovića. Da bi osujetio namjeru neprijatelja, Štab Rasinskog NOP odreda je uputio jedinice u neprijateljsku pozadinu. Kada se neprijatelj povukao jedinice su se, krajem septembra ponovo vratile na Jastrebac.

³¹⁵ *Petar Pero Četković* je tada bio komandant 3. udarne divizije, koja je dobila zadatak od Vrhovnog štaba da što prije napadne Žepče i poruši željezničku prugu Zenica – Doboј.

³¹⁶ Obavještenje iz Zagreba nije bilo tačno, jer je neprijateljska (tzv. četvrta) ofanziva na slobodnu teritoriju otpočela 20. januara (više o tome vid. u nap. 285. i 286).

³¹⁷ Izvršni komitet Komunističke internacionale uputio je Titu 14. januara 1943. radiogram slijedećeg sadržaja:

»Poznati aktivista Hrvatske seljačke stranke Ivan Šubišić, bivši ban [Banovine] Hrvatske, koji sada živi u Sjedinjenim Državama Amerike, hoće da uputi proglas seljačkoj partiji i »Seljačkoj zaštiti« u Hrvatskoj i da ih pozove da se pridruže partizanima u borbi protiv okupatora.

Javite hitno vaše mišljenje [...], kao i to da li ovakvo obraćanje smatrate korisnim. Djeda.« (A–CKSKJ, Fond CKKPJ – KI, reg. br. 1943/32). Svoj pozitivan odgovor na ovu poruku iz KI Tito je poslao već sutradan.

³¹⁸ Sekretar *Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju* Blagoje Nešković Mihajlo je u jesen 1942. dva puta poslao partijsku i vojnu poštu Centralnom komitetu KPJ i Vrhovnom štabu, i to: po Svetozaru Vukmanoviću Tempu, koji je iz istočne Bosne išao za Vrhovni štab u Oštrelj, gdje je stigao 10. novembra, a zatim uobičajenim partijskim kanalom između Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju i Centralnog komiteta KP Hrvatske organizovanom na relaciji Zemun – Zagreb. Nešković je po Vukmanoviću poslao: informaciju o stanju narodnooslobodilačke borbe na Kosovu, više izvještaja o slučaju Mirka Tomića Seljaka u vezi s razbijanjem Suvoborskog NOP odreda (vid. o tome u nap. 322), kopiju pisma koje je upućeno Vukmanoviću o situaciji u Srbiji, Vojvodini, na Kosovu i u Makedoniji (datirano od 17. septembra 1942), letak Glavnog štaba NOV i PO za Srbiju upućen bugarskim vojnicima (od 25. septembra 1942) i izvještaj Stefana Mitrovića (nedatiran, a vjerovatno od avgusta ili septembra 1942) o situaciji u Srbiji, a posebno u Beogradu. Preko zagrebačkog i zemunskog ilegalnog kanala B. Nešković je poslao Centralnom komitetu KPJ: svoje pismo–izvještaj, datirano 6. novembra 1942. s prilogima (dva pisma–izvještaja Dobrivoja Radosavljevića Bobija Centralnom komitetu KPJ o situaciji u Makedoniji, pismo Centralnog komiteta Bugarske komunističke partije, izvještaj Okružnog komiteta KPJ za Srem od 26. oktobra 1942. o situaciji u Sremu, nekoliko izvještaja–pisma Žarka Zrenjanina Uče), te informaciju koju je PK KPJ za Srbiju poslao Dragutinu Sailiju Konspiratoru u Zagreb o akcijama u Srbiji, Vojvodini i Makedoniji; u drugom pismu, datiranom 20. novembra 1942, Nešković je javio o pogibiji Žarka Zrenjanina Uče, o stavu Nijemaca prema pristalicama D. Mihailovića i o sastanku održanom između Neškovića i komandanta Glavnog štaba NOV i PO za Srbiju Radivoja Jovanovića Bradonje, s raznim prilogima (više informacija o situaciji na Kosovu, publikaciju *Glas*. »Okružnicu« br. 4 od 1. septembra 1942. – direktiva PK KPJ za Srbiju partijskim organizacijama i članovima KPJ o razobličavanju D. Mihailovića i sprovođenju linije narodnooslobodilačkog pokreta, letak povodom oktobarske revolucije, Staljinov referat, uzorak unutrašnje naslovne strane *Istorije SKP(b)*: u trećem pismu, datiranom 26. novembra 1942, Nešković je javio da je primio Titovo pismo od 23. oktobra 1942, proglas Centralnog komiteta KPJ za 7. novembar i dva broja lista »Borba«, te dostavio informaciju o akcijama i situaciji u Srbiji i Sremu, kao i molbu za upućivanje pomoći u kadrovima.

³¹⁹ *Vojvoda*, riječ slovenskog porijekla, koja je kroz istoriju imala različito značenje – označavala je čin, zvanje, funkciju ili titulu vojnih i civilnih starješina. U vrijeme prvog srpskog ustanka vojvoda stoji na čelu nahijske vojske. Za vrijeme bosansko-hercegovačkih ustanaka u 19. vijeku na čelu ustaničkih odreda su vojvode; oni takođe predvode i čete ilindenskih ustanika 1903. i srpske četničke odrede u prvom svjetskom ratu. U srpskoj i Jugoslovenskoj vojsci vojvoda je bio najviši čin, dodjeljivan samo za najviše zasluge (imali su ga Radomir Putnik, Živojin Mišić, Stepa Stepanović i Petar Bojović). U drugom svjetskom ratu D. Mihailović i njegova četnička organizacija

je, zloupotrebivši pozitivne tradicije, dodijelila više desetina zvanja vojvode ljudima koji su bili kolaboracionisti okupatora i izvršili brojne i teške zločine.

³²⁰ Moma Marković Čora je bio član Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju i sekretar Okružnog komiteta KPJ za Požarevac. Za političkog komesara Glavnog štaba NOV i PO za Srbiju postavljen je 22. januara 1943.

³²¹ *Svetozar Vukmanović Tempo* je, na putu za Makedoniju (vid. o tome nap. 300), stigao u Beograd početkom januara. Odatle je oko 25. januara otišao u južnu Srbiju, a krajem februara stigao u Makedoniju.

³²² Sredinom marta 1942. njemačke i četničke jedinice su opkolile na prostoriji selâ Rogljević, Beloševac, Paune, Klinci (kod Valjeva) Suvoborski NOP odred i 18. marta ga, poslije ogorčenih borbi, potpuno razbile. Tadašnji član Glavnog štaba NOPO za Srbiju Mirko Tomić je, ne savjetovavši se s Okružnim komitetom KPJ za Valjevo, nakon poraza rasformirao ostatak odreda. Međutim, OK KPJ za Valjevo se s tim nije složio, oštro je kritikovao Tomićevu odluku i isključio ga iz članstva KPJ. Pokrajinski komitet KPJ za Srbiju je 10. septembra 1942. dostavio Centralnom komitetu KPJ istražni materijal o uzrocima uništenja i rasformiranja Suvoborskog NOP odreda. Po ocjeni PK KPJ za Srbiju, odgovornost za to su snosili Mirko Tomić, partijski i vojni rukovodioci odreda i Okružnog komiteta KPJ za Valjevo, što je i dovelo do Titove intervencije da se Tomiću daju partijski zadaci.

³²³ Pošto je povučen s terena na partijski rad u Beograd, Mirko Tomić, član PK KPJ za Srbiju, ubijen je na Dedincu 17. januara 1943. od strane agenata Specijalne policije.

³²⁴ U svom pismu-izvještaju o situaciji u Srbiji od 20. novembra 1942. sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju B. Nešković je o pomenutoj lažnoj radio-stanici javio Titu sljedeće: »Ovamo se pojavila i već duže vreme govori lažna partizanska stanica, 'Ravna gora' i to svakog dana na kratkim talasima od 42–43 u pola deset uveče (9,30). Ovo je gestapovska radio-stanica i po svoj prilici govori odavde« [tj. iz Beograda]. (A–CKSKJ, Fond CKKPJ, reg. br. 841). Priređivač nije mogao ustanoviti kada je ova radio-stanica prestala s radom.

³²⁵ Tito je u decembru 1942. primio preko sekretara Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju Blagoja Neškovića četiri prisma-izvještaja instruktora Centralnog komiteta KPJ Dobrivoja Radosavljevića Bobija o situaciji i akcijama u Makedoniji kao i o vezama sa KP Bugarske (original tih pisama od 4. i 16. oktobra i 2. i 6. novembra 1942. se nalaze u A–CKSKJ, Fond CKKPJ, pod reg. br. 1942/552, 583, 626. i 633). Na tu poštu Tito je odgovorio ovim pismom, koje je poslato uobičajenim partijskim vezama preko Zagreba, Zemuna i PK KPJ za Srbiju u Makedoniju.

³²⁶ Odnosi se na političkog sekretara PK KPJ za Makedoniju Metodija Šatorova Šarla (o njegovom antipartijskom i kontrarevolucionarnom radu vid. u 7. tomu na str. 58, 114, 117–121, 215–217. i 237–239).

³²⁷ Odnosi se na »Proleter« br. 16 od decembra 1942 (vid. Titov članak o nacionalnom pitanju na str. 95–101).

³²⁸ Po dolasku Baneta Andrejeva za sekretara PK KPJ za Makedoniju, u proglasima i lecima se umjesto potpisa *PK KPJ za Makedoniju*, stavljalo »*PK KP za Makedoniju*« ili »*Grupa Makedonaca*«, »*Česni makedonci*«, kako bi se izbjeglo u potpisu slovo J. (Jugoslavija).

³²⁹ Narodnooslobodilački fond (NOF) se prvi put pominje u Titovom direktivnom članku *Zadatak narodnooslobodilačkih partizanskih odreda* (objavljen u »Biltenu Glavnog štaba NOPOJ« br. 1. od 10. avgusta 1941) kao *Fond narodnog oslobođenja*, koji treba da prikupljaju komiteti NOF-a radi organizovanja ishrane i druge opskrbe partizanskih odreda. On je, u stvari, nastavak *Narodne pomoći Jugoslavije* (NPJ), ali s novom ulogom i sadržajem. Njega su obrazovali *narodnooslobodilački odbori* u saradnji sa štabovima jedinica, vojno-pozadinskim komandama i masovnim antifašističkim

organizacijama (AFŽ, USAOJ i dr.). Funkciju NOF-a u Sloveniji vršili su *Ljudska pomoć* i terenski odbori Osvobodilne fronte. Prikupljena sredstva NOF-a (hrana, odjeća, obuća, sanitetaki materijal, novac i dr.) služila su u prvom redu za snabdijevanje jedinica NOV i POJ. Sredstva su dobijana i iz okupiranih gradova i sela.

³³⁰ Brošuru o obrazovanju pozadinskih vojnih vlasti s Titovim potpisom izdao je Vrhovni štab NOP i DV Jugoslavije u prvoj polovini septembra 1942. a *Naredbu o izmjenama i dopunama o obrazovanju i ustrojstvu vojnih vlasti u pozadini* izdao je Tito 8. januara 1943 (vid. o tome na str. 161). U *Naredbi* vrhovnog komandanta NOP i DVJ od 2. septembra 1942. o izboru, strukturi i zadacima narodnooslobodilačkih odbora (štampana kao brošura Vrhovnog štaba NOP i DVJ polovinom septembra 1942) šire je objašnjena i namjena narodnooslobodilačkih fondova (vid. o tome u 12. tomu).

³³¹ Odnosi se na Svetozara Vukmanovića Tempa, koji je 26. februara 1943. stigao u Skoplje. Titovo pismo je stiglo u Makedoniju 10. avgusta 1943.

³³² Pošta između Pokrajinskog komiteta KPJ za Vojvodinu i Centralnog komiteta KPJ išla je preko Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju. Redakcija nije mogla ustanoviti koje je sve izvještaje iz Vojvodine Tito tada primio preko PK KPJ za Srbiju, izuzev onih koji su pomenuti u nap. 318.

³³³ O pogibiji Žarka Zrenjanina Uče prvi je Tita obavijestio sekretar PK KPJ za Srbiju Blagoje Nešković pismom od 20. novembra 1942. Ž. Zrenjanin Uča, politički sekretar PK KPJ za Vojvodinu, poginuo je 4. novembra 1942. u selu Pavliš, kod Vršca, kada je 100 neprijateljskih vojnika opkolilo to malo selo. Boreći se do posljednjeg metka, Zrenjanin je poginuo izrešetan mitraljeskim mecima.

³³⁴ Vjerovatno se odnosi na izvještaj od 10. oktobra 1942. koji je PK KPJ za Vojvodinu poslao Centralnom komitetu KPJ o stanju partijske organizacije, planovima predstojećeg rada i držanju nacionalnih grupa u Bačkoj (original izvještaja se nalazi u Arhivu PK KPJ za Vojvodinu).

³³⁵ Tito ima u vidu direktivu koju je 25. avgusta 1942. uputio član Sekretarijata CKKPJ za neoslobođene krajeve Ivo Ribar, u dogovoru sa sekretarom PK KPJ za Srbiju Blagojem Neškovićem Mihajlom, rukovodstvima KPJ za Vojvodinu. U njoj je, pored ostalog, I. Lola Ribar naložio partijskim organizacijama da obrazuju (s obzirom na velike žrtve i razbijanje PK KPJ za Vojvodinu krajem 1941. godine, kao i na nedostatak vijesti o sudbini sekretara PK Žarka Zrenjanina Uče, koji je krajem te godine otišao u Banat da rukovodi ustankom) privremeni Pokrajinski komitet sa Svetozarom Markovićem Tozom, kao političkim sekretarom, te da u njega uđu sekretari Pokrajinskog povjereništva za Banat (Miloš Jovanov i Sredoje Stančić) i Okružnog komiteta KPJ za Srem i dva člana iz Bačke koja Toza bude izabrao.

³³⁶ U toku 1942. Srem je bio najjače žarište narodnooslobodilačke borbe u Vojvodini. Njegov Fruškogorski i Podunavski NOP odred u prvoj polovini te godine izveli su preko 30 uspješnih napada na njemačke, ustaške i domobranske posade i Transporte. Sredinom jula tu su formirani još i Posavski NOP odred i Bosutska partizanska četa. U julu su sve te jedinice izvele oko 150 partizanskih akcija. Ti odredi su stalno jačali. U avgustu Fruškogorski NOP odred je narastao na 350, Podunavski na 250, Posavski na 150, a Bosutska četa na oko 100 boraca. Oslobođena teritorija obuhvatala je oko 40 sela. U Sremu su djelovali Okružni komitet KPJ za Srem, pet sreskih komiteta KPJ i više desetina partijskih ćelija, Okružni komitet SKOJ-a s više stotina skojevaca, organizacija antifašističke omladine, više organizacija NOF-a i velika mreža narodnooslobodilačkih odbora. Na teritoriji Srema tada se štampaju listovi »Udarnik«, »Naša borba«, »Glas omladine«, »Fruškogorski partizan«, »Bilten Štaba NOP odreda za Srem« i dr. Da bi ugušili ustanak u Sremu, njemačke i ustaško-domobranske snage, jačine oko 17 (XX) vojnika, uz podršku artiljerije, tenkova, vazduhoplovstva, od 24. do 31. avgusta izveli su veliku ofanzivu. Tom prilikom su naneseni znatni gubici Fruškogorskom i Podunavskom odred, ali su jedinice nastavile da izvode akcije. Od svih partizanskih jedinica u Sremu je početkom septembra

formiran veliki 3. NOP odred 3. operativne zone NOPO Hrvatske s tri bataljona i samostalnom Bosutskom partizanskom četom. Odred je u septembru i oktobru izveo preko 30 akcija. Krajem godine tri bataljona su se zajedno sa 6. istočnobosanskom NOU brigadom povukli u Bosnu.

³³⁷ Štab NOPO za Srem je održavao direktne veze sa Majevičkim NOP odredom, a od jeseni 1942. i sa 6. istočnobosanskom NOV brigadom. Održavao je, ali samo povremeno, i veze sa Štabom 3. operativne zone NOPO Hrvatske kojem je bio od početka te godine direktno potčinjen u operativnom pogledu.

³³⁸ Pošto je održao avgusta 1942. u Deliblatskoj peščari ideološko-politički kurs s 13 partijskih aktivista južnog Banata, Žarko Zrenjanin je u pismu od 29. oktobra 1942. Ivi Loli Ribaru i Blagoju Neškoviću Mihajlu predložio da, u cilju jačanja partijske organizacije i stvaranja brojnijeg rukovodećeg kadra, organizuje novi kurs za 30–40 ilegalnih partijskih radnika, koji bi trajao 2–3 mjeseca. U svom odgovoru – pismu od 2. novembra B. Nešković mu je predložio da odustane od organizovanja takvog kursa i naložio mu da se prebaci u Srem, gdje je ustanak dobio masovnije razmjere, a da Okružni komitet KPJ za Banat organizuje više kurseva s manjim brojem učesnika. Međutim, to pismo nije bilo ni stiglo do Ž. Zrenjanina, jer je on u to vreme već bio pod jačom prismotrom neprijateljskih snaga, a već je 4. novembra 1942. bio opkoljen i ubijen u Pavlišu (kod Vršca) (vid. nap. 333).

³³⁹ Na teritoriji Vojvodine četničke organizacije D. Mihailovića nisu stvorene, zahvaljujući pravilnom i upornom radu KPJ. Samo je poneki pojedinac simpatisao ili pokušavao da pridobije ljude za tu organizaciju, što je u korišćenju sprječavano.

³⁴⁰ Prva proleterska i 3. udarna divizija NOVJ su januara 1943. dejstvovala na teritoriji srednje Bosne. One su od Tita dobile zadatak da uspostave vezu na rijeci Bosni sa 6. istočnobosanskom NOU brigadom, koja je dejstvovala na teritoriji istočne Bosne. Ali ta veza nije uspostavljena jer je uskoro otpočela tzv. četvrta neprijateljska ofanziva.

³⁴¹ Napad na Gračac je izveo noću 14/15. januara 1943. bataljon »Ognjen Prica« iz 2. hrvatske NOU brigade 6. hrvatske (ličke) divizije NOVJ. Gračac je branilo oko 600 četnika i oko 300 vojnika 151. puka italijanske pješadijske divizije »Sasari«. Tom prilikom neprijatelj je imao gubitke od 41 mrtvog i 22 ranjena; sem toga, zarobljeno je 115 četnika. Dijelovi 6. divizije su imali 40 mrtvih, 65 ranjenih i 57 nestalih. U vezi s četničkim gubicima na sektoru Gračac, D. Mihailović je 19. januara poslao P. Bačoviću, komandantu hercegovačkih četnika koje su Italijani prebacili u Dalmaciju, slijedeću depešu:

»Vojvoda Đujić izvestio me je da je Gračac napadnut od 1500 komunista, a ne 2400, kako vi kažete. Prema tome, naših ukupno je bilo 2300. Naši gubici su zbog slabo razvijene izviđačke službe kao i zbog slabe obav[ještajne] službe. Preduzmite potrebno s vojvodom Đuićem. Sada nije vreme uzajamnog optuživanja. Preduzmite sve što vam je u moći. Pozdravlja Čiča [Draža Mihailović] Vas i vaše junake. Vojvoda Birčanin je komandant svih trupa tamo« A–VII, Fond ČA, kut. 299, reg. br. 18/1–36).

³⁴² Riječ je o pismu koje su, pošto je uslijed provala u Sarajevu bila prekinuta veza između PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu i CKKPJ, zajednički napisali i poslali u ime Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu Mladen Knežević Traktor i Olga Marasović Okrugla Centralnom komitetu KPJ o vojno-političkim prilikama i partijskim problemima u Hercegovini, o neuspješnim pokušajima italijanskog okupatora da mobilize Srbe, Hrvate i Muslimane u svoje i NDH formacije, o radu partizanskog bataljona »Sloboda« u južnoj Hercegovini, hapšenju partijskih kadrova u Sarajevu i o samoinicijativnom uključivanju jednog člana KPJ u italijansku obavještajnu službu (original pisma se nalazi u A–CKSKJ, Fond CKKPJ, reg. br. 1943/759).

³⁴³ Prozorski bataljon formiran je 10. avgusta 1942. U oktobru 1942. ušao sa dvije čete kao 4. prozorski bataljon u sastav 10. hercegovačke udarne brigade. Do ulaska u sastav 10. hercegovačke dejstvovao je samostalno a kasnije, u sastavu ove brigade na

prostoru Prozora, Rame, Fojnice i Gornjeg Vakufa. Komandant ovog bataljona bio je Muharem-Muho Osmić a politički komesar Nijaz Šarić.

³⁴⁴ Odnosi se na Sulejmana – Sulu Mehmedbašića, koji je krajem decembra 1942. bio delegat omladine Mostara i Hercegovine na I kongresu antifašističke omladine Jugoslavije u Bihacu. Tom prilikom primili su ga drug Tito u Bosanskom Petrovcu i drugovi A. Ranković-Marko i S. Žujović-Crni radi podnošenja izvještaja o situaciji u Mostaru i Hercegovini i o stanju partijske i skojevske organizacije.

³⁴⁵ U svom pismu od 3. decembra 1942. M. Knežević i O. Marasović su obavijestili CKKPJ i o ispravljanju, poslije Tempovog ukazivanja i kritike, ranijeg gledišta partijske organizacije da se ne mogu izvoditi krupnije akcije bez oslonca na veće partizanske jedinice, navodeći kao primjer da je mobilizacijom ljudi izvedeno nekoliko akcija na željezničku prugu Mostar – Dubrovnik, likvidirane neke četničke kolovođe itd. Inače, novo rukovodstvo (postavljeno avgusta 1942) Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu sačinjavali su: Muhamed Grebo, Mladen Knežević Traktor, Olga Marasović Okrugla, Dragutin Kosovac i Džemil Šarac (A–CKSKJ, Fond CKKPJ, reg. br. 1942/535 i 1942/759).

³⁴⁶ Odnosi se na krupne sektaške i lijeve greške koje su počinjene od strane Oblasnog komiteta i Operativnog štaba, na čijem su čelu stajali Miro Popara i Petar Drapšin, krajem 1941. i početkom 1942, u istočnoj Hercegovini. U to vrijeme tu se ustanak naglo proširio, stvoren je veći broj partizanskih četa i bataljona i oživljena je borba protiv italijanskog okupatora, dok je partijski i politički rad i u jedinicama i u narodu bio zapostavljen, jer je težište rada gotovo svih kadrova bilo na vojnoj aktivnosti. Međutim, uslijed demagoškog istupanja italijanskog okupatora prema srpskom stanovništvu i djelovanja četničke propagande ubrzo je došlo do kolebanja u ustaničkoj masi, pa i u vojnim jedinicama. Političko i vojno rukovodstvo, Oblasni komitet i Operativni štab, umjesto da povećavaju političku aktivnost i razobličavaju neprijateljske elemente, radi prevladavanja nastalog kolebanja preduzeli su mjere kažnjavanja – od materijalnih sankcija do fizičkih likvidacija, i to na veoma grub način. Pošto je među kažnjenim bivalo i lica koja kaznu nisu zasluživala, stvoreni su nezdruva atmosfera i strah, što je dovelo do smanjenja uticaja partijsko-političkih kadrova na raspoloženje masa prema NOP-u. Ovo grubo ljevičarenje nije bilo samo rezultat nepravilne procjene i pogrešnih metoda nego je imalo i svoju ideološku podlogu. Propagirana je teorija »druge etape«. Najodgovorniji politički i vojni kadrovi zastupali su gledište da je došlo vrijeme da se pređe »na drugu etapu revolucije, na njen proleterski karakter«. Oni su smatrali da treba vršiti »raskulačivanje« i uništiti kulake kao klasu, kao buduće klasne protivnike socijalizma. Na upozorenje i kritiku da su te njihove teorije sumnjive, odgovarali su da to možda nije zrelo za druge krajeve, ali da je za istočnu Hercegovinu ispravno. Zapostavljanje partijsko-političkog rada i ove lijeve greške imali su katastrofalne posljedice u tzv. trećoj neprijateljskoj ofanzivi (u proljeće 1942). Došlo je do osipanja i raspada većine jedinica. Samo mali broj, 300–400 boraca, uspio je da se organizovano i pod borbom povuče u sastav glavnine snaga u NOP i DVJ. Zbog pogrešne procjene da je ofanziva prolaznog karaktera, kao i direktive da dio kadrova i boraca ide »na svoj teren«, ovi su postali žrtve četničkog terora ili su se iz straha javili u četničke formacije. Stanovništvo je bilo zbunjeno. Trebalo je da prođe godina dana četničkog terora pa da se mase opet opredijele za narodnooslobodilački pokret.

³⁴⁷ U Mostarskom bataljonu (nosio je naziv i Konjički bataljon), u čijem su sastavu pretežno bili radnici, studenti i daci iz Mostara s visokim stepenom borbene i idejno-političke izgrađenosti, a koji je djelovao terenski odvojeno od ostalih hercegovačkih jedinica – na prostoru Konjic, Nevesinje, Mostar – poslije četničkih pučeva u četama u proljeće 1942, došlo je do pojave »familijarnosti«, međusobne kompaktnosti, nepovjerenja prema kadrovima s ostalog područja Hercegovine i izražavala se želja da bataljon prilikom odlaska jedinica Vrhovnog štaba iz Crne Gore i Hercegovine u Bosansku krajinu ostane i samostalno djeluje u Hercegovini, što je oštro kritikovano. Poslije ulaska ovog bataljona u 10. hercegovačku brigadu (10.

avgusta 1942), Štab bataljona je u više navrata izražavao nepovjerenje i neumjesno kritikovao Štab brigade, pa je Vrhovni štab u namjeri da pojača disciplinu i razbije postojeću »familijarnost« među rukovodiocima prekomandovao političkog komesara S. Fejića u politodjel brigade. Međutim, tu promjenu partijsko članstvo bataljona i njegov Štab nisu prihvatili s razumjevanjem, pa su tražili da se S. Fejić vrati na svoju raniju dužnost, što je okarakterisano kao akt kršenja vojne i partijske discipline. CKKPJ i Vrhovni štab su pozvali na partijsku i vojničku odgovornost komandanta bataljona Nenada Vasića, političkog komesara S. Fejića i zamjenika političkog komesara F. Novaka.

³⁴⁸ Pored partijskih kazni, Nenad Vasić i S. Fejić su tada lišeni svih vojno-političkih funkcija i prekomandovani u 2. dalmatinsku NOU brigadu na položaj običnih boraca. Ali zbog primjernog držanja i isticanja u hrabrosti oba su ubrzo u vrijeme tzv. četvrte neprijateljske ofanzive postali ponovo rukovodioci. S. Fejić je u tzv. petoj neprijateljskoj ofanzivi ili u bici na Sutjesci bio zamjenik političkog komesara 2. bataljona 2. dalmatinske NOU brigade.

³⁴⁹ Riječ je o greškama tzv. »lijevog skretanja« koje je ispoljeno u istočnoj Hercegovini u zimu 1941/1942 (više o tome vid. u nap. 346. i u tomovima 8, 9. i 10).

³⁵⁰ Po nalogu CKKPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ upućeni su, sredinom januara 1943, iz 10. hercegovačke NOU brigade u Hercegovinu Dušan Grk, Radovan Mirković, Peko Papić i Luka Sredanović sa zadatkom da pomognu u organizacionom sređivanju partijske organizacije u partizanskim jedinicama i grupama, u obrazovanju ilegalnih narodnooslobodilačkih odbora, mobilizaciji boraca, organizovanju obavještajne službe. Grupa je stigla u Hercegovinu 1. februara. Tada je odatle otišao Vasilije Čile Kovačević po istim zadacima u Crnu Goru.

³⁵¹ Priređivač nije mogao ustanoviti na koga se ovo odnosi iz partijske organizacije Hercegovine.

³⁵² Uglješa Danilović Čokalija je tada bio član Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu. Uslijed nailaska tzv. četvrte neprijateljske ofanzive i u to vrijeme privremenog prekida veza sa PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu, CKKPJ nije obavijestio U. Danilovića o svojoj odluci da ga uputi u Hercegovinu. On je po odluci CKKPJ i Vrhovnog štaba tamo upućen tek poslije završetka tzv. pete neprijateljske ofanzive – u drugoj polovini juna 1943. Radi sređivanja i učvršćenja partijske organizacije bio je kraće vrijeme i sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu.

³⁵³ Tito je izdao ovaj nalog Oblasnom komitetu KPJ za Hercegovinu jer ga je ovaj komitet pismom obavijestio da je došlo do velike provale u partijskoj organizaciji u Sarajevu (1/2. decembra 1942. ustaška policija u tom gradu je uhapsila 87 aktivista NOP-a, a kroz nekoliko dana još 45; pored više partijskih čelija, ustašama su pala u ruke i neka ilegalna skladišta i dijelovi tehnike Mjesnog komiteta KPJ). Tada se u Sarajevu nalazio organizacioni sekretar PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu Avdo Humo Kulturni, koji je srećno izbjegao hapšenje.

³⁵⁴ Original ovog Titovog pisma – u stvari note savezničkim vladama nije sačuvan. U Arhivu Vojnoistorijskog instituta JNA nalazi se primjerak note koji je štampan na tigl-mašini, latinicom, zaveden pod reg. br. 33-19, u k. 422. Notu je prvi put objavila Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« 23. januara 1943. Noti su dali širok publicitet svi ondašnji listovi narodnooslobodilačkog pokreta. Objavili su je i neki napredni listovi na Zapadu. Vrhovna komanda savezničkih snaga za Bliski istok ju je 24. februara dostavila vladi Velike Britanije s predlogom da se uputi grupa posmatrača u Jugoslaviju sa zadatkom da utvrde pravo stanje i istinitost navoda Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije. Predsjednik vlade V. Britanije Winston Čerčil se početkom marta saglasio s predlogom Vrhovne komande za Bliski istok, te je ona od druge polovine aprila počela da šalje svoje posmatračke grupe u štabove NOV i POJ, a krajem maja poslala je i prvu vojnu misiju u Vrhovni štab NOV i POJ.

³⁵⁵ U to vrijeme su italijanske komande prebacile iz Hercegovine i jugoistočne Bosne svojim prevoznim sredstvima 2 807 četnika u Dalmaciju (vid. nap. 259).

³⁵⁶ O pripremama okupatora i njihovih kolaboracionista za izvođenje operacija protiv jedinica NOVJ u zapadnoj Bosni i Hrvatskoj vid. nap. 285. i 286, kao i 14. tom.

³⁵⁷ Kod sela Magaljdola razbio je, poslije sedmočasovne borbe, njemačke i domobranske snage koje su pokušavale da se probiju iz Jajca, 1. bataljon 4. krajiške NOU brigade. Ta se borba odigrala 13, a ne 15. januara 1943. kako stoji i depeši.

³⁵⁸ Napad na pomenute željezničke pruge i objekte na njima izvršile su noću 12/13. januara jedinice 2. krajiške brigade 4. udarne divizije NOVJ.

³⁵⁹ U Žumberku su tada dejstvovala 13. proleterska NOU brigada »Rade Končar« i 4. hrvatska NOU brigada.

³⁶⁰ Riječ je o jedinicama 369. pješadijske »vražje« divizije koje su stigle iz Njemačke radi učešća u operaciji »Vajs«.

³⁶¹ Prnjavor su oslobodili 2. i 4. bataljon 1. proleterske NOU brigade. Tada je pored zadobijenog plijena potpuno razbijen jedan domobranski bataljon iz sastava 5. pješadijskog puka.

³⁶² Tešanj i selo Jelah su oslobodili dijelovi 1. proleterske NOU brigade 15. januara 1943.

³⁶³ Odnosi se na 1. bataljon 6. hrvatske narodnooslobodilačke brigade.

³⁶⁴ Zasjedu je vršio 4. omladinski bataljon 6. narodnooslobodilačke brigade.

³⁶⁵ Napad na Skrad je 29. decembra 1942. izvršio 2. bataljon 14. narodnooslobodilačke brigade 5. operativne zone NOV i PO Hrvatske.

³⁶⁶ Na sektoru Gline borbe je 20. januara 1943. vodila 7. hrvatska (banijska) divizija NOVJ protiv jedinica njemačke 369. pješadijske »vražje« divizije.

^{366a} Lenjingrad su oslobodile, poslije šesnaestomjesečne opsade od strane njemačkih i finskih oružanih snaga, 18. januara 1943. jedinice Crvene armije – Lenjingradskog i Volhovskog fronta kojima je komandovao delegat Vrhovne komande maršal Kliment Vorosilov.

^{366b} Boljševička partija – Komunistička partija Sovjetskog Saveza; postoji od 1898. kada je osnovana na I kongresu u Minsku pod nazivom Ruska socijaldemokratska radnička partija (RSDRP), koja se na II kongresu 1903. u Londonu pocijepala na dva dijela: na revolucionarnu većinu (boljševici) i oportunističku manjinu (menjševici). Definitivan rascjep je izvršen 1912, kada su se boljševici izdvojili i formirali samostalnu partiju (na VI partijskoj konferenciji u Pragu, pod nazivom RSDRP (boljševika). Partija je na svom VI kongresu 1918. promijenila naziv u KP Rusije (RKP(b), koji je 1922. izmijenjen u Svesaveznu komunističku partiju (boljševika), a od XIX kongresa (1952) naziva se Komunistička partija Sovjetskog Saveza (KPSS).

^{366c} Odnosi se na Februarsku revoluciju u kojoj su 28. februara 1917. radnici i pobunjeni vojnici zauzeli prestonicu Rusije – Petrograd (od 26. januara 1924. se naziva Lenjingrad). U njoj je svrgnut carizam i uspostavljeno dvovlašće: vlast liberalne buržoazije na licu Privremene vlade i vlast narodnih masa koja se ispoljavala preko sovjeta radničkih i vojničkih deputata. To dvovlašće je trajalo do oktobarske revolucije.

^{366d} Oktobarska revolucija od 1917. je prva pobjedonosna proleterska revolucija u kojoj je radnička klasa Rusije zajedno sa siromašnim seljaštvom, predvođena Boljševičkom partijom i Lenjinom, srušila vlast buržoazije i spahija i stvorila novu, socijalističku državu. Rješavajuće borbe za pobjedu ustanka i revolucije vođene su u Petrogradu, najznačajnijem revolucionarnom centru u zemlji, 6. i 7. novembra (24. i

25. oktobra). U razvitku ljudskog društva oktobarska socijalistička revolucija je otvorila novu epohu, epohu socijalizma, a ugnjetenim i eksploatisanim ljudima cijelog svijeta otkrila nove puteve borbe za njihovo oslobođenje.

³⁶⁶ Dekret o stvaranju Crvene armije (Radničko-seljačke crvene armije) donesen je 28. januara 1918, a o stvaranju Crvene flote (Radničko-seljačke crvene flote) 11. februara iste godine.

³⁶⁷ Vorošilov Kliment Efremovič (1881–1969), maršal Sovjetskog Saveza je u prvoj godini otadžbinskog rata bio komandant sjeverozapadnog pravca i Lenjingradskog fronta. Od decembra 1941. je bio član sovjetske Vrhovne komande i Državnog komiteta odbrane SSSR.

³⁶⁸ Staljingradska bitka je bila jedna od najvećih bitaka u drugom svjetskom ratu. Trajala je od 23. jula 1942. do 2. februara 1943, a vodila se na sovjetsko-njemačkom frontu na površini od 100.000 km². U njoj je učestvovalo više od 2 miliona ljudi sa 20.000 topova i minobacača, oko 2.000 tenkova i oko 2.000 aviona. Bitka je završena potpunim porazom njemačke grupe armija (zarobljeno je 91.000 vojnika, među njima 1 feldmaršal, 24 generala i 2.500 oficira, dok je 147.000 vojnika i oficira bilo ubijeno). U Staljingradskoj bici Nijemci i njihovi sateliti izgubili su, po njemačkim podacima, oko 75 divizija. Posljedice bitke su bile višestruke. Nijemci su izgubili strategijsku inicijativu i ovom prvom velikom pobjedom nad silama Hitlerove koalicije nagoviješten je poraz fašističkih armija u drugom svjetskom ratu.

³⁶⁷ Ovu depešu je, uz Titovu saglasnost, Redakcija uvrstila u Priloge ovog toma, jer se je Tito sa sadržajem depeše složio i proslijedio ju Izvršnom komitetu Kominterne i Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«.

³⁶⁸ Inicijative o sazivu kongresa pravoslavnih sveštenika, koji je održan na slobodnoj teritoriji Podgrmeča, u Jasenicama 15. novembra 1942, potekla je od vjerskih referanata brigada, koji su u duhu nastojanja Centralnog komiteta KPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ željeli da se baza ustanka što više proširi i u oružanu borbu uključe što širi slojevi naroda. Neposredne pripreme je izvršio vjerski referent i član Vrhovnog štaba pop Vlada Zečević. Prisustvovali su mu dvadeset i četiri delegata-sveštenika i bogoslova iz jedinica NOVJ iz Bosanske krajine, Like i Dalmacije. *Referat O ulozi sprske pravoslavne crkve u narodnooslobodilačkoj borbi u prošlosti i sadašnjosti* održao je pop Blažo Marković, vjerski referent 1. proleterske brigade, a *O partizanskim sveštenicima* pop Vlada Zečević. Delegati kongresa su uputili poslanicu srpskom narodu, svim pravoslavnim sveštenicima, vladikama i srpskom patrijarhu. Poslanica je odigrala značajnu ulogu i imala odjeka i među muslimanima i katolicima. Pošto je Tito podržao inicijativu vojnih sveštenika o održavanju njihovog kongresa, te ocjenio da njihova poslanica ima veliki značaj za mobilizaciju naroda u borbi protiv okupatora, a naročito za razobličavanje četničke izdaje, on ju je proslijedio Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« sa zahtjevom da ju emituje, te se zbog toga i uvrštava u Priloge. Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« je u drugoj polovini novembra 1942. u više navrata emitovala vijesti o održanoj skupštini, kao i tekst poslanice s imenima svim potpisnika. Poslanicu je objavila i »Borba« 28. novembra 1942.

³⁶⁹ *Projekat rezolucije* su napisali Moša Pijade (uvodni dio) i Veselin Masleša, dok je Tito cio tekst redigovao. To je na originalu Projekta rezolucije napisao M. Pijade, pa ga zbog toga Redakcija uvrštava u Priloge ovog toma kao kolektivni rad. Original Rezolucije koju su potpisali svi članovi Izvršnog odbora, kao i original Proglasa narodima Jugoslavije koji su potpisali svi vijećnici – učesnici na Prvom zasijedanju AVNOJ-a, nisu sačuvani. Takođe nisu sačuvani ni originali zapisnika sa svečane i radne sjednice. Govori i diskusije su stenografisani. Tako su svi materijali s Prvog zasijedanja ostali samo zapisani u novinskim izvještajima i člancima objavljenim u »Borbi«, »Vjesniku«, »Narodnom oslobođenju« i u drugim listovima. U ovom tomu se objavljuje prema knjizi: *Prvo i Drugo zasijedanje AVNOJ-a*, »Stvarnost«, Zagreb, 1965.

³⁷⁰ Na nacrtu usvojenog *Proglasa Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije naroda Jugoslavije* prema Titovim uputstvima radili su Moša Pijade, dr Ivan Ribar i Veselin Masleša. Tito ga je i redigovao, pa se zato ovdje daje kao kolektivan rad. Original sa potpisma Izvršnog odbora i članova vijećnika nije sačuvan. Prvi put je štampan u listu »Narodno oslobođenje«, broj 1 od 1. decembra 1942. I drugi listovi su ga takođe objavili, a štamparija »Borbe« ga je štampala i rasturila u više hiljada primjeraka. Ovdje se objavljuje prema knjizi: *Prvo i Drugo zasijedanje AVNOJ-a*, »Stvarnost«, Zagreb, 1965.

³⁷¹ *Ljotićevi petokolonaši*, pristalice Dimitrija Ljotića, osnivača i vođe reakcionarne nacionalističke organizacije Jugoslovenski nacionalni pokret »Zbor«, izgrađene po uzoru na nacionalfasizam. Dimitrije Ljotić je bio izraziti propagator fašizma; njegove pristalice su se isticale prije rata u razbijanju radničkih, antifašističkih i drugih naprednih akcija, a kao petokolonaški i otvoreni agenti fašizma u toku drugog svjetskog rata pretvorili su se u kvislinge i plaćenike okupatora djelujući kao sastavni dio okupacione vlasti, naročito u sprovođenju terora nad pripadnicima NOP-a.

³⁷² O slovenačkoj Beloj gardi vid. više u nap. 45.

³⁷³ O Hrvatskoj seljačkoj stranci vid. više u nap. 188.

³⁷⁴ *Slovenska ljudska stranka*, poslije slovenačkog katoličkog kongresa 1892. nastala je Katolička-narodna stranka, da bi 1905. dobila naziv Slovenska ljudska stranka (SLS). Nakon 1918. u ujedinjenoj državi, SLS će, pod vođstvom Antona Korošca, ostati najbrojnija stranka u Sloveniji. I u razdoblju do 1929. i nakon uvođenja šestojanuarske diktature ona vodi pretežno kompromisnu, oportunističku politiku. Lavirajući između centralističko-hegemonističkog režima, na jednoj, i anticentralističke opozicije, na drugoj strani, SLS je sudjelovala u čitavom nizu radikalsko-demokratskih i diktatorskih vlada pomažući vladavinski sistem u njegovim najkritičnijim situacijama. »Služeći interesima klerikalaca i jednog dijela slovenačke buržoazije, takva stranačka politika je objektivno postala uporište centralizma i velikosrpske hegemonije« (Kardelj).

³⁷⁵ *Srpski kulturni klub (SKK)* poslije sporazuma Cvetković – Maček (od 26. avgusta 1939) gotovo sasvim napušta svoju raniju pretežno kulturno-prosvjetnu djelatnost usmjeravajući se na politiku. U okolnostima razdrobljenosti i nemoći građanskih političkih stranaka u Srbiji, SKK, koji je okupljao jedan broj istaknutih intelektualaca (predsjednik Kluba je bio prof. dr Slobodan Jovanović) ispoljava ambiciju da zamijeni oslabljena i kompromitovna vođstva građanskih stranaka, i nastupaju tobože natklasno i nadstranački, proglašavao se kao zaštitnik cjelokupnog Srpstva i tumač srpskih interesa. U tu svrhu je pokrenuo i svoj list »Srpski glas«, u kome je veoma oštro istupio protiv sporazuma Cvetković – Maček smatrajući da su njime »Hrvati mnogo dobili«; ujedno su pokretali pitanje Srba u Hrvatskoj, kao i rješenje srpskog pitanja u cjelini. Svojom aktivnošću članovi SKK su doprinijeli formiranju parole »Srbi na okup«, koja je, naročito u nastaloj situaciji, svojim šovinističkim sadržajima doprinosila razbijanju bratstva i jedinstva srpskog i hrvatskog naroda.

³⁷⁶ *Jugoslovenska muslimanska organizacija (JMO)* pod vođstvom Mehmeda Spahe vodila je besprincipijelnu politiku odbrane uskih klasnih interesa begova i aga kolebajući se prema trenutnim stranačkim interesima, između služenja režimu i stupanja u savez s opozicionim strankama. Poslije aprilskog rata 1941. veći dio vođstva ove stranke s Džaferom Kulenovićem na čelu, podržao je ustaški režim i služio okupatoru.

³⁷⁷ Ovu direktivu je, po naređenju i uputstvima vrhovnog komandanta NOV i POJ Josipa Broza Tita, sastavio i poslao Štabu 4. operativne zone NOV i PO Hrvatske pomoćnik načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ Pavle Ilić Veljko, te se s toga uvrštava u Prilogu kao kolektivni rad.

³⁷⁸ U Kninskoj krajini se tada nalazila četnička Dinarska divizija pod komandom popa Momčila Đujića i italijanskih štabova (više o tim jedinicama i njihovoj saradnji s Italijanima vid. u nap. 56, 260, 285 i 286).

³⁷⁹ Peta dalmatinska brigada je formirana početkom februara 1943. U njen sastav su ušli Dinarski, Kninski i Primorski udarni bataljon. Prvi komandant nije bio Maks Baće Milić, već Vojin Popović Šator.

³⁸⁰ Riječ je o Dinarskom bataljonu Sjevernodalmatinskog NOP odreda. Ovaj bataljon je bio formiran oko 10. septembra 1942. na Dinari. Prilikom formiranja 2. dalmatinske NOU brigade u njen sastav je ušla većina tadašnjeg njegovog ljudstva (240 boraca).

³⁸¹ Odnosi se na 3. bataljon 9. ličke NOU brigade (vid. Titovo naređenje o prebacivanju ovog bataljona u rejon Srba na str. 120).

³⁸² Četvrta dalmatinska brigada je formirana 7. januara 1943. u selu Šošić (sektor planine Biokovo). Brigada je imala četiri bataljona.

³⁸³ Miro Višić, narodni heroj, poginuo kod Tuzle 17. jula 1943. godine kao zamenik političkog komesara 1. bataljona 2. dalmatinske brigade.

³⁸⁴ Ljubiša Urošević je tada bio načelnik Štaba 4. operativne zone NOV i PO Hrvatske.

³⁸⁵ Ovo naređenje je napisao, po Titovom uputstvu, pomoćnik načelnika Vrhovnog štaba Pavle Ilić Veljko, te se zbog toga uvrštava u Priloge kao kolektivan rad.

³⁸⁶ Napad na utvrđeni Kupres izvršile su noću 28/29. decembra 1942. godine 2. proleterska i 2. dalmatinska udarna brigada 2. proleterske udarne divizije, ali ga, i pored velikih gubitaka, nisu zauzele zbog intervencije dijelova ustaške 5. brigade iz Bugojna.

³⁸⁷ Riječ je o Kupreškom bataljonu 5. krajiškog NOP odreda, čiji je komandant bio Nedeljko Manojlović. Ovaj bataljon nije ušao u sastav 2. proleterske brigade, već je i dalje ostao u sastavu svog odreda. Početkom januara 1943. preformiran je u Blagajski i Vukovsko-livanjski bataljon, koji su poslužili kao jezgro za formiranje 9. krajiške NOU brigade (formirane u Blagaju kod Kupresa 22. januara 1943. od jedinica 3. krajiškog NOP odreda, sastava četiri bataljona i jačine oko 700 boraca).

³⁸⁸ Treća dalmatinska NOU brigada 4. operativne zone NOV i PO Hrvatske bila je formirana još 12. novembra 1942. Vjerovatno se ovdje misli na njeno omasovljenje, jer je još uvijek imala samo tri bataljona.

³⁸⁹ Druga proleterska udarna divizija imala je tada u svom sastavu samo jednu brdsku bateriju (ne računajući minobacačka oruđa 81 mm, koja su se nalazila po brigadama).

³⁹⁰ Haubički divizion Vrhovnog štaba NOV i POJ formiran je u drugoj polovini novembra 1942. u rejonu Glamoča. Pri formiranju je imao dvije baterije s po dva oruđa (haubice 100 mm, M. 14/19). Odmah je pridodat 2. proleterskoj udarnoj diviziji da podrži njena ofanzivna dejstva u pravcu Imotskog i zatim u pravcu Knina.

³⁹¹ Ovu naredbu je, po Titovom naređenju i uputstvu, sastavio šef Ekonomskog odjeka Vrhovnog štaba NOV i POJ Mitar Vujović. Izdata je u cilju regulisanja jednoobraznog sistema propisa o ishrani i čuvanju hrane, odjeće, obuće i ubojne opreme kod svih jedinica i ustanova NOVJ. U Arhivu Vojnoistorijskog instituta JNA nalazi se nekoliko primjeraka ove naredbe, koji su na razne načine umnožavani (vid.: A-VII, Fond NOR, kut. 13, reg. br. 1-4, kut. 753, reg. br. 9-5 i kut. 109-A, reg. br. 2-1).

³⁹² Mitar Vujović je na prepisu originala dopisao zelenim mastilom sva mala slova, koja označavaju pojedine kategorije artikala ishrane.

³⁹³ Titovu naredbu od 13. septembra 1942. o formiranju Ekonomskog odsjeka Vrhovnog štaba i propisanim količinama i vrstama dnevnog obroka za pripadnike NOP i DV Jugoslavije vid. u 12. tomu.

³⁹⁴ Redakcija nije pronašla pomenuto pismo niti obrasce.

³⁹⁵ Podatke koji se pominju u ovom tekstu dostavio je Titu član CKKP Hrvatske Ivan Krajačić Stevo, koji je tada po zadatku CKKPJ boravio u Zagrebu i, pored ostalog, održavao ilegalne veze sa simpatizerima narodnooslobodilačke borbe u domobranstvu NDH. Tito je ove podatke prosljedio Izvršnom komitetu Kominterne, pa ih zato donosimo u Prilozima kao kolektivni rad.

³⁹⁶ Nastavak ovog radiograma vid. na str. 256.

³⁹⁷ Obavještenje o upotrebi bojnih otrova protiv jedinica NOV i POJ kod sela Orahovice, u Slavoniji, dobio je Vrhovni štab 14. januara 1943. iz Zagreba. Provjeravajući ovaj podatak kroz arhivske dokumente, priređivač nije mogao ustanoviti sa sigurnošću da li je neprijatelj stvarno upotrebio tada bojne otrove protiv jedinica NOV i POJ. Obavještenje o njihovoj upotrebi nije poticalo od operativnih jedinica, pa su svi izgledi da je neprijatelj upotrebio neka specijalna artiljerijska zrna, ali ne i otrovna.

³⁹⁸ Tito ima u vidu letak koji je januara 1943. izdao poglavnik Nezavisne Države Hrvatske Pavelić u kojem se pozivalo na opštu borbu protiv partizana i prijetilo da će u borbu protiv jedinica NOV biti upotrebljena »sva moguća sredstva koja poznaje ratna tehnika« (vid. dokumenat u A-VII, Fond NDH, kut. 7-A, reg. br. 34-2).

³⁹⁹ Uput za zaštitu od bojnih otrova je, po Titovom naređenju, sastavio zamjenik načelnika Vrhovnog štaba Velimir Terzić. Ono je dostavljeno svim višim štabovima Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, zajedno s naređenjem sličnim ovom koje je upućeno Glavnom štabu NOV i PO za Hrvatsku.

⁴⁰⁰ Priređivač nije pronašao nastavak depeše koju je Tito poslao Izvršnom komitetu Kominterne.

⁴⁰¹ Podatak o upotrebi bojnih otrova kod Orahovice nije bio tačan (vid. o tome nap. 397).

HRONOLOGIJA

1942.

Tito se nalazi u vagonima šumske željeznice u Oštrelju, kod Bosanskog Petrovca, gdje je i dalje bilo sjedište Vrhovnog štaba (do 25. novembra). Odatle rukovodi operacijama jedinica i veći dio vremena porovodi (s Mošom Pijade, Veselinom Maslešom, Ivanom Milutinovićem, Ivanom Ribarom i Ivom Lolom Ribarom) na pripremama za održavanje Prvog zasijedanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije i usavršavanju organizacione strukture oružanih snaga.

14. novembar

Tito završava pisanje članka *Stvaranje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije* za »Bilten Vrhovnog štaba NOV i POJ«.

Tito upućuje direktivu Štabu 3. udarne divizije da sadejstvuje s 1. proleterskom udarnom divizijom u oslobođenju Jajca i stvaranju povoljnih uslova za prodor u centralnu Bosnu.

Sredina
novembra

Generalni sekretar KPJ Tito prima radiogram od Izvršnog komiteta Kominterne za Centralni komitet KPJ u vezi s predstojećim zasijedanjem AVNOJ-a, u kome se, pored ostalog, upozorava da AVNOJ ne treba smatrati nekakvom vladom niti ga suprotstavljati izbjegličkoj vladi Kraljevine Jugoslavije u Londonu.

16. novembar

U ime Centralnog komiteta KPJ Tito dostavlja Centralnom komitetu KP Slovenije pismo u kome ga obavještava da je poveljena kampanja protiv izbjegličke vlade i Draže Mihailovića kako bi se oni razobličili i onemogućio njihov politički uticaj u narodu, te da će se uskoro formirati Narodnooslobodilačko vijeće Jugoslavije, koje će imati oko 50 članova i svoj Izvršni odbor »tj. neku vrstu vlade«, a u koji Slovenija treba da pošalje svojih šest predstavnika.

17. novembar

Na predlog Edvarda Kardelja Tito upućuje u Sloveniju 12 vojnih rukovodilaca s načelnikom Vrhovnog štaba na čelu u cilju pojačanja komandnog kadra slovenačkih brigada i NOP odreda.

19. novembar

U ime Vrhovnog štaba NOV i POJ Tito izdaje naredbu o dodjeljivanju 3 200 000 kuna u svrhu pomoći siromašnom stanovništvu u zapadnoj Bosni i Bosanskoj krajini koje je stradalo od udruženog napada njemačkih, ustaških i četničkih snaga.

Preko svoje radio-stanice Tito upućuje Izvršnom komitetu Kominterne depešu da se preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« emituje poslanica-poruka pravoslavnih sveštenika i bogoslova srpskom narodu kojom ga oni pozivaju da stupa u narodnooslo-

- bodilačku borbu i njeguje »krvlju ispisano bratstvo Srba, Hrvata, Slovenaca i Muslimana i koje niko i nikada ne može razdvojiti«.
- Oko 20. novembra Generalni sekretar KPJ i vrhovni komandant NOV i POJ Tito upućuje iz Oštrelja Svetozara Vukmanovića Tempa s punomoćjima CKKPJ i Vrhovnog štaba da kao njihov delegat prenese iskustva dotadašnje revolucionarne borbe, doprinese bržem razvoju narodnooslobodilačke borbe i stupi u dodir i razvije saradnju s predstavnicima narodnooslobodilačkih pokreta i komunističkih partija Grčke, Albanije i Bugarske.
20. novembar U ime Vrhovnog štaba NOV i POJ Tito šalje pisma-pozive istaknutim pripadnicima narodnooslobodilačkog pokreta da uzmu učešće na osnivačkoj skupštini Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije.
- Povodom stvaranja Narodnooslobodilačke vojske Tito izdaje naredbu o promjeni naziva Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske u naziv: *Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije*.
22. novembar Tito izdaje naredbu prema kojoj se na području Glavnog štaba NOV i PO za Hrvatsku formiraju tri divizije Narodnooslobodilačke vojske (VI, VII i VIII) i 1. hrvatski korpus Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.
25. novembar U ime Centralnog komiteta KPJ Tito upućuje direktivno pismo partijskim rukovodstvima u divizijama o dužnostima i zadacima saradnika i dopisnika »Borbe« u Narodnooslobodilačkoj vojsci i na terenu.
- Tito polazi iz Oštrelja i preko Bosanskog Petrovca uveče stiže u Bihać, gdje ostaje do 28. novembra.
26. novembar U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ i sazivača Tito prisustvuje dvodnevnom Prvom zasijedanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije i u prisustvu 54 delegata NOP-a iz Srbije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Crne Gore otvara zasijedanje svojim govorom u kome ističe karakter i značaj jednog centralnog političkog tijela NOP-a Jugoslavije za dalje vođenje narodnooslobodilačke borbe. AVNOJ, pored usvojenih odluka i dokumenata, odaje posebno priznanje Vrhovnom štabu NOV i POJ i vrhovnom komandantu Josipu Brozu Titu.
- Tito izdaje naređenje Štabu 1. bosanskog udarnog korpusa NOVJ o davanju uvjerenja s potpunim podacima o učešću u narodnooslobodilačkoj borbi svakom pripadniku NOV i POJ prilikom njegovog otpuštanja iz vojske.
27. novembar Tito prisustvuje Prvom zasijedanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja u Bihaću.
- Izvršni odbor AVNOJ-a priređuje u čast Tita i vijećnika AVNOJ-a svečani ručak. U ime vijećnika pozdravnu zdravicu Titu održao je predsjednik AVNOJ-a dr Ivan Ribar. Tito je u svojoj zdravici pozvao vijećnike da prednjače u revolucionarnom borbenom jedinstvu, u organizovanju narodne vlasti i u svestranoj pomoći borcima na frontu i u pozadini, ranjenicima i bolnicama i posebno da pomognu djeci palih boraca.
- U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito izdaje *Uputstvo o organizacionoj strukturi i osnovnim zadacima obavještajne službe* na oslobođenoj i neoslobođenoj teritoriji, koje je

- dostavljeno glavnim štabovima korpusa i štabovima divizija neposredno potčinjenih Vrhovnom štabu NOV i POJ.
28. novembar Tito po završetku Prvog zasijedanja AVNOJ-a odlazi iz Bihaća u Bosanski Petrovac, gdje će biti s Vrhovnim štabom NOV i POJ do 20. decembra. U Bosanskom Petrovcu Tito boravi u kući krojača Muhameda Salihagića (danas ulica Mahmuta Ibrahimpašića broj 2).
29. novembar Preko svoje radio-stanice Tito upućuje Izvršnom komitetu Kominterne dva radiograma: u prvom javlja o ofanzivnim dejstvima 1. proleterske i 3. udarne divizije na sektoru Jajce – Travnik i o borbama za Bosanski Novi; u drugom obavještava da je u Bihaću održana 26. i 27. novembra osnivačka skupština Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, da je ono donijelo Rezoluciju i Proglas narodima Jugoslavije i izabralo svoj Izvršni organ, naglasivši da je na zasijedanju izbjeglička kraljevska vlada u Londonu osuđena kao izdajnička, te da će se Izvršni odbor »ipak morati starati o svim pitanjima državnog života«.
1. decembar U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito izdaje pismenu pohvalu 1. dalmatinskoj udarnoj brigadi 3. udarne divizije NOVJ za ispoljeno junaštvo prilikom oslobođenja Jajca 26. novembra 1942.
2. decembar Tito upućuje Glavnom štabu NOV i PO za Hrvatsku uputstvo o organizovanju obavještajne službe u Hrvatskoj.
- Preko svoje radio-stanice Tito šalje Izvršnom komitetu Kominterne radiogram u kome govori o partizanskom odredu koji dejstvuje u Koruškoj, štrajku radnika u Torinu, Italija, i predlaže da Kominternu uputi Palmira Toljatija Erkolija u Italiju preko Jugoslavije.
- Oko 3. decembra Tito prima delegaciju Antifašističkog fronta žena Like s Katom Pejnović na čelu, koja ga upoznaje s organizacijom žena i njenom radu u narodnooslobodilačkom pokretu.
6. decembar U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito prisustvuje Prvoj zemaljskoj (osnivačkoj) konferenciji Antifašističkog fronta žena Jugoslavije u Bosanskom Petrovcu i drži govor u kome ženama Jugoslavije odaje visoko priznanje za njihov doprinos u narodnooslobodilačkoj borbi.
13. decembar Preko svoje radio-stanice Tito upućuje Izvršnom komitetu Kominterne radiogram u kome se demantuju izmišljotine lista »Njujork Tajms« o tobožnjim borbama D. Mihailovića protiv okupatora i traži da se u Jugoslaviju uputi jedna komisija svih saveznika koja bi se uvjerila u izdaju D. Mihailovića i upoznala sa stvarnim stanjem u zemlji.
- U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito odlazi iz Bosanskog Petrovca u Bihać, gdje prisustvuje velikom narodnom zboru, na kome su govorili predsjednik i potpredsjednik AVNOJ-a dr Ivan Ribar i Nurija Pozderac i na kome su dale svečanu zakletvu dvije muslimanske dobrovoljačke čete koje su pristupile u NOVJ.
18. decembar U Bosanskom Petrovcu Tito prima predstavnike prvih partizana-mornara koje je predvodio Velimir Škorpić.
- U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito izdaje naređenje Štabu 4. operativne zone NOV i PO Hrvatske za

formiranje *Sekcije za ratnu mornaricu* i ukazuje na njene osnovne zadatke.

19. decembar U Bosanskom Petrovcu Tito završava pisanje članka-studije za decembrski broj »Proleter«, teorijskog organa CKKPJ: *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji u svjetlosti narodnooslobodilačke borbe*, u kojem najpotpunije izlaže poglede i praksu KPJ o nacionalnom pitanju u Jugoslaviji.
- Takođe u Bosanskom Petrovcu, između 15. i 20. decembra Tito piše za decembarški broj »Proleter« članak *Borba protiv okupatora – prvi i najvažniji zadatak*, u kome daje duboku analizu i objašnjava klasnu pozadinu kolaboracije vodećih buržoaskih snaga s okupatorom, ističući da »razbijanje fašističkih okupatora u našoj zemlji znači ujedno i razbijanje te izdajničke gospode i njihovih protunarodnih planova«.
20. decembar Iz Bosanskog Petrovca Tito s Vrhovnim štabom odlazi u Bihać, gdje boravi do 9. januara 1943.
- U cilju širenja slobodne teritorije i pripremanja uslova za napad na Banju Luku, Tito izdaje direktivu Štabu 1. proleterske udarne divizije da angažuje jedinice na prostoru Banja Luka – Prnjavor – izvorišni dio rijeke Vrbanje, a Štabu 3. udarne divizije da ofanzivno djeluje na komunikacije Lašva – Travnik – Donji Vakuf i Zenica – Žepče.
22. decembar Obilazeći novooslobođena mjesta, Tito, u pratnji predsjednika i potpredsjednika AVNOJ-a dr Ivana Ribara i Nurije Pozderca i člana Izvršnog odbora AVNOJ-a i Vrhovnog štaba Ivana Milutinovića, odlazi automobilom iz Bihaća u Cazin, gdje prisustvuje velikom narodnom zboru i drži govor u kojem, pored ostalog, prvi put javno izjavljuje da se zove Josip Broz Tito, da je metalski radnik i Hrvat iz Zagorja. Tom prilikom sa svojim saradnicima prisustvuje kao gost na ručku u kući Nurije Pozderca. Pošto je obišao stari grad-tvrđavu i mjesnu džamiju, Tito se vraća istog dana u Bihać.
23. decembar Tito prima komandanta 1. bosanskog udarnog korpusa Kostu Nada i člana Okružnog komiteta KPJ za Bihać Hamdiju Omanovića, s kojima razmatra političku situaciju u Cazinskoj krajini i naređuje da se od ljudstva s tog terena formira brigada (8. krajiška), za čijeg komandanta postavlja Hamdiju Omanovića.
24. decembar U cilju daljeg usavršavanja rukovođenja borbom, Tito, u svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ, vrši reorganizaciju Vrhovnog štaba NOV i POJ, koji od tada ima sedam odsjeka (Operativni, Obavještajni, Ekonomski, Vojnosudski, Tehnički, Sanitetski i Odsjek za vojne vlasti u pozadini) i jednu komisiju (za borbu protiv spijuna i pete kolone).
- Tito u Vrhovnom štabu NOV i POJ razmatra s članovima Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske vojno-političku situaciju u Hrvatskoj i daje im direktive za dalji rad.
- Tito naređuje pomoćniku načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ Pavlu Iliću Veljku da dostavi Štabu 4. operativne zone NOV i PO Hrvatske direktive za dalji rad, s tim da formira 4. i 5. dalmatinsku narodnooslobodilačku brigadu, a Štabu 2. proleterske udarne divizije da izda naređenje za napad na Kupres.
25. decembar U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito šalje Štabu 1.

bosanskog udarnog korpusa NOVJ pismeno upozorenje za pravilan odnos prema naređenjima i uputstvima Vrhovnog štaba i ukazuje na taktički značaj obezbjeđenja pravca Jajce – Mrkonjić-Grad.

Preko svoje radio-stanice Tito upućuje Izvršnom komitetu Kominterne radiogram u kome govori da će se 27. i 28. decembra 1942. održati Prvi (osnivački) kongres antifašističke omladine Jugoslavije i predlaže da omladina SSSR-a pošalje pozdravni telegram.

Tito odlazi automobilom iz Bihaća i preko Ličkog Petrovog Sela stiže u Liku i na Kordun, gdje obilazi neke jedinice i zadržava se u Slunju, u glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, gdje razgovara s vojnim i političkim rukovodiocima Hrvatske. Istog dana vraća se u Bihać.

27. decembar U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito prisustvuje Prvom kongresu antifašističke omladine Jugoslavije u Bihaću i drži pred 365 delegata omladine iz svih krajeva zemlje govor u kome odaje visoko priznanje omladini za njen ogroman doprinos narodnooslobodilačkoj borbi.

29. decembar U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito izdaje *Naredbu o ustrojstvu i nadležnosti vojnih sudova u NOV i PO Jugoslavije*, kojom su izmijenjeni neki odeljci Statuta proleterskih narodnooslobodilačkih udarnih brigada donijetog februara 1942.

Tito priređuje u hotelu »Bosna« u Bihaću svečanu večeru za Zemaljski odbor USAOJ-a i delegate 1. kongresa USAOJ-a, kojom prilikom razgovara s više delegacija.

30. decembar U cilju upoznavanja stanovništva Jugoslavije i svjetskog javnog mnjenja sa ustrojem, sadržajem rada i ciljevima nove, narodne vlasti, Tito upućuje Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« širu informaciju da ju emitije pod naslovom *Organizacija vlasti na oslobođenoj teritoriji*.

31. decembar/
1. januar Tito sa sa svojim najbližim saradnicima iz Vrhovnog štaba NOV i POJ, CKKPJ i Izvršnog odbora AVNOJ-a, predstavnika Bihaća i glumaca Kazališta narodnog oslobođenja, dočekuje u zgradi Županije u Bihaću, u kojoj je bio smješten Vrhovni štab, Novu godinu, kada drži nekoliko zdravica.

1943.

U ime Vrhovnog štaba NOV i POJ Tito upućuje novogodišnju poruku borbama i rukovodiocima da još energičnije nastave borbu i nanose još jače udarce okupatorima i njihovim slugama.

2. januar U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito izdaje naredbu da se iz vojnih sredstava Vrhovnog štaba NOV i POJ izda 1 000 000 kuna kao pomoć siromašnom stanovništvu Kozare.

Oko 5. januara U svojstvu generalnog sekretara KPJ Tito saziva u Bihaću sjednicu CKKPJ na kojoj se pod njegovim predsjedavanjem razmatra situacija u pojedinim krajevima Jugoslavije i odlučuje da se partijskim rukovodstvima za Srbiju, Vojvodinu, Makedoniju i Bosnu i Hercegovinu dostave direktive za rad, a član Vrhovnog štaba i sekretar CK SKOJ-a Ivo Lola Ribar uputi u Sloveniju.

- Povodom dolaska na slobodnu teritoriju pjesnika Vladimira Nazora i Ivana Gorana Kovačića, Tito u njihovu čast priređuje svečanu večeru u Bihaću, kojoj prisustvuju i članovi Izvršnog odbora AVNOJ-a, Kazališta narodnog oslobođenja i politički i vojni predstavnici Bihaća.
6. januar Tito izdaje naredbu za formiranje komisije za pregled bolnica NOV i POJ u Bosni, Lici i Kordunu sa zadatkom da ispita sanitetske, prehrambene, higijenske i druge prilike i predloži mjere za otklanjanje nedostataka.
7. januar Tito polazi ujutro automobilom iz Bihaća s dr Ivanom Ribarom, Vladom Zečevićem, Đurom Pucarom Starim i Osmanom Karabegovićem – putem Prekounje – Vinica – Grabež – Drenovo – Tijesno – Veliki Radići, te odatle preko Vranjske Mosure – Gudovca – Drage stiže oko podne u Jasenicu, gdje vrši smotru jedinica 4. krajiške udarne divizije i prisustvuje velikom narodnom zboru, na kome drži govor, i svečanom ručku u zgradi osnovne škole, kada drži više zdravica u kojima odaje priznanje borcima i narodu Bosanske krajine za njihovo masovno učešće i doprinos narodnooslobodilačkoj borbi. Predveče se istim putem vraća u Bihać.
8. januar Tito šalje Izvršnom komitetu Kominterne i Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« radiogram u kome govori o borbama 1. proleterske divizije protiv njemačkih i ustaških jedinica na sektoru Banja Luka – Prnjavor i na sektoru Teslić – Doboj – Derventa, 13. proleterske brigade »Rade Končar« protiv ustaških snaga kod Krašića, o rušenju željezničke pruge između Gomirja i Vukovskog, te o napadu partizanskih mornaričkih jedinica 4. operativne zone NOV i PO Hrvatske početkom januara, na italijanske jedrenjake, kojom prilikom je zarobljeno 6 manjih brodova.
- Zbog pretrpljenih teških gubitaka u starješinskom kadru u bojevima oko Bihaća, Bosanskog Novog, Sanskog Mosta, Dvora i Livna krajem 1942. godine, Tito izdaje naređenje operativnim štabovima NOV i POJ da izvode borbena dejstva pod najpovoljnijim uslovima za neprijatelja, čuvajući sopstvenu živu silu.
- U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ Tito izdaje *Naredbu o ustrojstvu i zadacima vojnih vlasti u pozadini.*
- Tito izdaje *Naredbu o ishrani, snabdijevanju i stvaranju materijalnih rezervi Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije i o vođenju evidencije.*
9. januar Tito izdaje *Naredbu o izradi mobilizacijskih spiskova* vojnih obveznika od navršanih 18 do navršanih 45 godina starosti.
- Tito izdaje *Naredbu o reorganizaciji Vojne škole NOV i POJ.*
- U pratnji člana Vrhovnog štaba NOV i POJ i Politbiroa CKKPJ Sretena Žujovića i književnika Vladimira Nazora. Tito odlazi automobilom iz Bihaća u Ostrožac, južno od Cazina, gdje se smješta u jednom starom zamku i tu boravi do 24. januara.
10. januar Da bi doprinio daljem razmahu narodnooslobodilačke borbe i istakao značaj onoga što je doživio prilikom smotre jedinica 4. krajiške divizije i na velikom narodnom zboru u Jasenicama, kao i za vrijeme svog boravka u Bosanskoj krajini, Tito odmah po dolasku u Ostrožac piše članak *Uloga Bosanske krajine u*

narodnooslobodilačkoj borbi, u kome odaje visoko priznanje narodu Bosanske krajine za doprinos i žrtve koje je do tada dao za stvar narodnooslobodilačke borbe.

Dobivši vjerodostojna obavještenja o pripremama okupatora i četničke Vrhovne komande da zajednički planiraju napad na slobodnu teritoriju »Bihačke Republike«, Tito preko svoje radio-stanice upućuje Izvršnom komitetu Kominterne o tome depešu, naznačujući u njoj više četničkih komandanata preko kojih D. Mihailović ostvaruje saradnju s italijanskim okupatorom i tražeći da se oni razobliče zajedno s D. Mihailovićem i jugoslovenskom kraljevskom vladom u Londonu.

13. januar U svojstvu generalnog sekretara KPJ Tito upućuje Avdi Humi Kulturnom, organizacionom sekretaru Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu, pismo s direktivom da što više radnika iz gradova upućuje u Narodnooslobodilačku vojsku, učvrsti ilegalnu vezu s mostarskom partijskom organizacijom i organizuje širenje partizanske štampe među domobranima i avijatičarima u Sarajevu.

15. januar U svojstvu generalnog sekretara KPJ Tito upućuje sekretara CK SKOJ-a i člana Vrhovnog štaba NOV i POJ Ivu Lolu Ribara i člana CK SKOJ-a Ratu Dugonjića u Sloveniju radi upoznavanja s tamošnjom vojno-političkom situacijom i radi pomoći u radu s omladinom.

Tito šalje Izvršnom komitetu Kominterne odgovor-saglasnost da dr Ivan Šubašić, predstavnik Hrvatske seljačke stranke u emigraciji, uputi proglas seljacima Hrvatske da stupaju u borbu protiv okupatora pošto vođa te stranke Vlatko Maček vodi politiku »čekanja i neustajanja protiv okupatora i njegovih saradnika – ustaša«.

16. januar Tito upućuje direktivno pismo Pokrajinskom komitetu KPJ za Srbiju da razvije što širu političku aktivnost protiv četnika i izbjegličke vlade Kraljevine Jugoslavije u Londonu, da pojača vojnu aktivnost, učvrsti postojeće, obnovi stare i formira nove partijske organizacije dosljedno sprovodeći partijsku liniju, i da umnoži članke iz »Proleter« br. 16 da bi ih proučile sve partijske organizacije.

U svojstvu generalnog sekretara KPJ Tito šalje direktivno pismo Pokrajinskom komitetu KPJ za Makedoniju, u kome, pored ostalog, kritički govori o slabostima i greškama partijske organizacije Makedonije i ukazuje na mjere koje bi trebalo preduzeti radi jačanja partijske organizacije na terenu i u vojsci, organa narodne vlasti i masovnih političkih organizacija.

U svojstvu generalnog sekretara KPJ Tito šalje Pokrajinskom komitetu KPJ za Vojvodinu, Pokrajinskom povjereništvu KPJ za Banat i Okružnom komitetu KPJ za Srem pismo u kojem se, pored ostalog, traži da se reorganizuje Pokrajinski komitet, da se veća pažnja posveti uvlačenju hrvatskog stanovništva u narodno-oslobodilačku borbu, da se bolje čuvaju kadrovi i da se u Banatu organizuju manji partijski kursevi.

17. januar U svojstvu generalnog sekretara KPJ Tito šalje Oblasnom komitetu KPJ za Hercegovinu pismo u kome ga upućuje kako da organizuje i održava vezu s Vrhovnim štabom i CKKPJ, saglašava s mjerama koje je sproveo član CKKPJ Svetozar Vukmanović

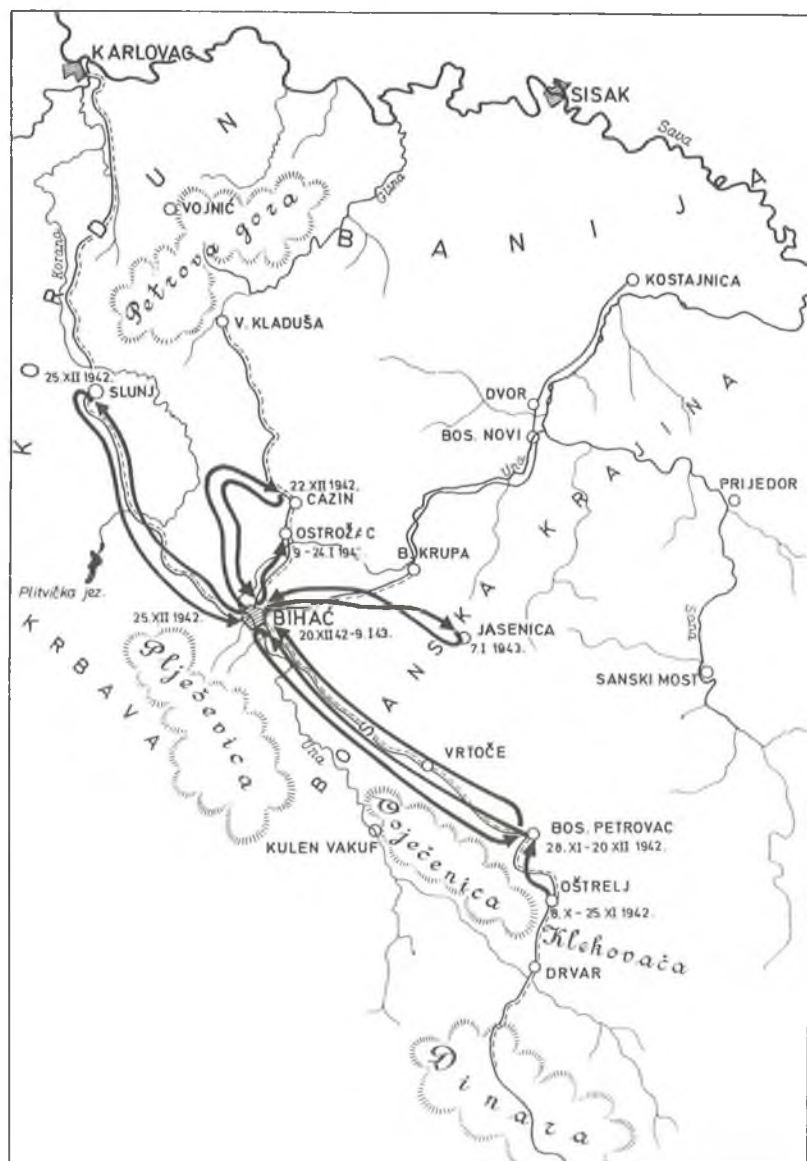
Tempo u cilju jačanja partijske organizacije u Hercegovini, a posebno u Mostaru, nalaže da sve partijsko članstvo prouči članke iz »Proleter« br. 16 i da razvije najširu borbu protiv četnika.

U ime Vrhovnog štaba NOV i POJ Tito zajedno s predsjednikom Izvršnog odbora AVNOJ-a dr Ivanom Ribarom upućuje notu vladama SSSR-a, SAD i Velike Britanije kojom protestuje što Saveznici pružaju gostoprimstvo kraljevskoj jugoslovenskoj vladi čiji ministar D. Mihailović sarađuje s njemačkim i italijanskim okupatorom i vlastima NDH u borbi protiv NOV i POJ. Notom se takođe traži da tri savezničke vlade upute komisiju u Jugoslaviju koja bi utvrdila pravo stanje i učinila kraj zabludi svjetske javnosti o D. Mihailoviću.

Tito vodi razgovore u Ostrošcu s dr Ivanom Ribarom, Ivanom Milutinovićem i Goranom Kovačićem, kojima prisustvuje i Vladimir Nazor. Tom prilikom Nazor je pokazao i pročitao početak svog ratnog dnevnika (započetog u Ostrošcu), a G. Kovačić jedan dovršeni odlomak svoje poeme *Jama*; tada su preko radija slušali radio-vijesti iz Amerike kojom prilikom je govorio i pozdravio Tita prijatelj narodnooslobodilačkog pokreta i poznati violinista Zlatko Baloković.

20. januar

Povodom oslobođenja Lenjingrada Tito piše za »Borbu« članak *Lenjingrad je oslobođen.*

TITOV RATNI PUT OD OŠTRELJA DO OSTROŠKA 8. OKTOBAR 1942–24. JANUAR 1943.

Pripremili M. Bojić i D. Došić

**BIOGRAFSKE BELEŠKE
REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA
SKRAĆENICE
POPIS ILUSTRACIJA**

BIOGRAFSKE BELEŠKE*

Andreev Bane (1905). Član KPJ od 1923; MK SKOJ-a za Veles (1923) i PK SKOJ-a za Makedoniju (1924—1925); od 1927. djeluje u beogradskoj organizaciji SKOJ-a; u januaru 1929. uhapšen i osuđen na 15 godina robije. Poslije bjekstva iz zatvora (u avgustu 1941) otišao u Makedoniju. U NOR-u bio član PK KPJ za Makedoniju, komesar Glavnog štaba Makedonije. Nakon oslobođenja ministar u vladi DFJ za rudarstvo. Godine 1950. smijenjen s državnih i političkih funkcija i isključen iz KPJ, kasnije ponovo primljen u SKJ; do penzionisanja radio u Institutu za ekonomska istraživanja Srbije — 301

Antunović Matija Mato (1916—1934). Do drugog svjetskog rata bio student Teološkog fakulteta u Beogradu. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku rata borio se u sastavu 5. crnogorske proleterske brigade. Do pogibije u Plani 1943. bio zamjenik političkog komesara bataljona 5. crnogorske brigade — 220

Augustinčić Antun (1900—1979), profesor Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu i član JAZU. Saradnik NOP-a od 1941. a na slobodnu teritoriju prešao u jesen 1943. Član ZAVNOH-a; na Drugom zasjedanju AVNOJ-a izabran za potpredsjednika. Autor je mnoštva vajarskih djela. Među njima se ističu spomenički radovi i kompozicije: »Spomenik Crvenoj armiji« kod Batine skele na Dunavu, »Nošenje ranjenika«, »Spomenik maršalu Titu« u Kumrovcu, »Konjanička figura« u Njujorku, »Seljačka buna« i »Matija Gubec« u Gornjoj Stubici i drugi — 292

Babić Branko (1912), bankarski činovnik. Član KPJ od 1935. Pred rat na partijskim dužnostima u Mariboru i Bosanskoj krajini. gdje je bio jedan od organizatora

ustanka 1941. Po odluci VŠ NOVJ novembra 1942. prekomandovan u Sloveniju, gdje je bio politički komesar 3. divizije, zamjenik političkog komesara 3. operativne zone Slovenije i 9. korpusa. Septembra 1943. prelazi u Slovenačko primorje na partijski rad. Poslije rata bio na raznim dužnostima u SR Sloveniji. Član CK SK Slovenije. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 265

Babović Spasenija Cana (1907—1977), tekstilna radnica. Mlada pristupa radničkom pokretu, član SKOJ-a od 1927, a KPJ od 1928. Od 1928. do 1937. na raznim dužnostima: član MK KPJ za Beograd, član OK KPJ u Kragujevcu. Aktivno radila na stvaranju Narodnog fronta (1935—1937). Više puta hapšena i mučena, a 1937. Sud za zaštitu države osudio ju je na 2 godine robije. Iz zatvora izašla 1939. i izabrana za člana PK KPJ za Srbiju. Na V zemaljskoj konferenciji KPJ izabrana za člana CK KPJ. Jedan je od organizatora ustanka u Srbiji; bila je član Vojne komisije PK KPJ za Srbiju, pa partijski radnik u vojnim jedinicama; 1942. pomoćnik je političkog komesara 2. proleterske brigade. Prvi je predsjednik Antifašističkog fronta žena Jugoslavije. Na Prvom zasjedanju AVNOJ-a izabrana za člana Predsjedništva. Poslije oslobođenja bila je poslanik Savezne skupštine i Skupštine Srbije, ministar u vladi Srbije i vladi Jugoslavije, pa član Izvršnog vijeća Srbije i SIV-a; član Saveznog odbora SSRNJ, član Predsjedništva SUBNORJ, IK CK SK Srbije i član CK SKJ — 273, 278

Baće Maksimilijan Maks (Milić) (1914). Kao gimnazijalac uključio se u napredni radnički pokret, član KPJ od 1934. Hapšen i proganjan. U španskom građanskom

* Biografske beleške sačinili: Aleksandar Spasojević, Branko Vuković i Žarko Protić.

ratu učestvovao od 1937. do 1939; po padu Španske Republike bio u logoru u Francuskoj, a 1940. se vratio u zemlju. U NOR-u je bio zamjenik komandanta 4. operative zone Hrvatske, komandant grupe NOPO Dalmacije, komandant divizije, načelnik štaba korpusa i dr. Poslije rata pomoćnik ministra unutrašnjih poslova FNRJ, ministar u vladi FNRJ, ambasador, član CK SKH, general-potpukovnik u rezervi. Godine 1972. isključen iz SKJ i penzionisan. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«, Narodni heroj — 242, 243, 309

Bačović Petar Istvan, advokat, rezervni oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Po nalogu predsjednika kvislinške vlade Srbije Milana Nedića Stupio u četnički pokret Draže Mihailovića u kome se istakao kao jedan od najvećih pobornika borbe protiv narodnooslobodilačkog pokreta. Aprila 1942. došao u istočnu Bosnu. Bio na raznim vojnim dužnostima, a od avgusta 1942. do aprila 1945. komandant Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine. Poznati saradnik okupatora. Sa svojim jedinicama učestvovao je u mnogim borbama protiv partizana i u genocidu protiv muslimanskog stanovništva. Maja 1945. ubile su ga ustaše — 293, 297, 303

Baloković Zlatko (1895—1965), violinista. Amerikanac jugoslovenskog porekla. Živio u SAD od 1924. Za vrijeme II svjetskog rata bio jedan od osnivača i predsjednik Društva prijatelja nove Jugoslavije i pristalica NOB-a u Jugoslaviji; i poslije rata ostao je prijatelj socijalističke Jugoslavije — 320

Bijeljac Krstan (1916), predsjednik Udruženja pravoslavnih sveštenika SR Bosne i Hercegovine i p. pukovnik JNA u penziji. Do drugog svjetskog rata bio sveštenik u Bjelaju kod Bosanskog Petrovca. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio vjerski referent 5. NOU divizije (1942—1943), član Oblasnog NOO za Bosansku krajinu, vijećnik I, II i III zasjedanja ZAVNOBiH-a. Poslije rata obavljao upravne i društveno-političke dužnosti u Drvaru, Bihaću i Sarajevu. Višegodišnji sekretar i potpredsjednik Crvenog krsta SR BiH i predsjednik Udruženja pravoslavnih sveštenika SR BiH. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 220

Binder Ferdinand, domobranski pukovnik. U toku 1942. komandant domobranskog garnizona u Tesliću. Zarobljen 3. januara 1943. prilikom oslobođenja Teslića. U proljeće 1943. razmijenjen za pripadnike NOR-a iz ustaških i njemačkih zatvora i logora — 143

Birčanin vid. Trifunović Ilija Birčanin

Bjelajac N. Slavko (alias Nikola Dekić). Do drugog svjetskog rata major JV. U toku rata povjerljivi saradnik Draže Mihailovića i Italijana. Radio po zarobljeničkim logorima na pridobijanju oficira za pokret D. M. i na organizovanju četničkog pokreta u Lici (1942). Do septembra 1943. bio je komandant Ličkog četničkog (503) korpusa i Gacke četničke zone u Lici. Poslije kapitulacije Italije prebjegao u Italiju, a potom u Kairo. Poslije rata nastanio se u SAD. Kao oficir američke vojske učestvovao u nekonvencionalnom i psihološkom ratovanju. Poslije odlaska u penziju objavio više članaka o gerilskom ratovanju i borbi protiv ustanika — 173, 293, 297

Bogunović Branko (1920), novinar, dopisnik Tanjuga iz Njujorka. Pred drugi svjetski rat završio bogosloviju u Sarajevu. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od aprila 1944. U toku NOR-a boravio u Lici. Od 1944. urednik partizanskih listova »Lički vjesnik« i »Srpska riječ«. Poslije rata nastavio da se bavi novinarstvom u listovima »Borba« (1945—1946), »Omladina« (1946—1956). U ovom drugom listu bio urednik, glavni i odgovorni urednik i direktor. Od tada se nalazi u Tanjugu kao urednik i dopisnik iz inostranstva. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 220

Bojnović Branko vid. Bogunović Branko

Bojović Petar (1858—1945), vojvoda u srpskoj vojsci. Istaknuti komandant srpske vojske u balkanskim ratovima i prvom svjetskom ratu — 300

Božović Radomir (1915), bankarski činovnik. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a borio se u sastavu Piperskog NOPO (komandir voda), u bataljonu »18. oktobar« (komandir čete) i I. proleterskoj brigadi (komandir voda). Novembra 1942. po odluci VŠ NOVJ prekomandovan u Sloveniju. Od dolaska u Sloveniju do kraja rata bio komandant

bataljona Tomšičeve brigade, komandant 12. slovenačke brigade, zamjenik komandanta i načelnik Štaba 15. slovenačke divizije i operativni oficir GŠ Slovenije. Poslije rata ostao u službi u JNA. Bio na dužnostima komandanta divizije, korpusa i armije. General-major u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj — 265

Brajić (Đurov) Petar (1915). Do rata podoficir JV. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a, poslije 13-julskog ustanka, komandir voda i čete u odreda »Bijeli Pavle«. Prilikom formiranja 4. proleterske crnogorske brigade bio je komandir voda, a potom komandir čete. Novembra 1942. po odluci VŠ NOVJ prekomandovan u Sloveniju. U Sloveniji je bio komandant 1. slovenačke artiljerijske brigade, načelnik Štaba i komandant 18. slovenačke divizije i načelnik 4. operativne zone. Poslije rata načelnik štaba divizije, komandant artiljerijske armije, načelnik artiljerije korpusa i područja. General-major u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 265

Bulatović Veselin (1916). Prije rata studirao Teološki fakultet u Beogradu. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a bio je politički komesar 4 (bjelopoljskog) bataljona 3. proleterske (sandžačke) brigade i 4. sandžačke udarne brigade. Poslije rata bio u službi u JNA i sekretar za unutrašnje poslove SR Crne Gore. Pukovnik JNA u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 220

Cerović Stojan (1888—1943), profesor i novinar. Pripadao Zemljoradničkoj stranci. U NOR-u od 1941. Bio je predsjednik Sreskog odbora NO fonda. Od avgusta 1941. do početka 1942. bio interniran u Albaniju, a po povratku u Crnu Goru ponovo se uključio u NOB. Učestvovao na I zasjedanju AVNOJ-a. Umro januara 1943. od zadobijenih povreda — 268, 276

Ciganović Milan. Prije drugog svjetskog rata završio bogosloviju. Od kapitulacije Jugoslavije do kraja 1943. živio u Srbu. Tada se bavio kao simpatizer NOP-a vjerskim pitanjima. Učestvuje na I konferenciji pravoslavnih sveštenika u Srpskoj Jasenici 15. novembra 1942. Krajem 1943. pristupio četničkom pokretu. Pogi-

nuo novembra 1944. negdje u Istri prilikom povlačenja za Italiju — 220

Cvetković Dragiša (1893—1969), narodni poslanik i ministar u vladi V. Vukičevića 1928, M. Stojadinovića 1935—1939, predsjednik vlade 1939—1941. Potpisao u Beču 25. marta 1941. pakt o pristupanju Jugoslavije silama Osovine. Oboren, zajedno s vladom, 27. marta 1941; u emigraciji od 1944 — 98, 285, 290, 308

Čabrijan Milan, borac 4. omladinskog bataljona 6. hrvatske brigade 13. primorsko-goranske divizije. Istakao se prilikom napada i onesposobljavanja ličke željezničke pruge kod Ogulina i Gornirja od 28. decembra 1942. do 5. januara 1943 — 210

Čagorović Đuro (1904). Do rata kamenorezac i partijski radnik. Član KPJ od 1933. Učesnik NOR-a od 1941. Radio na pripremama i organizovanju ustanka na danilovgradskom kraju. U ratu bio politički komesar bataljona »Bijeli Pavle« i područja, vijećnik Prvog i Drugog zasjedanja AVNOJ-a i delegat ČASNO-a. Poslije rata predsjednik Narodne skupštine NR Crne Gore, član Izvršnog vijeća Narodne skupštine NR Crne Gore i član CK SK CG. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj — 25, 268

Čerčil Winston (Churchill Winston; 1874—1965), jedan od najvećih britanskih državnika i političara; pripadnik Konzervativne stranke. Završio vojnu akademiju 1897; više puta bio ministar (od 1908. do 1939); predsjednik vlade (od maja 1940. do 1945. i od 1951. do 1955). U doba oktobarske socijalističke revolucije jedan od zagovornika i organizatora intervencije protiv Sovjetske Rusije. Kao pobornik tradicionalne britanske politike ravnoteže snaga na Kontinentu, još 1936. zahtijevao je energičnu akciju protiv nacističke agresije. Od trenutka fašističkog napada na Sovjetski Savez zalagao se za stvaranje antihitlerovske koalicije — 276, 283, 305

Čubrić Milivoj Mile (1919). Do rata nastavnik u Sarajevu i student prava. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. Do novembra 1942. ilegalac u Sarajevu, partijski radnik u Foči, komandir kombinovane čete pri VŠ NOVJ i u 5. crnogorskoj brigadi. Novembra 1942. prekomandovan u Sloveniju, gdje je bio

zamjenik komandanta i komandant bataljona brigade »Matija Gubec«, komandant 9. brigade 18. divizije i komandant Oficirske škole GŠ NOV Slovenije. U JNA u činu p.pukovnika ostao do februara 1947. Poslije rata radi u Saveznoj vladi kao pomoćnik ministra za fizičku kulturu. Između 1954. i 1968. nalazio se na dužnosti direktora JAT-a, sekretara Spoljnotrgovinske komore SFRJ i njenog predstavništva u SR Njemačkoj. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 265

Čulinović Mato (1907—1942), vazduhoplovni major NDH. Pilotsku školu 1. vazduhoplovnog puka završio u Novom Sadu 1929. Vojni pilot od 1931. a pilot-lovac od 1937. Poslije kapitulacije Kraljevine Jugoslavije 1941. prijavio se u vazduhoplovstvo NDH. U toku 1941/42. borio se u sastavu njemačkih vazduhoplovnih snaga na Istočnom frontu. Za vazdušne pobjede odlikovan je njemačkim ordenom Gvozdenog krsta I stepena — 8

Četković Petar Pero (1907—1943), kapetan I klase vojske Kraljevine Jugoslavije. Član KPJ od 1942. U NOR-u od 1941. komandant Lovčenskog bataljona Crnogorskog NOP odreda za operacije u Sandžaku, komandant 1. bataljona 1. proleterske brigade; komandant 1. dalmatinske brigade i komandant 3. divizije NOVJ. Smrtno ranjen 28. marta 1943. Narodni heroj — 56, 72, 73, 185, 277, 300

Četković Vladimir Vlado (1911—1944), radnik. U radničkom pokretu od tridesetih godina; član KPJ od 1935. Organizator štrajkova i drugih akcija rudara Treptee. Učesnik je španskog građanskog rata, poručnik španske republikanske vojske. Po padu Republike bio je u logorima u Francuskoj, odakle je pobjegao i stigao u Jugoslaviju. U NOP-u komandant Ličke grupe NOPO i član GŠ Hrvatske; komandant 8. divizije i VIII korpusa. Poginuo je 21. oktobra 1944. u Dalmaciji; bio general-major NOVJ. Narodni heroj — 32

Čopić Branko (1915), književnik. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. Saradnik partizanskih listova, ratni dopisnik »Borbe« 5. krajiške brigade, politički komesar odreda. Napisao veliki broj djela s tematikom iz NOR-a. Dobitnik nagrade AV-

NOJ-a (1970) za književni rad. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 272

Danićević Uglješa Čokalića (1913), inženjer agronomije. Član SKOJ-a od 1933, član KPJ od 1935. Bio je član UK i član MK KPJ Beograda. Od kraja 1937. radi kao opunomoćenik CK KPJ na obnavljanju partijskih organizacija u BiH. Član PK KPJ za BiH od 1939. Jedan od organizatora ustanka u Bosni i Hercegovini. Bio je član Glavnog štaba za BiH, vijećnik AVNOJ-a od Drugog zasjedanja i vijećnik ZAVNOBiH-a. Poslije rata bio je član vlade, pa potpredsjednik Izvršnog vijeća BiH i član SIV-a, član CK SKJ i IK CK SKBiH. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 205, 305

Dapčević Peko (1913), politički radnik. U radnički pokret stupio kao gimnazijalac, a član je KPJ od 1933. Godine 1936. i 1937. bio član OK KPJ za Cetinje. U španskom ratu bio komandant bataljona (u činu poručnika). Poslije poraza Republike 1939. zatočen u logoru u Francuskoj; sljedeće godine pobjegao u Austriju, a 1941. došao u Jugoslaviju. U NOR-u od 1941: komandant Lovčenskog odreda, zatim Glavnog štaba za Crnu Goru, 4. proleterske crnogorske brigade, 2. divizije, 2. udarnog korpusa, 1. armijske grupe, 1. armije; član AVNOJ-a i CASNO-a. Poslije rata zamjenik, zatim načelnik Generalštaba JNA, član SIV-a, ambasador, potpredsjednik Skupštine Jugoslavije; član CK SKJ. General-pukovnik JNA. Odlikovan je Ordenom slobode i Ordenom narodnog heroja. Član Savjeta Federacije. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 56, 73, 89, 277

Davidović Ljubomir Ljuba (1863-1940), političar i državnik; ministar u vladi Kraljevine Srbije i Jugoslavije; predsjednik vlade 1919, 1920. i 1924. Poslije toga politički aktivan uglavnom kao šef Demokratske stranke, na čijem je čelu ostao sve do smrti. Sredinom tridesetih godina zalagao se za okupljanje opozicionih i antifašističkih snaga u demokratski front — 276

Delić Smail (1898—1944), pravnik. Do rata sudija u opštinskim sudovima u Bosanskom Petrovcu i Cazinu i predsjednik Okružnog suda u Bihaću. Politički neangažovan. Novembra 1942. kao sim-

patizer NOP-a i ugledni građanin Bihaća izabran za predsjednika prvog NOO ovog grada. U februaru 1943. poslije povlačenja snaga NOP-a iz Bosanske krajine, zatvorile su ga ustaše. Poginuo juna 1944. prilikom neprijateljskog bombardovanja Cazina — 273

Denvir Džon (John) Frank, škotski iseljenik na Novom Zelandu. U jesen 1939. regrutovan i s novozelandskim korpusom (A. četa, 20. bataljon, 4. pešadijska brigada) detaširan 1940. na Srednji istok. Zarobljen od Nemaca u Grčkoj 1941. Otpremljen u zarobljenički logor kod Maribora. Iz logora pobjegao sa dva druga 6. XII 1941. Prihvaćen u Ljubljani od ilegalaca OF. Februara 1942. postaje član NOP-a. U toku NOR-a bio je borac, vodnik, komandir čete i komandant bataljona. Posle rata vratio se na Novi Zeland. Na osnovu njegovih kazivanja jedan novinar je napisao o borbama u Jugoslaviji veoma objektivnu knjigu, koja je u Australiji i Novom Zelandu imala veliki uspeh — 144, 292

Dimić Janko (1920). Pred rat bio dak V godine sarajevske bogoslovije. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od marta 1942. U ratu bio borac, komandir čete i politički komesar bataljona u sastavu NOPO i bataljona »Velebite« (Lika), 3. i 1. ličke brigade. Poslije rata nastavio službu u OZN-i i UDB-i, JNA i Privrednoj komori Jugoslavije — predstavnik u Moskvi i Varšavi. Pukovnik JNA u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 220

Dimić Ranko vid. Dimić Janko

Dobrašinović Miloje (1898—1970), gimnazijski profesor. Član Demokratske stranke. Učesnik NOR-a od 1941. U ratu bio član Sreskog NOO Bijelo Polje, učesnik konferencije rodoljuba Crne Gore, Boke i Sandžaka 1942. na Tjentištu, vijećnik Prvog i Drugog zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata poslanik Privremene narodne skupštine DFJ i Ustavotvorne skupštine FNRJ. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 268

Dožić Gavriilo (1881—1950), srpski patrijarh. Posle završenog teološkog školovanja u Prizrenu, Carigradu i Atini, 1911. izabran za mitropolita raško-prizrenskog a od 1913. i za mitropolita obnovljene pečke eparhije. Od 1920. do 1938. bio

cetinjski mitropolit a srpski patrijarh od 1938. do 1950. U toku II svjetskog rata Nemci ga internirali u manastir Rakovicu — 219

Drago Teslić vid. Saso Drago

Dragoš vid. Ilić Dragutin

Drakić Vidak (1908). Do rata bio sveštenik u Crnoj Gori. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U NOR-u bio borac Zetskog NOPO, 4. i 5. crnogorske proleterske brigade, 10. hercegovačke brigade, vjerski referent 5. krajiške divizije i 5. krajiškog korpusa u činu majora JNA. Poslije rata nalazio se na dužnosti člana Glavne komisije za kolonizaciju boraca AP Vojvodine, predsjednik Vrhovne invalidske komisije pri vladi DFJ, sekretar Centralne uprave brodogradnje MNO FNRJ. Potpukovnik JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 220

Drapšin Petar (1914—1945), Do II svjetskog rata student i revolucionar. Član KPJ od 1937. Učestvovao u španskom građanskom ratu od 1937. do 1939. Po slomu Republike interniran u logor u Francuskoj. Posle ilegalnog povratka u zemlju odlazi u Hercegovinu, gdje je bio jedan od organizatora ustanka. U NOR-u je bio komandant Operativnog štaba NOP odreda za Hercegovinu, komandant 2. operativne zone Hrvatske, 12. divizije, 6. i 8. korpusa i 4. armije. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj — 304

Drenović Uroš, učitelj i rezervni oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Učestvovao u ustanku 1941. u rejonu Mrkonjić-Grada, ali se ubrzo odvojio od partizana i postao komandant četničkog bataljona »Kočić«, a zatim i komandant Bosansko-krajiškog četničkog korpusa. Postao jedan od najistaknutijih četničkih vođa u Bosni. Poginuo maja 1944. kod Mrkonjić-Grada prilikom bombardovanja od strane savezničke avijacije — 22, 23, 286

Drljević Savo (1912). Do II svjetskog rata privatni činovnik. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U NOR-u bio komandant Bjelopolskog i Komskog NOPO, komandant 2. bataljona 4. proleterske brigade, komandant 4. udarne i 2. dalmatinske brigade, načelnik štaba 2. proleterske divizije, načelnik GŠ Srbije, 1. korpusa i 1. armije i komandant Grupe divizija na Kosovu. Poslije rata ostao u službi u

JNA. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 243, 247

Dugonjić Ratimir Rato (1916), diplomirani pravnik. Član KPJ od 1937. Učesnik NOR-a od 1941. Jedan od organizatora ustanka u Sarajevu i okolini. Potom komesar Semizovačkog odreda, sekretar PK SKOJ-a za BiH i organizacioni sekretar CK SKOJ-a, vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a. Poslije rata sekretar CK SKOJ-a (1944—1947), GK KPJ Beograda (1947—1950), ministar u vladi FNRJ (1950—1951), član Izvršnog vijeća NR BiH, predsjednik Predsjedništva SR BiH, član Predsjedništva SFRJ i član CK SKJ. Član Savjeta Federacije. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj — 119, 268, 288, 319

Dugošević Veljko Uča (1910—1941), učitelj. Član KPJ od 1939. Učesnik priprema i dizanja oružanog ustanka 1941. u požarevačkom kraju. Bio prvi komandant Požarevačkog partizanskog odreda. Poginuo kod Neresnice 1941. Narodni heroj — 299

Đokić Vojislav Voja (1893—1943), major vojske Kraljevine Jugoslavije. Zbog revolucionarnog rada 1932. uhapšen u Mariboru i osuđen na 15 godina robije; u januaru 1941. uslovno pušten na slobodu. Uključio se u pripremanje ustanka; 1941. stupio u Kalinovički NOPO i krajem iste godine postao zamenik komandanta odreda. Od maja 1942. član Vrhovnog štaba; od novembra 1942. do maja 1943. načelnik štaba 7. banijske divizije. Podlegao ranama u maju 1943. General-major NOVJ — 169

Đujić Gliša (brat Momčila Đujića, komandanta Dinarske četničke divizije), četnik u bratovljevoj diviziji, koljaš i italijanski saradnik. Poginuo 12/13. novembra 1942. u selu Topola kod Knina u borbi između četnika i 4. proleterske (crnogorske) brigade — 9

Đujić Momčilo, četnički vojvoda iz Dalmacije. Do rata pravoslavni sveštenik u selu Toplja kod Knina. U ljeto 1941. organizuje u Kninskoj krajini otpor ustaškim zločinima nad srpskim življem, ali i četnički pokret Draže Mihailovića. U ratu komandant četničke Dinarske divizije. Do 9. septembra 1943. istaknuti saradnik italijanskog okupatora u borbi protiv

NOP-a. Od tada do jeseni 1944, kada je s dijelom ljudstva Dinarske divizije prešao u Italiju, saradnik Nijemaca. Poslije rata nastanio se u SAD. Stavio se na čelo ekstremne antijugoslovenske četničke emigracije — 9, 206, 293, 297, 303, 309

Đukanović Blažo (1883—1943). Do rata pukovnik JV u penziji i ban Zetske banovine. Od marta 1942. do oktobra 1943. bio je na čelu ujedinjenih kontrarevolucionarnih snaga u Crnoj Gori — glavnokomandujući »nacionalnih jedinica« i neposredni saradnik italijanskog okupatora. Polovinom oktobra 1943. zarobljen u Manastiru Ostrogu od boraca 5. proleterske (crnogorske) brigade i osuđen na smrt strijeljanjem — 244

Đurišić Pavle (1908—1945), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije; četnički komandant. U decembru 1941. od Draže Mihailovića dobio zvanje vojvode i imenovan za komandanta Limskih četničkih odreda, zamjenik komandanta Nedićevog dobrovoljačkog korpusa, komandant četničke komande Crne Gore, Boke i Starog Rasa. Njegove jedinice su učestvovala u više krupnih poduhvata (samostalno i zajedno s okupatorom) protiv NOVJ i izvršile mnoge zločine nad rodoljubima i pripadnicima NOP-a i genocid nad muslimanskim življem u Sandžaku i istočnoj Bosni. Ubile su ga ustaše u Gradiški aprila 1945 — 206, 293

Erkoli vid. Toljati Palmiro

Fajfer Tone (1913—1981), grafički radnik. Pripadao radničkom pokretu hrišćanskih socijalista. Član KPJ od 1946. Učesnik NOR-a od 1941. Na osnivačkom sastanku Osvobodilne fronte 1941. izabran kao predstavnik hrišćanskih socijalista u Izvršni odbor OF. Maja 1942. iz Ljubljane prelazi na slobodnu partizansku teritoriju. Bio je član delegacije Slovenije na Drugom zasijedanju AVNOJ-a i član Predsjedništva AVNOJ-a. Poslije rata radio u Beogradu na stvaranju Jedinistvenih sindikata Jugoslavije. Bio je član Glavnog odbora OF, NF i SSRNJ, ministar više resora u vladi NR Slovenije i poslanik Savezne narodne skupštine. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 266, 269

Fejić Salko (1914), pravnik. Član KPJ od 1940, u NOR-u od 1941: politički komesar Mostarskog bataljona, član OK KPJ za Hercegovinu, član Politodjela 10. her-

cegovачke brigade. Poslije rata javni tužilac NR BiH, načelnik u SSIP-u, ambasador i pomoćnik saveznog sekretara. Poslanik SR BiH u Vijeću naroda Savezne skupštine, član Savjeta Federacije. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 203, 305

Franc Ferdinand (1863—1914), austrougarski prestolonasljednik, nosilac ideje o proširivanju Austro-Ugarske daljim porobljavanjem susjednih zemalja. Ubio ga Gavrilo Princip 28. juna 1914. prilikom posjete Sarajevu; ovo ubistvo austrougarski odnosno njemački imperijalistički krugovi iskoristili su kao povod za otpočinjanje prvog svjetskog imperijalističkog rata (1914—1918) — 263, 283

Francetić Juraj Jure (1912—1942), ustaški pukovnik. Po formiranju NDH bio ustaški povjerenik za istočnu Bosnu, zatim komandant Sarajevske ustaške pukovnije i ustaške »Crne legije«. Sa svojim ustaškim jedinicama učestvovao u mnogim borbama protiv partizana ističući se okrutnošću i nasiljem. Avgusta 1942. postao komandant stajaćih djelatnih združova Ustaške vojnice. Decembra 1942. zarobljen od partizana kod Slunja kada je njegov avion zbog kvara prinudno sletio. Podlegao ranama — 115, 287

Frank dr Josip (1844—1911), jedan od osnivača i šef tzv. Čiste stranke prava (1895), koja se oslanjala na bečki dvor i u svojoj politici najčešće zastupala interese Beča kao izraz velikohrvatskog šovinizma; ističe se politikom protivljenja bratstvu hrvatskog i srpskog naroda. Sljedbenici J. Franka su po njemu nazvani frankovci, a njegove legije iz 1909. bile su uzor budućim ustaškim bojnama i legijama — 284

Franković Ratimir Ratko (1914), prije rata stolar. Učesnik NOR-a od 1942. Član KPJ od 1943. Do decembra 1942. mornarički podnarednik Lučkog zapovjedništva NDH u Makarskoj. Tada odlazi u Biokovski NOPO. Poslije formiranja 1. mornaričkog odreda u Podgori komandir je čete, a potom je ponovo u Biokovskom odredu (zamjenik komandanta 3. bataljona) i 11. dalmatinskoj brigadi. U toku 1944. i 1945. komanduje flotilom Visa i Hvara i obalskom komandom u Šibeniku. Poslije rata ostaje na službi u JRM. Kapetan bojnog broda JRM u penziji.

Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 282

Gajić Vojin (1890—1942), zemljoradnik iz sela Kopljara kod Arandelovca. Do drugog svjetskog rata pripadao lijevom krilu Demokratske stranke. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a bio borac 1. šumadijskog NOPO zadužen za organizovanje i rad mjesnih i sreskih NOO. Od decembra 1941. borac 5 (kragujevačkog) bataljona 1. proleterske brigade. Biran za vijećnika Prvog zasjedanja AVNOJ-a u Bihaću, ali nije učestvovao — 276

Gavrilo, srpski patrijarh vid. Dožić Gavrilo

Gavrilović dr Milan (1882), novinar, političar i diplomata. Od 1920. član Saveza zemljoradnika; bio sekretar i potpredsjednik Glavnog odbora i vođa desnog krila zemljoradničkog pokreta. Šef Zemljoradničke stranke postaje 1939. Za poslanika Kraljevine Jugoslavije u SSSR-u postavljen 1940. Kao član emigrantske jugoslovenske vlade u Londonu isticao se svojim nepomirljivim stavom prema NOP-u. Poslije rata ostao u emigraciji, gdje je bio jedan od vođa srpske emigrantske građanske desnice — 276

Germogen, ruski sveštenik, belogardejski emigrant, samozvani mitropolit i poglavar tzv. »pravoslavne hrvatske crkve« u toku postojanja Nezavisne Države Hrvatske — 218

Goranović ing. Maksim (1909). Do II svjetskog rata inženjer agronomije. Član KPJ od 1937. Zbog revolucionarne djelatnosti zatvaran 1939/1940. Učesnik NOR-a od 1941. U toku rata je bio na dužnostima u politodjelima 3. dalmatinske brigade (kada je izabran za ratnog dopisnika »Borbe«), 7. banijske i 1. vojvođanske brigade; intendant u Glavnom štabu NOV Vojvodine i na službi u NKOJ-u. Poslije rata je bio pomoćnik ministra poljoprivrede DFJ. Od 1946-1948. specijalizirao na Poljoprivrednom institutu u Moskvi. Prihvatio Rezoluciju IB, kada je lišen čina potpukovnika JA i isključen iz KPJ. Iz zemlje emigrirao 1954 — 272

Gošnjak Ivan (1909-1980), general armije; u revolucionarni radnički pokret uključuje se sredinom dvadesetih godina

kao stolarski radnik u Sisku; član KPJ od 1933. Godine 1935. i 1936. završio je kurs pri MLŠ i kraći oficirski kurs. Od 1937. do 1939. učestvuje u španskom ratu kao dobrovoljac na strani republikanske Španije, a zatim je bio u raznim logorima Francuske; iz logora bježi u novembru 1941. i uključuje se u partizane. Bio je zamjenik komandanta Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, a zatim se nalazio na visokim vojnim dužnostima. Narodni heroj — 32

Grdić Radmilo (1897—?), novinar. Završio je pravni fakultet i bio urednik više listova, generalni sekretar Saveza sokola Jugoslavije i dr. U ratu je bio jedan od organizatora četničkog pokreta u Hercegovini i Dalmaciji i delegat četničke Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine pri štabu 2. italijanske armije. Po kapitulaciji Italije nastavio saradnju s Nijemcima. Emigrirao u Italiju, gdje je i umro — 173, 297

Grebo Muhamed (1916). Do II svjetskog rata studirao filozofiju. Član KPJ od 1940. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio član OK KPJ za Hercegovinu i zatvorenik u italijanskom zatvoru. Poslije rata nalazio se na raznim društveno-političkim funkcijama u Mostaru i Sarajevu. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 304

Gregorić dr Pavle (1892), ljekar i politički radnik. Učesnik u oktobarskoj revoluciji, član RKP(b) od 1920, a KPJ od 1921. Uhapšen 1932. i osuđen na 2 godine strogog zatvora, ali mu je u toku izdržavanja robije kazna povećana za još 2 godine zbog učešća u martovskim demonstracijama osuđenika-komunista. Po izlasku s robije nastavlja rad, te 1937. postaje član CK KPH. Rukovodi u Zagrebu slanjem dobrovoljaca u Španiju. Hapšen 1938. i u decembru 1939. Iz leopoldovskog koncentracionog logora izašao u martu 1940. Organizator ustanka u Moslavini i Slavoniji 1941. U toku NOR-a na raznim dužnostima, a poslije oslobođenja bio je: član vlade NR Hrvatske, predsjednik Savjeta za narodno zdravlje vlade FNRJ, potpredsjednik Savezne narodne skupštine, ambasador u Rimu, član CK SKJ do VIII kongresa. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 268

Grk Dušan (1906), zemljoradnik, sezonski radnik i šofer. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je komandir partizanske čete, politički komesar Stolačkog partizanskog bataljona, zamjenik komandanta Južno-hercegovačkog NOPO i komandant 1. bataljona 10. hercegovačke brigade. Bio je član SK KPJ za Stolac i OK KPJ za srednju Hercegovinu, zatim predsjednik Sreskog NOO i Okružnog NOO za južnu Hercegovinu. Bio je vijećnik AVNOJ-a i član ZAVNOBiH-a. Poslije rata član CK SK BiH, republički i savezni poslanik. Narodni heroj. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 305

Grubačić dr Kosta (1909—1968), naučni savjetnik Narodne biblioteke BiH u Sarajevu. Do rata profesor u građanskim školama u Vršcu i Beloj Crkvi. Poslije aprilskog rata 1941. prelazi u Hercegovinu, u rodni kraj. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku rata bio je član SK KPJ za Bileću, komesar Bilečke čete i bataljona i štaba sektora, zamjenik intendanta 3. NOU divizije i član ZAVNOBiH-a. Poslije rata do 1948, kada je prihvatio Rezoluciju IB, bio je pomoćnik ministra prosvjete NR Srbije i u Komitetu za škole i nauku vlade FNRJ. Od 1950. do 1957. profesor VPŠ u Sarajevu, a potom na radu u Narodnoj biblioteci u Sarajevu. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 280

Grulović Ćim Slobodan (1898—1948), privatni namještenik. U radničkom i revolucionarnom pokretu učestvuje od 1919. Član KPJ od 1920. Učesnik NOR-a od 1941. Radio na dizanju ustanka i organizovanju partizanskih jedinica u Vojvodini. Komandant GŠ NOV i PO Vojvodine. Vijećnik Prvog, Drugog i Trećeg zasjedanja AVNOJ-a. Poslije rata predsjednik Narodne skupštine SR Srbije. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 198

Gudić Radenko vid. Grdić Radmilo

Hitler Adolf (1889—1945), njemački nacistički diktator, vođa NSNRP, kancelar Trećeg Rajha od 1933. do 1945; jedan od najvećih zločinaca u novijoj istoriji. Kao eksponent revanšističko-militarističkih krugova Njemačke, pokušao da izvrši državni prevrat (oktobra 1923). Napisao je knjigu *Mein Kampf* u kojoj je izložio program nacizma i svoje rasističke pogle-

de. Zahvaljujući podršci krupne buržoazije, junkera i sitnoburžoaskih elemenata, 1933. postao kancelar Njemačke, potom zaveo najsuroviju vladavinu. Jedan je od tvoraca »Osovine Rim—Berlin«, »Antikominternapakta« i »Trojnog pakta«. Pod njegovim vođstvom Njemačka je vodila osvajajući rat (1939—1945) u kome je izgubilo živote oko 50 miliona ljudi — 8, 104, 203, 213, 267, 269, 274, 283, 285, 295, 307

Holjevac Večeslav (1917—1971), privatni namještenik. Član KPJ od 1939; član MK KPH i OK KPH Karlovac. U NOR od 1941. Jedan je od organizatora ustanka na Kordunu. Bio je politički komesar NOP odreda Korduna i Banije i Grupe kordunaških NOP odreda, politički komesar i komandant 2. operative zone i politički komesar 4. udarnog korpusa. Poslije rata bio je komandant Zagreba i Vojne uprave JA za Istru i Slovensko primorje, šef Vojne misije FNRIJ u Berlinu, ministar u vladi Hrvatske i FNRIJ, predsjednik Gradskog NO Zagreba; član CK SK Hrvatske, republički i savezni poslanik. Narodni heroj — 32

Horti Miklós (Horthy de Nagybanya Miklós, 1868—1957), austrougarski admiral i mađarski regent. Na političkoj sceni Mađarske javlja se 1919. kao ministar rata u segedinskoj vladi, kada je komandovao kontrarevolucionarnim snagama u borbi protiv Mađarske Sovjetske Republike. U međuratnom periodu vodio revanšističku politiku prema susjednim državama, članicama Male Antante. Ta politika je kulminirala 1941. kada se priključio nemačko-italijanskim snagama u ratu protiv Jugoslavije i SSSR-a. Oktobra 1944. od Nemaca svrgnut i interniran. Od jugoslovenske vlade proglašen za ratnog zločinca. Poslije rata živio u emigraciji u Portugaliji — 285

Humo Avdo (1914), diplomirao filozofiju. Član SKOJ-a i KPJ od 1934. Aktivist naprednog studentskog pokreta. Član PK KPJ za BiH od 1939; aktivno radio na organizovanju ustanka u BiH. U NOR-u član PK KPJ za BiH, član Glavnog štaba za Bosnu i Hercegovinu, vijećnik na Prvom i Drugom zasjedanju AVNOJ-a; vijećnik ZAVNOBiH-a. Poslije rata obavljao više odgovornih funkcija (predsjednik Izvršnog vijeća BiH). Zbog nesaglasnosti s politikom SKJ oslobođen politič-

kih funkcija (1974). Narodni heroj. Nosioc »Partizanske spomenice 1941« — 181, 202, 205, 298, 319

Ilić Dragutin Dragoš (1913—1942), krojački radnik. Istaknuti sindikalni aktivista. Član KPJ od 1935. Član MK KPJ u Svilajncu od 1937 do 1939. Učesnik NOR-a od 1941. U toku rata borac Resavske čete 2. šumadijskog odreda, odnosno Požarevačkog NOPO »Veljko Dugošević« od januara 1942. Iako invalid bez noge, isticao se u svim oblicima rada čete i odreda u ratnim uslovima. Poginuo herojskom smrću 5. novembra 1942. u selu Oreškovići kod Petrovca. U nemogućnosti da se izvuče iz opkoljene zgrade, a da ne bi pao u ruke neprijatelju, izvršio samoubistvo — 183

Ilić Pavle Veljko (1910—1964), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941. a član KPJ od 1942. U ratu je bio zamjenik komandanta 6. bataljona 1. proleterske brigade, načelnik Štaba 2. proleterske brigade, pomoćnik načelnika VŠ, vršilac dužnosti komandanta 8. korpusa, delegat pri GŠ NOV i PO Srbije, načelnik GŠ Makedonije i načelnik štaba 5. armije. Poslije rata bio načelnik Štaba armije, komandant Inženjerije JNA i komandant graničnih jedinica JNA. General-pukovnik JNA — 244, 247, 308, 309, 316

Ivanišević S. Radovan Raša, (alias Kata-nić) generalštabni kapetan I klase JV. Jedan od organizatora pročetničke grupe na Cetinju i zagovornika kontrarevolucije u Crnoj Gori u zimu 1941/1942. U proljeće 1942. prešao u Split kod Ilije Trifunovića Birčanina, gdje je postavljen za načelnika Štaba zapadnobosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih vojnočetničkih odreda. U tom svojstvu učestvovao je dva puta u razgovorima s komandantom 2. italijanske armije generalom Roatom oko zajedničkih operacija protiv NOP-a. Poslije smrti Ilije Trifunovića Birčanina (februara 1943) nastavio politiku saradnje s Italijanima do njihove kapitulacije 9. septembra 1943 — 293

Iveković Mladen (1903—1970), publicist. Član KPJ od 1934. Urednik ili član redakcije raznih ilegalnih listova i časopisa. Član Agitprop-komisije CK KPH. Ilegalno radio u Zagrebu 1941; godine 1942. uhapšen i upućen u logor Jaseno-

vac. Oslobođen iz logora u jesen 1942; uključuje se u NOR i obavlja razne funkcije. Poslije rata na raznim partijskim i državnim dužnostima — 276

Ivošević Dušan (1920). Do II svjetskog rata bio zemljoradnik i nadničar. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od januara 1943. U toku NOR-a borio se u sastavu bataljona »Marko Trbović« (Ogulin), 2. udarnog i 4. omladinskog bataljona 6. hrvatske brigade 13. goransko-primorske divizije. Rat je završio u činu poručnika. Poslije rata ostao u službi u JNA, u artiljerijskim jedinicama. Pukovnik JNA u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 210

Ivošević Milan (1922—1977), zemljoradnik. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1943. U toku rata komandir voda i čete 2. bataljona 6. hrvatske brigade 13. goransko-primorske divizije. Poslije rata (do 1962) na službi u JNA. Potpukovnik JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 210

Jakšić Pavle (1913). Završio Filozofski fakultet u Beogradu, a Visoku školu za optiku u Parizu. Član KPJ i u NOR od 1941. Bio je komandant NOPO »Jovan Kursula«, 4. bataljona 1. proleterske brigade, 7. divizije (banijske), 11. korpusa, načelnik GŠ NOV i PO Hrvatske i načelnik štaba Četvrtе armije JA. Poslije rata bio je komandant armije i armijske oblasti i načelnik uprave Generalštaba JNA i dr. Biran je za republičkog i saveznog poslanika. General-pukovnik JNA. Narodni heroj — 32

Jelić Ivan, borac 4. omladinskog bataljona 6. hrvatske brigade 13. primorsko-goranske divizije. Istakao se prilikom napada i onesposobljavanja ličke željezničke pruge kod Ogulina i Gomirja od 28. decembra 1942. do 5. januara 1943 — 210

Jevđević Dobrosav (1895—1962), građanski političar i narodni poslanik. U toku rata jedan od organizatora četničkog pokreta u Hercegovini i jugoistočnoj Bosni; organizovao saradnju četničkih jedinica s italijanskim okupacionim vlastima. Imenovan od Draže Mihailovića za političkog delegata Vrhovne komande za teritoriju istočne Bosne, Hercegovine, Dalmacije i Like. Poslije kapitulacije Italije nastavlja saradnju s Nijemcima. Emi-

grirao u Italiju, gde je i umro — 173, 206, 297

Jevtić Bogoljub (1886—1960), političar. U diplomatskoj službi od 1917. do 1928; ministar dvora od 1928. do 1932, ministar 1932—1934, predsjednik vlade od decembra 1934. do maja 1935. Ministar u Simovićеvoj vladi 1941. U emigraciji od 1941. djelovao protiv NOR-a — 98, 285

Jevtić Predrag (1914—1943), pravnik. Do rata službenik Narodne banke Jugoslavije. Član KPJ od 1935. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio komandant Takovskog bataljona Čačanskog NOPO »Dr Dragišа Mišević«, zamjenik komandanta 2. šumadijskog bataljona Srpsko-sandžačkog odreda (decembar 1941 — februar 1942), zamjenik komandanta i komandant 3. bataljona 2. proleterske brigade (mart-novembar 1942). Novembra 1942. po odluci VŠ NOVJ prekomandovan u Sloveniju, gdje je bio zamjenik komandanta i komandant slovenačke udarne brigade »Matija Gubec« i brigade »Ivan Cankar«. Narodni heroj — 265, 266

Jovanov Miloš (1911—1943). Do II svjetskog rata bio je čurčija. Član KPJ od 1936. Jedan od organizatora otpora u sjevernom Banatu. Poslije okupacije zemlje i tokom NOR-a bio je sekretar Sreskog komiteta KPJ za srez Petrovgrad (Zrenjanin), komandant Petrovgradskog i Petrovgradsko-stajičkog NOPO. Poslije raspuštanja odreda odlazi u Beograd na rad u ilegalnosti. Član Povjerenstva PK Vojvodine za Banat od marta do decembra 1942. Pao u ruke beogradske specijalne policije decembra 1942. Strijeljan 24. maja 1943 — 302

Jovanović Arso (1907—1948), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941: član Glavnog štaba NOPO za Crnu Goru, komandant Crnogorskog NOPO za operacije u Sandžaku, od decembra 1941. do kraja rata načelnik Vrhovnog štaba odnosno Generalštaba JA. Od 1946. do 1948. u SSSR-u završio Vojnu akademiju »Vorošilov«; po povratku u zemlju (1948) načelnik Više vojne akademije; general-pukovnik JNA. Prihvatio Rezoluciju IB, postao neprijatelj socijalističke Jugoslavije: poginuo na granici pri pokušaju bjekstva iz zemlje avgusta 1948 — 16, 18, 263, 265, 267

Jovanović dr Dragoljub (1895—1977), profesor univerziteta i političar. U Zemljoradničkoj stranci pripadao njenom lijevom krilu. Pod diktaturom pripadao opoziciji. Iako je surađivao s KPJ u okviru Narodnog fronta odbio učešće u narodnooslobodilačkom pokretu i NOR-u. Poslije rata sa svojim pristalicama pristupio JNOF-u, ali je 1947. isključen zbog neprijateljskog djelovanja i osuđen na višegodišnji zatvor — 188, 276

Jovanović Đuro Đorđe (1912). Do II svjetskog rata student medicine i aktivist naprednog omladinskog pokreta. Član KPJ od 1940. Učesnik NOR-a od 1941. U toku rata bio je pozadinski partijski liadnik u Vojvodini. Od maja 1942. sekretar partijskog Povjerenstva PK za Banat i sekretar OK KPJ za sjeverni Banat. Od avgusta 1944. član PK KPJ za Vojvodinu. Poslije rata obavljao razne političke i državne dužnosti. Bio je poslanik Savezne skupštine više saziva, ambasador FNJR u Mađarskoj (1949—1950), član Izvršnog vijeća AP Vojvodine. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 198

Jovanović Radivoje Bradonja (1918). Do II svjetskog rata oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku rata bio zamjenik komandanta Užičkog NOPO, komandant Grupe partizanskih odreda zapadne Srbije i član Vrhovnog štaba, komandant Glavnog štaba Srbije, komandant 1. šumadijske brigade, komandant 25. divizije i 14. korpusa NOVJ. Poslije rata bio na školovanju u SSSR-u (1946—1948); od tada do penzionisanja se nalazio na dužnosti načelnika Uprave artiljerije DSNO, komandanta korpusa itd. Penzionisan (1972) u činu general-potpukovnika JNA. Po izlasku iz JNA bio član Izvršnog vijeća SR Srbije, član CK SKS i poslanik. Godine 1972. isključen iz SKJ. Narodni heroj. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 190, 300

Jovanović Slobodan (1869—1958), pravnik, pisac i istoričar, profesor univerziteta, predsjednik Srpskog kluba, potpredsjednik u vladi Dušana Simovića (27. III 1941), predsjednik kraljevske vlade u inostranstvu i zastupnik njenog ministra vojnog Draže Mihailovića (1942—1943). Osuđen, u odsustvu, na kaznu lišenja slobode u trajanju od 20 godina (1946) — 145, 230, 276, 293, 308

Jovanović Zdravko (1909—1943). Do rata podoficir JV. Član KPJ od 1937. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a istakao se u organizovanju i vođenju ustanka u valjevskom kraju. Bio je komandant Valjevskog NOPO i član GŠ NOPO Srbije. Marta 1942. s ljudstvom Valjevskog odreda prelazi u istočnu Bosnu. Do novembra 1942. nalazi se u sastavu Beogradskog bataljona 1. proleterske brigade. Novembra 1942. po odluci VŠ NOVJ prekomandovan u Sloveniju, gdje je postavljen za načelnika Štaba 2. operativne (notranjske) zone. Poginuo 3. II 1943. Narodni heroj — 265

Judenič Nikolaj Nikolajevič (1862—1933), general ruske carske vojske, belogardejac. Od 1913. do 1917. bio na Kavkazu komandant vojnog okruga, Kavkaske armije i Kavkasog fronta. Poslije oktobarske revolucije prešao u Finsku, odakle je 1919. kao komandant sjeverozapadne Kolčakove armije dva puta pokušao da osvoji Petrograd, ali su ga oba puta razbile jedinice Crvene armije. S ostatkom armije povukao se u Estoniju, a poslije njenog rasformiranja otišao u emigraciju u Englesku — 213

Kalabić Milan (1884—1942). Do rata žandarmerijski major u penziji. Zbog počinjenih represalija i izvršenog zločina nad protivnicima ujedinjenja iz Crne Gore (ubistvo braće Mijošković), osuđen na 14 godina robije, koja je uskoro zamijenjena penzijom. U okupiranoj Srbiji stavio se na raspolaganje Milanu Nediću. Bio je okružni načelnik u Kragujevcu i Požarevcu. Ubili su ga Nijemci 1942. pod optužbom da je saradnik engleske obavještajne službe — 183

Kalinjin Mihailo Ivanović (1875—1946). sovjetski državnik. Lenjinov bliski saradnik u RSDRP (b), učesnik oktobarske revolucije. Član CK RKP od 1919, a Politbira SKP(b) od 1926, predsjednik Centralnog izvršnog komiteta SSSR — Prezidijuma Vrhovnog sovjeta SSSR od 1924—1946 — 276

Karabegović Osman (1911). Prije rata istaknuti aktivista studentskog pokreta u Zagrebu i Beogradu. Član KPJ od 1932. Više puta hapšen i proganjan. Od 1939. član Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu. U NOR-u komesar Kozaračkog NOP odreda, komesar Operativnog štaba

za Bosansku krajinu, komesar 1. bosanskog korpusa, sekretar Oblasnog komiteta za Bosansku krajinu, član PK KPJ za BiH, član Glavnog štaba NOV i PO BiH, vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a. Poslije rata bio član CK i IK CK SK BiH, član CK SKJ i Predsedništva CK SKJ; član SIV-a, predsjednik Izvršnog vijeća BiH. Član Savjeta Federacije i dr. Godine 1974. isključen iz SKJ, zbog suprotstavljanja politici Saveza komunista. Narodni heroj. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 273, 318

Karadorđević Aleksandar (1888—1934), kralj Kraljevine SHS odnosno Jugoslavije od 1921. do 1934, zagovornik unitarizma. Za vrijeme njegove vladavine izglasana je Obznana u Narodnoj skupštini i donesen Zakon o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi (decembar 1920. i avgust 1921). Godine 1929. uspostavlja apsolutističku diktaturu. Ubijen 9. oktobra u Marselju — 97, 284

Karamatićević Jevstije (1885—1948), poslanik Narodne skupštine FNRJ i rezervni pukovnik JNA. Do II svjetskog rata protojerej u Novoj Varoši. Učesnik balkanskih i I svjetskog rata. Učesnik NOR-a od 1941. U toku rata bio je predsjednik Sreskog NOO u Novoj Varoši, vjerski referent 3. sandžacke proleterske brigade, učesnik Konferencije rodoljuba Crne Gore, Boke i Sandžaka na Tjentištu juna 1942, vijećnik Prvog i Drugog zasijedanja AVNOJ-a i potpredsjednik ZAVNO Sandžaka (1943—1945). Poslije rata biran za poslanika Narodne skupštine FNRJ. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 220

Kardelj Edvard (Bevc, Birk) (1910—1979). Revolucionarnom pokretu prišao kao dak učiteljske škole; član SKOJ-a od 1926, član KPJ i član PK SKOJ-a za Sloveniju od 1928, a 1929. njegov sekretar. Do 1932. bio dva puta hapšen i odležao dvije godine na robiji. Od 1932. radio na obnavljanju partijskih organizacija u Sloveniji, a od novembra 1934. do početka 1937. bio u SSSR-u; pohadao je aspiranturu na MLŠ, a istovremeno bio predavač na kursevima u istoj školi i na KUNMZ-u; poslije je po odluci CK KPJ upućen u Sloveniju kao instruktor CK KPJ. Od maja 1938. član Privremenog rukovodstva KPJ, odnosno Politbira CK KPJ. Od tada do smrti kao

jedan od najbližih saradnika Josipa Broza Tita, u NOR-u i poslije rata, na najvišim društveno-političkim funkcijama u zemlji. Napisao je niz studija i rasprava iz društveno-političke i ekonomske problematike. Narodni heroj i Junak socijalističkog rada — 15, 62, 263—266, 269, 272, 277, 308, 313

Kavalero Ugo (Cavallero Ugo; 1880—1943), italijanski maršal. Od decembra 1940. načelnik Generalštaba i komandant italijanske vojske u Albaniji. U aprilskom ratu 1941. komandovao 9. pješadijskom armijom koja je Jugoslaviju napala iz Albanije. U toku rata znatno angažovan na suzbijanju NOP-a. Učestvovao u donošenju odluke i pripremi bitke na Neretvi (1943). Smijenjen sa svih vojnih funkcija februara 1943 — 295

Keserović Dragutin (1896—1945), četnički vojvoda, ratni zločinac. Do rata major JV. U aprilskom ratu izbjegao zarobljavanje. U ljeto 1941. stupio u službu Koste Pećanca, a od oktobra saradnik je D. Mihailovića. U toku rata komandovao je Rasinskim odredom i Rasinsko-topličkom grupom korpusa — Gorski štab 23. Saradnik okupatora. Juna 1945. uhvaćen, osuđen i strijeljan kao ratni zločinac — 184, 188

Kidrič Boris (1912—1953). Član SKOJ-a od 1927, a član KPJ od 1928. Zbog revolucionarnog rada 1929. osuđen na godinu dana robije. Radio na obnavljanju organizacija KPJ u Sloveniji; član PK KPJ Slovenije. Od 1935. kandidat za člana CK i sekretar CK SKOJ-a. Od 1935. do 1939. živio u emigraciji. U Parizu je radio s Titom. Od 1939. u Jugoslaviji živi ilegalno i obavlja važne funkcije. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana CK KPJ. U NOR-u je prvi politički komesar Glavnog štaba Slovenije, sekretar IO OF i sekretar SNOSA; član Politbira CK SKSI; vijećnik AVNOJ-a od Drugog zasijedanja. Do 1946. predsjednik vlade Slovenije, a od tada do 1953. ministar u vladi Jugoslavije pa član SIV-a. Biran za poslanika Skupštine Slovenije i Skupštine Jugoslavije. Do 1948. član CK, a od tada član Politbira odnosno Izvršnog komiteta i Sekretarijata IK CK SKJ. Jedan je od istaknutih teoretičara Jugoslavije i graditelja njenog ekonomskog sistema. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Orde-

nom junaka socijalističkog rada — 265, 266, 269

Kilibarda Milo (1913), poljoprivredni tehničar. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio komesar Banjsko-vučedolskog bataljona (1941), zamjenik političkog komesara Operativnog štaba za Hercegovinu, zamjenik komandanta bataljona 5. proleterske (crnogorske) brigade. Novembra 1942. po odluci VŠ NOVJ prekomandovan u Sloveniju, gdje je postavljen za načelnika štaba, a potom je bio komandant 4. udarne brigade »Ljubo Šercer«. Rat završio kao načelnik GŠ Slovenije. Poslije rata ostao na službi u JNA, u kojoj je obavljao razne vojne i političke funkcije. General-pukovnik JNA u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj — 265, 266

Kitić Jovan, komandant četničkog bataljona »Vojo Tankosić«, a potom načelnik štaba četničkog odreda »Borje«. Kao predstavnik komande ovog odreda juna 1942. vodio pregovore i sklopio sporazum s predstavnicima NDH o oružanoj saradnji za borbu protiv NOP-a. Poginuo krajem decembra 1942. u toku borbi koje je vodila 3. krajiška NOP brigada protiv četničkog odreda »Borje« — 132, 291

Kladarin Đuro (1916). Do II svjetskog rata učitelj. Član KPJ od 1939. Učesnik NOR-a od 1941. i jedan od organizatora ustanka u Baniji. U toku rata bio član OK KPH za Baniju, politički komesar Banjskog NOPO, politički komesar I operativne zone, 7. banijske divizije i 28. slavonske divizije. Poslije rata ostao u službi u JNA — bio politički komesar armije i član Političke uprave JNA. Od 1952. prelazi na rad u SR Hrvatsku; bio je predsjednik Planske komisije NR Hrvatske, direktor NIP »Vijesnik«, član Saveznog odbora SSRNJ, poslanik Saveznog vijeća Savezne skupštine (1961—1963) i poslanik i predsjednik Prosvetno-kulturnog vijeća iste skupštine (1963—1969). Bio član CK SKH i predsjednik Komisije Predsjedništva SKJ za obrazovanje. Član Saveta Federacije. Narodni heroj. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 32

Kljajić Filip (1913—1943), član KPJ od 1936; od 1937. član OK KPJ za Beograd; od proljeća 1940. sekretar OK KPJ za Valjevo; u NOR-u: član Glavnog štaba

NOP odreda Srbije, komesar 1. proleterske brigade, zatim 1. proleterske divizije. Poginuo 5. jula 1943. kod Zvornika. Narodni heroj — 143

Kljajić Milanka (1924—1943), poljoprivredna sezonska radnica. Učestvovala u NOR-u od 1941. Član KPJ od 1942. U toku rata borac Banijskog odreda, desetar i vodnik u 7 (banijskoj) brigadi i 7. diviziji. Spada u najhrabrije žene-borce NOVJ. Narodni heroj — 65

Knežević Mladen Traktor (1918), grafički radnik. Član KPJ od 1937. Učesnik NOR-a od 1941. U toku rata bio zatvorenik ustaškog zatvora »Danica« u Koprivnici (april 1941 — mart 1942). S dolaskom na slobodnu teritoriju izabran za sekretara OK KPJ za okrug ozrenski (Doboj), člana MK KPJ za Sarajevo, sekretara OK KPJ za Hercegovinu (1942—1945). Poslije rata nalazio se na raznim dužnostima u Sarajevu i SR Bosni i Hercegovini. Bio je predsjednik Gradskog sindikalnog vijeća, član GK KPJ za Sarajevo. Od 1946. do 1949. direktor Filijale socijalnog osiguranja za BiH i pomoćnik ministra za rad vlade BiH (1949—1951) i poslanik Skupštine BiH u Vijeću rada. Član Savjeta SR BiH. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 303, 304

Knežević Velimir (1916), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. Bio je komandant bataljona u Pljevaljskom NOPO i u 3. sandžačkoj proleterskoj brigadi, komandant 10. krajiške brigade, komandant 20. divizije i načelnik Štaba 5. bosanskog korpusa NOVJ. Poslije rata bio načelnik Uprave veza JNA, komandant Vojnog područja i glavni inspektor Glavne inspekcije JNA. General-pukovnik JNA u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 119

Kocbek Edvard (1904—1981), profesor i književnik. Učesnik NOR-a od 1941. Prišao NOR-u u Sloveniji kao hrišćanski socijalista. Bio je član i potpredsjednik IO OF, vijećnik AVNOJ-a i povjerenik za prosvjetu u NKOJ. Poslije rata je bio savezni ministar, potpredsjednik Prezidijuma Skupštine Slovenije, republički i savezni poslanik; pjesnik, pripovedač i prevodilac — 17, 266, 269, 276

Končar Rade (1911—1942), mašinbravar i partijski radnik. Član KPJ od 1933. Zbog revolucionarne i političke aktivnosti 1936. osuđen na godinu dana robije. Od 1937. radi u Zagrebu, gde je biran za sekretara partijske ćelije i člana MK KPH za Zagreb a 1938. za člana CK KPH. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana Politbiroa CK KPJ. Najistaknutiji organizator ustanka 1941. u Hrvatskoj. Uhvaćen od italijanske policije 17. novembra 1941. U zatvoru se herojski držao; pokušao bekstvo iz zatvora. Specijalni talijanski sud ga osudio na smrt. Streljan kod Šibenika 22. maja 1942. Narodni heroj — 277

Kopinić Josip (Valdes, Vazduh) (1914). Član KPJ od 1931; jedan od organizatora partijskog rada među mornarima na podmornicama jugoslovenske ratne mornarice. Kao kompromitovan 1934. emigrirao najprije u Beč, pa u SSSR, gdje je pohađao KUNMZ; 1936. po odluci Kominterne otišao je u republikansku Španiju. Od početka 1938. na službi u poslanstvu republikanske Španije u Parizu, a od sredine 1938. ponovo u SSSR-u. U proljeće 1940. po nalogu Kominterne i u dogovoru s Titom dolazi u Jugoslaviju da organizuje punkt za vezu Kominterne s KPJ i komunističkim partijama iz susjednih zemalja; tu dužnost obavljao do 1944. Poslije oslobođenja bio direktor »Litostroja« u Ljubljani i »Uljanika« u Puli — 15, 264

Koprivica Veselin (1923—1944). Do II svjetskog rata dak cetinjske bogoslovije. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku rata borio se u sastavu 5. crnogorske proleterske brigade. Poginuo nesrećnim slučajem kao sekretar komiteta SKOJ-a 5. crnogorske proleterske brigade — 220

Korošec Anton (1872—1940), doktor teologije; vođa slovenačkih klerikalaca u Kraljevini Jugoslaviji. Kao šef (klerikalne) SLS potpredsjednik je prve vlade SHS. Aprila 1920. kao ministar za saobraćaj ugušio je generalni štrajk željezničara i štrajkove solidarnosti koji su izbili u vezi s njim; 1928. ministar unutrašnjih poslova, a poslije atentata Puniše Račića na poslanike HSS-a pa do zavođenja šestojanuarske diktature predsjednik vlade. Od juna 1935. ministar unutrašnjih poslova u profašističkoj vladi dr Milana Stojadinovića i potpredsjednik JRZ. Od

kraja 1938. predsjednik Senata, a od juna 1940. ministar prosvjete u vladi Cvetković—Maček — 98, 285, 308

Kosanović Boško (1924), do II svjetskog rata šumski nadničar. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od oktobra 1942. U toku NOR-a borio se u sastavu Primorsko-goranskog odreda (1941), 2. udarnog i 4. omladinskog bataljona 6. hrvatske brigade 13. primorsko-goranske divizije kao borac, komandir voda i čete i vršilac dužnosti komandanta bataljona. Poslije rata ostao u službi u JNA s prekidom do 1956. Od tada bavi se društveno-političkim radom u mjesnoj zajednici i opštini. Kapetan I klase JNA u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 210

Kosovac Dragutin (1924), predsjednik poslovnog odbora »Energoinvesta«, Sarajevo. Do rata dak gimnazije. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. Poslije rata bio na raznim dužnostima u Sarajevu, SR Bosni i Hercegovini i Federaciji. Bio je sekretar GK KPJ u Sarajevu, republički sekretar za trgovinu SR BiH, savezni sekretar za trgovinu (1963—1965) i za zdravstvo (1965—1967); predsjednik Republičkog vijeća Skupštine SR BiH i predsjednik Izvršnog vijeća SR BiH. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 304

Kovačević Vasilije Čile (1911—1961). Do rata student i ilegalni partijski radnik. Član KPJ od 1934. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a (1941/43) bio borac i komesar bataljona Grahovskog. Ljubomirskog i Udarnog-hercegovačkog. Od maja do decembra 1942. radi u ilegalnosti na terenu Grahova. Od 1943. do 1945. bio je na partijskom radu u Hercegovini i Crnoj Gori; na dužnosti obavještajnog oficira 1. proleterske divizije, člana Odsjeka za zaštitu naroda pri VŠ NOVJ i OZN-i Srbije. Poslije rata ostao u službi u OZN-i; radio je u Jugoslovenskoj komisiji za ratne zločine u Austriji i Njemačkoj. Od 1952. do svoje smrti 1961. nalazio se na radu u MIP-u — bio je konzularni službenik u Kanadi i SAD. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj — 204, 305

Kovačić Ivan Goran (1913—1943), književnik. S Vladimirom Nazorom krajem 1942. napustio Zagreb i priključio se NOP-u. Početkom 1943. napisao poemu

»Jama«. Juna 1943. u predelu Sutjeske zarobljen od četnika i u okolini Foče ubijen — 144, 292, 318, 320

Kovačić Kreačić Olga (1913). Završila je EKVŠ. Član SKOJ-a od 1933, a KPJ od 1937. Radila je aktivno u studentskom pokretu. Bila je predsjednica Junior sekcije Udruženja univerzitetski obrazovanih žena u Zagrebu, član uredništva »Ženski svijet«, član Komisije za rad sa ženama pri CK KPH. U NOR-u od 1941. Bila je urednik »Žene danas«, član redakcije »Borbe« i CO AFŽ Jugoslavije. Poslije rata radila je u Agitpropu CK KPJ, bila direktor Tanjuga, pomoćnik direktora Radio-Jugoslavije, pomoćnik sekretara za informacije SIV-a i dr. — 278

Krajačić Ivan Stevo (1906), radnik. Mlad se uključio u radnički pokret; više puta hapšen zbog revolucionarnog rada. Primljen u KPJ 1933. Bio član MK KPJ za Zagreb, a 1935. kooptiran u PK KPJ za Hrvatsku. Umjesto na školovanje u SSSR, otišao 1937. u Španiju, gdje se borio u 13. internacionalnoj brigadi. Po povratku u Jugoslaviju uključio se u partijski rad u Zagrebu. U NOR-u od 1941; bio član Predsjedništva AVNOJ-a i član Predsjedništva ZAVNOH-a, organizacioni sekretar CK KPH (1944). Poslije oslobođenja ministar unutrašnjih poslova u vladi NRH i predsjednik Sabora SRH. Član je Savjeta Federacije. Narodni heroj. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 293, 310

Kraus dr Herbert (1910—1970), ljekar. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. Bio ljekar u Valjevskom i Šumadijskom NO-PO, partizanskim bolnicama u Novoj Varoši i Foči; pomoćnik načelnika Sanitetskog odsjeka VŠ NOVJ. Poslije rata bio na više sanitetskih dužnosti u JNA; od 1956. sekretar za narodno zdravlje SIV-a. General-major sanitetske službe JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 147

Kraus dr Karl (Karl Lothar Kraus), inženjer, SS-major. Pred II svjetski rat glavni opunomoćenik Glavne uprave bezbjednosti Trećeg Rajha — VI obavještajne uprave (RSHA-Amt VI) za Jugoslaviju. Špijunsku delatnost u Jugoslaviji obavljao je od 1938. kao službenik Njemačkog turističkog ureda u Beogradu. Poslije kapitulacije Jugoslavije, aprila

1941, komanduje Beogradskim odredom njemačke policije i službe bezbjednosti. Za učinjene zločine tokom rata na tlu Srbije osuđen je u Beogradu decembra 1946. na smrt — 286

Krce Pavao (1890—1977), zemljoradnik. Zastupnik HSS-a u Sinju i okolini i član Glavnog odbora HSS. Učesnik NOR-a od 1942. Vijećnik sva tri zasjedanja AVNOJ-a i član njegovog Predsjedništva (1942—1945). Poslije rata savezni narodni poslanik (1945—1953) i poslanik Sabora NRH. Od 1954. član Glavnog odbora SSRNH i penzioner — 276

Krek Miha (1897—1969), advokat i političar. Potpredsjednik klerikalne Prosvetne zveze. Od 1935. ministar u Stojadinovićev, Cvetkovićevoj i Simovićevoj vladi. Aprila 1941. emigrirao u SAD. Vođa slovenačkih klerikalaca u emigraciji — 98, 266, 285

Krnjević dr Juraj (1895), jedan od istaknutih prvaka HSS-a; poslije šestojanuarske diktature 1929. napustio zemlju (uglavnom boravio u Londonu, Parizu i Ženevi) i iz emigracije se vratio 1939, kada postaje senator i generalni sekretar HSS-a. Ušao u vladu D. Simovića, s kojom je emigrirao poslije 6. aprila 1941. Bio je član jugoslovenske vlade u emigraciji na čelu s dr Ivanom Šubašićem. Sada živi u Londonu — 98

Krstić Radoje (1894—1942), zemljoradnik i tesač vodeničkog kamena. Poslije 1935. prišao Savezu zemljoradnika (Zemljoradničkoj stranci); pripadao je njenom lijevom krilu, koje je 1940. prešla u Narodnu seljačku stranku (NSS). Bio je osnivač NSS i član njenog Glavnog odbora. Julia 1941. odazvao se pozivu KPJ da pristupi NOP-u. Prilikom formiranja Rasinskog odreda postavljen je za zamjenika komandanta. Poslije povlačenja glavnine partizanskih snaga u zapadnu Srbiju i Sandžak ostaje na terenu svog sela povezan s Rasinskim odredom. Zaklan od četnika 16. novembra 1942. kod sela Stanišina pod Gočem — 188

Kufrin Milka (1921), član Savjeta SR Hrvatske. Do rata student agronomije. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku rata ilegalac u Zagrebu (1941), član OK SKOJ-a (Karlovac) i politički radnik u vojnim jedinicama (1941/42). Član i organizacioni sekretar PK SKOJ-a za

Hrvatsku, predsjednik USAOH-a, učesnik Prvog i Drugog kongresa USAOJ-a i vijećnik sva tri zasjedanja ZAVNOH-a. Poslije rata društveno-politički radnik Hrvatske. Poslanik Savezne skupštine, predsjednik Saveznog komiteta za turizam, član SIV-a i član CK SKH. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj — 119

Kujović Veselin vid. Kujović Dragoje svjetski rat završio bogosloviju. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a bio borac i politički komesar 2. čete 4 (bjelopoljskog) bataljona 3. proleterske (sandžačke) brigade. Poginuo na Sutjesci 13. juna 1943 — 220

Kujović Veselin vid. Kujović Dragoje *Kulenović dr Džafer* (1877—1945), advokat i političar. Značajna ličnost Jugoslovenske muslimanske organizacije (JMO); posle smrti dr Mehmeda Spahe (1939) i šef ove stranke. Narodni poslanik JMO neprekidno od 1921. do 1929. Ponovo biran za poslanika na listi V. Mačeka 1935. i 1938. na listi JRZ. Ministar bez portfelja bio u vladi M. Stojadinovića i D. Cvetkovića a ministar šuma i ruda u vladi Cvetković-Maček. U toku II svjetskog rata pristupio ustaškom pokretu. Bio potpredsjednik vlade NDH. Poslije rata (1945) kao ratni zločinac strijeljan — 308

Kusturić Anda vid. Kusturić Mara

Kusturić Mara (1922), radnica. Član KPJ od 1942. Učesnik NOR-a od 1941: u Užičkom NOPO (1941), 2. proleterskoj brigadi (1942/1943) i 13. diviziji. Poslije rata na raznim društveno-političkim i radnim dužnostima u T. Užicu i Beogradu. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 147

Kvisling Vidkun (Quisling Vidkun) (1887—1945), norveški oficir (ministar vojske 1931—1933) i političar. Osnovao fašističku stranku. U toku njemačke okupacije Norveške (1940—1945) bio predsjednik marionetske vlade. Osuđen zbog izdaje i strijeljan 1945. Njegovo ime postalo je simbol izdajstva i saradnje s neprijateljem — 285

Lah Milan (1913). Do rata bio poručnik JV. U NOR-u od 1941, a u NOVJ od 1942. Član KPJ od 1945. U NOR-u bio načelnik Štaba 7. krajiške brigade, oficir

za vezu VŠ NOVJ sa stranim misijama, zamjenik načelnika GŠ NOV Slovenije i dr. Poslije rata ostao u službi u JNA. Bio je načelnik odjeljenja u DSNO, načelnik Katedre štabne službe VVA i načelnik Štaba Komande grada Beograda. General-major u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 169

Lenjin Vladimir Iljič (1870—1924), vod i organizator RSDRP (boljševika), vod oktobarske socijalističke revolucije i organizator sovjetske države, dosljedni nastavljač djela Marksa i Engelsa, klasik marksizma, osnivač Komunističke internacionale — 101, 212—214, 262, 306

Ler Aleksander (Lör Alexander) (1885—1947), general-pukovnik njemačke vojske. Do marta 1938. austrijski oficir, a od tada oficir njemačke vojske. U toku II svjetskog rata kao komandant 4. vazduhoplovne armije, 12. armije i Grupe armija »E«, ratovao u Poljskoj, Jugoslaviji, SSSR-u i Grčkoj. Organizator vazdušnog napada na Beograd 6. aprila 1941. i operacije »Vajs I i II«. Od septembra 1944. rukovodi povlačenjem trupa iz Grčke; u zimu i proljeće 1944/45. komanduje njemačkim sremsko-bosanskim frontom. Zarobljen maja 1945. Osuđen od Vojnog suda u Beogradu i strijeljan 1947 — 295, 296

Leskošek Franc (1897), radnik. Član KPJ od 1926; rano postao istaknuti sindikalni aktivist. Organizovao nekoliko velikih radničkih štrajkova u Sloveniji. Na junskom savjetovanju u Moskvi 1936. postao je član Politbiroa CK KPJ, a 1937. sekretar CK KP Slovenije. Godine 1938. i 1940. biran je za člana Politbiroa CK KPJ. U NOR-u od 1941; član Vojnog komiteta pri CK KPJ, član Izvršnog odbora OF, jedan od organizatora NOR-a i revolucije u Sloveniji, sekretar CK KPSI, a tokom 1941. i 1942. komandant Glavnog štaba Slovenije; član Vrhovnog štaba NOV i POJ; član SNOO, vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata ministar u vladi Slovenije, ministar Savezne vlade, član Izvršnog vijeća Slovenije, potpredsjednik Skupštine Jugoslavije, član PB(IK) CK SKJ. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom junaka socijalističkog rada. Član Savjeta Federacije — 15, 16, 265, 266, 269

Liters Rudolf (Lüters Rudolf; 1883—1946), njemački general. Do 1932. potpukovnik, od 1932. do 1935. pukovnik, a od tada general-major. U II svjetskom ratu komandant 223. pješadijske divizije. Od novembra 1942. komandant njemačkih trupa u Hrvatskoj. Neposredni komandant njemačkih trupa u bitkama na Neretvi i Sutjesci. Od avgusta do oktobra 1943. komandant 15. brdskog korpusa. Novembra 1943. prekomandovan na dužnost u Grupu armija »Jug« — 269, 296

Longo Luidi (Luigi Longo, 1900), italijanski političar, jedan od vođa komunističkog radničkog pokreta. Član Socijalističke partije Italije od 1920, a KP Italije od njenog osnivanja 1921. Živio u emigraciji od 1926, najviše u SSSR-u. Učesnik španskog građanskog rata; bio inspektor internacionalnih brigada. Od 1940—1943, zatočenik u italijanskom fašističkom zatvoru. Od tada do kraja II svjetskog rata rukovodio antifašističkom borbom. Generalni sekretar KP Italije od 1964. do 1972. a od tada predsjednik Partije — 277

Lubcjc Franc (1898), učitelj. Član Samostalne demokratske stranke. Učesnik NOP-a od 1941. Po osnivanju OF postaje član najužeg rukovodstva. U proljeće 1942. iz Ljubljane odlazi na slobodnu slovenačku teritoriju. Vijećnik AVNOJ-a. Od juna 1943. član Izvršnog odbora OF. Poslije rata obavljao u Sloveniji razne političke i državne funkcije: sekretar Prezidijuma Narodne skupštine NR Slovenije (do 1953), predsjednik Gimnastičkog saveza Slovenije, član Predsjedništva Glavnog odbora SSRN Slovenije. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 266, 269

Ljotić Dimitrije (1891—1945). Osnivač i vođa fašističke organizacije Jugoslovenski narodni pokret »Zbor«, obrazovane 1935. Od pritalica »Zbora«, organizovao je u vrijeme okupacije vojne formacije pod nazivom Srpska dobrovoljačka komanda (od 1943. Srpski dobrovoljački korpus), koje su bile u službi okupatora i borile se protiv partizana. Poginuo 1945. u Vipavskoj dolini (Slovenija) u automobilskom udesu — 188, 224, 230, 286, 308

Maček Ivan Matija (1908), radnik. Član KPJ od 1930. i član PK KPJ za Sloveniju. Na IV konferenciji KPJ za Sloveniju 1934. izabran je za sekretara PK KPJ; od 1935. do 1937. završio je MLŠ u SSSR-u. Na Osnivačkom kongresu KP Slovenije izabran za člana CK KPS. Godine 1938. osuđen na 4 godine robije. Iz zatvora u Sremskoj Mitrovici pobjegao s grupom od 32 druga 21. avgusta 1941. Od kraja septembra 1941. do marta 1942. na radu pri Vrhovnom štabu; od početka proljeća do jula 1943. bio je politički komesar i komandant Glavnog štaba Slovenije; oktobra 1943. izabran je za člana SNOS-a i delegacije Slovenije za Drugo zasjedanje AVNOJ-a. 1944. postaje rukovodilac OZN-e za Sloveniju i član IO OF. Poslije rata ministar unutrašnjih poslova, potpredsjednik vlade i potpredsjednik RIV-a Slovenije, član SIV-a, predsjednik Skupštine Slovenije i član CK SKSI, član CK SKJ, predsjednik SUBNOR-a Slovenije. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 16, 265

Maček dr Vladimir Vlatko (1879—1964), pravnik i političar; predsjednik HSS-a. Nosilac liste Bloka narodnog sporazuma, odnosno UO na parlamentarnim izborima 1935. i 1938. Potpredsjednik vlade u avgustu 1939. i krajem te godine osniva koncentracione logore za antifašiste. Bio potpredsjednik u vladi D. Simovića; kad je proglašena NDH, kao vođa HSS-a pozvao je hrvatski narod da se pokori novoj vlasti. U maju 1945. odlazi iz zemlje; do 1946. živio u Parizu, a poslije u SAD — 98, 102, 186, 224, 276, 285, 290, 308, 319

Manojlović Nedeljko (1913). Do rata žandarmerijski kaplar. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. Organizator ustanka u Vukovsku (Kupres). U toku rata bio komandant Vukovskog PO i bataljona »Vojin Zirojević« i Kupreškog bataljona (1941/42), zamjenik komandanta 9. krajiške brigade, komandant grupe Kupreško-janjskih odreda, 8. dalmatinske brigade (1942/1944), načelnik Štaba 23. srpske udarne divizije, zamjenik komandanta 45. srpske divizije (1944/1945). Poslije rata na službi u JNA: u jedinicama KNOJ-a. Pukovnik JNA u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 245, 309

Manola Srećko (1914—1979). Član KPI od 1935. U španskom građanskom ratu učestvovao od 1937. do 1939. godine; bio komandant divizionara, poručnik. Od februara 1939. do maja 1941. bio u koncentracijonnom logoru u Francuskoj. U NOR od 1941. Bio je: delegat Vojnog komiteta CK KPH, komandant grupe NOP odreda Banije i Korduna, 1. operativne zone Hrvatske, 6. ličke divizije, prvi pomoćnik komandanta GŠ Hrvatske, zamjenik komandanta Mornarice. Poslije rata načelnik Više vojne akademije, komandant štaba Teritorijalne odbrane Hrvatske i dr. General-pukovnik JNA. Narodni heroj — 32

Marasović Olga (1914), pravnik. Član KPI od 1938. U NOR od 1941: sekretar MK KPI u Sarajevu, član Oblasnog komiteta KPI za Hercegovinu i član Politodjela 10. hercegovačke brigade. Poslije rata bila je organizacioni sekretar GK KPI za Sarajevo, potpredsjednik Skupštine BiH, republički i savezni poslanik, član CK SK BiH, CO Saveza ženskih društava Jugoslavije i dr. — 303, 304

Maravić Mane (1919). Do II svjetskog rata bavio se kolarskim zanatom. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPI od 1944. U toku NOR-a borio se u sastavu 1. udarnog bataljona 6. hrvatske brigade 13. goransko-primorske divizije (do 1943). Ostalo vrijeme do kraja rata proveo u obavještajnoj službi za srez Ogulin. Poslije rata koloniziran u Vojvodinu, u Bajmok. Ugostiteljski radnik u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 210

Marjanović Leka Aleksandar (1910—1944). Do rata student Pravnog fakulteta u Beogradu. Član KPI od 1939. Učesnik NOR-a od 1941. Jedan od organizatora ustanka u andrijevačkom kraju. U toku rata komandir Kraljskog gerilskog odreda i Andrijevačko-beranske čete Komskog bataljona (jul—decembar 1941) i komesar 3. čete 1. bataljona 1. proleterske brigade. Od jula do novembra 1942. bio puškomitraljezac u istoj jedinici. Novembra 1942. po odluci VŠ NOVJ prekomandovan u Sloveniju. Do pogibije maja 1944. nalazio se u činu majora na dužnosti komandanta brigade i zone — 265

Marković Blažo (1905—1949). Do drugog svjetskog rata bio je sveštenik. Uče-

snik NOR-a od 1941. Član KPI od 1942. U toku NOR-a bio je predsjednik Sreškog i član Glavnog NOO za Crnu Goru i Boku, vjerski referent u 4. proleterskoj brigadi (1942), vijećnik Prvog i Drugog zasijedanja AVNOJ-a i vjerski referent 1. proleterske divizije i 3. udarnog korpusa (1943—1945). Poslije rata sekretar Privrednog savjeta FNRI i potpukovnik JNA, član više misija za odnose s inostranstvom. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 220, 307

Marković Moma Ćora (1912). Član KPI od 1933. Do rata član UK KPI Beogradskog univerziteta, član OK KPI u Beogradu i Kragujevcu i član PK KPI za Srbiju i rukovodilac Vojne komisije PK KPI za Srbiju. Jedan je od organizatora ustanka u Srbiji. U toku NOR-a bio je član PK KPI za Srbiju, politički komesar GŠ NOV Srbije, vijećnik Prvog i Drugog zasijedanja AVNOJ-a, delegat i poslanik ASNOS-a. Poslije rata nalazio se na državnim i partijskim dužnostima. Biran je za člana CK KPI-SKJ od V do VIII kongresa i za poslanika Republičke i Savezne skupštine. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj — 189, 301

Marković Svetozar Toza (1913—1943), politički radnik. Član SKOJ-a od 1931, član KPI od 1935. Izabran za sekretara OK KPI za sjeverni Banat 1939, a iste godine postaje član PK KPI za Vojvodinu. U martu 1941. član je Sekretarijata i organizacioni sekretar PK KPI za Vojvodinu. Učestvovao je u NOR-u od 1941. kao politički komesar Pokrajinskog štaba za Vojvodinu. Organizovao je Pokrajinski NOO. Uhapšen u Novom Sadu i ubijen. Odlikovan Ordenom narodnog heroja — 198, 302

Martini Marija (Talijanka), supruga Rigoleta Martinija, člana CK KP Italije — 227

Martini Rigoletto Kvatro (Martini Rigoletto Quatro), organizacioni sekretar KP Italije, čovjek za vezu između CK KPI i CK KPI. Uhapšen 12. januara 1941. u Zagrebu, gdje je boravio na zadatku. Poslije formiranja NDH zatočen u ustaški zatvor Kerestinec. KPI organizovala njegovo bjekstvo 6. juna 1941. Na putu za Italiju uhapšen od italijanske policije kod Novog Mesta, i odveden u Rim. Osuđen na 30 godina robije. Umro u zatvoru prije

kapitulacije Italije septembra 1943 — 264, 277

Masleša Veselin (1906—1943), publicist. Revolucionarnom pokretu pristupio kao gimnazijalac; član SKOJ-a od 1921, a član KPJ od 1928. Aktivno radio među studentima u Frankfurtu i Parizu, gdje je studirao političku ekonomiju i sociologiju. Učestvovao u sporu na književnoj ljevici od 1932. do 1940. Bio je član Inicijativnog odbora JRP odnosno SRN; često hapšen i proganjan. U NOR-u od 1941. Učestvovao u organizovanju ustanaka u Crnoj Gori. Bio je član Politodjela 4. proleterske crnogorske brigade; član redakcije »Borbe« i urednik »Narodnog oslobođenja«; vijećnik AVNOJ-a. Poginuo pri prelasku Sutjeske 14. juna 1943 — 272, 273, 276, 307, 308, 313

Masola Umberto Kvinto (Massola Umberto Quinto), povjerenik CK KP Italije pri CK KP Slovenije za vezu sa CK KPJ. Od 1940. do pred kraj 1942, kada je prešao u sjevernu Italiju, naizmjenično je boravio u Zagrebu i Ljubljani — 277

Mates Vanda vid. Novosel Vanda

Mehmedbašić Sulejman Sule (1923). Do rata učio gimnaziju. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku rata sekretar i član MK i OK SKOJ-a za Mostar i Hercegovinu i član MK KPJ za Mostar. Delegat Hercegovine na Prvom kongresu USAOJ-a (decembar 1942) u Bihaću, omladinski i partijski rukovodilac u Ramskom odredu, 1. krajiškoj, 1. južnomoravskoj i 3. srpskoj brigadi i 2. proleterskoj diviziji (1943—1945). Poslije rata na službi u JNA i u Višoj partijskoj školi »Đuro Đaković«. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 304

Mesić Frane (1922). Do II svjetskog rata zemljoradnik. Učesnik NOR-a od marta 1942. Borio se u sastavu 2. udarnog i 4. omladinskog bataljona 6. hrvatske brigade 13. goransko-primorske divizije. U proljeće 1944. u činu poručnika NOVJ, dezertirao pristupivši ustašama. Od tada mu se gubi trag — 210

Mićunović Vukosava (1921). Do rata domaćica. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku rata borac Lovčenskog bataljona i 4. crnogorske proleterske brigade i član OK SKOJ-a za okrug Cetinje. Poslije rata član najužih tijela

društveno-političkih organizacija Crne Gore. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj — 119

Mihailović Dragoljub Draža (1893—1946), vođa kolaboracionističkog četničkog pokreta u Jugoslaviji od 1941. do 1945. Do rata generalštabni pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije, vojni izaslanik u Sofiji i Pragu. Maja 1941. počeo da stvara četničke odrede. Njegov pokret ima izrazito nacionalistički, šovinistički, velikosrpski i antikomunistički karakter. U cilju slamanja NOP-a u Jugoslaviji i očuvanja monarhije, uspostavlja suradnju i sklapa sporazume s okupatorom i kvinslinzima. Četničke vojne formacije vodile su borbu protiv NOP-a od jeseni 1941. do maja 1945. Mihailović je uživao pomoć i podršku određenih krugova zapadnih saveznika naročito do 1943. Bio je ministar izbjegličke vlade, načelnik štaba Vrhovne komande vojske Kraljevine Jugoslavije i komandant tzv. Jugoslovenske vojske u otadžbini; jula 1942. unapređen je u čin armijskog generala. Uхваćen 1946, i na javnom procesu u Beogradu kao ratni zločinac i izdajnik osuđen na smrt — 17, 21—23, 68, 73, 74, 78, 84, 85, 96, 99, 100, 103, 115, 121, 124, 125, 132, 135, 139, 143, 145, 148, 154, 173, 183, 184, 186, 188, 199, 204, 206, 207, 217, 219, 221, 223, 224, 226, 229, 230, 266—268, 276, 280, 281, 286, 292—294, 296, 297, 299, 300, 303, 315, 319, 320

Mihajlo vid. Nešković Blagoje

Mihić Ilija, potpukovnik JV. U toku aprilskog rata 1941. pao u italijansko zarobljeništvo. Do maja 1942. nalazio se u logoru u Sušaku. Nakon pristanka da će od ljudstva iz zarobljeničkih logora i s terena Like, Korduna i zapadne Bosne organizovati četničke jedinice za borbu protiv NOP-a, Italijani ga pustili na slobodu. Poslije formiranja jedinica imenovan za komandanta četničkih jedinica na području Like i Korduna. Poslije kapitulacije Italije s dijelom jedinica prešao u Istru, a 1944. u Italiju i SAD — 173, 293

Mijović dr Pavle (1914). Član KPJ od 1933. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio je pri sanitetu GŠ za Crnu Goru i 4. proleterske (crnogorske) brigade; član Agitpropa CK KPJ za Bosansku krajinu i 4. krajiške divizije, ratni dopi-

snik »Borbe«, član OK KPJ za Drvar i načelnik Propagandnog odjeljenja Baze NOVJ u Bariju. Poslije rata novinar Radio-Beograda, »Borbe« i Tanjuga, ataše i savjetnik za štampu i pomoćnik načelnika odjeljenja u MIP-u. Doktorirao iz oblasti istorijskih nauka. Naučni savjetnik Arheološkog instituta Filozofskog fakulteta u Beogradu. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 272

Mijušković Radovan (1895—1961). Do II svjetskog rata advokat. Bio je u rukovodstvu Zemljoradničke stranke — predstavnik njenog lijevog krila. Poslije aprilskog rata 1941. povukao se u Crnu Goru. Učesnik NOR-a od 1941. Biran za vijećnika sva tri zasjedanja AVNOJ-a. Poslije rata izabran kao predstavnik Zemljoradničke stranke za predsjednika Komisije za ispitivanje ratnih zločina u Srbiji i člana Zakonodavnog odbora Savezne narodne skupštine. Poslanik Savezne narodne skupštine FNRJ i rezervni pukovnik JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 276

Milanović Marko (1919—1944). Do II svjetskog rata aviomehaničar. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U ratu bio borac 2. šumadijskog NOPO. Novembra 1941. učestvovao u odbrani Užica na Kadinjači; komandant 3. bataljona 2. proleterske brigade, 5. dalmatinske brigade, zamjenik komandanta i komandant 2. i 4. voajvodanske brigade. Narodni heroj — 89

Milić vid. Baće Maks Maksimilijan

Milojević Miloje (1912). Prije rata vojni službenik JV. U NOR-u od 1941. Član KPJ od marta 1942. Bio zamjenik komandanta bataljona, zamjenik komandanta i komandant 1. proleterske brigade, zamjenik komandanta i komandant divizije i dr. Poslije rata na raznim dužnostima u JNA — komandant grada Beograda, komandant armije; bio član Predsjedništva Saveznog odbora SUBNORJ, Centralnog odbora SSRNJ i dr. Godine 1964. penzionisan. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj — 209

Milosavljević Ljubinka (1914) studirala na Poljoprivredno-šumarskom fakultetu. Od 1935. radila u Ujedinjenoj studentskoj omladini u Beogradu. Do rata i u toku 1941. sekretar PK SKOJ-a za Srbi-

ju, zatim član Politodjela 2. proleterske brigade, član PK KPJ za Srbiju, član CK SKOJ-a. Poslije rata sekretar OK KPJ Svetozarevo, član CK SKS, Revizione komisije SKJ. Bila vijećnik Trećeg zasjedanja AVNOJ-a, poslanik ASNOS-a, Skupštine Srbije i Skupštine Jugoslavije (do 1953), kada je penzionisana. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 119, 288

Milošević dr Olga (1906), ljekar. Učesnik NOR-a od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu bila ljekar Pratećeg bataljona VŠ i VŠ NOVJ. Poslije rata obavljala značajne dužnosti u okviru Jugoslovenskog crvenog krsta. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 268

Milošević dr Sima (1896—1943), ljekar, profesor Medicinskog fakulteta u Beogradu, član IO AVNOJ-a. Rođen u Kamenarima u Boki Kotorskoj; u Kotoru i Zagrebu učio gimnaziju, a Medicinski fakultet u Beogradu; kao student bio je pristalica Demokratske stranke, ali se vremenom orijentise sve više ulijevo, tako da se preko organizacije URO (1932, kada je bio izveden pred DSZD i zatvoren) sve više približava komunistima i pred svjetski rat postaje član KPJ. U NOP-u je bio šef zdravstvene službe GŠ NOV i POJ za Crnu Goru 1941. Ranjen na Sutjesci u 5. ofanzivi; sklonio se zajedno s Goranom Kovačićem u selo Vrbnicu, gdje su ih ubili četnici — 22, 268, 276

Milovanović Pećanac Kosta (1879—1944), rezervni kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije i četnički vojvoda. Bio je pripadnik Radikalne stranke. Između dva rata bio predsjednik četničkog udruženja. U toku okupacije Jugoslavije organizovao četničke odrede i zajedno s njima se stavio u službu okupatora. Četnici Draže Mihailovića su ga osudili na smrt i ubili — 100, 224, 286

Milovanović Lune Miodrag (1921—1944), svršeni gimnazijalac. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. U ratu bio borac Užičkog NOPO, komandant bataljona i zamjenik komandanta 2. proleterske brigade, na kojoj dužnosti je poginuo aprila 1944. Izabran za član Čo USAOJ na Prvom kongresu Antifašističke omladine Jugoslavije 1942. Narodni heroj — 119

Milutinović Ivan (1901—1944), diplomirani pravnik. Član KPJ od 1923. Kao student rukovodio Udruženjem marksista na Beogradskom univerzitetu. Više puta osuđivan na robiju (ukupno 8 godina i 6 mjeseci). Tokom 1940. postao član CK KPJ. Od kraja 1939. do maja 1940. nalazio se u koncentracionom logoru u Bileći. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana Politbiroa CK KPJ. U NOR-u od 1941: član Vrhovnog štaba, komandant Glavnog štaba za Crnu Goru, delegat Vrhovnog štaba i CK KPJ u Crnoj Gori, organizator narodne vlasti; vijećnik AVNOJ-a i član njegovog Predsjedništva, član NKOJ-a, general-lajtnant NOVJ. Poginuo nesrećnim slučajem na Dunavu kod Beograda 23. oktobra 1944. Narodni heroj — 276, 313, 316, 320

Minderović Čedomir (1912—1966), književnik. Revolucionarno orijentisan od rane mladosti. Počeo da objavljuje 1928. Pripadao grupi tzv. socijalne literature. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a bio komesar bataljona Posavskog NOPO, član Politodjela 2. proleterske i 16. muslimanske brigade, 27. divizije i na radu u Propagandnom odeljenju VŠ NOVJ. Poslije rata član Agitpropa CK KP Srbije, urednik »Književnosti« i »Književnih novina«, načelnik u Ministarstvu prosvjete Srbije, sekretar Saveza književnika Jugoslavije i savetnik u Državnom sekretarijatu za inostrane poslove. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 272

Minić Miloš (1914), diplomirani pravnik. Član KPJ od 1936. Član rukovodstva KPJ na Pravnom fakultetu i član Univerzitetskog komiteta KPJ u Beogradu, član PK SKOJ-a za Srbiju. 1939/40. član OK Čačak; 1940/41. instruktor PK Srbije, a zatim sekretar OK KPJ Kruševac. Učesnik je na Pokrajinskom savjetovanju KPJ za Srbiju, koje je, uz Titovo učešće, održano februara 1941. Jedan od organizatora Valjevskog NOPO. Po nalogu Vrhovnog štaba 1941. vodio pregovore s Dražom Mihailovićem, a na pregovorima između Tita i Mihailovića bio član delegacije VŠ. Od kraja 1941. do oktobra 1944. sekretar OK Valjevo, pa OK Čačak, vijećnik AVNOJ-a na Drugom i Trećem zasjedanju, poslanik ASNOS-a. Od oktobra 1944. do marta 1945. rukovodilac OZN-e za Beograd, a zatim javni tužilac

Srbije. Ministar u vladi Srbije od 1950. do 1953, potpredsjednik Skupštine Jugoslavije, potpredsjednik SIV-a i savezni sekretar za inostrane poslove. Član Predsjedništva CK SKJ. Narodni heroj — 190

Mirković Radovan (1905—1970). Do II svjetskog rata radnik — pečalbar. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a borio se u sastavu Baljačke čete (Bileća), terenskog bataljona »Miro Popara« i 10. hercegovačke brigade i 29. divizije. U tim jedinicama bio je borac, komandant i intendant. Poslije rata (do 1948, kada se iz zdravstvenih razloga u činu majora JNA penzionise) ostao u JNA u intendantskoj službi. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 305

Mišić Živojin (1855—1921), vojvoda u srpskoj vojsci. Istaknuti komandant srpske vojske u balkanskim ratovima i I svjetskom ratu — 300

Mitranović Borivoj Bora, kapetan JV; jedan od organizatora četničkog pokreta Draže Mihailovića u pljevaljskom srezu. U toku rata bio je komandant Romanjskog sektora Glasinačkog četničkog odreda, pomoćnik načelnika operativnog štaba Bosanskih četničkih odreda u istočnoj Bosni, delegat D. Mihailovića pri četničkim jedinicama u zapadnoj Bosni i komandant Zeničkog (Ozrenskog) četničkog korpusa 1943. i 1945 — 293

Mitrović Mitra (1912), završila Filozofski fakultet u Beogradu. Član KPJ od 1933; član PK KPJ za Srbiju. U NOR-u od 1941: član Politodjela 1. proleterske brigade, član redakcije »Borbe«, član Centralnog odbora AFŽ-a, vijećnik AVNOJ-a i dr. Poslije rata ministar u vladi Srbije; direktor Saveznog zavoda za proučavanje školskih i prosvjetnih pitanja i dr. Bila član CK SKS i CK SKJ — 278

Mitrović Stefan (1909), u revolucionarnom pokretu učestvuje od 1931. kao student Beogradskog univerziteta. Član PK SKOJ-a za Srbiju i član CK SKOJ-a. Zbog revolucionarnog rada više puta hapšen a 1937. osuđen na 3 godine robije. U NOR-u na partijsko-političkim dužnostima, a od 1943. komesar divizije, korpusa, i načelnik Propagandnog odeljenja Generalštaba. Poslije rata na radu u Upravi za propagandu i agitaciju CK KPJ. Zbog prihvatanja Rezolucije IB 1948. isključen iz Partije — 300

Mojmir Martin (1921). Do II svjetskog rata učenik radio-mehaničkog zanata. Član KPJ s prekidom od 1939. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a ilegalac, član MK SKOJ-a u Zagrebu i OK SKOJ-a za Kordun, politički komesar čete 1. proleterskog bataljona Hrvatske, član Sekretarijata USAOJ-a, omladinski instruktor u Istri i vijećnik Prvog zasjedanja ZAVNOH-a. U jesen 1944. odlazi u SSSR na vazduhoplovno školovanje. Poslije rata, do 1947. ostaje na službi u JNA na dužnosti komesara vazduhoplovnog puka i zamjenika komesara vazduhoplovne divizije. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 119

Molotov Vjačeslav Mihajlovič (1890), sovjetski političar. U radničkom pokretu od 1907, član Politbiroa RKP (b) od 1921. U 1929/1930. član Prezidijuma KI; od 1930. do 1941. predsjednik Sovjeta narodnih komesara SSSR-a. Od leta 1939. do 1957. ministar inostranih poslova i potpredsjednik vlade. Poslije toga ambasador. Jedan od najistaknutijih Staljinovih saradnika; vidno se angažovao u kampanji IB protiv Jugoslavije. Na plenumu CK KPSS juna 1957. isključen iz CK zbog antipartijske djelatnosti i otpora politici XX kongresa KPSS i smijenjen s funkcije prvog zamjenika predsjednika vlade — 276

Morača Mira (1920). Do rata student. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a najduže bila u sastavu 3. krajiške brigade. Ostale partijske i druge aktivnosti: član Sreskog i Okružnog komiteta KPJ za Drvar (1942—1944), član Sazivačkog odbora Prve zemaljske konferencije AFŽ Jugoslavije (Bosanski Petrovac, 6—8. decembra 1942). Poslije rata radila u više ustanova na stručnim poslovima. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 278

Mošćan Silvo vid. Stopar Viktor

Muhtić Stjepan (1917—1979). do II svjetskog rata mornarički narednik. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1943. Do decembra 1942, kada odlazi u Biokovski NOPO, na službi u lučkom zapovjedništvu NDH u Makarskoj. Od januara 1943. komandir 1. čete 1. mornaričkog partizanskog odreda. Poslije rasformiranja odreda vraća se u Biokovski odred. Ostatak rata provodi u sastavu 1. i 8.

dalmatinske brigade i u floti JRM. Poslije rata ostaje na službi u JNA na raznim dužnostima u tehničkim službama JRM. Penzionisan kao pukovnik JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 282

Musolini Benito (Mussolini Benito) (1883—1945), italijanski fašistički diktator, organizator i vođa fašizma. Godine 1919. formirao fašističke odrede za borbu protiv revolucionarnog pokreta Italije. 1922. izveo marš na Rim i postao predsjednik vlade. Godine 1925. zaveo fašističku diktaturu. Spoljnu politiku usmjerio na osvajanje u Evropi i Africi i na borbu protiv progressa u svijetu. Pod njegovim rukovodstvom fašistička Italija je vodila rat za osvajanje Etiopije (1935—1936), intervenisala u Španiji u korist Franka i učestvovala u drugom svjetskom ratu kao član koalicije fašističkih država. Po padu fašizma (1943) u sjevernoj Italiji, koju su okupirali Nijemci, bio na čelu italijanske Socijalne Republike. Uхватili ga italijanski partizani i ubili 28. aprila 1945 — 268, 282

Naceva Mara (1920), radnica. Član KPJ od 1940. Bila delegat na V zemaljskoj konferenciji KPJ 1940. Član PK KPJ za Makedoniju od marta 1941. Učestvuje u organizovanju ustanka u Makedoniji. Uhapšena 1942, u koncentracionom logoru do kraja 1943. Poslije toga organizacioni sekretar CK KP Makedonije. Član AVNOJ-a, ASNOM-a. Poslanik Savezne skupštine, Revizione komisije SKJ, Glavnog odbora SSRNJ, Centralnog odbora SUBNOR-a, član Savjeta federacije. Narodni heroj. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 119

Nadž Kosta (1911), radnik i podoficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U naprednom radničkom pokretu učestvuje od rane mladosti. Proganjan i hapšen više puta, a 1933. osuđen na 2 godine robije. Po odluci KPJ otišao u Španiju. U španskoj republikanskoj vojsci bio komandant Balkanskog bataljona. Član KPJ od 1937. Od 1939. u koncentracionom logoru u Francuskoj. U NOR-u jedan od organizatora ustanka na Kordunu, član Glavnog štaba BiH, komandant Operativnog štaba za Bosansku krajinu, komandant 1. bosanskog, pa 3. korpusa NOVJ; komandant Glavnog štaba Vojvodine i komandant 3. armije JA. Poslije rata komandant armije, komandant vojne oblasti, pomoć-

nik saveznog sekretara za narodnu odbranu, poslanik Skupštine Srbije i Skupštine Jugoslavije, član CK SKS i CK SKJ, predsjednik SUBNORJ. General-armije JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. Odlikovan Ordenom narodnog heroja — 133, 244, 288, 316

Natlačan dr Marko (1886—1942), slovenački političar, pripadnik Slovenske ljudske stranke. Pred II svjetski rat ban Dravske banovine. Poslije kapitulacije Kraljevine Jugoslavije aprila 1941. postao saradnik Trećeg Rajha stavljajući se na čelo kvislinške nacionalističke organizacije »Bela garda«. Ubijen u Ljubljani 9. oktobra 1942. od pripadnika VOS — organizacije OF — 98, 266, 285

Nazor Vladimir (1876—1949), književnik. Službovao kao profesor i direktor u nizu mjesta Dalmacije i Istre. Od 1931. u Zagrebu, gdje je penzionisan 1933. prije punog radnog staža. U sporu na književnoj ljevici optuživan zbog glasanja 1935. za listu B. Jevtića. U danima okupacije aktivan u NOP-u, a 1942. odlazi s Goranom Kovačićem u partizane. Predsjednik ZAVNOH-a, a potom i Prezidijuma Sabora NRH — 144, 292, 318, 320

Nedić Milan (1877—1946), oficir srpske vojske, a potom u vojsci Kraljevine Jugoslavije armijski general, komandant armije, načelnik Glavnog generalštaba, ministar vojske i mornarice. Kao ministar podržao Ljotićevu organizaciju, propagirao snagu Hitlerove Njemačke i unosio defetizam u JV. Otvoreno se stavio u službu njemačkih okupatora i od 29. avgusta 1941. predsjednik kvislinške srpske vlade. Za cijelo vrijeme rata borio se protiv NOP-a. Njegove vojne jedinice počinile su brojne zločine. Uхваćen i kao kvisling i ratni zločinac predat sudu; u zatvoru u Beogradu izvršio samoubistvo 4. februara 1946 — 99, 100, 124, 183, 188, 221, 224, 286, 299

Nešković dr Blagoje Mihajlo (1907), ljevakar. U naprednom studentskom pokretu učestvuje od 1927; član KPJ od 1936. Dobrovoljac u španskom građanskom ratu u redovima španske republikanske vojske. Po povratku u Jugoslaviju (1940) uključio se u partijski rad. U NOR-u od 1941. Sekretar PK KPJ za Srbiju i član CK KPJ, a od Osnivačkog kongresa KPS (maja 1945) do 1948. sekretar CK KPS i

predsjednik vlade NR Srbije, 1948—1952. bio potpredsjednik vlade FNRJ i član PB CK KPJ. Poslije isključenja iz SKJ (1952) zbog kolebljivog stava u odnosu na partijsku liniju, posvetio se ljekarskom pozivu i naučnom radu u Onkološkom institutu. Profesor univerziteta. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 191, 195, 198, 199, 300, 301

Nikolaj, mitropolit kijevski i galicijski u toku II svjetskog rata — 218

Novak Franc (1914). Do rata moler. Član KPJ od 1940. Učesnik NOR-a od 1941. U toku rata bio na partijskim dužnostima u MK, SK i OK KPJ za Mostar i Hercegovinu; partijski radnik u Mostarskom bataljonu (1942), 5. livanjskom bataljonu 10. hercegovačke brigade i 29. hercegovačke divizije, zamjenik komesara 12. brigade (1943) i sekretar komiteta KPJ 29. divizije (1944) i član OK KPJ za Hercegovinu (1945). Poslije rata na raznim partijskim i društvenim funkcijama u Mostaru, Beogradu i Sarajevu. Član IV BiH u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 203, 305

Novak Karlo (1905). Do rata major JV i načelnik Štaba Osječke divizijske oblasti. Poslije aprilskog rata 1941. izbjegao zarobljeništvo i povukao se u rodnu Sloveniju. Odbio saradnju s OF i uklanjanje u borbu protiv okupatora i njegovih saradnika. Od novembra 1941. načelnik Štaba komande četnika DM u Sloveniji. Saradivao sa Slovenskom zvezom, italijanskim okupacionim vlastima i kvislinškim odredima na suzbijanju NOP-a u Sloveniji. Od maja 1942. bio je komandant četničkih snaga Slovenije (ukupno 300 boraca) i politički delegat VK JNIO. Od kapitulacije Italije, a naročito od proljeća 1944. djeluje u Italiji kao saveznički obavještajac. Poslije rata emigrirao u SAD — 266

Novosel Vanda (1915), u revolucionarnom pokretu učestvuje kao studentkinja Zagrebačkog sveučilišta. Član SKOJ-a od 1933, a član KPJ od 1935. Aktivno radi u studentskoj odnosno omladinskoj sekciji Ženskog pokreta, u uredništvima časopisa »Mlada žena« i »Ženski svijet«; 1941. je član Inicijativnog odbora AFŽ za Hrvatsku. U oktobru 1941. uhapšena od ustaša i po izlasku iz zatvora (1942. na osnovu razmjene) postaje član Sekretarijata CO AFŽ. Poslije oslobođenja bavi se publi-

stičkim i drugim društvenim radom — 278

Obradović Milan Pop (1917—1981). Pred II svjetski rat završio bogosloviju. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku rata borio se u sastavu Pjevaljskog NOPO i 3. proleterske (sandžačke) brigade. Bio je na dužnosti političkog komesara od čete do bataljona. Poslije rata ostao na službi u JNA. Pukovnik JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 220

Omanović Hamdija (1915). Do II svjetskog rata željeznički službenik. Član KPJ od 1941. Učesnik NOR-a od 1942. U toku NOR-a bio komandant bataljona, komandant 8. krajiške brigade, šef Saobraćajnog odsjeka 5. korpusa, vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a. Poslije rata je pomoćnik direktora Direkcije državnih željeznica u Sarajevu, pomoćnik komandanta armijske oblasti; poslanik Skupštine SR BiH u vise saziva. General-potpukovnik JNA u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 316

Orović Savo (1888—1974). U I svjetskom ratu u crnogorskoj vojsci, a od 1916. bio komita. U vojsci Kraljevine Jugoslavije stekao čin pukovnika. U NOR-u od 1941. Bio je zamjenik komandanta Nikšićkog NOPO, član GŠ NOPO za Crnu Goru i Boku, član VŠ, komandant Oficirske škole VŠ, načelnik GŠ Vojvodine, komandant Pješadijskog vojnog učilišta. Vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata biran za saveznog poslanika i poslanika Skupštine Crne Gore. General-pukovnik JNA — 169

Osmić Muharem Muho (1918). Do rata radnik. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U NOR-u borio se na Kupresu (1941), bio zamjenik komandira čete u bataljonu »Vojin Zirojević«, komandant 4 (prozorski) bataljona 10. hercegovačke brigade (1942), komandant Prozorskog i Ramskog NOPO, borac Pratećeg bataljona VŠ i komandant Vojnog područja Prozor (1943/1944). Poslije rata ostao u službi u JNA. Penzionisan kao pukovnik JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 304

Qstojić Zaharije (1907—1945), generalštabni major vojske Kraljevine Jugoslavije. Sa misijom britanskog kapetana

Hadsona došao je septembra 1941. zajedno sa majorom Latatovićem u Jugoslaviju i priključio se D. Mihailoviću. Bio je šef Operativnog odjeljenja četničke Vrhovne komande i komandant Istaknutog dijela Vrhovne četničke komande za Bosnu, Hercegovinu, Dalmaciju, Liku i Crnu Goru. Marta 1945. odvojivši se od Draže Mihailovića, pokušao da se sa ostacima četničkih jedinica probije iz Bosne do britanskih snaga. Maja 1945. zajedno s P. Đurišićem razoružan od ustaša i ubijen u logoru u Gradiški — 293, 297

Papić Peko (1909). Do II svjetskog rata bio željeznički službenik. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. Do juna 1942. komesar partizanskog bataljona na području Bileće. Od tada do kraja rata bavio se partijskim radom na terenu Bileće i Hercegovine: bio član Sreskog komiteta KPJ za Bileću i instruktor CK KPJ i VŠ NOVJ. Poslije rata (do 1948) nalazio se na partijskim i upravnim dužnostima u Mostaru i Sarajevu. Penzionisan kao bankarski službenik. Složio se sa Rezolucijom IB. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 305

Pavelić dr Ante (1889—1959), vođa fašističkog ustaškog pokreta, poglavnik tzv. Nezavisne Države Hrvatske, kvisljig i ratni zločinac. Godine 1928. osnovao klerofašistički pokret (Hrvatski ustaški pokret), koji je djelovao kao ultradesničarska teroristička organizacija. U zemlji 1939. osnovao ustaški centar u Zagrebu. Desetog aprila 1941. uz pomoć Nijemaca stvorena je NDH, a sedam dana kasnije Pavelić je obrazovao ustašku valdu. Stvorio je oružane snage, aparat državne i policijske vlasti i ustaške organizacije. Po ugledu na nacizam i fašizam, zaveo fašistički režim, čiji je cilj bio istrebljenje komunista i svih rodoljuba, uništenje Srba, Jevreja, Roma i u okviru napora nacizma i fašizma borba protiv progressa i demokratije u svijetu. Po njegovom nalogu represivni organi i oružane snage NDH ubile su slotine hiljada ljudi. Poslije bjekstva iz Jugoslavije živio pod zaštitom reakcionarnih krugova i umro u Madridu — 98—101, 124, 148, 218, 221, 224, 230, 252, 262, 263, 285, 296, 310

Pavićević Marko (1883—1970), zemljoradnik, crnogorski doseljenik u okolinu Valjeva. U međuratnom periodu pripadao

socijaldemokratskom krilu SRPJ (k). Neposredno pred aprilski rat 1941. iz Valjeva odlazi u Crnu Goru. Učesnik NOR-a od 1941. Poslije bitke za Pljevlja, 21. decembra 1941. ulazi u sastav 2. bataljona 1. proleterske brigade. Vijećnik sva tri zasijedanja AVNOJ-a. Po oslobođenju Srbije 1944. postaje komandant Vojnog područja Valjeva. Poslije rata biran za predsjednika Sreskog NO za srez Valjevo. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 268

Pavlović Rista vid. Pavlović Ristan

Pavlović Ristan (1887—1943). Do II svjetskog rata učitelj. Pripadnik Demokratske stranke. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku rata bio ekonom Sreskog NOO u Pljevljima (1941), učesnik Konferencije rodoljuba Crne Gore, Boke i Sandžaka na Tjentištu juna 1942. i vijećnik Prvog zasijedanja AVNOJ-a. Poginuo na Sutjesci 13. juna 1943 — 220

Pećanac vid. Milovanović Pećanac Kosta

Pejić Stevan, sveštenik iz Like. Učesnik I kongresa pravoslavnih sveštenika u Srpskoj Jasenici 15. novembra 1942. i potpisnik Poslanice jugoslovenskom sveštenstvu i narodima Jugoslavije — 220

Pejnović Kata (1899—1966). Do II svjetskog rata seoska domaćica. Član KPJ od 1938. Učesnik NOR-a od 1941. Jedan od organizatora ustanka u Lici. U toku rata posebno se bavila radom na organizovanju žena. Na I zemaljskoj konferenciji AFŽ (6—8. decembra 1942, Bosanski Petrovac) izabrana za predsjednicu AFŽ Jugoslavije. Bila je i vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOH-a. Poslije rata obavljala je više funkcija u Saboru SR Hrvatske i drugim društveno-političkim organizacijama. Bila je član CK KPH. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj — 288, 315

Pernar dr Ivan (1889). Jedan od prvaka HSS-a, pristalica desne struje, isticao se u borbi protiv komunista; uhapšen u Zagrebu početkom septembra 1944. od strane ustaša kao prozapadno orijentisan; bio je u uskoj vezi s dr J. Krnjevićem u Londonu — 98

Peruničić Mile (1890—1961), učitelj. Učestvovao u mladoturskoj revoluciji u Sandžaku 1908. i u crnogorskoj vojsci u

1. balkanskom i 1. svjetskom ratu. Između dva rata pripadao Demokratskoj stranci. Član KPJ od 1942. U NOR-u od 1941: komandant Crnogorsko-sandžačkog odreda, član GS NOPO Sandžaka, zamjenik komandanta 3. proleterske sandžačke brigade; vijećnik AVNOJ-a, sekretar AVNOJ-a i dr. Poslije rata je bio sekretar Privremene narodne skupštine, Ustavotvorne skupštine i Prezidijuma Savezne narodne skupštine — 276

Petković vid. Petković Mutimir

Petković Mutimir, pravnik, rezervni artiljerijski potporučnik JV. Jedan od istaknutih organizatora četničkog pokreta u Hercegovini i adutant majora Boška Todorovića, komandanta operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine. Kao njegov opunomoćenik, januara i februara 1942. vodio pregovore u Fojnici s italijanskim okupacionim vlastima o saradnji protiv NOP-a — 173

Petković Paja, komandant bataljona Dinarske četničke divizije. Poginuo kod sela Cigljana (Kninska krajina) 10. novembra 1942. u borbi s 2. dalmatinskom udarnom brigadom — 9

Petričević Branko (1914). Član SKOJ-a je od 1932. na Pravnom fakultetu u Beogradu; član KPJ od 1933. Prije rata bio je član i organizacioni sekretar PK KP za Crnu Goru, Boku, Sandžak i Kosovo i Metohiju, zatim organizacioni sekretar MK KPJ za Cetinje. U NOP-u je od 1941. Bio je komesar divizije, korpusa i 3. armije, a nakon oslobođenja pomoćnik načelnika Glavne političke uprave JNA do 1948, kada je lišen svih funkcija i isključen iz KPJ zbog prihvatanja Rezolucije Informbiroa. Prije penzionisanja (1969) bio je urednik Izdavačkog preduzeća »Rad« — 137

Pijade Moša (Čika Janko, Janko, Šiki) (1890—1957). Studirao slikarstvo u Minhenu i Parizu; od 1910. bavio se novinarstvom. Član KPJ od 1920. Poslije zabrane KPJ 1921. postao član njenog IO. Radio na stvaranju Nezavisnih radničkih sindikata. Bio delegat na II konferenciji BKF 1922. Jedan je od osnivača NRPJ 1923. Zbog organizovanja ilegalne štamparije i publikovanja organa KPJ »Komunista«, 1925. osuđen na 20 godina robije, koja mu je smanjena na 12 godina. U Sremskoj Mitrovici zbog političkog rada 1934.

osuđen na još 2 godine robije. Mandator CK KPJ, jedan od glavnih organizatora i predavača komunističkog univerziteta u sremskomitrovačkoj kaznioni. S R. Čolakovićem na robiji preveo Marksov »Kapital«. Po izlasku s robije bio zatvoren u bilečkom logoru. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana CK KPJ. U NOR-u od 1941: radio na organizovanju ustanka u Crnoj Gori; u Vrhovnom štabu rukovodio radom vojnih vlasti u pozadini; vijećnik AVNOJ-a na Prvom zasjedanju; od Drugog zasjedanja potpredsjednik Predsjedništva AVNOJ-a. Poslije rata bio potpredsjednik Prezidijuma Savezne skupštine; potpredsjednik SIV-a, predsjednik Savezne narodne skupštine; član PB odnosno IK CK SKJ. Napisao je više radova. Narodni heroj i Junak socijalističkog rada — 268, 272, 273, 276, 307, 308, 313

Plečaš vid. *Plečaš Đuro*

Plečaš Đuro, kapetan JV. U toku rata četnički vojvoda Koste Milovanovića Pećanca; potom se stavio u službu Milana Nedića, predsjednika kvislinške vlade u Srbiji, da bi se na kraju rata našao u službi Draže Mihailovića. Od avgusta 1942. do septembra 1943. bio je inspektor Četničke komande operativnih jedinica istočne Bosne. U tom zvanju djelovao je i u zapadnoj Bosni — 293

Pogačarević Simo (1908—1941). Član KPJ od 1930. Organizator partijskog rada i života u Vranju od 1931. do 1941. i ustanka 1941. u Vranju i okolini. U jesen 1941. preuzima dužnost sekretara OK KPJ za Leskovac. Poginuo u borbi s bugarskim fašistima decembra 1941. Narodni heroj — 299

Popara Miroslav Miro (1913—1942), student. Član KPJ od 1935. Zbog revolucionarnog rada hapšen i proganjan. Kao instruktorka PK KPJ za BiH radio na pripremama i organizovanju ustanka u Hercegovini. U NOR-u od 1941: član Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu, sekretar OK KPJ za istočnu Hercegovinu, politički komesar Hercegovačkog NOPO, politički komesar Operativnog štaba NOPO za Hercegovinu i južnu Dalmaciju. U junu 1942. uhvatili su ga četnici i strijeljali u Nevesinju oko 25. jula 1942. Narodni heroj — 304

Popivoda Pero (1916—1979). Prije rata bio vojni činovnik Mornarice JV. U NOR od 1941. Bio komandant brigade, komandant Operativne zone, komandant korpusa. Zbog neodgovornog ponašanja 1944. smijenjen s dužnosti komandanta korpusa i isključen iz KPJ. Poslije rata na radu u Jugoslovenskom ratnom vazduhoplovstvu; 1948. dobio čin general-majora. Prihvatio Rezoluciju IB, emigrirao 1948. i od tada do smrti aktivno se bavio neprijateljskim radom protiv SFRJ — 265

Popović Jovan (1905—1952), književnik. Do rata angažovan u Beogradu u revolucionarnom radničkom pokretu. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. Vijećnik Prvog zasjedanja AVNOJ-a. U ljeto 1943. prelazi na rad u Srem — uređuje organ PK KPJ za Vojvodinu »Slobodna Vojvodina«. U jesen 1944. jedno vrijeme je u Banatu, a potom se vraća u oslobođeni Novi Sad. Poslije rata je bio član Agitpropa PK KPJ Vojvodine i poslanik Narodne skupštine FNRJ. U Beograd prelazi 1947. za dramaturga Narodnog pozorišta i urednika »Književnih novina« — 272

Popović Konstantin Koča (1908). Apsolvirao na Filozofskom fakultetu u Parizu: bavio se književnošću i publicistikom. Član KPJ od 1933. Više puta hapšen. Učesnik španskog građanskog rata. 1939. vratio se u Jugoslaviju; bio član PK KPJ za Srbiju do hapšenja 1940. U NOR-u jedan od organizatora ustanka u Srbiji; komandant Posavskog NOPO, 1. proleterske brigade, 1. proleterske divizije i 1. proleterskog korpusa, Glavnog štaba NOV i PO Srbije i komandant 2. armije. Bio je član AVNOJ-a od I i član njegovog Predsjedništva od II zasjedanja. Poslije rata bio je načelnik Generalštaba JNA, državni sekretar za inostrane poslove, član SIV-a, potpredsjednik Republike, član Predsjedništva SFRJ, CK SKJ. Predsjedništva CK SKJ i Savjeta Federacije. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom slobode. Rezervni general-pukovnik — 140, 143

Popović Krsto, oficir vojske Kraljevine Crne Gore. Bio jedan od vođa Crnogorske federalističke stranke. stavio se u službu okupatora, koji su mu dali čin generala, postao komandant kvislinških »Nacionalističkih« trupa u staroj Crnoj

Gori. Kao odmetnik ubijen poslije rata — 217, 224

Popović Milentije (1913—1971). Završio Tehnički fakultet u Beogradu. Član SKOJ-a od 1934, a član KPJ od 1939; partijski instruktor PK KPJ za Srbiju u Beogradu i, kratko vrijeme, sekretar MK KPJ za Beograd. U NOR-u od 1941: rukovodilac politodjela 4. proleterske crnogorske brigade, politički komesar Oficirske škole pri VŠ, vijećnik AVNOJ-a, poslanik ASNOS-a. Poslije rata poslanik Privremene narodne skupštine DFJ; ministar u vladi Srbije i u saveznoj vladi; član CK SKJ; generalni sekretar SSRNJ; predsjednik Savezne skupštine — 169

Popović Vladimir (1914—1972), student; u radnički pokret stupio 1929; član KPJ od 1932. Bio sekretar Univerzitetskog komiteta KPJ u Beogradu. Hapšen i proganjan. Kao predstavnik Beogradskog univerziteta učestvovao na Svjetskoj konferenciji studenata komunista i socijalista i na Svjetskoj konferenciji studenata. U španskom ratu (1937—1939) dobio čin kapetana i najviše odlikovanje. Po povratku iz Španije član PK SKOJ-a za Srbiju, instruktor CK KPJ. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za kandidata za člana CK KPJ. U NOR-u delegat CK KPJ u Hrvatskoj, sekretar Operativnog rukovodstva CK KPH; član Vrhovnog štaba; politički komesar, pa komandant 3. korpusa, potom predstavnik NKOJ-a u Bugarskoj. Poslije rata ambasador, član SIV-a, generalni sekretar Predsjednika Republike. Od V do IX kongresa član CK SKJ. Narodni heroj — 264

Popović Vojin Šator (1913—1962). Do II svjetskog rata student prava. Član KPJ od 1937. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio politički komesar Južnohercegovačkog NOPO, zamjenik političkog komesara i komandanta 10. hercegovačke brigade, politički komesar 26. i 23. divizije. Poslije rata ostaje na službi u JNA. Bio je pomoćnik komandanta armije, komandant divizije i vojnog područja. Poginuo u saobraćajnoj nesreći kod G. Milanovca kao komandant vojnog područja. General-major JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 309

Pozderac Nuriya (1892—1943). učitelj. Član JMO. Na izborima 1935. izabran za narodnog poslanika na listi JMO za srez

Cazin. U NOR-u od 1941. Vijećnik i potpredsjednik Prvog zasjedanja AVNOJ-a. U bici na Sutjesci podlegao zadobijenim ranama — 276, 315, 316

Princip Gavriilo (1894—1918), isključen iz VI razreda gimnazije u Sarajevu zbog veze s jednom protivaustrijskom organizacijom; 1912. odbijen da učestvuje kao dobrovoljac u balkanskom ratu; te godine nastavlja školovanje u Beogradu, odakle se s još nekim pripadnicima revolucionarne omladinske organizacije »Mlada Bosna« prebacuje ilegalno u Sarajevo i vrši uspješan atentat na austrijskog prestolonasljednika Franca Ferdinanda; osuđen na 20 godina teške tamnice; držao se herojski pred policijom i na sudu. Umro aprila 1918. u kazamatu Terezin (ČSR); tijelo mu je preneseno 1921. u Sarajevo i sahranjeno u grobnicu heroja »Mlada Bosna« — 263

Princip Slobodan Seljo (1914—1942), student. Bio predsjednik Udruženja bosansko-hercegovačkih studenata »Petar Kočić« i jedan od istaknutijih komunista na Beogradskom univerzitetu. Hapšen i proganjan. Bio je jedan od organizatora ustanka u BiH; komandant Oblasnog štaba Sarajevske oblasti i član GŠ NOPO BiH; komandant Operativnog štaba NOP i DV za istočnu Bosnu. Umro od tifusa u Šćepan-polju sredinom maja 1942. Narodni heroj — 14

Pucar Đuro (1899—1979), bravarski radnik. Član SKOJ-a od 1920, a KPJ od 1922. Od 1924. radio u Željezničkoj radionici u Subotici, gdje je bio i član Mjesnog komiteta KPJ. Zbog revolucionarne djelatnosti osuđen 1929. na 8 godina robije, a kazna mu je u toku robije povećana još za 2 godine. Od 1939. živi ilegalno u Sarajevu, postaje član PK KPJ za BiH, a 1940. član CK KPJ. U NOB-u rukovodi ustankom u Bosanskoj krajini, član je Glavnog štaba BiH, potpredsjednik ZAVNOBiH i član Predsjedništva AVNOJ-a. Poslije rata bio na visokim dužnostima u BiH i Federaciji. Predsjednik vlade NR BiH, sekretar CK KP BiH, član Politbira CK KPJ, odnosno SKJ, član Savjeta Federacije i dr. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom junaka socijalističkog rada — 318

Putnik Radomir (1847—1917), vojvoda u srpskoj vojsci. Istaknuti strateg pobjeda srpske vojske u balkanskim ratovima i I svjetskom ratu — 300

Radić Antun (1868—1919), književnik i političar; tajnik Matice hrvatske (1901—1909) i urednik njenog »Glasa«, (1906—7). Zastupao je jedinstvo Južnih Slovena i osuđivao svaku hegemonističku koncepciju među njima, kao i klerikalizam i kapitalizam, ali se zadovoljavao postojećim društvenim poretkom i nije pokazivao crte borbenosti kao njegov mlađi brat Stjepan — 284

Radić Radisav Rade (1890—1946). Do rata trgovac u Jošavki kod Banjaluke. U ljeto 1941. organizuje oružanu grupu ljudi za odbranu od ustaških zločina. Novembra iste godine postavljen za člana Štaba 4. krajiškog NOPO. Početkom aprila 1942. organizuje puč u ovom odredu i od dijela ljudstva formira četnički odred »Borje«. Od tada do kraja rata jedan od najžešćih protivnika NOP-a. Bio je komandant Glavnog štaba četničkih odreda Bosne i komandant odreda »Borje«, član Centralnog nacionalnog komiteta DM. Poslije rata (1946) kao ratni zločinac osuđen na smrt — 23, 115

Radić Stjepan (1871—1928). Od 1903. učestvuje u hrvatskom narodnom pokretu i već tada odlučuje da s bratom Antunom osnuje Seljačku stranku (1904). Zasnivajući svoju politiku na priznavanju jugoslovenske državne zajednice, uz punu afirmaciju hrvatske nacionalne individualnosti, zalagao se za federativno uređenje, zbog čega je došao u sukob s nosiocima unitarističkih i centralističkih koncepcija. Bio je na čelu HRS-a, a docnije HSS-a. Zajedno sa Svetozarom Pribićevićem formira 1927. Seljačko-demokratsku koaliciju. Žrtva radikalnog atentata na predstavnike HSS-a u Narodnoj skupštini 20. juna 1928 — 284

Radoičić Blažo. Do rata i u toku NOR-a sveštenik u selu Preodac, srez Glamoč. Kao simpatizer i pomagač NOR-a učestvovao je na I kongresu pravoslavnih sveštenika u Srpskoj Jasenici 15. novembra 1942 — 220

Radosavljević Dobrivoje (Ljuba, Bobi) (1915). Član SKOJ-a i KPJ postao kao student Poljoprivredno-šumarskog fakulteta u Zemunu 1933; sekretar Univerzi-

tetskog komiteta SKOJ-a od kraja 1933. Uhapšen 1934. i osuđen na 3 godine robije. Od 1937. do rata član PK SKOJ-a za Srbiju, zatim član CK SKOJ-a, a 1940. sekretar OK KPJ za Zajčar. U NOR-u jedan od organizatora ustanka u istočnoj Srbiji; od sredine 1942. do kraja 1944. instruktor CK KPJ pri PK KPJ za Makedoniju. Vijećnik AVNOJ-a. Od februara 1945. sekretar GK KPJ Beograda i član PB CK KPS. Poslije rata organizacioni sekretar CK KP Srbije, član CK SKJ i predsjednik CK SK Srbije (1967—1969), ministar u vladi FNRJ i član SIV-a, narodni poslanik i dr. Narodni heroj. Član Savjeta Federacije. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 191, 194, 300, 301

Radošević Jovo vid. Radošević Lazo

Radošević Lazo (1919). Do II svjetskog rata student Teološkog fakulteta u Beogradu. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a borio se u sastavu Visoko-fojničkog i Drvarsko-petrovačkog odreda (politički komesar) i 4. krajiške brigade (zamjenik političkog komesara). Poslije rata na raznim dužnostima u JNA. General-major u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 220

Radović R. Miloš (1915), pravnik. Do rata angažovan u radničkom pokretu. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. U ratu bio komandant Donjomoračkog bataljona, sekretar Sreskog NOO u Kolašinu, učesnik Ostroške skupštine (1943), član i zamjenik načelnika Ekonomskog odjeljenja VŠ NOVJ, zamjenik vijećnika na Prvom zasjedanju AVNOJ-a. Poslije rata pomoćnik ministra unutrašnjih poslova vlade FNRJ, direktor Uprave materijalnih rezervi, član Savezne kontrolne komisije, savezni javni pravobranilac i sudija Vrhovnog suda SFRJ. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 52, 142, 275

Radović Radovan, četnički vojvoda za jablanička sela Dobra Voda, Magaš i Dragi Do. Pripadao četničkom pokretu Koste Milovanovića Pečanca, a poslije novembra 1942. pokretu Draže Mihailovića. Krajem rata emigrirao u inostranstvo — 184

Rafanelli Ivo (1915—1978). Do II svjetskog rata zaposlen u advokatskoj kance-

lariji u Makarskoj. Član KPJ od 1939. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a borio se u sastavu 1. južnodalmatinske partizanske čete, u bataljonu »Josip Jurčević« (član štaba), i bataljonu »Vid Mihajlević« (politički komesar čete). U toku 1944. prelazi na rad u jedinice KNOJ-a (član Politodjela divizije). Poslije rata ostaje u službi u JRM. Kapetan korvete. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 282

Rakočević Milo, vazduhoplovni kapetan II klase JV. Obavještajac i oficir za vezu Štaba D. Mihailovića s crnogorskim i bosanskim komandantom Pavlom Đurišićem i Ilijom Trifunovićem Birčaninom. Imao specijalne zadatke D. Mihailovića kod komande 18. italijanskog korpusa radi postizanja uslova za četničke operacije na oslobođenoj teritoriji Bihaća i okoline. Poslije kapitulacije Italije povukao se u Italiju — 293

Ranković Aleksandar (Marko) (1909). Član SKOJ-a od 1927, a KPJ od 1928; iste godine postaje i sekretar PK SKOJ-a za Srbiju; 1929. osuđen na šest godina robije; član i sekretar PK KPJ za Srbiju od 1937; član Privremenog rukovodstva KPJ od maja 1938. (kasnijeg CK KPJ). Na V konferenciji KPJ (1940) izabran za člana Politburoa CK KPJ. U NOR-u od 1941; član VŠ NOV i POJ, član Predsjedništva AVNOJ-a. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Junaka socijalističkog rada. Poslije rata bio ministar unutrašnjih poslova i potpredsjednik savezne vlade odnosno SIV-a, od 1963. do 1966. potpredsjednik Republike, član IK CK SKJ. Zbog birokratsko-dogmatskog suprotstavljanja razvitku socijalističkog samoupravljanja i politici nacionalne ravnopravnosti i zloupotrebe svojih pozicija u Službi državne bezbjednosti na IV plenumu CK SKJ (jula 1966) lišen funkcija, a na sjednici CK SK Srbije (septembra iste godine) isključen iz SKJ i penzionisan — 244, 268, 288, 304

Ribar dr Ivan (1881—1968), advokat, političar. Od 1919. aktivan učesnik u političkom životu u Jugoslaviji i branilac demokratskih sloboda u okviru Demokratske stranke, u kojoj vrši funkciju potpredsjednika. U vrijeme diktature pripada lijevom krilu ove stranke. Pristalica Narodnog fronta. U NOR-u od 1941. Vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata preds-

jednik Privremene narodne skupštine, a od 1945. do 1953. predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine — 207, 247, 268, 276, 288, 294, 308, 313—316, 318, 320

Ribar Ivo Lola (Fišer) (1916—1943), student; 1935. postao član SKOJ-a, a 1936. član KPJ. U 1935. i 1936. učestvovao u više akcija i borbi studenata Beograda protiv režima. Kao predstavnik jugoslovenske omladine učestvovao na Međunarodnoj omladinskoj konferenciji za mir u Briselu (1936) i na Svjetskom omladinskom kongresu za mir u Ženevi (1936). Od Titovog dolaska na čelo KPJ 1937. rukovodi Centralnom izvršnom omladinskom komisijom pri CK KPJ. Na V (1939) i VI (1940) zemaljskoj konferenciji SKOJ-a biran je za sekretara CK SKOJ-a. Na V konferenciji KPJ izabran je za člana CK KPJ, a 1943. za člana PB CK KPJ. Uhapšen decembra 1939, a od januara do aprila 1940. bio u logoru u Bileći. Jedan od istaknutih organizatora ustanka. Član Vrhovnog štaba NOV i POJ od 27. juna 1941. Na Prvom kongresu USAOJ-a (decembra 1942) izabran za njegovog predsjednika. Poginuo je kao šef Vojne misije VŠ NOV i POJ pri Savezničkoj komandi za Srednji istok na Glamočkom polju 24. novembra 1943. Narodni heroj — 11, 119, 198, 263, 264, 268, 273, 288, 290, 302, 303, 313, 317, 319

Roata Mario (Roatta Mario, 1887—1968), italijanski general, Musolinijev načelnik Generalštaba kopnene vojske, ratni zločinac. U španskom građanskom ratu (1936—1939) komandovao italijanskim intervencionističkim trupama. Od januara 1942. do kapitulacije Italije septembra 1943. komandant italijanske okupacije 2. i 6. armije na tlu Jugoslavije. Bjekstvom u Španiju izbjegao suđenje za učinjene ratne zločine. Napisao knjigu o svom djelovanju na tlu Jugoslavije u toku 1942/43 — 295, 296

Rodzjanko Mihail Vladimirovič (1859—1924), ruski političar, jedan od lidera »oktobaraca«. Pripadao krupnim zemljoposjednicima. Poslanik Državne dume (1907—1917) i njen predsjednik (1911). Poslije oktobarske revolucije (1917) i u vrijeme građanskog rata (1918—1920) nalazio se uz armiju Denikina. Emigrirao 1920. u Kraljevinu Jugoslaviju, gdje je i umro 1924 — 213

Rožman dr Gregorij (1883—1959), sveštenik, od 1912. doktor teologije i biskup. Profesor Teološkog fakulteta u Ljubljani (1924—1929). Poslije kapitulacije Kraljevine Jugoslavije aprila 1941. postao saradnik Trećeg Rajha organizujući oružane jedinice seoske straže — vrstu slovenačkog domobranstva protiv NOP-a. Zbog svog antikomunizma bio je tokom NOR-a među vodećim ličnostima kontra-revolucije u Sloveniji. Poslije rata (1946) u odsustvu osudio ga Vojni sud u Ljubljani na 18 godina prinudnog rada. Umro u izbjeglištvu — 266

Rukavina Ivan Ivo (1912), student. Član SKOJ-a od 1933, a član KPJ od 1935. Zbog progona, po odluci Partije emigrirao 1934; u toku 1935. i 1936. radio u tehnici KPJ koja je pripremala izdavanje »Proletera«. Učesnik španskog građanskog rata; bio je kapetan, komandant bataljona. Po porazu Republike interniran u logor u Francusku, a 1939. dolazi u zemlju, postaje član PK SKOJ-a za Hrvatsku. U NOR-u od 1941. Bio je jedan od organizatora ustanka u Hrvatskoj; komandant GŠ Hrvatske, zatim 4. korpusa, Vojne uprave za Vojvodinu i šef Vojne misije u Parizu. Poslije rata načelnik uprave u SSNO, komandant armije, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu obranu; član CK SKH i CK SKJ, general armije. Narodni heroj. Član Savjeta Federacije — 245

Rus Josip Joža (1893). Do II svjetskog rata sudija Apelacionog suda u Ljubljani. Veoma angažovan u sokolskoj organizaciji u Sloveniji. Kao predstavnik demokratskog krila ove organizacije učestvovao na osnivačkom sastanku Osvobodilne fronte. Biran za člana IO OF. Februara 1942. prešao u ilegalnost a u maju na slobodnu teritoriju. Bio je vijećnik I zasjedanja a vijećnik i potpredsjednik II zasjedanja AVNOJ-a. Poslije rata potpredsjednik Ustavotvorne skupštine (1945), potpredsjednik Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ (1946—1953), predsjednik Republičkog vijeća Narodne skupštine NR Slovenije (1954—1958) i predsjednik DTV »Partizan«. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 266, 269

Ruzvelt Franklin Delano (Roosevelt Franklin Delano) (1882—1945), političar i državnik. Za predsjednika SAD biran

uzastopno četiri puta (1932—1945) — 276, 283

Saili Dragutin (Konspirator) (1899—1968), član KPJ od 1919; sekretar partijske ćelije u Željezničkoj radionici u Zagrebu (do 1929), poslije član MK KPJ za Zagreb, a od 1936. član PK KPJ za Hrvatsku. U vrijeme frakcijskih borbi u KPJ pristalica zagrebačkog antifrakcijskog fronta. Često hapšen, a 8. juna 1934. osuđen na 18 mjeseci robije. Krajem 1939. upućen u koncentracioni logor u Lepoglavi, odakle je pušten februara 1940. Član Biroa CK KPH od 1940. Učestvovao u NOP-u od 1941. Vijećnik ZAVNOH-a od Prvog zasjedanja (juna 1943). Nalazio se na raznim vojnim i političkim dužnostima — 292, 300

Salihagić Muhamed (1909—1960). Zanatlija krojačke struke iz Bosanskog Petrovca. U toku II svjetskog rata živio u Banja Luci. Poslije rata se preselio u Zagreb a potom u Ljubljanu i Piran. Bio je zaposlen u tekstilnoj industriji i proizvodnji papira — 315

Saso (Sasso) Drago (1912—1943). Do II svjetskog rata student Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Član KPJ od 1938. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a nalazio se na raznim dužnostima u SKOJ-u u Hrvatskoj. Bio je član i sekretar PK SKOJ-a (1941—1943); jedan je od sazivača i aktivnih učesnika I konferencije Antifašističke omladine Jugoslavije u Bihaću decembra 1942. Bio je jedan od urednika ratnih omladinskih novina — »Omladinski borac«, »Mladi komunist« i lista Okružnog NOO za Gorski kotar »Goranski vjesnik« — 119

Savić Pavle (Paja) (1909), profesor univerziteta. Od 1935. do 1939. u Parizu (zajedno s Irenom Žolio-Kiri i drugim fizičarima) uspješno radio na naučnim istraživanjima. Član KPJ od 1934. U NOR-u od 1941; na radu u Vrhovnom štabu, vijećnik AVNOJ-a (potpredsjednik na Prvom zasjedanju); član Vojne misije VŠ u Moskvi. Poslije rata ministar u vladi Srbije, direktor Instituta za nuklearne nauke, potpredsjednik Savezne komisije za nuklearnu energiju. Objavio više naučnih radova; počasni doktor Beogradskog univerziteta, član više naučnih društava i akademija; bio predsjednik SANU. Dobitnik nagrade AVNOJ-a, zlatne medalje

»Lomonosov« (SSSR). Član Savjeta Federacije — 268, 276

Savić M. Slobodan (1919—1943). Do II svjetskog rata student Teološkog fakulteta u Beogradu. Pristupio NOR-u odmah po izbijanju ustanka u okolini Drvara. U toku rata bio borac teritorijalne partizanske jedinice na terenu selo Prekaje i Drvara. Poginuo u Prekaji prilikom njemačkog bombardovanja 2. avgusta 1943 — 220

Sekulić Dragomir. Komandir čete četničkog odreda »Petar Kočić«, Poginuo na Manjači kod Banjaluke januara 1943. u toku borbi koje je vodila 5. krajiška NOU divizija sa četnicima — 154

Simonović Jagoš (1893—1946). Do II svjetskog rata protojerej u Kolašinu. Pripadao Jugoslovenskoj radikalnoj zajednici. Učesnik NOR-a od 1941. u toku NOR-a bio je vjerski referent 4. crnogorske proleterske brigade, vijećnik Prvog i Drugog zasjedanja AVNOJ-a. Poslije rata bavio se društvenim radom. Član Vjerske komisije vlade DFJ. Umro u činu pukovnika JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 220, 276

Sirota Gajo (1911). Do rata bio profesionalni graničar. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od juna 1942. U toku rata borio se u sastavu Banijskog PO do septembra 1942, kada ulazi u sastav 7. banijske brigade (komandir je 1. voda, 1. čete, 3. bataljona). Od novembra 1943. komandir je čete 1. brigade 7. divizije. Od septembra 1944. do kraja rata nalazio se na dužnosti zamjenika komandanta mjesta Dvor na Uni. Poslije rata koloniziran u Donji Miholjac. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 65

Smirnov Vladimir (1899), inženjer. U NOR-u od 1941; član KPJ od 1942. Bio načelnik Tehničkog odjeljenja VŠ odnosno Tehničke službe Generalštaba. Poslije rata komandant Inženjerije JNA, načelnik Građevinske uprave, zamjenik načelnika ove uprave i dr. General-potpukovnik JNA — 52, 275

Sokolović Radomir vid. Sokolović Rajko

Sokolović Rajko, prije rata učenik Bogoslovije u Sarajevu. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1943. U toku NOR-a borio se u sastavu Drvarsko-petrovačkog NOPO (1941—1942) i 3. krajiške briga-

de (bio komesar čete). Od jeseni 1943. do kraja 1944. nalazio se na raznim dužnostima u jajačkom kraju. Poslije rata (1945—1974) bio na službi u JNA i u Vatrogasnom savezu SR Srbije. Potpukovnik JNA u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 220

Spaho Mehmed (1883—1939), pravnik i političar, prvak Jugoslovenske muslimanske organizacije (JMO) od 1921. do svoje smrti 1939. Do 1918. sekretar Trgovačke komore u Sarajevu. U međuratnom periodu (1919—1939) ministar u više vlada. Imao veliki uticaj na muslimansko stanovništvo u Bosni i Hercegovini — 308

Sredanović Luka (1919—1943), učenik učiteljske škole. Član KPJ od 1939. Učesnik NOR-a od 1941. Jedan od organizatora ustanka u Lastvi (Trebinje) i okolini. Od decembra 1941. zamjenik komandanta bataljona »Luka Vukalović«. Do januara 1943. u sastavu 10. hercegovačke brigade. Od tada na partijskom radu u rejonu Trebinja. Ubijen od četnika u selu Konjsko 1943 — 305

Srzić Niko (1914). Do II svjetskog rata mehaničar. Član KPJ od 1933. Učesnik NOR-a od 1941. U toku rata borio se u sastavu bataljona »Josip Jurčević« i »Vid Mihaljević«, bio vodnik i komandir čete. U januaru 1943. s osnivanjem 1. mornaričkog odreda, postaje njegov komandant, a potom zamjenik komandanta Biokovskog partizanskog odreda i komandant 4. pomorskog obalskog sektora. Poslije rata u službi u JNA. Potpukovnik JNA u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 282

Staljin Josif Visarionovič (1879—1953), sovjetski državnik, političar, generalisimus. Član RSDRP od 1898; po njenom rascjepu prilazi boljševicima. Više puta hapšen i proganjan. Od 1917. član PB RS DRP i vojnog rukovodstva revolucije. U Lenjinovoj vladi komesar za nacionalna pitanja. Od 1922. do 1952. generalni sekretar SKP (b); od 1925. član Izvršnog komiteta KI. Od 1941. do 1953. predsjednik sovjetske vlade i vrhovni komandant oružanih snaga SSSR-a. Uzeo svu vlast u svoje ruke, stvorio kult sopstvene ličnosti. Postao je glavni nosilac dogmatizma i odstupanja od marksizma. Inicijator kampanje IB protiv socijalističke Jugoslavije i SKJ. Na XX kongresu KPSS kriti-

kovana je njegova politika — 18, 43, 70, 100, 126, 149, 213, 223, 269, 276, 300

Stambolić Petar (1912), inženjer agronomije; član SKOJ-a od 1933, a član KPJ od 1935. Jedan od istaknutih organizatora i rukovodilaca studentskog pokreta. Bio je član Univerzitetskog komiteta KPJ u Beogradu; instruktor PK KPJ za Srbiju; učesnik V zemaljske konferencije KPJ. Hapšen i proganjan. U NOR-u jedan od organizatora ustanka u Srbiji, sekretar Glavnog NOO Srbije, član Glavnog štaba Srbije. U 1942. radi u PK KPJ za BiH i u Sremu. U 1943. član PK KPJ za Srbiju, a 1944. komandant Glavnog štaba Srbije, potom izabran za sekretara ASNOS-a. Na Drugom zasjedanju AVNOJ-a izabran za člana Predsjedništva. Poslije rata ministar u vladi Srbije i vladi Jugoslavije, predsjednik vlade Srbije i Skupštine Srbije, predsjednik SIV-a i Skupštine Jugoslavije, sekretar CK SK Srbije, član IK odnosno Predsjedništva CK SKJ, član Predsjedništva SFRJ i Savjeta Federacije. Narodni heroj — 190

Stamenković Dragi (1920), završio trgovačku školu. Član KPJ od 1937, 1939. sekretar je partijske organizacije tekstilara na Karaburmi, a 1940. član PK SKOJ-a za Srbiju. U NOR-u član PK SKOJ-a, partijski rukovodilac odreda, u Povjereništvu PK za južnu Srbiju; sekretar PK SKOJ-a za Srbiju i dr. Poslije rata član CK KP Srbije i organizacioni sekretar, sekretar Oblasnog komiteta za Beograd, ministar u vladi Srbije, predsjednik Sindikata, predsjednik Izvršnog vijeća Srbije, član CK SKJ, poslanik. Narodni heroj — 119

Stamenković Kosta (1893—1942), mlin-ski radnik. Član KPJ postao 1919; učestvovao u stvaranju prvih partijskih organizacija u južnoj Srbiji. Zbog revolucionarnog rada bio je više puta hapšen, a 1940. odveden u koncentracioni logor u Bileći. Juna 1940. Izabran je za sekretara OK KPJ za Leskovac, a na Petoj zemaljskoj konferenciji KPJ za člana CK KPJ. U NOR od 1941: radio je na organizovanju ustanka na području Leksovca i formiranju partizanskog odreda na Kukavici. Narodni heroj — 299

Stančić Mate (1920). Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. Prvih godina rata radi kao ilegalac. U jesen 1942.

prelazi u Liku na slobodnu teritoriju. Od tada do kraja rata 1945. nalazi se u 3. dalmatinskoj brigadi na dužnostima od komandira voda do komandanta brigade. Poslije rata (1946) prelazi na rad u JRM. Od 1960. do 1963. vojni izaslanik SFRJ u Moskvi, a od 1964. komandant Vojnog okruga Split. Član Savjeta SR Hrvatske. General-potpukovnik JNA u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 119

Stančić Sredoje (1904—1943). Do II svjetskog rata zidar. Član KPJ od 1926. Učesnik NOR-a od 1941. Poslije okupacije Beograda po nalogu Partije odlazi u Banat radi organizovanja otpora. Pošto je organizovani otpor u ovom dijelu Vojvodine bio razbijen, vraća se u Beograd u ilegalnost. Član Povjerenstva PK Vojvodine za Banat (mart-septembar 1942). Septembra 1942. pao u ruke policije. Strijeljan 24. maja 1943. u Beloj Crkvi — 302

Stanišić Bajo (1891—1943), pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Učestvovao u ustanku u Crnoj Gori jula 1941. kao savjetodavni član Privremene komande nacionalnooslobodilačkih trupa. Februara 1942. stupio u saradnju s talijanskim okupatorskim vlastima, organizovao četničke jedinice za borbu protiv partizana i bio jedan od najistaknutijih kvislinga i protivnika NOP-a. Poginuo u borbi protiv partizana 18. oktobra 1943 — 206, 224, 293

Stepanović Stepa (1856—1929), vojvoda u srpskoj vojsci. Istaknuti komandant srpske vojske u balkanskim ratovima i u I svjetskom ratu — 300

Stijačić Radovan (1918). Član KPJ i učesnik NOB-a od 1941. U toku rata bio na političkim dužnostima u jedinicama NOV i rukovodstvima KP u Hercegovini. Poslije oslobođenja bio član MK Sarajeva, organizacioni sekretar OK KP BiH za Sarajevo, zatim član Izvršnog komiteta CK SK BiH, potpredsjednik Izvršnog vijeća SR BiH; savezni sekretar za unutrašnje poslove od 1967. do 1971, kada je zbog zloupotrebe položaja i suprotstavljanja politici SKJ oslobođen funkcije. Isključen iz SKJ, a kasnije i penzionisan. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 220

Stoilović Zagorka (1921). Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. U toku rata bila partijski sekretar Račanske čete Kragujevačkog NOPO, od 1. marta 1942. u sastavu 2. proleterske brigade. Učesnik I konferencije USAOJ-a u Bihacu decembra 1942. U januaru 1943. prelazi u 3. dalmatinsku brigadu, a potom u 2. proletersku diviziju za rad sa omladinom. U jesen 1944. prelazi u Srbiju u sastav PK KPJ za Srbiju i OK KPJ u Kragujevcu. Poslije rata bila na raznim dužnostima u CK KP Srbije i CK KPJ. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 137

Stojadinović dr Milan (1888—1961), državnik i političar. Od 1922. bio je u više vlada ministar finansija. U junu 1935. obrazovao vladu u kojoj je držao i resor inostranih poslova; orijentiše se na fašističke države. Godine 1935. formirao novu režimsku stranku JRZ i postao njen šef. Od aprila 1940. bio konfiniran, a sredinom marta 1941. Cvetkovićeva vlada ga predala Englezima; II svjetski rat proveo na ostrvu Mauricijusu — 98, 285

Stojanović dr Mladen (1896—1942), ljekar. Kao srednjoškolac pripadao je organizaciji »Mlada Bosna« i bio je jedan od idejnih vođa napredne omladine u Tuzli. Član KPJ postao 1939. Poslije kapitulacije Kraljevine Jugoslavije ustaše su ga uhapsile 22. juna 1941. ali je pobjegao iz zatvora i otišao na Kozaru, gdje je postao jedan od organizatora narodnooslobodilačke borbe u Bosanskoj krajini. Bio je komandant Kozarskog NOPO i načelnik Operativnog štaba NOPO za Bosansku krajinu. Aprila 1942. četnici su ga ubili kao ranjenika. Narodni heroj — 170, 295

Stopar Viktor (1913), mašinbravar. Do II svjetskog rata aktivni učesnik revolucionarnog pokreta u Sloveniji. Član KPJ od 1935. Član CK KP Slovenije od 1940. i sekretar PK SKOJ-a za Sloveniju od 1939. do 1943. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a kraće vrijeme (1941) pomoćnik političkog komesara GŠ NOV Slovenije, a od 1942. do 1945. politički radnik u Sloveniji. Jedan je od sazivača I kongresa Antifašističke omladine Jugoslavije u Bihacu decembra 1942. Poslije rata bio je na dužnosti direktora u više fabrika, poslanik Skupštine SR Slovenije i Savezne skupštine — Vijeća proizvođača. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 119

Strugar Dušan (1919—1943), svršeni učenik učiteljske škole. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U ratu bio u Lovčenskom bataljonu (1941), a od 1942. do pogibije 2. marta 1943. na Viličah gubnu, borac i komandir 3. čete 2. bataljona 4. crnogorske proleterske brigade. Narodni heroj — 89

Sušić Florijan (1895—1974), zanatlija. Član HSS-a i predsjednik hrvatskog kulturnog društva »Dinara« u Livnu. Član KPJ od 1943, a učesnik NOR-a od 1941. Do avgusta 1942. ilegalni saradnik i zatvorenik. U oslobođenom Livnu izabran za predsjednika Gradskog NOO. Vijećnik sva tri zasjedanja AVNOJ-a i Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a; predsjednik OONF za Bosansku krajinu. Poslije rata predsjednik Okružnog NOO u Travniku, pomoćnik direktora Direkcije za otkup NR BiH i sekretar Oblasnog odbora NF u Mostaru. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 268

Sušanj Boro (1921—1955). Do II svjetskog rata privatni namještenik u Ogulinu. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku rata bio jedan od najhrabrijih boraca primorsko-goranskog kraja. Borio se u sastavu ogulinsko-drežničkog bataljona »Marko Trbović«, 4 (omladinskog) bataljona 6. hrvatske brigade (komandir čete) i 2. udarnog bataljona 1. brigade 13. divizije (1941—1943). Poslije kapitulacije Italije (septembra 1943) prelazi u Istru za komandanta brigade u 43. istarskoj diviziji. Poslije rata kratko vrijeme bio u službi u JNA, a potom je višegodišnji direktor zagrebačkog preduzeća »Prehramna«. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 210

Šarac Džemil (1921). Do II svjetskog rata student medicine. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a bio član OK KPJ za Mostar, zamjenik političkog komesara bataljona »Iskra« i Visoko-fojničkog NOPO, pomoćnik komandanta bataljona i politički komesar 17. krajiške brigade. Poslije rata na službi u JNA. Bio je komesar divizije, načelnik uprave SSNO, sekretar Konferencije SK u JNA, član CK SKJ i Predsjedništva CK SKJ. General-pukovnik JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 304

Šaranović Milovan (1913—1943). Do rata poručnik JV. Učesnik NOR-a od 1941.

Član KPJ od 1942. U toku 1941/1942. bori se u više crnogorskih jedinica na tlu Crne Gore i Hercegovine. U 13-julskom ustanku bio je komandir voda, u jesen 1941. komandir čete, u proljeće 1942. komandant bataljona. Juna 1942. ulazi u sastav 5. crnogorske brigade, u kojoj je bio komandant 4. bataljona, a potom zamjenik komandanta brigade. Novembra 1941. odlukom VŠ NOVJ prekomandovan u Sloveniju. Od dolaska u Sloveniju do pogibije na Jelenovom žljebu, jula 1943, bio komandant Dolenjske zone i načelnik GŠ NOV Slovenije. Pukovnik NOVJ. Narodni heroj — 16, 265

Šarić Nijaz (1909—1943). Do II svjetskog rata metalski radnik — mašinski bravar. Član KPJ od februara 1929. Zbog partijske djelatnosti u Mostaru, avgusta 1929. zatvoren a juna 1930. od Državnog suda za zaštitu države osuđen na godinu dana strogog zatvora. Po izlasku sa robije djelovao je partijski u Mostaru, Beogradu i Zenici. Učesnik NOR-a od 1941. U toku rata je bio borac Mostarskog (konjičkog) partizanskog odreda i komesar 4(prozorskog) bataljona 10. hercegovačke brigade. Poginuo 13. juna 1943. na Miljevini kod Foče po probou sa Sutjeske — 304

Šatorov Metodije Šarlo (1898—1944), poslije I svjetskog rata iz Prilepa emigrirao u Bugarsku; 1924. postaje član OK BKP za Sofiju, a 1927. član CK BKP; 1929. emigrirao u SSSR i radio u aparatu KI, a 1934. se vratio u Bugarsku, suđen u procesu VMRO (ob); naredne godine emigrirao u Pariz, pomagao otpremanje dobrovoljaca u Španiju; 1939. vratio se u Jugoslaviju; sredinom 1940. na preporuku KI i CK KPJ, izabran za sekretara PK KPJ za Makedoniju, a na V konferenciji za člana CK KPJ. Odbio poziv CK KPJ o zajedničkim pripremama za otpor fašizmu i za dizanje svenarodnog ustanka, odvojio partijsku organizaciju Makedonije od KPJ i priključio je BRP (k) čime je otežao pripreme ustanka makedonskog naroda; u avgustu 1941. smijenjen sa dužnosti sekretara PK i isključen iz KPJ. Tada odlazi u Bugarsku; član je CK BRP (k) od 1943; poginuo u 3. ustaničkoj zoni u Bugarskoj — 301

Šentjerc Lidija (1911), diplomirala na Filozofskom fakultetu u Ljubljani 1938. Član KPJ od 1932. Zbog revolucionarnog

rada više puta hapšena i osuđivana. Od 1936. član PK SKOJ-a za Sloveniju, sekretar UK KPJ u Ljubljani, član Omladinske komisije pri CK SKOJ-a; od 1938. radila kao član CK KPSI. Godine 1941. izgnana u Srbiju, odakle je avgusta iste godine uspjela da se vrati u Sloveniju. U NOR-u od 1941. Bila je sekretar Omladinske OF, sekretar OK KPSI za Ljubljano, član IO OF za Ljubljano, član CK KPSI i SNOS-a, sekretar Povjereništva CK KPSI za Ljubljano, Slovenačko primorje, Gorenjsku, Korušku i Trst. Poslije rata organizacioni sekretar CK KPSI, ministar u vladi NRSI, potpredsjednik Skupštine FNRJ, odnosno SFRJ. Bila je republički i savezni narodni poslanik. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 277

Šipka Ranko (1917—1944), student Ekonomsko-komercijalne škole u Zagrebu. Član KPJ od 1938. U NOR-u od 1941. Jedan od organizatora ustanka na Kozari. U toku rata komandant 1. bataljona 2. krajiške brigade, komandant 5. krajiške brigade i zamjenik komandanta 4. krajiške divizije. Narodni heroj — 119

Škorpik Josip (1892—1973). Do I svjetskog rata austrougarski oficir a od 1920. do 1941. oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Pristupio NOVJ 1942. Bio na dužnostima načelnika Štaba 4. operativne zone Hrvatske i 9. divizije, u VŠ NOVJ i 8. korpusu, komandant Oficirske škole pri GŠ NOV Hrvatske i drugo. Poslije rata na raznim dužnostima u Generalštabu JNA. General-potpukovnik JNA — 92, 282

Škorpik Velimir (1919—1943). Do II svjetskog rata mornarički oficir Jugoslovenske kraljevske mornarice. Poslije raspada Kraljevine Jugoslavije, aprila 1941. mobilisan u Mornaricu NDH. Do decembra 1942. nalazio se na službi u Lučkom zapovjedništvu u Makarskoj ilegalno povezan s MK SKH u Makarskoj. Po nalogu Partije odlazi u Biokovski NOPO. Do pogibije, novembra 1943, bio komandant 1. mornaričkog odreda i Biokovskog odreda i načelnik Štaba 3. dalmatinske brigade. Narodni heroj — 282, 315

Šolaja Jovan (1889—1943). Do II svjetskog rata paroh u selu Ivoševci u Kištanju. Simpatizer i saradnik NOP-a. Juna 1942. iz Dalmacije prelazi u Liku na

oslobođenu teritoriju. Zbog teške invalidnosti ratnički život provodi u sastavu Centralne bolnice pri VŠ NOV i POJ. Prilikom povlačenja partizanskih jedinica iz Bosanske krajine januara 1943, zbog iznemoglosti ostaje u Bosanskom Petrovcu, gdje su ga uhvatili i strijeljali četnici marta iste godine — 220

Šolaja Simo (1905—1942). Do II svjetskog rata šumski radnik-nadničar. Član KPJ od 1942. Jedan od organizatora ustanka u šipovskom kraju i legendarni heroj Bosanske krajine. Od avgusta 1941. do avgusta 1942 — koliko je učesnik NOR-a — bio je komandant bataljona »Iskra« i 2. bataljona 3. krajiškog NOPO. Narodni heroj — 170, 295

Šorović Danilo (1915). Do rata učitelj. Član KPJ od 1933. Učesnik NOR-a od 1941. U toku 13-julskog ustanka uhaćen od okupatora, a u jesen 1941. razmijenjen za italijanske zarobljenike. Do novembra 1942. kada je po odluci VŠ NOVJ prekomandovan u Sloveniju, bio je zamjenik komandanta Lovčenskog odreda i komandir čete i komandant bataljona 4. proleterske (crnogorske) brigade. U Sloveniji je bio zamjenik komesara, komesar i komandant bataljona »Matija Gubec«, brigade »Ivan Cankar«, 15. slovenačke divizije, 8. brigade »Fran Levstik« i komandant Podoficirske škole GŠ Slovenije. Poslije rata, do 1948, ostao u službi u JNA. Složio se s Rezolucijom IB. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 265, 266

Šubašić dr Ivan (1892—1955), advokat i političar. Bio pristalica HSS-a. Za bana Banovine Hrvatske imenovan 1939, poslije sporazuma Cvetković—Maček; aprila 1941. odbio zahtjeve za puštanjem na slobodu pohapšenih komunista. Pred ulazak Nijemaca pobjegao zajedno sa članovima vlade u emigraciju. Predsjednik izbjegličke vlade od juna 1944; u tom svojstvu sklopio s maršalom Titom dva sporazuma (16. juna i 2. novembra 1944), na osnovu kojih je u novoj jedinstvenoj privremenoj vladi, formiranoj 7. marta 1945. postavljen za ministra inostranih poslova. Zbog neslaganja s političkim kursom u zemlji podnio ostavku pred izbore za Ustavotvornu skupštinu (1945) — 186, 300, 319

Tanasković Rajko (1917), general-pukovnik JNA. Do II svjetskog rata oficir Jugoslovenske vojske. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U NOR-u bio komandir čete Čačanskog NOPO (1941), komandant 2. bataljona 2. proleterske brigade. Decembra 1942. po nalogu VŠ NOV i POJ odlazi u Sloveniju, gdje ostaje do kraja rata kao komandant divizije i korpusa i načelnik Operativnog odjeljenja GŠ NOV Slovenije. Poslije rata ostaje na službi u JNA na visokim vojnim dužnostima. General-pukovnik JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 266

Tavčar Draga (1914—1945). Do II svjetskog rata student Ljubljanskog univerziteta. Član KPJ od 1940. Učesnik NOR-a od 1941. U toku rata bila kurir CK KP Slovenije za vezu s CK KP Italije (1941—1943). Od aprila do septembra 1943. u italijanskom zatvoru u Sežani. Poslije kapitulacije Italije kao pripadnik OZN-e bavi se partijskim radom na terenu Sežane i Trsta. Na toj dužnosti je i poginula aprila 1945. u toku njemačke ofanzive na Slovensko primorje — 277

Terzić Velimir (1908), oficir (kapetan) vojske Kraljevine Jugoslavije, završio Višu školu Vojne akademije. U NOR-u i član KPJ od 1941; komandant Bjelopoljskog NOPO, načelnik GŠ Crne Gore, zamjenik komandanta 5. crnogorske proleterske brigade, načelnik štaba 4. operativne zone Hrvatske; zamjenik načelnika VŠ. Poslije rata komandant armije, glavni inspektor JNA, načelnik Više vojne akademije i Vojnoistorijskog instituta i dr. General-pukovnik JNA u penziji. Napisao više radova iz oblasti vojne istorije. — 310

Tito Josip Broz (Stari, Tito, Valter)

Toljati Palmiro (Togliatti Palmiro, pseudonim Ercoli; 1893—1964), jedan od osnivača i višegodišnji generalni sekretar KP Italije (od 1926). Od 1924. član IK KI, od 1928. član Prezidijuma, a od 1935. sekretar IK KI. Od 1936. do 1939. bio predstavnik KP Italije u Španiji. U Italiju se vratio u martu 1944; tvorac politike nacionalnog jedinstva; ministar i potpredsjednik u svim vladama od 1944. do 1946. Istaknuti marksistički teoretičar — 62, 277, 315

Tomanović Vlado (1907—1943), sudija. Pripadao je naprednom studentskom pokretu, pa je zbog toga proganjan i hapšen. U NOR-u od 1941. Bio je komandir čete u Čačanskom NOPO, komandant Bilećkog partizanskog bataljona i štaba sektora Bileća—Trebinje. Član KPJ od februara 1942. Zatim je bio komandant Južnohercegovačkog NOPO, zamjenik komandanta Hercegovačkog NOPO i 10. hercegovačke brigade. Narodni heroj — 71

Tomašević Mihajlo. Do rata vazduhoplovni kapetan I klase. U toku rata priključio se četničkom pokretu Draže Mihailovića. Bio je član Štaba Ilije Trifunovića Birčanina, odnosno Štaba komande zapadnobosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih četničkih odreda u Splitu — 173

Tomić Mirko Seljak (1909—1943), pravnik. Istaknuti studentski rukovodilac u Beogradu — predsjednik zadruge »Samopomoć«. Član KPJ od 1934. Aktivan u radu na stvaranju Narodnog fronta i JRP. Član MK Beograd i OK KPJ za Beograd. Hapšen i proganjan. U NOR-u radi na terenu OK Kruševac i OK Kraljevo; od kraja 1941. član Glavnog NOO Srbije, član Glavnog štaba i PK KPJ za Srbiju. Smrtno ranjen u sukobu sa specijalnom policijom u Beogradu 17. januara 1943. — 190, 299, 300, 301

Trifunović Birčanin Ilija (1887—1943), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije u penziji, učesnik ratova 1912—1918, od 1932. predsjednik »Narodne odbrane«. Po okupaciji zemlje postao kvisling. Od septembra 1941. boravio u Splitu gdje je ostvario tijesnu suradnju s italijanskim okupatorskim vlastima i radio na organizovanju četničkih jedinica. U proljeće 1942. imenovan je od Draže Mihailovića za komandanta zapadnobosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih vojnočetničkih odreda. Umro februara 1943. u Splitu — 173, 206, 297, 303

Turkulín Artur (1916—1945), pukovnik JNA. Do II svjetskog rata poreski službenik. Član KPJ od 1939, a učesnik NOR-a od 1941. Jedan od organizatora ustanka 1941. u petrinjskom kraju i u Baniji. U toku rata bio sekretar OK KPH za Baniju, politički komesar 4. kordunaške brigade, 8. i 13. divizije i 2. korpusa NOVJ.

Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 32

Urošević Ljubiša (1918—1943), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. Bio je komandant Durmitorskog NOPO, načelnik štaba 4. crnogorske proleterske brigade i 16. divizije NOVJ. Poginuo kao zamjenik načelnika štaba 3. korpusa NOVJ — 92, 244, 309

Urošević Sredoje (1917), učitelj. Član KPJ od 1940, u NOR od 1941. U ratu je bio komandant bataljona u Čačanskom NOPO i u 2. proleterskoj brigadi, načelnik štaba i komandant 2. proleterske brigade i komandant 2. proleterske divizije. Bio je vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata bio je komandant divizije, načelnik Pješadijske oficirske škole i dr., savezni i republički poslanik. General-major JNA u penziji. Narodni heroj — 147

Valdes vid. Kopinić Josip

Vasić vid. Vasić Nenad

Vasić Nenad (1918). Do rata student. Član KPJ od pre rata. Učesnik NOR-a od 1941. Do jeseni 1941. ilegalac u Sarajevu, potom u Igmanskom bataljonu. U proljeće 1942. postavljen za zamjenika komandanta Operativnog štaba za Hercegovinu. Od avgusta 1942. komandant 3. mostarskog bataljona 10. hercegovačke brigade. Tokom 1943/44. bavio se partijskim radom u Hercegovini. U jesen 1944. u Gacku izabran za člana Oblasne NO skupštine. Poslije rata do 1948. nalazio se na značajnim dužnostima savezne OZNe. Složio se s Rezolucijom IB. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 203, 305

Vasiljević Dobrovoje, kapetan JV i četničkog pokreta Draže Mihailovića u Srbiji i Sloveniji. Poslan 1942. od D. Mihailovića u Sloveniju sa zadatkom da ojača i organizuje četnički pokret. Prilikom osvajanja garnizona Suhor kod Metlike 27. novembra 1942, koje su izvršile 13. hrvatska brigada »Rade Končar« i slovenačka brigada »Ivan Cankar«, uhvaćen, saslušan i osuđen na smrt strijeljanjem — 84

Vasiljević Prvoslav (1911), pravnik. Član KPJ od 1937. Učesnik NOR-a od 1941. U toku rata nalazio se na raznim vojnim i političkim dužnostima u 1. proleterskoj

brigadi i 1. diviziji. Novembra 1942. postavljen je za ratnog dopisnika »Borbe«, a u jesen 1943. za komesara Prve vazduhoplovne baze VŠ NOVJ. Poslije rata bio je glavni i odgovorni urednik »Politike« i Tanjuga, direktor Radio-Beograda, predsjednik Saveza advokatskih komora Jugoslavije i generalni direktor Jugoslovenske zajednice PTT (1957—1977). Nosilac je »Partizanske spomenice 1941« — 272

Veljković Stanimir Zele (1919—1942), student Pravnog fakulteta u Beogradu. Član KPJ od 1939. Sekretar OK SKOJ-a i član OK KPJ za okrug Leskovac. Jedan od organizatora ustanka 1941. u leskovačkom kraju. Poginuo u proleće 1942. u borbi s jednim odredom bugarskih vojnika. Naroni heroj — 299

Vicara Jovo, komandir voda 1. bataljona 3. dalmatinske brigade. Istakao se u borbama prilikom drugog oslobođenja Livna 15. decembra 1942. Tog dana, zajedno s Dušanom Strugarom, komandir 1. čete 2. bataljona 4. crnogorske brigade, flašama benzina uništio ustaška oklopna kola — 89

Vidić Dobrivoje (1918). U napredni omladinski pokret stupio kao dak Učiteljske škole u Užicu; član KPJ od 1939; na studijama u Skoplju bio jedan od organizatora i rukovodilaca u naprednom omladinskom pokretu: vršio dužnost sekretara PK SKOJ-a za Makedoniju i bio jedan od rukovodilaca KPJ za Makedoniju. Suprotstavio se liniji M. Šatorova i ovaj ga odstranio iz partijskog rukovodstva. U NOR-u na raznim političkim dužnostima. Poslije oslobođenja sekretar PK KPJ za Vojvodinu; u diplomatskoj službi, član Izvršnog komiteta Predsjedništva CK SKJ — 137

Vidmar Josip (1895), akademik, kritičar, esejista, dramaturg i prevodilac. Studirao istoriju književnosti u Beču, Pragu i Parizu; diplomirao na Filozofskom fakultetu u Ljubljani. Od 1934. do 1942. dramaturg Narodnog pozorišta u Ljubljani. Jedan od osnivača Osvobodilne fronte (OF) aprila 1941. Za predsjednika Izvršnog odbora OF izabran januara 1943, na kojoj dužnosti je ostao do aprila 1953. Bio je predsjednik SNOS-a i član AVNOJ-a. Poslije rata je predsjednik Vijeća naroda Narodne skupštine FNRJ, predsjednik

Prezidijuma Narodne skupštine Slovenije, redovni profesor na Akademiji za pozorišnu umjetnost u Ljubljani, član i predsjednik Slovenačke akademije nauka i umjetnosti. Dobitnik je nagrade AVNOJ-a i Njegoševe nagrade za književnost 1981 — 92, 282

Vilotijević dr Radoš (1910). Pred II svjetski rat završio medicinu. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a bio ljekar Drobnačkog bataljona i Durmitorskog odreda (1941), upravnik bolnice u Foči i sanitetski referent 3. proleterske sandžačke brigade (1942), upravnik bolnice 1. proleterske divizije i 4. crnogorske brigade i sanitetski referent 5. crnogorske brigade (1943—1944). Demobilisan 1945. u činu sanitetskog majora. Poslije rata nastavio medicinski rad, najduže u Nikšiću. Penzionisan je kao primarijus. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 56, 277

Višić Miro (1919—1943). Do rata student Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Član KPJ od 1938. Sekretar OK SKOJ-a u Šibeniku. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a borio se u sastavu Šibenskog NOPO (avgust 1941), u sastavu Krajiških brigada (septembar 1941—novembar 1942), 3. i 2. dalmatinske brigade. Bio je borac, komesar odreda, bataljona i brigade. Poginuo kod Tuzle 17. jula 1943. Narodni heroj — 244, 309

Vorošilov Kliment Jefremovič (1881—1969), maršal SSSR-a. U toku oktobarske revolucije (1917) bio je komesar Petrograda i organizator službe bezbjednosti. U građanskom ratu u Rusiji (1918—1920) bio je, pored ostalog, komandant 5. ukrajinske armije i jedan od osnivača 1. konjičke armije; kasnije, u sovjetskoj državi, bio je ministar odbrane, predsjednik ministarskog savjeta i član Prezidijuma CK KPSS — 212, 306, 307

Vratuša dr Anton (1915). Do II svjetskog rata student Filozofskog fakulteta u Ljubljani. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1943. U toku NOR-a nalazio se na raznim vojnim i političkim dužnostima. Poslije rata obavljao odgovorne dužnosti u Ministarstvu unutrašnjih poslova FNRJ, Generalštabu JNA i DSIP-u. Bio je direktor Instituta društvenih nauka u Beogradu (1965—1967), predstavnik SFRJ u OUN (1967—1969), potpredsjednik

SIV-a, predsjednik RIV-a SR Slovenije, član CK SKJ. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 277

Vujović Mitar (1911). Do II svjetskog rata oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a bio intendant Glavnog štaba Crne Gore i Boke, šef Ekonomskog odsjeka i načelnik Ekonomskog odjeljenja VS NOVJ. Poslije rata je načelnik Intendantske uprave JNA, komandant pozadine i drugo. General-potpukovnik JNA u penziji. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 309

Vukanović Radovan (1906), apsolvirao prava. Član SKOJ-a od 1924, a član KPJ od 1926. Bio sekretar PK SKOJ-a za Crnu Goru i član PK KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak. Proganjan i više puta hapšen. U NOR-u od 1941: politički komesar bataljona, zamjenik komandanta Crnogorskog NOP odreda za operacije u Sandžaku, komandant 2. bataljona 1. proleterske brigade, 4. proleterske brigade, 3. divizije, 2. korpusa NOVJ, pa pomoćnik komandanta 2. armije. Poslije rata komandant armije i vojne oblasti, načelnik Uprave pješadije, načelnik Više vojne akademije. Bio vijećnik AVNOJ-a i CASNO-a i poslanik Skupštine Crne Gore. General-pukovnik u penziji. Narodni heroj. Član Savjeta Federacije — 89

Vukmanović Svetozar Tempo (1912), pravnik. Član SKOJ-a od 1932, a član KPJ od 1933; od 1935. profesionalni revolucionar. Hapšen i proganjan. Član MK KPJ Beograd od 1938, a PK KPJ za Srbiju od 1939. Od 1940. kandidat za člana CK KPJ. Jedno vrijeme bio instruktor CK, a dosta dugo radio u partijskoj tehnici CK KPJ. U NOR-u od 1941: delegat CK KPJ i VŠ u BiH, komandant GŠ BiH, član VŠ; delegat CK KPJ i VŠ u Makedoniji i Kosovu. Jedan od organizatora saradnje između komunističkih partija Albanije, Grčke i Bugarske i KPJ. Poslije rata bio načelnik Glavne političke uprave JNA, pomoćnik ministra narodne odbrane, ministar u saveznoj vladi, potpredsjednik SIV-a, predsjednik CV SSSJ, član CK i IK CK SKJ; član Saveznog odbora SSRNJ, poslanik Skupštine Jugoslavije. Narodni heroj. Član Savjeta Federacije — 20, 181, 189, 203, 267, 298, 300 — 302, 304, 314, 319

Vuksan Bogdan. Do rata je bio sveštenik u Dobroselu u Lici. Poslije aprilskog rata 1941. sklonio se ispred ustaškog terora u Dalmaciju. U jesen 1941. vraća se u Dobroselo na slobodnu teritoriju. Od tada do kraja rata s kraćim prekidima saraduje s NOP-om baveći se vjerskim, prosvjetnim i kulturnim radom. Učesnik je I kongresa pravoslavnih sveštenika u Srpskoj Jasenici 15. novembra 1942 — 220

Vuletić Bruno (1924). Do II svjetskog rata učio gimnaziju. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1942. U toku NOR-a bio komandant bataljona, zamjenik komandanta i komandant 2. i 4. dalmatinske brigade. Poslije rata ostao na službi u JNA. Bio je pomoćnik vojnog izaslanika JNA u SAD, Velikoj Britaniji i vojni poslanik u NR Kini. Po povratku u zemlju komandovao divizijom i armijom. Pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu. General-pukovnik JNA — 89

Vuletić Mijat (1914), pravnik. Član KPJ od 1935. Učesnik NOR-a od 1941. U toku rata bio komandant mjesta u Šahovićima (1942), povjerenik VŠ kod 2. proleterske brigade, član i zamjenik načelnika Ekonomskog odsjeka VŠ NOVJ (1942/43), član Odsjeka za zaštitu naroda pri VŠ (1943) i šef odsjeka OZN-e (1944). Poslije rata načelnik u Upravi UDB-e za Jugoslaviju (1945—1959), pomoćnik sekretara SIV-a i načelnik Saveznog biroa za predstavke i pritužbe (1959—1974). Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 147

Zečević Vladimir Vlada (1903—1970), sveštenik. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. Bio je član VŠ, vijećnik AVNOJ-a i član Izvršnog odbora na Prvom zasijedanju, a član NKOJ-a na Drugom zasijedanju AVNOJ-a. Poslije rata ministar unutrašnjih poslova; ministar savezne vlade; predsjednik Saveznog vijeća Savezne narodne skupštine, član SIV-a, član SO SUBNORJ — 220, 276, 294, 307, 318

Zihlert Boris (1910—1976), politički radnik, pravnik, sociolog, akademik. Do II svjetskog rata studirao pravo u Ljubljani. Član KPJ od 1930. Robijaš u Sremskoj Mitrovici od 1934. do 1937. Učesnik NOR-a od 1941; jedan od osnivača Oslobođilne fronte aprila 1941. U toku

NOR-a bio član IO OF, član Agitpropa CK KPSI, član Propagandnog odeljenja VŠ NOVJ. Poslije rata bio (1945—1946) predstavnik CK KPJ kod CK SKP(b), predsjednik Komiteta za nauku i školstvo vlade FNRJ, ministar u vladi Slovenije, član CK KPSI i CK KPJ-SKJ, član i predsjednik Slovenačke akademije nauka i umjetnosti i profesor Univerziteta u Ljubljani. Napisao više radova iz marksističke teorije — 266

Zrenjanin Žarko Uča (1902—1942). Član KPJ od 1927, sekretar Sreskog komiteta KPJ za Vršac 1930, sekretar OK KPJ za južni Banat 1932. Uhapšen 1933. i osuđen na 3 godine robije. Izašao iz sremskomitrovačke tamnice 6. aprila 1936. i nastavio politički rad kao član i sekretar PK KPJ za Vojvodinu. Član CK KPJ od V zemaljske konferencije KPJ 1940. Rukovodilac ustanka u Vojvodini 1941—1942. Poginuo u sukobu s okupatorskom policijom 6. novembra 1942. Narodni heroj — 198, 199, 300, 302, 303

Zrnić Milan (1921—1943), zemljoradnik. Učesnik NOR-a od 1942. Borio se u sastavu 6. hrvatske brigade (4. omladinski bataljon). U ljeto 1943. zarobljen od četnika, u čijim redovima je ostao da se bori. Poginuo na ostrvu Lošinju septembra 1943 — 210

Zrnić Saša vid. *Zrnić Savo Saša*

Zrnić Sava (1920—1971). Do II svjetskog rata bio šumski nadničar. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a borio se u sastavu teritorijalnog bataljona »Marko Trbović« (Ogulin) i 4. omladinskog bataljona 6. hrvatske brigade 13. divizije. Po završetku rata sa činom poručnika demobilisan iz JNA. Do penzionisanja radio na eksploataciji šuma i u automobilskom preduzeću u Ogulinu. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 210

Zrnić Savo Saša (1920), zemljoradnik. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od maja 1943. U toku rata borio se u sastavu teritorijalnog bataljona »Marko Trbović« (Ogulin), i u 4. omladinskom bataljonu 6. hrvatske brigade 13. divizije (1941—1944). Do oslobođenja zemlje nalazio se u sastavu jedinica Primorskogoranskog područja. Poslije rata ostao na službi u JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 210

Žigić Rade (1909—1952). Do II svjetskog rata privatni namještenik. Član KPJ od 1939. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio politički komesar Ličke grupe NOPO, zamjenik političkog komesara Glavnog štaba Hrvatske, politički komesar divizije i politički komesar GŠ Hrvatske. Poslije rata je politički komesar 2. armije, ministar u vladi NR Hrvatske, kandidat za člana CK KPJ i drugo. Prihvatio Rezoluciju IB, isključen iz KPJ i ličen čina. Zbog neprijateljskog rada osuđen — 32

Živković Pera vid. *Živković Petar Pero*

Živković Petar Pero (1879—1947), armijski general, jedan od šefova militarističke klike kralja Aleksandra Karađorđevića (»Bele ruke«); predsjednik diktatorske vlade od 1929. do 1932, a od 1932. do 1936. ministar vojni. U toku II svjetskog rata kao emigrant ogorčeni protivnik NOP-a — 97, 284

Žižić Rufim (1909—1948). Do zamonašenja zvao se Radoš Žižić. Završio monašku školu u Manastiru Ostrogu. Do II svjetskog rata bio je starješina manastira Bijela (Šavnik). Učesnik NOR-a od 1941. U KPJ primljen 1943. kao vjerski referent 2. proleterske brigade. U toku NOR-a bio borac Durmitorskog NOPO, 5. bataljona 4. crnogorske brigade i 2. proleterske divizije. Iz rata izašao u činu majora NOVJ. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 220

Žujović Sreten Crni (1899—1976), namještenik. U radničkom pokretu od 1921; član KPJ od 1924, a od 1926. sekretar RK KPJ u Beogradu i sekretar SBOITČ-a. Više puta hapšen; od 1933. do 1935. nalazio se u emigraciji i na školovanju u SSSR-u. Od 1935. instruktor CK KPJ, a od avgusta 1936. do početka 1938. član Politbiroa CK KPJ. Na V konferenciji KPJ izabran u CK KPJ. U NOR-u od 1941: komandant GŠ za Srbiju, član VŠ NOV i POJ, vijećnik AVNOJ-a, član NKOJ-a i Privremene vlade DFJ. Poslije rata ministar u vladi FNRJ; general-pukovnik. God. 1948. solidarisao se s Rezolucijom Informbiroa zbog čega je bio isključen iz CK KPJ i Partije. Kasnije, na osnovu njegovog političkog držanja, ponovo primljen u SKJ — 244, 273, 304, 318

REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA

AFRIKA — 18, 85, 103, 233, 267, 279, 283, 289
 ALBANJA — 298, 314
 ALEKSANDROVAC — 183
 AMERIKA — VID. SJEDINJENE AMERIČKE
 DRŽAVE
 ARANDELOVAC — 299
 ATLANTSKI OKEAN — 283
 AUSTRIJA — 62, 264, 277, 292
 AUSTRO-UGARSKA — 283, 284
 AZIJA — 283

BABIČKA GORA — 299
 BAČKA — 199, 302
 BAČKOVIĆA — 66, 278
 BALAKLEJA — 252
 BALKAN — 267, 295, 298
 BANAT — 198, 199, 302, 303, 319
 BANJA — 59, 134, 261, 262, 271, 280
 BANOVA JARUGA — 211
 BANOVINA HRVATSKA — VID. HRVATSKA
 BANSKI KOVAČEVAC — 280
 BANJA LUKA — 10, 12, 28, 81, 82, 86, 88, 106, 108,
 109, 112, 134, 154, 173, 179, 180, 201, 263, 269, 279,
 280, 286, 294, 316, 318
 BARI — 272
 BASTASI — 175
 BATINJANI — 66
 BEČ — 264
 BEGOV HAN — 109, 121
 BELA KRAJINA — 264
 BELGIJA — 87, 283
 BELOŠEVAC — 301
 BENDER — 120
 BEOGRAD — 33, 123, 179, 181, 189, 199, 272, 279,
 280, 284, 286, 290, 298, 300, 301
 BERLIN — 98, 282, 283, 288
 BIHAĆ — 19, 23, 30, 31, 40, 41, 44, 45, 47, 48, 50,
 52, 53, 55, 113—116, 118—122, 126, 127, 131—133,
 135—147, 155, 156, 160, 166—169, 204, 221, 226,
 227, 233, 242, 245, 248, 262, 267—269, 273, 281,
 288, 290, 292—294, 296, 304, 314—318
 BIJELI POTOCI — 293
 BIJELJINA — 173, 279
 BILOGORA — 179
 BIOGRAD — 93
 BIOKOVO — 297, 298, 309,
 BIRAČ — 297, 298
 BJELAJ — 293
 BJELOVAR — 65, 174, 211
 BLAGAJ (KOD KUPRESA) — 309
 BLAGAJ (KOD BOSANSKOG NOVOG) — 132
 BLATO NA CETINI — 81
 BLINJSKI KUT — 65
 BLISKI ISTOK — 305
 BOROVA GLAVA — 37
 BOSANSKA GRADIŠKA — 109
 BOSANSKA KOSTAJNICA — 115, 121, 287
 BOSANSKA KRAJINA — 8, 23, 36, 38, 50, 52, 81,
 82, 120, 148, 150—152, 170—172, 175, 218, 242,
 243, 261, 262, 264, 272, 273, 275, 280, 282, 288, 289,
 293, 295—298, 304, 307, 313, 318, 319
 BOSANSKA KRUPA — 30
 BOSANSKI BROD — 12, 80, 121, 178, 289
 BOSANSKI NOVI — 14, 21, 45, 48—50, 52, 54, 56,

57, 78, 82, 86, 88, 114, 156, 179, 208, 267, 271, 274,
 280, 287, 293, 315, 318
 BOSANSKI PETROVAC — 11, 25, 54—58, 61—64,
 66, 70—78, 83—85, 87—89, 91, 92, 94, 101,
 105—107, 220, 243, 244, 247, 263, 278, 288, 293,
 296, 304, 314—316
 BOSANSKO GRAHOVO — 8, 36, 38, 50, 52, 81, 82,
 120, 175, 242, 243, 262, 272, 273, 289, 296—298
 BOSNA — 6, 10, 12, 14, 23, 27, 57, 85, 115, 119, 132,
 134, 139, 140, 145, 147—149, 154, 170, 173,
 177, 178, 181, 188, 200, 201, 206, 224, 225, 230, 231,
 261—264, 267, 268, 271, 273, 275, 276, 278—281,
 286, 289, 292, 293, 297, 298, 300, 303, 306, 313, 318
 BOSNA (RIJEKA) — 113, 178, 280, 286, 303
 BOSNA I HERCEGOVINA — 55, 101, 231, 232,
 267, 273, 285, 288, 297, 303, 305, 314, 317, 319
 BOTINOVAC — 66
 BRČKO — 14, 285
 BRIŠĆE — 5
 BRIŠNIK — 141
 BROD — VID. BOSANSKI BROD
 BRONZANI MAJIDAN — 86, 106, 110, 117
 BUČIĆI — 49, 51
 BUGARSKA — 283, 298, 314
 BUGOJNO — 6, 80, 111, 116, 127, 245, 309
 BUKOVICA — 65
 BUKULJA — 299
 BUSOVAČA — 7

CAZIN — 30, 254, 316, 318
 CAZINSKA KRAJINA — 316
 CETINGRAD — 8, 30
 CETINJE — 220, 279, 290
 CIGLIJAN — 9
 CINCAR — 267
 CRIKVENICA — 281, 297
 CRNA GORA — 55, 85, 101, 119, 148, 170, 171,
 206, 224, 232, 243, 263, 264, 268, 273, 276, 281, 288,
 293, 296, 304, 305, 314
 CRNA GORA I BOKA — VID. CRNA GORA
 CRNA TRAVA — 299
 CRNI LUG — 175
 CRNI VRH — 294

ČAČAK — 188
 ČADAVICA — 6, 10, 11, 28, 79, 263, 271
 ČAPLJE — 86, 268
 ČARDAČICA — 246
 ČAZMA — 211
 ČAZMA (RIJEKA) — 211
 ČEHOSLOVAČKA — 98, 264, 283, 285
 ČELIĆ — 298
 ČEMERNICA — 65
 ČEŠKA — 285
 ČUSINE — VID. ČUSINA

ČOSIĆI — 51, 79, 80
 ČUSINA — 5, 11, 54

DABAR — 86
 DALEKI ISTOK — 283
 DALMACIJA — 161, 179, 199, 206, 220, 225, 230,
 242, 243, 262, 268, 276, 281, 282, 286, 287, 289,
 292—294, 297, 298, 303, 306, 307

DALMATINSKA ZAGORA — 113
 DALMATINSKO ZAGROJE — VID. DALMATIN-
 SKA ZAGORA
 DANILOVGRAD — 25, 85
 DANSKA — 283
 DARUVAR — 66
 DEDINA (KOD KRUŠEVCA) — 299
 DEDINJE (U BEOGRADU) — 301
 DEDOVAČA — 86, 268
 DJEDOVAČA — VID. DEDOVAČA
 DELIBLATSKA PEŠČARA — 303
 DELNICE — 210
 DEMIŠOVCI — 86
 DERVENTA — 10, 154, 285, 318
 DEVETINA — 294
 DINARA — 297, 309
 DNJEVAR — 253
 DOBOJ — 10, 139, 145, 154, 178, 209, 280, 294, 300,
 318
 DOBRILJIN — 287
 DOBROSELO — 220
 DOGANOVCI — 5
 DOLENJSKA — 46, 264, 265
 DON — 82, 149, 213
 DONJEC — 252
 DONJE VITOVlje — 80
 DONJE VUKOVSKO — 22, 23, 318
 DONJI KAMENGRAD — 268
 DONJI LAPAC — 282
 DONJI VAKUF — 5—7, 12, 49, 51, 54, 64, 79, 80,
 111, 127, 245, 261, 274, 277, 287, 293, 316
 DRAGA — 318
 DRAGI DO — 184
 DRAGNIĆ — 22, 268
 DRENOVO — 318
 DRINA — 178
 DRINIĆI — 267, 272, 293, 298
 DRNIŠ — 296
 DRVAR — 6, 23, 120, 242, 243, 272, 273, 288, 291
 DUBRAVA — 51, 294
 DUBROVNIK — 121, 281, 285, 289, 297, 304
 DUVRNO — 37, 81, 107, 109, 112, 116, 141, 175, 179,
 273, 280, 286, 297, 298
 DVOR — 30, 48, 50, 52, 134, 156, 275, 318
 DVOR NA UNI — VID. DVOR
 ĐURĐEVAC — 66
 EL ALMEJN — 269
 ENGLESKA — VID. VELIKA BRITANIJA
 EVROPA — 96, 98, 104, 123, 124, 223, 262, 267,
 269, 283, 285, 288, 289
 FAKUF — VID. DONJI VAKUF
 FOČA — 275, 298
 FOJNICA — 285, 304
 FRANCUSKA — 283, 284
 GLAMOČ — 6, 11, 80, 244, 247, 267, 275, 277, 297,
 309
 GLINA — 19, 30, 82, 179, 201, 210, 269, 296, 306
 GLINA (RIJEKA) — 30, 109, 112, 287
 GODOTOVIĆ — 154
 GOLEŠ — 80, 127, 287, 290
 GOLUBIĆ — 262
 GOMIRJE — 86, 154, 210, 281, 318
 GORA — 184
 GORENJSKA — 46, 62, 264
 GORICA — 277
 GORLOVKA — 253
 GORNJE VUKOVSKO — 22, 23
 GORNJI MILANOVAC — 183
 GORNJI VAKUF — 245, 267, 304
 GORSKI KOTAR — 59, 86, 141, 154, 199, 293
 GOSPIĆ — 82, 86, 109, 112, 122, 179, 269, 287, 292,
 296

GOSTILJ — 80
 GRABEŽ — 318
 GRAČAC — 36, 38, 65, 73, 82, 86, 109, 112, 120,
 143, 145, 173, 179, 201, 208, 273, 279, 287, 296, 297,
 303
 GRAČANICA — 272
 GRADAČAC — 285
 GRAHOVO — VID. BOSANSKO GRAHOVO
 GRČKA — 77, 264, 283, 292, 298, 314
 GRILJEVAC — 262
 GRMEČ — 293
 GUDOVAC — 318
 HERCEGOVINA — 59, 107, 145, 149, 170, 171, 173,
 181, 202, 204, 206, 224, 231, 246, 268, 281, 293,
 296—298, 303—306, 319, 320
 HOLANDIJA — 283
 HRVATSKA — 17, 33, 55, 59, 77, 93, 99, 101, 115,
 124, 146, 203, 224, 230, 232, 261—263, 267, 269,
 271, 273, 280—282, 285, 287—289, 292, 296, 300,
 303, 306, 308, 310, 314—317, 319, 320
 HRVATSKO PRIMORJE — 90, 199, 268, 293
 HRVATSKO ZAGORJE — 59, 179, 199, 316
 IGRANE — 282
 ILOK — 285
 IMOTSKI — 82, 107, 109, 112, 116, 134, 141, 175,
 176, 243, 246, 269, 309
 ISTRA — 59
 ITALIJA — 62, 77, 103, 173, 210, 262, 264, 269, 272,
 277, 279, 282, 283, 285, 291, 292, 315
 JABLANICA — 246, 296
 JADRAN — VID. JADRANSKO MORE
 JADRANSKO MORE — 90, 154, 269, 281
 JAGODINA — VID. SVETUZAREVO
 JAJCE — 5—7, 10—12, 22, 28, 45, 48—52, 54, 56,
 58, 71, 73, 76, 79—82, 88, 109, 111—113, 117, 133,
 208, 244, 261, 263, 268, 272, 274, 275, 277, 279, 280,
 282, 286, 287, 291, 296, 306, 313, 315, 317
 JAMENA — 263
 JANJ — 6, 22, 23, 268
 JAPAN — 282, 283
 JASENICA — 150, 151, 153, 218, 294, 295, 307, 318
 JASIKOVAC — 293
 JASTREBAC — 299
 JASTREBARSKO — 115, 179
 JELAH — 209, 306
 JEZERO — 11, 79, 81, 82, 109, 112, 113, 296
 JOSIPDOL — 65
 JOŠAVKA — 115, 287
 JUGOSLAVIJA — 17, 25, 34, 42, 43, 67—70, 85, 90,
 95—104, 119, 123—126, 145, 153, 167, 168, 170,
 192—194, 207, 213, 218, 219, 221—230, 232, 261,
 264, 267—270, 273, 275—279, 281—283, 285, 286,
 288—290, 292, 293, 295, 298, 301, 305, 307, 308,
 313—317, 319, 320
 JUGOVAC — 299
 JUŽNA MORAVA — 299
 KAJMAKČALAN — 96, 284
 KALNE — 154
 KALJE — VID. KALNE
 KAMENGRAD — 86
 KAMENI VRH — 66
 KARAUŁA-GORA — 80
 KARLOVAC — 19, 21, 30, 31, 65, 82, 87, 109, 112,
 134, 139, 141, 173, 213, 223, 277, 279—281, 296
 KAVKAZ — 149
 KERESTINEC — 277
 KIJEVO — 86
 KLADANJ — 298
 KLAŠNICA — 10
 KLEČKAJA — 50, 52
 KLEKOVAČA — 293
 KLINCI — 301

KIJUĆ — 6, 10, 11, 79, 296
 KNIN — 8, 9, 14, 21, 36, 38, 73, 82, 143, 145, 173, 206, 242, 243, 246, 262, 263, 272, 279, 283, 293, 296, 297, 309
 KNINSKA KRAJINA — 242—244, 246, 272, 309
 KOČEVJE — 139, 291
 KOLAŠIN — 220, 279, 293
 KOMAR — 5, 51, 79
 KOMAREVO — 174
 KONJIC — 246, 304
 KOPAONIK — 85
 KORANA — 267
 KORDUN — 59, 134, 147, 261, 262, 271, 280, 291, 293, 317, 318
 KORENICA — VID. TITOVA KORENICA
 KORICANICA — 293
 KORIČNA — 277
 KORUŠKA — 62, 277, 315
 KOSOVO — 101, 187, 269, 273, 284, 298, 300
 KOSOVO I METOHA — VID. KOSOVO
 KOSOVSKA MITROVICA — VID. TITOVA MITROVICA
 KOSTAJNICA — 30, 31, 122, 208, 209, 274, 275, 296
 KOTOR VAROŠ — 5, 10, 11, 88, 108, 134, 263, 280, 281, 287
 KOZARA — 24, 138, 150, 172, 268, 295, 317
 KRAGUJEVAC — 279, 290
 KRAJINA — VID. BOSANSKA KRAJINA
 KRALJEVINA SHS — VID. JUGOSLAVIJA
 KRALJEVO — 188
 KRAŠIĆ — 115, 154, 294, 318
 KRČEVINA — 51
 KREZLUK — 80
 KRF — 96
 KRIVAJA — 178
 KRIVA REKA — 183
 KRKA — 8, 262
 KRKOJEVCI — 86
 KRŠKO — 17, 266
 KRUHARI — 86
 KRUŠČICA — 49, 51
 KRUŠEVAC — 184
 KUČEVO — 183
 KUKAVICA — 298, 299
 KUMANOVO — 299
 KUPA — 82, 109, 112, 179, 210, 287, 291
 KUPJAK — 210
 KUPRES — 37, 116, 132, 245, 246, 291, 295, 309, 316
 KUTINA — 211

LAJKOVAC — 183
 LASINJA — 86
 LAŠTVA — 293
 LAŠVA — 7, 316
 LAŠVA (RIJEKA) — 79, 280
 LENJINGRAD — 212—214, 223, 279, 306, 320
 LESKOVAC — 184, 279, 290, 298, 299
 LIČKA JASENICA — 180
 LIČKO PETROVO SELO — 317
 LIKA — 59, 77, 82, 109, 112, 113, 127, 134, 135, 145, 147, 179, 206, 220, 242, 246, 261, 268, 271, 279, 280, 286, 287, 291—293, 297, 307, 315, 317, 318
 LIŠNJA — 294
 LIVANJSKO POLJE — 6, 36, 37, 175, 179
 LIVNO — 6, 36, 37, 49, 50, 52, 73, 81, 88, 89, 107, 109, 112, 116, 156, 179, 243, 245, 269, 272, 275, 277, 279—281, 296, 297, 318
 LONDON — 17, 55, 74, 95, 96, 102—104, 125, 153, 173, 186, 188, 204, 206, 219, 270, 306, 313, 315, 319
 LOVINAC — 122, 127, 143, 281, 287, 290, 292, 297
 LOVRAN — 206
 LOZOVAC — 262
 LUKIĆI — 293
 LUŽNICA — 80

LJUBIJA — 24, 27, 78, 86, 88, 109, 112, 132, 268, 271, 280, 286
 LJUBLJANA — 46, 139, 231, 265, 266, 277, 279, 290—292
 LJUBUŠKI — 243

MAĐARSKA — 203, 264, 283, 285
 MAGALJDOL — 208, 306
 MAGAŠ — 184
 MAGLAJ — 12, 154, 294
 MAJEVICA — 12, 113, 298
 MAJKIĆI — 293
 MAJUR — 122, 141, 289, 291
 MAKARSKA — 82, 93, 281, 282
 MAKARSKO PRIMORJE — 281
 MAKEDONIJA — 101, 119, 181, 187, 191—194, 269, 273, 284, 288, 298, 300—302, 317, 319
 MALA IVANČA — 183
 MALA KLADUŠA — 8
 MALA POPINA — 36, 38, 120
 MALEŠEVCI — 298
 MALIČA BRDO — 80
 MALI JASTREBAC — VID. JASTREBAC
 MALJEN — 299
 MANJAC — 154, 180, 286, 293, 294, 296
 MARIBOR — 279, 292
 MARTIN BROD — 132, 293
 MASLOVAR — 115
 MEDITERAN — 283
 METKA — 287, 290, 292
 METLIKA — 84
 MILANO — 282
 MILANOVAC — VID. GORNJI MILANOVAC
 MINSK — 306
 MISAČA — 183
 MLINIŠTA — 6, 11, 28, 29, 51, 79, 245, 268
 MOČILO — 287
 MORAVICA — VID. SRPSKE MORAVICE
 MORAVSKA — 285
 MOROVIĆ — 263
 MOSKVA — 62, 74, 213, 214, 223, 262, 273, 277
 MOSLAVAČKA GORA — 179
 MOSTAR — 82, 181, 206, 243, 246, 289, 290, 298, 304, 320
 MAŠČENICA — 65
 MOTAJICA — 12
 MRKONIĆ — VID. MRKONIĆ GRAD
 MRKONIĆ-GRAD — 6, 10, 11, 28, 29, 71, 79, 81, 82, 109, 112, 113, 117, 133, 142, 263, 271, 275, 277, 279, 280, 286, 287, 291, 296, 317

NDH — VID. HRVATSKA

NEMILA — 121
 NERETVA — 281
 NEVESINJE — 297, 304
 NIDŽE — 284
 NIKŠIĆ — 293
 NIŠ — 279, 290
 NORVEŠKA — 283, 285
 NOTRANJSKA — 46, 264, 265, 291
 NOVI — VID. BOSANSKI NOVI
 NOVI PAZAR — 220
 NOVO MESTO — 277

NJEMAČKA — 67, 103, 145, 149, 174, 211, 262, 269, 277, 280, 282—285, 289, 292, 306

OBORCI — 80
 OBROVAC — 37, 243
 OGULIN — 179, 210, 296
 OLOVO — 177
 OMIŠ — 8, 93, 262
 OPATIJA — 173
 OPATOVAC — 66
 ORAHOVICA — 255, 257, 310
 ORAHOVLJANI — 287

- OSIJEK — 65
 OSJEČENICA — 293
 OSTROG — 293
 OSTROŽAC — 172—176, 179, 180, 182, 184—186, 190, 197, 200, 201, 205, 207, 209, 211, 214, 254—257, 295, 318, 320
 OŠTRELIJ — 4, 7—9, 13, 14, 18—27, 29, 31, 32, 35, 37, 38, 217, 220, 241, 261, 263, 298, 300, 313, 314
 OTAŠEVAC — 293
 OTOČAC — 296
 OTRIČ — 297
 OZREN — 12, 113, 179

 PARIZ — 96, 264
 PASJAČA — 299
 PAUNE — 301
 PAVLIŠ — 302, 303
 PETRINJA — 31, 112, 114, 179, 209
 PETROGRAD — VID. LENJINGRAD
 PETROV VRH — 66
 PETROVA GORA — 293
 PETROVAC — VID. BOSANSKI PETROVAC
 PETROVIĆI — 116
 PIDRIŠ — 267
 PISAROVINA — 82, 112
 PLAŠKI — 30, 141
 PLAVNO — 120, 262
 PLJEŠEVICA — 293
 PLJEVA — 22, 23, 268
 POČUTA — 299
 PODBREŽJE — 86
 PODGORA — 155, 281, 282, 294
 PODGORICA — VID. TITOGRAĐ
 PODGORIJA — 22, 23
 PODGRMEČ — 151, 152, 291, 294, 307
 PODHUM — 5
 PODLIPCI — 49, 51
 PODRAVSKA SLATINA — 122, 289
 PODSTRANE — 282
 POGANA GLAVICA — 246
 POGANI VRH — 66
 POKUPLJE — 199
 POLJSKA — 283, 285
 POPINA MALA — VID. MALA POPINA
 POPINA VELIKA — VID. VELIKA POPINA
 POPOVAČA — 210
 POSTOJNA — 291
 POŽAREVAC — 183, 301
 PRAG — 306
 PRAVOSLAVNA LJUBLJA — 270
 PREDAJNA — 115
 PREKOUNJE — 318
 PRIJEDOR — 82, 86, 106, 179, 180, 208, 271, 274
 PRILUKA — 6
 PRIMORJE — VID. HRVATSKO PRIMORJE
 PRNJAVOR — 10, 14, 108, 109, 112, 115, 127, 132, 134, 154, 209, 287, 294, 306, 316, 318
 PROLOŽAC — 176
 PROSARA — 268
 PROZOR — 246, 298, 304
 PUGLED — 265

 RADALJE — 51
 RADUČA — 287, 290, 292
 RAMA — 246, 272, 298, 304
 RAJKOVIĆI — 184
 RASTENBURG — 295
 RAVAN — 179
 RESANOVCI — 36, 120
 RIBNICA — 291
 RIJEKA — 173, 268, 281
 RIM — 98, 277, 282, 283, 295, 296
 RISOVAC — 293
 ROGLJEVIĆI — 301
 ROMANIJA — 298
 ROSTOV — 82, 109, 113, 149

 RUDNIK — 299
 RUDOVCI — 183
 RUMUNIJA — 203, 293
 RUSIJA — VID. SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA
 RUŠKOVAC — 268, 271

 SABORSKO — 154, 180
 SAMOBOR — 65, 179, 208
 SAJKOVIĆ — 175
 SANA — 49, 51, 52, 86, 106, 109, 112, 127, 179
 SANDŽAK — 55, 178, 179, 220, 231, 263, 276, 281, 284, 297
 SANIČKA DOLINA — 295
 SANSKI MOST — 21, 45, 78, 82, 86, 106, 109, 112, 114, 116, 117, 127, 145, 156, 267, 271, 279, 280, 286, 287, 293, 296, 318
 SARAJEVO — 33, 80, 111, 115, 121, 145, 173, 178, 179, 181, 182, 205, 261, 263, 278, 283, 289, 298, 303, 305, 319
 SASINA — 86
 SAVA — 118, 173, 298
 SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA — 43, 70, 95, 103, 104, 119, 123, 125, 126, 149, 150, 152, 153, 192, 206, 212, 213, 217—219, 223, 257, 262, 264, 270, 276, 283, 288, 306, 307, 317, 320
 SEMBERIJA — 298
 SEMEČ — 85
 SINJ — 14, 21, 37, 73, 82, 93, 243
 SISAK — 65, 174, 179, 289
 SITNICA — 6, 28, 56, 263, 271
 SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE — 44, 103, 104, 206, 233, 257, 267, 270, 276, 277, 283, 284, 288, 300, 320
 SKAKAVAC — 82, 87, 280
 SKOPLJE — 279, 290, 302
 SKRAD — 141, 210, 306
 SKENDER-VAKUF — 88, 280, 281
 SLATINA — 293
 SLAVJANSK — 252
 SLAVONIJA — 59, 66, 122, 174, 200, 203, 255, 257, 262, 279, 289
 SLAVONSKI BROD — 290
 SLOVAČKA — 285
 SLOVENAČKO PRIMORJE — 277
 SLOVENIJA — 8, 16, 17, 33, 46, 47, 55, 62, 84, 101, 119, 161, 179, 224, 231, 232, 263—266, 268, 269, 273, 277, 288, 302, 307, 313, 317, 319
 SLUNJ — 19, 21, 30, 31, 115, 267, 278, 292, 317
 SMOLENSK — 82, 109, 113
 SMOLJANE — 293
 SNJEGOTINA — 10
 SOŠICE — 154
 SOVJETSKI SAVEZ — VID. SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA
 SOVJETSKA UNIJA — VID. SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA
 SPLIT — 8, 93, 173, 206, 262, 279, 281, 290, 297
 SPRECA — 178, 298
 SRB — 120, 242, 243, 289, 309
 SRBIJA — 33, 55, 84, 99, 170, 171, 178, 179, 183, 187, 189, 206, 220, 224, 232, 263, 273, 276, 280, 283, 286, 288, 298—301, 308, 314, 317, 319
 SRBOBRAN — 85
 SREM — 178, 179, 198—200, 298, 300, 302, 303, 319
 SREMSKA MITROVICA — 265
 SRPSKA JASENICA — VID. JASENICA
 SRPSKE MORAVICE — 210
 STALAC — 184
 STALJINGRAD — 43, 50, 52, 213, 214, 223, 279, 292
 STARA RIJEKA — 27, 268, 271
 STARI MAJĐAN — 27, 28, 296
 STARO APNO — 139

STJENJANI — 293
 STOLICE — 270, 274
 STRMICA — 9—11, 36, 262, 263
 STUDENCI — 176
 SUČEVIĆI — 289
 SUDETSKA OBLAST — VID. SUDETI
 SUDETI — 285
 SUHAČA — 24, 86, 268, 270
 SUHOR — 84, 280
 SUNJA — 65, 121, 122, 141, 174, 289, 297
 SUŠAK — 65, 297
 SUTJESKA — 305
 SUVA PLANINA — 299
 SUVAJA — 293
 SUVOBOR — 299
 SVETA JANA — 65, 154, 278
 SVETOZAREVO — 279

ŠAMARICA PLANINA — VID. ZRINJSKA GORA
 ŠESTANOVAC — 82
 ŠIBENIK — 8, 93
 ŠID — 285
 ŠKOCJAN — 139
 ŠKRLEJEVITA — 86
 ŠOBOTOVAC — 293
 ŠOČJAN — 291
 ŠOŠIĆ — 309
 ŠPANIJA — 264
 ŠPANOVICA — 262
 ŠPIŠIĆ — BUKOVICA — 65, 278
 ŠTAJERSKA — 264
 ŠTIKADA — 65
 ŠTOKERAU (KOD BEČA) — 292
 ŠUJICA — 37, 81, 107, 109, 112, 179, 273, 280, 286
 ŠURKOVAC — 24, 268, 270

TESLIĆ — 10, 108, 132, 139, 140, 143, 145, 154, 209, 291, 293, 294, 318
 TEŽANJ — 10, 209, 294, 306
 TETOVO — 279
 TIČEVO — 36
 TIHI OKEAN — 283
 TIJESNO — 318
 TIŠKOVAC — 120, 173, 206
 TITOGRAD — 279
 TIŠKOVA KORENICA — 282, 296
 TIŠKOVA MITROVICA — 279, 290
 TIŠKOVO UŽICE — 188, 272, 299
 TOKIO — 282, 283
 TOMISLAVGRAD — VID. DUVNO
 TOPČIC-POLJE — 121
 TOPOLE — 9
 TOPUSKO — 30, 65, 82
 TORINO — 315
 TRAVNIK — 5—7, 12, 49, 51, 54, 64, 73, 79, 80, 88, 109, 111, 115, 127, 245, 274, 275, 277, 279, 280, 285, 287, 290, 315, 316
 TREBAVA — 12, 298
 TRILJ — 81
 TRNOVAC — 288
 TROMEDA — 268, 270
 TRST — 277
 TRUBE — 5, 51, 79, 80, 127, 277, 278, 287, 290
 TURJAK — 139, 291
 TURSKA — 283
 TUZLA — 298, 309
 TVRTKOVAC — 179

UDBINA — 86, 281, 296
 UFA — 262
 UGAR — 5, 79, 80
 UMAC — 86
 UMČARI — 183
 UNA — 24, 30, 31, 179, 267
 UŽICE — VID. TIŠKOVO UŽICE

VAGANJ — 37, 243
 VALJEVO — 299, 301
 VAREŠ — 177
 VARNA — 281
 VERSAJ — 96, 283
 VELIKA BRITANIJA — 44, 103, 206, 233, 257, 267, 270, 276, 277, 283, 284, 305, 320
 VELIKA KLADUŠA — 8
 VELIKA POPINA — 36, 38, 120
 VELIKA PLANA — 183
 VELIKI JASTREBAC — VID. JASTREBAC
 VELIKI RADIĆI — 318
 VELIKE LUKE — VID. VELIKIE LUKI
 VELIKIE LUKI — 82, 213
 VIDOJEVICA — 299
 VIDOVIČA — 154
 VIJENAC — 5
 VINICA — 318
 VIS — 272
 VISOKO — 111
 VIŠEGRAD — 178
 VITEZ — 7, 109
 VJESTICA GORA — 37
 VLAŠIĆ — 5, 7
 VOČIN — 122, 290
 VOJVODINA — 85, 187, 198—200, 273, 300, 302, 303, 317, 319
 VOLINJE — 115
 VOLODER — 210
 VORONJEŽ — 213
 VRANDUK — 109
 VRANI KAMEN — 66
 VRANJE — 299
 VRBANJA — 80, 81, 108, 112, 316
 VRBAS — 10—12, 28, 49, 51, 52, 79, 80, 88, 109—113, 133, 154, 178, 179, 200, 245
 VRANJSKA MOSURA — 318
 VRBOVSKO — 154, 210
 VRHOVINE — 279
 VRLIKA — 73, 81
 VRNOGRAČ — 8, 30
 VRPOLJE — 9
 VUKOVICA — 116
 VUKOVSKO — VID. DONJE VUKOVSKO

ZABARJE — 5
 ZADVARJE — 93
 ZAGORJE — VID. HRVATSKO ZAGORJE
 ZAGREB — 15, 31, 33, 59, 90, 123, 144, 145, 174, 179, 181, 190, 203, 208, 210, 230, 264, 265, 272, 277, 279—281, 284, 286, 290, 292, 293, 298, 300, 301, 310
 ZDENA — 86
 ZEMUN — 190, 298, 300, 301
 ZENICA — 109, 111, 115, 121, 134, 173, 177, 178, 181, 300, 316
 ZIJAMET — 245
 ZRINJSKA GORA — 30
 ZVIJEZDA — 179

ŽABARI — 183
 ŽEPČE — 109, 111, 121, 178, 185, 300, 316
 ŽILJCI — 80
 ŽUMBERAK — 8, 179, 199, 208, 262, 306

SKRAĆENICE

A-CK SKJ	— Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije
AFSOJ	— Antifašistički savez omladine Jugoslavije
AFŽ	— Antifašistički front žena
A-VII	— Arhiv Vojnoistorijskog instituta
AP	— Autonomna pokrajina
ASNOM	— Antifašistička skupština narodnog oslobođenja Makedonije
ASNOS	— Antifašistička skupština narodnog oslobođenja Srbije
AVNOJ	— Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
BiH	— Bosna i Hercegovina
BKI	— Balkanska komunistička federacija
BRP(k)	— Bugarska radnička partija (komunista)
CASNO	— Crnogorska antifašistička skupština narodnog oslobođenja
CG	— Crna Gora
CK	— Centralni komitet
CO	— Centralni odbor
ČSR	— Čehoslovačka Republika
ČSSR	— Čehoslovačka Socijalistička Republika
DFJ	— Demokratska Federativna Jugoslavija
DSIP	— Državni sekretarijat za inostrane poslove
DSNO	— Državni sekretarijat za narodnu odbranu
DS/D	— Državni sud za zaštitu države
DV	— Dobrovoljačka vojska
DVI	— Dobrovoljačka vojska Jugoslavije
FIAT	— Fabrika Italijana Automobila Torino
FNRJ	— Federativna Narodna Republika Jugoslavija
GO	— Glavni odbor
GS	— Glavni štab
HRSS	— Hrvatska republikanska seljačka stranka
HSS	— Hrvatska seljačka stranka
IB	— Informbiro
IK	— Izvršni komitet
IO	— Izvršni odbor
IV	— Izvršno vijeće
JA	— Jugoslovenska armija
JAT	— Jugoslovenski aerotransport
JAZU	— Jugoslovenska akademija nauka i umjetnosti
JMO	— Jugoslovenska muslimanska organizacija
JNA	— Jugoslovenska narodna armija
JRM	— Jugoslovenska ratna mornarica
JRP	— Jedinstvena radnička partija
JRZ	— Jugoslovenska radikalna zajednica
JV	— Jugoslovenska vojska
KI	— Komunistička internacionala
KNOJ	— Korpus narodne odbrane Jugoslavije
KPB	— Komunistička partija Bugarske

KPF	— Komunistička partija Francuske
KPH	— Komunistička partija Hrvatske
KPI	— Komunistička partija Italije
KPJ	— Komunistička partija Jugoslavije
KPSI.	— Komunistička partija Slovenije
KPSS	— Komunistička partija Sovjetskog Saveza
KUNMZ	— Komunistički univerzitet nacionalnih manjina Zapada
MK	— Mjesni komitet
MVAC	— Antikomunistička dobrovoljačka milicija (Milizia Volontaria Anticomunista)
NDH	— Nezavisna Država Hrvatska
NF	— Narodni front
NIP	— Novinsko izdavačko preduzeće
NKOJ	— Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije
NO	— Narodnooslobodilačka (i)
NOB	— Narodnooslobodilačka borba
NOF	— Narodnooslobodilački front
NOO	— Narodnooslobodilački odbor
NOP	— Narodnooslobodilački partizanski
NOP	— Narodnooslobodilački pokret
NOPO	— Narodnooslobodilački partizanski odred
NOR	— Narodnooslobodilački rat
NOU	— Narodnooslobodilačka (i) udarna (i)
NOV	— Narodnooslobodilačka vojska
NOVJ	— Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije
NR	— Narodna Republika
NRH	— Narodna Republika Hrvatska
NRPJ	— Nezavisna radnička partija Jugoslavije
OBO	— Obaveštajni odsjek
OF	— Osvobodilna fronta
OK	— Oblasni komitet
OK	— Okružni komitet
OKW	— Vrhovna komanda Vermahta
OUN	— Organizacija ujedinjenih nacija
OZNA	— Odjeljenje za zaštitu naroda
PB	— Politbiro
PK	— Pokrajinski komitet
PMT	— Partija mađarskih radnika
PO	— Partizanski odred
POJ	— Partizanski odredi Jugoslavije
PTT	— Pošta, telefon, telegraf
RKP(b)	— Ruska socijaldemokratska radnička partija (boljševika)
RSHA	— Glavna uprava bezbjednosti Rajha (Reichssicherheits hauptamt)
SAD	— Sjedinjene Američke Države
SANU	— Srpska akademija nauka i umetnosti
SFRJ	— Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SHS	— (država) Srba, Hrvata i Slovenaca
SIV	— Savezno Izvršno vijeće
SK	— Savez komunista
SK	— Sreski komitet
SKH	— Savez komunista Hrvatske
SKJ	— Savez komunista Jugoslavije
SKK	— Srpski kulturni klub
SLS	— Slovenska ljudska stranka
SKP(b)	— Svesavezna komunistička partija (boljševika)
SKS	— Savez komunista Srbije
SKSI.	— Savez komunista Slovenije

SNOO	— Slovenački narodnooslobodilački odbor
SNOS	— Slovenski narodnoosvobodilni svet
SO	— Savezni odbor
SR	— Socijalistička Republika
SR BiH	— Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina
SRH	— Socijalistička Republika Hrvatska
SS	— Zaštitni odredi (Schutzstaffe)
SSIP	— Savezni sekretarijat za inostrane poslove
SSJ	— Savez sindikata Jugoslavije
SSNO	— Savezni sekretarijat za narodnu odbranu
SSRN	— Socijalistički savez radnog naroda
SSRNJ	— Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije
SSSR	— Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
SUBNOR	— Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata
SUBNORJ	— Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata Jugoslavije
TANJUG	— Telegrafaska agencija nová Jugoslavija
UDBA	— Uprava državne bezbjednosti
UHRO	— Ustaška-hrvatska revolucionarna organizacija
UK	— Univerzitetski komitet
URO	— Ujedinjena revolucionarna omladina
USAOH	— Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske
USAOJ	— Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije
VMRO	— Unutrašnja makedonska revolucionarna organizacija
VOS	— Bezbjednosno obaveštajna služba (Varnostno obeščevalna služba)
VŠ	— Vrhovni štab
VVA	— Viša vojna akademija
ZAVNOBiH	— Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine
ZAVNOH	— Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske

POPIS ILUSTRACIJA

Vagon u kojem je radio Josip Broz Tito za vrijeme boravka u Oštrelju (od 9. oktobra do 25. novembra 1942).

Panorama Bihaća u kojem je održano Prvo zasjedanje AVNOJ-a i u kojem je boravio vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito od 20. decembra 1942. do 9. januara 1943.

Vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito govori na Prvom zasjedanju AVNOJ-a u Bihaću, 26. novembra 1942.

Vrhovni komandant NOV i POJ u Bihaću ispred zgrade u kojoj je održano Prvo zasjedanje AVNOJ-a, 26. novembra 1942.

Vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito govori na narodnom zboru u Czinu, 22. decembra 1942.

Vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito govori na Prvom kongresu Antifašističke omladine Jugoslavije u Bihaću, 27. decembra 1942.

Josip Broz Tito sa članovima Vrhovnog štaba NOV i POJ, Izvršnog odbora AVNOJ-a, delegatima i gostima na Prvom kongresu Antifašističke omladine Jugoslavije, 27—29. decembra 1942. u Bihaću.

Vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito vrši smotru jedinica 4. krajiške udarne divizije u Jasenici, na Grmeču, 7. januara 1943.

Vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito vrši smotru artiljerije 4. krajiške udarne divizije u Jasenici, na Grmeču, 7. januara 1943.

Vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito govori borcima 4. krajiške udarne divizije i narodu u Jasenici, na Grmeču, 7. januara 1943.

Faksimil Titove direktive od 22. novembra 1942. Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske.

Faksimil Titove naredbe od 25. novembra 1942. o formiranju divizija na području Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske.

Faksimil prve strane projekta rezolucije Prvog zasjedanja AVNOJ-a sa tekstom koji je napisao Moša Pijade.

Faksimil prve i posljednje strane projekta rezolucije Prvog zasjedanja AVNOJ-a sa Titovim korekturama.

Faksimil prve strane Proglasa AVNOJ-a narodima Jugoslavije, od 27. novembra 1942.

Faksimil druge i treće strane naredjenja vrhovnog komandanta NOV i POJ Josipa Broza Tita štabovima korpusa i divizija, od 8. januara 1943.

Faksimil prve i posljednje strane pisma generalnog sekretara KPJ Josipa Broza Tita Pokrajinskom komitetu KPJ za Srbiju, od 16. januara 1943.

Faksimil note Vrhovnog štaba NOV i POJ i Izvršnog odbora AVNOJ-a vladama SSSR-a, Velike Britanije i SAD, od 17. januara 1943.

Faksimil prve, druge i posljednje strane radiograma (note) koji je Tito napisao na ruskom jeziku i uputio, preko Kominterne, vladama SSSR-a, V. Britanije i SAD, 17. januara 1943.

SADRŽAJ

PREDGOVOR

VII

Stvaranje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (Oštrelj, sredina novembra 1942)	3
Štabu III udarne divizije (14. novembar 1942)	5
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (14. novembar 1942)	8
Izvršnom komitetu Komunističke Internacionalne (14. novembar 1942)	9
Štabu Prve proleterske udarne divizije (15. novembar 1942)	10
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (15. novembar 1942)	14
Centralnom komitetu Komunističke partije Slovenije drugu Bevcu (Edvardu Kardelju) (Oštrelj, 16. novembar 1942)	15
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (16. novembar 1942)	19
Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« (17. novembar 1945)	20
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (17. novembar 1942)	21
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (18. novembar 1942)	22
Naredba o dodjeljivanju novčane pomoći stanovništvu postradalih krajeva zapadne Bosne i Bosanske krajine (19. novembar 1942)	23
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (19. novembar 1942)	24
Građaninu Đuru Čagoroviću, zemljoradniku iz Danilovgrada (20. novembar 1942)	25
Naredba o promjeni naziva Vrhovnog štaba NOP i DVJ u NOV i POJ (20. novembar 1942)	26
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (20. novembar 1942)	27
Štabu I proleterske divizije (20. novembar 1942)	28
Glavnom štabu NOV i PO za Hrvatsku (21. novembar 1942)	30
Naredba Vrhovnog štaba NOV i POJ (22. novembar 1942)	32
Partijskom rukovodstvu divizije (25. novembar 1942)	33
Štabu II proleterske udarne divizije (25. novembar 1942)	36
Štabu IX hrvatske (III ličke) NOU brigade (25. novembar 1942)	38
Štabu I bosanskog korpusa (26. novembar 1942)	39
Razvoj narodnooslobodilačke borbe i zadaci Antifašističkog vijeća Narodnog oslobođenja Jugoslavije do pobjede nad neprijateljima (referat održan na Prvom zasijedanju AVNOJ-a u Bihaću) (26. novembar 1942)	41
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (26. novembar 1942)	45
Glavnom štabu NOV i PO Slovenije (27. novembar 1942)	46
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (28. novembar 1942)	48
Štabu I proleterske divizije (28. novembar 1942)	49
Štabu III udarne divizije (28. novembar 1942)	51
Štabu III krajiškog odreda (28. novembar 1942)	53
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (29. novembar 1942)	54
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (29. novembar 1942)	55
Štabu I proleterske divizije (30. novembar 1942)	56
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (30. novembar 1942)	57
Štabu 1. dalmatinske narodnooslobodilačke udarne brigade (1. decembar 1942)	58
Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske (2. decembar 1942)	59
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (2. decembar 1942)	62

Štabu II proleterske divizije (2. decembar 1942)	63
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (3. decembar 1942)	64
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (4. decembar 1942)	65
Govor na Prvoj zemaljskoj konferenciji Antifašističkog fronta žena Jugoslavije (6. decembar 1942)	67
Dругу Владу Томановићу, замјенику команданта 10. херцеговачке народноослободилачке ударне бригаде (6. decembar 1942)	71
Štabu II proleterske divizije (7. decembar 1942)	72
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (7. decembar 1942)	73
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (7. decembar 1942)	74
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (8. decembar 1942)	75
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (8. decembar 1942)	76
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (11. decembar 1942)	77
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (11. decembar 1942)	78
Štabu III udarne divizije (11. decembar 1942)	79
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (12. decembar 1942)	84
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (13. decembar 1942)	85
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (14. decembar 1942)	86
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (15. decembar 1942)	88
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (16. decembar 1942)	89
Štabu IV operativne zone Hrvatske (18. decembar 1942)	90
Štabu IV operativne zone Hrvatske (18. decembar 1942)	92
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (18. decembar 1942)	93
Nacionalno pitanje u Jugoslaviji u svjetlosti narodnooslobodilačke borbe (Napisano između 10. i 19. decembra 1942. u Bosanskom Petrovcu)	95
Borba protiv okupatora — prvi i najvažniji zadatak (Napisano između 15. i 20. decembra 1942. u Bosanskom Petrovcu)	102
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (19. decembar 1942)	106
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (19. decembar 1942)	107
Štabu I proleterske udarne divizije (20. decembar 1942)	108
Štabu III narodnooslobodilačke udarne divizije (20. decembar 1942)	111
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (20. decembar 1942)	114
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (22. decembar 1942)	115
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (24. decembar 1942)	116
Štabu I bosanskog korpusa (25. decembar 1942)	117
Za KOI (Komunističku omladinsku internacionalu) (25. decembar 1942)	119
Štabu III bataljona IX brigade Hrvatske (25. decembar 1942)	120
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (25. decembar 1942)	121
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (26. decembar 1942)	122
Govor na Prvom kongresu Antifašističke omladine Jugoslavije (27. decembar 1942)	123
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (28. decembar 1942)	127
Štabovima narodnooslobodilačkih udarnih brigada i odreda, komandama mjesta i područja (29. decembar 1942)	128
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (30. decembar 1942)	132
Štabu I bosanskog NOU korpusa (30. decembar (1942)	133
Za Radio-stanicu »Slobodnu Jugoslaviju«	
Organizacija vlasti na oslobođenoj teritoriji (30. decembar 1942)	134
Svim borcima, komandirima, komandantima i političkim komesarima Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije Vrhovni štab NOV i POJ čestita Novu godinu (1. januar 1943)	136
Štabu IV operativne zone NOV i PO Hrvatske (1. januar 1943)	137
Ekonomskom odsjeku Vrhovnog štaba NOV i POJ (2. januar 1943)	138
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (2. januar 1943)	139
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (2. januar 1943)	140
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (3. januar 1943)	141
Štabu I proleterske udarne divizije (3. januar 1943)	142

Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (4. januar 1943)	143
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (5. januar 1943)	144
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (6. januar 1943)	145
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (6. januar 1943)	146
Sanitetskom odsjeku Vrhovnog štaba NOV i POJ	
Štabu I bosanskog udarnog korpusa	
Štabu IV operativne zone i Glavnom štabu NOV i PO za Hrvatsku (6. januar 1943)	147
Govor na smotri 4. krajiške Narodnooslobodilačke udarne divizije	
Drugovi i drugarice, borci, komandiri, komandanti i politički komesari naše herojske Narodnooslobodilačke vojske (7. januar 1943)	148
Zdravica narodu i borbama Podgrmeča (7. januar 1943, selo Jasenica)	151
Govor narodu Podgrmeča (7. januar 1943, selo Jasenica)	152
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (8. januar 1943)	154
Štabu I bosanskog NOU korpusa (8. januar 1943)	156
Odsjeku Vrhovnog štaba NOV i POJ za vojne vlasti u pozadini	
Naredba o obrazovanju i ustrojstvu vojnih vlasti u pozadini (8. januar 1943)	161
Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« (9. januar 1943)	167
Naredba o izradi spiskova obveznika NOV i POJ (9. januar 1943)	168
Štabu vojne škole Vrhovnog štaba NOV i POJ (9. januar 1943)	169
Uloga Bosanske krajine u narodnooslobodilačkoj borbi (Napisano oko 10. januara 1943. u Ostrožcu)	170
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (10. januar 1943, Ostrožac)	173
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (11. januar 1943, Ostrožac)	174
Štabu II proleterske (udarne) divizije (11. januar 1943)	175
Štabu IV operativne zone (NOV i PO Hrvatske) (11. januar 1943, Ostrožac)	176
Štabu VI proleterske NOU brigade (12. januar 1943, Ostrožac)	177
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (13. januar 1943, Ostrožac)	180
Avdi Humi, organizacionom sekretaru PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu (13. januar 1943)	181
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (14. januar 1943)	183
Štabu I (proleterske udarne) divizije (14. januar 1943)	185
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (15. januar 1943)	186
Pokrajinskom komitetu KPJ za Srbiju (16. januar 1943)	187
Za PK (KPJ) za Makedoniju (16. januar 1943)	191
Drugu Tozi (Svetozaru Markoviću), članu PK za Vojvodinu	
Drugu Đordu (Đuri Jovanoviću) i P(okrajinskom) P(ovjereništvu) za Banat	
OK KPJ za Srem (16. januar 1943)	198
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (16. januar 1943)	201
Oblasnom komitetu KPJ za Hercegovinu (17. januar 1943)	202
Vladi Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika, vladi Velike Britanije i vladi Sjedinjenih Država Amerike (17. januar 1943)	206
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (17. januar 1943)	208
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (17. januar 1943)	209
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale	
Glavni štab NOV i PO za Hrvatsku izvještava (20. januar 1943)	210
Lenjingrad je oslobođen (20. januar 1943)	212

PRILOZI

Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (14. novembar 1942)	217
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale i Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« (19. novembar 1942)	218
Predlog Rezolucije o osnivanju Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije (27. novembar 1942)	221
Proglas AVNOJ-a narodima Jugoslavije (27. novembar 1942)	228
Uput za obavještajnu službu (27. novembar 1942)	234

Štabu IV operativne zone (NOV i PO Hrvatske) (druga polovina novembra 1942)	242
Štabu II proleterske udarne divizije (25. decembar 1942, Bosanski Petrovac)	245
Komandama područja i štabovima operativnih jedinica (8. januar 1943, Bihać)	248
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (16. januar 1943, Ostrožac, kod Cazina)	252
Glavnom štabu (NOV i PO) Hrvatske (17. januar 1943)	255
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (18. januar 1943, Ostrožac)	256
Izvršnom komitetu Komunističke internacionale (19. januar 1943, Ostrožac)	257
NAPOMENE	259
HRONOLOGIJA	311
BIOGRAFSKE BELEŠKE	325
REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA	364
SKRAĆENICE	369
POPIS ILUSTRACIJA	372

NIRO »KOMUNIST« — Izdavački centar »Komunist«, Beograd
Izdavačko-knjižarsko poduzeće »Naprijed«, Zagreb
Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd

JOSIP BROZ TITO
SABRANA DJELA

Tom 13

Recenzenti
dr Pero Damjanović
Pero Morača

Registri
Aleksandar Spasojević

Prevodilac
Ljubinka Ribar

Izbor fotografija
Mehmedalija Bojić

Likovno rješenje korica
Jovan Lukić

Grafička oprema
Vladana Mrkonja
Miloš Majstorović

Korektor
Milutin Milović

Štampa
Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd,
Bulevar vojvode Mišića br. 17

Tiraž 20 000

Izišlo iz štampe oktobra 1982.

